Könyvnyomdászok Szakköre: alakult 1882-ben «Könyvnyomdászok Társasköre» címmel. 1891-ben változtatta meg címét. Célja volt a magyar szakirodalom művelése és tagjainak szakfejlesztése és ezért minden évben pályadíjat tűzött ki felváltva szakcikkekre és mesterszedésekre. Kiadta a havonkint megjelenő Grafikai Szemlét (l. o.) és — 1910-ig bezáróan — évenkint egyszer a Magyar Nyomdászok Évkönyvét (l. o.). A tagsági illeték fejében kapták a tagok a kör eme kiadványait. 1901-től kezdve esztendőről esztendőre szaktanfolyamokat is rendezett a tagjai számára. A világháború kitörésekor működése megszűnt.

Könyvnyomtatás (technikája): Gutenberg János találmánya, vagyis az a művészet, amellyel ólombetűkből nyomtatóformát alakítanak, s e formákról papirosra lenyomatokat készítenek. Roppant területű foglalkozás, amelyen a modern munkamegosztás külön ágazatokra taglalta a régebben egységes munkaköröket is. Lásd mindezeket Betűszedés, Nyomtatás stb. címszók alatt.

Könyvnyomtatás (történeti összefoglalása): A nyomtatás legrégibb nyomai Kínába vezetnek, ahol a belföldi történészek szerint már Kr. u. 620—907 közt (a Thang-dinasztia idején) megtörtént kéziratok és imakönyvek kinyomtatása. A kínaiak a kártyakészítés és kártyafestés tekintetében is jóval megelőzték Európát. Újabb búvárkodások kétségtelenné teszik, hogy az arabok, a kínaiakkal való érintkezés alkalmával, ugyanakkor, amikor a kínai foglyoktól a papiroskészítés módját elsajátították (751-ben, a Taraz folyó mellett vívott csata után), a könyvnyomtatásnak is tudatára jutottak. Hogy az araboknak Európában és különösen a pirenéi félszigeten való politikai szereplése nem járt együtt a könyvnyomtatás terjesztésével, különös és magyarázatát talán abban leli, hogy az izlámot felvett arabok elfordultak ettől a fontos találmánytól. — Biztos az, hogy a keresztes háborúk korában, sőt jóval utána, a középkor végéig Európában nyoma sem található a könyvnyomtatásnak. A keresztes háborúk lezajlása és magasabb iskolák megalapítása után frissebb szellemi élet keletkezett. A kolostorok papjai már nem győzték a sok megrendelt könyv másolási munkáját és külön másolócéh keletkezett. Ennek kebelében különváltak az ú. n. levélfestők és kártyakészítők, ezek körében ismét a bélyegmetszők és levélnyomtatók. Az utóbbiak munkája leginkább a képes ábrázolásokra szorítkozott, a szavakkal való ismertetés csak mellékes volt és nagyon kezdetleges. Később ez is gyakoribb lett és pedig leginkább úgy, hogy az ábrázolt alak szájából szavakat, sőt sorokat vezettek elő. Ezek után megjelentek már a képek nélküli könyvek, természetesen csak kis terjedelemben. Nyomólemezül eleinte vékony fémtáblákat használtak fel, amelyekbe vésés történt, de amikor a képes ábrázolatok és azok megszerzése iránt az érdeklődés mind erősebb lett, az olcsóbb és könnyebben megdolgozható falemezeket kezdték használni és a véső helyét a kés foglalja el. A fametszés e legegyszerűbb termékeit közönségesen fatáblanyomatoknak nevezik. Ezek közül a legismertebb a Donatusnak nevezett iskolai könyv, ábécé-formájú kivonata Aelius Donatus akkori római nyelvész nyelvtanának. Bebizonyított tény, hogy a mozgatható betűkkel való nyomtatás föltalálása után is még évtizedekig nyomtattak fatáblákról. Kimutathatók ilyenek 1475-ből (az ulmi Dinkmuth Donatusa), 1482-ből és 1504-ből is. A mozgatható betűkkel való nyomtatás föltalálása a tizenötödik század második har-

madára esik és jóllehet sok vita folyt a föltaláló kilétéről, ma már egészen bizonyos az, hogy a könyvnyomtatás föltalálásának érdeme egyesegyedül Gutenberg Jánosé, aki Mainzban született és akinek a teljes neve németül: Johannes Henne Gensfleisch vom Sorgenloch, genannt zum Gutenberg. Sokat küzdöttek a multban, hogy Gutenberg neve tisztán álljon, mint a könyvnyomtatás föltalálójáé. A legendák elseje a schlettstadti Mentelin Jánost nevezi meg a könyvnyomtatás föltalálójának, aki egyideig Gutenberg segédje volt és akinek állítólag már 1460-ban nyomdája is volt Strassburgban. A bambergi Pfister Albrechtet is emlegetik a könyvnyomtatás föltalálójaként, aki ugyancsak segédje volt Gutenbergnek. A 36-soros biblia nyomtatását a legújabb időkig neki tulajdonították, míg az első könyvnyomtatók betűinek szorgos összehasonlításával sikerült kideríteni, hogy ezt a bibliát is Gutenberg nyomtatta. Pfisternek nevével és évszámmal ellátott munkái 1461 és 1462-ből valók. Ettől kezdve nem találkozunk semmiféle nyomtatványával. Az olaszok Castaldi Pamfiliót mondják a könyvnyomtatás feltalálójának. Feltre városában szobrot is emeltek emlékének. Legcsökönyösebben a hollandusok ragaszkodnak ahhoz, hogy a könyvnyomtatás hazája Hollandia. A föltaláló Laurens Jaanszon Coster lenne és a feltalálás helye Haarlem. A könyvnyomtatás hollandiai föltalálásának meséje körül százesztendős irodalmi vita folyt, amig a szintén hollandi Van der Linde 1870-ben a mesét valódi értékére szállította le. Hogy Gutenberg mikor és miképpen kezdte meg kísérletezéseit, azt ezidáig megállapítani nem lehetett. Bizonyos, hogy hosszabb időn át foglalkozott azokkal, ami természetes is, mert nem szabad elfelejtkeznünk, hogy mi mindent kellett Gutenberg Jánosnak föltalálnia, mire első művének kinyomatásáig jutott. A találmányok egész láncolatának kellett egymást követnie, hogy a mű készen legyen. Ezek: a mozgatható betű, a nyomtatóprés, a célnak megfelelő nyomdafesték és minden valószínűség szerint a festékező labda is. Hogy Gutenberg betűit fából faragta volna, már régen megdöntött föltevés. Valószínű, hogy a mintabetűket kezdetben fából faragta pozitív képpel, azokat homokba nyomta és az így képződött mintából öntötte ki a betűt; később azonban gyaníthatólag kemény fémbe metszhette betűit és azokat puhább fémbe verve, állította elő matricáit. A 36-soros biblia betűinek egyformasága legalább erre mutat. A 36-soros bibliából kevesét nyomtathatott Gutenberg, mert észrevévén, hogy helyesebb, ha kisebb betűket metsz és ilyenformán vagy negyedrésznyivel csökkentheti a könyv terjedelmét, a 36-soros biblia betűit és matricáit félretéve, áttért a 42-soros biblia készítésére. Ezt a munkáját még be sem fejezte, amikor Fust János, aki pénzt kölcsönzött munkái elvégzéséhez, perrel támadta meg. Gutenberget 1455 novemberében megfosztották tipográfiájától és az a 42-soros biblia addigi nyomataival együtt így Fust és Schöffer (veje és társa) birtokába került. Gutenberg ezután újabb nyomdát alapított, amelyben kinyomtatta a 36-soros bibliát, amelynek patricái a birtokában maradtak és a 746 oldalra terjedő lexikonféle «Joannis de Janua: Summa quae vocatur Catholicon» című hatalmas művet. Fust és Schöffer 1457-ben elkészítették a Zsoltáros Könyvet (az első könyv, amelyben a megjelenés pontos ideje: 1457 augusztus 14 rajta van), amelynek betűit valószínűleg még Gutenberg metszette és más nagyobb munkán kívül 1462-ben a nagyszerű

48-soros bibliát. Ugyanez év tavaszán egy politikai tárgyú falragasz is készült náluk, aminek következménye az volt, hogy Nassaui Adolf zsoldosai felégették a nyomdát és Fustot és Schöffert kikergették a városból, csakúgy, mint Gutenberget is. Ennek a különben gyászos eseménynek döntő hatása volt a könyvnyomtató művészet európaszerte való gyors elterjedésére. A mainzi két nyomdásznak legalább harminc főnyi jól begyakorolt alkalmazottja volt, akiknek a többsége ijedelmében szétszaladt a világ minden tája felé. Németországban és a német birodalom ausztriai részében, időrendi szerint, így következnek a nyomdavárosok: Mainz, Strassburg, Bamberg, Köln, Eltville, Augsburg, Nürnberg, Speyer, azután soron következnek Esslingen, Laugingen, Merseburg, Ulm, Breslau, Lübeck, Rostock, Eichstadt, Pilsen, Trient, Würzburg stb. Még a németnél is gyorsabban terjedt a könyvnyomtatás Olaszországban, ahol 1480-ban már 23 városnak volt nyomdája. Az elsőt Pannartz Arnold és Sweynheym Konrád alapította a subiacói kolostorban; a nyomdát később Rómába tették át. (Innen kerülhetett Hess András Budára.) A franciák már 1458-ban lettek figyelmessé Gutenberg találmányára, az első nyomdájuk azonban csak 1470-ből való Párizsban. 1510-ben Párizsban már 20 könyvnyomtató volt. Angliába Caxton Vilmos ültette át Kölnből a könyvnyomtatást. Állítólag 1471. évben nyomtatta első könyvét. Hollandia és Belgium első nyomtatványa Aalstadtban készült Maertens Dierick betűivel, aki 1473—1476-ig dolgozott ott. Antwerpenben a tizenhatodik században volt Plantin Kristófnak olyan nyomdája, hogy a világ nyolcadik csodájának hívták. A svájci első nyomdász Gering Ulrik volt (1468) Baselben; a spanyolországi első nyomdai termék 1474-ből való. Portugáliában az első nyomdász (1484) d'Ortas Ábrahám; Lengyelországban Swaybold Frank nyomdája volt az első, Oroszországban 1493-ban Csernoviec György az első könyvnyomtató, Dániában Snell János 1482-ben és Svédországban 1483-ban ugyanő. A Balkán-félszigeten II. Bajazid szultán halálbüntetés terhe alatt megtiltotta a könyvnyomtatást. Az első nyomdát 1727-ben engedték meg. Ázsiába a 16. század vége (1590) felé, Afrikába 1583-ban, Amerikába (Mexiko város) 1544-ben és végül Ausztráliába 1795-ben került el a könyvnyomtatás mestersége. Magyarország első könyvnyomtatója Hess András volt, akit Karai László hívott meg Rómából Budára. Itt jelent meg 1473-ban a «Chronica Hungarorum»; «Chronicon Budense»-nek is hívják. Második és utolsó munkája a «Magni Basilii de Legendis Poetis». Ezután a budai műhelynek teljesen nyoma veszett; megszűnte után 60 esztendeig szünetel a nyomdászat Magyarországon. Állítólag Nagyszebenben nyomtattak egy latin könyvet 1529-ben, azonban a szebeni nyomdáról nincsen semmiféle adatunk és a könyv sincsen meg seholsem. A 16. század első magyar nyomdásza tehát kétségtelenül a brassói Honter, latinosan Honterus János (1533-1549). Időrendben a harmadik nyomdája Magyarországnak a vasmegyei Újszigeten, a Nádasdy Tamás és felesége, Kanizsay Orsolya költségén 1537-ben létesített nyomda, melyet Ábádi Benedek kezelt 1540-től, ez a magyar nyomdásztörténelemben első ízig-vérig magyar nyomdász, aki tudott szedni, patricát faragni, nyomtatni, matricát csinálni és betűt önteni. A nyomda 1545-ben szűnt meg. 1550-ben alapítottak nyomdát Heltai Gáspár és Hoffgref György Kolozsvárott; elsőrangú, virágzó tipográfiai műhely volt, 1575-től ezt

Heltai özvegye, majd a nyolcvanas évek elejétől ifj. Heltai Gáspár kezelte. A 16. századbeli nyomdászok mint vándor könyvnyomtatók működtek. Ilyen nyomda volt Huszár Gálé, amely Magyar-Óvárt, Debrecenben és Pápán működött; Hoffhalter Ráfaelé, amely Debrecenben, Nagyváradon, majd Gyulafehérvárt működött; később fia Hoffhalter Rudolf Nagyváradon, Alsólendván és Debrecenben működik. Bornemisza Péter Komjátiból Semptére, onnan Detrekőre, végre Rárbokra teszi át működésének színhelyét. Mancskovics Bálint nyomdája Galgócon, majd Vizsolyban dolgozik, Manlius Jánosé pedig Németújváron, Monyorókeréken, Lövőn, ismét Németújváron, végül Németkeresztúron, közben azonban Sárváron is megfordul. A katolikusok ebben az időben hittani munkáikat Bécsben nyomatták és csak 1577-ben állított fel Telegdy Miklós nyomdát Nagyszombatban. A 16., 17. és 18. században a nyomdák száma csak nehezen és lassan emelkedett, mert a cenzúra és más hatósági túlkapás béklyója nehezedett a nyomdaiparra. A 19. század második fele óta — vagyis a cenzúra eltörlése után — rohamosan terjedt és fejlődött a könyvnyomtatás hazánkban. ká

Könyvrenaissance: így is nevezték a 19. század utolsó negyedében Morristól és társaitól megindított, az olasz és német ősnyomtatók művészetét újjáélesztő mozgalmát.

Könyvszedés: nálunk rossz magyarsággal werk- vagy kompressz-szedésnek is nevezik. Mesterségünknek ez az ága — egynéhány kisnyomdától eltekintve — csaknem kizárólag gépi munkává lett. Kéziszedéssel csak könyvbarát (bibliofil) műveket szednek. A könyvszedésnek is megvannak a maga régi és szép szabályai, amelyek azonban, sajnos, a mindinkább racionalizálódó termelés következtében feledésbe merülnek. Ilyen elsősorban a könyvoldalnak a papiros alakjához való arányos megválasztása. Leggyakoribb az aranymetszetnek (l. o.) megfelelő méret az oldal szélességének és magasságának megállapítására. A formátumok megállapításánál természetesen figyelembe kell venni azt is, hogy mennyi szöveget akarnak a rendelkezésre álló papirosra rászoritani. Régi szabály a szavak közötti arányos térelosztás, mert csak így nyerünk egységes szép képet az oldalról, továbbá a pontos soregyen vagy regiszter is emeli a könyv szépségét. A soregyen alatt azt értjük, hogy a sorok az iv mindkét oldalán pontosan fedjék egymást. hs

Kőrajzolók Köre: 1932-ben alakult a Grafikai Munkások Szakegyesülete kebelében. Tagjai csak az egyesületi tagok lehetnek. Célja: a) a kőrajzolók szakmai továbbképzésének elősegítése; b) a kőrajzolók kollégiális alapon való még szorosabb együttműködése. — A szakbeli fejlődés, az új irányok, technikák, így a fotó felhasználása a litográfiai szakban nagy technikai átalakulást idézvén elő, ez átváltozást a tagok érdekében gyakorlatilag hasznositani a Kör hivatása. Ezt a Kör elősegíti: a) gyakorlati irányú továbbképző rajziskola létesítésével; előadások rendezése által; b) összejövetelek által, egymás megismerésével, baráti alapon együttműködés elérésével. lk

Körforgó gépek: l. Rotációs gépek.

Körfűrész: l. Stereotípia.

Köríves lemezek: l. Stereotípia.

Körjáratú gyorssajtó: olyan, amelynél a taliga ki- és bejáratását fogaskerék eszközli. Azon a matematikai igazságon alapul, hogy ha valamely kör magánál kétakkora, szilárdan álló körben mozog: a mozgó kör minden pontja egyenes, a szilárdan álló kör középpontján keresztülfutó vonalat ír le. A körben forgó hajtószerkezet angolországi eredetű; ott al-

kalmazták először a gőzgépeken; nyomtatógépekre König és Bauer alkalmazták 1832-ben. A nagyobbik kör belső oldalán fogazott, amiért is fogas koszorúnak nevezik; átmérete a járat hosszának megfelelő. A benne forgó kisebb kör saját tengelye körül is forog, s e sajátságos, kétszeres forgása miatt táncos kerék a neve. Fogainak száma fele annyi, mint a fogas koszorúé; ha ezé például 96, amazé csak 48. A táncos kerék kerületének valamely pontjához a tolórúd egyik vége van erősítve, másik vége pedig az alapzat hátuljának alsó részéhez. A táncos kereket az alatta elhelyezett kúposan fogazott nagy kerék mozgatja; ez a kerék egy közvetlen a hajtótengelyen elhelyezett kisebb, szintén kúposan fogazott kerékkel van egybekapcsolva. A körben mozgó hajtószerkezetet általában jobbnak tartják a vasutasjáratúnál, mert a romlásnak nincs annyira kitéve és ha mégis megromlik: egy-két tengelyágynak a kicserélésével könnyen javítható. A kerekek vagy fogaiknak kopása, fogközeiknek kitágulása nincs hatással a formaalap mozgására s ezért ennek rázódása elő nem fordulhat.

Körlevél: magánlevél hatását utánzó üzleti levél, amely ajánlatot tartalmaz, javaslatot tesz vagy más üzleti célt szolgál. A szöveget nyomdai uton vagy más eljárással sokszorosítják.

Körlevelek szedése: A körlevél jobbára levélfejjel ellátott nyomtatvány. Némely nyomdában külön úgynevezett «cirkuláris-betűket» használnak hozzá. A levélfej jobbára 4—6 cicerónyival szélesebb a körlevél tulajdonképpeni szövegénél. Éppen ezért a körleveles szöveg kiszámítás, a margók elosztása stb. tekintetében mintegy külön szedésképpen is kezelhető. A margó természetesen alul a legnagyobb; oldalt jobbról és balról egyforma szélzetet kell hagynunk, ha a körlevél egyoldalas; több oldalra terjedő körleveleknél úgy szabjuk meg a margót, mint a könyveknél szokás: vagyis a kötőhézagban kevesebbre vesszük, mint az ív oldalsó szélein. A ritkítást a körlevél — betűinek gyakran különleges voltánál fogva — általában jobban megbírja, mint a többi nyomtatvány. A keltezést kvart alaknál (a «din»-rendszerű körleveleket kivéve) a fej és szöveg közti tér közepére, a «T. C.» megszólítást (a szövegbetű nagyságának legfőljebb duplája) a dátum és szöveg közötti tér közepére szokás helyezni. Nyolcadrétű körleveleknél a dátum fölött egyharmad, alatta kétharmad a megszokott beosztás. A körleveleknek aláírása egy-két fokkal nagyobb betűvel is szedhető, mint a szöveg többi része. A «teljes tisztelettel» stb.-féle udvariassági formula szintén az aláíráshoz tartozik, s ha rövidebb emennél: fölébe kell illeszteni; ha pedig hosszabb: a teljes sorszélesség közepére zárandó. Az a szokás, hogy az udvariassági formulát kisebb betűből szedik össze, mint a körlevél többi szövegét: ósdi és ízléstelen.

Körte: a kézi sajtó födőjének alsó részén kiálló csapra tűzött, mintegy öt kiló súlyú nehezék, mely a födő fölnyitását lendítő erejénél fogva megkönnyíti.

Körtefa: sűrű, meglehetősen egyenlő rostozatú, vöröses színű keményfa. Most főleg plakátbetűk előállítására használják, de régebben — a késsel való metszés idején — fametszetekhez majdnem kizárólag a körtefát használták. A könyomdai kézisajtók dörzsölőléce is általában körtefából készül.

Körtefába való metszés: Az ebből való dúcot kellőképpen legyalulva, először durvább, majd finomabb szemcséjű üveges papirossal ledörzsöljük. Ha a dúc látszólag már teljesen sima és egyenletes felületű: a legfinomabb csi-

szolóvászonnal fejezzük be a csiszolást. Ha különösen gondos munkát akarunk végezni: még esetleg tiszta hordódugasszal tükörsimára is csiszolhatjuk a dúcot. Finomabb munkáknál, hogy metszéskor a fa gyűrűzete ne zavarja szemünket, azt is megtehetjük, hogy kremsi fehér festéket hengerelünk föl nagyon vékony rétegben. Ha ez a bevonat már majdnem megszáradt — úgy egy jó óra mulva — finom porrá tört kremsi fehérrel beporozzuk, s azután letöröljük. A kontúrt rövidpengéjű, igen éles késsel vágjuk körül. A fölösleges részek eltávolítására azonban már az árokvésőt használjuk, aszerint, hogy hová milyen szélességű felel meg. A sarkokból, ahová vésővel nem férkőzhetünk hozzá, vagdossuk ki késünkkel a nem nyomtatódó részeket. A nagy fölületek eltávolítására jó széles árokvésőt s kalapácsot használjunk. dk

Körülkötés (csúnya germanizmussal: kikötés): A betűszedő, mielőtt a szedés körülkötéséhez hozzáfogna, csomót köt a spárga végére és ezt odailleszti a szedés élére, hogy a spárga meg ne csuszamolhasson. A spárgát minden túlságos erőkifejtés nélkül kihúzva, az éleken rövidre fogva, nyugodt tempóban csavarja körül véle a szedést; mikor a kezdőcsomóhoz ér, ezt átkulcsolja s aztán folytatja a körülcsavarást, ügyelve arra, hogy a spárga mindig egymás mellé feküdjön, ne pedig a korábbi csavarulatokon keresztül-kasul. Kisebb kolumnáknál három-négyszeri körülcsavarás már elég; igen nagy formáknál azonban — például plakátoknál — nyolc-tízszer sem árt. Fontos a körülkötés munkájánál, hogy a spárgát állandóan kihúzva tartsuk s egy pillanatra se engedjük meglazulni. Ezt különben a balkezünk ujjaival kell biztosítanunk. Ha készen vagyunk a körülcsavarással, a kolumna megfelelő élén hurkot kötünk. A spárgának a hurokból kiálló vége ne legyen olyan hosszú, hogy lelövéskor a szedés alá kerülhessen.

Körvonal (kontúr): A természetben nincs meg, azonban a rajzművészetben nem lehetünk el nélküle. Fő-főrendeltetése, hogy a síkokat határolja. Ha a síkoknak színe, helyzete stb. különböző: önmagukból adódnak ezek a határvonalak. A művészetben azonban két-két szomszédos síkot igen gyakran nem eresztenek rá egymásra, hanem a síkok határát külön vonallal — körvonallal — emelik ki.

Körző: e nélkül, meg a hozzátartozó rajzolószerszámok nélkül nem tud meglenni a grafikai iparágak embere. Használatakor fontos az, hogy a két szára se lazán, se pedig nagyon szorosan ne legyen összesrófolva. A körző hegyes szárát körök húzásakor mindig függőlegesen tartsuk, mert ferdén tartva azt: a szúrás helye aránytalanul nagy lyukká tágulhat.

Köteles példány: A sajtótörvény (1914. évi XIV. tc.) 7. §-a olykép rendelkezik, hogy minden sajtótermékét az azt készítő nyomdavagy könyomdavállalat köteles a nyomda vagy könyomda helye szerint illetékes királyi ügyészségnek a terjesztés megkezdésével egyidejűleg 1 példányban megküldeni. Kivételt képeznek a társadalmi és üzleti élet céljait szolgáló egyszerű jelentések és értesítések, mint pl. névjegyek, űrlapok, címlapok, minta- és árjegyzékek, ha kizárólag a jelzett célnak megfelelő közléseket tartalmaznak. A törvény végrehajtási utasítása (2500/1914. M. E. rend.) 4. §-a rendelkezik az irányban, hogy mily sajtótermékek küldendők be a Magyar Nemzeti Múzeumnak és a Magyar Tudományos Akadémiának, a 13. § pedig a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal példányairól intézkedik. Egy későbbi rendelet alapján bizonyos sajtótermékek egy példá-

nya beküldendő a Magyar Országgyűlés Könyvtárának is. 1935 január 19-iki kelettel jelent meg a 9300/1935. III. számú rendelet, mely összefoglalja és kiegészíti a tudományos célokra szolgáló köteles példányokra vonatkozó rendelkezéseket. E rendelet megjelenését követően a Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete «A köteles példányok beszolgáltatása» címen ismertetést adott ki, amely a köteles példányokkal kapcsolatos minden tudnivalót felöleli. mk

Kötőhézag: a zárt forma szemközt álló oldalai között levő hézag. A nyomtatott és összehajtott íveket a kötőhézagon keresztül fűzi össze a könyvkötő. A kötőhézagnak az oldal túlsó margójával arányban kell állania.

Kötőjel (divis): az írásban s nyomtatásban az a jel, mely egyrészt a sor végén (vagy néha más okból is) kettészakadó szórészek összetartozását jelenti, másrészt pedig olyan összetett kifejezésekben használatos, melyek nem forrtak annyira egybe, hogy egészen egy szónak írná az ember, pl. Észak-Amerika, gyász-istentisztelet. Egy régi könyvnyomtató-szabály szerint három kötőjelnél többnek nem szabad egymást a sorok végén követnie.

Kövér betűk: l. Félkövér.

Kövesdy Dániel: magyar föltaláló. 1879-ben tűnt föl a szedő- és osztógépével. Gépe levegőnyomásos úton vezette a betűket tartójukból a gyüjtőhelyre, még pedig — Kliegl gépéhez hasonlóan — csatornákon keresztül. Ezért a gépet gyakran össze is tévesztik Kliegl szedőgépeivel. A föltalálónak nem sikerült találmányát értékesítenie, s ezért azt mihamar el is feledték.

Középhézag: a zárt formában a keresztvas hézaga. Ez a keresztvas a formazáró keretet közepén vagy harmadrészén két részre osztja, s abba a szükséghez mérten beleilleszthető.

Krafft és Drotleff: grafikai ipari részvénytársaság Nagyszebenben. Az alapítók ősei közül Krafft Vilmos tanult nyomdász volt, aki nyomdáját 1825-ben, Drotleff József pedig 1850-ben alapította. Rohamosan fejlődött mindkét nyomda, majd 1927-ben fuzionált.

Kraft Hermagor: 1527-ben tűnt fel Zágrábban mint vándor könyvnyomtató. Egyetlen nyomtatványa maradt reánk.

Kraft Kaspar (elwangeni): híres betűmetsző. 1556-ban Hoffhalter Ráfaellel (l. o.) Bécsben nyomdát alapított. 1560-ig dolgozott együtt Hoffhalterrel.

Krause Károly: német gépgyáros, szül. 1832-ben, megh. 1902-ben. Kifutó gyerek meg lakatosinas volt. 1855-ben mehanikus-műhelyt nyitott. Üzlete mind nagyobb virágzásra emelkedve, a legtekintélyesebb nyomdagép-gyárak egyikévé lett.

Krausz Dávid: 1670-ben nyomtatott Lorétom sopronvármegyei községben. Pátrónusa Nádasdy Ferenc gróf országbíró volt.

Krausz Soma: szül. Pápán 1867-ben, meghalt Budapesten 1918-ban. Az 1895-i nagy nyomdászsztrájk idején az árszabálybizottság tagja. 1896-ban a Világosság egyik szerkesztője. Ugyanez évben nyomdát nyitott a Zoltán uccában. A nyomdászegyesületnek már azelőtt választmányi tagja, majd alelnöke volt, 1905-ben pedig elnökévé választották. 1907-ben a Pester Lloyd nyomdájának igazgatója, 1912-ben pedig a Globus nyomdavállalat vezérigazgatója lett. Buzgó munkásságot fejtett ki a nyomdaiparbeli rend és a kollektiv szerződés megyökeresítése körül.

Krecsányi Ignác: nyomdászból lett színigazgató, szül. 1844-ben, megh. 1923-ban. A hatvanas évek második felében élénk szerepet vitt a könyvnyomtatók társadalmi mozgalmaiban is. Még a hetvenediki nagy nyomdászsztrájk idején röpirata jelent meg «Műtársaimhoz»

címmel. Hosszú időn át kóristáskodott Pesten, s beletanulva a színészetbe, 1873-ban vidéki színigazgató lett; 1883-ban elnyerve a Budai Színkör pályázatát, nagyszerű színtársulatával 1914-ig gyönyörködtette a budapesti közönséget. Ekkor nyugalomba vonult.

Kremsi fehér: szénsavas ólomból álló, nagyon jól födő festék. Áttetsző színeket nem lehet vele előállítani, kénes festékkel sem lehet keverni. L. még Festékkeverés.

Krepp-papiros: kínai eredetű, puha papirosfajta.

Kréta-nyomat: szemcsézett papirosra, vagy kőre krétával készült rajz sokszorosítása.

Krétás egyengetés: l. Egyengető eljárások 4.

Krétázott papiros (műnyomtató- és kromópapiros): Rendkívül nagy simaság, illetve tükröző fényesség, valamint egyenletes fölület elérése céljából, némely papirost enyvtartalmú krétaréteggel vonnak be és pedig vagy egyoldalt, amikor kromó-, vagy kétoldalt, amikor műnyomtató-papiros a neve. Ujabban matt fénnyel ellátott kivitelben is készülnek. Könnyen megkülönböztethetők a nem mázolt, tehát például az utánzott műnyomó-papirosoktól, mert ezek az utóbbi papirosok éles képspengével megkaparva bolyhosodnak, a mázolt papirosoknál azonban először a vékony krétaréteg fejthető le a papirosról és csak e réteg eltávolítása után jelentkeznek a papiroslap sejtszálai. df

Krisztallofánia: olyan litográfiai eljárás, amelynek segedelmével átlátszó és ablakra ragasztható színes képek készülnek. A nyomtatás litográfiai sajtón történik olyan papirosra, amelynek fölülete izlandi moha főzetének és kevés zselatinnak a keverékével van bevonva. A festékhez firniszt nem szabad használni, s a követ minden egyes festékezés után meg kell szárítani, mert a preparált papiros nem tűri a vizet. Nyomtatás után lakkozzák a papirost. Amint látható, ez az eljárás meglehetősen hosszadalmas. Ép azért helyette inkább egy másik, igen egyszerű eljárást használnak: a kész nyomatot a litográfiai gyorssajtó olajjal behengerelt kövén erős nyomással áthajtják. Az ily transzparens nyomtatványokat a képes felükre kent spiritusszal ragasztják az ablaktáblákra.

Krizoglifia: régi kemigráfiai eljárás. Valamely fémlemezt gyantás maratóalappal vontak be, a rajzot ebbe belekarcolták, gyöngén maratták s a maratott mélyedéseket a savnak ellentálló festékkel tömve tele: a maratóalapot eltávolították s a rajz vonalainak környezetét lemaratták.

Krizsó Kálmán: szül. Túzon kolozsmegyei községben 1889-ben. 1902—1906-ig Petrozsényban tanulta a nyomdászatot. Innen Szegedre, Békéscsabára, Gyomára, Budapestre került, majd Kolozsváron telepedett le. Szakirodalmi munkásságát a kolozsvári Grafiká-nál ismerjük meg először, később munkatársa lett a Magyar Grafikának, 1923-ban Fuchs Imrével «Grafikai Ipar» címen szaklapot adott ki (1—4. sz.). 1926-tól a háromnyelvű «Nyomdász-Évkönyv»-nek szerkesztője és kiadója. 1936-tól a «Grafikai Évkönyv» nyelvenként külön-külön kötetben, album-alakban jelenik meg. Több cikket írt a «Typograph» nyomdászszervezeti lapba. «Proletár-versei»-ből a Népszava és a kolozsvári lapok is közöltek. Több ízben volt elnöke a kolozsvári kerületnek.

Kromátfotográfia: a fotomechanikai sokszorosító eljárásokban nagyjelentőségű eljárások sorozata; azon alapszanak, hogy bizonyos vízben oldható szerves anyagok (tojásfehérje, enyv stb.) és krómvegyületek a fény hatására oldhatóság stb. tekintetében megváltoznak.

Kromatográfia: egyszerű tisztán fotográfiai eljárás.

Kromberger János: az első mexikói tipográfus 1544 körül.

Krómmérgezés: Krómvegyületekkel dolgozók testén hajlamosság esetében nyílt seben vagy a bőr pórusain keresztül a szervezetbe jutott krómvegyületek sötétbarna vagy piszkos lilaszínű kiütéseket okoznak. Elhanyagolás esetében a baj súlyosodik és gyógyulás csak akkor következik be, ha a beteg magát a krómvegyületektől teljesen távol tartja. ts

Krómnarancs: l. Festékkeverés.

Kromo: a. m. színes; pl. kromolitográfia: színes könyomás. — Krómónak nevezik az egyik oldalon krétázott vastagabb papirost is.

Kromoalgráfia: az aluminiumlapokról való színes nyomtatás.

Kromocinkográfia: a cinklapokról való nyomtatás.

Kromofot-eljárás: l. Offset.

Krómképek: színezett fotográfiák. A fotográfiát üvegre ragasztják föl, s részben ezt magát (hátulról), részben egy második üveglapot, mely a kép mögött fekszik, színezik olajfestékkel. Az áttetszővé tett fotográfián bizonyos fokig átlátszanak a festékek s csinos eredményt adnak. Az ilyen képek azonban nem tartósak.

Kromolitográfia: összefoglaló neve a litográfiai színnyomtató eljárásoknak. Szorosabb értelemben a kőről való színes nyomtatást nevezik így. Ez az eljárás már 1822 óta ismeretes, mikor a müncheni Weishaupt nem kevesebb, mint 60 kőről nyomtatott akvarellszerű állatképeket. A közönségesebb fali képek jobbára ily úton (olajnyomás) készülnek, sőt vannak olyan eljárások is (Bogaerts-é), amelyek révén a festék pasztózusan rakódik le a nyomtatópapiros helyett használt vászonra és ez némi kis kézi retus után alig különböztethető meg az eredeti festménytől. A színek nyomtatásának sorrendje rendesen a következő: Első az aranyszín, s általában a különböző színű bronz, aztán következik a kontúr, a hússzín, a sárga, kék meg a vörös és legvégül a szürke tónus, amelynek az a szerepe, hogy a színek rikító ellentétét enyhítse. L. még Zselatinpauza.

Kromó-papiros: lásd Krétázott papiros.

Kromorekta-eljárás: l. Offset.

Kromotípia: 1860 felé a lipcsei Kramertől föltalált kromolitográfiai eljárás porcellánedényekre átvihető lehúzóképek készítésére. Különben a nyomtatás keményítőpéppel bevont papirosra történik.

Kromotipográfia: annyi mint színes könyvnyomdai nyomtatás.

Kromotipo-nyomtatás: a lipcsei Arnold testvérek által föltalált színnyomó eljárás. A könyvnyomtatásnak és litográfiának egyesítésén alapszik. Az eredeti festményről finomhálózatos vörösréz-autotípiát készítenek, amely a képet féltónusokban tükrözi vissza, s ha utoljára nyomtató-lemezül véve, ibolyaszínnel tört fekete festékkel nyomtatunk róla: az összes színek gyöngéd fokozatait mutatja. A többi lemez (többnyire csak a három alapszíné) tollrajzos litográfia, róluk valamivel világosabban kell nyomtatnunk, mint a könyvnyomdai színnyomtatásos lemezekről, mert a litográfián jóval nagyobbak a képet tevő pontok, mint az autotípián, s e mellett még megszakítatlan színfölületek is vannak rajta. Az eljárással igen szép képek készíthetők.

Kromoxilográfia: színes fametszet.

Krómsárga: szép sárga festőanyag. Jól födő, szintartó, olcsó festék; ólomtartalma miatt kénes festékekkel (cinóber, ultramarin) nem keverhető. Nagy fajsúlya következtében csak kevés kencét kíván.

Krúda (lat. cruda): a. m. nyers; a nyomtatott, de be nem kötött raktári nyomtatványok összefoglaló elnevezése. Krúda-raktár: ahol e nyomtatványokat tartják.

Krumpli-csiriz: l. Ragasztó-szerek.

Krünner Lipót: a szabadságharc idején az Egyetemi Nyomda faktora, később főművezetője. Meghalt 1883-ban, 85 éves korában.

Kubizmus: olyan képzőművészeti törekvés, amely a formákat a végsőkig egyszerűsíti, a határoló felületeket síkokra bontja és a természetből vett elemeket geometrikus összefüggésekben mutatja meg. Közvetve hatással volt a nyomdai díszesítésre is.

Kulbe Karl: német mesterszedő és betűművész. 1892 körül a budapesti Hornyánszky-nyomda akcidens-osztályának volt a vezetője. Ugyanitt a «Graphische Skizzen» című szaklapot adta ki. Később Berlinbe került a Woellmer-féle öntödébe, ahol betűt és keretfélét tervezett. Betűi közül nevezetes a «Senats-Antiqua» néven ismert könyvbetű-sorozat.

Kultor: deákos elnevezése a betűszedőknek Erdélyországban.

Kultsár Katalin: lásd Siess János József.

Kundsen Hans: a «távolban szedés» (teletípia) egyik kísérletezője. Állítása szerint olyan készüléket talált ki, amelynek a segítségével dróttalan táviratozás útján szedni tudott egy a messzeségben felállított Linotypeon. Egy londoni bemutatójakor sikerült elektromos sugaraival több méternyiről is hatást gyakorolnia a Linotypé billentyűzetére.

Kun Mihály: mesterszedő-grafikus, szül. 1881-ben Kecskeméten. 1900-ban szabadult föl Budapesten a Fővárosi Nyomda Rt.-nál. Mint fiatal szedő az Iparművészeti Iskola esti tanfolyamait, majd a Képzőművészeti Szabadiskolát látogatta. A továbbképző szakoktatásban már 1905-től kezdve résztvett mint szakoktató, majd később évekig szakrajzot tanított a nyomdásztanoncok szakirányú iskolájában. 1924 óta a Továbbképző Szaktanfolyamok előadója. Több ízben művezető, majd a Globus Rt.-nál osztályvezető. Mint a Magyar Grafika főmunkatársa, annak mellékleteit tervezte és sok szakcikket írt e szakfolyóiratba. Bel- és külföldi pályázatokon kb. 30 első díjat nyert (Milanó: Grand Prix, arany érem, díszoklevél; Torino: Speciál-díj; Lipcse: ezüstérem, stb.). A Grafikai Szemle művészi kollégiumának tagja.

Kunosy Vilmos: született Óbudán 1839-ben, meghalt 1900-ban. Párizsban tanulta a litográfiát. 1861-ben Bécsbe költözött, itt készítette az első olajszínnyomatok litográfiáit. 1864-ben ugyancsak Bécsben könyomdát nyitott. Röviddel a magyar alkotmányosság helyreállítása után visszajött szülővárosába s cégtársa lett az akkori Leitner M. L.-féle nyomdának. A nyomda égége előbb Leitner, Kunosy és Réthy, utóbb hosszú ideig Kunosy Vilmos, majd pedig Kunosy Vilmos és Fia volt. — Fia Frigyes több évig a budapesti mintarajztanodát látogatta. 1886 óta a műintézet vezetője volt.

Kún Sámuel: nyomdász és filozófiai író; született 1849-ben, meghalt 1922-ben. A nyomdászatot a veszprémi Krausz Ármin nyomdában tanulta. Közben letette az érettségit, s a pesti egyetemen állam- és filozófiai előadásokat hallgatott. Majd Párizsban korrektoroskodott huzamosabb ideig. Ott mélyedt bele Comte Auguste bölcseszetébe annyira, hogy hazajövetelekor ő lett e színes filozófiai rendszer legalaposabb hirdetője. «Pozitivista Könyvtár» címen könyvsorozatot is írt. Egyéként bőven kivette részét a magyar nyomdásztársadalom kulturális munkájából: mértani, francia nyelvi stb. tanfolyamokat vezetett, s igen magas színvonalú előadásokat tartott. «Világosság» címen havi folyóiratot szerkesztett és megalapította a Világosság Népművelőt tanulni vágyó munkások esténként való oktatása céljából.

Kurfürst István: a Székesfővárosi Házi Nyomda vezérigazgatója, Kurfürst Miksa fia. Tanult gépmester, mesterségét a Pátria-nyomdában tanulta. Majd több nagyobb intézetben dolgozva, a Székesfővárosi Házi Nyomdába került, ahol fokról fokra emelkedett mostani állásába. Több tanulmányutat tett a külföldön. Nyomdászati Lexikonunknak is munkatársa.

Kurfürst Miksa: született 1843-ban, megh. 1912-ben. 1854-ben szedőinasnak állott be Beimel és Kozma nyomdájába. Kocsi Sándor faktor keze alatt szabadult föl 1858 január 1-én. Dolgozott ezután Bécsben és Egerben, tördelője volt a Pesti Hirnök-nek, majd a Magyar Állam-nak. 1871-ben Lonkay Hunyady Mátyás nyomdájában lett faktor. Lonkay halála után (1888) pedig igazgató. 1901-ben ez állását önszántából elhagyta, s azóta a Carmine Hugó cégnek beltagja volt. A székesfőváros törvényhatósági bizottságának húsz éven át alkotó, szervező tagja is volt. Érdemei elismeréséül a főváros adományozta díszsírhelyen, a Kerepesi temetőben pihen.

Kurír (francia): a. m. futár. Régente és újabban is használt lapcím (pl Esti Kurír).

Kurrens betű: a. m. kis betű, folyó betű.

Kuttor Sámuel: debreceni könyvnyomtató; 1848 decemberében negyedmagával egy kis tábori nyomdához osztották be, Bem tábornok mellé, ahol, ha nem volt más dolguk: Petőfi Sándor gyujtó csatadalait sokszorosítgatták kis sajtójukkal. A szabadságharc végeztével Kuttor Sámuel nem került többé vissza Debrecenbe: menekülése közben agyonverték.

Kutyabőr: a pergamenre írt nemesi oklevelek tréfás elnevezése máig is, még pedig azért, mert sokfelé a kecske és juh bőrén kívül a kutya bőrét is feldolgozták pergamenné.

Kutyanyelv: a hosszú kéziratlapok ujságírói elnevezése.

Külföldi Viktor (családi neve Mayer Jakab): szül. 1844-ben, megh. 1894-ben. Fiatal korában soká dolgozott külföldön; hazajövve a Pester Lloyd-nyomdának volt a korrektora. 1877-ben megindította az Általános Munkás-Ujságot, amelyből azonban csak 17 szám jelent meg. 1871-ben a «hűtlenségi pör» egyik fővádlottja volt, de fölmentették. Később nagy tevékenységet fejtett ki a munkáspárt megalakítása körül, majd a vezetőséggel ellentétbe jutva, új munkáspártot alapított, s 1877 májusában megindította a Népszavát, mint hetilapot.

Különlenyomat: olyan rendszerint kisebb terjedelmű nyomtatvány, melynek szövege már másutt is megjelent, főleg folyóiratokban mint cikk, vagy nagyobb művekben mint egyes rész. A különlenyomati jelleget a borítékon vagy a címlapon rendszerint fel szokták tüntetni, pl.: «Különlenyomat az Orvosi Hetilap X. évfolyamának 6. számából».

Künstler Jenő: szül. Munkácson 1876-ban. Fölszabadult ugyanott 1892-ben. Szedő és korrektor, majd az Első Magyar Betűöntöde Rt. utazója volt. Irogatott a Typographiába és a Grafikai Szemlébe. 1908-tól 1912-ig «Graphica» című lapot is szerkesztett, valamint 10 esztendeig egy «Őrszem» című katonai folyóiratot. 1902-ben Pásztor Árpád szövegére nyomdászindulót szerzett.

Kvadrát (helyesebben: kvadrátum): l. Ürtöltők.

Küstermann-gép: l. Betűöntés.

Kvart: a. m. negyedrét.

Kvirtlizés: tipográfiai négyzetekkel való szerencsejáték; rendesen 6 drb garmond vagy ciceró négyzettel játsszák; akinek három dobásra több szignatúra fordul föl ül: a nyertes. A frankfurti nyomdászi rendtartás a 17. században tilalmazta ezt, mondván: «A le-

gények tartózkodjanak a nyomdákban való italozástól, kvirtlizéstől, meg az istenkáromlástól, nemkülönben az egyik nyomdából a másikba való átcsavargástól.»

L

Láb: l. Táblázatszedés.

Labdamester (Ballenmeister): a régi kézisajtós nyomtatás idején az a nyomtatómunkás, aki a forma befestékezését végezte. Társának, akinek az ív punktúrára való beillesztése, a taliga behajtása stb. volt a dolga: «sajtómester» (Pressmeister) volt a neve.

Lábmértékek: l. Betűrendszer.

Lacroix-féle eljárás: lásd Vitraufánia.

Lactantius: az Olaszországban nyomtatott első könyv címe. Sweynheym és Pannartz subiacói nyomdászok nyomtatták — mégpedig szemigót, vagyis félig gótikus betűkkel — 1465-ben. Ez a betűtípus már átmenet a barátbetűből az antikvához.

Lagerman-féle szedésgyorsító: l. Typotheter.

Laikus reklám: amely nem a hozzáértő szakkörök, hanem az árukat nem ismerő fogyasztó felé irányított, vásárlásra ösztönző reklám. A reklám hangsúlya rendszerint nem az áru minőségén, hanem az olcsó áron van.

Lajstrompapiros: a 4-es és 5-ös papirosnagyság régebbi elnevezése. A négyest (40:50 cm) kis lajstromnak, az ötöst pedig (42:52 cm) nagy lajstromnak nevezték.

Lakenbach Artúr: szül. 1885-ben; mint gépmester Kaposvárott szabadult föl; 1909 óta a Riglernyomda főgépmestere. Sokat dolgozott a Szakbizottsági Értesítőbe, Magyar Nyomdászatba, Gépmesterbe, Grafikai Szemlébe. A nyomdaipari továbbképző tanfolyamoknak több éven át előadója volt. Tanított a tanonciskolában is. Az Általános Fogyasztási Szövetkezet fölügyelő bizottságának elnöke.

Lakkfestékek: legnagyobb részük kátrányból készül, de van közöttük sok olyan is, amelyet állati s növényi festőanyagból csinálnak. L. Anilinfestékek.

Lakkozás: címkék, plakátocskák fényessé tétele spirituszlakkal való bevonás által. Hogy valamely festék lakkozható-e, úgy vizsgáljuk meg, hogy a kész nyomatot, ha már megszáradt, olyan kémlőcsőbe dugjuk, amelybe spirituszt öntöttünk; ezt a kémlőcsövet Bunsen- avagy spirituszlámpán fölmelegítve, ha a kémlőcsőben lévő spiritusz a levonattól megszínesedett: a festék nem lakkálló.

Lakkozás a mélynyomtatásban: levelezőlapok, védőborítékok s más, fényezést kívánó munkáknál olcsósága miatt mindjobban elterjedő eljárás. Nagyméretű hengerre, — hogy vastag borítást használhassunk — jó mélyre maratott tónust készítünk, amelynek formátuma oly nagy legyen, hogy többször és különböző nagyságú munkákhoz is használni tudjuk. Vastag, de formátumban a nyomtatandó ívnél valamivel kisebb borítást veszünk, hogy a lakk csak a nyomtatandó ívet érje és ne a gumit. Gyenge nyomással, spirituszlakkal nyomtatunk. Higításhoz 100 százalékos spirituszt használjunk. A nyomtatott íveket legalább tízfelé egyenként szétrakjuk, vigyázva, hogy a kirakódoló csak oly pontokon érje a nyomatot, ahol nem árt az elkenődés. Szívóképes papirost száradás után másodszor is át kell engednünk a gépen, mert az első lakkréteget a papiros beszívja és a fénye nem elég. *nli*

Lakodalom: így nevezi a szedő több szónak, s egyes mondatrészeknek szórakozottságból való duplánszedését. Ellenkezője ennek — amikor ugyanis kimaradt néhány szó — a «temetés».

Láncos könyvek: a régi századok hatalmas foliánsait nagy súlyuk miatt és a könnyebb lapozgathatás okáért rendesen ferde állványokra helyezték, s esetleg lánccal is odaerősítették.

Lánczi László: gépészmérnök, Löwy Salamon (l. o.) fia, sz. Budapesten 1899-ben. Műegyetemi tanulmányainak elvégzése után a frankenthali nyomdagépgyárban töltött három esztendőt gyakorlati tanulmányokkal. Hazajővé, szaküzletet és gépjavító műhelyt alapított s egyben képviselője lett a jelentősebb nyomdagépgyáraknak. Szakdolgozatai a Magyar Grafikában, Nyomda- és Rokoniparban stb. jelentek meg. E Lexikonnak is munkatársa.

Landerer: közel 150 esztendeig virágzó nyomdász-család. Törzsapja, a bajor származású Landerer János, 1723-ban nyitott gyarló berendezésű nyomdát Budán. Holta után, 1728-ban, özvegye Veronika férjhez ment Nottenstein Györgyhöz, kinek vezetése alatt a nyomda szép lendületnek indult. Itt jelent meg az első fővárosi lap is német nyelven, «Ofnerischer Mercurius» címen. Nottenstein 1739-ben meghalt, s özvegye bírta a nyomdát 1750-ig, amikor az Landerer János idősebbik fia Lipót Ferenc vezetése alá került, aki 1764-ig bírta. 1765-ben örökösei vezették az üzemet, mire ugyanoly nevű fia vette azt át és kezelte 1771-ig. Örökösei 1779-ig művezetővel igazgatták, amikor a nagykorúvá lett Landerer Katalin tulajdonába került, aki 1783-ban a pesti Royer-féle nyomdát is bérbe vette. 1802-ben meghalván, hajadon leánya Anna örökölte az üzemet, s azt 1833-ban történt haláláig Gyurián József művezetővel kezeltette. Az utóbbi s Annának rokona Bagó Márton közösen bírták ezután a nyomdát 1847-ig, amikor Gyurián kilépett a cégből. — Landerer János második fia, fűskúti János Mihály, 1750-ben megvette a pozsonyi Royer-nyomdát, 1775-ben a kassai jezsuita nyomdát, 1784-ben pedig a rokona Landerer Katalin által bérben bírt Royer-féle fióküzletet is, s 1764-ben megindította a «Pressburger Zeitung»-ot. 1795-ben, 70 éves korában, vetett fáradhatatlan munkásságú életének végét a halál. Fia és utóda Mihály 1809-ben halt meg. Ennek a fia Lajos 1824-ben lett nagykorúvá, s nagy felkészültséggel vette át nyomdáinak igazgatását. Ő kultiválta hazánkban először a Congreve- és irisz-nyomást. 1840-ben Heckenast Gusztávot társává fogadta, s ez időtől fogva a nyomda rohamosan fejlődött. Landerer Lajos rendezte be a bankjegynyomdát is 1848-ban. 1854 február 1-én, 54 éves korában halt meg, s vele kihalt e híres nyomdász-család, melynek tagjai Budán 108, Pozsonyban 95, Pesten 78, Kassán pedig mintegy 30 esztendőn át terjesztették a felvilágosodást. — Nevezetes tagja volt még a családnak Landerer Mihály, Landerer Katalin nyomdájának vezetője, aki tíz hosszú esztendeig raboskodott a szabadságért. Belekeveredett a Martinovicsék összeesküvésébe és előbb halálra, majd tíz évi súlyos börtönre ítélték. Testben és lélekben megnyomorodva került ki onnan.

Landsberg Martin: a 16. század elején tudós könyvnyomtató Lipcsében. Főképpen klasszikus művek kiadásával jeleskedett.

Lang András: l. Ravius Mátyás.

Langer Ede: jónevű pesti litográfus az akkori Zsibárus uccában.

Láng József Lipót: szül. 1862-ben. A könyvnyomtatást Aradon, Gyulai Istvánnál tanulta. A Pallas-nyomda alakulásakor (1884) ott korrektor lett és 1890-ig működött, amikor is megvette a nagyváradi Hügel-féle nyomdát. Szakcikkei a «Typographiá»-ban, a «Nyomdászok Közlönyé»-ben, a «Magyar Nyomdászat»-ban, a «Grafikai Szemlé»-ben és a «Ma-

gyar Nyomdászok Évkönyvé»-ben jelentek meg. Szerkesztette a «Legyen Világosság» c. nyomdász-ujságot 1888 okt. 5-től 1889 március végéig, s a «Nagyvárad» cimü politikai napilapot. A vidéki nyomdatulajdonosok szövetségének hosszú időn át vezető tagja, s egy ideig elnöke volt.

Lang Tamás: az öreg Heltai Gáspár (l. o.) veje, 1621-ig a kolozsvári nyomda vezetője.

Lankes és Schwärzler eljárása: l. Egyengető eljárások.

Lapóvadék: A sajtótörvény 18-ik §-ában foglalt rendelkezéshez képest «politikai tartalmú időszaki lap kiadásánál a kiadó köteles a legközelebb eső magyar kir. állampénztárnál, vagy királyi adóhivatalnál készpénzben vagy óvadékképes értékpapírokban biztosítékot letenni». A biztosíték összege az esetben, ha a lap hetenként legalább ötször jelenik meg: Budapesten 50.000, vidéken 20.000 koronában volt megállapítva, míg ritkább megjelenés esetén a biztosíték összege Budapesten 20.000, vidéken 10.000 korona volt. E rendelkezés mai napig meg nem változott. A letett biztosíték után az államkincstár a letevőnek a törvényes kamatlábnak megfelelő kamatot fizeti és a biztosíték azt a célt szolgálja, hogy amennyiben a lapban megjelent valamely közlemény miatt esetleg pénzbüntetés állapíttatik meg, úgy az, valamint a bűnügyi költségek a biztosíték terhére levonásba hozassanak. Az ekként megcsökkent biztosítéki összeg 15 napon belül az eredeti összegre egészítendő ki. Egyébként a politikai lapok biztosítékára vonatkozó e szabályokat a belügyminiszter a pénzügyminiszterrel egyetértve külön rendelettel szabályozta. mk

Lapszedés: l. Hírlapmunka.

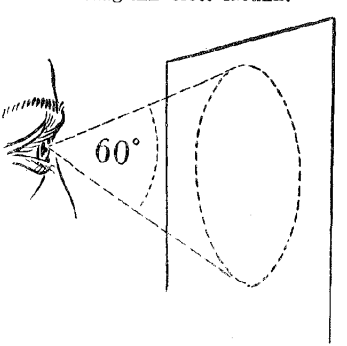
Lapszélek aránya: l. Szedéstükör.

László Dezső: szül. 1864-ben. Budapesten, Wilckens és Waidl nyomdájában tanulta a nyomdászatot. Fölszabadulása után a színi akadémiát járta, majd többfelé színészkedett, így Tiszai társulatánál is Kassán. 1892-ben a Pallas Lexikona szerkesztőségében végzett fordító munkát, majd a Lexikon korrektora lett. Ezt követőleg a Franklin-Társulatnál, majd pedig a Stádium-nyomdában korrektoroskodott. Széleskörű irodalmi munkásságot fejtett ki évkönyveinkben és a Typographiában, valamint sokat fordított németből, franciából, angolból, olaszból is, tudományos folyóirataink (Természettud. Közlöny stb.) számára.

László Imre Üdülőtelep: a debreceni nyomdászok üdülőtelepe; 1934-ben létesült főkép László Imre városi nyomdabeli művezető alapítványából.

Látogató-jegy: a. m. névjegy (l. o.). L. még Névjegyek szedése.

Látókör: az a gömbölyű tér, amelyet mozdulatlan szemmel egyszerre magunk előtt látunk.

Látókör.

Látómester: Frecskay János ajánlotta jó magyaros szó a «faktor» (l. o.) fogalmára.

Laudahn Heinrich: német iparmű vész; nyomdászkörökben nevét fő-

leg az 1913 körül kiöntött kancelláriás betűi tették ismertté.

Lauffer Vilmos: könyvkiadó és könyvkereskedő, szül. 1823-ban, megh. 1895-ben, Lipcséből származott Magyarországra; a budapesti Edelmann és Wigand-féle könyvesboltokat vette meg. Főleg ifjúsági könyveket adott ki. Nála jelent meg Szalay László nagy, hatkötetes «Magyarország története» c. műve is.

Lauf Rezső: szül. 1881-ben. A kolozsvári Ajtai-nyomdában tanult. Dolgozott Debrecenben a Csokonai-nyomdában. Az egyesületi életben több mint 30 évig vezetőségi tag, jelenleg a kolozsvári Minerva-nyomda üzletvezetője.

Lautenbach Eduard: német betűművész; nevét főképpen «Ohio» elnevezésű betűsorozata tette ismeretessé a nyomdászkörökben.

Lavagna Filippo: Milano városának legelső nyomdásza. 1469-ben alapította tipográfiáját.

Lázár deák: Bakócz Tamás titkára a 16. század elején, a magyar térképírás apja. Magyarországról ő készítette az első rendszeres térképet. A brassói könyvnyomtató Honter János azonban 1532-ben Baselben nyomtatott erdélyországi térképén sokkal következetesebben alkalmazta a fokhálózatot is.

Lazúros: a. m. áttetsző. L. Festékkeverés.

Le Bé Guillaume: a 16. század közepén megalapította az első önálló francia betűöntődét. Ő maga is igen sok szép betűfajtát metszett; 1561-ben pedig patricakészletét az elhúnyt Garamond által metszett típusok megvásárlásával gazdagítva, betűöntődéjét európai hírnévre emelte. A Le Bé betűöntő család közel két évszázadon át virágzott.

Léc: l. Levélléc.

Lecsapás (németül: Vorschlag): Fejezetkezdő oldalakon, a fejezetcím előtt — a **kolumna-cím elhagyásával** — többnyire vaksorokból álló **nagyobb letéttel**, lecsapással dolgozunk; ez régi tipográfus-szabályok szerint az oldal magasságának egy ötödénél nem lehet kevesebb, de egy harmadánál se több. Ritkított szövegszedés esetében nagyobb mértékű ez a lecsapás, ritkítatlannál kisebb. Újabban az aranymetszés arányát (3 : 5 : 8) szintén gyakran alkalmazzák ebben a tekintetben. Mások ismét — főleg technikai kérdésekről szóló könyveknél — a szövegsorok magasságában helyezik el a fejezetcímet, a lecsapást ilyenformán csak a kolumna-cím meg az alatta levő rendes hézag mennyiségére korlátozva. Így is jó. A lecsapás azonban a könyv minden fejezeténél egyforma legyen.

Léger-féle szedőgép: 1919-ben a németországi Léger E. W. mérnök szerkesztett soröntő gépet. Nagyjából a Typographra hasonlított, de a matricái körforgásos elrendezésűek voltak, úgy mint a «Linotype junior»-nál.

Leggotípia: könyvnyomdai féltónusos képeket előállító régi eljárás.

Légrády Imre: Légrády Károlynak, a Pesti Hirlap megalapítójának legidősebb fia, szül. Budapesten 1868 január 5-én, megh. 1932 március 4-én. Jogi tanulmányainak befejezése után az ügyvédi pályára lépett, megszerezte az ügyvédi oklevelet és ezután Eötvös Károly irodájában dolgozott. Eközben nem hanyagolta el az ujságírást sem és külföldön is járt, hogy a lapkiadást és a modern ujságcsinálást ott tanulmányozza. 1902 márciusában atyja kívánságára elvállalta a Pesti Hirlap felelős szerkesztői tisztét és kiváló szerkesztői egyénisége maradandó bélyeget nyom a lap minden oldalára. Atyja halála után a lap főszerkesztője lesz. A Pesti Hirlapon keresztül a nemzet közvéleményének bátor szószólója. 1919 novemberében a főszerkesztői tisztet öccsének, Ottónak adta át.

Légrády Károly: a Pesti Hirlap megalapítója és első főszerkesztője, szül. Pesten 1834-ben, megh. 1903 november 27-én. Középiskolái elvégzése után az egyetemen a filozófiai tanfolyamot hallgatta és később a kereskedelmi pályára lépett. 1854-ben fivérével, Tivadarral könyomdát alapított Pesten, amihez rövid időn belül könyvnyomdát, stereotípiát, valamint könyvkötészetet is csatoltak és a hírlap- és könyvkiadást is bevonták vállalataik sorába. 1878-ban megalapítja a ma is virágzó Pesti Hirlapot. 1871 óta a budapesti kereskedelmi és váltótörvényszék ülnöke; ezért 1878-ban a kereskedelmi tanácsosi címet adományozta neki a király, 1880-ban pedig a magyar nemességgel tüntette ki őt. 1872 óta volt tagja a főváros törvényhatósági bizottságának, 1880 óta a budapesti kereskedelmi és iparkamara és 1888 óta az Országos Ipartanács tagja. 1895-ben országgyűlési képviselőnek választották meg és az ákosfalvai kerületet két cikluson keresztül képviselte. Az elnyomatás korszakában nem egy titkos röpirat és nyomtatvány került ki a nyomdájából, Deák Ferencnek az egyik zalamegyei gyűlésen elmondott beszédének kinyomatásáért azonban haditörvényszék elé állították, ahonnan csak nagynehezen sikerült menekülnie. A mult század hatvanas éveinek vége felé tagja és jegyzője volt a könyvnyomdai főnöktestületnek.

Légrády Ottó dr.: a Pesti Hirlap főszerkesztője, szül. Budapesten 1878-ban. Fia Légrády Károlynak. Jogi tanulmányainak befejezése után tanulmányúton járt Németországban és Angliában, majd belépett a Pesti Hirlap kötelékébe. Egy ideig tagja volt a székesfőváros törvényhatóságának. Hosszabb időn keresztül elnöke volt a Magyar Lapkiadók Országos Testületének. Vállalatát ő szervezte meg technikailag és azt európai színvonalra emelte. Főmunkája a Pesti Hirlap fejlesztése. Megalapította az első mélynyomtatásos magyar lapot, az «Érdekes Ujság»-ot. A háború után az első volt, aki a külföld felvilágosítására irányuló munkát megindította. A Pesti Hirlap szerény Naptárából valóságos díszművet teremt, megkísérli a lapnak repülőgépen való szállítását a vidékre, bevezeti a Birota-eljárást, amely lehetővé teszi ujságpapiroson körforgógépen aktuális képek nyomtatását s evvel úttörő munkát végez; olyan művészi kivitelű mélynyomásos napi képes mellékleteket ad lapjához mindennapi aktualitással, amelynek nincsen párja a világsajtóban, bevezeti az olcsó színházjegyakciót és utazási irodát nyit közönsége kényelmére és hasznára. Ezt a valóban amerikai lendületet még más hatalmas teljesítmények is kísérik; a 28 filléres Pesti Hirlap könyvek, a Díszkönyvtár- és Ragyogó-Regénytár-sorozatok és végre a Pesti Hirlap Vasárnapja című, hetenként mélynyomásos, színes borítékkal megjelenő ismeretterjesztő és szépirodalmi hetilap a Pesti Hirlap közönsége szórakoztatására.

Legyen világosság! Gutenbergnek tulajdonított mondás; most az egész nyomdászság jelszava.

Lehmann Keresztély: 1755—59 körül nyomdászkodott Brassóban, majd pedig átvitte nyomdáját Besztercére. Utóda 1791-től Eckhardt Péter.

Lehúzódás: Különösen a képes ábrázolatokat nyomtató gépmesternek nagyon kell ügyelnie arra, hogy a hátnyomat készítésekor a lehúzódást elkerülje. Nyomtatott ívet nagyobb mennyiségben nem is szabad egymásra rakatnia, mert illusztrációs nyomtatáskor a lehúzódás sokkal könnyebben megtörténhetik, mint ujság stb. nyom-

tatásakor. Gyakran a vezető szalagokat zsineggel helyettesítjük, hogy a maszatolódást elkerülhessük.

Lehúzó-gép: két oldalt kiemelkedő sínekkel ellátott vaslap; a síneken posztóval bevont súlyos vashenger gurítható előre és hátra. A lenyomat úgy készül, hogy a szedést hajóstul a vaslapra teszik, kézi hengerrel befestékezik s papirost téve reá, a vashengert fölötte elgurítják. Nagy nyomdákban gyakran kézi sajtóval készítik a próbalenyomatokat.

Lehúzó-kép: az iparban olcsóbb műtárgyak előállításánál alkalmazzák. Gyártása a következő: A papirost keményítőpéppel bevonják és simítják; erre aztán valamely sokszorosító eljárás szerint egy- vagy többszínű képet nyomtatnak. Ha az ily lehúzó-papiros színes fölületét kencével bekenik s azt a kencével bekent fa-, üveg- vagy fémtárgyra borítják és a kence kiszáradása után a papirost benedvesítik: akkor a keményítőpép feloldódik s a papiros a tárgyra ragadt színes rétegről lehúzható.

Leiszek Miklós: a nagyszombati tipográfia egyik faktora. 1777-ben, a nyomda nagyrészének Budára költöztetésekor, Nagyszombatban maradt.

Leiterjakab: félreértésből vagy tudatlanságból származó nevetséges fordítás. A név onnan származik, hogy valaki a német «Jakobs Leiter»-t (Jákob létrája) tulajdonnévnek vette és Leiter Jakabbal fordította. A pongyola fordításokba könnyen belecsúsznak a bosszantó leiterjakabok; egy német múzeum katalógusában Izsó Miklós egyik szobrának szerzőjeként Mintázta Izsó van feltüntetve, mert a katalógus összeállítója a szoborba vésett szöveget névnek fogta fel. kj

Leitner Pál: szül. 1855-ben, megh. 1927-ben. Ujságszedő, majd korrektor volt, a nyolcvanas-kilencvenes évek nyomdásztársadalmának egyik vezére; 1891-ben a Nyomdász-Egyesület elnöke. Jóízű modorban írt visszaemlékezései és a könyvnyomtatás történetéből vett cikkei a Typographiában, Magyar Nyomdászatban, Magyar Grafikában és a Grafikai Szemlében jelentek meg.

Lektor (latin): a. m. olvasó; az, aki a kiadóvállalat megbízásából a benyujtott kéziratokat elolvassa és róluk véleményt mond (lektori jelentés). Vannak hivatásos lektorok is, azonban a legtöbb kiadó rajtuk kívül másokkal, gyakran laikusokkal is elolvastatja a kéziratokat.

Lemezes mélynyomtatás: a mélynyomtatás olcsóbbá tétele végett — hogy közép és kisebb nyomdák is berendezkedhessenek rája — próbálkoznak vele, mégpedig elég jó eredménnyel. T. i. a galvanoplasztikai, sőt esetleg a csiszoló berendezést feleslegessé teszi. Továbbmenően az is lehetséges a lemezes mélynyomtatásnál, hogy a kisebb nyomda csak a nyomtatásra rendelkezik be és a formát kemigráfusnál készítteti. 0·3—0·8 mm vékony rézlemezre maratják a formát, melyet a formahengerre feszítenek. Egy-egy lemez a vastagsága szerint 1—6-szori használatra alkalmas. Esetleges utánnyomtatáshoz igen egyszerű a megőrzése. A lemez folytonossági hiányát — a feszítő végeknél — különböző **módokon**: a rákel emelésével, a formahengeren a feszítési végek lejtőssé tételével, törlőhenger alkalmazásával, a lemezvégek összehúzásával (amikor a fennmaradó rést kitömik stb.) hidalják át. Hibái: a lemez esetleges nyúlása az erős nyomástól és az, hogy a hengerelt lemez nem oly finom szemcsézetű, mint a galvanizálás útján előállított henger. nli

Lemezhenger: a rotációs gépnek az a hengere, amelyre a nyomtatóformául szolgáló gömbölyű stereotíplemezek vannak erősítve.

Lemezolló: könyvkötői segédeszköz; a födelek és a gerinctábla vágására való. Javított alakja a lemez-körolló.

Lemezöntő gépek: l. Stereotípia.

Lemezraktár: l. Depó.

Lenese: l. Objektív.

Lendítőkerék: minden gépen azt a célt szolgálja, hogy a menetközben benne fölhalmozódó eleven erő segítségével a gép munkavégzési periódusa alatt a meghajtó erő akkumulátoraként szerepeljen, vagyis túlerő leadását lehetővé tegye. Régebbi gépeken gyakran találunk túldimenzionált, nagyméretű lendítőkerekeket, melyek alkalmazását részben a kis áttételek, részben a meghajtási erő korábban még körülményes és drága beszerzése magyarázza. ll

Lengyel Albert: szül. Kolozsváron 1884-ben, felszabadult u. o. 1901-ben. Húsz esztendős korától fogva állandóan mint nyomdavezető működött. 1927 óta a kolozsvári Minerva-Nyomda Rt. igazgatója. — Fiatalabb éveiben a nyomdászszervezet vezetőségi tagja és több továbbképző tanfolyam előadója volt. Szakdolgozatait hozták: a Grafikai Szemle, Magyar Nyomdászat s az évkönyvek. Újabban a sokszorosító ipart szolgáló írásai a romániai Typograph, Grafic Union, Grafikai Ipar, Keleti Ujság hasábjain jelennek meg. Kiadója és társszerkesztője volt a Grafika című szaklapnak is.

Lengyel Sándor: szül. Kolozsvárt 1887-ben. A nyomdászatot ugyanott tanulta Stief Jenő és Társa nyomdájában. Dolgozott ezután a budapesti Athenaeum-nyomdában is. A háború után Kolozsvárt festékgyára volt; 1920-ban az ottani Lapkiadó Rt. segédművezetője és 1922-től 1930-ig nyomdatulajdonos; 1932-től ismét a kolozsvári Lapkiadó Rt. alkalmazottja. — 1908-ban megalakította a Szakkör kolozsvári csoportját és ügyvezető titkára volt egész a háború kitöréséig; tanfolyamain előadó volt. 1912-től a nyomdásztanonciskolának szakrajzoktatója 1926-ig. Ő írta, illetőleg szerkesztette: «A Szakkör kolozsvári tanfolyamának értesítője» 1908—1909. (8^0 32 oldal); «A szakirányú nyomdásziskola reformja» (1914, 8^0, 36 oldal); Grafika folyóirat 1921—22; «Nyomdászati kémia és áruisme» (1927). Írt cikkeket a Szakkör évkönyvébe, Grafikai Szemlébe, Magyar Grafikába, Magyar Nyomdászatba, a Magyar Grafikai Almanachba, a romániai nyomdászszervezet hivatalos lapjába, a Typograph-ba. Illusztrált sok verses és szépirodalmi könyvet.

Léniák: a könyvnyomtató amaz eszköze, amellyel a táblázatokat és egyéb vonalakkal ellátott szedéseket állítja elő. A léniák legkorábban betűfémből készültek, azután cinklemezeket használtak e célra, hogy ellentállóbbá tegyék, amit el is értek, ellenben csakhamar ki kellett ezeket a használatból vonni, mert gyorsan oxidálódtak és ezáltal a vonalképük lyukacsossá és egyenlőtlenné vált, sőt az oxid a szedés betűit is megtámadta. Ma is használatban van a puhább betűfémből készült lénia, de rendszerint csak az olyan nyomdákban, amelyek ezt háziöntödéjükben maguk készítik el. A nyomdák túlnyomó nagy többsége rézléniákat használ. A rézléniákhoz használt rézsínéknek, illetve rézlemezeknek kiváló minőségűeknek és duplarúgó-keménységűeknek kell lenniök, amelyek abszolút pontos tipográfiai méretekre hengereltetnek. Megmunkálásuk a legmesszebbmenő pontosság figyelembevétele mellett többféle kézi eszköz és gép segítségével történik. A nyers rézsínnek marógépen történő párhuzamosra egyengetése után előbb a kívánt lénia-képet (mint pl. fínom, félfekete, fekete, kettősfínom, fekete-fínom stb.) gyalulják be, majd a kellő magasságra gyalulják le a sínt, és végül ellátják szignatú-

rával. A pontozott léniák egy rovátkolt keréknek a finom léniaképbe való besajtolása és egyidejűleg való végigvezetésével készülnek. A körzetek, többvonalas (raszter) és egyéb disz léniák pedig megfelelő kombinált képgyaluk, guilloche- és marógépek segítségével láttatnak el a kívánt képpel.

A rézléniák az alább felsorolt törzsvastagságban készülnek és a normális magasságú rézléniákból 1 kg súly a következő körülbelőleges hosszúságot adja:

1	pont	törzs	kb.	3040	ciceró
2	,,	,,	,,	1520	,,
3	,,	,,	,,	1014	,,
4	,,	,,	,,	760	,,
6	,,	,,	,,	504	,,
8	,,	,,	,,	380	,,
10	pont	törzs	kb.	304	ciceró
12	,,	,,	,,	253	,,
16	,,	,,	,,	187	,,
18	,,	,,	,,	171	,,
20	,,	,,	,,	148	,,
24	,,	,,	,,	127	,,
36	,,	,,	,,	72	,,
48	,,	,,	,,	63	,,

A gyalulás munkafolyamatát követi a léniák felszabdalása a különféle hosszúságokra. Az 1, 2, 3 és 4 pontnyi vastagságú léniáknál a 6—48 pontig terjedő hosszúságokat precíziós automata-gép vágja fel önműködően, míg az 5—40 ciceróig terjedő hosszúságokat, de a vastagabb léniáknál a 6 pontos hosszúságtól végig minden egyes hosszúságot külön-külön darabonként munkálnak meg kézigépek

Rovatjel	A)	B)	C)	D)	E)	F)	G)
Hosszúság	törzs pontokban						2 pontos törzs
	2	2	2	2	6	12	
Nonpareille	16	16	8	10	11	6	3040
Petit	16	16	8	10	—	—	2280
Garmond .	16	16	8	10	—	—	1824
Ciceró . . .	20	24	12	15	11	6	1520
Mittel . . .	16	16	8	10	—	—	1363
Tercia . . .	16	16	8	10	—	—	1140
1½ ciceró .	16	16	8	10	6	4	1013
Text	16	16	8	10	—	—	912
2 ciceró . .	24	24	12	20	8	4	760
2½ ,, . .	16	16	8	10	6	2	608
3 ,, . .	24	24	12	20	6	4	507
4 ,, . .	24	24	12	20	8	4	380
5 ,, . .	16	12	6	10	6	4	304
6 ,, . .	16	12	8	10	6	4	253
8 ,, . .	16	16	8	15	6	4	190
12 ,, . .	20	12	8	15	6	4	126
16 ,, . .	16	12	8	14	6	2	95
20 ,, . .	16	12	8	14	6	2	76
24 ,, . .	—	12	8	14	—	—	63
28 ,, . .	—	—	6	—	—	—	54
32 ,, . .	—	—	4	—	—	—	50
36 ,, . .	—	—	4	—	—	—	42
40 ,, . .	—	—	4	—	—	—	38
Összesen drb	320	312	184	247	92	50	

segélyével pontos hosszúságokra. Igen fontos, hogy az összerakott léniák a nyomtatásban hézagmentes vonalat adjanak, ezért a gyártásnál a léniákat hosszúságukban nem derékszögűre, hanem a láb felé menően kúposan képezik ki. Innen van az, hogy amikor a rézléniákat a könyvnyomtató lábbal fölfelé fekete lénia gyanánt akarja (helytelenül) felhasználni, a lénia-darabok között hézagok látszanak, mit eltüntetni nem lehet.

A rézléniák felvágása a gyakorlati tapasztalatoknak megfelelően kidolgozott vágásbeosztások alapján történik, amit a 279. oldal alsó táblázata szemléltet.

Az A) rovatban nonpareilletől 20 ciceróig, a B) rovatban nonpareilletől 24 ciceróig, a C) rovatban pedig nonpareilletől 40 ciceróig fel vannak tüntetve a 2 pontos törzsű léniákból 1 kg-ra menő darabszámok. Ezek a nemzetközileg elfogadott úgynevezett normális beosztások. Az 1 pontosból kétszeres, a 4 pontosból felemennyiségű darabszám jut 1 kg-ra. A leggyakorlatiasabbak az A) és B) beosztások, míg a C) már csak a nagymennyiségű léniákkal, a tömegesebb táblázatos munkák készítésére való lénia-berendezéshez szolgál. De még ezekhez is jobb a B) beosztás, mert a kisebbekből lehet bármily hosszúságot összerakni, de a 28—40 cicerós léniákat nem lehet osztani. A félfekete, a fekete és kettősfinom léniákhoz igen gyakorlatias a D) rovatbeli beosztás, amely szemben az A) és B) rovattal lényegesen kevesebb apró lénia-darabot tartalmaz. A nonpareille és ciceró törzsű léniákból rendszerint csak a nonpareille, 1 cicerós és 1½ cicerós darabokat adja az öntöde és csak külön kívánságra szállítja a többi apró darabot. Az E) és F) rovat mutatja ezeknek 1 kg-ra eső darabszámát.

A táblázat G) rovatában fel van tüntetve, hogy 1—1 kg-ból hány nonpareille, petit stb. hosszúságú 2 pontos törzsű lénia-darabot lehet kivágni. A számítás alapja az, hogy 1 kg 2 pontos törzsű lénia 1520 ciceró hosszúságot ad.

Az ólomléniák megmunkálása és vágása azonos a rézléniákéval. A léniák kiegészítő részei a sarkok. Ezek úgy készülnek, hogy a szükséges dupla hosszúságot véve egy 90°-ra kidolgozott szerszámkéssel marva vágják ketté. Ezzel az egyszerű művelettel készíthető 2 drb egymással szembe állítható 45°-os sarokrész (Gehrung). A rézléniákhoz tartoznak még a körök és oválisok. A körök általánosságban varrat nélküli sárgaréz (Mannesmann-) csőből, az oválisok inkább öntésből és esztergapadon készülnek. ls és ta

Lenk Sámuel: soproni nyomdász; l. Romwalter és Siess címszóknál.

Lenolajkence: l. Kence.

Leona: 36:48 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Leöntés: betűöntödékben az a művelet, amikor az öntőgépek más törzsre, például nonpareilleről garmondra vagy más magasságra történő átalakításának befejeztével egy bizonyos mennyiségű betűt öntenek, hogy azok minden irányú kiterjedését méret, derékszög és párhuzam tekintetében ellenőrizhessék. — A stereotípiában az öntés előállítását is ugyanezzel a szóval jelölik.

Lerner Dezső: szül. Jászberényben 1871-ben, megh. Budapesten 1934 március 17-én. Szülővárosában tanulta a betűszedést és 1886-ban szabadult föl. Évekig járta a vidéket és a külföldet és az ország különböző városaiban dolgozott. Budapestre jőve, 1898-ban tagja lett az árszabálybizottságnak. 1899-ben megválasztották a Szakegyesület titkárává, amely tisztségét 1919-ig töltötte be. Több ízben ideiglenes szerkesztője volt a Typographiának és hosszú éveken

át a Nyomdász-Évkönyv és Úti Kalauznak. 1919-ben Pozsonyba ment, ahol átvette a szlovenszkói nyomdászegyesület vezetését. Két év multával ismét haza jött és a Paritásos Munkásközvetítő Hivatal tisztviselői állását töltötte be, mígnem 1929-ben, Novitzky László halála után, a Nyomdász-Egyesület vezető-tisztviselői tisztségét foglalta el.

Leroux Pierre: betűszedőből lett francia politikus; szül. 1797-ben, megh. 1871-ben. Nyelvészeti kérdésekkel foglalkozott fölszabadulása után, majd a saint-simonizmus egyik apostola lett. 1848-ban képviselővé választották; e szereplésében ellene szegült III. Napoleon államcsínyjeinek, s ezért 1851-ben menekülnie kellett. Jersey szigetén vonta meg magát az 1860-as évig, amikor visszatért Párizsba.

Lettner Gottfried József: 1785-ben vette át a pesti Eitzenberger-féle nyomdát. Impresszumával azonban csak rövid ideig, 1788-ig találkozunk.

Lettres cadeaulx: Tory Geofroy híres betűi 1529 tájáról. Átmenet a barátbetűből a rondírás felé.

Lettres capitales (francia): a. m. nagybetűk.

Lettres supérieures: a. m. fönnálló betűk. Ilyen a fölső törtszám (pl. m^2), valamint a főleg a francia szedésben bőven előforduló rövidítések. Az utóbbiak a folyószöveg törzsökének nagyságára vannak öntve, úgy hogy nem kell alárakni őket.

Lettura: a 12 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Léval Sándor: szül. 1877-ben Jászberényben, fölszabadult ugyanott 1893-ban. Fölszabadulása után Budapestre jött s itt helyezkedett el. Rövidesen bekapcsolódott a szervezeti mozgalomba, s csakhamar vezetője lett a fiatalok ellenzékének, akik a 90-es évek modern munkásmozgalmának alappilléreit lerakták. A Szakegyesületnek éveken keresztül jegyzője és könyvtárosa, az anyaegyesületnek pedig sok éven át választmányi tagja volt. A Typographiának, valamint az 1896-os ellenzéki Világosságnak állandó munkatársa volt. Az első szakszervezeti kongresszusnak (1899) és a másodiknak (1902) jegyzője volt, ahol is a szakszervezeti tanács megalakításában fejtett ki buzgó munkálkodást. 1902-ben a MÁV szolgálatába lépett. 1920-ban mint főtisztet nyugdíjazták. 15 éven át szerkesztette és kiadta a Magyar Vasutasok Lapját. 1925-ben tért vissza a nyomdászathoz. Jelenleg az anyaegyesület I. alelnöke, az Országos Bizottság ellenőrző bizottságának tagja és jegyzője. Elnöke a Budapesti Korrektorok és Revizorok Körének és a Nyomdászok Tipográfia Sportegyesületének. 1925 óta Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának tagja.

Levegő-perspektíva: A tájképeknél van különösen nagy szerepe. Atmoszféránknak azt a tulajdonságát értik ezen, hogy a rajta keresztültörő fénysugarak egy hányadát megtöri, s a hatásukat is gyöngíti. Mentől távolabbra húzódunk valamely tárgytól, annál szélesebb lesz köztünk és a tárgy közt lévő levegőréteg, s ezzel kapcsolatban annál tompább megvilágításúnak látjuk a tárgyat. A fény és árnyék különbsége ilyenkor mind csekélyebb lesz, s lassan-lassan egészen egymásba folynak.

Levélbélyegek nyomtatása: A filatelista szakkönyvekben általában acél- és rézmetszetűekre, vagyis mélynyomtatásosakra, litográfiaiakra (síknyomtatás) és fametszetűekre vagyis tipográfiaiakra (magasnyomtatás) osztályozzák a bélyegeket. Mi nyomdászok is ezt a fölosztást alkalmazzuk a grafikai reprodukálás fő-fő csoportjainak megjelölésére. De köztudomású, hogy ezeken a kereteken

belül a klisékészítő eljárások nagy tömege rejtőzködik, s hogy a modern értékpapirosok készítésekor nem érik be egyetlen nyomtatási *típus* alkalmazásával, hanem kombinálják olykor mind a hármat is, úgyhogy például egyetlen bélyegjegyen találunk mondjuk litográfiai alapot, mélynyomtatásos ornamentumot, továbbá tipográfiai nyomtatással készült szöveget, vagy legalább is számokat. A nyomtatóeljárások emez összekombinálásának a célja — csakúgy, mint a bankjegyek s egyéb értékpapirosok nyomtatásánál — az, hogy a hamisítók munkája lehetőleg megnehezíttessék.

Levélboríték: használata az utolsó évszázadban nagy arányokban fejlődött. A mult század elején a levélírás és annak szállítása és kézbesítése igen körülményes volt. A levelezéshez annak idején nagyalakú papirost használtak, de csak az egyik oldalára írtak, azután összehajtogatták, megcímezték és lepecsételték. Később a leveleket külön ív papirosba hajtogatták és megcímezték és a választ rendesen ugyanabban az ívben küldték vissza, a még tisztán levő oldalt címezve meg. Abban az időben már igen sokan foglalkoztak azzal, hogy megfelelő borítékot hozzanak forgalomba, míg végre a hosszas kísérletezések után sikerült Brewer brighton papírkereskedőnek 1820-ban egy a mai borítékhoz hasonlót feltalálnia és forgalomba hoznia. Ezeket a borítékokat a könyvkötő-műhelyek kézzel készítették, de mivel a fogyasztás emelkedett és a kézzel készült boríték nem volt kielégítő, az ára pedig magas volt: azzal foglalkoztak, hogy gépet konstruáljanak a borítékok készítésére. 1845-ben sikerült is Warren angol mérnöknek az első levélboríték-gyártó gépet feltalálnia. Hosszabb ideig Anglia volt a világ levélboríték szállítója; Franciaország 1850-ben kezdte készíteni. Anglia s Németország a borítékokat bélyeggel hozta forgalomba «Freimarke»-val, s a posta volt az eladó. 1860-ban megjelent az első német borítékkészítő gép s ettől az időtől kezdve tökéletesnél tökéletesebb borítékgépeket hoztak forgalomba. A fejlődést a mai napig is megtartották és a németeknek világexportjuk van ilyen gépekből. Magyarországon 1875-ben állította fel a Rigler József Ede papírneműgyár az első borítékgépet. A géppel előállított boríték fogyasztása hihetetlen mértékben emelkedett, ebből hasznot láttak a papírgyárak, a nyomdák és az államok. Ma már igen sokféle típusú borítékgép van üzemben és mindig több termelésű gépet gyártanak. A legújabb borítékgép tekercspapirosról készíti a borítékokat, csakoz, egy vagy két színben szöveget nyomtat, hajtogat, gumiz, 50 darabonként számol és jelez a szalagozásra. Napi 8 óra alatt 100.000 db borítékot készít, míg 1870-ben 8 óra alatt 3000—4000 darab készült. Magyarország levélboríték- és papírosfogyasztása mögötte áll a nyugati államok fogyasztásának. Magyarországon 150 millió darabra tehető az évi levélborítékfogyasztás, vagyis minden lakosra esik 20 darab, ezzel szemben Svájcban 59, Németországban 55, Dániában 40, Franciaországban 40, Ausztriában 38, Olaszországban 25 darab a fejenkénti fogyasztás. A levélborítékok legnagyobb része normális nagyságokban készül s ezeket a kereskedelem és a különféle hivatalok használják. A borítékokhoz felhasznált papirosok grammsúlya a színeseknél 40—80, fehérnél 70—120, havannánál 80—120. A nagyobb tömegben készülő 44, 46, 87, 91, 47, 48 és 98-as nagyságokhoz diagonális papirost használnak fel. A diagonális papirosból a szegletes papirossal szemben ugyanazon grammsúlyban, 1000 drb borítéknál 10—15%-kal több papiros kell. Minden papirosmi

nőségből nem lehet diagonális vágást felhasználni; ez csak ott használható fel, amely borítékok nagyobb mennyiségben készülnek. A kereskedelmi és hivatalos borítékokon kívül vannak magánlevelezéshez használt borítékok, amelyek igen sokféle nagyságban, különféle minőségekben, belül nyomtatással, vagy selyempapirossal bélelve kerülnek forgalomba. Ezeknél a divat is diktálja a nagyságot, a préselést és a színt. A levélborítékgyártáshoz eléggé komplikált, sokféle papiros és gép szükséges. A borítékokhoz a papirost csákozógépen kicsákozzák. Kelendő levélborítékoknál fix késsel történik és könnyebb papirosból 500 ívet egyszerre csákoznak, kevésbé kelendőket állítható csákozókéssel csákoznak. A vágógépet is igénybe kell venni; a kicsákozott lapokat a borítékgép papirostartóra helyezi, innen a hátsó és zárólap lesz gumizva és összehajtva a szárítótartóba kerül; a megszáradt boríték egyenként kiesik a szárító tartóból; azután leszámolják és szalagozzák. Ezt az eljárást modern gépeken végzik el, amelyek körforgásúak és a formák bizonyos nagyságra fixek. Előállíthatók a borítékok zárólapelőmézgázva, kézzel hajtogatva és ragasztva; ez az eljárás csak az esetben történik, ha a mennyiség kevés, vagy ha a nagyság eltérő. Előállítható lábbal hajtott géppel, vagy külön nagyságú, nagyobb mennyiségű levélboriték, a zárólap előre gépen mézgázva, gépen hajtogatva és ragasztva; ez a gép azonban már lassúbb járatú. A bélelt borítékoknál a selyempapiros beragasztása kézzel vagy géppel történik. E borítékok készítése ugyanazon eljárás alá esik, mint a többi borítékoké. Vannak egészen modernül konstruált gépek, amelyek a teljesen kész, selyempapirossal bélelt borítékokat állítják elő; ezek

Számjelzés	mm	ciceró
2 . .	53. 88	11 10. 19 8
3 . .	57. 94	12 8. 21
5 . .	63. 102	14 .22 8
6 . .	66 110	14 6. 24 5
7 . .	70. 112	15 6. 25
8 . .	79. 120	17 6. 26 5
10 . .	85. 132	18 10. 29 4
31 . .	80. 150	17 8. 33 4
39 . .	95. 160	21 2. 35 6
40 . .	100. 160	22 2. 35 6
42 . .	113. 143	25 2. 31 8
43 . .	125. 152	27 8. 33 10
44 . .	127. 156	28 2. 34 8
45 . .	132. 158	29 2. 35
46 . .	114 180	25 4. 30 10
47 . .	136. 212	30 2. 47
48 . .	148. 230	32 10. 51
49 . .	123. 360	27 2. 80
56 . .	77. 114	17 .25 2
71 . .	44. 57	9 10. 12 8
72 . .	56. 73	12 4. 16 2
75 . .	74. 92	16 6. 20 8
76 . .	82. 103	18 2. 22 10
80 . .	95. 118	21 .26 2
83 . .	104. 133	23 2. 29 8
83½. .	108. 136	24 .30 2
85 . .	118. 146	26 2. 32 4
86 . .	134. 169	29 8. 37 4
87 . .	137. 174	30 5. 38 6
91 . .	128. 196	28 6. 43 6
95 . .	168. 250	37 2. 55 6
98 . .	190. 262	42 2. 58
99 . .	131. 378	29 .84
100 . .	152. 393	33 10. 87
102 . .	180. 235	39 10. 52 2
103 . .	190. 265	42 2. 58 10
104 . .	218. 360	48 6. 80
105 . .	264. 402	58 6. 89
05 . .	64. 103	14 2. 22 10
015 . .	73. 112	16 2. 25
024 . .	94. 142	20 10. 31 6
056 . .	80. 115	17 10. 25 6
080 . .	94. 118	20 10. 26 2
089 . .	118. 173	26 .38
102A . .	46. 100	10 2. 22 2
103A . .	52. 110	11 6. 24 5
104A . .	62. 120	13 8. 26 8
105A . .	71. 138	15 8. 30 6

azonban igen kényes és drága gépek. tj

Levélborítékalakok: a gyakorlatban használatos papíralakok. Ezek méreteinek táblázatát a 283. oldalon adjuk, mégpedig milliméterekben és cicerókban. (Ciceróknál a törtszámok a pontok számát jelentik.)

Levélborítékok nyomtatása: Átfutó szövegű levélborítékok nyomtatásakor a szöveg vagy az ez alatt levő lénia többnyire ráesik a ragasztékra, aminek következtében az illető betűk, illetőleg vonalak igen gyakran tönkremennek, annál is inkább, mert a gumi e helyeken igen keménnyé teszi a papirost. Nagy példányszámú levélborítékokat éppen ezért stereotípiáról ajánlatos nyomtatnunk. A kisebb példányszámúaknál ez nem lévén lehetséges, egyengetéskor a következőképpen enyhíthetjük a bajt: Az illeszteket pontosan beállítva, úgy intézzük a nyomtatást, hogy az a ragasztékos helyen éppen jól adódjék ki. Vékony egyengető-papirost eresztve most át a gépen: megláthatjuk, mi nyomtatódik nagyon erősen és mit kell még alárakni. A szedés nagyságához képest egy vagy két egyengetőlap elég, s azután az egészet vékony papirossal lefödjük. — A levélborítékok nyomtatásának előkészítése még másképpen is történhetik: az illető borítékra levonatot készítve, ebből ama részeket, amelyek nem esnek a ragasztékos helyre, kivágjuk s az egyengetőlap megfelelő helyére ragasztjuk.

Leveledzés: l. Galvanó tartóssága.

Levelezőlap: ennek kartonból valónak kell lennie; közönséges papirosból valót nem fogad el a posta. Rendes nagysága 105:148 mm (vagyis az A 6-tal jegyzett DIN-nagyság, ami a világposta-egyesület hivatalos formátuma); nagyobb nem lehet, kisebb egyelőre még igen, de a 70:100 mm-es nagyságnál nem szabad lejjebb szállani. Formájának négyszögletesnek kell lennie; gömbölyű, ovális és egyéb kivágásút nem szállít a posta. A bélyeg helyét vastagabb (például nonpareille) vonalakkal nem szabad körülkeríteni, mert ez olvashatatlanná teheti a postai fölülbélyegzés adatait. A magánipar által előállított levelezőlapokon más felírást, mint «Levelezőlap», illetőleg a nemzetközi forgalomban «Levelezőlap (Carte Postale)» alkalmazni nem szabad. A címoldal a címre, kezelésre és kézbesítésre vonatkozó adatokon kívül más megjegyzést nem tartalmazhat, mint a feladó nevét, címét vagy üzletét. A magánipar által előállított levelezőlapokon a «Magyar királyi posta» felírás és a magyar címer használata nincs megengedve.

Levelezőlap-kartón: l. Kartón.

Levélfej: a levélíró címét mutatja, gyakran kiegészítve kitüntetések, üzleti különlegességek stb. felsorolásával. Kétféle levélfejet különböztetünk meg: sarkosat, ez a papirosnak csak felső bal sarkát foglalja el és széleset, amelyet a papirosformátum egész szélességében nyomtatunk. Fontos az, hogy mennyire álljon a sarkos levélfej a papiros szélétől. Véleményünk szerint legjobb, ha oktáv formánál a papiros felső szélétől 2½ cicerónyira, az oldalsótól 2 cicerónyira áll. Kvart formátumnál az első margó 3, illetőleg 2 ciceróra emelkedik. Egyszerű kereskedelmi levélfejeket többnyire gazdagabb ékesítés nélkül, tiszta, könnyű olvasású és világos betűfajtákból szednek. A gyárosok számára készülő levélfejeket már igen gyakran címerek, kitüntetések rajzai, vignetták, a gyárhelyiségek képei stb. ékesítik s gyakran színesen is — rendesen két színben — nyomtatódnak. Ilyenkor — a későbbi színpróbálgatás megtakarítása okáért — a szedő jól teszi, ha színes vázlatot készít.

Levélléc: a levélpapiros baloldalán húzódó, 8—10 ciceró széles ékítményes szöveg. Gyakran vonalas ornamentumba foglalják. Hosszúsága az ív hosszának háromnegyed része lehet. A levélfej és a levélléc ügyes összekötése a mesterszedő nehéz, de hálás feladata.

Levélnyomtató: egyszerű fordítása a német «Briefdrucker»-nek. Itt a «Brief» szó a latin «breve» szóból eredt, ami a 15. században egyoldalasan nyomtatott egyes lapot jelentett.

Levélpapiros: jól enyvezett bankposta- és írógéppapiros. A levélportóra való tekintettel rendesen vékonyabb, de mindamellett jó anyagból levőnek és tartósnak kell lennie. A levélpapirosok nagyságát milliméterekben és ciceróban l. a 363. oldal táblázatán.

Leverőfa: a szedésből kiálló betűk leverésére szolgál. Tölgy-, vagy bükkfából készül; alja teljesen sima, fölseje pedig bőrrel van bevonva, hogy a kalapáccsal való ráütés ne érje közvetlenül. Kényesebb betűkből és ékítményekből álló formák leverésekor papiroslapokat teszünk alája.

Levy M.: l. Autotípia.

Lexikon: általános avagy szakismeretek egyetemes összefoglalását és rendszeres áttekintését jelenti. Legelőször a görögök szerkesztettek ilyen összefoglaló műveket, majd a középkorban történtek ilyirányú kísérletek latin nyelven, ezek kivonatát adta a magyar Apácai Cseri János is. A tulajdonképpeni első nagyobb lexikon Diderot és d'Alembert szerkesztésében 1751-től kezdve jelent meg, amelynek munkatársait enciklopédistáknak nevezték, akik egész társadalmi átalakulást idéztek elő. Majd Németországés Anglia kezdték meg a lexikonok kiadását, amelyek többszáz kötettel gazdagították az idevágó irodalmat. Hazánkban csak a 19. században, többszörös kísérletezés után indult meg a lexikonok kiadása és így fejlődése is lassúbb ütemű, Lexikont ma már minden művelt nemzetnél találunk. zgy

Libellum (lat.): a. m. könyvecske. A rómaiak így is nevezték a papiruszra készült olyan írást, amelyet bőrszíjakkal leporello-album módjára fűztek egybe.

Liberty-sajtók: közönségesen «amerikai gép»-eknek nevezzük. Az ilyenfajta gépeket az jellemzi, hogy a tégely meg a szedésfundamentum egy közös tengely körül mozog rajtuk, olyanformán, mint az ollónak a két szára. Nyitott állapotban a tégely és a szedésfundamentum erősen megközelítik a vízszintes fekvést, aminek megvan az a jó oldala, hogy könnyen hozzá lehet férkőzni a szedésformához, számokat lehet benne «mutálni» a forma kiemelése nélkül stb. Sűrű képű, erős nyomást igénylő nyomtatványok — például autotípiák — sokszorosítására azonban kevéssé alkalmas a Liberty-típusú sajtó. Tányéros festékezési rendszere sem kielégítő, még akkor sem, ha úgynevezett «nyargaló» hengerekkel szaporítják meg a festék eldörzsölésében s föladásában résztvevő hengerek számát.

Líblai ábécé: ókori betűjegyek; az arábiai himjarita ábécé a szülőanyjuk.

Liesecke Sándor: 1851-ben a temesvári államnyomdában dolgozva, fölhívta nyomdásztársait betegés utassegítő pénztár alapítására. Ez megtörtént, s elnöknek Liesecket választották. 1852-ben a hatóságok örökre kitiltották a monarchia területéről.

Ligatúra: egybeöntött betűk, mint pl. némely antikvánál az ff, fi, fl, mert külön az f és i egymás mellé szedve veszélyeztetné az f felső kanyarulatát és az i pontját, míg a betűk egybeöntve le nem törhetnek; továbbá ligatúrának öntik a francia és latin szedéshez az Æ œ, Æ, Œ betűket.

Lignamine: római író, Gutenberg föltalálói mivoltának egyik tanusítója. 1474-ben lelkesedve ír Gutenberg János ügyességéről, aki fémbe metszett betűkről egyetlen napon háromszázivett tudott nyomtatni.

Lignicei Effmurdt Jakab: l. Effmurdt Jakab.

Lignin: l. Faanyag.

Lignográfia: Színnyomtató eljárás vékony falemezekre. Angliában találták fel.

Lindauer János: müncheni származású, előbb budai, majd később pesti könyvkereskedő, 1788—1795. működött, kezdetben Diepold Floridus (l. o.) társaságában.

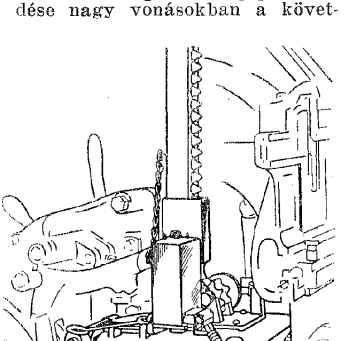
Lingner-féle egyengetés: l. Egyengető eljárások.

Linograph: soröntő szedőgép. Amerikában, Davenporthan született meg 1913-ban; nemcsak név dolgában, hanem szerkezeti tekintetben is nagyon hasonlított a Linotypere. Valósággal testvére a Linotype «Ideal» nevű kisebb kiadásának. Olcsó s jó gép lévén: gyorsan terjedt, s a világháború után a németországi Darmstadtban is gyártani kezdték, még pedig «darmstadti szedőgép» néven, mert a «Linograph» szót a Linotype-társaság közben árujegyképpen bejegyeztette és így szedőgéppel való vonatkozásban e szó Németországban azóta nem használható. Eleinte egy-, két- és hárommagazinos volt a Linograph, de 1925-ben Amerikában egyszerre csak előállottak egy tizenkétmagazinos új modelljével. A Linotype-társaság erre megvásárolta a Linograph összes szabadalmait.

Linoleográfia: a. m. linoleummetszés.

Linotípia: egy tisztán fotográfiai eljárás neve.

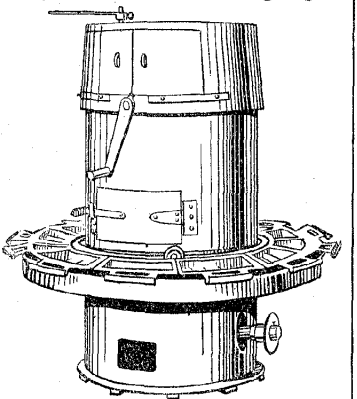
Linotype: szedőgép. Egy német származású órás. Mergenthaler Otmár készítette el 1886-ban. A Linotype-nak a gyakorlatban az a nagy előnye, hogy a leszedett sor kiöntését és a matricák elosztását automatikusan végzi el maga a gép, amiáltal gyorsabb szedés válik lehetségessé. A gép működése nagy vonásokban a követ-

Ólomadagolás a Linotype-szedőgéphez: önműködően pótolja a fölhasznált ólmot, s ezáltal nemcsak a szedő munkáját könnyíti meg, hanem a termelés folytonosságát is biztosabbá teszi.

kező: A gépszedő, aki munkáját ülve végzi, a 90 nyomógombból összeállított billentyűzet megfelelő gombját könnyed érintés által lenyomva, a matrica-magazinból kiváltja a szükséges betűmatricákat. Ezek a betűmatricák a gépszedővel szemben, jól látható betűjelzéssel vannak ellátva s a kiváltódás sorrendjében sorakoznak egymás mellé a szedőgép gyüjtőjében. A szavak közé, ugyancsak billentyűnyomásra, egy-egy kizáróék kerül. Amikor a meghatározott szélességű sorra való betűmatricák és kizáróékek megtöltötték a gyüjtőt, a gépszedő egy

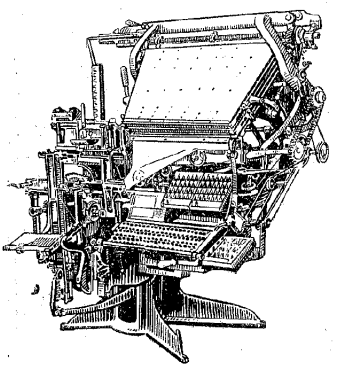
rövid karmozdulatával az így leszedett matricasort két keskeny, hosszúkás nyelv közé fogva «elküldi» a Linotype-gép öntő részébe. Innen kezdve a Linotype minden további munkát önműködően végez. A leszedett matricasor két satupofa közé kerül. A satupofák egymástól való távolsága pontosan megfelel annak a szélességnek, mint amilyen sorokat a szedőgépen önteni akarnak. A gép működése következtében a kizárókék felnyomódnak annyira, amennyire a sortól jobbra és balra lévő satupofák engedik, ezáltal a szavak között egyenlő beosztást alkotnak és a matricasort a szedés formátumának megfelelő szélességre zárják ki. A sor ezzel készen áll a kiöntésre. Ugyancsak a pontos szélességnek megfelelő öntőformán keresztül az ólomkatlanból a 290—300 Celsius fokra felhevített folyékony ólom pumpanyomásra kiönti a matricák negatívját s ezzel pozitív képet adva, el is készült az egybeöntött betűsor. A kiöntött matricasort a különböző emelők és karok az öntőrészből eljuttatják az osztószerkezethez. A gépnek ez a része azután fogazatos rendszere segítségével ugyancsak önműködően minden egyes betűmatricát visszajuttat a magazin megfelelő csatornájába. Ezalatt már a kiszedett és leöntött sor különböző gyalúkéseken áthaladva, nyomtatásra alkalmas formában a szedőgép hajójába került. A Linotype-szedőgépen ma már 40 ciceró széles, 36 pontos sorok is előállíthatók. E szedőgép nagy elterjedtségét elsősorban annak lehet tulajdonítatani, hogy rajta a legkülönbözőbb kevert szedés is előállítható. A hárombetűs Linotype-szedőgépeken egy sorba félkövér, dűlt és rendes betű szedhető; ez azután különösen a napilapok előállításánál bír nagy fontossággal. A Linotypeot kezdetben egy magazinnal és csak egybetűs matricákkal gyártották. Később tértek át a két-, három-, sőt négymagazinos Linotypeok előállítására, valamint a két- és hárombetűs matricák készítésére. A gép számára a Linotype-gyárak állandóan gondoskodnak szerkezeti újításokról, amelyek elsősorban a jobb szedés előállítását szolgálják. 1900-ban jelent meg Magyarországon az első Linotype-szedőgép a Budapesti Hirlap nyomdájában, 1934 végén pedig már 289 ilyen gép volt üzemben az országban.

Pogácsázó-gép. A szedőgépes üzemek segédgépe. Arra való, hogy maszatos, festékes sorok helyett pogácsaformába öntött, salaktól mentes, tiszta fémmel láthassuk el a szedőgépet.

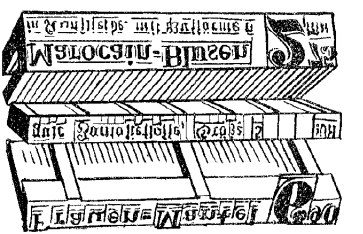
A Linotype-gép pontos és kifogástalan működését csak úgy érhetjük el, ha azt a leggondosabban kezeljük és jókarbantartására különös súlyt helyezünk. A rengeteg apró és nagyobb alkatrészből összeállított szedőgép szakszerű felügyeletet igényel, mert ellenkező esetben az akadályok

és a komolyabb üzemzavarok sorozata teszi lehetetlenné a gép zavartalan működését, ami azután igen nagy mértékben érezteti hatását a termelés mennyiségének csökkenésében. A gép tisztántartása, a matricák és magazinok időnkénti rendszeres megtisztítása azonban nemcsak hogy a termelést tartja meg azon a színvonalon, amilyent mennyiségileg és minőségileg e szedőgéptől megkívánni lehet, de egyben a gép és főleg a matricák élettartamát is lényegesen meghosszabbítja. A szedőgép-ólom összetételére is nagyon kell ügyelni. Tapasztalat, hogy a hibás keverésű, vagy pedig a már kiégett szedőgép-ólom nemcsak hogy állandó zavarokat okoz a szedés menetében, hanem rendszerint az öntött sorok is használhatatlanok. Ezek az ólomzavarok azonban nemcsak akkor jelentkeznek, amikor az összetételben van az előírttól valamilyen eltérés, de mutatkoznak akkor is, ha az ólom hevítése nincs pontosan beállítva. Több szedőgéppel rendelkező üzemek mindezekért külön szedőgépszerelőt alkalmaznak, akinek fő hivatása a gép kezelése és így az üzemzavarok lehető megelőzése.

Linotype. («Kettő az egyben» típus.)

A Linotype szépszámú modellje közt legújabb a «Kettő az egyben» (Zwei in Einer) elnevezésű két-magazinos soröntő szedőgép. A gép működése tökéletesen megegyezik a Linotype szedőgépével. A különbség a két szedőgép-típus között az, hogy a «Zwei in Einer»-nek harmincnégy billentyűvel nagyobb kopogtatója és ezzel együtt természetesen ennek a 34 billentyűnek megfelelően többféle matricát magában foglaló magazinja van. Ez a megnagyobbítás alkalmassá teszi ezt a gépet arra, hogy a legkülönbözőbb kevert szedéseket lehessen rajta előállítani.

Nagytestű és kisebb betűk egyetlen sorban. (A «Kettő az egyben» típusú Linotype szedése.)

Lintzer Márkus: 1629-ben állított fel nyomdát Nagyszebenben, s 1657-ig igen szép tevékenységet fejtett ki. Impresszumain többnyire latin nevét (Pistorius) látjuk.

Lipcsei könyviparcsarnok: 1900 május 12-én nyílt meg, s ugyanekkor leplezték le benne Gutenberg, König Frigyes és Senefelder szob-

rait. Az összes grafikai iparágazatokat egyesíti magában. Van állandó könyvipari kiállítása, szakkönyvtára, szakbeli régiségeknek gyüjteménye stb.

Lipcsei szabályok: l. Mesterszedés és Címek közti beosztás.

Lipsiai Rheda Pál: l. Rheda Pál.

Liszkai Mihály: a kolozsvári unitárius egyház 1697 körül alapított nyomdájának első tipográfusa.

Lithographia-Club: a kőnyomdai munkásság 1875-ben megalakult társadalmi köre, mely tagjainak továbbművelése céljából könyvtárt tartott fenn és szaklapokat beosztott tagjainak rendelkezésére. A Lithographia-Club 1911-ig a Senefelder-Egyesülettel karöltve működött, mikor is a könyvtárt a Szakegyesület vette át és a Lithographia-Club ilykép a Szakegyesületbe olvadt be. vgy

Litofin: a jó minőségű rektifikált terpentinolajnak lavendulaolajjal való keveréke; a kőnyomásnál használják. Az átnyomatot határozottabbá s az elmosódó kőrajzokat nyomtatásra ismét alkalmassá teszi.

Litofotogravűr: a. m. litoheliogravűr.

Litográfia (görög lithō: kő, graphia: írás): A kőnyomtatás (l. o.) első stádiuma a litografálás. A kőre rajzolt vagy abba belevésett képet, avagy írást nevezzük litográfiának. Leginkább a többszínű nyomdatermékek előállításánál veszik igénybe. A nagyobb alakú színes, gyakran művészi litográfiát kromolitográfiának, a kisméretű, többnyire vésés útján végzett munkát pedig merkantilis litográfiának nevezzük. Újabban kő helyett cinkre és aluminiumra is rajzolnak. — A tágabb értelemben vett litográfia három munkafolyamatra oszlik: egyik a tulajdonképpeni litográfia, vagyis a kőre való metszés, illetőleg rajzolás munkája, a másik az átnyomtatás művelete, harmadik pedig a kőnyomtatás, amely szón a kőről való folytatólagos nyomtatást értik. Ehhez mérten a litográfus meg a kőnyomtató szók külön-külön foglalkozási ágat jelentenek. E két tényező között — mint közbenső foglalatosság — az átnyomó munkája foglal helyet. Ennek az a fontos és gyakran igen nehéz föladata, hogy a litográfus által készített eredeti kőről vagy pedig rajzról a tulajdonképpeni nyomtatóformát elkészítse. bv

Litográfiai kő: l. Solnhofeni kő.

Litográfiai magasnyomtatás: megegyezik az ektipográfia eljárásával, csakhogy fémlemez helyett litográfiai követ használnak. A kimaratott kőről gipszlenyomat készül, erről pedig stereotípiai lemez, amit végül alkalmas vésőszerszámokkal kiegyengetnek. Az eljárásnak ma már csak történeti jelentősége van.

Litográfiai sajtók: némiképpen különböznek a könyvnyomtató sajtóktól. A litográfiai kézi sajtón például nem a tégely egyszerű nyomása hozza létre a nyomtatványt, hanem a nyomtatórésznek széléhez való erős dörzsölődés. A legkorábban használatos léces sajtónak fő része oly szerkezet volt, amelynek segélyével a kövön levő papirosra erősen rányomódott a léc s ez alatt húzódott el a kő. Később olyan gépet szerkesztettek, amelynek felső nyomórésze szilárdan állott s a követ az alatta levő csillagformájú rész vitte előre-hátra. A hengeres kőnyomó gép (gyorssajtó) e gépnek tökéletesítése, amennyiben a szilárdan álló felső nyomtatórészt fölcserélték a tengelye körül forgó hengerrel. A litográfiai gyorssajtók megszerkesztése különben König Frigyes nagyszerű találmányi sorozata után nem volt nehéz probléma. 1846-ban már kísérletezett vele a francia Nicolle, meg az angol Smart, 1851-ben pedig a német Sigl már elég jó ilyen gépeket gyártott. Fő-fő kü-

lönbség a könyvnyomdai s litográfiai gyorssajtók között az utóbbinak a követ nedvesítgető szerkezetében volt, valamint abban, hogy a litográfiai nyomtatáshoz a nyomóhenger adta, sávról sávra haladó nyomásfeszültségnek nagyobbnak kellett lennie, mint a könyvnyomdai munkánál. A litográfiai gyorssajtó festékező hengerei — ellentétben a könyvnyomdaiakkal — nem glicerin és enyv összetételéből állanak, hanem bőrrel vannak bevonva. Az első litográfiai gyorssajtót Sigl készítette Berlinben. — A litográfiai rotációs gépet Guillot találta föl még 1876-ban. Persze csakis cinklemezről nyomtathattak rajta; ez ugyanis könnyű szerrel ráhajlítható a rotációs gép lemezhengerére. E gépnél egyes, kézzel berakott ívekre nyomtattak. Guillot után Schlotke javított e gépen 1882 körül, 1898-ban pedig a mainzi Scholz szerkesztett algráfiai rotációs gépet, vagyis olyat, amely cinklemezek helyett aluminiumlemezekről nyomtat. Mindezeket a rotációsokat háttérbe szorította aztán az offset-gépek (l. o.) használata. bv

Litográfusok szakegyesülete: lásd Grafikai Munkások stb.

Litoheliogravűr: mint a neve is mutatja: olyan eljárás, amely a heliogravűr hatását igyekszik könynyomdai úton elérni.

Litomio: a lipcsei Sebald litográfiai eljárása. Míg a szokásos litográfiai eljárások nem teljesen síknyomtatásosak, ha annak számítjuk is azokat, a litomiónál a rajz vonalai csöppet sem mélyednek a kőbe, sem nem domborodnak ki abból. Előnye, hogy korrektúra esetén nem kell a követ lecsiszolni. Az eljárás különben a következő: A követ, cink- vagy aluminiumlemezt gumival és savval olyanformán preparálják, mint az a szokásos eljárásoknál közvetlenül a nyomtatás előtt történik. Ezután leöblítik, megszárítják s gyantás réteggel bevonják, amire, ha megszáradt, átnyomják a rajzot. A karcolótűvel már most e réteget a rajz vonalainak helyéről eltávolítják, vigyázva azonban, hogy magát a követ meg ne sértsék. A kő ilyenformán föltárt felületét ekkor olajos festék fölvételére alkalmassá teszik, majd pedig jófféle átnyomó-festékkel az egész követ behengerelve, gumival kevert savval maratják. A sav csak a vonalak helyein hat az átnyomó festékre s engedi azt a kőbe szívódni, egyebütt megakadályozza ezt a száraz gyantaréteg. A kőről a litográfiai eljárások valamennyiében szokásos gumizás és terpentinnel való lemosás után már nyomtathatnak.

Litostereotípia: azoknak a régi eljárásoknak az összefoglaló neve, amelyekkel a litográfiai kő rajzát domborúra maratták, hogy úgy nyomtathassanak róla, mint a könyvnyomtató.

Litotípia: l. Tipolitográfia.

Litotipográfia: 1. a litográfiai magasnyomtatásra irányuló eljárások összefoglaló neve; 2. a párizsi Dupont anasztatikai átnyomtató eljárása.

Litterae capitales (latin): a. m. kapitális betűk.

Litterae uncíales (latin): a. m. unciális betűk.

Livcsák-féle szedőgép: a vilnai Livcsák tanárnak ez a gépe mechano stereotípiai rendszerű volt. Főrésze egy kerék, amelynek a talpán acélból való patricák vannak. A billentyűk nyomogatására ezek a gép hátulsó felén levő viaszlapba nyomódnak, amiről a galvanoplasztikus másolat, illetőleg a stereotípiai úton leöntheto matrica készíthető.

Lobinger Johann: híres nürnbergi betűmetsző a 17. században.

Lobinger Pancratius: bécsi betűöntő a 17. században. A magyarországi nyomdák jórészét is ő látta el betűtípusokkal.

Loebe Paul: betűszedőből lett német politikus, szül. 1875-ben. Fölszabadulása után összejárta fél Európát; 1895 körül minálunk is járt. 1899-ben már lapszerkesztő volt Boroszlóban. 1919-től 1933-ig ő volt a német birodalmi gyűlés elnöke.

Logotípia vagy logográfia: így nevezik a szedő munkájának könnyítése céljából egybeöntött szavakat vagy szótagokat. Alkalmazásuk nagyon gyér, csak az impresszumokat, számla-feliratokat s hasonló állandó cím gyanánt szolgáló szavakat öntik nálunk össze. Történtek már kísérletek a logotípiáknak a folyó szedésben való alkalmazására is, például a föl, le, meg s egyéb ily szócskáknak egybeöntésével. A szedés gyorsításának logotípiás alapon való megpróbálását már a 18. század második felétől följegyezhettük. 1775 körül magának a francia kormánynak a megbízásából kísérleteztek többen a logotípiás szedéssel és Barletti de Saint-Paul húszezer franknyi jutalmat is kapott ilyen tárgyú találmányáért. 1785-ben a «Daily Universal Register» olyan logotípiákkal nyomtatódott, amelyeknek összeállítója a londoni szedő Johnson volt. 1800 körül a kézi sajtó vasból csinálója és a gipsz-stereotípia föltalálója: Stanhope Károly lord is foglalkozott a logotípiás szedői munkával. A 19. sz. közepén Benyovszky őrnagy logotípiás rendszere, a század vége felé a bécsi Weiss Leopoldé keltett szélesebbkörű föltűnést. Legújabban — 1924-ben — a bosnyák Baltik Szergej dolgozott ki ilyen rendszert.

Logotyper: Carpenter R. szedőgépe; a gép szótagok s szavak matricáit szedegette össze, s aztán leöntötte. A sorzárás kézzel történt.

Lokáltónus: a középtónusnak (l. o.) megszokott elnevezése.

Lombardiai írás: a középkorban a mai Észak-Olaszországban dívott írás; a régi római kurzívból keletkezett.

Londoni nyomdászati főiskola: lásd Saint-Bride's Foundation Institute.

Longobárd írás: a. m. lombardiai írás (l. o.).

Long Primer: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 10 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 9,38 méterpontjának. A Long Primer Angliában csak 9,10 méterpontot tesz ki.

Lorck B. Károly: született 1814-ben, meghalt 1905-ben. Eredetileg a könyvkereskedelmet tanulta, majd 1836-ban a lipcsei J. J. Weber céghez társtagul lépett be. 1845-ben önállóan nyitott könyvkereskedést s ezt 1856-ban betűöntödével és könyvnyomdával bővítette meg. 1869-ben «Annalen der Typographie» című szaklapot indított, s közben-közben jeles szakmunkákat írt. Fő műve: «Handbuch der Geschichte der Buchdruckerkunst».

Lorilleux Pierre (1788—1865): nyomtató munkás volt a francia állami nyomdában. 1818-ban festékgyárat alapított Párizsban, amely azóta világhírűvé lett.

Lotter Melchior: nagytudású lipcsei könyvnyomtató. 1491 óta kezdetben bölcseleti és filológiai műveket nyomtatott, később azonban főleg Luther írásait sokszorosította, s e végből — fia vezetésével — Wittenbergben fiók-nyomdát is rendezett be.

Löbl Dávid: 1875-ben nyitott nyomdát a Sugár útnak (most Andrássy út) az elején. Később a Nagymező uccába költözött vele. Fia Marcell, majd unokái Ödön és Dezső vezetésével a nyomda erős fejlődésnek indult.

Lőcsei kalendárium: így nevezték azokat a nagy hírre vergődött naptárakat, melyek a 17. századtól kezdve a lőcsei Brewer-féle nyomdában készültek. Az elsőket Fröhlich Dávid híres késmárki matematikus állította össze, ezek

a naptári részen kívül rövid krónikát, apróbb történeteket és jövendöléseket is közölték, amelyek közül egyik-másik közmondásossá lett.

Löwe Antal: 1784 körül pozsonyi nyomdász volt.

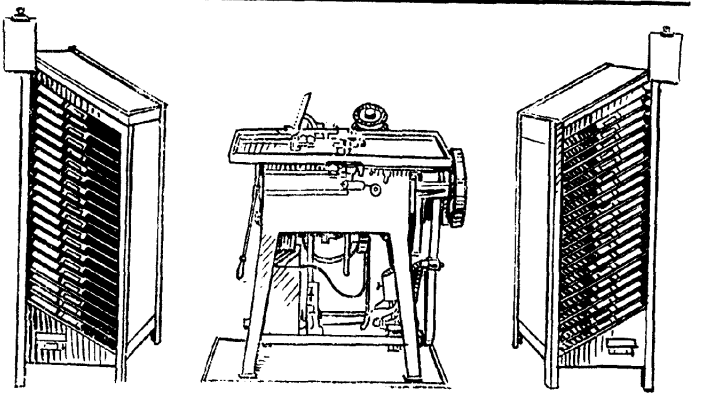
Löwy Salamon: szül. Komáromban 1874-ben. Ugyanott tanult Merkl Alajos nyomdájában 1888-tól 1890 május 4-ig. Rövid vidéki kondicionálás után Budapestre került, ahol első kondíciója az «Országgyűlési Értesítő» nyomdaüzemében volt, majd a Pallas és Rigler után a Wodianer, később a Légrády Testvérek nyomdájába került; e két utóbbi helyen már az akcidens-osztály vezetője volt. Később a Világosság-nyomdában mint lapszedő működött, ahonnan meghívták a Pénzintézeti Nyomda műszaki vezetőjének, majd a Globus-nyomdához művezetőnek. 1910-ben megválasztották a Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnök-Egyesülete titkárává, ahol 1922-ig működött. Rövid ideig grafikai szaküzletet tartott fenn, mely vállalatot 1923-ban megszüntette, miután az Első Magyar Betűöntöde Rt. ügyvezető igazgatójává hívták meg. — A Könyvnyomdászok Szakkörében hosszú időn át volt választmányi tag, majd alelnökké választották. Működött mint szakoktató a különféle nyomdászati szaktanfolyamokon. Budapesten, a vidéken, ügyszintén a külföldön is számos szakelőadást tartott. A Grafikai Főnökegyesületben és a Sokszorosítók Ipartestületében is tisztségeket tölt be. Szakirodalmi tevékenységét a Grafikai Szemlénél és a Magyar Nyomdászatnál kezdte meg, amely szaklapokban csakúgy, mint a későbbi Magyar Grafika, a főnökegyesületi Hivatalos Közlemények, a Nyomda- és Rokonipar és a Sokszorosító Ipar című szaklapokban, továbbá a Szakkör és a Grafikai Művezetők Egyesülete évkönyveiben számos szakcikke és nagyobb tanulmánya jelent meg. 1907-től, amikor Pusztai Ferenctől a Magyar Nyomdászok Társasága vette át a Magyar Nyomdászat kiadását, két éven át Janovics Ferenccel együtt szerkesztője volt e szaklapnak. Munkatársa volt a berlini «Deutscher Buch- und Steindrucker» és a hamburgi «Typographische Mitteilungen» c. szaklapoknak. Önálló műveiként jelentek meg: 1906-ban a «Nyomdai vázlatkészítés», 1922-ben« A könyvnyomdai munkaártételek elemei» és 1926-ban a «Betűművészet» c. kétkötetes mű, mely utóbbi munkát Novák Lászlóval együtt írta.

Lubowienski Ferenc: a kassai jezsuita nyomda ügyvezetője a 17. század hetvenes éveiben.

Luchtmann: híres könyvnyomtató- és könyvkiadó-család Leydenben. Leginkább görög és római klaszszikusok kiadásával foglalkozott. A céget 1683-ban alapította Luchtmann Jordán (született 1652-ben, meghalt 1708-ban).

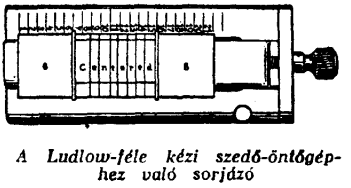
Lucius: magyar származású könyvnyomtató. 1583 táján nyomtatott Helmstadt németországi városban. Mellékneve Siebenbürger (Erdélyi) volt.

Ludlow kézi szedő-öntőgép: újszerű konstrukció a kéziszedés egyes ágazatainak (akcidens-, hirdetés-, slágersorok és táblázatok) gépi úton való elvégzésére, matricasorok leszedése és leöntése által. A gép két részből áll: öntőgépből és 4—6 egészen keskeny regálisból; mindez 5×5 m-es helyiséget igényel. Minden regális 20 teljes matricaszekrényt és egy univerzális kizáró-szekrényt tartalmaz, amelyekben a megfelelő mennyiségű betű- és kizáróanyag van. Ez a felszerelés körülbelül 120 betűtípusnak, illetve nagyságnak felel meg. A matricák vékony rézlemezek, amelyek egyforma nagyságúak, függetlenül attól, hogy a betű 6 vagy 48 pontos. A matricák felállítva, egymás után sorban állanak a szek-

A Ludlow kézi szedő-öntőgép a maga matricatartó-szekrényeivel.

rényrekeszekben és úgy vannak kiképezve, hogy osztás után önmaguktól kerülnek ugyanabba az állásba. Felső részükön vonalas szignatúrával vannak ellátva a betűtípusok könnyebb megkülönböztetése céljából, afelett pedig

A Ludlow-féle kézi szedő-öntőgéphez való sorjázó

a megfelelő betű olvasójele található. A minden egyes betűnagyságnak egyformán megfelelő öntőforma 21 ciceró hosszú, amelynél a betűtörzs vastagsága 6 és 12 pont. A nagyobb betűknek azon vonalait, amelyek nem férnek el a törzsön, a gépen öntött regletták, alátétek védik meg a letöréstől. Ezek egyúttal a Ludlow-sorok alátétéül is szolgálnak, hogy a szedés kifogástalan állóképességét, tapadását és nyomásbírását biztosítsák. A matricák szedésére a cicerós beosztású sorjázó szolgál, amely az öntőforma szélességével azonos, de 42, 63 és 105 cicerónyi szélességre is állítható. Vannak ezenkívül rövid sorok kizárására és különböző betűfokoknak egyvonalba állítására szolgáló sorjázók is. A szedés munkája úgy történik, hogy a leszedendő szó 5—10 matricáját a jobbkézzel, rekeszről-rekeszre szedve — tehát nem egyenként a sorjázóba helyezve — gyüjtjük össze a szükséges betűket és azokat egyetlen ujjmozdulattal teszszük bele a balkézben tartott sorjázóba. A sorok kizárása egyszerű: a leszedett sor végén a sorjázó cicerós beosztása pontosan megmutatja, mennyi tér marad a sor kizárására. Ezt a teret egyszerű számtani művelettel elosztjuk annyival, ahány szóköz van a sorban, az így kapott szá-

mot az 1—12 pontig rendelkezésre álló kizárással időveszteség nélkül, gyorsan kizárjuk. Most a sorjázó végén lévő csavar elfordításával a leszedett sort rögzítjük, mire egy emelő lenyomásával a sorjázó rögzítése, majd a második lenyomás után a sor kiöntése történik meg. Mindez 10 másodperc alatt megy végbe. A matricák elosztása ugyanúgy történik, mint a szedésük, csak fordított menetben; először a kizárások, utánuk pedig a betűk osztatnak el. Táblázatszedésre is alkalmas a Ludlow-gép; azok előállítására különböző függőleges és vízszintes irányú léniák kombinációi szolgálnak. A táblázatot soronként kell leszedni és leönteni és a hozzávaló matricákat úgy vésték, hogy a léniák csatlakozása kifogástalan. Mindamellett, hogy a Ludlow-gép csak egy 21 ciceró hosszúságú öntőformával van felszerelve, mégis lehetővé válik azon 105 ciceró hosszúságú, egyenletes szóközű sor leöntése is. Abban az esetben, ha ilyen ikersorok szedésekor a 21 cicerós sorban nem férne el az utolsó betű és annak törzse ezen kívül esne: a gép ugyanannyi helyet hagy a következő sorban, amennyire az előző sorról lelógó betűnek szüksége van. Tehát itt nem fontos, hogy a sor pontosan 21 ciceró széles legyen és hogy betűvel vagy pedig ürességgel végződik-e az ikersor. A Ludlow-gépen ezenkívül kisebb betűfokozatok is (például borgisz, garmond, ciceró stb.) szedhetők és önthetők. zgy

Lufft Hans: wittenbergi nyomdász a 16. század első felében; 100.000 példányban nyomtatta ki a Luther-bibliát olyan időben, amikor a könyvek rendes példányszáma csak néhány száz volt.

Lúgállóság: a nyomdafesték e tulajdonságáról úgy győződhetünk meg, hogy a már megszáradt nyomatot tömény nátronlúgba márott üvegrudacskával érintjük, s rövid idő mulva tiszta vízzel lemossuk. Ha a lúggal megérintett részen elváltozást látunk, a festék szappan, borax és mosószer csomagolására használt nyomtatvány készítésére nem alkalmas.

Lukács László: a könyvnyomtatást Kecskeméten tanulta; már 1846-ban igazgatója volt Kozma Vazul pesti nyomdájának; 1848 tavaszán Somogyi Károly kanonokkal tekintélyes nyomdát alapított a mai Múzeum körúton, s a forradalmi lapok és egyéb nyomtatványok sokszorosításából bőségesen kivette a részét. 1854-ben eladta a nyomdát Herz Jánosnak, míg ő maga a felvidékre ment bányászni.

Lumen: l. Elektromos világítás.

Lumière testvérek: l. Autokrómia.

Luminotype (Uhertype): fotografikus szedőgép; a magyar Uher Ödön és Czakó Elemér szabadalma. A szakkörök nézete szerint meglehetős sánszai vannak a fotografikus szedőgépek versenyében. A gép nagyszámú betűfajtával dolgozhatik; a fotografáló lencse közelebbre vagy távolabbra állítása szerint ugyanegy betűmatricáról nonpareille, petit, borgisz vagy garmond betűnagyságot fotografál; a sorokat pontosan zárja, s vonalozni, ornamentálni is tud a gép.

Luther-biblia: l. Lufft Hans.

Lux: l. Elektromos világítás.

Lyoni ősnyomdászat: E délfrancia város első könyvnyomtatója volt Buyer Bartholomaeus. A 15. század alkonyán már 50 műhelyben, a szedők és nyomtató munkások százaival dolgoztak Lyon városában, amely a maga könyvkereskedelmével, valamint könyvvásáraival olyanforma szerepet töltött be abban az időben, mint a németországi Lipcse a későbbi századokban.

Lyukasztó léniák: A perforáló gépek költségét megtakarítandó, a betűöntők acélvonalakat gyárta

nak, amelyek kellő egyengetéssel nyomtatás közben perforálják a papirost. Az ilyen lyukasztó vonal vagy betűmagasságú, vagy pedig negyedpetittel alacsonyabb. Az utóbbi a jobbik, mert a festékező hengert nem rongálja. Van olyan fajtája, amely szaggatott vonalakat, és olyan, amely gömbölyü lyukakat üt a papirosba. Az egyengetés kartónszalagokkal történik, szükséges azonban, hogy legalább egy terciányi helye jusson a szedésben a vonalnak.

M

MABI (Magánalkalmazottak Biztosító Intézete, Budapest, Bethlen tér 18): föladata a magánalkalmazottak betegségi és öregségi biztosításának a lebonyolítása. Ehhez a különálló betegségbiztosító intézethez tartoznak: betegségbiztosításra mindazok a magánalkalmazottak, akik Budapest és környékén vannak foglalkoztatva. Öregség esetére az ország egész területén élő havifizetéses alkalmazottak. Betegség esetére biztosítottak azok, akiknek a havi fizetése a 300 pengőt, öregség esetére pedig azok, akiknek fizetése a havi 500 pengőt nem haladja meg. Szolgáltatásait és járulékait ugyanazok a törvények szabályozzák, mint az OTI tagokét (l. még OTI). gb

Machold Fülöp: jónevű beszterczebányai könyvnyomtató 1834-es évtől kezdve.

Mackie-féle szedőgép: igen komplikált őse szedőgépeinknek. A negyvenes években találták föl. Papírosszalagot perforáltak először bizonyos rendszer szerint és azt a gépbe téve, a perforált lyukacskák különböző formái szerint más és más betűk sorzódtak egymás mellé. A sor zárása kézzel történt. Mackie manchesteri tipográfiájának 14 gépén különben összesen 125 munkás dolgozott.

Mac-Millan-féle szedőgép: századvégi remek gépezet. Kettős állványzatú volt; kombinálva volt benne a szedést és a sorzárást végző mechanizmus; egyetlen szedő billentyűzetése következtében mind a két munkafolyamat automatikusan ment végbe. Külön, jól működő osztógépe is volt Mac-Millannak.

Madárnyomírás: A kínaiak képírására következő írásmód a Kr. e. 3-ik évezredben.

Mafusi-papiros: a japánok készítik kenderből. Szinte elpusztíthatatlanul szívós.

Magánalkalmazottak Biztosító Intézete: l. MABI.

Magánkiadó: az, aki művét nem kiadóvállalat útján, hanem ő maga adja ki.

Magasbodás: l. Betűk növése.

Magas formátum: az olyan nyomtatványalak, amelynél a papiros keskenyebb szélei alul és fölül, a szélesebbek oldalt esnek.

Magasnyomtatás: a grafikai sokszorosító művészetek sorában azok az eljárások, amelyeknél a sokszorosítás kidomborodó képű formáról történik. Prototípusa tehát a könyvnyomtatás és a fametszés.

Magasra-maratás (helyesebb kifejezéssel: domborúra-maratás): a tipográfiai sokszorosításra való, tehát olyan klisék (fototípia, autotípia) előállítása, melynél a nyomtatásra kerülő részletek (vonalak, pontok) kidomborodnak a lemez síkjából.

Magasságra gyalulás: Köztudomású, hogy a könyvnyomdák betűmagassága nem egységes. Néhol a szabványnak elfogadott 62 $^{2}/_{3}$ pont (23.566 mm), máshol pedig ennél alacsonyabb vagy magasabb. Így tehát a betűöntők kénytelenek a betűket magasabbra, ú. n. raktári magasságra önteni, hogy a különféle betűmagassággal rendelkező vevőiket kielégíthessék. A betűöntő a gyalulást azelőtt öntöttvas asztalon végezte, melynek egyik fele szilárdan állt, a másik

fele pedig egy csavarorsó forgatásával nyilt vagy záródott. Ma már ezt a műveletet is gép végzi. A gépen a régi gyalut egy a sorzó felett végighaladó, tetszés szerinti magasságra beállítható korongmaró pótolja. A korongban fokozatos elrendezésben szerszámkések vannak elhelyezve, melyek a korong gyors forgása közben egyszerre marják a betűkről a különbözetet. ls és ta

Magazin: a szedőgépek matricatartánya. Lásd például a Linotype címszónál is.

Magister artis impressoriae (a. m. a könyvnyomtatás művészetének mestere); ezt a címet viselte Zell Ulrich kölni ősnyomtató.

Magos Kálmán: a «Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete» igazgatója, szül. 1885-ben. A nyomdászatot Markovits és Garai budapesti tipográfiában tanulta 1907—08-ban. E cég vezetésének átvételével igen tevékeny működést kezdett a Grafikai Főnökegyesületben, hol a helyettes főtitkári teendők elvégzése mellett majd minden nyomdászügyeket képviselő bizottság tagja volt. E működése alapján hivatott meg 1925-ben az egyesület akkor kreált igazgatói tisztségére, mikor egyben átvette a Székely Artúr jegyzése mellett megjelenő Nyomda- és Rokonipar szerkesztését, mit 1933-ig végzett. Nyomdásztársadalmi és szakirodalmi tevékenysége: Az 1928. évi kölni Pressa magyar kiállítása anyagának részbeni összegyüjtése és a kiállítás rendezésében való aktív részvétel. Szakcikkek a «Hivatalos Közlemények», «Nyomda- és Rokonipar», «Magyar Grafika» c. lapokban. Önálló szakmunkák: «Értékpapírok számozása»; «A plakát»; «Öt esztendő». Kiadatlan munkája: «A Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete negyven éves története». Ennek a lexikonnak is belső munkatársa.

Magyar Bibliofil Társaság: 1920-ban létesült Végh Gyula elnöklete alatt; célja a könyvművészet ápolása, a könyvkedvelés előmozdítása, bibliofil-könyvek kiadása, valamint könyvkiállítások rendezése. Évenkint megbírálja a magyar kiadók beküldött termését és az öt legszebb kivitelű könyv kiadóját oklevéllel tünteti ki. A jelenlegi elnök Enyvvári Jenő, a Fővárosi Könyvtár igazgatója.

Magyar Elek: hírlapíró, a Magyarország felelős szerkesztője; szül. 1875-ben. Sokat foglalkozott a 19. század nyomdászatának történetével; ilyen tárgyú értekezést írt a Magyar Nyomdászatba (1923). Az Athenaeum-nyomda történetét is megírta.

Magyar Grafika: a grafikai iparokat szolgáló folyóirat. Megindult 1920-ban, megszűnt 1933-ban. A világháború kitörésekor megbénult a szakmai továbbképző tevékenység is. A Szakkör, amely szakfolyóiratot is tartott fenn, szintén áldozata lett a háborúnak. Ezt követték a forradalmak. Alighogy a hullámok elcsendesedtek és a helyzet alkalmassá lett a szakkultúra ápolására, 1920 januárjában Biró Miklós megindította a Magyar Grafikát és ezzel új életre támasztotta a sokáig romokban hevert szakkulturát. Eleinte tíz szám jelent meg belőle évenként, míg később, amikor a szakfolyóirat testesedett, a tartalma megduplázódott, sőt megháromszorozódott, csak hat szám. De ez a hat szám meghaladta az előbbi tíz szám terjedelmét is. Egy-egy karácsonyi szám valóságos szakmai esemény volt. A kiadó-szerkesztő Biró Miklós felelős szerkesztőnek maga mellé vette Wanko Vilmost. Az első főmunkatársak Gondos Ignác és Kun Mihály voltak. Amikor Gondos Amerikába szakadt tőlünk, Novák László foglalta el helyét. Az évek folyamán változtak a főmunkatársak: Tábor

János, Kner Albert, Herzog Salamon, Löwy (Lánczi) László és Rosner Károly egymást felváltva vagy együtt dolgozva vállalták a főmunkatársi tisztet. A munkatársak pedig a grafikai szakmák és művészetek minden ágából kerültek ki. Gyakran írtak híres külföldi szakírók is a lapba, hiszen a Magyar Grafikát ismerték csaknem az egész világon. Németnyelvű mellékletének «Ungarische Graphik» volt a címe. hs

Magyar Grafikus: Ligeti Jenő havi közlönye a világháború kitörése előtti időszakban; hirdetési lapnak indult, de nyomdászattechnikai rovatok is voltak benne.

Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége: l. Munkaadói Szervezetek.

Magyar Hirlapírók Országos Nyugdíjintézete: l. Sajtóegyesületek.

Magyar Ipari Szabvány: l. MISZ.

Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete: a magyar könyvkiadók és könyvkereskedők egyetlen szakmai szervezete. 1878-ban alakult, első elnöke Pfeiffer Ferdinánd volt. Hivatalos közlönye a «Corvina». Elnöke 1919 óta dr Keéri-Szántó Andor; ugyancsak ő áll a kiadói szakosztály élén, míg a könyvkereskedői szakosztály elnöke dr. Zádor E. Béla, a társelnöke pedig Ranschburg Gusztáv, ügyvezető elnöke Gergely Rezső, a vidéki szakosztály elnöke pedig Ferencsi Károly (Miskolc). A főtitkári tisztet dr. Benedek Marcell tölti be. kj

Magyar Nyomdászat: a nyomdászati szaktechnika fejlesztésére alapított havi folyóirat; 1888-ban indult meg. Szerkesztője és kiadója Pusztai Ferenc volt. A szerkesztés 1907-ben Löwy Salamon kezébe ment át, aki mellett Janovics Ferenc is szerkesztősködött 1910-től fogva. 1911-ben a Grafikus Művezetők Egyesülete vette át a lapot, amely a világháború kitörésekor megszűnve, 1921. év őszén újra föltámadt, akkor szerkesztői voltak: Janovics Ferenc és Novák László, valamint — bár névtelenül — Wózner Ignác. 1924 tavaszán ismét megszűnt.

Magyar Nyomdászok Évkönyve: Első kötete 1883-ban jelent meg Tanay József szerkesztésével, öt lelkes magyar nyomdász kiadásában. 1887-ig szünetelt. Ekkor a Társaskör, a későbbi Könyvnyomdászok Szakköre vállalkozott a kiadására. Az 1890-ig terjedő négy évfolyamot Acs Mihály, az 1891—1892-it Kleinmann Frigyes, az 1893-it Szabó Dezső, az 1894—96-iakat Gelléri Mihály, az 1897—1901-ieket Tichy Ákos, az 1902—1904-ieket Pavlovszky Alajos, az 1905-től 1910-ig terjedő hat évfolyamot Novák László szerkesztette.

Magyar Nyomdászok Társasága: Az 1906. esztendőben, amikor Pusztai Ferenc, a Pallas Rt. igazgatója, a «Magyar Nyomdászat» c. szaklap kiadója nyugalomba vonult és az a veszély állott be, hogy ez a szakfolyóirat megszűnik, egy baráti kör: Dapsy Károly, Fuchs Zsigmond, Géczy Kálmán, Glück Béla, Herbst Samu, Janovics Ferenc, Janovszky János, Löwy Salamon, Pollák Simon, Radnai Mihály, Walter Ernő és Wózner Ignác megalakították a «Magyar Nyomdászat Kiadó-Társaság»-ot azzal a céllal, hogy Pusztaitól átveszik a lapot és gondoskodnak további megjelenéséről. A lap 20. és 21. évfolyamaeme társaság szerkesztésében és kiadásában jelent meg, majd amikor megalakult a «Grafikus Művezetők Egyesülete», ennek az egyesületnek adta át a lapot. De a 12 szakférfiúból álló baráti kör továbbra is együtt maradt és mint a «Magyar Nyomdászok Társasága» működött és kivette a részét minden jó szakmai munkában, áldozatkészen mellőállva a szakmafejlesztési törekvéseknek. Két évtizedes ilyen szűkebb

körű együttműködés után a társaság lassanként kibővült olyan szakférfiakkal, akik a grafikai mesterségek közérdekből való fejlesztésének munkájában, a szakképzés előmozdításában, továbbá a szakirodalom, a tudományos és gyakorlati szaktörekvések támogatásában kivenni akarták a részüket. A «Magyar Nyomdászok Társasága» Kertész Árpád (l. o.) elnöklete alatt, ma már megerősödve minden jó szakmai ügynek, törekvésnek úgy erkölcsi, mint anyagi támogatója. ls

Magyarországi Gépmesterek és Nyomók Egyesülete: lásd Gépmester-Egyesület.

Magyarországi Grafikai és Rokon Iparosok Főnökegyesülete: l. Grafikai Főnökegyesület.

Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete: l. Nyomdász-Egyesület.

Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Jótékonysági Köre: l. Jótékonysági Kör.

Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete: l. Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete.

Magyarországi Senefelder-Egyesület: l. Senefelder-Egyesület.

Magyarországi Vidéki Lapok Országos Egyesülete: l. Újságkiadók egyesületei.

Magyar Országos Szabvány: l. MOSz.

Magyar Péter (Petrus Ungarus): magyar származású őstipográfus; 1482 körül Lyonban nyomdászkodott.

Magyar stílus: Körülbelül negyven esztendeje az az irányzat merült föl iparművészetünkben, hogy a régi magyaros motívumok fölhasználásával magyar ékítményi stílust teremtsünk meg. Azóta tisztázódott a magyar ékesítő stílus ügye. Az őseredeti ékítményekről ugyan, amelyek csupán nálunk jelentkeztek és fejlődtek volna ki, nem szólhatunk. Ami esetleg volt is, azt a keleti (török, arab stb.) népekkel való érintkezésünk s a Nagy Lajos meg Mátyás király idején nyugatról beszármazott renaissance-formák kiszorították. A 16. század végétől azonban ezeket az elemeket olyan egyéni módon dolgozták föl hazánkban, hogy az önállóság s bizonyos egyöntetű művészíség tőlük el nem vitatható. A magyar stílus jellemző vonása a virágok stilizálása. Virágai: a nefelejcs, rózsa, szegfű és tulipán, valamint a boglár, borostyán, csengetyű-, császár- és gyöngyvirág. A nyomdászatban is szerepeltek e motívumok.

Magyar Szaklapok Országos Egyesülete: lásd Újságkiadók egyesületei.

Magyar Távirati Iroda: a kormányzat félhivatalos hírszolgálati szerve. Alapították 1881-ben Szegedy-Maszák Hugó és Egyesy Géza; 1898-ban dr. Radó Sámuel tulajdonába került, majd 1918-ban az állam vette kezelésbe, vezetésével Német Alfrédot és dr. Fabró Henriket bízván meg. 1920-ban a kormányzat dr. Fabrót kártalanította és megállapodott Kozma Miklóssal olyan részvénytársasági alapon álló vállalat létesítésében, amely a M.T.I. üzemét átveszi és folytatja. A vállalat célja: magyar politikai s közgazdasági hírszolgálat Magyarország és a külföld részére, alaptőkéje (1935) hatszázezer pengő. Érdekkörébe tartoznak: a Magyar Telefonhírmondó- és Rádió Rt., a Magyar Hirdető Iroda Rt., a Magyar Filmiroda Rt., a Magyar Országos Tudósító Rt., a Magyar Nemzeti Gazdasági Bank Rt. és a Szatmár és Bereg Könyvnyomda- és Lapkiadó Rt. A M.T.I.-nak Budapesten saját nyomdája is van. ká

Magyar Ujságirók Egyesülete: l. Sajtóegyesületek.

Mahnung der Christenheit: l. Türkenkalender.

Mainzi futás: gyászos, de az addig titokban tartott nyomdászati technika közismertté válása szempontjából üdvös hatású esemény az 1462 október 27 és 28 közötti éjje-

len. Nassaui Adolf zsoldosai betörtek a városba, s az ellentállókat lemészárolva, a lakosság többi részét elűzték. A mainzi két nyomdában (a Fust-Schöffer-félében és a Gutenberg-félében) ekkor legalább 30 jól begyakorolt munkás dolgozott, akiknek többsége a pusztulás és vérengzés ijedelmében a világ minden tájéka felé szétszaladt. Ezek aztán, a titoktartás kötelezettsége alól fölszabadultnak érezve magukat, ahol pártfogókra tettek szert, maguk is nyomdát állítottak. Csakis így magyarázható meg a könyvnyomtatás hallatlanul gyors elterjedése.

Major Márton (brassói): a gyulafehérvári fejedelmi nyomdának 1647 óta ügyvezetője 1658-ig, amikor a betörő tatárok teljesen elpusztították a nyomdát.

Május elseje: Mint a tavasz ünnepét, a tipográfusok már századokkal ezelőtt is európaszerte megülték. A londoni könyvnyomtatók például e napnak reggelén teljes díszben gyülekezve valahol: festületileg a templomba mentek és onnan négyes sorokban a Stationers' Hallba, vagyis egyesületük helyiségébe vonultak, ahol kitűnő lakoma várta őket.

Majuszkulák: régi elnevezése a kezdő- vagy nagybetűknek (literae majusculae), ellentétben a kisbetűkkel (literae minusculae). A legrégibb latin kéziratokon, valamint Augusztus császár idejéből származó kőfeliratokon csakis nagybetűk láthatók, amelyek rendesen egyenlő magasságúak. A majuszkulák kényelmetlen és esetlen volta vezette a középkort a minuszkulák, vagyis kis betűk használatára, ami által a majuszkulák használata főkép a szavak kezdőbetűjére szoríttatott és ami által a későbbi középkorban egyes szavakat, különösen pedig a tulajdonneveket ily módon tüntették ki; ez a szokás azután megmaradt a nyomdászatban is. Jelenleg a könyvnyomdászatban a majuszkulák és minuszkulák közötti megkülönböztetést általánosan verzális vagy kurrens elnevezéssel jelölik.

Makulatúra: eredetileg valamely könyv nyomtatása alatt elrontott ív; továbbá valamely könyvnek újabb kiadása folytán régibb példányok vagy egyéb nyomtatványok, valamint tisztátalan, csakis csomagolásra alkalmas nyomtatott papiros.

Malatin Antal: 1841-ben Kossuth Lajos «Pesti Hírlap»-jának szedője a Landerer Lajos nyomdájában; 1848 március 15-én Neumann Lajos és Potemkin Alfonz nevű szedőtársaival ő szedte ki a tizenkét pont magyar szövegét; később a viszontagságos sorsú Banknyomdának volt a szedője; 1857-től kezdődően pedig kalocsai nyomdászmester.

Maldruck: Widmann R.-nek a malertípiához hasonló eljárása.

Malertípia: nyomtatólemezek előállítására való eljárás, Klotz Ernest lipcsei festő találta föl. Az eljárás célja, hogy a művészi kéztől készített eredeti rajzot vagy festményt a fotomechanikus eljárások segedelme nélkül nyomtatólemezzé változtathassuk. E lemezeknek az előállítása a könyvnyomó-sajtón való nyomtatásra egy a savaknak ellentálló festő-paszta használatával válik lehetségessé. A művész ugyanis ezzel a pasztával festi vagy rajzolja a képét valami fémlemezre, még pedig fordítva, s azután a teljesen világos helyeket kivési a lemezből, majd pedig gyantaporral teleszórja a lemezt, s megolvasztja azt rajta. A befestett lemez ekkor szemcséssé lesz, s ha félórára savfürdőbe tesszük: nyomtathatunk róla.

Mammut-kézisajtó: főleg a kemigráfus használja klisé-levonat készítésére. Rendkívül tömör és sok bordával merevített tégelyük és

egyszerű, de annál erősebb sarkos emeltyűjük van.

Mammut-sajtó: Hoe Robert építette 1847-ben. A kétméteres átmérőtű henger fölületének egyrésze nyolcszedésoldalnak kúpos záróeszközökkel való rögzítésére, a többi része festékeldörzsölésre szolgált. Nyomóhenger tíz volt, berakóasztal ugyanannyi.

Mancskovics Bálint (Farinola): Bornemisza Péter (l. o.) nyomdászaként dolgozott Semptén. 1579-ig Rárbokon. 1584—85-ben Galgóczon találjuk. 1588-ban kerülhetett Vizsolyba ecsedi Bátori István pártfogásával, ahol kinyomtatta Károli Gáspár «Szent Bibliája»-nak két kötetét 1590-ben, tíz évvel később pedig (1600-ban) «Az egész Szent Bibliára való Index avagy Lajstrom»-ot is.

Mandzsu ábécé: a feníciaiból fejlődött ki; további alakulása a mongol ábécé.

Manière noire: a rézmetszésben a háttó eljárás (mezzotinto) gyakorta használt francia neve.

Manlius János: tipikus vándornyomdász. Fiatalabb korában künn szedősködött Németországban az urachi szlovén nyomdában. 1562 körül hazatért Laibach városába, s ott 1575-ben nyomdát nyitott. 1581-ben Károly főherceg bezáratta a nyomdát, s Manliust kiutasította az osztrák örökös tartományokból. A földönfutóvá lett tipográfus ekkor Magyarországra jött s 1604-ben bekövetkezett haláláig vagy 60 könyvet nyomtatott; ezeknek több mint a fele magyarnyelvű. Impresszumain a következő helyneveket találjuk: Németújvár, Varasd, Monyorókerék, Németlövő, Sárvár, Németkeresztúr; azonban erre nem sokat lehet adni, mert Manlius a könyvvizitátoroktól és inkvizitoroktól való félelmében hamis helyneveket is használt. A nevét is el-elferdítette: Hans Manuel, Hansen Mannel, Manlyus Janos stb.-nek.

Manul-nyomtatás: l. Offset.

Manuzio (latinosan: Manutius): velencei olasz könyvkereskedő- és kiadó-család, amelynek nagyrabecsült kiadványait aldináknak (l. o.) hívják. Manuzio Aldo Pio (az idősebb) szül. 1448 táján, megh. 1515-ben. 1485-ben nyomdát alapított Velencében, amelyből számos egyéb köteten kívül az ókori klaszszikusok (összesen több mint 130 kötet) első kritikai kiadványai kerültek ki. Ő készíttette az első kurzív betűket; korrektorai tudósok voltak. Fia Paolo alatt tovább virágzott, unokája Aldo, az ifjabb alatt lehanyatlott az officina, melynek kiadványai, az ú. n. aldinák (l. o.) a kor nyomdászművészetének magaslatán álltak és ma is igen becsesek a könyvgyűjtők előtt. kj

Marbletípla: a kaosztípia egy változata: stereotípiai csirizbe vagy gipszbe mártott nagylyukú szivacsot vaslapra nyomogatunk, s a megszáradása után lemezt öntünk erről.

Marc Pavel: szül. 1895-ben Borosjenőn, felszabadult 1913-ban Budapesten Birantiu «Poporul Român» nyomdájában. 1926-tól a román «Typograph» és «Gutenberg» lapok szerkesztője.

Marczevicz Lajos: betűszedőből lett író és hírlapíró; szül. 1877-ben. Wilckens és Waidl nyomdájában, majd az ebből alakult Pallas-nyomdában tanult (1883—86). Dolgozott az Állami Nyomdában, Brózsánál, Rudnyánszkynál és a Franklinban. Évek során át tagja volt a nyomdászok szervező bizottságának, s vezetőségi tagja a körök jórészének is. A Typographiának hosszú időn át munkatársa. 1907-től 1933-ig a Népszava belső munkatársa, közben szerkesztgette a Szocializmust meg egyéb munkáslapokat is. Vannak regényfordításai és Kasza István álnéven írt röpiratai is.

Marginálliák: könyvekben az oldalak szélére nyomtatott címek és jegyzetek. Rendesen nonpareille

betűkből szedjük a kolumna formátumához képest 3—8 cicerónyi szélességre. Az oldalszámozáshoz hasonlóan, a páratlan számú oldalakon jobbra, a párosokon pedig balra szedendők. Közéje meg az oldal közé 2 pontos tágítót kell dugnunk.

Margitai István: valószínűleg a János fia. 1753 körül szocius- vagyis segédképpen dolgozott a debreceni városi nyomdában. 1754-ben ellenőre, majd 1759-ben provizora lett e tipográfiának. 1786-ban halt meg.

Margitai János: a debreceni városi nyomda provizora 1733-tól 1752-ig. Ügyes, jó nyomdász volt.

Margó-elosztás: l. Szedéstükör.

Marian dlák: 1581-ben egy Sierban nevű társával nyomdát állított fel Szászvároson, s kinyomtatta az ószövetségi szentírást cirill betűkkel, román nyelven.

Marinoni-féle rotációs: l. Rotációs gépek.

Mariot-féle eljárás: l. Heliográfia.

Márk krónikája: lásd Bécsi Képes Krónika.

Mark Twain (Langhorne Samuel Clemens): nyomdászból lett nagy amerikai humorista; szül. 1835-ben, megh. 1910-ben. Tizenhárom éves korában szedőinas volt. Igen termékeny, pompás humorú író volt, aki még a tulajdon balsorsán is nagyszerűen el tudott mulatni, akkor ugyanis, amikor az évtizedes munkájával összekuporgatott vagyonkája egy félbemaradt szedőgépen úszott el.

Márkus Lajos: Miskolcon tanulta a betűszedést s ugyanott szabadult föl 1914-ben. Élénk részt vett a nyomdásztársadalmi és szakkulturális mozgalmakban. A miskolci nyomdaipari továbbképző szaktanfolyamnak évek során át vezetője volt.

Márkus Samu: megh. 1905-ben. 1876-ban alapított jelentékeny nyomdát Budapesten. A vállalat 1889-ben az Andrássy útról a Dorottya uccába, 1894-ben a Gyapjú (most Báthory) uccába került, ahol még a világháború előtt megszűnt.

Marokkói papiros (maroquin, szatytyánpapiros): mintásan préselt papiros, a hasonló nevű bőrnemek utánzata. A mintás préselést hengerekkel, a papiros fényét pedig kencével állítják elő.

Marónátron: l. Oxidálódás.

Maroquin-bőr: l. Kordován-bőr.

Martens Dierik: Németalföld első nyomdásza. 1473-ban állította föl tipográfiáját Aalst városában.

Martin-féle szedőgép: érdekes angolországi kísérletezés 1849-ből. E gép a Monotypenek volt legrégibb őse; perforált papiros-szalagot állítottak elő valami írógépfélén, s e szalag nyomán végződött a további munka.

Martius Miklós: 1687 körül a nagyszombati nyomda ügyvezetője.

Márton napja: hagyományos nyomdászünnep a régi világban. A tipográfusmesternek e napon meg kellett vendégelnie a személyzetét fehér cipóval és libasülttel, amihez a Rajna-vidéken jelentékeny mennyiségű borocska, északi Németországban, Skandináviában és Angliában pedig még hatalmasabb kvantum sör járult.

Márványozott papiros: a mázolt papirosok egyik faja. Gyártásához enyves ásványi festékeket használnak, amelyeket szarvasmarhaepével higítanak. Legkevésbé az alapszínt higítják, a többieket pedig annál jobban, mentől csekélyebb mennyiségben alkalmaztatnak. Az ilykép elkészített festékeket higításuk sorrendjében tragantgumi-oldatra öntik és ezt követőleg, mert az erősebben higított festék a kevésbé higítotton úszik, a márvány ereinek s foltjainak megfelelően rendezik el őket. E fürdő tükrére papirost borítanak, s minthogy erre a festék azonnal reátapad, gyorsan leemelik, s így tovább folytatják a műveletet. A leemelt papirosokat szárítják s fényesítik.

Marzio-féle egyengetés: újabbfajta mechanikus egyengető eljárás. A régibb porzó eljárások nyomán találták föl; az eddigi tapasztalatok szerint kissé körülményes.

Mäser-lemezek: krétaszerű anyaggal bevont papiroslemez. Föltalálója Mäser Gyula Lipcsében. Alapnyomati lemezek s nagyvonásos ékítmények és betűk készítésére való. A lemezeket jófajta enyvvel fatönkre ragasztjuk és bepréselve, rövid ideig száradni hagyjuk. Ekkor rárajzoljuk vagy átnyomjuk az illető ékítményt s a fehéren maradó részeket a fametszés módjára óvatosan kivéssük, még pedig ferdén, hogy a festékező henger le ne szakíthassa. Rovátkolt és kockás alapot gördítő karikával, elmosódó tónust smirgellel állítunk rajta elő. Vésés után a véset széleit és fölületét sellak-oldattal kenjük be.

Mäser-maratás: a kilencvenes évek elején divatba jött, vastag krétaréteget hordozó Mäser-féle alapnyomtató lemezek maratása. Ez klóroldattal történt és keményítés okáért azután sellakkal vonták be a kidomborodó képűre maratott lemez fölületét. Magától értődik azonban, hogy efféle maratással a kemigráfus sohasem foglalkozott. A mesterszedők próbálkozási területe maradt ez csupán.

Masisi-papiros: Japánországban, főleg kenderrostokból kézi merítéssel készülő szívós papirosfajta.

Másolás: l. Autotípia, Fénymásolás, Fotolitográfia, Offset, Pauzálás.

Másolófestékkel való nyomtatás: főleg kereskedelmi nyomtatványoknál fordul elő. Célja, hogy ezekről a nyomtatványokról a használatban tiszta másolat legyen készíthető. A fejlett festékgyártási technika ezt a munkát nagyban megkönnyítette. A másoló festéknek anilinfestékanyagok az alkotó elemei, s megkötésükhöz többek között glicerint is használnak. Ezért a másolófesték egyenesen használhatatlanná lesz, ha kencével, petróleummal vagy olajjal kerül érintkezésbe. Nyomtatáskor tehát vízzel és spiritusszal zsírmentesítendők mindazok a géprészek, melyek érintkezésbe kerülhetnek a festékkel. Gyakran előforduló nyomtatás esetén ajánlatos egy és ugyanazt a gépet használni. Az egyszer használt hengerek más színes festékhez többé nem használhatók. A formamosáshoz tartsunk külön kefét. Ha tömör a festék, kevés glicerinnel higítsuk. Silány minőségű papiros teljesen alkalmatlan, mert a festéket beszívja rs

Másológépek: l. Addírozó másológépek, Bromográf.

Másolók: a középkori kódexek kézírásos többszörösítői; a 15. század első felében számuk sok ezerre rúgott Európában.

Másolópapirosok: különösen fotográfiai és fotolitográfiai célra igen sokfélét gyártottak immár; újabbak: a gázfény mellett másolható klórbrómezüstös papiros, az ú. n. negatív- és a filmpapiros.

Maszatolódás (németül Schmitz): az a hiba, ha a betűk duplán nyomtatódnak, vagy a betűkép mellett ennek némi árnyéka is látszik. Oka rendesen abban keresendő, hogy a nyomóalap járatának hosszúsága meg a nyomóhenger körülete nem egyeznek meg pontosan egymással. A nyomóhenger borításának (l. o.) vékonyabbra vagy vastagabbra vevésével segíthetünk rajta. — Van egy másik fajtája is a maszatolódásnak, ami különösen illusztrációk nyomtatásakor gyakori, t. i. hogy tágító- és ürtöltődarabok emelkednek föl betűmagasságnyira s a papiroson fekete maszat alakjában lenyomtatódnak («spísz»). Oka a rossz kizárás.

Matematikai szedés. Így nevezik a magasabbfokú számításhoz szükséges betűszámtan képleteinek a szedését, aminek külön szedés-

technikai szabályai vannak. Mivel a szedő matematikai képzettsége általában hiányos és különben is a kézirathoz szigorúan ragaszkodnia kell, szükséges, hogy legalább a következő fontosabb matematikai jeleket és ezek jelentését ismerje:

= (equales) egyenlőségi jel. + (plus) összeadó jel. × és . szorzó jel. : osztó jel, arányosító jel, || és // a párhuzamosság jele. ⊥ a merőlegesség jele. ∢ szögjel. ∟ derékszög. □ négyzet. △ háromszög. — (minus) kivonó jel. ○ kör, ◐ félkör. ∞ a végtelenség jele. ± több vagy kevesebb. > nagyobb mint, < kisebb mint. ≅ kongruens. √ köbgyökjel. ∂ differenciáljel (görög d [delta]). ∫ integráljel. ° fok. ′ perc, láb, méter. ″ másodperc, hüvelyk, centiméter. ‴ harmadperc, vonal, milliméter. π Ludolff-féle szám (görög p [pí]).

Az egymás fölé tornyosuló és egymás alatt szerteágazó betűkből, számjegyekből és különféle matematikai jelekből, vonalakból álló matematikai képletek szedése gondos és figyelmes munkát igényel. Az előforduló korrektúrát helyesebb, ha a sorjázóban végezzük el, mert a pongyola kizárásnak következményei sehol sem oly veszedelmesek, mint a matematikai szedésnél. Az egyes képletek csak végsősorban választhatók el, de akkor is csak a +, —, ., ×, = jeleknél, mely esetben a jelet kétszer szedjük: az elválasztandó sor végén és a következő sor elején. A képletben előforduló betűket kurzívból, a számokat antikvából szedjük. A betűk és jelek közé kétpontos kizárást kell tenni. Például:

$$2\,m\,t\,d + 8\,n\,o\,p = 3\,\partial\,n$$

Egymásután következő több összetartozó képlet esetében, ha egyazon jel végig megismétlődik, a jeleket egymás alá szedjük:

$$y'' - y''' + d^1 = d\,k + \sin x$$
$$y'' = d\,k \,.\, \sin x + \cos a\,b$$
$$x^1 = x + y.$$

Mint a fenti esetben, ha az oszlopszerűen egymás alá helyezett jeltől jobbra és balra az egyes sorok különböző hosszuságúak, úgy a leghosszabb bal-, illetve jobboldali rész összetétele alapján állapítjuk meg a szükséges középrezárás mértékét. A képletek zárójelei mindkét oldalon a törtek egész nagysága szerint alkalmazandók. Például:

$$\left(H_4 + \frac{d}{m}\right)$$

és nem így:

$$(H_4 + \frac{d}{m})$$

Fontos, hogy a szedő a szükséges különböző nagyságú gyökér- és integráljelek felett rendelkezzék. Általában rendszeres matematikai szedéshez szükséges, hogy megfelelően berendezett matematikai szekrénnyel és megfelelő kizáróanyaggal legyünk ellátva. sza 2

Mater: annyi mint anyaminta (l. o.).

Materiális: közhasználatú latin szó a szedőterembeli anyag fogalmára; l. Anyag.

Matrica: l. Betűmatrica, Stereotípia és Galvanoplasztika.

Matrica-képek: l. Dekalkománia.

Matrica-por: stereotípiai csiriz alkotórészeinek és iszapolt krétának száraz keveréke, melyet vízben föloldva, a papiros-stereotípia matricáinak kenegetésekor használnak.

Matrica-raktár: l. Depó.

Matricázás: l. Formázás.

Matrix Compositor: Sweet es Daul szedőgépe; mechanosztereotipiai munkát végző szerkezet volt.

Matrix Melting Machine: ezen a brooklyni Brooks A. által 1904-ben föltalált «matricaöntő» gépen a sorzáráshoz való olyan kalkulációs készüléket láthatunk, mint aminő például a Monotype-nek a dobja.

Matrix Typograph: a század vége felé az amerikai Heath által föltalált mechanosztereotipikus gép, amelynél a sorok zárásához olyanforma kalkuláló eszközt használtak, aminőt a Monotypenél is láthatunk.

Mattfekete festékek: fénytelen, égetett lenolajkencéből, a rendesen használt nyomtatófestékeknél nagyobb százaléktartalmú koromból és nagyobb mennyiségű anilines szépítőből készülnek.

Matthias Moravus: olmützi származású olaszországi őstipográfus. 1474-ben Genova városában akart nyomdát alapítani, de a genovai könyvmásolók a város tanácsánál tiltakoztak ez ellen, mire Mátyás mester Nápolynak vette az útját, s ott nyomdászkodott egyideig.

Matt vászon: újabban igen kedvelt olyan könyvkötői vászon, amelynek csak alsó lapja van preparálva, s így a szövés módja a véle bekötött könyvön a maga eredetiségében látható.

Maus Gellért: az első hivatásos pesti könyvkereskedő, született 1715-ben, megh. 1780-ban. Kölnből jött, 1748-ban telepedett le Pesten. Akkoriban könyvkötők foglalkoztak a könyvárusítással. Tiltakoztak is Maus letelepedése ellen és legalább azt elérték, hogy csak azzal a kikötéssel kapott engedélyt a tanácstól, hogy árúját pesti könyvkötőknél kell köttetnie. Üzlete 1770-ben tönkrement; mikor meghalt, még temetkezési költség sem maradt utána.

Mayer Károly József: 1803—1817-ig nyomdászkodott Lőcse városában. Ekkor Rozsnyóra költözködött a tipográfiájával, amelyet 1826-ban Kék Józsefnek adott át.

Mayer Rezső: kiváló nagybecskereki könyvnyomtató, Pleitz Ferenc Pál utóda. 1890 körül vette át ezt a legjava fölszerelésű és szépen dolgozó nyomdát, és továbbra is a hagyományos szellemben vezette. Ő maga a világháború előtt hosszú időn át alelnöke volt a Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetségének.

Mayr Fülöp Jakab: a nagyszombati nyomda ügykezelője 1646-tól 1653-ig.

Mazarin-biblia: Gutenberg János negyvenkétsoros bibliájának gyakorta használt elnevezése. A híres francia államférfiú könyvtárából került ki ugyanis e bibliának könyvészetileg leírt legelső példánya.

Mázolt papiros: enyves fedőfestékkel egyoldalasan bevont papiros. L. még Márványozott papiros.

Mazzini-féle szedőgép: most kilencven esztendeje igen sokat beszéltek róla. Az akkor emigrációban élt híres olasz forradalmár Mazzini József ugyanis 1843-ban szedőgépet szabadalmaztatott Angolországban. A gép szerkezete olyanforma lehetett, mint a «Pianotype»-é.

Mechanostereotipiai szerkezetek: a szedőgépek ama csoportja, amelyeknél matricák préselődnek valamely anyagba, hogy aztán leöntésre kerüljenek.

Mederschitzky József: szül. Temesváron 1855-ben, megh. Nagyváradon 1894-ben. Apjának nyomdájában tanult előbb Szolnokon, majd Vukováron, végül Eszéken. Az idők folyamán sokfelé nyomdászkodott. Mint nyomdászati szakírónak igen jó neve volt. A «Magyar Nyomdászat»-ban megjelent cikksorozatai közül: a «Galván-

képelés» és a «Papírtömöntés» különlenyomatban is megjelent.

Medgyesi Pál: valószínűleg Debrecenből származott el a biharvármegyei Diószegre, ahol 1788 körül nyomdát alapított. Halála után özvegye vezette tovább a nyomdát Rábai István faktorral.

Media (mediális): Frecskay János ajánlotta mesterszó a «mittel» (14 pontos betűnagyság) helyett.

Mediaan: a 12 pontos betűnagyság neve a hollandusoknál.

Mediánpapiros: a régi 6-os és 7-es papirosnagyság elnevezése. Így a 6-ost (45:55 cm) kis mediánnak, a 7-est (46:59 cm) nagy mediánnak mondották.

Medium: a 47.6:59.7 cm-es papirosnagyság Nagy-Britanniában.

Megdűlés (szedésé): l. Hasábszedés.

Meg-megálló nyomóhenger: l. Stopcilinderes gépek.

Megvilágítás: l. Objektív.

Méhes Sámuel: 1831-ben megvásárolta Kisszántói Pethe Ferenc kolozsvári nyomdáját és «Erdélyi Híradó» című újságát.

Meisenbach G. (1841—1912): eredetileg rézmetsző volt. 1882-ben föltalálta az autotípiát.

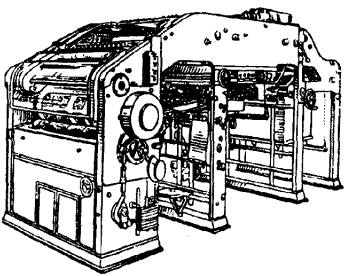
Melainotípia: a fotografálás egyik módjának elnevezése.

Meleg stereotípia: amikor lepacskolás után rajtahagyják a matricát a szedésen, s azon mód mindenestül szárítósajtóba téve: csak a teljes megszáradása után választják le a formáról. Könyvek, táblázatok stb. stereotipálása is rendesen ilyen eljárással történik.

Meleg színek: Valamely szín annál melegebb, mennél közelebb áll a világos narancs-színhez; s annál hidegebb, mentől jobban távolodik tőle. A színek e meleg vagy hideg voltát arányszámokkal szokták jelölni. A halovány narancsszín arányszáma 8, a vörösé 5, a spektrális kék színé 3. Az «előlépő» meleg színek ornamentális festéskor a kiválóbb formákra, a «bemélyedő» hidegek a másodrendű alakzatokra, esetleg a háttérre, alapra alkalmazandók.

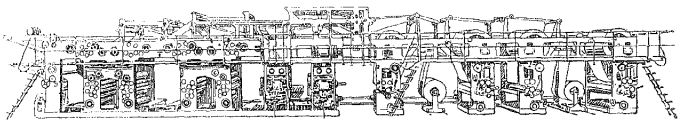
Melotípia: hangjegyek tipográfiai úton való összeszedése.

Mélynyomtatás: általában minden olyan sokszorosító eljárás, amelynél a rajzot adó pontok és vonalak bemélyednek a nyomtatóforma fölületébe s nem emelkednek ki belőle, mint például a könyvnyomtató ólombetűinél. A mélynyomtatás körébe tartozik tehát az acélmetszés (l. o.), rézkarc (l. o.) és a rézmetszés (l. o.) nemes művészetének a népes családja is, de a «mélynyomtatás» szón

Íveket nyomtató modern mélynyomtatásos gép (a Vomag «Olympia» sajtója). Maximális teljesítménye óránként 6000 egyoldalas nyomat. Önberakóval, páternoszterszerű hideg szárító-kirakóval. A formahenger lehet tömör, hüvelyes, sőt lemezes is.

újabban főkép azt a fotomechanikai alapon épült sokszorosító módozatot értik, amelynek jellemzője a raszter (l. o.) meg a festékszedő rákel (l. o.), s amely kitűnő nyomtatású tömegcikkeivel az illusztrálás némely területein már eddigelé is úrrá lett. A képes folyóiratok jórésze ugyanis — és akárhány képes könyv is — ma már ezzel az eljárással készül.

Kombinált magas- és mélynyomtatásos rotációs két magasnyomati nyomtatóművel, egyenként kétoldalas nyomtatáshoz, továbbá négy mélynyomati nyomtatóművel, melyekkel szintén kétszer két oldal vagy egy oldalon egy, a másikon három szín nyomtatható. A két hajtogatókészülék közül az egyik hirlaphoz, a másik füzethez használható, azaz nyolcadrétű (posta-) hajtásra. E hatalmas gépkolosszus aggregátumrendszerű, vagyis a részei külön-külön is és együttesen is sok variációban használhatók.

A modern mélynyomtatás a Klics Károlytól 1879 körül föltalált heliogravűrből (l. o.) fejlődött ki, aminek viszont a pigment-eljárás (l. o.) az alapja. Klics eredményei nyomán kifejlődött a műlapok sokszorosítására szorítkozó gyorssajtói mélynyomtatás sokféle elnevezésű variációja, később pedig — 1910-es születési dátummal, Mertens Eduárd apaságával — a rotációs mélynyomtatás (l. o.). Azóta a gépgyárak versenyt gyártják az újabb és mind tökéletesebb mélynyomtató sajtókat, amelyek használata az eljárást egyre gazdaságosabbá teszi. A géptechnika haladása ugyanis e ponton elválaszthatatlan az eredmények fokozódásától. Vannak egy- és több színt nyomtató mélynyomtatásos gépek, s vannak olyanok is, amelyek magas- és mélynyomtatást végeznek egyazon munkamenettel (l. az ábrákat); vannak olyan gépek, amelyek egyes íveket nyomtatnak (l. Íves mélynyomtatás), s viszont vannak olyanok, amelyek ú. n. végnélküli papirossal végzik a munkájukat. Érdekes és nagyjelentőségű probléma e téren a lemezes mélynyomtatás (l. o.) kérdése is.

A mélynyomtató-forma előállítása úgy történik, hogy a pigmentpapirosra (l. Pigment-eljárás) előbb 70—75-ös raszter-hálózatot másolnak, majd a filmes képdiapozitívot s egyúttal a celofánra való esetleges szedéslevonatot másolják át ugyanarra a papirosra. (A «tördelés» tehát kivagdosással és föltűzdeléssel történik.) Ha ennyire jutottak, az egészet gondosan átnyomják egy finoman csiszolt vörösrézhengerre, s aztán vaskloriddal belémaratják.

Mélynyomtató festékek: A mélynyomtató festék fő alkotórészei: a szíriai aszfalt, damargumi, kopállakk, műgyanták stb. Ez anyagokat gyorsan párolgó folyadékokban, úgymint xilol, toluol, benzol, terpentin stb. részben hideg, részben meleg úton feloldják és ez képezi a mélynyomtató festékek kencéjét. A színesítéshez a száraz pigmentfestékeken kívül, amit a kő- és könyvnyomdai festékek gyártásánál is használnak, az illanó olajokban igen könnyen oldható kátrányfestékeket használják. A mélynyomtató festékek, ámbár igen híg állapotban kerülnek forgalomba, még mindig elbírnak bizonyos higítást. Feldolgozásuknál a szükséges higítás előtt ajánlatos a festéket jól felkeverni, mert előfordulhat, hogy az esetleg nehezebb fajsúlyú színesítő anyag leülepedik.

Menetjegyek nyomtatása: Az utóbbi fél évszázad közúti közlekedésének rohamos fejlődése tette nyomdatechnikai problémává a menetjegyek nagy tömegben való olcsó és gyors előállítását. Az elérendő cél az volt, hogy mindazokat a munkálatokat, amelyek a lassúbb járatú, laposfelületű gépen nyomtatott íveknek kész jegyekké való feldolgozásánál külön-külön voltak még elvégzendők és így kedvezőtlenül hatottak a menetjegyek nyomdai előállítási költségeire; technikailag egy gépre szintetizálják. Ennek a törekvésnek jegyében konstruálták meg azokat a kisebb és nagyobb jegynyomtató gépeket, amelyeknek sikerültebb típusai előtt bámulattal áll meg a laikus is, nyomdászember is egyaránt. A két használatosabb géptípus lényege: a) a Goebel-féle jegynyomtató gép lapos alapú 10:16 centiméter nyomtató felületű gép, amely egyszerre végez két elő- és egy hátnyomást, keresztés hosszirányban vágja el a jegyet, számoz, ha kell, tekercsel és perforál. A nyomtatás maga függőleges irányban, bélyegzésszerűen történik. Igen használható, nagytermelésű gép, újabban 20:36 cm méretű nyomófelülettel is gyártják. Dacára a gép komplikált mechanizmusának, kezelése igen egyszerű. — b) Valóságos technikai csoda a Vogtländische Maschinenfabrik A.-G. óriási jegynyomtató rotációs gépe; egyszerre lehet rajta nyomtatni háromszínű előnyomatot és kétszínű hátnyomatot, háromféle színű számozást; mindkét irányban perforál, ötpéldányonként rak ki és ha kell, a nyomtatás elvégzése után tekercsel is. Kezelése rendkívüli gondosságot, szakértelmet igényel, különösen számozó rendszere komplikált és sok kellemetlenség okozója lehet itt a figyelmetlenség és a körültekintés hiánya. Felhasználható a jegynyomtatáson kívül más munkára is. Ez igen fontos körülmény, mert teljesítőképessége olyan bámulatos, hogy a világ bármely metropolisa menetjegyszükségletének is képes eleget tenni, ha állandóan és csupán jegynyomtatásra használják. — A menetjegy egyben természetesen értékjegy is. Értékké pedig éppen az a tudat emeli, hogy technikai előállítása a legteljesebb ellenőrzés alatt történik. Egyetlen selejtjegyet sem lehet megsemmisíteni jegyzőkönyvi fölvétel nélkül. A megrendelő eme jogos érdekei a jegyeket előállító nyomdára nem csekély terhet, gondot és felelősséget raknak. Ezt a felelősséget a nyomda csak a megrendelő megbízottjának együttes ellenőrzésével és teljesen megbízható személyzettel vállalhatja. kui

Menetrendszedés: l. Táblázatszedés.

Menk Sámuel: pozsonyi szedőgépföltaláló. 1840 körül a Delcambre-féle Pianotypehez hasonló gépet konstruált, de részletes adataink e gépről nincsenek, bár a maga idejében nagyon sokat beszéltek róla.

Mentelin Johannes: strassburgi ősnyomtató. Szépíró és Gutenbergnek egyideig segédje volt. 1460 körül nyomdát állított fel Strassburgban. Madden szerint azonban csak 1463 után kerülhetett oda, mert közben a kölni Fratres Vitae Communis társházában dolgozgatott mint illuminátor. Rokonai őt hirdették a nyomdászat föltalálójául; ez az állítás azonban alap nélkül való. Mentelinnek életében sok kitüntetésben volt része; III. Frigyes császár nemességre is emelte. 1478-ban halt meg.

Méray-Horváth Károly: író és szedőgép-föltaláló, szül. 1859-ben. Már a kilencvenes években villamos szedőgép konstruálásába fogott és ezt az igen sokat emlegetett találmányát Elektrotypographnak (l. o.) nevezte el.

Mercurius Veridicus ex Hungaria: az első rendesen megjelenő ujság Magyarországon. A Rákóczi-szabadságharc tüzében született meg 1705-ben. Megalapítója Eszterházi Antal tábornok volt. 1710-ig hetenkint jelent meg Kassán, majd Lőcsén, azután — de már csak havonkint — Bártfán 1710 november haváig.

Meredek írás: l. Álló írás.

Mergenthaler Ottmár: szedőgépfeltaláló, szül. Hachtelben (Württemberg) 1854-ben, megh. Baltimoreban 1899-ben. Órásinas volt, majd tanulási ideje kitöltése után kivándorolt Washingtonba, ahol unokabátyja elektrotechnikai intézet tulajdonosa volt. A hetvenes évek közepe táján írógépeket készített s e foglalkozása közben jutott a szedőgép eszméjére. 1884-ben alkotta meg első mintagépét, a Linotypeot, s némi javítások után 1886-ban kezdte meg annak nagyban való gyártását. Gépéből ma már 60.000 darab működik a világ minden részén.

Merített papiros: Megkülönböztetünk ú. n. valódi, vagyis kézzel merített s légen szárított, továbbá papirosgépen készült ú. n. utánzott merített papirost. Ma már kézi merítéssel csak elvétve és egészen speciális célokat szolgáló papirosok készülnek (pl. Miliani, Mongolfier, Zanders, Van Gelder), vagyis a merített papiros néven forgalomba hozott papirosok általában gépen készülnek; ezeket ha hengerszitás gépről ívenként kerülnek levételre és ívenként külön légen szárítják, légen szárított utánzott merített papirosnak hivják. A kereskedelemben használt utánzott merített papiros felhős átnézetű, nagy szilárdságú gépsíma papiros, síma vagy bordázott kivitelben. A papiros gyártási irányával párhuzamos két széle a kézzel merített papirosnak jellegzetes széléhez hasonló, mely merített szél úgy készül, hogy a papirosgép nedves részén az anyagot egy erős, egészen vékony vízsugárral vágják el. df

Merkantilis litográfia: jobbára vésetes munka, aminél nagy szerepe van a ceruzaformájú karcolótű használatának. A litográfus ilyenkor korommal dörzsöli be a kő fölületét, s igy véseténck vonalai fehéren emelkednek ki a fekete háttérből. Amikor elkészült ezzel a munkával: letörlés és némi fölszines nedvesítés után a rajz mélyedéseit festékkel megtölti, egyebekben pedig úgy jár el, mint a litográfiai munkáknál általában szokás. bv

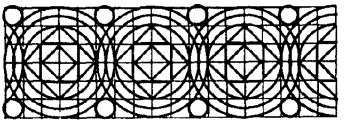
Merkur: a kereskedelem istene a rómaiaknál, az istenek futárja (a görögöknél Hermes néven tiszteltték). Nyomda- és ujságcímekben gyakran találkozunk véle. Az első magyarországi ujságnak (1705) is «Mercurius» volt a címe. «Kurír» a. m. futár) formájában is előfordul (nálunk például: Esti Kurir).

Merkurográfia (amalgamográfia): lemezkészitő eljárás; a higanynak azon a tulajdonságán alapszik, hogy a vas és platina kivételével minden fémet megtámad, s foncsort képez vele; a lemez eme foncsoros részei nem veszik föl a nyomdafestéket.

Merovingi írás: a mai Németország területén élt középkori frankok nemzeties formájú, meglehetősen cikornyás írása. A régi római kurzivból keletkezett.

Mértani dísz: az olyan, amely egyenes és szabályos görbeségű vonalakból van összeszerkesztve. Birodalma sokkalta tágabb, mint amekkorára közönségesen becsülhető. Hiszen már az egyszerű egyenes vonal is ornamentumképpen hathat, ha «törvényszerűen», vagyis szabályosan van elhelyezve, például a szoba plafondján, a papiroslap síkján keretképpen stb. Gazdagabb ornamentumot kapunk, ha az egymást különböző szögekben met-

ső vonalak olyanféle mintázatokat alkotnak, mint aminőket például a parkettekről, mozaikokról meg szövetekről gyermekkorunk óta megszokhattunk. Még gazdagabb lesz a díszítmény, ha az egyenes vonalak mellett közben-közben a szabályos görbék is belépnek a kombinációba, így a kör, ellipszis, hullámvonal és spirális, meg a hasonló léniáknak raja.

Mértani dísz (körök és négyszögek).

Mértani formába zárt dísz: a növényi vagy állati formák ezeken az ékítményeken valami mértani idomba (négyszög, kör, csigavonal) vannak foglalva, amellyel gyakran szinte szervesen kapcsolódnak. Ha szigorúan vesszük a dolgot, a legtöbb ékítményt ebbe az osztályba sorozhatjuk.

Mértani közép: l. Optikai csalódások.

Mertens Eduard dr: fotokemigráfus; a breisgaui Freiburgban élt, ott találta fel 1910-ben a róla elnevezett és világszerte elterjedt mélynyomtató eljárást, amellyel ma készülnek mélynyomtatásos munkáink. Ugyanott halt meg 1919-ben.

Mesterségek Szótára: l. Frecskay János.

Mesterséges világítás: l. Színek fölismerése.

Mesterszedés: Frecskay János csinálta jó magyaros kifejezés a régi akcidens-szedés fogalmára. Szűkebb értelmezésben a magasabbrendű akcidenciát jelenti, vagyis azt, amely már az iparművészet és grafikus művészet mezsgyéit járja. Tágabb értelemben azonban beléje tartozik a könyv- és ujságszedésen túleső minden olyanféle alkalmi nyomtatványnak a szedése, amelynek különböző sikokban elosztott cím- és díszbetűk, keretek, vonalak, vignetták és egyéb díszek az alkotóelemei, s amelyeknél esetleg tarka színek alkalmazása is számba jöhet. (L. Betűszedés 4.) S bár a mesterszedésben csakúgy érvényesülnek stílusirányzatok és divatszerűségek, mint az iparművészetek bármely más területén: az igazi mesterszedő jó és biztos, sőt stílszerű munkálkodását csak a mult eredményeinek alapos ismerete és az évszázadokon át leszűrődött, örökös értékű szépészeti meg tipográfiai elvek és szabályok respektálása teszi lehetővé. Ezek az általános jellegű és örök esztétikai szabályok megtalálhatók a szedői munka minden területén, az egyszerű sorszedésben, a könyv kiformálásának minden mozzanatában, az ujságszedésben, egy-egy kis névjegy, valamint bármiféle merkantilis nyomtatvány megcsinálásában, valamint a hirdetések szedésében.

A mesterszedő tudásának próbaköve a könyvcím szedése. A szövegfoltok egymáshoz való arányának, nyugodt, harmonikus hatású elhelyezésének titkait és fogásait már százötven esztendeje kutatgatják, s e kutatások eredményeit 1880-ban a lipcsei Typographische Gesellschaft — a sorok esésének szabályai címén — össze is foglalta. A könyvcím sorait szabadon lebegő ornamentumnak fogva föl: a jórészt az aranymetszet (l. o.) arányain alapuló példák sorozatát adta közzé.

A lipcsei szabályok mindenesetre jól megokolt esztétikai elvek alapján épültek föl s ezért szinte örökérvényűek, de a nyomdászatnak a modern stílustörekvések áramlatába sodródása következtében csakhamar más meg-

oldásokkal is megpróbálkoztak a mesterszedők. Az ú. n. «szabad irány» (l. o.) meghozta az eltolt sorok divatját, sajna, igen sok elrettentő példával, majd — az ú. n. «naturalisztikus irány»-nyal (l. o.) egyidőben elkövetkezett a tömbös szedésnek a divatja. Egy időben a hajlított sorok is nagyban divatoztak. A mostani címszedési módot eklektikusnak nevezhetjük: hol szimetrikusan, hol meg aszimetrikusan helyezik el a szedésfoltokat. Az arányok megállapítása tekintetében a tanultabb mesterszedő az «aranymetszet» (l. o.) szabályaihoz alkalmazkodik. (L. még Címek közti beosztás, Rubrikák, Szedéstükör, Vázlatkészítés.)

Amit a címek szedéséről meg az arányokról mondottunk: teljes mértékben áll a hirdetések szedésére is. (L. ezt illetően még: Reklám.) Az egyes nyomtatványféléket s a mesterszedői munkálkodásra vonatkozó főbb tudnivalókat l. Arányosítás, Cégkártya, Elementáris tipográfia, Levélfej, Oszlopos szedés, Celluloidmetszés, Ólommetszés, Fotomontázs címszavaknál.

Mesterszó: latinul terminus technicus, szakkifejezés vagy szólásmondás egyes foglalkozási ágak szókincsében. A magyar mesterszók közt igen sok az idegen, főleg német eredetű, ezért magyarosításukért régi, jogos harc folyik. A «Mesterségek Szótárá»-t Frecskay János állította össze. L. még: Nyomdászati mesterszók.

Mestervizsga: az 1922:XII. tc. ennek a kötelezővé tételét nem rendeli el. Mégis, az iparosság kívánságára a törvényben intézkedés van fakultatív mestervizsgára. Vizsgára való bocsátását kérheti az a segéd, aki a tanidő befejezése után az illető szakmában megállapított segédi szakba vágó gyakorlatát igazolja. Ez a szakba vágó gyakorlat a sokszorosító iparban, mint nehezebben elsajátítható iparok közé sorolt iparban, két és fél esztendőben van megállapítva. A mestervizsga sikeres letétele után az illető a mester megjelölést használhatja, aminek a gyakorlatban az az átvitt értelme van, hogy az iparban annak önálló gyakorlásához szükséges szakképzettséget meghaladó szakismeretekkel rendelkezik. A jelen esetben azonban ennek kevés az értelme, mert viszont azok, akik a képesítéshez kötött iparban az 1922. évi XII. tc. életbelépte előtt nyerték iparűzési jogukat, a mester megjelölést mestervizsga letétele nélkül is jogosan használhatják. Ellenben azokat, akik az 1922:XII. tc. életbelépte után lettek önállókká: a törvény értelmében csak az iparos jelző illeti meg. A mestervizsgára való bocsátást az illetékes kereskedelmi és iparkamaránál kell kérni. A mestervizsgáló bizottságnak tagjait az ipartestület, a mestervizsgáló bizottság elnökét azonban a kamara delegálja. A mestervizsgának sikeres letételéről az iparkamara mesterlevelet állít ki. hk

Metakromatípia: a lehúzó-képek készítésének egy a mikagráfiához hasonló módja.

Metallográfia (Zach-féle eljárás): rézkarchoz hasonló eljárás könyvnyomdai klisék előállítására.

Metallokrómia: a színekben való bádognyomtatás egy módja.

Metallotípia: a fototípia régebbi elnevezése.

Metatongráfia: a metaton-, dittokróm- vagy kettőstónusú festékekkel való nyomtatás. E festékek pigmentje oly másszínű kencével van elkeverve, amely nyomtatás után szétfutó udvart képez a rajz egyes pontjai körül, ami alapnyomatképpen hat.

Méterrendszer és tipométria: átszámítási tételeit lásd 478—479. oldalainkon.

Metotípia: tisztán fotográfiai processzus; a nyomtatáshoz semmi köze.

Metszés: l. Acélmetszés, Celluloidmetszés, Ólommetszés, Rézmetszés.

Mezleni Márton: 1624-től 1628-ig a gyulafehérvári fejedelmi nyomdának ügyvezetője.

Mezzana: 45:60 cm-es papirosnagyság Olaszországban.

Mezzanella: 23:36 cm-es papiros-, illetőleg könyvnagyság az olaszoknál.

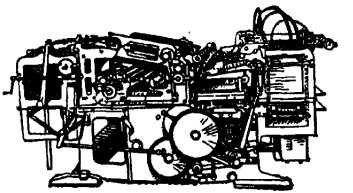
Mezzotinto (hántolóeljárás: németül: Schabkunst): 1640 körül találta fel Ludwig von Siegen, de csak a 18. században fejlődött ki; főleg festmények reprodukálására használták. Mélynyomtató eljárás; előállítási módja a következő: a rézlemez felületét apró, élesfogú szerszám (Wiegeeisen) ringatásszerű ide-oda mozgatásával felborzoljuk. Ha erről a felborzolt lemezről réznyomtatással levonatot készítünk, akkor bársonyos fekete tónust kapunk. Ebbe a fekete alapba dolgozzuk bele a képet, a sötét tónusból a világos felé. Hántolókéssel elsimítjuk a felborzolt lemezen a világos tónust kívánó részleteket fokozatosan a legvilágosabbakig, amelyeket teljesen lesimítunk. Az egész eljárásnak lényege abban rejlik, hogy minél simább a lemez, annál kevesebb festéket vesz fel a réznyomtatásban. Igen szép technika, csak az a baja, hogy pár szép jó nyomatnál többet egy-egy lemez nemigen ad, mivel a nyomtatásban a felborzolt érdesség elsimul és elvész a kontraszt. nli

Mezzotinto: így keresztelte el a müncheni Bruckmann-féle műintézet a saját mélynyomtató gyorssajtón készült műlapjait.

Michek Antal: Arad városának első könyvnyomtatója 1819 körül.

Michelet Jules (1798—1874): francia történetíró. Apja nyomdász volt, s ő maga is kitanulta a könyvnyomtatást.

Miehle Robert: chicagói gépgyáros; a kilencvenes évek elején föllelevenítette és megmodernizálta König Frigyes 1817-iki találmányát: a kéttúrás gyorssajtót. Az új géptípus annyira elterjedt az Egyesült Államokban, hogy a stopcilinderes gépek már csak a vidéki kisebb nyomdákban találhatók.

«Miehle Horizontal». A chicagói gépgyár igen pontos és gyorsjáratú nyomtató-automatája. Spiess-típusú önberakóval, előlvfogóval. Mind a berakó-, mind pedig a kirakókészülék elforgatható, hogy a forma beemelhető és a festékezőkészülék hozzáférhető legyen.

Miehle Vertikal: l. Nyomtató automaták.

Mignon: a 7 pontos betűnagyság megjelölése a franciáknál.

Mignone: a 7 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Mihalovics fametsző: Riedl Károly Ágoston tanítványa; a hatvanas években főleg a népies irodalmat kultivált Bucsánszky-nyomda számára dolgozott.

Mikagráfia: egy olyan ágazata a kromolitográfiával készült nyomtatásnak, amelynek útján porcellánra, üvegre stb. lehúzható képeket nyomtatnak. Az olcsóbb műtárgyak előállításában nagy a jelentősége.

Mika János: budapesti betűöntő (Fischer és Mika): lásd Schmidl Károly.

Milli-ügynökség: a török távirati ügynökség címe.

Milori-kék: festék. Egész sereg alfajtája van: bronzkék, acélkék, fecskekék, párizsi, kínai, berlini

és porosz kék. Jól nyomtatható, színtartó, erősen száradó, közepesen ződő festék, mely azonban nem lúg- és saválló; ezeknek behatása piszkos-sárgára változtatja a kék színt, szappancsomagoló papiros nyomtatására tehát alkalmatlan. A különféle vörösbe vagy zöldesbe játszó árnyalatai acél-, bronz- avagy párizsi kék néven jönnek forgalomba. nli

Mimeográfia: az Edison írássokszorosító készülékével való munka.

Mindszenty Gedeon: pap-költő, szül. 1829-ben, megh. 1877-ben. «Gutenberg» c. pompás költeménye az első magyar nyomdászujságnak, az egri Tóth István «Gutenberg»-jének 1866 január 1-ei számában jelent meg.

Mineralotipia: az autoplasztikának egyik elnevezése.

Minerva: a római hitregében a tudományok és a bátorság istennője (a görögöknél Pallas Athene volt a neve); nyomdák és irodalmi intézmények címében gyakran fölhasználták.

Minerva Rt. Kolozsvárt: az erdélyi magyarság legnagyobb nyomdája. 1919-ben alapították. Vezérigazgatója: dr. Vékás Lajos, üzemigazgató: Lengyel Albert.

Miniatúra: szoros értelemben a skárlátpiros ólomoxidporból (latinul: minium) készült festékkel készített bármilyen írás, rajz és ábrázolás, tágabb értelemben a kézírásos könyveknek és iratoknak, későbben pedig ősnyomtatványoknak kezdőbetűkkel (iniciále, l. o.), keret- és lapszéli ékítményekkel, valamint a szövegben elhelyezett vagy egész oldalt is kitöltő képekkel való díszítése. A legrégibb ilyen emlékeket a 3000 évnél is idősebb egyiptomi sírokban találták, amelyek képeit papiruszra nádtollal rajzolták, gyakran színezték is. A rómaiak kéziratait cinóberrel díszítették, aminek a neve kezdetben minium, később rubrica; miniátor és rubrikátor volt a neve annak, aki ezt a munkát végezte. A képeket festő neve illuminátor volt. A középkor derekáig a miniatura-festés kizárólag kolostori művészet, a 12. században már világi tárgyú kódexeket is díszítenek miniatúrával. A magyar miniatúra-festés emlékeinek javarésze királyaink és főpapjaink könyvtárával együtt elpusztult, de ami kevés megmaradt, az elég szépen tárja elénk a miniatúra egykori szerepét hazánkban. A 11. századból csak külföldről hozott miniatúrás kódexek maradtak reánk; a Szent István törvényeit tartalmazó kis kódex már hazánkban készült, de miniatúrái még csak tollal rajzolt vörös kezdőbetűkből állnak. A 12. század végétől olasz hatás mutatkozik kódexeink miniatúráin (így Hayno prédikációs kódexe, a Pray-kódex és a Nagy Lajos királyunk részére készült Bécsi Képes Krónika). Önállóbb jellegűek István csukárdi plébános 1377-ben festett misszáléja, és a Miskolczy László 1394-ből való misekönyve. Mátyás király is foglalkoztatott magyar miniátorokat és voltak miniátorok II. Ulászló, II. Lajos és Zápolya János udvarában. A 15. század vége felé a könyvnyomtatás és a fametszetű dúcok a könyvek leírását és miniatúrákkal való díszítését feleslegessé tették ugyan, de egy ideig a könyvnyomtatás bölcsőkorában és a 16. század elején nyomtatott könyvekben még a kezdőbetűk és a szövegképek helyét üresen hagyták és azt utólag, miniatúrákkal, festők töltötték ki. ká

Minimálls nyomtatvány-árszabály: l. Könyvnyomdai munkaárszabás.

Minimum: 1. a bérszabályzatban megszabott legkisebb heti fizetés összege; — 2. a valamely betűfajtából, keretből stb. beszerezhető legkisebb mennyiség. A minimum vásárlása manapság még többnyire kilószámra történik. Nonpareille betűből átlagosan 4 kg a minimum, petitből és garmondból 5,

ciceróból 6, mittelből 7, terciából 8, textből 9, kétmittelesből kb. 10 kilót számítanak egy minimumra.

Minion: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 7 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 6·565 méterpontjának. Az angliai «Minion» betűnagyság 6·65 méterpont.

Mintacsere: Az angol nyomdászok már régebben alkottak «International Specimen Exchange» címen bizottságot, amely a kölcsönösen beküldött kiváló nyomdatermékekből összeválogatva, egy-egy bekötött mintagyűjteményt küldött az egyes minták beszolgáltatóinak. A minták cserélgetése nagyban elősegítette a nyomdászat művészi irányban való föllendülését. Az angol nemzetközi mintacsere azonban 15 esztendei megjelenés után a németországi szakerők távolmaradása következtében megszűnt. A németek távolmaradását az okozta, hogy 1888-tól kezdve az ő nyomdász-egyesületük is foglalkozott minták cserélgetésével. 1900-ban a Lipcsében székelő Buchgewerbe-Verein vette át a közvetítést. A mintacserében való részvételnek fő föltétele a következő volt: Résztvevő lehet minden grafikai iparággal foglalkozó üzlettulajdonos és munkás, aki jónak talált mintáját kinyomtatva, 600 példányban az említett egyesületnek megküld. A szépen kötött, 600 különféle mintát magában foglaló mintaköteteket esztendőnkint október havában küldték széjjel. A világháború véget vetett a mintacserének is.

Mintakönyvek: Már a 16. században is használatosak voltak, amennyiben az illuminátorok örökébe lépett szépírástanítók egyrésze mintakönyvekbe foglalta össze a kalligrafikus tudását. E könyvek némelyikét fametszés vagy rézmetszés útján sokszorosították, ami nem mindig vált az ügy javára. — Mintakönyveket állítottak össze később a betűöntők a készítményeikről (például a bécsi Trattner, a budai Egyetemi Nyomda is), a nyomdák az anyagukról, a festékgyárak stb.

Minuszkulák: a. m. kisbetűk. Az unciális betűkből az ú. n. fél-unciálison keresztül fejlődtek ki a 6. századtól kezdve. Világosabban azonban csak a 13. században kezd kialakulni a stílusa.

Mise-en-page (francia): a. m. tördelés (l. o.).

Miskolczi és Társa Papírgyár b. t.: l. Papirosgyáraink.

Miskolczi Ferenc: a debreceni városi nyomdában tanult. 1697-ben Kolozsvárt, azután Lőcsén dolgozik az ottani jóhírű műhelyekben. 1712-ben debreceni városi tipográfus. Debrecen városa 1716 elején a németalföldi Leydenbe küldte Komáromi Csipkés György bibliájának kinyomtatása végett. Két esztendőt töltött ott. Visszajövén, városi szenátor, s egyszersmind nyomdainspektor lett. 1740 körül halhatott meg.

Misszále: 48 pontos betűnagyság. Az elnevezés nyilván onnan származik, hogy valamikor ilyestárgyú templomi könyvet nyomtattak vele. A 18. század német tipográfiáiban a «Kleine Missal» még 52 pont, a «grobe Missal» pedig 64 pont volt.

MISZ.: a Magyar Ipari Szabvány elnevezés rövidített formája, a hivatalos magyar szabványok régebbi jelzése. A jelenlegi elnevezés: Magyar Országos Szabvány, rövidítve: MOSZ. (L. még: Szabvány.)

Mittel: a 14 pontos betűnagyság németes elnevezése. Latinosan «media» vagy «mediális» volna a neve. Eredetileg középnagyságú betűt jelentett. Két-háromszáz esztendővel ezelőtt ugyanis mindössze hétféle betűnagysága volt a könyvnyomtatónak: a petit, garmond, ciceró, mittel, tercia, textus meg kánon; ezek között, mint látható, a mittel foglalta el a középső helyet.

Mitterszky-féle eljárás: a tachitipiai eljárások csoportjába tartozik. A budapesti Pallas-nyomda egykori mesterszedője, Mitterszky József találta föl. A negatív képű lemezeket olyanformán készítette, hogy kartonpapirosra tollba mártott tömöntő-csirizzel írta vagy pedig rajzolta a betűket, illetőleg a képet, erről azután stereotíp-lemezt öntetett. A pozitív kép előállítását úgy kontemplálta, hogy síma acéllemezre vékony réteg tömöntő-csirizt ken s ebbe a lemezig vésve a rajzot, azt leönteti. Mitterszky másik eljárása a pozitív kép előállítására az volt, hogy vékony réteg viasszal vonta be az acéllemezt, ebbe belerajzolta a képet, s aztán begrafitozva, galvánlemezt készített róla. Az eljárás különösen vonalasrajzú nyomtatólemezek készítésére volt alkalmas. A viasznak munka közben kissé melegnek kellett lennie, mert különben a sűrűbben vonalazott részeken nagyon könnyen kitöredezett volna.

Mixer: az Intertype-szedőgép kombinált osztószerkezete, amelynek segítségével lehetővé válik a két magazinba egyszerre való automatikus osztás. — Bár más kivitelben, de hasonló célt szolgáló szerkezet van a «Zwei in Einer» és a négymagazinos Linotypeen is. Ez utóbbi négy magazinjába is egyszerre történik az osztás.

Moiré-képződés: olyan autotípiák gyakori hibája, amelyeket valamely más — például külföldi — autotípia után fotografáltak. Sokszor előfordul három- és négyszínű autotípiáknál is. A baj a rasztternek fölvételkor való 30 fokos elforgatása útján kerülhető el. — A mélynyomtatásban is előfordul a moiré-képződés; ezt itt úgy kerülik el, hogy vonalas raszter helyett pontrasztert vesznek. nli

Moiré-papiros: hullámos, úgy nevezett moiré-préseléssel készített papiros. Rendesen jobbminőségű elforgatása útján kerülhető el.

Moleszkin: átlós szövésű, kissé enyvezett gyapotszövet, egyik oldalán síma, a másikon pedig durvább. Hengerborításul és — főleg üzleti könyveknél — könyvek bekötésére használják.

Moletta: kárpitokat, szöveteket stb. nyomtató rézhengerek készítésére használt vésett acéllapok. A pozitív rajzolatú molettát hatalmas nyomással a rézhenger alatt átfuttatták, úgy hogy képe abba belenyomódott. A pantográf, majd pedig a maratás immár kiszorította.

Molitor: l. Müller Miklós.

Mollerus Miklós: a nagyszombati nyomda ügyvezetője a 17. század első évtizedében. 1621 vége felé Kassán tűnik föl, Bethlen Gábor tipográfusának címeztetve magát.

Molnár Mór: megalapítója a szekszárdi jóhírű Molnár Mór nyomdának, mely különösen mint naptárkészítő üzem örvend még ma is igen jó hírnévnek. Egyike azon keveseknek, akik idejekorán felismerték az egy táborba tartozók egyesülésének szükségességét és ennek érdekében önfeláldozó munkát végzett a vidéki nyomdaiparosai körében. Egyik megalapítója a VNyOSz-nak és mint ilyen élénk részt vett a vidéki nyomdászat első kollektív szerződésének megalkotásánál. 23 éven át nagy anyagi áldozathozatallal «Nyomdaipar» címen lapot is adott ki a vidéki nyomdatulajdonosok érdekvédelmében és kiadója volt a pár éven keresztül megjelenő «Nyomdatulajdonosok Évkönyvének». Jelenleg a budapesti Molnár és Fia nyomda tulajdonosa. mk

Molton: cérnából szőtt, mindkét oldalán bolyhosas szövetfajta. A litográfiában és offset-nyomtatásban a nyirkosító hengerek bevonására használják.

Momoro Antoine (1756—1794): párizsi nyomdász és szakíró. Robespierre 1794 márciusában lefejeztette. Felesége szintén nyomdászcsaládból való volt, s 1793-ban az

Ész Istennőjévé választották a Quartier Latinben.

Mondscheindruck: l. Holdvilágos nyomat.

Monobar: a Linotype-szedőgépre fölszerelhető ólomadagoló-készülék. Előnye az, hogy nem kell állandóan ellenőrizni az öntőkazánban lévő ólom mennyiségét és elég sűrűn kézzel utána rakosgatni a szükséges ólomdarabokat; ezt a munkát a Monobar önműködően helyettesíti. ge

Monogram elhelyezése: lásd Címek közti beosztás.

Monogram-nyomtatás: ezek nyomtathatók bőrből stb. készült matricákról a könyvnyomtató sajtón is, de finomabb és különösen többszínű monogramoknál tanácsos a rézmetszetek nyomásához hasonló módon eljárni, vagyis a nyolcadpetitnyi mélyre vésett bélyeget a mélyedést teljesen megtöltő módon bekenve, a bélyeg fölszínéről a festéket gondosan letöröljük s a papirost hatalmas nyomással rápréseljük.

Monogravűr: a heliogravűrök bársonyos hatását utánzó eljárás. Közönséges autotípiai képet jó ragadós festékkel nyomtattak, a levonatot aszfaltporral telehintették és a fölös pormennyiséget újra eltávolítva: a kép tetejébe újabb nyomást eszközöltek az autotípiáról.

Monogutta-szemcsézet: a fotokémikus Faulstich Paul eljárása, melylyel az autotípiai tónusokat nem előtét-raszter segedelmével állítja elő, hanem szemcsés rasztert visz át a fényérző lemezre, mely szemcsézet előhíváskor aztán megjelenik.

Monokróm: valamely teljesen egyszínű, árnyalatok nélkül való tárgyat nevezünk így. Ha ebben az egyetlen színben fokozatok és árnyalatok vannak (pl. a falombon): izokróm a neve.

Monoline: soröntő gép. A baltimorei Linotype-gyárnak 1892-ig való üzemvezetőjének: Scudder Wilbur Stephennek találmánya. Sokkalta egyszerűbb a Linotypenél. Nyolcféle csoportra oszló matricás rúdacskáinak mindegyikén tizenkétszer egyforma szélességű betűnek a matricája van együtt. A billentyűző-szerkezet fölött balra van a matrica-tartó, melynek kilenc csatornája közül nyolc a matricás rudakat foglalja magában, egy pedig a szavak közé való kizárást. A kizáró-pálcikák két vékony, lapos acéllécből állanak; ez acéllécek közé szorul a kizárást eszközlő ékforma acéldarab. Ha ez föllebb nyomatik: tágítja a lapos kizáró-léceket, miáltal a sor kizárása egyszerre s egyenletesen történik. Az osztó szerkezet tapogató tűk segítségével viszi a már leöntött matricákat helyükre. Öntőkészülék és minden egyéb meglehetősen hasonlít a Linotypeéhez. A Monoline-t gyártó társaság 1899-ben elveszítette pörét a Linotype ellenében, s ezáltal kiszorult az Egyesült Államokból. A kanadai gyárát pedig megvette a Linotypetársaság. Hasonló sors érte 1911 után a berlini gyárat, aminek következtében a gép gyártása apródonként az ausztriai Steyrben is megszűnt.

Monoman: egyes betűket öntő szedőgép; a bostoni Brand szabadalmaztatta 1907 körül. Tizenegy matricás pálcikája volt a szerkezetnek egyenként tizenegy matricával; ami a Monolinere emlékeztetett; a kizárási egységek megállapítását szolgáló önműködő számláló készülék pedig az Elektrotypograph ilyen rendeltetésű szerkezetéhez volt meglepően hasonló.

Monometer: szedőgép; az 1924 évi wembleyi brit birodalmi kiállításon mutatták be. Külsőleg a Linotypehez hasonlít, de egyes betűket szed és önt, úgy, mint a Monotype. E gép nevét 1927-ben «Supertype»-re változtatták.

Monophoto: fotografikus szedőgép; az angol Hunter és August a szerkesztői. A gép a Monotypere em-

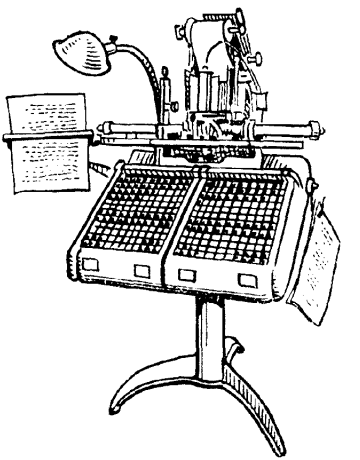
lékeztet, s egyes betűket fotografál. 1926 őszén hatalmas reklámozó akcióval kezdték hirdetni a gép jóságát, de ekkor már «Thotmic» volt a neve. Egy-egy gép ára akkoriban 28.000 pengő volt.

Mono-színnyomtatás: most kísérleteznek vele a norvégiai Oslóban. Egyetlen nyomtatással sokszínű kép előállítása volna a célja. A nyomtatóforma igen vékony rézléniák közé ágyazott, raszteres finomságú festékrudacskákból áll. A színes képet erről a «festék formáról» gumilapra vonják le, majd onnan papirosra viszik át. Az eddig ismert nyomatok elmosódó akvarell hatását teszik.

Monotípia: grafikai eljárás. A képet olajfestékkel vörösrézlemezre festik, s aztán még amúgy nedvesen papirosra átnyomják. Az ilyen nyomat ugyan szép, de pusztán csak egyet-egyet nyomtathatnak róla, aminek következtében aztán az eljárás sokszorosításnak alig nevezhető.

Monotype-aggregátum: l. Aggregátum.

Monotype szedő- és öntőgép: egyes betűket szed és önt; föltalálója Tolbert Lanston amerikai mérnök. 1894-ben mutatta be először az amerikai szakemberek előtt. 1896-ban Chicagóban már ujságot szedtek rajta. 1904-ben Európában — még pedig Budapesten, az Athenaeum-nyomdában — állították fel az első Monotype-szedőgépet. Jelenleg a D-modell van forgalomban. A Monotype szedő-, illetve öntőgép egyes betűket önt, miért is minden betűjének meghatározott vastagsága van. Ez azért fontos, mert a Monotype-szedőgép egyes alkatrészei számológépszerűen működnek, összeadják a betűk egységszerinti vastagságát; mennyi teret foglalnak el a sorban fölszedett betűk és mennyi a kizárásra fönnmaradt tér, amit a gépnek kizárnia kell. A Monotype-szedőgép tulajdonképpen csak közvetítő, mert a szedőgépen semmiféle ólomanyagot nem hozhatunk létre. A Monotype-szedőgép közvetítésével, hogy úgy mondjuk, leírjuk az eredeti kéziratot, azaz egy körülbelül 11 cm széles papirosszalagot bizonyos rendszer szerint átlyuggatunk. A szedő

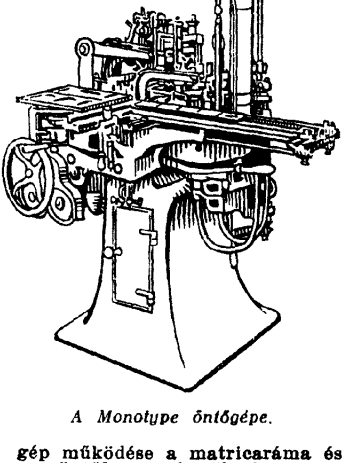

A Monotype kopogtatója.

gép által átlyuggatott papirosszalag eme kombinált lyukasztásai megfelelnek az ábécé nagy- és kisbetűinek, írás- és számjegyeinek. Ezek a lyukasztások szolgálnak zsinórmértékül az öntőgépben elhelyezett matricáinak ahhoz hogy a benne elhelyezett matricarámák öntőhelyzetbe kerüljenek és egyszersmind az öntőforma megadja nekik a szükséges betűszélességet. A papirosszalagok lyukasztásai nem vízszintesen, hanem hosszúságában futnak végig a papirosszala-

gon. A szedőgép működésére kizárólag sűrített levegő szolgál, melyet a Monotype-gépekhez való kompresszor állít elő; csöveken vezetik a szedőgéphez, amelynek minden működését egy-egy billentyűnek egyszerű lenyomása idézi elő. Ugyanis egy billentyűnyomásra lyukaszt és továbbítja a kilyukasztott papirost a gép, számolja és összeadja a betűket vastagságuk szerint. Egy billentyűnyomásra mutatja az úgynevezett «set»-dobon a szükséges sorzáró darabokat és ismét egy-egy billentyűnyomásra elvégzi a kizárást. Van ritkító készüléke is; ez egy emeltyű egyszerű lenyomása által jön működésbe. A billentyűtáblán 276 billentyű van, ebből 242, illetve 225 darab (mert 17 darab kettős betű és csak az egyikük használható) a háromféle betűfaj betűinek lebillentyűzésére, 30 (pirosra festett) pedig a sorok kizárására szolgál. A könnyebb szedéseknél mindhárom betűfajt használhatjuk (antikva, kurzív, félkövér), nehezebb szedéseknél az egyik betűfajt átalakíthatjuk a másik faj szükséges betűinek a pótlására. A papiroszalag hátulról hengerelődik le és csavarodik fel lyukasztás után egy a klaviatúra fölött elhelyezett, cserélhető csévére. Minden billentyűütéskor a papirostovábbító egy-egy vezetőlyukkal előretolja a kilyukasztott papiroszalagot. Így megy a papiroslyuggatás, azaz a «szedés» mindaddig, míg egy-egy cikket, megszedtünk avagy egy tekercs papirost felhengereltünk. Ekkor levesszük a csévét és most már az öntőgép folytatja a munkát, azaz: önti sorokká az egyes betűket.

Az **öntőgép** a legkifogástalanabb kizárású, egyes betűkből álló szedést hozza létre. A sorok szélessége 5 cicerótól 40 ciceróig terjedhet. Az öntőgépet mótoros erő hajtja, a betűk létrehozásához azonban még sűrített levegőre, tűzre és vízre van szüksége. Menetsebessége a különböző betűtörzsek szerint változik. Fontosabb alkatrészei: a matricaráma, az ollószerkezet, a szivattyú, öntőforma, a kitöltő-ékek, a betűkihozó, a papirostovábbító. Emez alkatrészek között a legfontosabb a matricaráma. Az egész öntő-

A Monotype öntőgépe.

gép működése a matricaráma és az öntőforma körül forog. A matricaráma 225 matricát foglal magában és ennek a matricarámának egyes betűit kell az ollószerkezetnek úgy elhelyeznie az öntőforma fölött, hogy az ólomszivattyú öntőhegye a megkívánható mennyiségű ólmot pontosan a betűmatricába lövellje. Az öntőformában van két úgynevezett törzspofa, ami a betűk tör-

zsét és vastagságát hozza létre szintén az ollószerkezet, de egyszersmind a kitöltő-ékek közreműködésével. Ugyanis az ék-szabják meg a betűk és sorzáró darabok vastagságát. Amint egy matrica az öntőforma nyílása fölé kerül az úgynevezett «set»-ék beállítása által, egy szögecs benyomul a matrica hátsó, kimélyített felébe és hozzányomja azt az öntőforma nyílásához, a szivattyú pedig a szükséges mennyiségű ólmot belelövelli az öntőformába. Ezután a betű teste egy jobbrabillenést végez, miáltal a csinga (anguss) letörik és egyszersmind belehull az öntőkatlanba. Most a betűkihozó veszi át a betűt és áttolja a betűkilökőnek, amely a sorecatornába löki azt, ahol egyik betű a másik után sorakozik mindaddig, amíg a teljes sor a hajóra nem kerül. Munkáját az öntőgép a papirostekercsen hátulról kezdi, mert a szedő által a sorban az utolsónak megnyomott billentyű adja meg mindenkor a sor kizárásainak vastagságát. A szedő által elsőnek szedett sort az öntőgép utolsónak önti ki és ez a gépet mingyárt meg is állítja, mert az első sort a szedő mindenkor egy négyzettel szélesebbre szedi. Ez a négyzetnyi többlet idézi elő az öntőgép automatikus megállását. Míg a szedésnél a kizárás a sor végén történik, addig az öntésnél a kizáró-ék beállításának a sor öntésének megkezdésekor kell megtörténnie. Ennek következménye az, hogy az utolsónak szedett betűt elsőnek önti ki a gép. A kizáró-ék beállítása a sor kiöntésének befejeztéig változatlan marad. Mint a szedőgépnek, úgy az öntőgépnek is van papirostovábbítója, amely a perforált papirost továbbítja. Ez a papirostovábbító egy rézhengerből áll, amelyen 31 lyuk van egymás mellett. A henger mindkét oldalán szögecsekkel ellátott kerekek vannak, ezek továbbítják a papirost. Amint a papirosszalag egy lyuksorral tovább halad, egy bőrbetéttel ellátott rúd préselődik rá a lyukakra, amelyből a lyukasztott papirosszalag lyukain keresztül benyomulhat a sűrített levegő a rézhengerbe. A rézhenger 31 lyukán keresztül csövek vezetik a sűrített levegőt azok alá a dugattyuk alá, amelyek a légszögecseket fölnyomják. Az ilymódon fölnyomott légszögecsek szabályozzák az öntőgép föntebb ismertetett alkatrészeinek működését. roa

Moreau Hégésippe: nagy francia költő; szül. 1810-ben, megh. 1838-ban. A betűszedést tanulta. A szedőszekrény, majd pedig a korrektori asztal mellett írta gyönyörű verseit, melyeknek egyikét Petőfi Sándor is lefordította «Egy emlék a kórházban» címmel. Művei csak holta után jelentek meg, az igaz, hogy sok kiadásban.

Moreau Pierre: híres párizsi betűmetsző; ő metszette 1640 körül az első rond nyomdatípusokat.

Morel: szabatos és hibátlan munkáiról nevezetes nyomdászcsalád Párizsban a 16. század közepétől 1646-ig. A «typographus regius» (királyi könyvnyomtató) címet viselték.

Morelli Gusztáv: fametsző, született 1848-ban, meghalt 1909-ben. A fametszés tanulását Huszka Lajosnál, a később Debrecenbe költözött fametszőnél kezdte, majd Rusz Károly intézetében működött 1868-ig. 1869-ben állami ösztöndíjjal Párizsban, majd pedig Londonban folytatta tanulmányait. Nagy sikerei indították a kormányt arra, hogy 1873-ban az országos rajztanárképzőben fametsző-szakosztályt állítson föl s annak vezetésével Morellit bízza meg. 1895. év tavaszán fejezte be Feszty Árpád «A magyarok bejövetele» című körképének ötödfél méter hosszú fametszetét, amely

nagyságát tekintve, páratlannak mondható.

Moretus Jan: a világhírű antwerpeni könyvnyomtatónak, Plantin Kristófnak veje és utóda. Leszármazottainak kegyelete három évszázadon át megőrizte a nyomdát a maga eredetiségében, s egyszersmind nagyértékű műkincsekkel gazdagította. 1875-ben Antwerpen városa megvásárolta a nyomdát, s «Musée Plantin-Moretus» címen páratlan nyomdászati múzeumot csinált belőle.

Morócz Jenő: nyomdászköltő, szül. 1872-ben, megh. 1919-ben mint s Segélyző Egyesület tisztviselője. Két verskötete jelent meg a kilencvenes években és egy színdarabja 1913 körül. Szépirodalmi és egyéb lapokban elszórt és alkalmi költeményeinek száma azonban több száz, s tulajdonképpen ezek teszik költészetének magvát. Mélabús szelídség és az igazság keresése jellemzik líráját, a proletár sorsán való eltűnődéseiben pedig a filozófia mezsgyéjét járja.

Morris Vilmos: angol költő, könyvnyomtató és illusztrátor, született 1834-ben, meghalt Londonban 1896-ban. 1891-ben megalapította Londonban a híres Kelmscott Presst, s ezzel a könyvnyomtatást iparművészeti irányba terelte. Könyveihez új betűfajtát is alkotott, az ú. n. «aranybetűt» (golden type), a «troy-type»-et meg a «Chaucer-type»-et. A könyvdísz dolgában az első angolországi könyvnyomtató Caxton meg a velencei könyvnyomtatók stílusához tért visza. Bennünket érdeklő nevezetesebb munkái: «Decorative art» (1878); «Hopes and fears for art» (1882); «The golden legend of Caxton» (3 kötet, 1892).

Morvay Zoltán: szül. Debrecenben 1875-ben. A Városi Nyomdában tanult. Már mint ifjú segéd tevékeny részt vett a társadalmi életben. Munkálkodott mint könyvtáros, jegyző, pénztáros és esztendőkig járta Közép-Európát. 1909-ben írta: «Egy 6000 kilométeres séta története».

Mosókefe: l. Formamosás.

Mosstipia: a newyorki Moss J.-nak az autotípiához hasonló klisékészítő eljárása.

MOSZ.: a Magyar Országos Szabvány elnevezés rövidítése, a hivatalos magyar szabványok jelzése. (Lásd: Szabvány.)

Mótor gondozása: különös figyelmet igényel. A biztosítékoknak megfelelő erősségűeknek kell lenniök, s beillesztésük csak az áram kikapcsolásakor van megengedve. A bekapcsolás lassan, a kikapcsolás gyorsan történjék. Ha a kollektor nem tiszta és síma: le kell smirgliznünk; különben benzinbe vagy petróleumba mártott ronggyal napjában le is kell törölnünk. A por eltávolításához fúvót használjunk.

Motteroz Jean-Claude: francia szakíró. Huszonöt esztendeig szerkesztette az «Imprimerie»-t. Önálló munkái közül legnevezetesebbek: «Essai sur la gravure par les procédés chimiques» (Párizs 1869); «Essai sur les illustrations par les procédés chimiques» (Párizs 1881); «Essai sur la mise-en-train».

Motti Henri-Lambert (1863—1931): a francia nyomdászmesterek szindikátusának elnöke.

Mozaiknyomtatás: Senefelder találmánya: a formát megfelelő színű és nagyságú festékrudakból állították össze, s nedvesítgetve: közvetlenül nyomtattak róla.

Mszticlavec Petro (másként Timofejevics Piotr): orosz őstipográfus, Fedorov Ivánnak (l. o.) társa a moszkvai bibliányomtatás idején. Menekülésük alkalmával különszakadt Fedorovtól; Lembergben, Vilnában, majd ismét Lembergben dolgozott egyideig.

Muller Arnold (1859—1925): cseh származású szedő volt, Budapesten is jóideig dolgozott. 1883-ban Párizsba került, s attól fogva nyomdászati szaklapok és könyvek egész sorát adta ki.

Multigráf: a hektográfhoz hasonló sokszorosító készülék.

Multi-Ideal: soröntő szedőgép; lásd Ideal-szedőgép.

Multiplikáclós átnyomtatás: a litográfiai indirekt, vagyis átnyomtatással kapcsolatos munkamódozatok közt igen nagy jelentőségű ez az eljárás; már a hatvanas években is sűrűn alkalmazták kisebb terjedelmű tömegnyomtatványok, címkék stb. előállításakor. Ilyenkor kellő számú jól festékezett, pontos levonatot készítenek a címke stb. egyetlen példányban kidolgozott eredeti (originális) kövéről, s e levonatokat egy másik, nagyformátumos kőre átnyomtatják egymás mellé. Sokszor harminckét, sőt hatvannégy is készül egy-egy nagyobb kőre, ami a tipográfiában megfelelne ugyanannyiszor való stereotipálásnak.

Munkaadói szervezetek: A munkások szervezkedése és ennek folytán szervezett fellépése érdekeik védelmében a munkaadók ellen, szükségkép előidézte a munkaadók szervezeteinek megalakulását is. Oly iparokban, amelyek az elmúlt század vége felé, amikor a munkások szervezkedési mozgalma erőteljessé vált, már a képesített iparok közé tartoztak, a munkaadói érdekek védelme az ipartestületekre hárult, oly iparokban pedig, amelyek nem bírtak ipartestülettel, egymásután alakultak meg a munkaadói szabad érdekképviseletek. Azonban csakhamar kitűnt, hogy az ipartestületek, amelyek bizonyos vonatkozásokban hatósági feladatok elvégzésével is föl vannak ruházva (tanoncszerződések megkötése, segédfölszabadítás, munkakönyvek kiadása, a munkások munkahelyváltozásainak nyilvántartása stb.) és így működési szabályzataikban többirányú megkötöttségnek vannak kitéve, nem tudtak a munkaadói érdekvédelem ügyében oly mozgékonyak lenni, mint a szabad érdekképviseletek és ezért működésük ily szempontból nem járt a kívánatos eredménnyel. Ennek következménye volt, hogy csakhamar az ipartestületek legtöbbje mellett megalakult az illető ipar szabad érdekképviselete is, melynek főcélja ama ügykörök betöltése volt, amelyeknek elintézése az ipartestületen belül nehézkesnek bizonyult, így legelsősorban a munkáskérdések elintézése. Az 1922. évi ipartörvény kibővítette a képesítéshez kötött iparok számát és ehhez képest újabb ipartestületek alakultak, ezek azonban egyáltalán nem tették fölöslegessé az illető iparok szabad érdekképviseletét és így azok működésüket továbbra is változatlanul folytatják, összefoglalva az illető ipar egyetemes érdekvédelmét szemben az ipartestülettel, mely elsősorban a kézműves jellegű iparűzők ügyeinek intézésére hivatott. Országunk legnagyobb munkaadói szervezete a «Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége» (GyOSz), mely működésében nemcsak gyáriparostagjainak érdekvédelmében működik, hanem a nagyobb ipari szabad érdekképviseletekkel barátságos viszonyban, a nagyipar csúcsszerveként is értékes munkát végez. A sokszorosító iparok munkaadói szervezetei a «Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete», mely 1895-ben alakult és a «Budapesti Sokszorosítók Ipartestülete», amely 1925 óta működik egyetértésben a Főnökegyesülettel. A könyvkötő munkaadók szabad szervezete ugyancsak a Grafikai Főnökegyesület, ipartestületi szempontból azonban a könyvkötőmesterek a «Budapesti Könyvkötők, Szijgyártók, Nyergesek, Gépszíjgyártók, Bőröndösök, Bőrdíszművesek, Kesztyűsök, Kötszerészek, Ortopédgépkészítő Műszerészek, Dobozgyártók, Tokkészítők, Díszműkészítők és Tímárok Ipartes-

tületéhez tartoznak. A könyvnyomdai munkaadóknak külföldön is megvannak a maguk szabad érdekképviseletei, melyeknek összekötő kapcsa a Berlinben székelő «Nemzetközi Iroda». Ez intézményt az «Internationale Vereinigung der Buchdruckereibesitzer» tartja fenn, melynek élén egy nemzetközi intézőbizottság áll. Az iroda vezetője Kopley E. titkár. mk

Munkaárszabás: l. Könyvnyomdai munkaárszabás.

Munkaidő: l. Szakszervezet, Rövidített munkaidő.

Munkarend: Minden iparüzem tartozik munkarendet készíteni, azt az arra illetékes helyi hatósággal (Budapesten a kerületi elöljáróságg al) láttamoztatni és azt eredetiben vagy másolatban az iparteleppen olykép elhelyezni, hogy az minden alkalmazott által mindenkor látható legyen. A munkarend az illető iparüzem munkáltatási rendelkezéseit tünteti fel, melyek azonban nem lehetnek eltérőek az országos törvényektől és a közigazgatási rendelkezésektől. A grafikai iparüzemekre vonatkozóan egységes munkarendet szerkesztett és adott ki a Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete. mk

Munkásközvetítés: a Grafikai Főnökegyesület és a munkásszervezet közös intézménye. Az ingyenes munkásközvetítést tulajdonképpen már a Szakegyesület vezette be 1899 augusztus havában, paritásossá 1920-ban lett.

Munkaügyi bíróságok: a 9180/1920. M. E. rendelettel létesítettek és a reájuk vonatkozó jogszabályok a 25900/1925. és a 62999/1926. számú rendeletekkel módosíttattak. Az ily bíróságok hatásköre kiterjed az ipari munkaadók és munkavállalók (tisztviselő és munkás) közti igények elbírálására. Az ipartestületek tagjai munkaügyi perekben a munkaügyi bíróságok mellőzésével ipartestületükhöz is fordulhatnak, ha azonban az ipartestületi határozat a szembenálló felek valamelyikét ki nem elégíti, úgy jogában áll annak az ipartestület határozatát a munkaügyi bírósághoz megfellebbezni. A munkaügyi bíróság összetétele: egy hivatásos bíró és két szakmabeli ülnök, kik együttesen tárgyalnak és határoznak. Az ülnököket az elnök szemeli ki, ha azonban a felek ülnökök közreműködését nem kívánják, az elnök egyesbíróként jár el. A munkaügyi bíróság első fokon mindenkor a kir. járásbíróság, másodfokon mint fellebbezési tanács a kir. törvényszék. Utóbbi nyilvános előadásban tárgyal, de elrendelheti a szóbeli tárgyalást is. A másodfokon hozott ítélet ellen felülvizsgálatnak van helye a polgári perrendtartás szabályai szerint. mk

Musée Plantin-Moretus: l. Moretus Jan.

Mutálás: l. Számozás.

Muteferrika Ibrahim: Törökország legelső könyvnyomtatója. Magyar könyvnyomtató volt, de magyar nevét nem tudjuk. Később renegált és tolmács lett a török hadseregben. 1727-ben a párizsi török követ fiának, Szaid bejnek támogatásával a török betűjegyeket tercia nagyságban kivéste és a betűöntés szokott módja szerint ólombetűket öntött róluk. E betűkkel nyomtatta aztán «Sáh» c. könyvét. A szultán kitüntetésben részesítette és 200 arany hónaponkénti járadékkal jutalmazta. 1742-ben a kenyerükvesztett másolóktól fölizgatott csőcselék a nyomdát földúlta, szerelvényeit pedig a tengerbe hajigálta.

Műbőr (dermatoid): könyvtáblákhoz gyakorta használt anyag; általában preparált és színezett nyers csalánszövetből áll. Hogy lemosható legyen: cellulózmasszával vonják be. Főleg a lemoshatósága révén különbözik az ú. n. kalikótól.

Műkence: Az ujságrotációsok gyors forgása, a papiros gyönge, laza volta, egyenlőtlen felülete nem tűri meg a tisztán lenolajkencével készült festéket, mert a rotációsfesték részecskéinek a festékező hengerek gyors fordulása következtében könnyen kell egymástól elválniok és a stereotipiai lemezekre került festéknek onnan könnyen kell a papiros felületére jutnia, tehát a tapadóképességének mentől csekélyebbnek kell lennie. Ezt a lenolajkencének elhagyásával tudják csak elérni, mert — legyen az bár még olyan gyönge is — mindig szálat ad. Gyönge kencét pedig nem lehet alkalmazni, mert akkor sok kormot kellene a festékbe tenni, hogy megkapja a kellő tömöttségét s halmazállapotát, nyomdásznyelven: konzisztenciáját. Az ily korommal túltelített festék használhatatlan, minthogy a fölös kormot a papiros felületéről még napok múltán is le lehetne törölni. Hogy tehát a kellő konzisztencia kevés korommal, illetve csak a kence által leköthető korommennyiséggel elérhető legyen: erősebb kencét kell használni; ez pedig lenolajból főzve még hosszabb szálú, még erősebben tapadó volna. Ez okból készül a rotációsfesték úgynevezett műkencéből, mely főleg gyanta- és ásványolajnak az összetételéből áll.

Müller Adolf: Müller József pesti könyvkereskedő fia; 1848-ban jól fölszerelt nyomdát alapított a belvárosban. Az esztendő vége felé — testvérére, Emilre bízva a nyomdát — beállott honvédnek. Nem is jött vissza többé.

Müller Emil: 1848 végén átvéve hadba vonult testvérétől, Adolftól a nyomdát, másik testvérével, Gyulával dolgozgatott tovább, s az ötvenes-hatvanas évek folyamán szépszámú könyvet és ujságot nyomtatott. 1863-ban Khor és Wein vette át a nyomdát.

Müller-féle szedőgép: a hetvenes évek nevezetes találmánya. Nagyjából olyan volt, mint a többi klaviatúrás és csővezetékes szedőgép; billentyűinek száma azonban közel kétszáz volt, s lehetett rajta kurzivot, kapitälchent, számokat meg egybeöntött törtszámokat is billentyűzni. E mellett voltak logotípiás billentyűi is a gépnek, amelyek megnyomásakor több betű avagy egész szó is sorzódott egymás mellé.

Müller Sándor: mesterszedő. Több kisebb-nagyobb nyomdának volt a művezetője. A háború előtt egy könyvecskéje jelent meg a mesterszedésről, majd 1927-ben — Novák Lászlóval együttesen — sok színes példával illusztrált beszámoló albuma a nyomdai munkások továbbképző tanfolyamairól, melyeknek előadója is volt. 1927-től több éven át szerkesztette a Grafikus Művezetőt.

Müller Miklós (latinosan: Molitor): a brassói Hermann-nyomda faktora a 17. század ötvenes éveitől közel félszázadon át. Verscsináló, művelt nyomdász volt.

Műnyomtató-papiros: l. Krétázott papiros.

Művészeti anatómia: az emberi test benső szerkezetének fölépítéséről szóló tan. Ösmerete lehetővé teszi a finoman modellírozott testfölület pontosabb fölfogását és rajzban való visszaadását. Két főfő része van: a csonttan meg az izomtan (l. o.).

Művészi fametszet: l. Fametszés.

N

Nádasdy Ferenc: országbíró; született 1625 körül, lefejezték 1671-ben. Buzgó pártfogója volt a könyvnyomtatásnak, s az alsóausztriai, pottendorfi birtokán nyomdászt is tartott. Valószínűleg az ő támogatásával telepedhetett meg egy másik birtokán, Lorétom sopron-

vármegyei faluban Krausz Dávid tipográfus is 1870-ben.

Nádasdy Tamás: horvát bán, majd Magyarország nádorispánja. Dévai Biró Mátyás és Erdősi Sylvester János rábeszélésére 1537 körül megalapította Magyarország időrendben harmadik nyomdáját a Sárvár melletti Ujszigeten, a nagytudású Erdősit téve meg a nyomda felügyelőjévé.

Nádaskay András: l. Sárospataki könyvnyomtatás.

Nagra: a németországi grafikai szabványosító bizottság nevének («Normenausschuss für das Graphische Gewerbe») rövidítése.

Nagy bélyegpapiros: a kettős papirosnagyság (36:45 cm) régebbi elnevezése.

Nagy frekvencia: (nagyfrekvenciájú áramok) alkalmazása az elektrotechnika egyik leghatalmasabb ágazatát, így a dróttalan távjelzés, az egész rádiótechnika alapját képezi.

Nagy Imre: miskolci könyvkötő, aki 1852-ben vette át a csődbe jutott Rácz Ádám nyomdáját.

Nagyítás: Klisék fotográfiai nagyítása csak igen mérsékelt arányokban ajánlatos. — A betűöntődei nagyításnak is elég szűkek a határai. Rendesen külön sablónról fúrják a nonpareille, kolonel és petit fokozatokat, aztán külön sablónról a garmondot és cicerót, s így tovább.

Nagykárolyi nyomda: 1754-ben alapította Károlyi Ferenc gróf, megvevén e célra a lőcsei volt Brewer-nyomdának egy részét. Halála után (1758) fia Antal lett a nyomda tulajdonosa. A nyomda vezetői és bérlői: szatmárnémeti Pap István (1754—1775) és társa Biró Mihály (1754—57), Eitzenberger Ferenc (1778—82), Kleemann József (1783—94). Ezután a Gőnyeicsalád kezére jutott a nyomda.

Nagy lajstrom: az 5-ös papirosnagyság (42:52 cm) régi elnevezése.

Nagy medián: a régi 7-es papirosnagyság (46:59 cm) elnevezése.

Nagy Mór: szül. 1865-ben Miskolcon, betűszedő-tanuló lett ugyanott 1877-ben, felszabadult 1880-ban. 1889-től 1893-ig a Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyesületének jegyzője és a szakszervezet vezetőségi tagja volt. Önálló lett 1893-ban, majd 1897-ben megalapította a Szent László-könyvnyomdát. A székesfőváros törvényhatósági bizottságának tagja lett 1910-ben. Meghalt 1932-ben. A Főnökegyesület választmányi tagja is volt.

Nagy olifant: a 13-as papirosnagyság (63:95 cm) régi elnevezése.

Nagy regál: a régi 9-es papirosnagyság (47:63 cm) elnevezése.

Nagy Sámuel: a szépművészetek professzora, 1815-ben fametszőiskolát alapított Kolozsvárt a ref. kollégiumban. A tanszék 1828-ban részvétlenség miatt megszűnt.

Nagyszebeni nyomda: Egy szebeni lelkész, Soterius György (megh. 1723-ban) tanusága szerint már az 1529-ik évben nyomtattak volna Nagyszebenben. Erre azonban más bizonyíték nincs. Valószínű tehát, hogy a városnak Heusler Márton és Wintzler Márton voltak az első tipográfusai, 1575-től kezdve.

Nagyszebeni román nyomda: Saguna püspök alapította 1849 körül.

Nagyszombati nyomda: a mostani Kir. Magyar Egyetemi Nyomda őse. Telegdi Miklós alapította 1577-ben. Halála után felügyelője Pécsi Lukács, faktora Otmár Bálint volt. Az 1621—1640-ig terjedő mozgalmas években a tipográfia nagyobbrészt a bátorságosabb Pozsony városában működött. A tipográfia vezetői a 17. századtól így következnek egymás után: Mollerus Miklós (1621), Mayr Fülöp Jakab (1646—53), Willmann Mátyás (1654), Schneckenhaus Menyhért (1655—63), Byller Márton (1664—1674), Thomas Márton (1676), Rietmüller Mátyás (1677-78), Syrnensky Mátyás (1679—83), Sonntag János Nándor (1686), Martius Miklós (1687), Beck Kristóf (1688), Hauck András János (1689), Friedl Ádám

János (1690—93), Hörmann János András (1693—1695 és 1715—1717), Frey János György (1695), Hörmann György (1696—1704), Geuch János Henrik (1704—1712), Roden György András (1713—1715), Gall Frigyes (1717—1731), Berger Lipót (1739). 1748-tól 1715-ig Faludi Ferenc jezsuita páter és kiváló költőnk volt e nyomda igazgatója. A jezsuita-rend föloszlatása után Mária Terézia királynő átadta a nyomdát az egyetemnek, amelylyel együtt 1777-ben Budára került s itt fokozatosan fejlesztve, fontos tényezője volt közművelődésünknek.

Nagyváradi könyvnyomtatás: első híres nyomdász itt 1565 körül Hoffhalter Ráfael (l. o.). Fia, Rudolf 1570-ben és 1584-ben működött Váradon. 1640-ben állítja fel sajtóját Kertész Ábrahám (l. o.). Azután majdnem 100 évig nem volt Váradnak könyvnyomdája. 1745-ben Csáky püspök megvette a lőcsei Brewer-nyomda egy részét s megalapította a váradi szemináriumi nyomdát. 1919-ben 11, 1935-ben 19 nyomdája volt Váradnak.

Nánási Gábor: született Budapesten 1889-ben. A Franklin-nyomdában tanult 1904—1908-ig. A gazdasági krízis 1923-ban Bukarestbe sodorta; itt a Cultura Nationala nyomdában kapott állást. Majd Németországba ment s másfél évet dolgozott Berlinben az Ullstein-cégnél és Karlsruhében. 1927-ben visszatér Bukarestbe s az E. Marvan-nyomdának lesz a főgépmestere. 1932 tavaszán megnyitják a nyomdászszakiskolát s azóta mint gépmester-szakoktató működik ott.

Nápolyi sárga (jaune brillant): fémfesték. Különféle árnyalatait égetéssel állítják elő. Színtartó, födő festék.

Naptár (kalendárium): az időt szakaszokba osztó följegyzés vagy könyv. Mai naptárunk a rómaiak időszámítása alapján épült föl. Ennek legrégibb formája a Numa Pompilius-féle, amely szerint az esztendő 12, egyenként 28 napos hónapból áll. Ezt a kalendáriumot előbb Julius Caesar (juliáni naptár), majd pedig XIII. Gergely pápa (1572—85) javította meg. Ez a Gergely-féle kalendárium a református országokban csak nagyon lassan honosodott meg; az oroszok pedig 1923-ig a juliáni naptár szerint számították az időt, s ezért 13 nappal mögöttünk maradtak. A naptárak előállítása fontos munkája volt a régi könyvnyomtatónak. Nálunk híresek voltak a nagyszombati, lőcsei és kolozsmári kalendáriumok. (L. még Almanach.)

Naptári jelek: Ezeknek főbbjei:

♈ kos	♎ mérleg
♉ bika	♏ skorpió
♊ ikrek	♐ nyilas
♋ rák	♑ bak
♌ oroszlán	♒ vízöntő
♍ szűz	♓ halak

A holdváltozások jelei:

● újhold	☽ első negyed
○ holdtölte	☾ utolsó negyed

A hét napjainak jelei:

☉ vasárnap	☿ szerda
☽ hétfő	♃ csütörtök
♂ kedd	♀ péntek
♄ szombat	

Az aszpekták, vagyis a csillagok kölcsönös főállásai az állatövben:

☍ szembenállás	□ negyedfény
☌ együttállás	⚹ hatodfény
△ harmadfény	☌ ☍ ellenfény

A bolygók régebbi jelei:

☉	Nap	♂	Mars
☿	Merkur	♃	Jupiter
♀	Venus	♄	Saturnus
♁	a Föld (a Holddal)	♅	Uranus
		♆	Neptun

Narancs-szín: a sárga és vörös összetétele, tehát másodlagos szín. Valamennyi szín között a legmelegebb hatású.

Nátroncellulóz: l. Cellulóz.

Naturalisztikus irány: így nevezték az akcidencia terén a szabad irány megúnása után, úgy 1895 körül fölkapott divatkülönösséget. A hozzávaló dísz motivumait jórészt a mocsárvilág növényzetéből vették; megtaláljuk köztük a tündérrózsát a maga vízen elterülő leveleivel s a liliomot, nemkülönben a nádat meg a sást, a buzogányvirágzattal. Itt-ott még békalencse és az egyiptomi ornamentikából átvett, de stilizálatlan lótuszvirág is került. A szárazföldi növényzetből pedig különösen a szegfűt, napraforgót, margarétát, harangvirágot, babérlevelet, cikláment meg a mákvirágot vették át, még pedig olyan földolgozásban, amely természetes is, meg stilizált is. Némelyik virágnak, így a ciklámennek, szegfűnek, máknak a szára ide-oda kanyargózó s a hajlásainál erősen vastagított volt, ami a sokat szerepelt «Edel-léniák» sok-sok különféle rajzolatú sorozatban való megcsinálására adott alkalmat.

Naturselbstdruck: a. m. autoplasztika (l. o.).

Nedeczky László: szül. Korponán, Hont megyében, 1885-ben. 1899-ben került szedőtanulónak a Budapesti Hírlap akkoriban mindnagyobb arányúvá váló s már szedőgépes üzemre is áttérő nyomdájába. 1903-ban fölszabadulva, tevékenységének színhelye a Budapesti Hírlap nyomdája maradt továbbra is. Fokozatosan emelkedett a betűszekrény mellől az igazgatói pozícióig. A nyomdásztársadalmi életben főleg mint a Főnökegyesület békéltető és egyéb bizottságainak tagja vesz részt.

Nedvesbe-nyomtatás: Vannak még a francia nyomdákban lapos formákról cilinderekkel nyomtató három- és négyszínes gyorssajtók is, amelyeknél a színek nedvesen kerülnek egymás mellé s egymás tetejébe. A citokrómiánál (l. o.) is ez az eset.

Nedves fotográfiai eljárás: 1860 körül a nagy Niépce egyik ugyanilyen nevű unokaöccse, továbbá Le Gray festő meg az angol Archer próbálkozásai nyomán megszületett az üvegnegativ s a «nedves» fotográfiai eljárás. Ez abból állott, hogy a fotográfus jódezüstös kollódiummal öntötte le az üveglemezt, s azon mód, még nedvesen használta föl fotografálásra, mielőtt ugyanis a beszáradó jódezüstös kollódium elveszítette volna a fényérző képességét. Ez a «nedves» eljárás igen nagy szerephez jutott a fotomechanika kialakulásában. A száraz lemezek használatával szemben gyorsabb munkát tesz lehetővé és élesebb negatívokat ad.

Nedvesítés: a litográfiai nyomtatásban igen fontos dolog. A minden festékfölhordás előtt történő nedvesítést kézi sajtónál flanellgombolyaggal vagy spongyával, gyorssajtóknál flanell-áthuzatos nedvesítő hengerekkel végezzük. A nedvesítés igen nagy gondot kíván: elégtelen nedvesítés esetén a forma ama részei is képesekké válnak festék fölvételére, amelyeken rajz nincsen; túlságos nedvesítés esetén a rajz némely helye is ellöki magától a festéket, s foltos, hézagos nyomatok keletkeznek. A nedvesítéshez való víz ne tartalmazzon meszet, vasat s egyéb ilyes piszkító anyagot, mert ezek a rajzra romboló hatással vannak.

Nedves stereotípiai eljárás: az a munkamódozat, amikor a matricát selyem- és itatós papirosból, csiriz közbekenésével állítják elő, s amúgy nedvesen helyezik a formára.

Negatív: az a fotográfiai vagy más lemez, amelyen a fény és árnyék viszonya fordított, vagyis a legsötétebb árnyékok helye a legátlátszóbb.

Negatív karc: a litográfiai hántó eljárásnak («Asphalt-Schablithographie») olykor használt elnevezése.

Negrográfia: az Itterheim által föltalált, krómzselatinos papirossal való fénymásoló eljárások gyüjtőneve.

Negyedpetit: 8 pontos tipográfiai egység, a petit betűnagyság negyedrésze. A szedő sokhelyt még ma is nem pontokkal, hanem negyedpetitekben számít, főleg az öregebbje.

Négyszínű nyomtatás (gépmesteri szempontból) a háromszínű nyomtatás tökéletesített formája. Sárga, vörös és kék szín után, mint negyedik, legtöbbnyire a fekete vagy szürke szín nyer alkalmazást. Az esetben, ha a négyszínű nyomtatást citokrómiai eljárás alapján készült autotípiai klisékről végezzük, a színek fönti sorrendje megváltozik. Négyszínű nyomtatáskor a színek sorrendje nem oly szigorúan törvényszerű; mindenkor az eredeti tárgy színezése az irányadó és az, hogy a nyomat minnél hűebben megközelítse az eredetit. A négyszínű nyomtatás szabályai mindenben ugyanazok, mint a háromszínű nyomtatásnál. A gépmesternek is sokkal könnyebben esik a négyszínű nyomtatás a háromszínűnél, mert a regiszter az előbbinél nem olyan kényes. A negyedik szín rányomtatása következtében szinte elfödődnek és mintegy elpalástolódnak az előbbi színeknél mutatkozó regiszterbeli apró eltérések. rs

Négyszög: olyan sík idom, amelynek négy szöge van. — Szakirodalmunkban így is szokták nevezni a kvadrátumot, vagyis azokat a sorzárókat, amelyeknek két-, három- és négycicerós darabjai főleg arra szolgálnak, hogy a bekezdéses szövegrészletek végén fehéren maradó nagyobb közöket vélük megtölthessük. Táblázatoknál is nagy a szerepük.

Negyvenkétsoros biblia: Gutenberg János legnagyobbszerű munkája. 1450 őszén foghatott hozzá, s 1456 elején jelent meg, valószínüleg 300 példányban. Terjedelme 1282 kéthasábos oldal. Vannak pergamenre és papirosra nyomtatott példányai; az előbbiek nagyszerűen vannak illuminálva kifestett iniciálékkal és tarka lapszéli díszítéssel. A papirosra nyomtatottakon az iniciálé fölváltva vörös és kék festésű.

Negyvennyolcsoros biblia: Schöffer Péter mainzi nyomdájának legnagyobbszerű munkája, mely 1462-ben jelent meg. Két folió-nagyságú kötetből áll; az első 484, a második pedig 478 kéthasábos oldalra terjed. A pergamenre nyomtatott példányokon szépen ki vannak festve az iniciálék, a papirosra nyomtatottakon a kezdőbetűk helye üres.

Négyzet: olyan négyszögű sík idom, amelynek függőleges és vízszintes vonalai egyforma hosszúak és párhuzamosak. — Így nevezzük a tipográfiában a «Geviert»-et, vagyis azt a sorzáró egységet, amely szélességi irányban is megfelel az illető betűnagyság törzsökének. A 6 pontos nonpareille betűnek a négyzete tehát 6 pontnyi szélességű (■).

Nem-aktinikus sugarak: l. Aktinikus sugarak.

Neményi Testvérek Papírgyár Rt.: l. Papirosgyáraink.

Németh János: Pest város házi könyvnyomdájának első litográfusa 1864-től fogva. 1869-ben Rátkai Kálmán lépett a helyébe.

Németi Jakab: jezsuitarendi szerzetes, a pozsonyi érseki nyomda prefektusa, vagyis főigazgatója 1640 körül.

Németi Mihály: a kolozsvári református kollégium nyomdájának az ügyvezetője 1684-től 1690-ig. Utóda Veresegyházi István lett.

Németnyelvű szedés: A német betűk (fraktúr) egy részének kiejtése eltér az antikva betűkétől. Ilyenek: ä, ch, ck (kettős k), s (néha sz-nek, néha z-nek ejtik), ss, ß (sz), sch (s), v (f), w (v), tz (kettős c), z (c). Szabály, hogy st nem választható el. Pl. Kloster, Pfing-sten, trö-sten stb. Ellenben a kettőshangzású ck és tz elválaszthatók, de két k-ra, illetve két z-re bontandók. Pl. Žuk-ker, Spriz-zen stb. A sorvégi elválasztások szabályai egyébként egyeznek a magyar szavak elválasztásának szabályaival. De ügyelni kell itt is az igekötős és összetett szavak helyes elválasztására. Az idegennyelvű szedőnek a német szavak elválasztása okozza a legnagyobb nehézséget, ezért néhány példát megemlítünk: be-ob-achten, be-auf-tra-gen, dar-über, war-um, her-auf, hin-ein, voll-enden; Grünauer, Rein-ecke, Alex-ander, Monarchie, Schwarz-ach. Az egyszerű idegen szavaknál az l vagy r nem választható szét, ha b, p, d, t, g, k van előttük. Pl. Pu-blikum, Hydrant, Me-trum; továbbá: Ba-gno, Ma-gnet, Si-gnet, Si-gnal. A th-t a német helyesírás már csak a görög eredetű szavaknál engedi meg: Theater, Thron, Theologie, Martha, Theodor, katholisch stb. Ellenben: Emmental, Teil, Tür, Tor stb. a helyes. hs

Nemez: szövetféle; a papirosgyártásban a papirospálya fölös vizének fölfogására, a stereotípiában a papiros szárításához, a rotációs nyomóhengerek beboritásához, a kőnyomtatásban a nedvesítő és törlő hengerekhez, a mélynyomtatásban a nyomóforma fölébe stb. használják.

Nem-produktív munkaórák: lásd Produktív munkaóra.

Nem-tarka színek: csoportja a fehér meg fekete közötti — a szürkén keresztül való — átmeneteket foglalja magában. Csakis a normális (fehér) napfény sugaraival megegyező fénysugarak vannak benne, s a szín különbözősége, vagyis sötétebb vagy világosabb volta csupán az elnyelt fényhányadnak a viszonylagos mennyiségétől függ.

Nemzetközi Gutenberg-Társaság: l. Gutenberg-Múzeum.

Nemzetközi Iroda: l. Munkaadói szervezetek.

Nemzetközi nyomdásztitkárság: l. Nyomdásztitkárság.

Nemzetközi pánortográfiai egyesület: l. Pánortográfia.

Neostyle: a cyclostyle stb. rendszerén alapuló sokszorosító készülék.

Neotípia: a prágai Unie-részvénytársulatnak egy újabban föltalált gyorssajtói mélynyomtató eljárása és az ennek alapján készített műnyomatok.

Nettó ár: a könyvkereskedelemben a könyv beszerzési ára, vagyis az, melyet a kereskedő a kiadónak a könyvért fizet. A nettó árat úgy lehet kiszámítani, hogy levonjuk a rabattot a bolti árból (l. o.).

Neudorfer Johannes: jeles német szépíró a 16. század elején. Része volt a fraktúr betűtípus megteremtésében.

Neufeld Dezső: Sümegen szül. 1888-ban; ugyanott tanulta a nyomdászatot 1901-től 1904-ig. Kondíciói: Révai és Salamon, Pátria, Hornyánszky, Világosság, Nap-nyomda. Jelenleg a Budapesti Nyomda főnöke. Segédkorában több ízben bizalmiférfiúi tisztséget töltött be s a Szakegyesület választmányának tagja volt. A Gutenberg-Társaság vezetőségének is tagja volt és több nyomdásztársadalmi színdarabot írt. Társ-szerkesztője volt az «Ekszkíze» nyomdászélclapnak. Főnökkora óta tagja az árszabály-

tárgyaló és békéltető bizottságoknak. Az Ipartestület alelnöke.

Neugebauer József: Nyitra városának első tipográfusa 1835-től. A nyomda a család birtokában maradt a legújabb időkig.

Neumann Ede: szül. 1881-ben. Felszabadult 1898-ban a Pallas-nyomdában. Több ízben járta be Magyarországon kívül Svájcot, Németországot és Ausztriát, amely országokban dolgozott is. Visszatérve, az évek során különböző tisztségeket viselt a nyomdásztársadalomban. Többek között a Szállóegyesületben tevékenykedett nagy szeretettel. A Budapesti Korrektorok és Revizorok Köre, valamint a nyomdászok alakította Természetbarátok Turista Egyesülete első vezetőségeinek tagja volt. Számos cikke jelent meg a Typographiában és egyebütt. Nagyértékűek nyomdásztörténelmi tanulmányai és a Linotype-szedőgéppel kapcsolatosan írt cikkei: A nyomdai munkások országos szervezőbizottsága megbízásából 1919—1923-ig szerkesztette a Typographiát. 1923-ban Ungvárra költözött és azóta sem szűnt meg szakkulturális tevékenysége. Önálló műve: «Linotype» magyar szakkönyv, amely a magyar szakirodalom legelső ilyirányú munkája.

Neutrális fekete: tisztán koromból áll és semmi más-színű szépítőszerrel keverve nincsen; azért nem is olyan mély fekete, mint valamely ábra- avagy dísznyomtató festék. Nevét is ettől a tulajdonságától kapta: «neutrális» (semleges) fekete.

Névjegy: Kínában keresendő eredete, ahol 5000 esztendővel ezelőtt már széltében használatos volt. Európában csak a 16. század elején találjuk nyomát, mégpedig Velencében és Padovában. Onnan származott át a divatja Németés Franciaországba.

Névjegyek szedése: ha a névjegy egysoros, ennek a sornak a tér optikai közepébe kell esnie, tehát a mértani középnél valamivel följebb. A lakóhely kitétele esetében a fősor valamivel följebb kerül, mint a kartónnak az optikai közepe. Kézírásos betűt főleg csak az egysoros névjegyekhez használunk, mert az ily betűnek nagy a húsa, s így a tisztségek stb. sorait nem lehet eléggé közel vinnünk a fősorhoz. A sorok közti beosztás ugyanis két-három pontnál több nemigen lehet. Kézírásos betű (tercia vagy textus nagyságban) inkább csak a könnyebb hatású női névjegyekre való. Férfiak névjegyeihez legjobb az antikva vagy vékonyvonásos «groteszk» betűk verzálisa. A tisztség stb. megjelölése szintén verzális legyen; nonpareillenél nagyobb azonban nem lehet. Mondatzáró pontot nem használunk a névjegyeknél. Az oldalsó szövegek margóinak alul és oldalt egyformáknak kell lenniök.

Rendes névjegyalakok:

Számjelzés	mm	ciceró
0 . . .	36. 64	8 .14 2
1 . . .	41. 72	9 2.16
2 . . .	47. 79	10 6.17 6
3 . . .	55. 89	12 2.19 8
4 . . .	61. 96	13 3.21 4
5 . . .	68 106	15 .23 6
6 . . .	76.115	16 10.25 6
7 . . .	84.126	18 6.28
8 . . .	92.134	20 6.29 8
9 . . .	100.145	22 2.32 2
10 . . .	105.153	23 4.34
11 . . .	112.164	25 .36 2
46 . . .	112.178	25 .39 2
80 . . .	92.119	20 6.26 6
100 . . .	31. 77	7 .17
101 . . .	37. 86	8 2.19 2
102 . . .	43. 96	9 6.21 2
103 . . .	48.106	10 8.23 6
104 . . .	55.116	12 2.25 8
105 . . .	67.126	14 10.28

Newton W.: logotípiás szedésgyorsító rendszer föltalálója a 19. század közepe táján Londonban.

Nézdelő: Frecskay János így nevezi a betűöntők jusztoriumát (l. o.).

Nicolas Georges (1839—1902): jeles francia költő. Nyomdászcsaládból származott s fiatal korában ő maga is nyomdász volt.

Niello: már az ókorban is ösmert olyan fémtárgyak, amelyek vésetét valamely színes masszával töltötték meg. A rézmetszés innen vette eredetét.

Niel Richard: bécsi szakíró, szül. 1870-ben. Különböző üzemekben való hosszabb szedősködés után a bécsi grafikai főiskola tanára lett, s a kitűnő szakemberek egész légiójáť nevelte. Már második kiadást is ért jeles munkája: «Satztechnisches Lexikon». Fiával, Niel Max-szal közösen írt másik jó könyve: «Drucktechnisches Lexikon».

Nielsen-féle eljárás: lásd Szkalkográfia.

Niépce József Nikefor: francia fizikus, a fotográfia egyik föltalálója, szül. 1765-ben, megh. 1833-ban. Lovastiszt volt, később csak a tudományának élt. 1811 óta a litográfiával foglalkozott. Fotográfiai kísérleteit 1814-ben kezdte meg s tíz évvel utána (1824-ben) sikerült a camera obscura képeit érclapon állandósítania. 1829-ben Daguerre-rel lépett összeköttetésbe, hogy a fotográfia tökéletesítésén együtt munkálkodhassanak. Niépce azonban már nem élvezhette együttes munkájuk gyümölcsét; eljárási módszerét, melyen Daguerre később némi javítást eszközölt, csak erről nevezték el (daguerrotípia).

Niepceotípia: a fotografálás régebben használt elnevezése.

Nieuwe Tydinghen: régi ujság, szabálytalan időközökben jelent meg 1605 körül Brüsszelben. Sokan — bár tévesen — a nyomtatott hirlapok elsejének tartják.

Nigrini Jónás: régi magyar térképész. Egy térképe maradt: Teschen hercegség rajza 1724-ből, midőn a címlap szerint ő ott tanár volt. Emlékezetben maradt, hogy ezt a térképet eltiltották s a szerzőt 100 arany birsággal sujtották.

Nihil obstat (lat.): a. m. semmi sem áll útjában; a katolikus cenzúra engedélyező jegye az egyházi cenzor által kinyomtathatónak véleményezett sajtóterméken.

Nikkel: sárgásfehér színű, erősen fénylő, igen kemény, de jól nyujtható és csiszolható fém, mely levegőn sohasem oxidálódik. Fajsúlya 8·9, olvadási pontja 1500° C. Noha a kínaiak már a legrégibb idők óta ismerték más fémekkel ötvözve, Európában 1755-ben újból fel kellett találni. A mágneserőt fölveszi és jól tartja. Fémtárgyakat ritkán készítenek belőle, inkább ötvényeiből (újezüst, pakfong). Legáltalánosabban oly fémtárgyak bevonására használják, melyek könnyen rozsdásodnak. A klisék galvanizálásakor nagy a szerepe. zgy

Nobel-díj: Nobel Alfréd svéd vegyigyárosnak (szül. 1833-ban, megh. 1896-ban), a dinamit feltalálójának hatalmas alapítványa, melynek kamatait évente szétosztják a fizika, vegyészet és orvostudomány, valamint a béketörekvések és az «ideális irányú» irodalom egy-egy kiváló képviselője közt. Fejenként kb. 150.000 pengőt tesz ki a jutalom. Az irodalmi Nobel-díj a legelőkelőbb ajándék, melyben író részesülhet. 1901 óta osztja ki a svéd akadémia; eddig többek közt Szienkiewicz, Kipling, Lagerlöf Zelma, Gerhardt Hauptmann, Maeterlinck, Rabindranath Tagore, Anatole France, Undset, Reymont, Sinclair Lewis, Galsworthy, Th. Mann és Pirandello nyerte el.

Nomparíglia: 6 pontos betűnagyság megjelölése az olaszoknál.

Nonpareil: a Caslon-féle amerikai pontrendszerben egy betűnagyság

megjelölése. Megfelel 6 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 5.625 méterpontjának. Az angolországi tipométria «nonpareil»-je is ugyanennyi.

Nonpareille (francia): a. m. páratlan; a 6 pontos betűnagyság neve. Valószínűleg onnan ered ez az elnevezés, hogy a 15. század betűöntői páratlanul bravúros dolognak tekintették emez apró betűk megöntését. A nonpareille betűt először a baseli Frobenius nyomtatványain látjuk.

Nonpareil: 5 (nem 6!) pontos betűnagyság régibb elnevezése a hollandusoknál.

Norma: a könyv apróbetűs címe az ívek első oldalának az alján. Főleg a könyvkötőnek szól útbaigazításul.

Normális betűmagasság: l. Betűmagasság.

Normalizálás: l. Szabvány.

Normalizált spáciumok: l. Kizárás.

Normalizált színek: l. Színek normalizálása.

Norse: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 2 és fél amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 2.348 méterpontjának.

Notarlie: 26:38 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Nottenstein György: 1728-tól 1738-ig budavárosi könyvnyomtató. Ettől fogva özvegye vezetgette tovább a tipográfiát 1752-ig.

Nova (latin): a. m. új; könyvkereskedelmi szakkifejezés és a könyvujdonságot nevezik így.

Novák László (id.): szül. 1873-ban. A Pallas-nyomdában szabadult föl 1890-ben. Többször és sokat járta a külföldet. 1892-től a Pallas Nagy Lexikonának a korrektora volt, 1893-tól 1902-ig Pusztai Ferenc Magyar Nyomdászatának, majd pedig a Nyomdászati Enciklopédiának segédszerkesztője. 1903—1910-ig a Grafikai Szemle főmunkatársa, majd szerkesztője. 1905-től 1910-ig a Magyar Nyomdászok Évkönyvének szerkesztője; a továbbképző szaktanfolyamoknak 1901—1908-ig, majd meg 1923-tól 1936-ig vezetője. Jeles szakférfiak közreműködésével írta és kiadta a Grafikai Művészetek Könyvtárát, melyből 1925 és 1930 közt 14 kötet jelent meg, benne a «Nyomdásztörténet» is kb. 1200 oldalon. Az 1936 januárjában újra föléledt Grafikai Szemle szerkesztője. E Lexikonnak is egyik szerkesztője. Szépirodalmi, valamint egyéb természetű írásai és fordításai (például: «Mózes» Alfred de Vignytől) lapokban és külön füzetekben jelentek meg.

Novák László (ifj.): az előbbinek a fia, szül. 1903-ban. A Pallas-nyomdában tanulta a gépmesterséget 1917 és 1921 között, Fuchs Zsigmond és Riczkó Sándor keze alatt. Dolgozott a Pápai-, Globus- és Stephaneum-nyomdákban, majd huzamosabb ideig Németországban és Csehországban. A mélynyomtatást is megtanulva, a Tolnai-, Athenaeum-, majd pedig a Pallas-nyomdában mint mélynyomtató dolgozik. Sokat foglalkozik a rézmetszés csoportjába tartozó művészi technikákkal is. Szakdolgozatai a Gépmesterben, Nyomdász-Évkönyvben és Grafikai Szemlében jelentek meg. Lexikonunknak is munkatársa.

Novakovics István: A 19. század elején román-illir nyomdaintézete volt Budán és Bécsben. 1805-ben a nyomdák fölszerelését az egyetemi nyomda részére megvették.

Novitzky N. László: szül. Budapesten 1862-ben, megh. 1929-ben. Eredetileg tudományos pályára készült. 1879-ben Esztergomban lett nyomdásztanuló. Beutazta egész Magyarországot és sokat járt külföldön. 1892-ben a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyesületének tisztviselője lett. Irodalmi tevékenységét az Esztergom és Vidékénél és a Komáromi Lapok-nál kezdte. Sok névtelen dolgozata jelent meg a Typographiában, amelynek segédszerkesztője is volt. Munkatársa

volt a Nyomdászok Közlönyének és a Magyar Nyomdászok Évkönyvének. Évek során át szerkesztette a Nyomdász-Évkönyv és Uti Kalauzt. Önálló munkái: Der Satz des Ungarischen (1894); A tulajdon fejlődése (Lafargue után, 1896); Gutenberg-Album (1900). Legjelentősebb az «Egyesült Erővel» című nyomdászattörténelmi munkája, mely a nyomdászat őstörténelmét és a nyomdai munkásság gazdasági harcainak és szervezkedésének a történelmét öleli fel. bl

Növényi ornamentum: olyan dísz, amelynek elemeit a növényvilágból merítették.

Növényi sejtanyag a. m. cellulóze (l. o.).

Növés: l. Betűk növése.

n-számítás: a nyomdaiparban szokásos számolási és kalkulációs alap. Tábláját l. a túlsó hasábon.

Numeister Johannes: vándor könyvnyomtató, Gutenberg tanítványa; ő magát, Clericus Moguntinusnak, mainzi kispapnak nevezte. 1470-ben az olasz Foligno városában dolgozott. Neve gyakran föl-fölbukkanik a francia területeken is.

Numerus clausus: a nyomdák számát illetően gyakran előfordult a világtörténelemben. Először I. Ferenc francia király élt vele 1522-ben, a párizsi nyomdák számát — vagy ötvenről — huszonegyre szállítva le. Rendelkezésének megokolása az volt, hogy a numerus clausus következtében a tipográfusmesterek jól megélhetnek, s «nem kell majd olcsón és rosszul dolgozniok», esetleg még tilalmas könyvek nyomtatására is vetemedniök.

Nyerges Ádám (Kaproncai): kiváló erdélyi könyvnyomtató, született 1744-ben, megh. 1786-ban. Nagyenyeden volt deák, majd 1769-ben nyomdászinas lett Kolozsvárt. Az 1772. év tavaszán némi ösztöndíjjal Bécsbe ment, ahol Kurtzböck mellett segédeskedett. Majd 1777-

Ha a sor szélessége ciceróban	akkor tartalmaz soronként *n*-et térző nélkül						
	nonpareille	kolonel	petit	borgisz	garmond	ciceró	mittel
5	20	18	15	14	12	10	9
6	24	21	18	16	15	12	11
7	28	24	21	19	17	14	12
8	32	28	24	22	20	16	14
9	36	31	27	24	22	18	16
10	40	35	30	27	24	20	18
11	44	38	33	30	27	22	19
12	48	43	36	32	29	24	21
13	52	45	39	35	32	26	23
14	56	48	42	38	34	28	24
15	60	52	45	40	36	30	26
16	64	55	48	43	39	32	28
17	68	59	51	46	41	34	29
18	72	62	54	48	44	36	31
19	76	66	57	51	46	38	33
20	80	69	60	54	48	40	34
21	84	72	63	56	51	42	36
22	88	76	66	59	53	44	38
23	92	79	69	62	56	46	40
24	96	83	72	64	58	48	42
25	100	86	75	67	60	50	43
26	104	90	78	70	63	52	45
27	108	93	81	72	65	54	47
28	112	96	84	75	68	56	48
29	116	100	87	78	70	58	50
30	120	103	90	80	72	60	52
31	124	107	93	83	75	62	54
32	128	110	96	86	77	64	55
33	132	114	99	88	80	66	57
34	136	117	102	91	82	68	59
35	140	120	105	94	84	70	60
36	144	124	108	96	87	72	62
37	148	127	111	99	89	74	64
38	152	131	114	102	92	76	66
39	156	134	117	104	94	78	67
40	160	138	120	107	96	80	69

Alapszámítás: Petit, borgisz, garmond 134 fillérrel; kolonel és ciceró 142 fillérrel; nonpareille, mittel 156 fillérrel. Német nyelv (antikva) 3%-kal, más idegennyelvű szedés 8½%-kal magasabban számíttatik. Térző 8 ciceróig 1, 20-ig 2, azon túl minden megkezdett 10 ciceró 1 *n*-et számít.

től kezdve Kolozsvárt volt rézmetsző, míg végre 1780-ban meghívták a kollégiumi nyomda főfaktorának. 1785-ben Marosvásárhelyt alapított nyomdát. Vele kihalt ama kolozsvári könyvnyomtatók sora, akik jeles betűmetszők és öntők is voltak egyúttal.

Nyersformátum: Mivel a 126,014/1930. KM. számú kereskedelemügyi miniszteri rendelet 2. § második bekezdése értelmében a megállapított szabványméretek a kész termékekre vonatkoznak, szükséges, hogy a feldolgozás szempontjából a gyári papírformátumok valamivel nagyobbak legyenek. Ezeket az eredeti gyári formátumokat ellentétben a készformátummal (l. o.) nyersformátumnak nevezzük. Ahol ezt különleges műszaki szempontok nem írják elő, elegendő kb. 5%-nyi többlet. Így például a pontosan egy fél négyzetméternyi területű A1 készformátum 594×841 mm méretének a 610×860 mm nyersformátum felel meg. Levelezőlapkartónnál azonban, amelynél a nyomásfelület nagyobb kihasználása miatt az ívfogóknak több hely kell és az eldarabolásnál is nagyobb kilengés fordulhat elő, 620×860 mm szokásos. A nyersformátum természetesen nincsen szabályozva. (Lásd még: Papírosszabványosítás.)

Nyilas-Kolb Jenő: l. Kolb Jenő.

Nyilttér: gyűjtőneve az ujság szövegrészében elhelyezett hirdetéseknek. A nyilttér elnevezés a hirdetés kezdeti idejéből maradt ránk, amikor még különböző törvények korlátozták a hirdetések közlését. Eredetileg magántermészetű közlemények közlését szolgálta, s ezért még ma is minden ilyen rovatban olvasható, hogy «e rovatban közöltekért a kiadóhivatal nem vállal felelősséget». Ma már nincs jelentősége. ga

Nyírfa-könyvek: e fának fehér kérgére írt följegyzések. Már a legrégibb időkben is megpróbálkoztak véle.

Nyirkosítás: (rotációs papirosé): l. Áztatás.

Nyírő János (makai): 1619—1621-ig volt a kolozsvári nagymultú Heltai-nyomdának az ügyvezetője.

Nyírő János (szebeni): Wagner Bálint halála, vagyis 1557 után a brassói Honter-nyomda tipográfusa. «Fons Vitae, az életnek kútfeje» címen magyarnyelvű munkát is nyomtatott. Ennek egyetlen csonka példányát most a londoni British Museum őrzi.

Nyírő Tibor: szül. 1901-ben Budapesten. Gimnáziumi tanulmányainak elvégzése után kereskedelmi pályára lépett és csakhamar egy kereskedelmi vállalat ügyvezető igazgatója lett. A nyomdai szakmához csak 1927-ben került, amikor tulajdonába jutott a jelenlegi Székely Nyomda és Hírlapkiadó Vállalat, akkor Uránia-nyomda. A nyomda átvételét követően hozzáfogott a szakma elsajátításához és a tanonciskola elvégzése után továbbképezvén magát, megszerezte a nyomdavezetéshez szükséges technikai felkészültséget. Szaktanulmányainak befejeztével érdeklődése a szakma közügyei felé fordult, ahol élénk munkálkodást fejt ki. Először a Paritásos Munkásközvetítő Bizottság, majd a Könyvnyomdai Árszabálytárgyaló Bizottságnak és Békéltető Bizottságnak lett a tagja. Szakmai közéleti tevékenységének újabb állomása a Nyomda- és Rokonipar szerkesztői tisztsége, melyet 1933 óta tölt be.

Nyolcadpetit: 1 pontos tipométriai egység. Tágítókat (hibás szóképzéssel: térzőket) és léniákat készítenek ily vastagságra.

Nyolcadrét: a legszokásosabb könyvalak; olyan, amelynek egy íve 8 lapból, vagyis 16 oldalból áll. Másként oktávnak is nevezik. Az ívek nagysága szerint többféle nyolcadrétet különböztetünk meg; így van például: kis, közép, nagy és lexikon-oktáv.

Nyomás erőssége: l. Stopcilinderes gépek.

Nyomda- és Rokonipar. A Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesületének kéthetenként megjelenő hivatalos lapja, mely a sokszorosító iparok gazdaságpolitikai kérdésein kívül az általa képviselt szakmák fejlesztésével is foglalkozik. A lapot 1920-ban a főnökegyesületi tagok anyagi és erkölcsi támogatásával Székely Artúr indította meg, aki 1933-ig felelős szerkesztője volt. Azóta Nyirő Tibor vette át a szerkesztést, aki a lap kiadását is magára vállalta.

Nyomdai Művészet Barátai. Alakult 1936. év elején. Tagjai a tisztult tipográfia és a nyomtatás fejlesztését tűzték ki célul.

Nyomdai bizalmiférfiak rendszere: az a közvetett képviseleti rendszer, melyben az érdekeltek ügyeik intézését bizalmiférfiakra bízzák. A nyomdai munkásság szakszervezetének alkotmányos élete ezen a rendszeren épül fel. A kollektív szerződéssel és a szakszervezettel kapcsolatos minden ügy a bizalmiférfiak közreműködésével nyer elintézést. A bizalmiférfiak ténykedése nemcsak az egyes munkás, hanem az összesség ügyére is kiterjed. A Főnökegyesülettel kötött kollektív szerződés is a bizalmiférfiak (főbizalmi testület) szankciója alá tartozik. A bizalmiférfi képviseli személyzetét a munkaadó, a paritásos békéltető bizottság és a szakszervezet előtt. A bizalmiférfi-intézmény, a bizalmiférfi hatáskörének a pontos megjelölésével, a kollektív szerződésbe is be van iktatva. A kollektív szerződés kötelezően írja elő a bizalmiférfi megválasztását. — A nyomdai üzemekben munkaadó és személyzete között felmerülő ellentétek kiegyenlítése ügyében a munkaadó vagy megbízottja nem közvetlenül a személyzettel tárgyal — lévén ez sokszor a személyzet nagy létszámánál fogva is lehetetlen, de sok esetben a termelő munkát is megakasztaná —, hanem a személyzet megbízottaival, a bizalmiférfiakkal, akiket a személyzet a maga köréből választ. A bizalmiférfi-rendszer majdnem olyan régi keletű, mint a nyomdai munkásság szervezkedése. De amíg nem jött létre a kollektív szerződés, addig ezt a rendszert — szükséges volta ellenére — a munkaadók tűrt állapotnak és minden baj kútforrásának tekintették. Noha a bizalmiférfiú közreműködésével sok esetben megbecsülhetetlen szolgálatokat tett az üzemeknek azzal, hogy az ellentéteket áthidalta és ezzel a munka zavartalan menetét előmozdította, a legtöbb munkaadó szemében ellenszenves volt és a legelső kínálkozó alkalmat arra használta fel, hogy a bizalmiférfitól megszabaduljon. Csak a kollektív szerződés létrejöttével nyert elismerést a bizalmiférfiú, aki egyik tényezője és őre a kollektív szerződés rendjének, akinek kötelessége, hogy az üzemben felmerülő ellentéteket a munkaadóval való tárgyalás útján elintézze. A bizalmiférfiú önrendelkezési joggal nem bír és ha a fölmerült ügyet az üzemben a munkaadóval való tárgyalás útján nem sikerül elintéznie, kötelessége azt döntés céljából a paritásos békéltető bizottság elé vinni.

A bizalmiférfiú, aki a Főnökegyesület és a szakszervezet között létrejött kollektív szerződés betartása fölött őrködik, szerepkörében nem lehet egyoldalú és elfogult és ennek folytán nemcsak az a kötelessége, hogy szükség esetén a munkaadót a kollektív szerződésből folyó kötelezettségének tiszteletbentartására figyelmeztesse, hanem adott esetben a munkásokat is ugyanúgy figyelmeztetnie kell a kollektív szerződésben vállalt kötelezettségeik teljesítésére. A kollektív szerződés egyik fontos tétele a terme-

lés folytonosságának a biztosítása. Ezért a bizalmiférfiúnak arra kell ügyelnie, hogy a termelésben zavar ne álljon elő. Ha a termelés zavartalan menete valamely üzemben veszélyeztetve van és a bizalmiférfiú azt a saját hatáskörében nem tudja elintézni, tartozik erről haladéktalanul a szakszervezet vezetőségét értesíteni, hogy az a termelés zavartalan folytatásáról gondoskodhassék.

Az a bizalmiférfiú áll hivatása magaslatán, aki eme tisztségéből folyó megbízatásának teljes komolysággal és lelkiismeretességgel felel meg. Az ilyen bizalmiférfiú rendszerint mindkét érdekeltség tiszteletét és megbecsülését vívja ki. Viszont az, aki bizalmi tisztségét hanyagul látja el és mulasztásokat követ el, az az illetékes fórum megrovásában részesül, súlyosabb esetekben, amikor ebből egyik vagy másik félre károk származnak, a békéltető bizottság az illető bizalmiférfiút a tisztségétől záros határidőre megfoszthatja. Az elmult évtizedek folyamán erre csak elvétve került sor.

Viszont a bizalmiférfiú védelméről is gondoskodik a kollektív szerződés. Ha a bizalmiférfiúnak felmondanak és ő ebben megrendszabályozást lát fennforogni, úgy az ügy elbírálása a paritásos békéltető bizottságra tartozik. Ha bebizonyul, hogy a munkaadó a bizalmiférfiúnak a kollektív szerződés védelme körül kifejtett szabályszerű ténykedése miatt mond fel, úgy a békéltető bizottság az illető munkaadót pénzbírsággal sujthatja, vagy a felmondást hatálytalaníthatja. wv

Nyomdai esztétikus: főleg a külföld nagyobb nyomdáiban találjuk meg egy-egy kitűnően képzett **grafikus vagy** mesterszedő személyében. A kényesebb vázlatokat készíti és a nyomda művészeti színvonalára ügyel; az ő művészi approbálása nélkül egy nyomtatvány sem hagyhatja el a sajtót.

Nyomdai Sportalakulatok Bizottsága: l. Sportalakulatok.

Nyomdajegy (szignet): l. Impresszum.

Nyomdász-akadémia: a tanonciskoláknál magasabb fokú tanintézet, ahol segédek, a nyomdafőnökök fiai stb. alaposabb szakismereteket szerezhetnek. A lipcsei grafikai akadémia kivételével jobbára magánintézet és különösen a fotomechanikai eljárásokat tanítják. Bécsben akadémia-számba megy a «Graphische Lehr- und Versuchsanstalt».

Nyomdászati Archívum: a Könyvnyomdai Munkások Egyesülete által 1933 őszén tervbe vett olyan archiválís és múzeális intézmény, amely összegyüjtené a nyomdászat közelmultjára vonatkozó azokat az adatokat, amelyeknek köziismertté tétele és a feledéstől való megóvása a nyomdászat külső és belső megbecsülése szempontjából kívánatos. Ez adatokból idővel — kellő anyag együttléte esetén — mintegy állandó kiállítást tartana fönn. A gyüjtőtevékenységnél számba jöhetnek: a nyomdászat szakmai és társadalmi mozgalmaira vonatkozó okmányok, levelezések és egyéb adatok; jubileumi emlékfüzetek; nyomdászkörök históriáját illető adatok; partecédulák, nyomdászok mulatságaira, fölolvasásokra stb. szóló meghívók gyüjteményei; mesterszedők munkáinak kollekciói; a nyomdák képei, ábrái, monográfiái; nyomdászemberek díszes újévi gratulációi; szakkönyvbeli ritkaságok; nyomdai betűmintakönyvek; öntődei régi szerszámok stb., stb., szóval minden, ami a jövő generációk számára való megőrzésre méltó és alkalmas.

Nyomdászati Enciklopédia: Pusztai Ferenc ajándékozta meg ezzel a sokszorosító-technikusok világát 1900-ban. A mű segédszerkesztője Novák László volt. Hatszáz ol-

dalra terjedt, vezérszavainak száma közel kétezer volt, s magyar-német-francia-angol mesterszótár is volt mellette függelékképpen, amely később külön kötetkében is megjelent. A mű ma már ritkaság.

Nyomdászati Tanműhely: 1909-ben Czakó Elemér vezetésével létesült az iparművészeti iskolában; szakoktatókat képezett a szakirányú inas-iskolák számára is. Két esztendő mulva «grafikai szakosztály» lett a tanműhelyből.

Nyomdászbetegség: gyakran így nevezték a tüdővészt, még pedig azért, mert a hetvenes és nyolcvanas években az egészségtelen nyomdahelyiségek, az inaskizsákmányolás és a sok különórázás következtében a betűszedők 70—80 százaléka ebben pusztult el.

Nyomdászcímer: A nyilván megbízható okirati adatok alapján készült Birken-féle «Spiegel des Erzhauses Österreich» 1668-i kiadásában ez olvasható a könyvnyomtatókról: «III. Frigyes császár megengedte nékik köntösükön az arany viselését, a nemesekhez és tudósokhoz hasonlóan szabadoknak nyilvánította őket, s címert adományozott nekik, mégpedig a szedőknek egy sast, a nyomtatóknak pedig griffmadarat festékező labdákkal a karmai között; mind a két címer nyiltsisakos.» A két címert az idők folyamán egyesítették. A most is széltében használatos nyomdászcímeren alul arany pajzsot látunk, rajta kiterjesztett szárnyú fekete sassal, jobb lába karmai között sorjázót, a bal lábával pedig tenákulumot tartva. A pajzs fölötti sisakdíszből féltestével kiemelkedik a griffmadár, amely a mancsaival két festékező labdát nyomogat egymáshoz. A sas — mint említettük — fekete, a pajzs pedig aranyszín, a sisakot meg a griffet ezüstözöttnek szokták venni, a köztük levő koronának a színe arany. A sisakból kiágazó dísz jobbfelől arannyal és feketével, balfelől pedig ezüstszínnel és élénk vörössel pettyezett. Hogy egy- vagy kétfejű-e a nyomdászcímer sasa: sokat vitatott kérdés. Az 1662. évi frankfurti vásár katalógusán egyfejűt látunk. Épúgy a jenai nyomdászok 1657 körüli pecsétjein. A kétfejűt később kezdték használni.

Nyomdászdalárdák Románia csatolt területein: 1. Aradi «Gutenberg» Dalkör. 2. Csernovici «Typographia» Dalkör. 3. Kolozsvári «Gutenberg» Dalkör és a Kolozsvári «Gutenberg» Zenekar. 4. Nagyszebeni «Typograph» Dalkör. 5. Nagyváradi «Gutenberg» Dalkör, melyet fennállásának 15. évében meg akartak szüntetni, mert tagja lett az Országos Magyar Daloszövetségnek. 6. Temesvári «Typograph» Dalkör.

Nyomdász-Egyesület (Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete): A nyomdai munkásság korán felismerte a kölcsönös segítés nagy fontosságát s a mindennapi élet sorscsapásai ellen tömörülésben, egyesületek alakításával keresett védelmet. A budai nyomdászok már 1837-ben alakítottak betegsegélyző és temetkezési egyesületet, amelynek működése az Egyetemi Nyomdából indult ki, később a Trattner-Károlyi- s a Landerer és Heckenast-nyomdák is létesítettek segítőpénztárakat. Pesten 1848 júliusában alakult a «Pest-Ofner Viatikums-, Kranken- und Unterstützungs-Verein für Typographen» (Pest-budai nyomdász utas-, betegsegélyző és temetkezési egylet), melybe Buda és Pest összes nyomdászai — 236-an — beléptek tagul. Az átutazók 2 frtot, a betegek heti 4 frt 40 krajcár segélyt kaptak, temetési segély gyanánt 30 frtot kapott a család. Ezt az egyesületet 1853 március 1-én feloszlatta a hatóság. 1850 júliusában alakult a temesvári nyomdászegyesület, amely 1888-ban csat-

lakozott az országos egyesülethez s így Magyarország legrégibb nyomdászegyesülete volt. Ez az egyesület már 1880-ban felvette alapszabályszerű célkitűzései közé a munkanélküliek, rokkantak, özvegyek és árvák segélyezését. A kolozsvári «Könyvnyomdászok Segélyző Egylete» 1861-ben alakult. Az 1861. évi kedvezőtlen kimenetelű pesti árszabálymozgalom után vetődött föl a segélyző egyesület alapításának gondolata fővárosunkban is, amelyet különösen Kocsi Sándor művezető propagált lelkesen a főnökök körében. Az előkészítő tárgyalások eredményesen végződtek s 1862 május 29-én az egyesület megkezdte működését «Pest-budai vándor és beteg könyvnyomdászokat segélyző egylet» címen; alapszabályai egyeznek az 1848-ban alakított egyesület alapszabályaival. A nyomdatulajdonosok személyzetük minden tagja után heti 10 krajcár járulékot, a tagok 2 frt beiratási díjat s heti 12 krajcár tagdíjat fizettek. Az egyesület alakulása idején Budapesten 14 nyomda volt 42 gyorssajtóval s e nyomdákban 298 tipográfus dolgozott. Az egyesület első elnöke Emich Gusztáv volt, a «bizottmánynak» fele-felerészben főnökök és munkások voltak tagjai. Az illetékek beszedéséről a művezetők voltak kötelesek gondoskodni. 1866-ban kezdte meg működését a «Pest-budai Könyvnyomdászok Önképző Egylete» is 94 taggal. Célkitűzései közé tartozott: népszerű tudományos és technikai felolvasások, valamint nyelvtani és egyéb tanfolyamok rendezése, könyvtár és olvasókör létesítése. Az Önképző Egyesület működése, havi gyűlései és felolvasásai a haladás, a fejlődés, az együvétartozás és a kollégialitás érzetét nagy mértékben vitték előre. Egy 1865-i statisztika szerint ez időben Buda-Pesten 19 nyomdában 244 szedő, 21 nyomó, 32 gépmester, 9 nyomótanuló, 189 szedőtanuló volt alkalmazva. Az Önképző alapszabályaiból a helytartó kívánságára törölni kellett mindazon pontokat, amelyek a tagok anyagi érdekeinek védelmére vonatkoztak. Csak az 1. §-ban maradt — véletlenül — egy olyan mondat, amelyben a célok között «a tagok anyagi érdekeinek óvása» is szerepel. Az Önképző 1869-ben indította meg a Typographia című szaklapot. 1876-ban az Önképzőt a Segélyző Egyesülethez csatolták s így működtek együttesen 1885-ig, amikor az országban fennállott összes nyomdász-segélyzőegyesületek csatlakozásra hívattak fel s a 19. század végéig valamennyien bele is olvadtak a budapesti «anyaegyesületbe», mely akkor már a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyző Egyesülete cím alatt működött. Joggal viseli az «anyaegyesület elnevezést, hisz betegségben, munkanélküliség vagy rokkantság esetén szerető gondoskodással áll tagjai mellett, elhalálozás esetén pedig temetési segélyt nyujt, özvegyet, árvát gyámolít, sőt kulturális igényeiket is kielégíti. 1919-ig az Egyesületnek csupán szakmunkások lehettek tagjai, ekkor azonban a szakegyesülettel fuzionáltatván, azóta a munkásnők és segédmunkások is tagjai. Taglétszáma 1934 végén: 4559 szakmunkás, 1866 munkásnő, 497 segédmunkás, összesen 6922. Rokkantjainak száma: 549. Az Egyesületnek 1918-ig csak munkaadó elnökei voltak. Jelenleg (1936) elnöke: Schmidt Béla, alelnökei Lévai Sándor és Hörnyéky Kálmán, titkára pedig Halász Alfréd. ha

Nyomdász-Évkönyv és Uti Kalauz: 1899-ben adta ki először a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete. Négy első évfolyamát még Novitzky N.

László, az 1913—1919-ig terjedő évfolyamokat Lerner Dezső szerkesztette. Ezután egy háromesztendős szünet következett. 1923-ban jelent meg az 1920—1923. évfolyammal jelzett kiadás ismét Novitzky N. László szerkesztésében, aki 1929-ben bekövetkezett haláláig kitűnően végezte e tevékenységet. Az 1930-as évfolyamot már újból Lerner Dezső szerkesztette, állandóan fejlesztve az Évkönyvet, amelynek még 1931—1934-ig terjedő évfolyamait ő jegyezte. Halála után — 1934-ben — Halász Alfréd kapott megbízatást, aki eddig az 1935. és 1936. évfolyamot szerkesztette. A Szakegyesületnek az 1919. évben történt megszüntetése óta a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyző Egyesülete — jelenleg a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete — adja ki az Évkönyvet. ha

Nyomdászi céhek: a szó szoros értelmében nem voltak, mert hiszen egy-egy város kicsinyszámú könyvnyomtatója nemigen lehetett elég ahhoz, hogy önálló — a 15—16. században mintegy harci formációjú — céhet létesítsen. Elegen voltak azonban ahhoz, hogy egyéb, szabadabb formájú egyesülésekbe állhassanak össze. Nagyobb nyomdászi empóriumokban a főnökök és segédek közösen is alkottak kollégiális egyesületeket, egyrészt bizonyos szaktársias jótékonykodásnak kifejthetése okáért, másrészt pedig a közös érdekeiknek védelmére. De közösen szabályozták például az inastartást és a kontárok ellen való védelem kérdését.

Nyomdászi társaskörök: l. Társaskörök.

Nyomdászmesteri eskü: a 15—18. században európaszerte kötelező volt mindenütt, ahol a könyvnyomtatóknak valami ipartársulatféle szervezetük volt. Az ily eskünek lényegében az volt a tartalma, hogy az újdonsült tipográfusmester a cenzúrát illető törvényes rendelkezéseknek eleget tesz, gyalázkodó iratokat nem nyomtat, s mindenkor a könyvnyomtatói tisztességnek megfelelően is fog élni.

Nyomdászok Közlönye: szak- és társadalmi lap, megjelent 1883 június 1-étől 1885 július 1-ig minden hó 1-én és 16-án. 1884 július 1-éig Pusztai Ferenc, azontúl pedig Ács Mihály szerkesztette. Kiadta Katits Antal. Nyomtatta a Franklin-Társulat nyomdája. Célja volt: magyar szakirodalommal magyar nyomdászati ipart teremteni. A lap megalapítására a nyomdász-egyesület lapjának, a «Typographia»-nak megmagyarosításáért folyt küzdelmek adtak okot.

Nyomdászok Testedző Egyesülete: l. Sportalakulatok.

Nyomdászrezolúciók: l. Kiközösítés.

Nyomdász-Szanatórium: l. Üdülő-Egyesület.

Nyomdásztanulók iskolája: l. Sokszorosítóipari tanonciskola.

Nyomdásztitkárság: Eszméjét az 1889. évi párizsi I. nemzetközi nyomdászkongresszuson vetették föl először és az 1892-i berni II. kongresszus már ki is dolgozta az alapszabályokat. 1893-ban alakult meg. Célja a nemzetközi szolidaritás ápolása és ezzel kapcsolatban a nyomdai munkásság minél hathatósabb védelme. A titkárság a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség kötelékébe tartozik. A kőnyomdászok és litográfusok nemzetközi titkárságával, valamint a könyvkötők nemzetközi titkárságával a legszorosabb kapcsolatban van. Első állandó titkára Siebenmann Friedrich (l. o.) volt, jelenlegi (1936) titkár: Grundbacher Hans, aki többször járt Budapesten is.

Nyomdásztursztika: l. Sportalakulatok.

Nyomdász-Üdülő: l. Budapesti Hírlapszedők Köre.

Nyomóalap: a nyomtatógép — rendszerint gyorssajtó — ama része, amelyen a nyomtatásra kerülő forma, szedés stb. nyer elhelyezést és kellő módon fix rögzítést. A nyomóalap, néhány kivételtől eltekintve, vízszintes síkban végez ide-oda való mozgást, amely mozgást a meghajtó rendszertől függően vagy forgattyú és vonórúd, bolygókerékmeghajtás, a kéttúrás gépek kulisszás meghajtása, illetve más kombinált meghajtás útján kapja. A nyomóalap abszolút masszív kiképzése és vezetése képezi a gyorssajtó pontos működésének alapját. A nyomóalap a normális megálló hengerű gyorssajtóknál fogasléc és fogaskerék útján közvetlenül hajtja a nyomóhengert; kéttúrás gépnél pedig a nyomóhenger meghajtása közvetett. A nyomóhenger mozgási sebessége forgattyús hajtásnál állandóan változó, kéttúrás gépnél megközelítően állandó és csak a holtpontokon változó. A forma rögzítése a nyomóalapon a zárókeretek és kizáró szerkezetek segítségével történik. Il

Nyomóhenger: a nyomtatógépnek az a része, amelyen a papiros nyomtatása történik. Ivről nyomtató gépeknél ez a henger ívfogó, esetleg ívkidobó szerkezettel, valamint a borítást feszítő szerkezettel van fölszerelve. Körforgó gépeknél az ívfogó szerkezetek nincsenek meg. A nyomóhenger működése a különböző típusú nyomtatógépeknél teljesen eltérő lehet. A megálló hengerű, normális gyorssajtónál egy nyomtatási tartam — vagyis a nyomóalapnak egyszeri ide-oda való mozgása — alatt a nyomóhenger a következő munkát végzi el: A nyomóhenger álló helyzetében a nyitott ívfogóknál rakjuk be a nyomtatandó ívet. A nyomóalap nyomtatásra való haladásával az ívfogó becsukódik, a nyomóhenger megindul, az ívet nyomásra viszi, majd továbbforogva az ívfogó kinyílik és a nyomtatott ív a szalagok segítségével a kivezető dobon át a kirakó szerkezetre jut, a nyomóhenger pedig — mihelyt az ívfogó kiindulási pontját, a berakódeszka alsó szélén túli helyzetét elérte — megáll. E ponton éri el a nyomóalap a másik holtpontját és menetirányt változtatva, visszafordul. E visszaút alatt a nyomóhenger áll és ekkor történik a következő ív berakása. Mindezen munkálatok azonban egy sereg mechanizmus pontos működésével függenek össze. Így a nyomóhenger indítását és megállítását a meghajtás főkörhagyói végzik a főlfogó villaszerkezet segítségével. Az ívfogó szerkezetet az ívfogókörhagyó szabályozza. A nyomóhenger meghajtása a nyomóalapról történik fogasrúd és koszorú útján. Ismerünk a fent leírt megálló hengerű gyorssajtókon kívül többek között lengőmozgású egy- és kéttúrás, valamint kombinált meghajtású gyorssajtókat is. Il

Nyomozó tű: a betűöntőnek az az eszköze, amellyel a betűkép mélységét méri. A tűt a *matrica* mélyedéseibe ereszti, s ekkor a tűvel járó nyelvecske megmutatja, hogy megvan-e a betűkép kellő mélysége.

Nyomtatás: egyik fő-fő része a sokszorosításnak. A nyomtatást végző gépet elő kell készítenünk a forma befogadására. A nyomóhenger új borítást kap. Az illesztékeket és ívfogókat a papiros nagyságához mérten beállítjuk. A festéktartó vályuban lévő koloncok ugyancsak a forma terjedelméhez állítandók be. Csak amikor a gép így kellően elő van készítve, akkor emeljük be a zárt formát. A zárókeret kapitális részében lévő csapok beilleszkednek a nyomóalapon lévő hézagokba; ez biztosítja a forma állását, hogy az se jobbra, se balra ne mozdulhasson

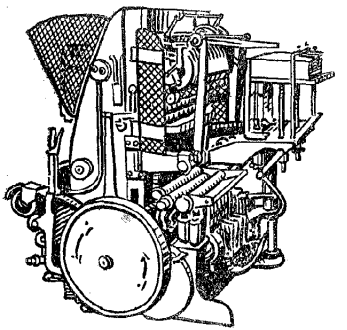
el. A negyedik, szabadon lévő oldalon, tehát a lábnál, szorítócsavarokkal ellátott erős csapok lesznek behelyezve, úgyhogy a forma most már mind a négy oldalról a gépbe van rögzítve. A formát a zárókereten belül kissé meglazítjuk és a leverőfával végigkopogtatjuk, aztán ismét bezárjuk. Most aztán levonat készül a soregyen beállításához és csak ennek elvégzése után kezdődhetik az egyengetés. Az egyengetést és nyomtatást megelőző munkálatok sem mindig egyformák. Annyiféleképpen változnak, ahány változata van a készülő munkáknak. Más az előkészítése a kompressz és más a stereotíplemezes formának, vagy az illusztrált formának. Nagy a különbség a formák térfogatában is. Ha mindezek a nagy körültekintést és szakértelmet, jó begyakorlottságot igénylő munkák befejeződtek, kezdődhetik a nyomtatás. A nyomtatás maga látszólag egyforma, de csak látszólag. Mert ha a dolgok mélyére tekintünk, úgy itt is sok változatot vehetünk észre a munkák menetében. Az úgynevezett kommerc-munkák az előkészületek fokozatain szintén átesnek, de természetesen gyorsabb iramot enged a kezelésük. Más a helyzet, ha kvalitásos munkákról van szó. Az ilyen munkák az előkészítés összes részletein is megkívánják a legmesszebbmenő gondosságot és körültekintést. Ugyanez áll a nyomtatás megindulása után is mindaddig, míg az illető nyomtatvány nyomtatása be nem fejeződött. Hiszen már a papiros minősége is megkívánja az óvatos kezelést. Ha festéklerakódás vagy maszatképződés mutatkozik: a formát és a festékező hengereket azonnal meg kell mosni. Ügyelni kell arra is, hogy az egymásra kerülő nyomtatott ívek tiszta oldala ne legyen maszatos az alattuk levő ívek friss festékrétegétől. Ha ez a baj előre látható: a nyomtatást már ú. n. belövéssel kezdjük meg. Belövésen értjük ugyanolyan nagyságú silányabb papirosívek behúzását. Bármilyen nyomtatvány legyen az, amely nyomtatás alatt van, a munkát végző egyéneknek folyton rajta kell hogy legyen a szemük, mert a munka csak így lehet tökéletes. Ügyelni kell a festékadagolásra is, mert a kevés festékkel, tehát haloványan nyomtatott nyomtatvány igen csúnya vállami, sőt lehet annyira rossz, hogy el kell dobni. Viszont a sok festékkel nyomtatott nyomtatvány sem szép, mert a túlbőven adagolt festék valósággal eltorzítja a betűt, rajzot és képet. A nyomtatást végző gépmesternek általában jó és helyes színérzékkel kell rendelkeznie, de nemcsak a tarka színekkel készülő munkákat illetően, hanem már a legegyszerűbb fekete festékkel nyomtatott munkáknál is. rs

Nyomtató automaták: kisebb formátumú nyomtatványok előállítására valók. A háború utáni időkig a tégelyes sajtók voltak azok, amelyek e szükségletet kielégítették. A mindinkább növekvő igények és különösen a tömegesen rendelt nyomtatványok szükségessé tet-

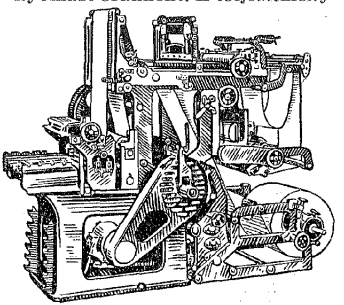
«Victoria-Front» könyvnyomdai gép, lengő nyomóhengerrel, szívó önberakóval, mely ha a szívó nem talál papirost, úgy a gépet megállítja. A kirakó fölött villanyfűtéses szárító helyezhető el, mely a belövést fölöslegessé teszi.

ték oly gépek konstruálását, amelyek az ívek be- és kirakását is maguk végzik. Így születtek meg

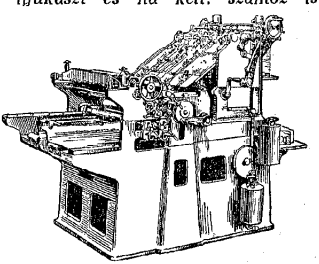

«Miehle Vertikal», a chicagói gépgyár gyorsjáratú, masszív nyomtató automatája. A forma és nyomóhenger függőleges irányban, párhuzamosan dolgozik. A festékszerkezet, valamint a Spiess-típusú önberakó a géptől elállítható, hogy a forma hozzáférhető legyen.

a tégelyes automaták, melyeket ma már meglehetősen tekintélyes számban gyártanak a legkülönbözőbb elvi elgondolások alapján. Hogy csak néhányat említsünk: épít ilyeneket a lipcse—drezdai gyár, a heidelbergi gyorssajtógyár stb. Ezektől lényeges eltérést mutatnak az úgynevezett vertikális gyorssajtók, amelyeket teljesen a gyorssajtó alapelve szerint szerkesztettek meg, oly módon, hogy a nyomtatóformát a gyorssajtóhoz hasonlóan a nyomtatóalapra helyezik, amely azonban nem vízszintes, hanem függőleges mozgású. A nyomóhengert itt éppen úgy megtaláljuk, mint a normális gyorssajtónál. A gép hengeres festékezésű és teljesítménye megközelíti a 3000 nyomást óránként. E teljesítmény-

Nyomtató automata. Tekercspapirosról, változtatható nagyságot nyomtató stop-hengeres gép. Egyoldali nyomtatásra való; a nyomtatott papirost tetszés szerint újra föltekercseli vagy fölvágja a megfelelő nagyságra, sőt stancol, perforál, lyukaszt és ha kell: számoz is.

«Planeta» stop-hengeres nyomtató automata. Légszívós önberakóval, óránként 4500-as maximális nyomtató-teljesítménnyel, 34×48 cm. legnagyobb papírnagyságra. Könnyen áttekinthető, egyszerű gép.

nek fölfelé határt szab a forma nagysága, miután túlnagy formátum esetében a nyomtatóalap meg-

hajtása technikailag nagy nehézségekbe ütközik. Az e téren közismertté vált Miehle Vertikal és Elka Vertikal nyugodt járásuknál és masszív építésüknél fogva a legnehezebb formákat is jól elbírják. Il

Nyomtató-fölület: 1. nyomtatósajtóknál az a tér, amely a formának a papirosra való lenyomtatásakor kihasználható, vagyis amely az ívfogó és ívkivezető (szalagrendszerű) és formazáró berendezésre szükséges terület levonása után a nyomtatóalapból fönnmarad. — 2. Sík- és mélynyomtatásnál a lemez vagy kő fölülete.

Nyomtató gépek: ezek modernebb fajtáinak genézise a 19. század elejéig követhető. König Frigyes első próbálkozásai között ott láthatjuk az egyszerű gyorssajtónak, dupla gépnek, komplett és kétfordulatú gyorssajtóknak képeit. Ezeket követték az újságnyomtatás gyorsítására irányuló kísérletek: a Hoe-féle mammut-sajtó, Marinoni rengeteg reakciós gépe, Walter és Auer érdekes próbálkozásai, majd pedig az első valódi rotációs is: a Bullock- meg a Hoe-félék. A tégelyes gyorssajtók első megjelenési formáival a hatvanas években találkozunk. A tipográfiai sajtók dolgában ekkor már megvolt az az alap, amelyen a sajtóépítési technika — s vele együtt a tipográfiai nyomtató művészet is — biztos tempóban fejlődhetett tovább. A litográfiai gyorssajtót is föltalálták már akkor, s egyéb speciális sajtók megszerkesztése dolgában is igen élénk verseny keletkezett a mindjobban szaporodó nyomdagépgyárak között. A század vége felé ötvennél több nyomdagépgyár versengett egymással Európában. Amerikában is volt vagy harminc. Minálunk a századközépi Vankóék után Vidacs, majd Röck István, a 80-as évektől kezdve pedig Wörner J. és társa foglalkozott nyomdagépek gyártásával. Ennek a gyárnak szerepét később a Láng-féle gyár vette át. A gyárak sokasága a sajtók szerkezete dolgában való változtatások sokaságát is jelentette. Az új sokszorosító technikák pedig alig hogy megszülettek: már ott volt bölcsőjük mellett a praktikussá tételükhöz szükséges és ügyesen megszerkesztett gyorssajtó avagy rotációs gép is. Több esetben az eljárásnak szinte az embriójához, vagy csupán az ideájához csináltak a gépgyárak drága és komplikált gyorssajtókat meg rotációs gépeket. Így volt ez például a fénynyomtatásnál, a gyorssajtóval meg a rotációssal való mélynyomtatásnál, a cinklemezről való litográfiai sokszorosításnál, az offset-munkánál, bádognyomtatásnál meg az algráfiánál is. (L. mindezeket különkülön.)

Nyomtató-papiros: amit közönségesen így nevezünk, az a nyomtatási célra szolgáló papirosok között minőségileg a legsilányabb. Facsiszolatból készül annyi cellulóz hozzáadásával, amennyi az anyag összetartásához szükséges. A minőség feljavítására még papiroshulladékot is tesznek bele. Kétféle földolgozásban használják a közönséges nyomtatópapirost: simítatlanul, vagyis «gépsimaságú» állapotban és simítva. Gépsimaságú papirosnak nevezzük, ha a papirost nem simítják külön, hanem úgy kerül a forgalomba, ahogy a papirosgyártó gépből kikerül. Az ilyen nyomtatópapiros a papirosgyártás tömegáruja. Olcsóságánál fogva igen elterjedt. Vannak gyárak, amelyek majdnem kizárólag csak ilyen papirost gyártanak. A nyomtató-papirosok színe és minősége gyárak szerint változó a gyártáskor használt fa, a víz, valamint a keverés aránya szerint. Ezek szerint a legkülönfélébb színárnyalatban kerülnek forgalomba. Így van piszkos szürke, sárgásfehér, zöldesfehér, kékesfehér színű nyomtatópapiros.

Ha a simítatlan nyomtató-papirosban kevés a cellulóz és az enyv, akkor a papiros nyomtatás közben porzik, különösen ha a papiros nagyon kiszáradt. Ez esetben még egy másik kellemetlen tulajdonsága is szokott jelentkezni: a delejesség, amikor ugyanis a papirosívek egymáshoz tapadnak, ami viszont az ívek berakását a nyomtatógépekbe nehezíti meg. — A simított nyomtató-papiros anyaga teljesen azonos a simítatlanéval. Teljesen simított a felülete és azért már egy fokkal jobb minőségű munkát is lehet készíteni rajta. A nyomtató-papiroshoz számíthatjuk a könyvek nyomtatására szolgáló regénynyomtató-papirost is. Ezt már a legkülönfélébb minőségben készítik. Elnevezése is eszerint változik, így van: glória-regénynyomtató, amely minőségileg a közönséges nyomtató-papiroshoz áll közel; félfamentes és famentes regénynyomtató, amelyek minőségileg azonosak az ugyanolyan elnevezésű írópapirosokéval. A különbség csak annyi, hogy a regénynyomtató rendesen gépsima állapotban kerül forgalomba és az enyvezése sem olyan jó, mint az írópapirosoké. A közönséges nyomtató-papiros nemcsak ívben, hanem hengerelve is kerül forgalomba. Ez az úgynevezett: rotációs vagy végnélküli papiros, amelyet főleg ujságok készítésére használnak. fj

Nyomtatványok nyilvántartása: l. Sajtótörvény.

Nyomtatványok szaga: A papirosraktárak levegőjét a megfigyelő határozottan savanykás szagúnak találja, aminek talán a gyártásnál a papirosban visszamaradt fehérítő anyag (pl klór) lehet az okozója. A papiros emez általános értelemben vett szagán kívül friss nyomatoknak is szokott lenni bizonyos kellemetlen szaguk, aminek oka még nincs kellően földerítve. A nyomtatvány körül számbavehető tényezők közül a papirosnak alig van szaga; a festéknek valamelyes, a kencének szintén, de már erősebb, ámbár távolról sem kellemetlen; a közönségesen szikkatívnak nevezett szárító firnisz egymagában még nem bűzlik; az esetleges pótló anyagoknak, az úgynevezett festékpuhítóknak szintén van szaguk, de ez sem hasonlít a kész nyomtatványokéhoz. Nyilvánvaló tehát, hogy mindezeket az anyagokat egyenkint aligha lehetne felelőssé tenni a kész nyomat bűzéért. S az is nyilvánvaló ezek után, hogy ennek a nyomtatás után bizonyos időre föllépő rossz szagnak csak valami rejtett kémiai processzus, amolyan oxidáció-féle lehet az okozója, amely azonban csak egyes esetekben, bizonyos fajta kencéknek bizonyos papirosfajtával való találkozásakor jelentkezik. Bizonyítja ezt az is, hogy közvetlen a nyomtatás után még nincsen vagy legalább alig van szaga a nyomtatványnak. Fél óra, egy óra után lép föl, fokozatosan erősödik egynehány óráig, sőt egynehány napig is, s aztán lassankint veszíteni kezd az erejéből. Teljes eltűnése a festék legteljesebb beszáradásával függ össze.

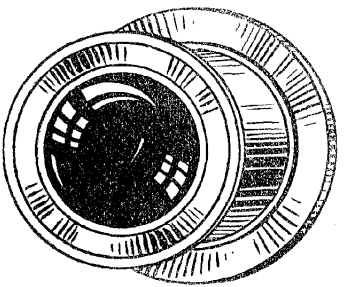
Nyomtatványok szállítása: A kereskedelmi stb. nyomtatványnak elkészülte után okvetlenül szükséges néhány órán át száradnia, különösen ha vágni is kell azt. Semmiesetre se vágjuk megszáradása előtt, mert különben a vágókés nyomása következtében a nyomat legtöbbször átfestődik egymásra. Az e fajta nyomtatványokat rendesen 250-enként, de legföljebb 500 darabonként csomagoljuk, s 50—50 darab közé színes papiros-szalagot teszünk. A szállítás ellenőrzése okáért szállító- és vételevéllel küldjük meg a megrendelőnek a nyomtatványokat, azokon tüzetesen fölsorolva: melyik nyomtatványból

mennyit szállítunk. A szállítólevél a megrendelőnél marad, hogy tudja: mit kapott a nyomdásztól, míg a rendelő által aláírt vételevelet a számlához mellékeljük, igazolandó a kifogástalan átvételt.

Nyugati gót írás: a középkorban a mai Spanyolország területén divatozott cikornyás írás; a régi római kurzívból keletkezett.

O

Objektív: a fotografálásban a kamara elején lévő egyszerű vagy összetett lencse, amelyen át a kép a fényérző fotográfuslemezre vetődik. Újabban az objektív rendesen több igen finoman köszörült flint- és crown-üvegből álló lencsének az összetételéből áll. Daguerre annakidején egyetlen lencsével készítette a maga képeit, de a szimpla lencse használata csak a tájképek fölvételekor elégítheti ki az embert. Arckép fotografálásához okvetlenül több lencséből összeállított objektívet kell vennünk. A jó objektívnek minden részében egyformán éles képet kell adnia, vagy legalább is az élességnek a kép közepén meg a szélein nem szabad szembetűnően különböznie. Nem szabad az objektívnek elrajzolnia; vagyis az egyenes vonalat egyenes vonalnak kell visszaadnia, akár a közepén, akár a szélén legyen is az a képnek. Fontos követelménye még a jó objektívnek, hogy a képet mélyen rajzolja, vagyis hogy a készüléktől távolabb álló részletek époly élesen adódjanak vissza, mint a közelebb levők; különösen pedig az utóbb említett részletek ne nagyítódjanak túlságosan. Az objektív fényerőssége lehetőleg nagy legyen. Mindezeknek a követelményeknek nem könnyű dolog megfelelni, s ez a magyarázata annak, hogy a jobbfajta objektívek olyan drágák. Az objektívek tökéletesítése majdnem egyidős a tulajdonképpeni fotográfiával. Petzval az első arcképlencsét 1840-ben készítette, s számításait Voigtländerrel közölve, mihamar napvilágot láttak ennek ortoszkópikus, azaz helyesen rajzoló objektívjei is. Petzval rendszere még ma is a legnagyobb fényerősségű; később Steinheil, Dallmayer több kombinációt számítottak ki, melyekhez aztán a Zeiss-féle anasztigmát és Goerz-féle kettős anasztigmát mint legtökéletesebb lencseösszetételek járulnak. Ezek egyszersmind a legdrágább objektívek. Az olcsóbbaknak tulajdonságaikhoz képest periszkóp, aplanát, euriszkóp, antiplanet stb. a nevük. A nagy fényerősségű újabb objektívek, valamint a képet fölvevő lemezek érzékenységének fokozása lehetővé tették az úgynevezett pillanatnyi fölvételeket, amelyeknél a megvilágítás ideje egy ezredmásodpercnyi időre is redukálható. Magától értődik, hogy az ily végtelenül rövid időtartamú megvilágítás csak úgy lehetséges, hogy a készülékeket rendkívül finom és pontos úgynevezett pillanatzárakkal látják el,

Objektív.

amelyeknek immár több kitűnő fajtájuk van.

Oblongum: az egyenlőtlen oldalú derékszögű parallelogrammának (magyarul: téglalap) igen gyakran használt latinos elnevezése.

Obral-nyomtatás: olyan a manuló és bresma-nyomtatáshoz hasonló «átvivő» nyomtató eljárás, melynél a nyomtatólemezt valamely már meglévő nyomtatványnak vagy rajznak fotográfiai átvitele útján állítják elő.

Ockenfusz Antal: betűöntő; 1831-ben a belgrádi fejedelmi nyomda öntőosztályának művezetője; 1838-ban Bécsben öntőfaktor; majd hazajövve, 1848—49-ben a viszontagságos sorsú Banknyomda betűöntő és stereotipáló osztályának művezetője. Megh. 1877-ben, 74 éves korában.

Oeskay-féle menetjegysajtó: kisded, speciális rotációs gép; 25 : 36 cm-nyi a nyomtatófelülete s percenként száz lapot is nyomtathat 25 : 12 cm nagyságban, négy színben, perforálva s folytatólagosan számozva. Minden ilyen lap tíz menetjegyből áll.

Oesvay Ferenc: 1848-ban vette át Méhes Sámuel kolozsvári nyomdáját s a szabadságharc idején nagy tevékenységet fejtett ki. Ezért az osztrákok 1849-ben elkobozták a nyomdát. Oesvay mint kúriai bíró és publicista halt meg 1887-ben, 68 éves korában.

Oderlitzky Antal: 1790-ben vette át Löwe Antal 1784-ben alapított pozsonyi nyomdáját. Azonban csak két esztendeig bírta e nyomdát. Utóda Schauff János lett.

Oeser-lapok (Oeser-fóliák): főleg a könyvkötészetben használják mindenféle színben, olyanformán, mint az aranyfüstöt; ilyenkor nincs is szükség előnyomatra. A könyvnyomtató is nyomtathat vele, főképpen tégelyes sajtón, de ha hidegen cselekszi ezt: gyönge kencével (10% szikkatívot hozzáadva) előnyomatot kell készítenie.

Offset (gumi-, átültetett vagy indirekt nyomtatás): a síknyomtatásnak az a mind nagyobb jelentőségre jutó módja, amikor a nyomtatólapon (ez esetben cinklemezen) levő kép nem közvetlenül nyomtatódik rá a papirosra, hanem a nyomtatólapról előbb egy gumikendőre kerül, s csak erről vivődik át a papirosra. (L. Rubel William.) Az ilyen offsetnyomtatás előnyei: a) egyengetésre nincs szükség; b) a nyomtatás már a rotációs rendszernél fogva is erősen gyorsítható; c) a színnyomtatás hasonlíthatatlanul egyszerűbb és gyorsabb; d) különleges és drága műnyomtatópapirosra nincs hozzá szükség. Plakátok és hasonló nagyobb nyomtatványok sokszorosítására valóban ideális eljárás az offset. — Bonyodalmassá teszi az offset-eljárást az átnyomtatások sora. Az átnyomtatópapirosra való litográfiai átnyomatról amúgy nedvesen még egy átnyomatot kell készíteni egy másik átnyomtatópapirosra és csak azután használható az az offset céljára. Az átnyomtatás az úgynevezett kontra- avagy wendumsajtókon (l. o.) történik.

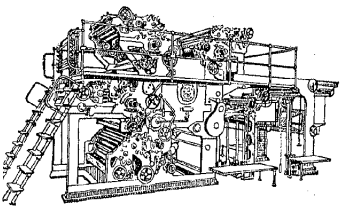
Az offset-nyomtatásban rejtőző gazdasági előnyök kiaknázása a technikusok egész sorát foglalkoztatja. Offset-gépen való nyomtatás lebeg például a fényszedőgépek (l. o.) meg a Typar-fajta írószedőgépek (l. o.) föltalálóinak szeme előtt. Offset-sajtón való sokszorosíthatás a célja egy sereg újabb készüléknek meg fotomechanikus munkamódozatnak is. Ezek egyrésze egy-oldalas nyomtatványok újramásolására való, másokon kétoldalasakat is le lehet másolni, s vannak olyanok is, amelyek kisebbítenek avagy nagyobbítanak. Ilyenféle eljárások: a «Vidal-nyomtatás», «Van-Dyck-eljárás», Albert-nak több munkamódja, a «gisalnyomtatás», a «leukográfia», «ar-

girográfia», az addírozó másolás, a bresma-nyomtatás, manulnyomtatás, az obral és a Brockhaus-féle helioplan.

Nehéz problémája az offset-eljárásnak az autotípiai három- és négyszínű nyomtatás. A többszörös átnyomtatás következtében az autotípia pontjai a legszakszerűbb kezelés mellett is megvastagodnak, megsérülnek és deformálódnak. Ennek elkerülésére egész sereg új eljárást találtak ki. Ilyen volt Tausz Sándor (l. o.) eljárása, majd a Gerstenlauer-Reisacher-féle, amelynél rendes könyvnyomdai autotípiákat készítettek s kövön való retus után következett az offsetlemezre való átnyomtatás. (Ennek az átnyomtatásnak direkt átmásolással való helyettesítésén most nagyban dolgoznak.) Ilyenek a Klimsch-féle kromofot, a Schupp-féle kromorekta, a Kirten-féle repetexofot elnevezésű eljárások, valamint Hausleiter és Meisenbach munkametódusai. Sokat ígérő és máris igen szép eredményeket adó eljárás az is, amelyet Bayer Pál és Freund László «kolor-offset» néven honosítottak meg Magyarországon, s amelynek jellemzője, hogy közvetlenül a raszteres pozitívról másolnak az offsetgéplemezre. bv

Offset-festékek: Az offset-eljárásnál, mint ismeretes, a nyomtatás nem közvetlenül a lemezről a papirosra történik, hanem a lemezről a gumira és a gumiról a papirosra, vagyis a lemeznek egyszeri festékfelhordással mindkét elemet kell kielégítenie festékkel. Ez a lehetőség a festék összetételében rejlik. Az offsetfestékek a kő- és könyvnyomdai festékektől eltérően sokkal színdúsabbak és tömörebbek. Összetételük a zsírtalanított és különleges offsetkencékből, míg festékanyaguk a feketéknél a legfínomabb amerikai peerless-koromból, a színeseknél pedig koncentrált száraz pigmentfestékekből áll. Hogy tömörségük dacára az offset-festékek mégis puhák legyenek, gyártásuknál nagyobb mennyiségű gyenge kencét használnak, mert ennek nagyobb festékanyagfelvevő képessége mellett a festék mégis puha marad. Őrlésükre különös gondot fordítanak. sr

Offset-sajtók: ezeknek két fő-fő típusuk van: a) egyes ívet nyomtató s természetesen önberakóval fölszerelt, b) tekercselt papirossal dolgozó, tehát rotációs offset-sajtók. E kereteken belül vannak: 1. egyszerű, 2. komplett, 3. kétszínes és 4. több színt nyomtató offset-sajtók.

«Vomag» négy színt nyomtató offsetsajtó. «Spiess» ívberakóval. Egy nagy nyomtatóhengerrel, mely a nyomtatandó ívet átadás nélkül vezeti át a négy nyomtatómün. hol regiszterbiztos négyszínű nyomtatást kap. Három- és négyszínű kolor-offsethez igen alkalmas.

Offset-tégelyes sajtó: a tipográfiai tégelyesnek olyan újabb formája, amelynél a festék gumihenger közvetítésével jut el a papirosra. Az ilyen könyvnyomdai offsetnyomtatás azonban csak mechanikai, s nem kémiai is egyúttal.

Óhéber ábécé: A feníciai hangírásos jegyek legközelebbi leszármazottja; belőle alakultak a szamaritánus, majd az ógörög írás betűjegyei.

Olaj: l. Kenőolaj.

Olajos kapcsoló: oly kapcsoló szerkezet, amelynél az árammegszakítási pontok állandóan olajban állanak, hogy a megszakításnál az ívképződést megakadályozza. Különös fontossággal bír nagyfeszültségű váltakozó áramú berendezéseknél.

Olajos papiros: a szépnyomat elkészülte után a gyorssajtó nyomóhengerére erősítjük, hogy a hátsó nyomtatás alkalmával a még friss nyomás át ne nyomtatódjék, vagyis szakkifejezéssel élve: le ne húzódjék. Az olajos papiros nem egykönnyen veszi föl a festéket, s csak nagyobb példányszám nyomtatásakor szükséges egyszer-kétszer újjal kicserélni. Az olajos papirosra már a szépnyomat előkészítésekor számítanunk kell, nehogy ennek későbbi felhúzásakor megváltozzék a nyomtatási fölület aránya. A papirost magát már a szépnyomás előtt felragasztani nem tanácsos, mert ekkor vékony, szabad szemmel alig látható olajrétegecske kerül az ívek tiszta felére, s megnehezíti a hátsó nyomást. Legokosabb tehát az olajos papirost a szépnyomat végeztekor valami közönséges, de hasonló vastagságú papirossal helyettesíteni. Pergamenpapiros nyomtatásakor nem használható; ilyenkor inkább síkporos papirost veszünk. Az olajos papirost úgy készítik, hogy növényi olajjal vagy glicerinnel bepamacsolják a papirost.

Olandina: a 25:39 cm-es papiros-, illetőleg könyvnagyság az olaszoknál.

Oldalgyalu: l. Stereotípia.

Oldalsó magazinok: l. Split-magazinok.

Oldalszám: l. Kolumna-cím.

Oldaltag (németül: Anlegesteg): a forma zárásakor azok a fából, ólomból vagy vasból való ürkitöltők, amelyek a formát minden oldalról körülfogják. — Freeskay János mesterszava.

Old Style: a medieválisbetű neve az angol és amerikai könyvnyomtatóknál.

Oleográfia: a. m. olajnyomatok készítése. A kromolitográfiai eljárások körébe tartozik; olykor 60 körről is készül.

Olifant: a 12-es papirosnagyság (58:84 cm) régi elnevezése.

Olmos festékek: l. Festékkeverés.

Ólom (plumbum): a nyomdai betűfém fő-fő alkotó eleme, nagyobb mennyiségben Észak-Amerikában, Mexikóban, Ausztráliában és Spanyolországban található. A fémet ércéből, a galenitből (ólomfény) pörkölés és redukálás útján nyerik. A tisztítás, idegen anyagoktól való mentesítés, ezeknek a levegőn történő elégetése, az ülepedés szétválasztása által, továbbá úgy történik, hogy a megolvadt fémet marónátron oldatán nyomják keresztül. Ebben az oldatban az idegen anyagok: arzén, ón, antimón stb. salak formájában válnak ki. Azonban a legnehezebb az ezüstöt az ólomtól szétválasztani. Ez úgy történik, hogy bizonyos mennyiségű cinket kevernek az ólomba. A horgany az ólommal nehezen keveredik, viszont az ezüst a cinkkel annál könnyebben és az leköti az ezüstöt. Az ezüstös cink vízgőz befúvatásával könnyen szétválasztható az ólomtól. A kereskedelemben különböző minőségű hutaólom kerül forgalomba, a mi iparunkban azonban csak a 99.9 százalékos jöhet számításba, amennyiben ez már csaknem ment más fémektől. Az ólom tulajdonságát, illetőleg minőségét többé-kevésbé befolyásolják a még benne maradt fémek, nevezetesen: réz, antimón, arzén, cink, ezüst, bizmut és nikkel. A fentebb számokban kifejezett minőségben, e fémeknek csak nyomát találjuk. Fizikai tulajdonságai: fajsúlya 11,94, olvadáspontja 327 C-fok. tn

Ólomadogató készülék: lásd Monobar.

Ólomkönyvek: a régi görögök korában voltak használatban. A vékony lapokká hengerelt és kalapált ólomba vastűvel írtak.

Ólomléniák: l. Léniák.

Ólommatricák: a könyvnyomtatás kezdeti idejében nyilván ilyeneket használtak a betűk öntésekor. A matrica a hőség következtében könnyen deformálódott, s ez az oka, hogy őstipográfusaink nyomtatványain az egy és ugyanazon matricából öntött betűk képe különbözik egymástól. A 15. század vége felé azonban már állandósult az acélpatricák és vörösréz-matricák használata.

Ólommérgezés: betűszedőknél, betűöntőknél és ólommal foglalkozó más munkásoknál gyakori betegség; okozója az, hogy munka közben ólom jut a gyomorba és onnan a test egyéb szerveibe. A betegség kólikában, vizelési nehézségekben, görcsös merevedésekben stb. szokott jelentkezni. Üzemi balesetnek számít. Legbiztosabb védekezési mód ellene a kezeknek étkezés előtt való megmosása.

Ólommetszés: a *tipográfiai* nyomtatásra szánt alapnyomatok és díszítő darabok metszésére kiválóan alkalmas a betű-, illetőleg stereotípiai fém. Bár egyszerűen ólommetszésnek nevezzük ezt az eljárást: a hozzá használt fém ne legyen puszta ólom, mert ez nagyon puha volna és így hamar széjjelnyomódnék. Jó kemény stereotípiai fém kell erre a célra, olyan, amely százezernyi nyomást is megbír. Az ólommetszés ma a mesterszedő-grafikusok körében igen népszerű. Főképpen azért, mert ma már a kisebb nyomdákban is van stereotípiai készülék, s kellő vastagságú síma lemezt önteni nem nagy mesterség. Egyszerűen jó síma kartonlapot vesz elő a stereotipőr, beleteszi az öntőpalackba, úgy mint a matricát szokás, s lemezt önt róla. Legjobb erre a célra az elefántcsontkarton, amelyet azonban öntés előtt síkporral be kell hinteni, hogy a stereotipfém rá ne ragadjon. Ha a lemez kihűlt, akkor előbb finom csiszolóvászonnal kell fölületének az esetleges egyenetlenségein segíteni, azután síma palakővel csiszoljuk mindaddig, amíg tükörsíma lesz. A rajzot rendesen indigópapiros segítségével másoljuk át a lemezre; a puha ceruzával való átmásolás nem ád kielégítő eredményt, mert a ceruza nyoma nem igen látszik meg a piszkos-szürke színű lemezen. Lehet különben a lemezt egy-két órával az átmásolás megkezdése előtt kremsi fehér festékkel vékonyan behengerelni. Klisés rajznak, szedésképnek stb. az ólomlemezre való átmásolása úgy történik, hogy arról először egy famentes papirosra tiszta, éles levonatot készítünk. Ezt a levonatot képével ráteritjük a lemezre, a szokottnál több papirost borítunk rája, hogy a nyomás erős legyen. A tégely alá hajtva, néhány másodpercnyi nyomás kell csak aztán ahhoz, hogy a lemezen a pontos átnyomat meglegyen. Ha munkánk kényes természetű, ajánlatos ezt a műveletet prés helyett nyomtatógépen végeztetni. Azonkívül ha munkánk sürgős s ennélfogva nincs kedvünk és időnk arra, hogy az átmásolt rajznak meg egyébnek a megszáradását kivárjuk: spirituszban föloldott

Ólommetszéshez alkalmas véső.

sellakkal vékonyan és gyorsan vonjuk át a lemezt, aminek következtében az néhány perc mulva már munkába is vehető. Az

ólomlemezek metszéséhez különleges szerszámok kellenek ugyan, de ezek beszerzési ára éppenséggel nem mondható nagynak. Kell például egy háromélű karcolótű és néhány lapos véső: három, négy, esetleg öt mm élszélességűek, egy «szilvavéső» és a gömbölyű tolóvésők közül egy és két milliméternyi élszélességben. A vésők kb. 45—50 fok alatt legyenek köszörülve. A köszörülés mindig a fölső lapjáról történjék, hogy alul finom pereme maradjon a vésőnek, ami azonban alig észrevehető. Nagyon is fontos, hogy a vésők mindig élesek legyenek. dk

Ólom-oxid: l. Oxidálódás.

Omnigráfia: a londoni Becker kőbe karcoló gépecskéjével való munka.

Omnitípia: l. Szemcsés autotípiai eljárások.

Ón (cinn; lat. stannum): a nyomdai fémek egyik legfontosabb alkotórésze; található: Európában a németországi Érchegységben, Afrikában, Ázsiában, Japánban és Kínában, Sziámban, holland-indiai Billitonban, Banka és Maláji szigeteken, továbbá Közép- és Dél-Amerikában Mexikó, Bolívia és Chile államok területén. Ércei a kassziterit (önkő), óndioxid 78·8% óntartalommal, ónszulfit 25—31% óntartalommal. Az ón tisztán kőzetekből csak 0·2—2%-ig nyerhető. Az ércek zúzás után iszapolási és pörkölési eljárásokon mennek keresztül. Ez eljárás alatt szabadul fel az arzén és a kén. A pörkölést a legnagyobb körültekintéssel végzik, mert a már megolvadt fém csak igen kis mértékben tisztítható. Folyadékkal való tisztítás sósav oldatával történik, utána pedig tűzön redukálható. 200 C°-nál őrölve, elektrolitikus úton vagy klór-kezeléssel nyerhető a legtisztább ón. Iparunk számára csakis az elektrolitikus úton tisztított 99·9%-os ón jöhet számításba. Márkák szerint a «Banka» a legtisztább; a Maláji szigetekről származó «Straits»-féle csaknem egyenértékű a «Banká»-val. Fizikai tulajdonságra nézve az ón fajsúlya 7,28, olvadáspontja pedig 232 C°. ta

Opalográf: sokszorosító készülék; a berlini Hurwitz találta föl 1910-ben. Vékony üveglapot szőlőcukor, timsó és magnéziumklorid keverékével vonnak be, vassóból, csersavból, ammoniákból és gumiból álló tintával beírt ú. n. eredetit borítanak reá, s mikor ez lehúzódott: bórsavas glicerin oldatával bevonják, majd pedig festékes labdával festékezgetve, róla nyomtatnak.

Operator: a szedőgépeken dolgozó munkások angolos elnevezése. L. Gépszedő.

Oporinus Johannes: tudós baseli könyvnyomtató. 1539 körül alapította meg tipográfiáját. Több mint 50 szedővel és nyomtatómunkással dolgozott, s 750 legjava könyv hagyta el a sajtóját.

Optikai csalódások: a, m. látástani csalódások. A grafikában, mesterszedésben folytonosan számolni kell velük. Valamely magányos sort például ha pontosan a papiroslap közepére nyomtatunk (névjegy, könyvcím stb. esetében): jócskán lejjebblevőnek látjuk. Ép ezért megkülönböztetjük a nyomtatványsík optikai közepét a mértani közepétől, s margóikat eszerint osztjuk el. A betűtervezés százszoros föladatai között is legnehezebb az optikai csalódások lehetőségének elkerülése és ezzel kapcsolatban a megszokott ritmikához való alkalmazkodás. Mert hiszen az egymás mellé sorakozó betűkben csakúgy megvan, s meg is kell lennie a ritmikának, akárcsak a zenében avagy a dekoratív művészeti termékekben, szőnyegekben stb.-ben. A könyvszöveg ritmikájának megbomlását pedig apró, egyenkint ki sem mutatható optikai csalódások okozzák.

Optikai fehér szín: nem csupán az összes színek egyesülése útján áll-

hat elő, hanem úgy is, hogy a spektrum bizonyos — igen nagyszámú — színpárai fehérré egészítik ki egymást. E színpárokat kiegészítő, latin szóval komplementáris színeknek mondjuk. Ily színpárok például: a kénsárga s ultramarinkék, a vörös meg a tengerzöld, a lombzöld meg az ibolyaszín, a narancs-szín s a zöldeskék. Ha például valamely anyag a sárga meg a kék kivételével a fény összes sugarait elnyeli, úgy a sárgának s kéknek fehérré kell kiegészítenie egymást.

Optikai színek: az olyan fénysugarak, amelyeknek hullámhosszúsága 750 milliomod milliméter körül, rezgési számuk pedig másodpercenkint 400 billió körül van: a vörös szín képzetét idézik elő; a hullámhosszúságnak fokozatos csökkenésével és a rezgési szám emelkedésével sorban következnek egymásra: a narancs-szín, a sárga, zöldes-sárga, zöld, kékes-zöld, ultramarinkék s végül az ibolyaszín, amelynek sugarai 400 milliomod milliméter hullámhosszúságúak és másodpercenkint 750 billió rezgésűek.

Opus (latin; rövidítve: Op.): a. m. mű, zenedarab.

Orell-Füssli eljárása: néven a zürichi híres sokszorosító intézetnek egy értékes kromolitográfiai eljárását értik.

Orienskék: l. Festékkeverés.

Orient-Radio: félhivatalos román távirati ügynökség.

Originális: a. m. eredeti (például a kemigrafálás alapjául szolgáló eredeti rajz).

Orlov-nyomtatás: az orosz bankjegyek alapnyomatának készítésekor alkalmazott és a mozaiknyomtatás elvén alapuló eljárás. Külön óriási gépek kellettek hozzá.

Ornamentális vonal: A vonal fölismerhetőségének fiziológiai határa körülbelül ott van meg, ahol a vonal vastagsága tízezred részét teszi a szemünktől való távolságnak. Grafikai célokra az ilyen vonal még nem használható; az alkalmazhatóság minimuma az említett arány tízszerese, vagyis a vonalvastagság a távolság ezredrészénél kisebb nem lehet. Hogy például is mondjunk: egyméteres kiterjedésű grafikai rajzon a vonalak vastagsága egy milliméteren alulra lehetőleg ne szálljon.

Ornamentum: mindaz, ami a tárgyakat vagy ezek bizonyos, a rendeltetésüket szolgáló részeit a maga szépségével kellemetesebb hatásúvá teszi.

Orosz nyelvű szedés: Moszkva és környékének beszédmódján alapul az orosz irodalmi nyelv. Az oroszok vallásukat és kezdeti kultúrájukat Bizáncból nyerték, görög hatás alatt készült az ábécéjük is. A forradalomig használatos ábécét a szovjet alatt némileg leegyszerűsítették és szó van a latinbetűs ábécé bevezetéséről is. Az új orosz ábécé a következő:

Betű	Kiejtés
А а	a
Б б	b
В в	v
Г г	g
Д д	d
Е е	e, je
Ж ж	zs
З з	z
И и	i, ji
Й й	j
К к	k
Л л	l
М м	m
Н н	n
О о	o
П п	p
Р р	r
С с	sz
Т т	t

У у	u
Ф ф	f
Х х	ch
Ц ц	c
Ч ч	cs
Ш ш	s
Щ щ	scs
Ы ы	ü
Ь ь	lágy jel
Э э	e (rövid)
Ю ю	ju
Я я	ja

Ékezet és betűösszetétel az orosz ábécé-rendszerben nincs, Ь ь-t (lágyjelet) nem ejtik ki, csupán mássalhangzók után használva, azok lágyítására szolgál. Osztásnál ügyeljünk arra, hogy Б és В-t továbbá И és Н, П és Щ, Ш és Щ betűket hasonlóságuk folytán össze ne tévesszük. sza2

Orsó: a kézi sajtónál a tengely közepéből kiálló vasrúd, amelynek fölső vége a keresztigába (fölső vasgerenda) nyúlik s megóvja a tégelyt az ide-oda csuszamlástól. A keresztigában, az orsó fölső vége fölött, srófon járó csappal hatnak az orsóra.

Országgyűlési Értesítő: 1887-ben létesült a Gránátos uccában. Tulajdonosa Egyessy Géza volt, a nyomdász-egyesületnek egyidőn át való elnöke. Később a vállalat címe Werbőczy-nyomda lett, azután beolvadt a Franklin-Társulatba.

Országos Társadalombiztosító Intézet: l. OTI.

Országos Ügyvédi Nyomda Rt.: 1898-ban alakult Budapesten. Nagy arányokban indult, de alapítói csalódtak reményeikben, s a nyomda mihamar megszűnt.

Ortas Ábrahám: az első portugál könyvnyomtató; 1484-ben állított könyvsajtót Leira városában.

Ortokromatikus fölvétel: oly fényérző (brómezüst) anyagokkal (lemezen vagy filmen) történik, melyek színérzékenysége megfelelő szerves festékek hozzávegyítése által a spektrum vörösön fölüli részére is ki van terjesztve. Míg tehát a közönséges lemezzel készített egyszerű fotográfián a színes kép vagy tárgy sárga színei a kék színeknél sötétebben jelennek meg: addig az ortokromatikus lemezzel készült fotográfiánál ez éppen megfordítva történik, megfelelően annak, ahogyan egy normális színlátású szem e színeknek a viszonyát érzékeli. Megfelelő festékoldatokban fürösztve és megszárítva (a művelet sötétben történik), a közönséges fotográfiai lemez ortokromatikussá tehető. ts

Ortokromázia: az izokromatikus v. ortokromatikus lemezekkel való munka.

Ortotípia: a prágai Vilim-féle intézet metódusa a szemesés féltónusú képek előállítására, még pedig mind a könyvnyomtató, mind pedig a fotolitográfus számára. Az aszfalt fényérzőségén alapszik.

Ostermayer Mátyás: szül. 1898-ban. Az Angló-nyomdában tanulta a gépmesterséget és 1917-ben szabadult föl. További kondíciói: Világosság-, Thália-, Ujságüzem-, Franklin- és Madách-nyomda. A Segélyző Egyesületnek választmányi, majd felügyelő bizottsági tagja volt, a budapesti Helyi Bizottságnak tagja. Sokat írt a Typographiába, valamint a Gépmesterbe is, amelynek szerkesztőbizottsági tagja volt. 1934 decembere óta a Könyvnyomdai Munkások Egyesületének a tisztviselője.

Ostwald Wilhelm: német vegyész és filozófus, a modern színtan megalkotója, l. Színek normalizálása.

Oszlopos szedés: a szöveggel elegyes számoszlopokból álló sze-

dést nevezik így, de tágabb értelemben ide tartozik mindennemű árjegyzéknek, katalógusnak, színlapnak, műsornak és táncrendnek, étlapnak, valamint tartalomjegyzéknek a szedése is. Fő-fő szabálya az ilyen munkának: a gyors áttekinthetőségre és egyszersmind tetszetős térelosztásra való törekvés. Az áttekinthetőséget első sorban azzal biztosíthatjuk, hogy minden fogalmat, minden tételt külön sorba avagy sorcsoportba foglalunk. Az oszlopos szedésben minden számértéknek megvan a maga helye: az egyeseknek az egyesek, a tizeseknek a tizesek alatt kell lenniök; hasonlóképpen kell bánnunk a tizedes meg a közönséges törtekkel. — Fő dolog a gyors és zavartalan áttekinthetés. Számoszlopokban az ezres számok elé mindenkor pontot, a milliósak elé vesszőt kell tennünk. (Folyó szövegben csak a tízezres számjegyeknél kezdjük meg ezeknek az írásjeleknek a használatát: 1848, 13.245.) Az oszlopos szedésnek szövegrészeit az olvasás megkönnyítése okáért, s hogy ne legyenek «lyuggatott» és zavaros hatásúak: ki szokták pontozni. A betűöntők külön félnégyzetes, háromnegyed-négyzetes és négyzetes pontokat is csináltak erre a célra. A legutóbb említettek között vannak ú. n. «divatos» pontok is (– – –), amiket akkép szoktunk használni, hogy fölváltva essenek egymás alá. A könyvekben előfordúló, tehát a szöveggel teljesen egyértékű oszlopos szedésre nézve régente az volt az általános szabály, hogy egy fokkal kisebb betűkkel kell szedni, mint amekkora a szövegbetű. Újabban többnyire a rendes szöveghetűt veszik hozzája, s csak a fejet szedik kicsinyebből.

Osztás: az a művelet, mikor a szedést kinyomtatás után a szedő betűfajtánként széjjelválogatja és az egyes betűket visszarakja eredeti helyükre.

Osztógép: 1. Tacheotype.

OTI (Országos Társadalombiztosító Intézet, központja: Budapest, Fiumei út 19): föladata az ipari népesség szociális biztosításának ellátása. — Ágazatai: 1. Betegségi biztosítás. Biztosításra kötelezett mindenki, aki biztosításra kötelezett foglalkozásban állandóan vagy átmenetileg alkalmazásban van. A biztosítás szolgáltatásai a munkába lépéssel kezdődnek és kiterjednek a családtagokra is. A biztosítási járulékot felerészben a munkaadó, felerészben a biztosított fizeti. — 2. Balesetbiztosítás. Biztosításra kötelezett mindenki, aki betegség esetére biztosított. Szolgáltatásai: üzemi baleset (foglalkozási betegség) esetén a keresőképességcsökkenésnek megfelelő járadékot, halálos baleset esetén a hátramaradottaknak járadékot fizet. A biztosítási járulékot egyedül a munkaadó fizeti. — 3. Öregségi biztosítás. Biztosított mindenki, aki betegség esetére biztosításra kötelezett. Ez ágazatnak szolgáltatásai: rokkantsági járadékot kap az, aki legalább 200 heti biztosításra kötelezett munkaviszonnyal rendelkezik és keresőképességének $^2/_3$-át elveszítette; öregségi járadékot kap, aki legalább 400 heti ilyen munkaviszonyt tud igazolni és 65-ik életévét betöltötte; özvegyi és árvajáradékot kap az elhalt biztosított vagy járadékos hátramaradottja. A járulékot felerészben a munkaadó, felerészben a biztosított fizeti. gb

Otmár Bálint: 1584 körül a nagyszombati nyomda faktora volt.

Ottavina: a 13.5:21 cm-es papiros-, illetőleg könyvnagyság Olaszországban.

Otthon Írók és Hírlapírók Köre (VII., Erzsébet körút 9/11). Elnök: Márkus Miksa m. kir. udvari tanácsos; alelnök: dr Balassa József. A Kör célja: az írók, hírlapírók és művészek társaséletének előmozdítása; művészeti és iro-

dalmi előadások, társas összejövetelek rendezése; a különböző alapítványokból származó pályadíjak kiírása, odaítélése; művészek és írók tevékenységének elősegítése, támogatása; klubélet.

Óvadék: l. Lapóvadék.

Owltype (a. m. bagolynyomtatás): A nyolcvanas-kilencvenes években nagyban divatoztak olyan stereotípiai eljárások, amelyek segedelmével az értékpapirosokat az utánozhatatlan márványos és holdképes alapnyomatokkal látták el. Ilyen volt például az amerikai Johnston által 1884-ben föltalált «owltípia», amikor fémlapra gipszet ecseteltek, s megszáradása után nyomtatólemezt öntöttek róla. Egy másik, hasonló eredményt adó eljárás alkalmával enyves kartónlapra parafatörmeléket ráspolyoztak, s erről történt az öntés.

Oxidálódás: betűfémnél főleg külső behatásokból eredő okok idézik elő. Tudományos vizsgálatok és gyakorlati tapasztalatok igazolják, hogy az oxidálódásnak, vagyis a bomlásnak igen könnyen megállapítható okai lehetnek. Így pl ha a betűfém-gyártmányok közvetlenül vagy közvetve vízzel kerülnek érintkezésbe. Közvetlenül lehet, ha a szállításnál a csomagokat eső vagy hólé éri, avagy még használatlan állapotban az összedobás ellen védő közvetlen vizezés. Közvetett behatás, ha a helyiség, melyben a betűk elhelyeztettek, fekvésénél fogva szellőzetlen, nedves levegőjű, ha a betűszekrény faanyaga nedves és különösen, ha ehhez hozzájárul még az is, hogy pormentesítés céljából úgy záródik, hogy a szabad párolgás lehetősége nincs is meg, továbbá, ha a szekrény rekeszei nem szellőzhetnek kellőleg, vagy ha a regális nedves fal előtt vagy annak közelében áll. A bomlási processzust nagyban előidézik még az ammoniák- és savpárák. Az ammoniákos pára a padlóról és annak hézagaiból párologva kerül a levegőbe, vagy pedig az ablakon vagy ajtón át behatoló illemhelynek avagy istállónak levegője hordja szét. És ugyanúgy végzi bomlasztó hatását a fényképészeti műterem vagy a savmaratő munkahelyek dús savpárájú levegője. Belső bomlást csak a fémnek cinktartalma idézhetne elő, ez azonban szinte elképzelhetetlen, mert cinktartalmú betűfémet betűöntőgépekkel feldolgoztatni úgyszólván lehetetlen. A bomlás elleni védekezés legelsősorban az azt előidéző behatásoknak meggátlása, megszüntetése, a mosást követő öblítés után a betűknek gondos szárítása. Mosáshoz marónátront tartalmazó lúgot nem szabad használni, mert a lúgot mosás után nem lehet eléggé és tökéletesen vízzel leöblíteni, nem lehet a lúgot maradék nélkül a betűkről eltávolítani. A visszamaradt részecskéi a marónátron tulajdonságánál fogva magukba szedik a vizet, amiáltal a betűk száradását megakadályozza. ls és ta

Ozotípia: egyszerű fotográfiai eljárás; a nyomtatáshoz egyáltalában semmi köze.

Önköltség: így nevezzük tágabb értelemben egy meghatározott időben az üzemet terhelő összes kiadásoknak, az üzemi tőke kamatainak és a gépek amortizációja erre az időre eső részének összegét; szűkebb értelemben a fenti összegnek azt a részét, amely egy bizonyos munka vagy munkarész elvégzésére aránylagosan esik. A nyomdaiparban az önköltséget az üzemi könyvelés állapítja meg, mely azt a különböző osztályok számára a megfelelő egységre átszámítja. A kéziszedőosztályban az alapegység a munkaóra, a gépszedésnél az «1000 n», a nyomásnál a különböző formátumú gépeken az 1000 nyomás, a stereotípiánál és cinkográfiánál a cm² stb. dr bl

Öntőjegyzék (vagy öntőcédula): a betűk mennyiségbeli arányos felosztására szolgál. Ez szolgál az öntőnek irányadóul az öntésnél, hogy pl. az a-ból, b-ből, c-ből stb.-ből, hang-, szám- vagy írásjelből mennyi darabot vagy sort kell öntenie. A betűk egymás közötti arányát különféle hírlapok, művek és egyéb más nyomtatványok szövegének betűnként történő kiszámolása által nyerik. A betűöntödék ezt a műveletet igen nagy gonddal végzik, hiszen üzleti érdekük, hogy könyvnyomtató rendelőjüknek különféle szövegű szedéséhez mentől kihasználhatóbb beosztást adhassanak. A magyar nyelvű szedéshez egy ilyen folyóbetűs arányosítást, öntőcédulát, 100 kg-nyi normális szélességű garmond nagyságú betűknek

A) ÖNTŐJEGYZÉK

100 kg normális szélességű garmond folyóbetűhöz («kenyérbetű»-höz):

Kurrensek		Kurrens ékezetek		Írásjelek, számok		Verzálisok		Verzális ékezetek	
m	1900	á	1600	.	1500	H	200	Ä	40
a	4100	à	50	,	1960	A	340	Ö	100
b	1220	ä	110	-	1100	B	200	Ü	100
c	1100	é	1820	:	240	C	200	Á	150
d	1600	è	50	;	240	D	200	É	150
e	5000	í	360	!	240	E	340	Î	50
f	1550	ó	800	?	200	F	200	Ó	60
g	2620	ö	850	’	120	G	200	Ő	60
h	1300	ú	260	«	230	I	340	Ú	50
i	3340	ü	560	)	320	J	200	Ű	50
j	1320	ő	690	]	110	K	200		
k	2600	ű	310	§	90	L	200		810
l	3600			*	70	M	200		
n	3700		7460	†	60	N	200		
o	2300			—	200	O	200		
p	850			&	40	P	200		
q	160			1	370	Q	40		
r	2820			2	370	R	200		
s	3300			3	300	S	270		
t	4160			4	300	T	200		
u	1530			5	300	U	200		
v	1460			6	300	V	200		
w	160			7	300	W	40		
x	210			8	300	X	40		
y	1900			9	300	Y	110		
z	2000			0	370	Z	200		
	55.800				9940		5120		

Kurrensek	55.800
Kurrens ékezetek	7.460
Írásjelek, számok	9.940
Verzálisok	5.120
Verzális ékezetek	810
Összesen	79.130

arányos felosztását az A) táblázatban mutatunk be. Egy ilyen tetszőleges súlyra menő összeállítás csoportosítva 80% kurrens, 10% verzális, 6% írásjel és 4%-nyi számokból áll. 100 kg folyóbetű («kenyérbetű») tartalmaz vegyesen kurrens és verzális betűt, számokat és pontozatokat:

6	pontosból	kb.	180.000 darabot
7	„	„	140.000 „
8	„	„	120.000 „
9	„	„	100.000 „
10	„	„	79.000 „
12	„	„	60.000 „

Címbetűk, melyek címsorok szedésénél, valamint merkantilis és

B) ÖNTŐJEGYZÉK

1 minimum (kb 5 kg) normális szélességű garmond címbetűhöz:

Kurrensek		Kurrens ékezetek		Írásjelek, számok		Verzálisok		Verzális ékezetek	
m	66	á	62	.	72	H	32	Á	4
a	160	à	10	,	58	A	42	Ö	10
b	52	ä	10	-	24	B	30	Ü	10
c	60	é	62	:	14	C	30	Á	32
d	74	è	6	;	14	D	30	É	32
e	192	í	12	!	14	E	50	Í	8
f	42	ó	24	?	14	F	32	Ó	10
g	74	ö	22	'	14	G	32	Ő	10
h	46	ú	14	«	6	I	32	Ú	8
i	124	ü	22	)	14	J	32	Ű	8
j	40	ő	32	]	8	K	32		132
k	84	ű	18	§	6	L	32		
l	118		294	•	6	M	32		
n	142			†	6	N	32		
o	82			—	6	O	32		
p	36			&	10	P	32		
q	12			1	34	Q	6		
r	104			2	34	R	34		
s	140			3	32	S	34		
t	154			4	32	T	32		
u	66			5	32	U	32		
v	56			6	32	V	32		
w	10			7	32	W	4		
x	14			8	32	X	12		
y	64			9	32	Y	14		
z	86			0	34	Z	32		
	2098				612		766		

Kurrensek	2098
Kurrens ékezetek	294
Írásjelek, számok	612
Verzálisok	766
Verzális ékezetek	132
Összesen	3902

C) ÖNTŐJEGYZÉK

1 minimum (kb. 2.50 kg) garmond verzális címbetűhöz («Versalsatz»).

Verzálisok		Írásjelek, számok		Verzális ékezetek	
H	30	.	46	Ä	4
A	84	,	36	Ö	14
B	30	-	16	Ü	14
C	34	:	10	Á	36
D	42	;	10	É	36
E	104	!	10	Í	8
F	24	?	10	Ó	16
G	42	'	10	Ő	16
I	74	)	10	Ú	10
J	20	&	8	Ű	10
K	48				
L	62				164
M	36				
N	78				
O	50				
P	22				
Q	6	1	22		
R	58	2	22		
S	82	3	18		
T	90	4	18		
U	34	5	18		
V	36	6	18		
W	6	7	18		
X	10	8	18		
Y	50	9	18		
Z	60	0	22		
	1212		358		

Verzálisok	1212
Írásjelek, számok	358
Verzális ékezetek	164
Összesen	1734

hasonlóféle munkáknál kerülnek használatba, alapbeosztásukra vonatkozóan teljesen megegyeznek a folyóbetűk beosztásával, csupán csoportosításukban van lényeges, rendeltetésüknek megfelelő eltolódás. Így pl. figyelembe kell venni a nálunk általánosságban igen gyakori verzális szöveg használata folytán szükséges verzálistöbbletet is. Ezek a betűk fokozatonként kb. 1500 ciceró hosszúságnak megfelelő adagokra, ú. n. minimumokra vannak felosztva, melyek teljes összeállításban kb. 65% kurrens, 20% verzális betűt, 8% írásjelet és 7%-nyi számot tartalmaznak. E minimális mennyiség nonpareille fokozatban kb. 3, petitnél 4, garmondnál 5, cicerónál 6, mittelnél 7, terciánál 8, textnél 9, 2 cicerónál 10, 2 mittelnél 12, 3 cicerónál 14, 4 cicerónál 16, szélesebb betűknél 18 kg. súlyú. Egy normális szélességű garmond címbetű minimumának (kb. 5 kg.) beosztását a B) táblázat mutatja.

A címbetűk között számos olyan van, amely kurrensek nélkül készül, mint pl. a névjegy-, meghívó-, dísz- stb. betűk. De szállítják az öntödék különösen a «groteszk» jellegű betűket kurrensek nélkül (ha ilyenek vannak is), úgynevezett «Versalsatz»-ban. Az ilyen verzális betűs beosztást a C) táblázat mutatja és pedig egy garmond fokozat minimumának (kb. 2.50 kg.) megfelelően. Ez a beosztás nagyjában azonos a teljes címbetűk beosztásával, mert ez nemcsak egyes címsorok, hanem szöveg rendeléséhez is alkalmas kell hogy legyen.

Természetesen minden más idegen nyelvre is hasonlóképpen a leggondosabban megállapított öntőjegyzékkel bírnak a betűöntödék. ls és ta

Öntő-automaták: l. Stereotípia.

Öntőgépek: l. Betűöntés, Kézi betűöntő gép, Komplett betűöntő gép és Stereotípia.

Öntő-kemence: 1. A régi betűöntőknél szénfűtéses falazott kemence, amelyben az öntőüst volt. — 2. A stereotípiában katlanformájú, vasból való készülék, melynek alsó részében van a tűzhely, e fölött az ólom olvasztására szolgáló vasüst; ezt a sarkokkal ellátott öntőpalack fedi be.

Öntőpalack: 1. Bádogból, öntött vasból vagy rézből készült, gyakran

szójjelnyitható csőféle, amelynek segítségével a festékező hengereket öntik. — 2. Így nevezik a stereotípiában szereplő, a matrica szárítására és a stereotíplapok öntésére szolgáló eszközt is. Felső részén srófos, ami arra való, hogy a benne levő szedést a nedves anyamintára sajtolhassuk.

Öreg Graduál: hangjegyekkel ellátott protestáns énekeskönyv, az erdélyországi tipográfia legérdekesebb termékeinek egyike. Első Rákóczi György utasítására nyomtatták ki a gyulafehérvári fejedelmi nyomdában 1636-ban. Hogy ki volt ez időben a nyomda tipográfusa: még nem sikerült kideríteni.

Öregségi biztosítás: l. OTI.

Örmény ábécé: a görög alfabétából fejlődött ki; ma is használják.

Ősnyomtatványok (másként bölcsőnyomtatványok, inkunabulák, paleotípiák): a könyvnyomtatás első termékei, amelyek nem annyira tartalmi, mint nyomdászati szempontból nevezetesek. Értékük régiségüktől és attól függ, hogy milyen állapotban maradtak reánk. Egyesek csak az 1500. év végéig készülteket becsülik valóban ősnyomtatványoknak. A legelső nyomtatványok alakja folió volt, betűjük a barátbetűkhöz hasonló gót jellegű; sokat közülük pergamenre nyomtattak. Később már tartós és szép fehér papiroson nyomták őket és a gömbölyded római betűfajtára tértek át. Címlapjuk kezdetben nem volt (az első 1485-ből való), de a könyv utolsó oldalán rendszerint található a könyvnyomtató nevét, a nyomtatás helyét és idejét tartalmazó szöveg (l. Kolofón). Legrégibb nagyobb ősnyomtatvány Gutenberg latin bibliája (1450—55), legrégibb magyar ősnyomtatvány a «Chronica Hungarorum (Chronicon Budense)», amely Hess András nyomdájából származik és a kolofónja így hangzik: «Finita Bude Anno dni M.CCCC.LXXIII in vigilia penthecostes: per Andream Hess». Ballagi Aladár szerint 13 darab maradt reánk. ká

Összeadó színkeverés: l. Additiv színkeverés.

Összedobás: németes elnevezése a szedés szétesésének. Az ilyen összedobott szedést, úgyszintén az egyes hevérő, vagy a szekrény más rekeszébe jutott betűket német szóval «Fisch»-nek nevezik. Frecskay János a «bolygó» szót csinálta rája; volt olyan nyelvtudósunk is, aki a «töremorát» ajánlotta. Eddig azonban egyik sem gyökeresedhetett meg.

Összeszedhető betűk: gyakran alkalmazott szedéstechnikai mód. A betűszedő léniaanyagból és a hozzávaló idomdarabokból kombinálhat betűket és sorokat. Alkalmazási tere a hirdetés, reklám és egyéb üzleti nyomtatványok. Legújabban igen tökéletes segédeszközökkel támogatják a betűöntődék ezt az alkalmazási készséget az ú. n. elementáris stílus által felszínre vetett és ez által kifejlesztett fekete és szürke mértani idomok sokaságából álló kombinációs anyagokkal. Ilyen készlettel mondhatnók az összes verzális betűk a mai «groteszkek» stílusában kiszedhetők. ls és ta

Özvegyjogon történő iparvégzés: Az ipartörvény 7. §-a alapján az engedélyhez kötött iparokat az iparos elhalálozása után az elhalt iparos életben maradt élettársa saját jogán és amennyiben az iparos után törvényes, törvényesített vagy pedig örökbe fogadott kiskorú gyermekek vagy unokák maradtak: egyszersmind ezeknek jogán és ezek javára is újabb iparigazolvány, illetőleg iparengedély nélkül folytathatja. Köteles azonban ez esetben az özvegy az üzlet átvételét az iparos halálától számított három hónap alatt az iparhatóságnak bejelenteni és ez alkalommal a szakképzettség kivételével mindazokat a kellékeket

saját személyében igazolni, amelyeket a törvény az illető ipar gyakorlásának előfeltételeként ír elő. Az özvegyi jogon folytatott ipargyakorlás esetében, ha az özvegy szakképzettséggel nem bír, tanoncot csak abban az esetben tarthat, ha üzletvezetőt alkalmaz. Ugyancsak köteles az özvegy üzletvezetőt alkalmazni, ha az ipar gyakorlására megállapított képesítésen kívül eső egyéb feltételekkel sem rendelkezik. Az elhalt iparos iparát életben maradt felesége a haláláig folytathatja és ezen joga az esetben sem szűnik meg, ha közben új házasságot köt. Gyermekek vagy unokák javára folytatott ipart csak a gyermekek vagy unokák nagykorúvá válásáig lehet folytatni. mk

P

Paczkó: nyomdász-család. Alapítója Ferenc Ágost 1770-ben engedélyt nyert nyomda állítására Pozsonyban. Itt indult meg 1780-ban az első magyar nyelvű hírlap: Rát Mátyás «Magyar Hírmondó»-ja. 1788-ban Pesten is nyitott nyomdát. A pesti nyomdájában jelent meg az első fővárosi magyar ujság «Magyar Mercurius» címmel. Halála után szabad szellemű, jó irodalmi érzékű fia Ferenc József vette át nyomdáit, 1806-ig kezelve azokat. Ő utána özvegye Józefa bírta a pesti nyomdát 1829-ig, amikor az Franciska nevű leányával Beimel József tulajdonába került; a pozsonyit öccse Károly vette át és bírta 1809-ig, mely évben Schnisek Károly Gáspár vette azt meg.

Paep János: budai könyvárus 1498 és 1515 között; 1498-ban kiadta a magyar szentek legendáját.

Paff Richard: híres hollandiai betűmetsző. Deventer városában élt és dolgozott a tizenötödik század vége felé. Igen szép hollandi gót betűket metszett.

Paganini Alessandro: nagyhírű velencei könyvnyomtató; egyebek közt 1518-ban kiadta a mohamedánok szent könyvét, a Koránt is arab nyelven.

Pagina: a. m. oldalszám. L. Kolumna-cím.

Paige-féle szedőgép: az amerikai Paige W. James hetvenes évekbeli híres szedőgépe. Automatikus osztó- meg kizárógéppel volt egybekapcsolva. A szedőgép nem kevesebb mint tizennyolcezer darab alkatrészből állott, s majdnem húsz millió dollárt költöttek reá. Kizáró készülékének leírása több mint ezer sűrűn írott s rajzolt ívet töltött meg. Paige szedőgépének két példánya most amerikai múzeumokban van, ahol úgy mutogatják azokat, mint minden idők legdrágább s legkomplikáltabb gépezeteit.

Painter-engraving: gyakran használt angolos megnevezése a herkotípiának.

Pajor Rudolf: szül. 1887-ben. Márkus Samunál, majd pedig a Globus-nyomdában tanult 1900—1904-ben. Dolgozott Brózsa Ottónál, az Athenaeumban, a Világosságnál, Pápai Ernőnél. Volt helyi, majd országos bizottsági tag, közben átmenetileg a Typographiát is szerkesztette; tagja volt az árszabályt tárgyaló meg a békéltető bizottságoknak. Munkatársa volt a régi Magyar Nyomdászatnak és a Grafikai Szemlének, szerkesztője az Ekszkíze című élclapnak. Önálló műve: «Egy bérharc története». 1917 óta kisebb megszakításokkal a szociáldemokrata párt titkára, 1927 óta ügyvezető párttitkár.

Pakétszedő (németül: Paketsetzer): aki a kéziratnak csupán szövegsorait szedi meg, míg az oldalak formálásának stb.-nek munkája a tördelőre marad.

Palatino: olasz szépíró; nagy hírnévre tett szert 1545-ben megjelent gyönyörű szépírási mintakönyvével.

Páldi Székely István: lásd Székely István.

Paleográfia: az ókor és középkor betűinek és írásainak ismerete. Lehetővé teszi a régi okmányok és föliratok megfejtését.

Paleotípia: a. m. ősnyomtatvány.

Palestina: 22 pontos betűnagyság a régibb olasz tipográfiában.

Palestine: a 24 pontos betűnagyság neve a franciáknál.

Palimpszesztosz: oly írópergamen, melyről a régi írást levakarták, hogy azután újból használni lehessen. Ezért latinul codex rescriptus-nak, újraírt kódexnek nevezik. A régi szöveget rendszerint nem lehetett nyomtalanul eltüntetni, valami megmaradt belőle és ezek a maradványok a tudomány számára sok régi emléket mentettek meg.

Palingráfia: az anasztatikai átnyomás egyik módja.

Palladis könyvkiadó vállalat, lásd Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.

Pallas Athene: az ógörög mitológiában a tudományok és bátorság istennője; a nyomdák és irodalmi vállalkozások címében gyakori e név használata; éppen úgy, mint az istennő rómaias neve, a Minerva is.

Pallas Bertalan: a Vitezovics Pál alapította, s később a város tulajdonává lett zágrábi nyomdának volt művezetője 1727-ig.

Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.: az ország egyik legnagyobb nyomdája és könyvkiadóvállalata. A könyvnyomdai üzem 26 szedőgépet, 30 gyorssajtót és 6 rotációs gépet foglalkoztat éjjel-nappal állandóan. Ezenkívül saját modern felszerelésű betűöntödéje, könyvkötészete, kőnyomdája, mélynyomató-üzeme, offset-nyomdája és kemigráfiája van. Alakult 1884-ben a régi Wilckens és Waidl nyomdából. Eleinte a régi Koronaherceg és Gránátos ucca közt fekvő Trattner-Károlyi-házban volt, később saját épületében, a Kecskeméti uccában, majd 1895-től kezdve a Kálmán-, Honvéd- és Gorove uccákkal határolt nagy területen épült háromemeletes palotában, melynek 15 méter széles, 50 méter hosszú termeiben helyezték el a gyorssajtókat és a szedőket. Megalakulásakor a társulat ügyeit Kerkápoly Károly elnökletével 3 igazgatósági és 3 felügyelőbizottsági tag intézte. Vezérigazgató dr Gerő Lajos volt, aki a kitűnő szakember Pusztai Ferencet alkalmazta maga mellé üzemvezetőnek. Akkoriban itt készült az ország legnagyobb napilapja, az «Egyetértés». Itt készült az első nyomdai szaklap is: a «Magyar Nyomdászat», valamint a Somogyi-féle Lexikon, majd a Pallas Nagy Lexikona 18 kötete, a Magyar Jogi Lexikon 5 kötete, a Közgazdasági Lexikon 3 kötete. Időközben a vállalattól Gerő Lajos vezérigazgató megvált s a vezetést Löwenstein Arnold vette át. A hatalmas iramban fejlődő vállalat 1917-ben újabb tranzakciót bonyolított le a «Hazai Hírlapkiadóvállalat» beolvasztásával. A kommunizmus és forradalmak után Löwenstein vezérigazgató távozott a vállalattól, s helyére Vári Dezsőt hívták meg, akinek gondolata volt az üzemben összpontosítani a sokszorosítóipar minden ágát. Erre az időre esik egy másik alapítás is: a «Palladis» könyvkiadó vállalat. 1936-ban a Pallas-nyomdába beleolvadt a Stádium-nyomda és Vári Dezső nyugalomba vonult. A vállalat igazgatását dr Báthory-Hüttner János vezérigazgató vette át.

Pallas Torna-Klub: l. Sportalakulatok.

Pálmakönyvek: a legrégibb időkben némely pálmafélék nagy leveleire írt följegyzések.

Palmerius: pisai költő, Gutenberg föltalálói mivoltának egyik tanusítója. 1474-i írásában elragadtatással emlegeti, hogy minő nagyszerű ajándékot kapott a tudósvilág a Gutenberg által föltalált könyvnyomtatásban.

Palmert Lambert: spanyolországi őstipográfus. Német származású volt. 1475-ben telepedett meg Valencia városában, 1494-ig nyomtatva ott.

Palmirai ábécé: a feniciaiból keletkezett fonetikus írásmód; legközelebb állnak hozzá a héber, a szamaritánus és a szíriai ábécék.

Pananagráf: Sabeltől Koblenzben föltalált véső gép, amellyel tetszés szerinti mintát pontosan megállapítható kicsinyítésben valamely fémlemezbe bevésni lehet.

Panikonográfia: a párizsi Gillot által 1850 körül föltalált fotolitográfiai átnyomtató és klisékészítő eljárás.

Pankromatikus fotográfiai lemezek: színes sokszorosításnál (három- és négyszínű nyomtatás) használt olyan fényérző anyag, melynek színérzékenysége megfelelő organikus festékanyagok (szenzibilizátorok) hozzákeverése által a spektrum vörös részére is ki van terjesztve (l. Ortokromatikus felvétel). Színérzékenysége legkisebb a spektrum zöld színei irányában és ennélfogva megfelelően tompított zöldszínű sötétkamarai világításnál kezelhető. ts

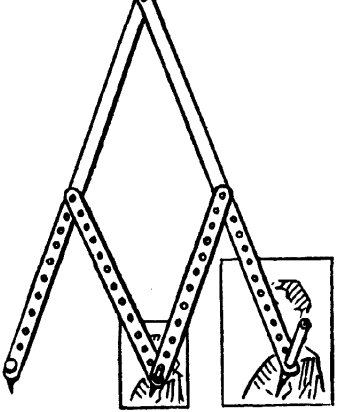
Pannartz Arnold: olaszországi őstipográfus. Sweynheym Konrád társaságában 1464-ben állította föl sajtóját a Róma közelében levő subiacói kolostorban. 1467-ben az üzemet Rómába költöztették át, s a két derék Gutenberg-tanítvány ott nyomtatta tovább a maga szép klasszikusait. Sweynheym a nyomdát 1473-ban otthagyta, s Pannartz egyedül nyomtatott tovább haláláig, 1476-ig.

Pannotípia: a fotografálás egyik régebbi elnevezése.

Pánortográfia: a világháború előtt főleg Németországban jókora hullámokat vert mozgalom, amely a tűzte ideáljául, hogy az egyes hangok jelölésére minden nemzet egy és ugyanazt a betűjegyet használja. Vagyis az angol ne írjon sh-et stb., a francia ch-t, a német sch-t az s hang jelölésére, hanem valamennyi mondjuk csak s-et. Összesen vagy 160 betűjegy kellett volna a kultúrnépek nyelvében előforduló hangoknak, azok időmértékének stb. jelölésére. Sajnos, a pánortográfiát előkészítő nemzetközi egyesület is a világháború halottai közé számít.

Pantatípia: a cinkografálásnak egy régi módja. Legtöbbnyire akkor alkalmazták, mikor futólagos rajzokat, könnyed vázlatokat akartak sokszorosítani. Autografikus tintával közönséges simított papirosra rajzolták a képet, s innen fémlemezre átnyomták. Az üres helyek kimaratása után a lemezről könyvnyomdai sajtón nyomtattak.

Pantográf: nem egyéb, mint a «gólyaorr» elnevezésű rajzolói segédeszköznek finomabb s fémből való kiadása. Arra való, hogy a körvonalas rajzokat átmásolják a litográfiai kőre. Nagyon szívesen

Egyszerű kézi pantográf (gólyaorr).

alkalmazzák a jóval körülményesebb pauzálás helyett ma is. Mivel azonban a kőre az eredeti rajz fordított képének kell kerülnie: a nyolcvanas években még úgy pantografálták azt, hogy a követ is fölső síkjával lefelé fordították, s a pantográf karcoló tűjét alulról fölfelé működtették; ennek a módszernek azonban megvolt az a rossz oldala, hogy nem lehetett a munka egész folyamatát kellő figyelemmel kísérni. A század vége felé azonban újabb komplikáltabb szerkezetekkel segítettek már ezen a bajon is: oly pantográfokat csináltak, amelyek jobbfelé, sőt egy újabb szerkezet bekapcsolása révén fordítva is másoltak, még pedig tetszés szerint kisebbíthető alakban. Pontos szerkezetű pantográfokkal szinte mikroszkópikus kicsinységű másolatokat is lehetett készíteni, sőt egyszerre többet is, ha a pantográf többkarú volt. A pantográfnak különben — jelentős szerkezeti változtatásokkal — nagy szerepe van a betűöntődei előkészítő munkákban is.

Pantotype: 1913 körül meglehetős érdeklődést keltett szedő-, sorzáró- és osztógép. A sorzárás olyanformán történt ezen a gépen, hogy rugalmas cinkspáciumok a szükséghez mérten összenyomódtak a sor bensejében.

Paoli Stefano: a «Congregatio de propaganda fide» világhírű nyomdájának betűmetszője a 17. század huszas és harmincas éveiben.

Pápai Ernő: a Budapesti Sokszorosítók Ipartestületének elnöke és a Sokszorosító Ipar felelős szerkesztője, szül. Barcson 1879-ben. A nyomdászatot Verőcén tanulta 1892—1895-ig. Fölszabadulása után rövidesen vándorútra kelve, összejárta Nyugat-Európát, dolgozott Bécsben, Párizsban, Londonban, Lipcsében, Zürichben, faktor volt s közben a nyomdászművészeti iskolát látogatta Berlinben. Tizenkét esztendei távollét után 1908-ban hazakerülve, két évig faktoroskodott, majd 1910-ben megalapította nyomdáját, mindmáig híven ragaszkodva az ifjúkorában magába szívott tipográfusművészeti elvekhez. A nyomda megalapításának negyedszázados jubileumát 1935 őszén széles körökben ünnepelték. Pápai Ernő irodalmi munkásságának régibb időben főleg a Grafikai Szemle, újabban a Sokszorosító Ipar a letéteményese.

Pápai Páriz Ferenc: a 17. század utolsó harmadában Nagyenyeden tanár, híres szótáríró. Az 1708-ban megjelent magyar—latin szótára még ma is használható. Versbe foglalta nagy könyvnyomtatónk, Tótfalusi Kis Miklós dicsőségét és tragédiáját.

Pápai református főiskola nyomdája: 1830-ban alapították jelentős arányokban, s azóta is egyike a leggondosabban vezetett tipográfiáinknak.

Papale: 76 pontos betűnagyság az olaszoknál.

Pape Ágoston Henrik: eperjesi tipográfus 1780-tól 1793-ig.

Papier mâché: l. Papírmasé.

Papír- és Nyersfeldolgozóipar Rt.: l. Papirosgyáraink.

Papírmasé (francia írással: papier mâché): ezen leggyakrabban enyves kaolint vagy krétát értenek, amelyhez kis mennyiségű papirosanyagot kevernek. A papirmasé fakeménységűvé is tehető, még pedig úgy, hogy cinkklorid-oldatot kevernek hozzá. Minél sűrűbb a cinkklorid-oldat, annál keményebb lesz a gyurma, mely gázcsöveknek, bútoroknak, házfödeleknek meg ládáknak is földolgozható.

Papírográfia: a papirográf elnevezésű másolókészülékkel való irodai munka. E készülék a cyclostyle rendszerén alapszik.

Papiroseperfa (Broussonetia papyrifera): háncsából keleten kitűnő, szívós papirost és szöveteket készítenek.

Papíralakok: A gyakorlatban használatos papíralakok méretei milliméterekben és cicerókban. (Ciceróknál a törtszámok a pontok számát jelentik.)

Szokásos megnevezés	Egyszeres alakban		Kétszeres alakban	
	mm	ciceró	mm	ciceró
0-ás, ívekben	340.420	75 1. 93 1	420.680	93 1.150 8
folió	210.340	46 7. 75 1	340.420	75 1. 93 1
negyedrét	170.210	37 6. 46 7	210.340	46 7. 75 1
nyolcadrét	105.170	23 3. 37 6	170.210	37 6. 46 7
tizenhatodrét	85.105	18 9. 23 3	105.170	23 3. 37 6
harminckettedrét .	52. 85	11 7. 18 9	85.105	18 9. 23 3
2-es, ívekben	360.450	7910. 9910	450.720	9910.159 8
folió	225.360	4910. 7910	360.450	7910. 9910
negyedrét	180.225	3910. 4910	225.360	4910. 7910
nyolcadrét	112.180	2410. 3910	180.225	3910. 4910
tizenhatodrét	90.112	1910. 2410	112.180	2410. 3910
harminckettedrét .	56. 90	12 5. 1910	90.112	1910. 2410
4-es, ívekben	400.500	88 8.11010	500.800	11010.177 4
folió	250.400	55 5. 88 8	400.500	88 8.11010
negyedrét	200.250	44 4. 55 5	250.400	55 5. 88 8
nyolcadrét	125.200	27 8. 44 4	200.250	44 4. 55 5
tizenhatodrét	100.125	22 2. 27 8	125.200	27 8. 44 4
harminckettedrét .	62.100	1310. 22 2	100.125	22 2. 27 8
5-ös, ívekben	420.520	93 2.115 4	520.840	115 4.186 2
folió	260.420	57 8. 93 2	420.520	93 2.115 4
negyedrét	210.260	46 7. 57 8	260.420	57 8. 93 2
nyolcadrét	130.210	2810. 46 7	210.260	46 7. 57 8
tizenhatodrét	105.130	23 3. 2810	130.210	2810. 46 7
harminckettedrét .	65.105	14 5. 23 3	105.130	23 3. 2810
8-as, ívekben	470.600	104 2.132 2	600.940	133 2.208 4
folió	300.470	66 7.104 2	470.600	104 2.133 2
negyedrét	235.300	52 1. 66 7	300.470	66 7.104 2
nyolcadrét	150.235	33 3. 52 1	235.300	52 1. 66 7
tizenhatodrét	117.150	26 . 33 3	150.235	33 3. 52 1
harminckettedrét .	75.117	16 7. 26	117.150	26 . 33 3
9-es, ívekben	480.630	106 4.139 8	630.960	139 8.212 8
folió	315.480	6910.106 4	480.630	106 4.139 8
negyedrét	240.315	53 2. 6910	315.480	6910.106 4
nyolcadrét	157.240	3410. 53 2	240.315	53 2. 6910
tizenhatodrét	120.157	26 7. 3410	157.240	3411. 53 2
harminckettedrét .	78.120	17 5. 26 7	120.157	26 7. 3411
10-es, ívekben	500.700	11010.155 2	700.1000	155 2.221 8
folió	350.500	77 7.11010	500. 700	11010.155 2
negyedrét	250.350	55 5. 77 7	350. 500	77 7.11010
nyolcadrét	175.250	38 9. 55 5	250. 350	55 5. 77 7
tizenhatodrét	125.175	27 8. 38 9	175. 250	38 9. 55 5
harminckettedrét .	87.125	19 4. 27 8	125. 175	27 8. 38 9

Papíralakok: A gyakorlatban használatos papíralakok méretei milliméterekben és cicerókban. (Ciceróknál a törtszámok a pontok számát jelentik.)

Szokásos megnevezés	Egyszeres alakban		Kétszeres alakban	
	mm	ciceró	mm	ciceró
11-es, ívekben	540.760	119 8.168 6	760.1080	168 6.239 4
folió	380.540	84 3.119 8	540. 760	119 8.168 6
negyedrét	270.380	5910. 84 3	380. 540	84 3.119 8
nyolcadrét	190.270	42 1. 5910	270. 380	5910. 84 3
tizenhatodrét	135.190	2910. 42 1	190. 270	42 1. 5910
harminckettedrét .	95.135	21 . 2910	135. 190	2910. 42 2
12-es, ívekben	600.870	133 .193	870.1200	193 .266
folió	435.600	96 6.133	600. 870	133 .193
negyedrét	300.435	66 6. 96 6	435. 600	96 6.133
nyolcadrét	217.300	48 3. 66 6	300. 435	66 6. 96 6
tizenhatodrét	150.217	33 3. 48 3	217. 300	48 3. 66 6
harminckettedrét .	108.150	24 1. 33 3	150. 217	33 3. 49 3
13-as, ívekben	930.950	139 8.210 8	950.1260	210 8.279 4
folió	475.630	105 4.139 8	630. 950	139 8.210 8
negyedrét	315.475	6910.105 4	475. 630	105 4 139 8
nyolcadrét	237.315	52 8. 6910	315. 475	6910.105 4
tizenhatodrét	157.237	3410. 52 8	237. 315	52 8. 6910
harminckettedrét .	118.157	2610. 3410	157. 237	3410. 52 8
12-es újságpapír-ívekben	580.840	128 8.186	840.1160	186 .257
folió	420.580	93 .128 8	580. 840	128 6.186
negyedrét	290.420	64 4. 93	420. 580	93 .128 6
nyolcadrét	210.290	46 . 64 4	290. 420	64 3. 93
tizenhatodrét	195.210	32 2. 46 5	210. 290	46 6. 64 3
harminckettedrét .	105.195	23 3. 32 2	195. 210	32 1. 46 6
13-as csomagoló-ívekben	630.900	139 8.199 6	900.1260	199 6.279 4
folió	459.630	99 9.139 8	630. 900	139 8.199 6
negyedrét	315.450	6910. 99 9	450. 630	99 9.139 8
nyolcadrét	225.315	4910. 6910	315. 450	6910. 99 9
tizenhatodrét	157.225	3411. 4911	225. 315	4910. 6910
harminckettedrét .	112.157	2411. 3411	157. 225	3411. 4911
Kalapcsomagoló ...	620.870	137 6.193	870.1240	193 .284
Palackcsomagoló ...	340.470	75 .104	470. 740	104 .164

Szokásos megnevezés	Egyszeres alakban		Kétszeres alakban	
	mm	ciceró	mm	ciceró
Levélpapírok				
egész ívrét	470.600	104 2.133		
	460.590	102 .130 10		
	450.560	99 10.124 2		
negyedrét	290.460	64 4.102		
	275.450	61 . 99 10		
	270.440	59 . 97 6		
nyolcadrét	225.290	50 . 64 4		
	220.275	48 10. 61		
	215.270	47 8. 59 10		
Kartónok	500.660	110 8.146 2		
folió	330.500	73 1.110 8		
negyedrét	250.330	55 4. 73 1		
nyolcadrét	165.250	36 6. 55 4		
tizenhatodrét	125.165	27 8. 36 6		
harminckettedrét	82.125	18 3. 27 8		
Levelezőlapkartón	580.740	128 8.164		
folió	370.580	82 .128 8		
negyedrét	290.370	64 4. 82		
nyolcadrét	185.290	41 . 64 4		
tizenhatodrét	145.185	32 2. 41		
harminckettedrét	92.145	20 6. 32 2		

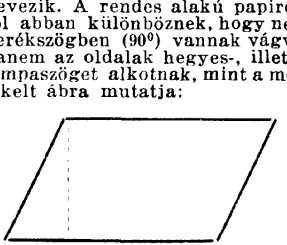
Papiros formátuma: a papirosmalmok idejében voltak: «medián», «regál», «imperiál» stb. nevű papirosalakok, amelyek nagysága azonban a papirosmalmok szerint változott. A papiros-gép elterjedése és főleg a papiros óriásira növekedett fogyasztása egységes formátum kialakulását eredményezte. A középeurópai papirosgyárak kialakult normális méretű papirosalakjainak tábláját l. a 361—363. oldalakon.

A levelezőlap-kartón normális nagysága 58×74 cm. A magyar posta által bevezetett nagyobb alakú levelezőlaphoz 62×86 cm alakban készül a kartón. A fehér és a színes kartónok 50×66 cm, illetőleg kétszeres alakban 66×100 cm nagyságban készülnek. A csomagolópapiros 63×90 cm, a kalapcsomagoló pedig 62×87 cm nagyságban készül. A bankposta-levélpapirosok még 46×59 és 45×56 cm nagyságban is. Ez az úgynevezett francia alak. — Újabban erős mozgalom indult meg egy új alapon kiszámított egységes papirosformátumnak a megteremtésére, amely — ha az egész világon bevezettetnék — lenne a papirosnak egységes világformátuma. Kidolgoztak egy tervezetet, az úgynevezett **Din-formátumot**, amelynél az oldalak 5:7-es arányban állanak egymáshoz. Előnye, hogy az összehajtott ívekből kijövő hányadok (fo, 4°, 8°) aránya is ugyanaz. (L. Papirosszabványosítás.)

A papiros felosztása nyomtatástechnikai szempontból a következő: Az ív teljes nagyságát a nyomdász «plakát»-nak nevezi. Ha az ívet szélességben egyszer ösz-

szehajtjuk, az így nyert alaknak a neve: folió = fo. Ha hosszában hajtjuk össze, akkor strazza-folió a neve. Az ív negyedrészének a neve: kvart = 4^0, nyolcadrésze: oktáv = 8^0. Miután minden formátumú papirosnak megvan a saját foliója, kvartja és oktávja, az alakok szabatos meghatározásához szükséges a papirosformátum megjelölése is, hogy melyik alaknak a hányada. Így pl: 8-as fo, 10-es 4^0, 0-ás 8^0 stb. Ez a megjelölés mindig az egyszeres formátum hányadát jelenti.

A borítékgyárak papirosszükséglete különleges alakú és vágású papirostípust teremtett meg, amelyet az tett szükségessé, hogy a különféle alakú borítékok az ívből hulladék (abfall) nélkül kivághatók legyenek. Az ilyen papirosalakot diagonális vágásúnak nevezik. A rendes alakú papirostól abban különböznek, hogy nem derékszögben (90^0) vannak vágva, hanem az oldalak hegyes-, illetve tompaszöget alkotnak, mint a mellékelt ábra mutatja:

Például: Egy 70×90 cm és 16 cm szögtávolságú diagonális vágású papirosból 12 darab 44-es vagy 9 darab 91-es, vagy pedig 9 darab 87-es alakú borítékot lehet kivágni. Újabban a MISZ formátumú papiroshoz annak megfelelő nagyságú borítékokat is gyártanak; a szükséges diagonális vágású papirosok alakja ehhez a formátumhoz módosul. fj

Papirosgép: a papirosgyárak ama gépe, amelyen a papiroslap nemezelődés, majd víztelenítés, préselés és szárítás után, folytonos folyamatként elkészül. 1800-ban találta fel Donkin nevű angol mechanikus, azóta tökéletesítették, de az alapelv változatlan maradt. A víztelenítés sík- vagy hengeralakú szitákon történhetik avagy kartonoknál kombinált gépeken. A papirosgépeknek teljesítménye a szélességüktől és sebességüktől függ. Finom papirosokat keskenyebb (1·5—2·5 méter) és lassúbb járású (20—80 méter/m²), közönségesebb, például rotációs papirosok széles (3—6 méter) és gyorsjáratú (150—400 méter) gépeken készülnek. Ezek szerint a gépek teljesítőképessége napi 20—120 tonna között váltakozik. df

Papirosgyáraink most a következők: «Budapesti Papírgyár R.-T.» A gyártelep Budapesten van: 1 drb 150 cm széles, hengerszitás papírgéppel. Gyárt: mindennemű egyoldalon simított, ill. gépsíma csomagolópapirost, 50—250 grammig. Évi termelőképessége 120—150 vagón. — «Danubius Papírlemez- és Papírgyár R.-T.» (alakult 1905-ben, gyártelep: Nagymaroson). Termelőképessége kb. 200 vagón közönséges szürke lemez. — «Diósgyőri Papírgyár R.-T.» (létesült 1782-ben, gyártelep: Diósgyőrött). 1 drb síkszitás papírgép, 175 cm széles. Gyárt mindennemű finom és legfinomabb író- és nyomópapirost, műszaki rajzpapirost, értékcikkpapirost és bankjegypapirost. Évi termelőképessége 230—240 vagón. — «Első Magyar Kartonlemezgyár R.-T.» (alakult 1923-ban, gyártelep: Budafokon): két gép, egy hengerszitás kartongép, évi 400 vagón termelőképességgel, duplex-, triplex-, kromó-, patent-, menetjegy-kartón előállításához és egy kombinált papiros-, ill. kartongép, ugyancsak évi 400 vagón termelőképességgel, mindennemű középfinom és finom kartónfajták, levelezőlap-, dossier-, kartoték- és számológép-kartón, valamint 80 gr-nál vastagabb papírfajták, ú. m.: könyvpapiros, szo-

póka-, rajzpapiros, egy és két oldalon simított csomagolópapirosok előállításához. — «Hazai Papírgyár R.-T.» (alakult 1927-ben, gyártelep: Füzfő, Veszprém m.): 2 drb papirosgép, egyenként 265 cm szélességgel; mindennemű közönséges, középfínom és fínom író- és nyomtatópapiros, továbbá a fínomabb csomagoló- és nátronpapiros gyártására. Évi termelőképesség 1500 vagón. — «Hungária Papírlemez- és Papírgyár R.-T.» (alakult 1929-ben, gyártelep: Ujpesten): 8 darab lemezgép; évi termelőképessége 300 vagón közönséges könyvkötői szürke, barna, patentlemez, valamint mindennemű erőlemez. — «Miskolczi és Társa Papírgyár b.-t.» (alakult 1923. évben, gyártelep: Piszkén, Esztergom m.): 1 drb papirosgéppel, évi 120 vagón vékony (20—60 gr.), egyoldalon simított csomagolópapirost, továbbá papirosvattát gyárt. — «Neményi Testvérek Papírgyár R.-T.» (alakult 1923-ban, gyártelep Csepelen): Berendezése: 4 darab papirosgép és pedig 2 darab 207 cm-es, 1 darab 230 cm és 1 darab 385 cm széles. Gyárt: kb. évi 1000 vagón mindennemű egyoldalon simított és gépsíma csomagolópapirost, 20—200 gr-ig, további évi kb. 1200 vagón rotációs ujságnyomtatót, közönséges, ill. középfínom író- és nyomtatópapirost; ezenfelül zsírhatlan csomagolópapirost, közönséges tarkapapirost és krétázott papirosokat. — «Papír- és Nyersfedéllemezgyár R.-T.» (alap. 1930-ban, gyártelep: Pestszenterzsébeten): 2 gép és pedig egy csomagolópapírgép, évi kb. 450 vagón mindennemű gépsíma, ill. egyoldalon simított csomagoló papirosok gyártására 50—250 grammig, továbbá egy nyersfedéllemezgép évi kb. 300 vagón teljesítőképességgel. — «Szolnoki Papírgyár R.-T.» (alakult 1935-ben, gyártelep: Szolnokon): 1 drb kb. 200 cm széles gép mindennemű vékony és fínomabb írópapiros gyártására (1936 első felében került üzembe). Termelőképessége becslés szerint 160—180 vagón lesz. df

Papirosgyártás: kínai találmány, mely már Kr. e. néhány századdal is ismeretes volt. Az eljárás abból állt, hogy növényi rostokat (kínai szederfa, stb.) meleg vízben áztattak, majd összezúztak, s híg pépet készítettek belőle, mely szitára kiterítve — «merítve» —, majd szárítva, préselve és enyvréteggel bevonva, írásra alkalmas vékony papiroslapot adott. Csak évszázadokkal később vált a találmány Ázsia többi országaiban ismeretessé, ahol nyersanyag gyanánt már len- és kenderrongyot, valamint a pamutcserje termését használták fel. Az arabok és mórok hozták a papirosgyártás tudományát nyugatra és valószínű, hogy az első papiroskészítőműhely Valenciában létesült 1150 körül. Középeurópában a 13. században vált az eljárás közismertté. Magyarországon az első papirosmalmok a 15. század elején létesültek Felső-Magyarországon és Erdélyben. (Kis-Szeben 1529 és Brassó 1537.) — A mult század közepéig a papirosgyártáshoz használt nyersanyag kizárólag a rongy volt és minthogy az nem állt korlátlan mennyiségben rendelkezésre, a papirosgyártás is szűk határok közé volt szorítva. 1846-ban találták fel a fakőszörületet (facsiszolatot), 1866-ban pedig a kémiai úton előállított papirosanyagot (cellulózt). A ma használatban lévő papirosoknak legfeljebb 1—2%-a készül rongyból, vagy tartalmaz rongy-cellulózt (szivarkapapiros, műszaki rajzpapiros stb.). 1800-ig csak kézi merítés útján tudtak papirost előállítani; akkor találta föl Donkin angol mechanikus a papírgépet, amelyen a papirost folytonos munkafolyamatban lehetett végnélküli szalag alakjában előállítani. A gépi papirosgyártás gyors ütemben szo-

rította ki a kézi merítést, úgy hogy ma már csak egyes gyárakban készülnek egészen speciális célokra szolgáló kézi merítésű papirosok, ill. kartónok. A papirosgyártás ma kizárólag gyári nagyüzem keretén belül folytatható és egy-egy papirosgép 24 óránként — a gép szélességének és sebességének arányában — 20—120 tonna kész papirost termel.

A papirosgyártás, síkszitás papirosgéppel, röviden a következő: a nyersanyagok (cellulóz, fakőszörület) az ú. n. hollandi foszlatókádakba kerülnek, ahol ½-12 óráig történik az anyag előkészítése, a sejtanyag őrlése, foszlatása. Itt történik az anyag festése, enyvezése, valamint az áttetszőség csökkentése céljából a töltőanyagok (kaolin, china-clay stb.) adagolása is. A foszlatóból a keverőkádakba kerül az anyag, majd erősen felhigítva (kb. 99% víz és 1% sejtanyag) az ú. n. csomófogó, illetve homokfogó nevű tisztítókészüléken keresztül ráfut a tulajdonképpeni papirosgépre, illetve annak szitájára, mely végnélküli szalagként nagy sebességgel fut vízszintes irányban. E szitán, mely harántmozgást is végez, nemezelődik a milliónyi sejtszál, képződik a vékony papiroslap azáltal, hogy a szitáról a víz részben természetes, részben pedig mesterséges úton, szívás révén eltávozik és visszamarad a vékony nemezelt papirosréteg, mely a szita végén már annyira összeálló, hogy rávezethető egy a szitával majdnem érintkező végnélküli posztóra. A szitáról lekerülő papiroslap még mindig kb. 75% vizet tartalmaz, amit a gyártás további folyamán el kell távolítani. E célból a posztóra rávezetett papiroslapot rendszerint 3—4 hengerpréssen átvezetik, amelyek a papiroslapban lévő víz egy részét kipréselik. Végül a még mindig kb. 58—62%-os vizet tartalmazó papiroslap rákerül fűtött nagy vashengerekre, amelyek a papiroslapban lévő vizet elpárologtatják, úgyhogy a gépről lekerülő papiroslap már csak kb. 5% nedvességtartalommal bír. A hengerekről lejövő papiros érdes és durva felületű és ezenfelül mindig kétoldalas is. (Az egyik oldalon a szita, a másikon a nemezszövet préselődik le.) Ezért is a jó gépsímaság elérése céljából a papirost magán a papirosgépen simítják, amennyiben a papirosgéppel összeépített 6—10 darab kéregöntésű acélhengerből álló simítón bocsátják át és csak azután hengerlik fel. A gép végén felhengerelődő papiros, amennyiben azt a vevő simítatlanul és tekercsekben kívánná — ilyen pl. a rotációs ujságpapiros —, már kész piaci termék, amely egyszeri újabb átkercselés (rotációs tekercselés) után minden további nélkül már a nyomdába szállítható. A gépről lejövő papirost simítatlannak vagy gépsímának nevezzük, ellentétben a simított papirossal, mely símaságát, tehát a fényét külön gépeken — ú. n. kalanderekren — nyeri. Megkülönböztetünk erősen és gyengén simított papirost, aszerint, amint a papiros fényessége, símasága erősebb vagy gyengébb. Ha a papiros a simítón (l. Kalander) is áthaladt, már csak az ívekre való felvágása (l. Keresztvágógép), majd a válogatása és bálákba való csomagolása következik és elkészült az áru. df

Papírshulladék (németül: Abfall): az íveknek a nyomtatáskor levágásra kerülő, tehát nem használható szélei. Jelentékenyen megdrágíthatja a munkát, tehát minden lehetséges módon a csökkentésére kell törekedni.

Papíroskárpit: enyves földfestékkel bemázolt papiros, amelyre más színű mintákat nyomtatnak. A mintázást teljesen azonos módon végzik, mint a szövetek kézzel való nyomtatását. Nyomtatás után

kalanderen simítják, esetleg mintásan sajtolják a kárpitot.

Papiroslemez (kéregpapiros): tulajdonképpen nem más, mint vastag papiros. Anyagösszetétele szerint kétféle lemezt ismerünk, még pedig: falemezt, amely tiszta facsiszolatból áll és szürke vagy barna lemezt, amely ócska papiroshulladékokból készül. A falemez merev, nem hajlítható és ezért nagyon törékeny, míg a szürke és barna lemez már sokkal szívósabb, hajlékony és jól feldolgozható. A lemezek a kereskedelmi forgalomba számozással kerülnek, ami azt jelenti, hogy 25 kg-ban hány lemez van. Például: a 40-es jelzés azt jelenti, hogy ebből a vastagságú lemezből 40 db nyom 25 kg-ot. A lemezek kivétel nélkül mind 70 : 100 cm-es alakban készülnek. A falemezt 10-es számtól 100-asig, a szürke lemezt 6-os számtól 120-asig, a barna lemezt pedig 10-estől 130-as számig gyártják. A lemezt könyvek bekötési táblájához, dobozok készítéséhez stb. használják. fj

Papirosmennyiség-kiszámítási táblák: lehetővé teszik a gyors és biztos kiszámítást; l. a 368. oldalunkon.

Papirospor: a pótló anyagokkal telített papiros nyomtatásakor lerakódó papirospor sok kellemetlenséget okoz a gépmesternek. A tengelyágyak kenőréseit eldugaszoló és a festékszerkezetet piszkító papirosport rotációs gépeknél úgy igyekeztek ártalmatlanná tenni, hogy a végnélküli papirosnak a gépbe vezetésénél néhány nagy kefét alkalmaztak, melyek a laza rostok nagy részét lesöpörték. Az autotípiák nyomtatásakor is sok galibát okoz a papirospor, belevéve magát a klisé ponthálózatába. Még legkönnyebben úgy segíthetünk rajta, hogy kifogástalan festékező hengereket veszünk, amelyeknek az a tulajdonságuk, hogy a papiros porát fölszedik.

Papirosstereotípia: l. Stereotípia.

Papiros-szabványosítás: Már az új szabványosító mozgalom kezdetei előtt hosszú idővel felmerült a papíralakok egységesítésének szükségessége és nálunk állítólag II. József állapította meg egy rendeletében a most 0-ás fóliónak nevezett 21×34 cm méretű irodai alakot, míg a kereskedelmi levelezésben egy általában kvartnak elnevezett szélesebb és rövidebb alak terjedt el. Ugyanez a helyzet egész Középeurópában, de az egyes országok hivatalos irodai és kereskedelmi alakjai nem felelnek meg egymásnak. A modern papírgyártás kialakulása siettette az egységesítést és így Közép-Európa országaiban többé-kevésbé általánosan elfogadott méretek ki is alakultak. Így pl a Magyarországon használatos méretek a 0-tól a XVI-osig terjednek, s közöttük több régen kötelező állami szabvány volt, mint pl. a IV-es alak a katonai hatóságok nyilvántartásaira nézve, de sok más eltérő formátum is volt használatban s a gyártási és vágási differenciák miatt még ezek a méretek sem tartattak be pontosan. A háború után végre Magyarország is megkezdte a szabványosításának munkáját (lásd: Szabványosítás) és a papirosalakokra nézve a német formátumrendszert fogadta el. Ezeknek a használatát az állami hivatalokra nézve a 2280/1930. ME. sz. miniszterelnöki rendelet tette kötelezővé, a részletes rendelkezéseket pedig a 126.014/1930. KM. sz. kereskedelemügyi miniszteri rendelet s az annak kapcsán kiadott MOSZ. 16., 17. és 18. számú táblázatok tartalmazzák. E szabványrendszer 3 alapelven épül fel, éspedig: 1. az alapméretnek a méterrendszerből kell kiindulnia, 2. az egyes alakoknak egyforma arányúaknak, vagyis egymáshoz hasonlóaknak, 3. azoknak kettőzés vagy felezés útján egymásból előállíthatóknak kell lenniök. Így tehát a rendszer alapját az A0 alak

Papírmennyiségkiszámítási táblázat:

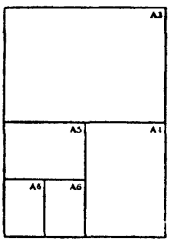
Ha a nyomandó példányszám	Kell hozzá (ív), ha egy ív kiad														
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	példányt														
50	25	17	13	10	9	8	7	6	5	5	5	4	4	4	4
100	50	34	25	20	17	15	13	12	10	10	9	8	8	7	7
150	75	50	38	30	25	22	19	17	15	14	13	12	11	10	10
200	100	67	50	40	34	29	25	23	20	19	17	16	15	14	13
250	125	84	63	50	42	36	32	28	25	23	21	20	18	17	16
300	150	100	75	60	50	43	38	34	30	28	25	24	22	20	19
350	175	117	88	70	59	50	44	39	35	32	30	27	25	24	22
400	200	134	100	80	65	58	50	45	40	37	34	31	29	27	25
450	225	150	113	90	75	65	57	50	45	42	38	35	33	30	29
500	250	167	125	100	84	72	63	56	50	46	42	39	36	34	32
550	275	184	138	110	92	79	69	62	55	50	46	43	40	37	35
600	300	200	150	120	100	86	75	67	60	55	50	47	43	40	38
650	325	217	163	130	109	93	82	73	65	60	55	50	47	44	41
700	350	234	175	140	117	100	88	78	70	64	59	54	50	47	44
750	375	250	188	150	125	108	94	84	75	69	63	58	54	50	47
800	400	267	200	160	134	115	100	89	80	73	67	62	58	54	50
850	425	284	213	170	142	122	106	95	85	78	71	66	61	57	54
900	450	300	225	180	150	129	113	100	90	82	75	70	65	60	57
950	475	316	238	190	159	136	119	106	95	87	80	74	68	64	60
1000	500	334	250	200	167	143	125	112	100	91	84	77	72	67	63
1100	550	367	275	220	184	158	138	123	110	100	92	80	79	74	69
1150	575	384	288	230	192	165	144	128	115	105	96	89	83	77	72
1200	600	400	300	240	200	172	150	134	120	110	100	93	86	80	75
1250	625	417	313	250	209	179	157	139	125	114	105	97	90	84	79
1300	650	434	325	260	217	186	163	145	130	119	109	100	93	87	82
1400	700	467	350	280	234	200	175	156	140	128	117	108	100	94	88
1500	750	500	375	300	250	215	188	167	150	137	125	116	108	100	94
1600	800	534	400	320	267	229	200	178	160	146	134	124	115	107	100
1700	850	567	425	340	284	243	213	189	170	155	142	131	422	114	107
1750	875	584	438	350	292	250	219	195	175	160	146	135	125	117	110
1800	900	600	450	360	300	258	225	200	180	164	150	139	129	120	113
1900	950	634	475	380	317	272	238	212	190	173	159	147	136	127	119
2000	1000	667	500	400	334	286	250	223	200	182	167	154	143	134	125
2500	1250	834	625	500	417	358	313	278	250	228	209	193	179	167	157
3000	1500	1000	750	600	500	429	375	334	300	273	250	231	215	200	188
4000	2000	1334	1000	800	667	572	500	445	400	364	334	308	286	267	250
5000	2500	1667	1250	1000	834	715	625	556	500	455	417	385	358	334	313

Jegyzet. Ahol ¼ vagy ½ ívek fordulnak elő, azok mindenütt fölfelé egész ívre vannak kikerekítve. — Ha pl a 750 nyolcadívhez szükséges papírmennyiséget akarjuk kiszámítani, akkor csak a 750-es példányszámot és a 8. rovatot kell megnéznünk.

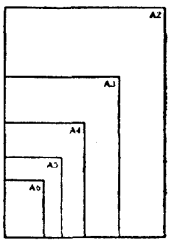
képezi, melynek területe egy négyzetméter és két oldala egymáshoz az aranymetszés (sectio aurea, l. o.) szerinti arányban van, vagyis abban az arányban, amelyben a négyzet egy oldala áll annak átlójához és amelyet az 1:2 arányszám fejez ki. Ennek az alapformátumnak pontos mérete 841×1189 mm. s ebből állíthatók elő felezés útján a többi alakok, amelyek mérete pontosan betartandó (lásd: Készformátum és Nyersformátum). Az A0 alak fele az A1 alak, annak fele az A2 alak, amely a hivatalos használatban a régi V-ös és VIII-ast helyettesíti s ennek fele az A3 alak, amely a régi irodai, 0-ás ív helyébe lépett. Ennek fele az A4 alak, amelynek mérete 210×297 mm, az új irodai félív, amelynek szélessége pontosan a régi 0-ás félívé, magassága pedig az átlagos kvart lapénak felel meg. Ez a kedvező körülmény nagyon megkönnyítette a reform bevezetését, mert ilyenformán az A4 alakú levelek úgy a hivatalos, mint a magángazdaságban használatos irattartókba könnyen belehelyezhetők: Mivel az A0 alak pontosan 1 négyzetméter, a szabványos papirosok rizsmasúlya igen könnyen meghatározható, vagyis az A0 alakú papíros rizsmasúlya mindig megegyezik a négyzetméter-grammsúllyal. Az A4 alakból további kétszeri felezés útján áll elő az A6 alak, amelynek mérete 105×148 mm, s ezt az alakot a Nemzetközi Postaegyesület mint új levelezőlapalakot fogadta el. Mivel a gyakorlatban az A sorozat nem fedezhet mindenféle szükségletet, az egyes alakok középarányosait képező alakokból álló B sorozatot is szabad használni, amelynek bevezetését megkönnyíti az, hogy a B1 alak 707×1000 mm mérete igen közel jár a régi X-es alak 700×1000 mm méretéhez. Lehetőleg azonban mindig az A alakokat kell használni, mert csak ezeket lehet olyan alakra összehajtani, amely az A4 alakra alapított irattárakba belefér. Az A és B sorozat középarányosa a C sorozat, amely az A sorozat alakjaihoz alkalmas borítékok méreteit adja. A reform bevezetése olyan sok előnnyel jár, hogy azzal minden nyomdásznak foglalkoznia kell, hogy kellő tájékozottság alapján ajánlhassa annak bevezetését rendelőinek, mert az előnyök csak a reform teljes bevezetése, vagyis a kétféle raktártartás megszűnése után fognak mutatkozni. A Magyar Szabványügyi Intézet kidolgozta már a MOSZ. 400—421. számú szabványokat, amelyek az összes iskolai füzetek egységes típusait tartalmazzák és most van munkában a MOSZ. 19. számú szabvány, amely a papiros szállítására és átvételére vonatkozó feltételeket, valamint a MOSZ. 20. számú szabvány, amely a papiros egységes vizsgálati módszereit, végül a MOSZ. 21. számú szabvány, amely az írás és nyomtatás céljára szolgáló hivatalos papirosok minőségét szabályozza. (Irodalom: Dinbuch 1. Normformate, von Dr. Porstmann, Richard Kiencke und Otto Frank: DIN-Formate und Vordrucke, a különféle német szabványokra, pl. kartotékok és irodabútorok, stb. a Normenausschuss hivatalos kiadványai, amelyek a Beuth-Verlag, Berlin kiadásában jelennek meg. Magyarul: A 2280/1930. ME. és a 126.014/1930. KM. sz. rendeletek, a Magyar Szabványügyi Intézet kiadványai és végül Kner Imre: A papíralakok szabványosítása című vázlata a Nyomda- és Rokonipar Évkönyvének 1935. és 1936. kötetében.)

Papirosvizsgálat: a papiros minőségét, vagyis szívósságát (jóságát), továbbá anyagösszetételét, valamint különféle egyéb tulajdonságait (enyvezés, zsírállóság, áttetszőség, szívóképesség, radirozhatóság stb.) megállapító kémiai és fizikai vizsgálati eljárásoknak összefoglalása. A papiros minőségének, vagyis a különféle igénybevételek, mint húzás, haj-

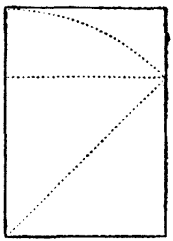
A papiros nagyságát illető szabványrendszer felépítése.

1. ábra

2. ábra

3. ábra

1. A szabványrendszer egymással szomszédos nagyságai felezés, vagy kettőzés útján egymásból keletkeznek. Két ilyen szomszédos nagyság tehát egymáshoz úgy aránylik, mint 1:2. (1. ábra.)

2. A szabványrendszer egyes nagyságai mind hasonlók egymáshoz, vagyis a sorozat minden nagyságának hosszúsága és szélessége egymással ugyanazon viszonyban van. (2. ábra.)

3. Minden nagyság oldalainak egymáshoz való viszonya tehát $1:\sqrt{2}$, vagyis a négyzet oldalainak viszonya az átlójához. (3. ábra.)

A ALAPSORozat A B ÉS C KISEGÍTŐ SOROZATOKKAL

Jelzés	A alapsorozat	B kisegítő sorozatok	C kisegítő sorozatok
	nagysága milliméterekben		
B 0		1000X1414	
C 0			917X1297
A 0	841X1189		
B 1		707X1000	
C 1			648X917
A 1	594X841		
B 2		500X707	
C 2			458X648
A 2	420X594		
B 3		353X500	
C 3			324X458
A 3	297X420		
B 4		250X353	
C 4			229X324
A 4	210X297		
B 5		176X250	
C 5			162X229
A 5	148X210		
B 6		125X176	
C 6			114X162
A 6	105X148		
B 7		88X125	
C 7			81X114
A 7	74X105		
B 8		62X88	
C 8			57X81
A 8	52X74		

4. A szabványsorozat alapnagysága az **A0** nagyság (841X1189 mm), melynek területe 1 m².

5. Az **A** alapsorozat nagyságai közé vannak iktatva a **B** és **C** kisegítősorozatok. A **B** kisegítősorozat nagyságai mindig geometriai középarányosai az **A** alapsorozat két egymásután következő nagyságának, a **C** kisegítősorozat nagyságai pedig mindig geometriai középarányosai az **A** és **B** sorozathoz tartozó ugyanazon sorszámú nagyságoknak.

6. Általában az **A** alapsorozat szabványait kell használni és csak, ha ezek a célnak meg nem felelnek, szabad a **B** sorozatot alkalmazni. A **C** sorozatot csupán boritékokra szabad használni. (126.014/1930. XVII. KM. számú rend. 2. § *a)* pontja.)

7. Hosszúkás nagyságok a főnagyság hosszában való felezésével állitandók elő. Jelzésük: az illető főnagyság jelzése és a ½ jelzés. Például ½ A 4 nagyság (105X297 milliméter), ami tehát megfelel két, egymás fölé helyezett A 6 nagyságnak.

togatás, gyűrés stb.-vel szemben való ellenállásának megállapítása különleges gépeken történik. Nálunk a MOSZ. (l. Szabvány) a Rejtő-féle eljárást írja elő, melynek az a lényege, hogy a szakítógép megállapítja, hogy a vizsgálandó papiros egy próbadarabjának elszakításához milyen rugalmassági, illetőleg szívóssági munka kell; e munkák összessége adja meg a papiros jóságát. Dr Rejtő a papirosokat összesen X osztályba sorolta. (I-II. bankjegypapiros, IV. merített, V. famentes, VI. fatartalmú, VII. rotációs papiros.) Külföldön a papiros szívósságának megállapítására általában a Schopper-féle szakítógépet használják. A próbadarab elszakításához szükséges erőből kiszámítható az illető papiros szakítási hossza méretekben. (Az a hosszúság, amely alatt a vizsgálandó papirosnak egy szalagja egy képzeleti ponton felfüggesztve saját súlya alatt elszakadna.) A merített papiros szakítási hossza 6000—6500 m, jó írópapirosoké 4000—4500 m, rotációs ujságpapirosé 2200—2500 m között váltakozik. Az anyagösszetétel a papirosnál mikroszkópiai úton állapítható meg, minthogy az egyes nyersanyagok rostjainak (rongyfélék, fenyők, lombfák, szalma, espartófű) mikroszkópiai képe igen lényegesen különbözik egymástól. De könnyen megkülönböztethetők egymástól a faköszörület, valamint a facellulóz sejtjei is. A famentes és fatartalmú papiros megállapítása a gyakorlatban reagens folyadékokkal történik. Legelterjedtebb a floroglucin, ami a fatartalmú papirost, aszerint amint az kevesebb, vagy több faköszörületet tartalmaz, halvány rózsaszínre, illetőleg vérvörösre festi. Az anilinszulfát a fatartalmú papirost halványsárgára, a Wurster-féle dimetil-oldat pedig narancs-színűre festi. df

Papiros zsugorodása: rendszerint a még kellően ki nem száradt és nedvesen csomagolt, vagy nedves időben szállított papirosnál fordul elő. A papiros szélei ilyenkor hullámosak és nyomtatáskor ráncolódnak. A papiros ez esetben a nyomda helyiségeiben kifüggesztendő; ha ez nem használna, úgy erős makulatúra, úgynevezett «belövő papiros» közé kell rakosgatnunk, s így «belőve» nyomtatnunk. A zsugorodás főleg a kromolitográfiai és egyéb színes munkának veszedelme. Az efféle munkához használt papirosnak olyannak kell lennie, hogy a nedvességnek hatására ne nyúlhasson meg, mert negyedmilliméteres differenciák is végzetesek lehetnek a színes nyomat sikerültére. A régi litográfus olyanformán tette a papirost nem-nyúlóvá és nemzsugorodóvá, hogy födőfehér festékkel mind a két oldalán többszörösen telenyomtatta. Újabban már a kereskedelemben is kapható nedvességre nem reagáló papiros.

Papirotípia: egyik módja a fotolitográfiai átnyomtatásnak.

Papírusz: amelytől a papiros majdnem minden írástudó nép nyelvén a maga írásmódja szerint a nevét nyerte, a papíruszcserje rostjaiból készült Plinius szerint a következő módon: a még nedvével telített szárakról eltávolították a külső héjat és lehúzták a kettéhasított szárakról az egymásra rétegesen fekvő hártyaszerű belső részt, amelyek közül a középen fekvők adták a legjobb papíruszt. Az így nyert háncsszalagokat széliknél egymás mellé helyezték, majd keresztben egy második réteget tettek, meghintették vízzel, keményítőcsirizzel bekenték, préselték, szárították és simították. Ebből a készítési módból magyarázható meg, hogy a papíruszlapok, világosság felé tartva, szövetszerű anyagot mutatnak. A papírusznak törékenysége és átlát-

szósága miatt csak az egyik oldalára lehetett írni; reánk nézve ez szerencsés körülménnyé vált, mert sohasem lett volna módunk arra, hogy ősrégi papirusztekercseket elolvashassunk, mert ezek porrá omlottak volna legöngyölés közben, így azonban a legöngyölés pillanatában ragadóssá tett vásznon vagy más anyagon rögzíthetők voltak. A papírusz gyártása egyedáruság volt: a papíruszadó magassága miatt Tiberius császár alatt zendülés is tört ki. Meglepő jelenség, hogy a legrégibb időben, egy évezreden át, az egész világot el tudták látni papirusszal Egyiptomból, ma pedig ez a növény ott fel nem lelhető. **ká**

Pap István (szatmárnémeti): a Károlyi Ferenc gróf által 1754-ben alapított nagykárolyi tipográfiának első ügyvezetője 1754—1775-ig.

Pap Sámuel (telegdi): Tótfalusi Kis Miklós kolozsvári tipográfiájának bérlője a nagy tipográfus halála után. 1730-ig működött és nagy tisztességben volt része. Könyvnyomtató létére a város — «mint minden keresztény országokban szokás» — az adófizetés és egyéb közterhek alól fölmentette, s e tanácsi határozathoz később a főkormányszék is hozzájárult.

Pappendeckel: 1. Papiroslemez.

Pap Sándor (szatmári): Telegdi Pap Sámuel után a kolozsvári Tótfalusi Kis Miklós nyomdájának a bérlője; szül. 1697-ben, megh. 1745-ben. 26 esztendős korában a ref. konzisztórium segélyével Lőcsére ment nyomdászinasnak, s azután Frankfurt felé vette útját, ahol a betűmetszést és betűöntést tanulta álló két esztendeig. Majd 1726-ban Amsterdamban, aztán Utrechtben a biblia nyomtatására ügyelt föl. 1729 nyarán Halle városába ment tipográfusnak, ahonnan 1731-ben hazajőve, bérbe vette a Kis Miklós alapította — akkor már az egyetemes református egyház birtokában levő — nyomdát.

Paragrafus: l. Szakaszjel.

Paragráfia: az író neuraszténiájának ama tünete, hogy kéziratán egyes betűket kihagy, fölcserél avagy kettőz.

Paragramma (görög): a. m. hozzáírás; valamely írásnak betűváltoztatással való meghamisítása.

Parallelgép: mechanikai segédeszköze a litográfiai stb. rajzolónak, hogy olyan rovatolásokat, vagyis sraffírozásokat, melyek egymástól egyenlő távolságban párhuzamosan haladnak, gyorsabban végezhessen, mint kézi rajzzal. Van egyszerű kézi készülék alakjában és gépezetformában. A litográfiai rajzolók e sraffírozó gépekkel végzik munkájukat és sineken dolgoznak a megmunkálandó kövön. Igen pontos, érzékeny gépezetek ezek, automatikus számláló készülékkel ellátva.

Parallelogramma: olyan négyszög, amelynek két-két oldala párhuzamos. A parallelogramma lehet tehát egyenlő oldalú, vagy egyenlőtlen oldalú, aszerint, hogy valamennyi oldala egyforma hosszú-e vagy sem; a szögekre való tekintettel derékszögű és ferdeszögű parallelogrammákat különböztetünk meg, aszerint, hogy a szögek derékszögek, vagy pedig hegyes- illetőleg tompaszögek-e.

Paraloid-szerkezet: a festék lehúzódását van hivatva a rotációs- és komplett-gépeknél megakadályozni. A szerkezet a gép ellennyomatos cilinderét állandóan valami olyan masszával kenegeti, amely a festékrészecskék rájatapadását — amelyek az ív maszatolódását okozzák — megakadályozza. A szerkezet egy a masszát magában foglaló tartályból, egy «duktor»-hengerből és több bársonnyal bevont föladó hengerből áll.

Parangon: 1. betűnagyság megjelölése. Stenglin Jeremiás augsburgi betűöntő 1693-i árjegyzékében is szó van róla; kb. másfél-cicerós tör-

zsököt jelent. Már a 18. században is megkülönböztettek «Parangon»-t (kb. 18 pont) és »grobe Kanon»-t (28 pont). — 2. Betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 20 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 18.76 méterpontjának. Az angolországi Parangon csak 18.2 méterpontot tesz ki. A hollandiai nemkülönben.

Parangone: 17 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Paravisino: milánói ősnyomdász. Ő nyomtatott öntött görög betűkkel először, 1476-ban.

Parisienne: kb. 5 pontos betűnagyság a régi francia nyomdászoknál.

Paritásos munkásközvetítő: l. Munkásközvetítő.

Paritásos Békéltető Bizottság: lásd Békéltető Bizottság és Kollektív szerződés.

Párizsi kék: l. Festékkeverés.

Párizsi ősnyomdászat: a francia fővárosban 1470-ben honosult meg a nyomdászat Gering, Friburger és Crantz német tipográfusok odakerültével. 1500-ban már 50 műhelyben, a szedők és nyomtatómunkások százaival dolgoztak a szajnaparti városban.

Parmigianina: 5 pontos betűnagyság az olaszoknál.

Parti: a könyvkereskedelemben az áruengedménynek az a formája, midőn a kereskedő több példányt kap, mint amennyit valóban fizet. A partit a számlán törtszámmal szokás jelölni, pl. 7/6, 11/10, 13/12, — ez azt jelenti, hogy a kereskedő 6, 10, illetve 12 példány vásárlásánál 7, 11 illetve 13 példányhoz jut. Emellett természetesen fennáll a rendes rabatt is. Ha tehát az eladási föltétel pl.: «30% és 11/10», akkor ez úgy értendő, hogy 10 példánynak 30% rabattal való fizetése ellenében a kiadó 11 példányt szállít. A valóságos rabatt ez esetben 30%-ról 36.67%-ra emelkedik, minthogy 10 könyv nettó árát 11-gyel kell elosztanunk. A partiknál jelentkező tényleges rabattot úgynevezett parti-táblázatokban szokás összeállítani. kj

Parys Kanon: 48 pontos betűnagyság a hollandus tipográfiában.

Passepartout (francia): a. m. mindenhová szóló belépőjegy; a papiroskonfekcionálásban papirosból való képkeret.

Passzív vagyon: l. Könyvelés.

Pasztellezés: úgy történik, hogy a rajz körvonalait előbb szénrudacskával, de igen halványan fölvázoljuk a papirosra, s azután óvatosan fölrakosgatjuk a színeket. E színek mindegyikét — hogy már eleve össze ne keveredjenek — másmás ujjunkkal dörzsöljük a papirosra; ha az ujjunk kevés: megfelelő számú «wischer»-t (franc.: estompe) veszünk még alkalmazásba.

Pasztellkréta: többféle gyártmány kapható belőle és számtalan színárnyalatban. Főleg nagyformátumú csendéleteképek, portrék stb. készítésekor használják. De csak a lágyabb féleségek alkalmasak, amennyiben a vastag és érdes pasztellpapiroson vagy papírlemezen jobban eldörzsölhetők, mint a keményebb fajták.

Pataki József: Szatmári Pap Sándor kolozsvári tipográfus segédje. Belgiumban tanulta a nyomdászatot és Pap Sándor halála után, 1745-ben, ennek örökébe lépett. Megh. 1770-ben.

Pataki Sámuel: Páldi Székely István utóda a kolozsvári ref. kollégium nyomdájának igazgatásában 1769-től fogva. 17 esztendeig állott e tipográfia élén.

Pátria Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. 1893-ban «Hazánk» címmel s 600.000 korona alaptőkével alakult. 1894-ben címét Pátriára változtatta (l. Hazánk).

Pátria Magyar Írók, Hírlapírók és Művészek Klubja: l. Sajtóegyesületek.

Patrica (betűbélyegző: Frecskay Jánosnál kölyű, német nyelven

pedig Stempel): a nyomdabetű vállfelületétől a képfölületig terjedő részének megfelelő acélba vésett formája, melyet úgy tesznek sokszorosíthatóvá, hogy vas- vagy vörösrézpálcikába sajtolják s így matricának nevezett negativot készítenek vele. A betűnegativ patrica útján történő előállítása már a betűgyártás kezdeti módszereihez tartozott. A patrica előállítása vésők és reszelők segítségével kézzel történt, de ma már csaknem kizárólag géppel (mint a matricák mechanikai marással) készül. ls és ta

Patrón: olyanféle kivágott lemez, mint aminőkön át a szobafestő mázolgatja egymás mellé a fali figuráit. A középkor fejedelmei és notáriusai is ilyenféle patrónokat használtak az aláírásukhoz; ezeken furfangos csoportosítású betűk voltak kivágva, s aláírás alkalmával ráterítve az okirat kellő helyére, valami ecsetfélével vitték rájuk a tintát avagy fölhigított festéket. — Gutenbergék idejében a «patrón» szó betűrudacskát is jelenthetett; erre következtetünk a nagy föltalálónak a «Catholicon»-hoz (1460) adott kolofonjából: «Nem náddal, írótollszővel avagy tollal másoltatott ez a mű, hanem a patrónoknak és formáknak csudálatos összeillesztése, aránya és egyformasága következtében nyomattatott és befejezésre juttattatott.»

Pauer János Mihály: pesti könyvkereskedő a 18-ik század végén. Trattner János Tamás (l. o.) neves könyvnyomtató és könyvkereskedő 1789-ben áruházta könyv kereskedését.

Paul Károly: bajai könyvnyomtató a 19. század ötvenes-hatvanas éveiben.

Pausál-rendszer: l. Számolási rendszer.

Pauzálás: újabban föltalált egyszerű módja a következő: A közönséges rajzolópapirost tiszta benzinnel itatjuk, mire az tökéletesen átlátszóvá lesz. Már most rálehelyezzük a lemásolandó rajzra, s ennek átlátszó vonalait ceruzával vagy tollal követjük rajta. A tusrajzokat szakasztott így másolhatjuk le. Mire a másolással elkészülünk, a benzin rendszerint úgy elpárolog a papirosból, hogy nyoma sem marad.

Pauzla-nyomás: a fénymásolásnak egyik módja.

Pavlovszky J. Alajos: szül. 1870-ben. Wilckens és Waidlnél, majd a Pallas-nyomdában tanult. Katonáskodása után a Pallasban, a Hornyánszkynál, Révai és Salamonnál, majd az Athenaeumban volt mesterszedő. 1912-től 1920-ig a Tolnai-nyomda faktora, majd később 1928-ig a Hangya házi nyomdájának vezetője volt, azóta pedig a Légrády Testvéreknél korrektor. 1901-től 1903-ig a Magyar Nyomdászok Évkönyve szerkesztője volt. Ugyancsak 1901-ben Mitterszky József és Novák László társaságában a Könyvnyomdászok Szakköre továbbképző szaktanfolyamait szervezte meg. Tagja volt a Nyomdászati Tanműhelynek, s évek során át tanított a szakirányú tanonciskolán.

Pazigráfia (görög): a. m. mindenki számára való írás, a világ minden népe által megérthető jelírás.

Peacock-féle betűöntő gép: a háború előtt reklámozták Amerikában. Állítólag nem kevesebb, mint százhúszezer betűt tudott volna önteni egy-egy óra alatt.

Pearl: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 5 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünkben 4·69 méterpontnak. Az angolországi «Pearl» betűnagyság csak 4·55 méterpont.

Pearson-gép: egyes betűket öntő szedőgép; a Monotypehez hasonlit, de az egyes betűk megöntése közvetlenül a billentyűzetés következtében történik.

Péce: Frecskay János így nevezi a punktúrát (l. o.).

Péchy Imre: állami nyomdánk volt igazgatója, szül. 1832-ben, megh. 1898-ban. Katona, majd mérnök volt; 1872-ig a kataszteri térképészeti osztálynak volt a vezetője, azóta pedig az államnyomda igazgatója. Térképészeti dolgozatai a külföldön is elismerésben részesültek.

Pécsi könyvnyomtatás: E város első könyvnyomtatója Engel József volt, ki 1772-ben állította föl itt a sajtóját. Halála után (1796) özvegye, Krisztina folytatta 1808-ig a nyomdászkodást, amikor veje, Knezevics István vette át a nyomdát. Azonban a püspöki líceumi nyomda alapítása következtében öreg napjaira tönkrement s kellékei később Kaposvárra kerültek, hol 1849-ben az osztrákok golyót öntöttek betűiből. — A püspöki líceumi nyomdát 1838-ban alapította Szepessy Ignác báró pécsi püspök. Ügyvezetőképpen Szodói Nagy Benjámin működött itt 1856-ig, amely időtől fogva a nyomdát bérbe adták. Az első bérlő Perger Sándor szekszárdi nyomdatulajdonos volt.

Pécsi Lukács: a nagyszombati nyomdának Telegdi Miklós halála után, 1586-tól való kurátora. Jórészt a maga szépszámú iratainak sokszorosítására használta e sajtót.

Pehelykönnyű nyomtatópapiros (volumen-papiros): azokat a papirosfajtákat nevezzük így, amelyek anyagösszetételre való tekintet nélkül, grammsúlyukhoz viszonyítva aránylag nagy vastagsággal (volumennel) bírnak. A legtestesebb papirosok eszpartó-cellulózból készülnek, melyek sejtjei nagy duzzadóképességgel bírnak. Újabban már fenyőből készült szulfidcellulóz sejtjeit is lehet bizonyos eljárással az eszpartó-cellulózhoz hasonló minőségben gyártani, úgy hogy e nyersanyagból készült papirosok megközelítik az eszpartó-papirost. 100 grammos eszparto-papiros vastagsága 0.28—0.3 mm, szulfid-cellulózból készültéé 0.23—0.25 mm. A volumenpapirosok töltőanyagtól mentesek, ezért is transzparensek és aránylag kemény fogásúak. Minthogy igen laza szerkezetűek és a papirosgépen erősebben tömörítve, illetve préselve nincsenek, kétoldalúak és az a kellemetlen tulajdonságuk, hogy a papiros felületéről nyomtatás közben a le nem kötött laza sejtrészecskék leválnak (a papiros porzik). df

Peidl Gyula: szül. Ravazdon, Győr megyében 1873 január havában. A betűszedést a Franklin-nyomdában tanulta 1886-tól 1890-ig. Vándorútra kelve, Székesfehérvárt, Besztercén, Kassán, Sankt-Pöltenben és Schwyzben dolgozott; hazajövé a Schlenker, Rudnyánszky, Budapesti Hírlap, Pallas és Pátria nyomdák voltak működésének fő-fő állomásai. Nyomdásztársadalmi tevékenységének főbb adatai: 1895-ben az első Szakegyesület választmányi tagja; 1898—1900-ig az árszabályt tárgyaló bizottság tagja; 1900 május 19-től kezdve 1918-ig (rövid megszakításokkal) a Typographia szerkesztője, egyszersmind a szabad szervezet vezetője. Jórészt az ő nevéhez fűződik a kollektív szerződés meggyökereztetése és a tanoncskála megállapítása. Természetesen jelentős része volt kora minden egyéb nyomdászintézményének a létrehozásában is. Az Országos Szervező Bizottságnak az 1935 szeptemberi kongresszusig súlyos szavú, oszlopos tagja volt; szép levélben jelentette be a visszavonulását. — A magyar politikában való szereplése történelmi jelentőségű. 1909-től 1919-ig a szociáldemokrata párt vezetőségének tagja; 1918-ban a Berinkey-kormányban munkaügyi és népjóléti miniszter; 1919-ben a szakszervezeti vezetőkből alakult kormány elnöke; 1920-ban és 1921 november haváig Bécsben élt; 1922-

ben Szeged város II. kerülete nemzetgyűlési, 1926-ban országgyűlési képviselővé választotta. Ebben a minőségében a szociáldemokrata frakció elnöke volt. — Az Általános Fogyasztási Szövetkezetnek 1908-ban titkára lett, s hosszú időn át szerkesztette a Szövetkezeti Értesítőt. Jelenleg a Szövetkezet ügyvezető elnöke.

Peinture Bogaerts: az olajnyomat kiegészítése kézi festéssel.

Pelegrina: 31:42 centiméteres papirosnagyság az olaszoknál.

Pen-Club: nemzetközi írói egyesülés. Nevét az angol «Poets, Essayists, Novellists» kezdőbetűinek összevonásából nyerte, azonban jelképes értelme is van, mert «pen» angolul tollat jelent. Közvetlenül a háború után alapította Mrs. Dawson Scott angol írónő, a nemzetek szellemi közeledésének előmozdítására. Minden kultúrállamban működik egy-egy tagozata; a magyar Pen-Club 1926-ban jött létre, első elnöke Rákosi Jenő volt. Évente világkongresszust tart; az összejövetel 1933-ban Budapesten volt. kj

Pereiro-féle szedőgép: A madridi Pereiro Péter századvégi «gyorsszedőgépe», amely azonban túlságosan komplikált volta miatt nem vált be.

Perforáló gép: a könyvkötők által használt gép papirosiveknek vonalban való keresztülluggatására. Olyan nyomtatványoknál teszik ezt, amelyek szelvénnyel vannak ellátva s ez a használatkor leszakítandó. Legegyszerűbb formája a lyukasztó kerék, amely majd olyan, mint a sarkantyú. Fogóba ágyazott, szaggatott, de éles szélű kerék ez, s úgy perforálunk vele, hogy a sima kéregpapirosra helyezett iv megfelelő helyére vonalzót teszünk s e mellett gördítjük végig a kereket. A tulajdonképpeni perforáló gépek fajtája ma már tömérdek: van olyan, amely a varrógéphez hasonló szerkezetű, van lábbal meg kézzel hajtásra való stb. A lyukacskák formája többnyire gömbölyű, úgy mint azt levélbélyegeink élén láthatjuk. — Van olyan lyukasztó gép is, amely arra való, hogy vele stereotípés galvánlemezeket fára szögezés végett átlyuggassunk. A lyukasztás úgy történik, hogy a készüléken lévő fogantyút hirtelen lenyomjuk, miáltal egy acélszög verődik át a gép alsó lapjára fektetett lemezen.

Pergamen: állatoknak (borjú, szamár, kecske, juh, bárány, kutya) szőrétől megfosztott s cserzetlen, írásra meg rajzolásra használt bőre. A tökéletesen kidolgozott pergament előbb fehér enyvfestékkel festik vagy bekrétázzák s tajtékkővel kisimítják, hogy alkalmatos legyen írásra. Ázsiából származik, a zsidók már Dávid király idejében használták. Nevét valószínűleg Pergamon városától kapta, ahol a Kr. e. 2. században nagy mennyiségben gyártották. A 3—4. századtól kezdve mindinkább kiszorítja a papiruszt (l. o.). Innen kezdve azt már főleg csak okiratokhoz használják és a könyvnyomtatás elterjedéséig a pergamen lesz a középkor általános íróanyaga. A disznóbőrből készült pergamenbe könyveket kötöttek; ma a pergament inkább csak díszes okiratokhoz és bibliofil kötésekbez használják. kj

Pergamenre való nyomtatás: Ilyenkor mülhatatlanul szükséges a pergament kissé nyirkosítanunk, amit legcélszerűbben úgy érhetünk el, hogy síma fölületű nedves papírosivek közé tesszük az egyes pergamenlapokat. A túlságos áztatás azonban esetleg megsárgíthatja a lapokat. Mihelyt ezek kissé megpuhultak, megkezdhetjük a nyomtatást. Ennek megtörténte után száraz papirosívek közé kerülnek a lapok, még pedig rögtön, hogy a külső levegő ne sokat érje őket.

Perger Ferenc: 1806-ban vette át az 1776-ban megnyitott szombathelyi Siess-féle nyomdát, s azt 1840-ig bírta, amikor tönkremenvén, Reichard Károly lett annak tulajdonosa.

Perger Sándor: 1844 táján nyitott nyomdát Szekszárdon. 1856-ig működött itt; ekkor bérlője lett a pécsi líceumi nyomdának, szekszárdi nyomdája pedig Ujfalussy Lajos birtokába került.

Pergossich János: vándorló könyvnyomtató, valószínűleg Manlius János tanítványa. 1587-ben tűnik föl Varasdon.

Periszkóp: l. Objektív.

Perl: az 5 pontos betűnagyság neve a németeknél.

Perl Béla: szül. 1884-ben, felszabadult 1901-ben. 1903-ban a Globus-nyomdába került, ahol ma is dolgozik. 1918-tól három cikluson keresztül az Országos Bizottságban az ellenőrzőbizottság tagja; most ismét ezt a tisztséget tölti be. A Segélyzőegyesület választmányának is tagja volt. A Budapesti Hírlapszedők Körének háromévi megszakítással 1914 óta jegyzője.

Permanent prints (szénnyomat): a könyvkiadóktól használt új grafikai mesterszó. A nyomtatásnak nincs benne egyáltalában semmi szerepe sem, s ezért a szó hibás. Különben pigment-eljárással (l. o.) készült egyszerű fotográfiát jelent.

Perrotina: l. Szövetnyomtatás.

Perspektíva: l. Levegő-perspektíva és Távlati rövidítés.

Pesti Könyvnyomda R. T.: 1868-ban alapította Falk Miksa és a népszerű honvédtábornok Klapka György. A vállalat igazgatójául hazahívták Bécsből Falk Miksa öccsét, az ottan a Sommer-féle nyomda faktoraként tevékenykedő Falk Zsigmondot, aki ügyes üzletpolitikájával nagyra növesztette csakhamar a friss vállalatot. A nyomda főfaktora kezdetben a jó emlékű Hirsch Lipót, majd Bonyhády Antal volt, kit a nyolcvanas években a »Grafikai Szemle« későbbeni szerkesztője, Tanay József váltott fel ebben az állásában. A nyomdát 1890 körül litográfiával és hangjegymetsző intézettel is megbővítették. Munkásainak száma 1913-ban a négyszázat is meghaladta. A háború után a vállalat hanyatlani kezdett s 1931-ben megszűnt.

Pestszenterzsébeti Könyvnyomdászok és Rokonszakmabeli Munkások és Munkásnők Társasköre: alakult 1927-ben. Székhelye: Pestszenterzsébet, Nagy György István utca 2. Elnök: Kőhalmi Vilmos. Alelnök: Gajdosik Nándor. Titkár: Schulek István. Pénztáros: Poledniák Alajos. Jegyző: Goór József. L. még Társaskörök.

Péter Jenő: szül. Bécsben 1876-ban. A műszaki pályára készült és műegyetemi tanulmányainak elvégzése után 1897-ben mint gépészmérnök az Államvasutak szolgálatába lépett. 1910-ig hivatali teendői elvégzése mellett szerkesztette a »Kazán- és Gépujság«-ot. 1911-ben a Franklin-Társulat részéről nyert meghívást a vállalat ügyvezető-igazgatói teendőinek átvételére. Ez időre esik Péter Jenőnek a Grafikai Főnökegyesületbe való bekapcsolódása is, ahol társulatának képviseletében a szakmai közélet terén értékes működést fejtett ki. Az 1912. évi közgyűlés a választmányi tagok sorába iktatta. Az 1915. évi egyesületi közgyűlés megteremtve a társelnöki tisztséget, ennek betöltésére Péter Jenőt kérte fel. Hosszú évekig mint a nyomdai békéltető bizottság elnöke vezette a könyvnyomdai árszabálybizottság értekezleteit. 1921-ben a Franklin-Társulat vezérigazgatójává neveztetett ki. 1930 elején, Schwarz Félixnek, a Grafikai Főnökegyesület elnökének e tisztségtől történt visszalépése után, az egyesület Péter Jenővel kívánta a megüresedett elnöki széket betöl-

teni. E kívánság azonban Péter Jenő elzárkozása következtében csak 1933-ban teljesülhetett. Ez idő óta vezeti a magyar grafikai iparok munkaadói testületét.

Pethe Ferenc (Kisszántói): jonevű közgazdasági író. 1827-ben nyomdát alapított Kolozsvárt, amelyben főleg a maga ujságát, az «Erdélyi Híradó»-t és egyéb műveit állította elő.

Petit: a nyolc pontos betűnagyság újabbkori elnevezése minálunk meg a németeknél.

Petit-colombier: 60:80 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Petit-jésus: 55:70 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Petit-Parangon: a 20 pontos betűnagyság megjelölése a franciáknál.

Petit-ralsin: 32:43 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Petit-romain: a 9 pontos betűnagyság régibb elnevezése a franciáknál.

Petrejus Johannes: jeles nürnbergi tipográfus 1526 és 1550 között. Azt mondja róla a legenda, hogy minden szerszámát, az öntőműszertől a betűkön át a sajtóig — akárcsak Gutenberg — önmaga állította elő.

Petrik Géza: szül. 1845-ben, megh. 1925-ben; neves könyvészeti szakíró, 1884—1905-ig a Corvina szerkesztője. Nagy tudását a magyar bibliográfiának szentelte. Művei («Magyar könyvészet 1860—1875 és 1886—1910», Magyarország bibliográfiája 1712—1860») nélkülözhetetlen segédeszközei a magyar könyvkereskedőnek.

Petrucci Ottaviano: a mozgatható hangjegyekkel való nyomtatás föltalálója. 1501-től 1511-ig Velencében, ettől fogva Fossombronéban nyomdászkodott.

Petru Maior (1754—1821): 1809-től a budai Egyetemi Nyomda cirillbetűs tankönyveinek korrektora volt. Nevéről már a háború előtti időkben román nyelvmívelő egyesületet neveztek el.

Petzval József: magyar származású bécsi tanár; a régi szimpla nagyító üveg helyébe beállította a maga nagy haladást jelentő objektívjét.

Peypus Friedrich: jeles nürnbergi könyvnyomtató a 16. sz. elején.

Pfannenschmied Péter: brassói lut. lelkész és nyomdász 1666—1677-ig, amikor özvegye került a nyomda élére, aki faktorával, a kitűnő német versfaragó Müller Miklóssal kezeltette azt tovább.

Pfister Albrecht: az 1460-as évek elejéről való bambergi ősnyomtató. A harminchatsoros bibliának Gutenbergtől vásárolt betűivel nyomtatott jóideig, s ezért sokan a könyvnyomtatás tulajdonképpeni föltalálójának tartották. Megh. 1470-ben.

Ph betűkkel kezdődő, itt nem talált szavakat l. az F betűnél.

Philosophie: a 10 pontos betűnagyság régibb elnevezése a franciáknál.

Phoenix-lapok: l. Fönix-lapok.

Photoline: Az amerikai Dutton által 1925 körül föltalált fotografikus szedőgép. A betűket soronkint fotografálja.

Photolino: a Robertson, Brown és Orell angol cég 1922-ben szabadalmaztatott fotografikus szedőgépe. A betűket soronként fotografálja. — Nevét onnan kapta, mert külsőleg a Linotypehez hasonlit.

Piacvizsgálat: 1. reklám és keresekedelem szempontjából a vevőközönség ízlésének, kívánságainak, vásárlóképességének és vásárlási szokásainak a vizsgálata. — 2. Lokális piacvizsgálat egy országnak, megyének, városnak, községnek a vizsgálata a fenti szempontok szerint. — 3. A konkurrencia tevékenysége, reklámja, eladási szokásai, eladási eszközei és árujának vizsgálata.

Piaggia Carlo: a nyomdászból lett olasz Afrika-utazó; szül. 1822-ben, megh. 1882-ben. Világjáró nyomdászifjú korában Khartumba ke-

rült, ahol kereskedéssel foglalkozott. Majd összejárta a nyamnyamok földjét, Abesszíniát és egyéb fehér ember által akkoriban még nem ismert területeket.

Pianotype: régi nevezetes szedőgép. A negyvenes években találta föl a lillei Delcambre szövőszékes és a londoni Young. Miként a neve is mutatja, a gép teljesen zongoraformájú volt, s három fő részből állott: legfölül volt a betűtartó, középütt a ferdére állított csatornarendszer s alul a szedéstartó és a klaviatúra. Minden billentyűnyomásra egy-egy betű lökődött ki a tartójából. Ha a sor teleszedődött: forgattyús tolóka tolta félre, hogy innen a szedő kizárás végett elvihesse. Volt külön osztógép is. E gépek kezeléséhez nem kevesebb mint hét ember kellett: egy billentyűzött, egy a sorokat zárta kellő szélességre, kettő a betűtartó csatornákat töltögette, kettő osztott és egy a gépnek a forgattyúját hajtogatta. Évtizedekig javítgatta gépét Delcambre, s még 1881-ben is szabadalmaztatott rajta némely részeket. Ekkor már csak három ember kellett a Pianotype-en való munkához.

Piatnik Ferdinánd: 1824-ben alapította meg kártyagyárát Bécsben, amely folyton bővülve és nagyobbodva, az osztrák főváros egyik legnagyobb speciális műintézetévé lett. A világháború után fiókintézetei létesültek Prágában és Krakkóban; Budapesten már jóval előbb volt ilyen fiókintézet. A bécsi telep még ma is jelentékeny részben exportra dolgozik.

Pica: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 12 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 11.25 méterpontjának. Ugyanennyi a Pica betűnagyság Angliában is.

Pierer Henrik Ágost: német könyvkiadó, szül. 1794-ben, megh. 1850-ben. Ő vezette tovább az atyjától, János Frigyestől alapított könyvkiadó céget és nyomdát s megindította a Pierer-féle Universal-Lexikont.

Pigment: a m. festékanyag. Ennek tulajdonsága, hogy a fény jó részét elnyelve, annak csak bizonyos sugarait veri vissza. Az ilyes pigment részben gyárilag, mesterséges úton készül, de a természetben is roppant mennyiségben van elterjedve. A rózsa például azért piros, mert a szirom-sejtjeiben ily festőanyag, pigment van igen finom rétegekben eloszolva, s ez a reája eső színsugarak közül csak a pirosakat veri vissza, a többit pedig elnyelve, hővé változtatja, s a saját növekedését mozdítja elő vélök. A festékeink céljára való pigmentet valami «testet adó» alapra (kencére) rögzítik, minthogy a színesítőanyag a maga eredeti, vizenyősen szétfolyó alakjában nyomdafesték előállítására nem volna alkalmas.

Pigmenteljárás: a fotomechanikára roppant fontos ama tünemény fölhasználása, hogy a fény a krómsavas kálival áztatott zselatint módosítja, amennyiben a fény által érintett helyek oldhatóságukat elvesztik, míg a többi rész a hozzákevert festőanyaggal együtt meleg vízzel eltávolítható. Az eljárás föltalálója még az öreg Poitevin volt, aki a másolópapiros érzékeny rétegét adó krómos zselatinhoz igen finoman eloszló festékport, vagyis pigmentet kevert. A másolatot elkészülte után meleg vízben áztatta, mikor is a fény nem érte helyeken a zselatin pigmentestül kioldódott: minél árnyékosabbak voltak e részletek: annál inkább. A középtónusok általában gyönyörűen kiadódnak ennél az eljárásnál, mert a meleg víz mindig csak annyi pigmentet mos ki a rétegből, amennyi a negatív világosság- és sötétségbeli viszonyainak valóban

megfelel. A pigmentnyomtatás a hetvenes években nagy jelentőségre jutott, a legjava amatőrök is szívesen foglalkoztak véle, mert tartós, szép, középtónusokban dús képeket adott, s nagyításokra is kiválóan alkalmas volt. Döntő szerepe lett a «fotomechanikai eljárások királynője», a művészetnek mezsgyéjén mozgó «heliogravűr» föltalálásánál is.

Pigmentnyomtatás: a fénynyomat itt-ott használt reklámos neve.

Pigmentpapiros: olyan zselatinnal és hasonló anyagokkal egyik oldalán bevont papiros, melynek zselatinrétegében igen fínom elosztásban festékszemcsék (pigment) vannak beágyazva. A kereskedelemben található pigmentpapiros zselatin rétege bikromátoldattal érzékenyíthető. Negatívról vagy diapozitívról fényeszerzés és az azt követő melegvizes kimosás útján pozitív, ill. negatív kép másolható rája. A melegvizes kimosás (előhívás) előtt a megvilágított pigmentpapirost a zselatinréteges oldalával — nedvesség segítségével — megfelelő (üveg vagy fém) alapra rögzítjük és azon megszáradni hagyjuk. Melegvizes kimosáskor a papirossal együtt leoldódnak mindazok a zselatinrészek, melyek a megvilágítás alatt kellő cserzettséget el nem értek. Az így nyert pigmentzselatin-reliefkép két különböző célra használható fel: üvegen előhíva mint negatívról nyert pozitív kép, mely az ezüstpapiros-másolatoknál olcsóbb és tartósabb; mélynyomtatású raszterről és diapozitívról másolva, henger vagy sík fémfölületre rögzítve s azon előhíva: mint a mélynyomtató formák maratásához szükséges rácsozott zselatinrelief. ts

Piktor (latin): a. m. festő. A középkorban gyakran így is nevezték a kódexek illuminátorait (l. o.).

Pilgram György: a kassai jezsuita nyomda ügyvezetője 1680 körül.

Pillanatnyi fölvételek: l. Objektív.

Pinakotéka (görög): a. m. képtár.

Pinakotípia: a fotográfiai másoló-eljárások egyike.

Pinard A.: logotípiás szedésgyorsító rendszer föltalálója a 19. század közepe táján Párizsban.

Pinatípia: a. m. fotografálás; nyomtatásról szó sincs benne.

Pinterits Károly: írástudós, törvényszéki írás-szakértő; 1909-ben megalapította a Sokszorosító Ipar Rt.-ot, amely azonban halála után — 1933-ban — megszűnt. Érdekes könyvecskéje: «Az írás mestersége».

Pinxit (latin): a. m. festette. Festményeken s ezekről készült reprodukciókon találjuk a művész neve előtt avagy után. Olykor rövidítve is; így: «pinx.»

Pi-Sing: kínai kovács; a Kr. u. 8-ik században porcellánföldből betűket formált, s kiégetve, könyveket szedett és nyomtatott vélük.

Pistorius: l. Lintzer Márkus.

Plágium: szellemi, művészi terméknek, egyéni tipográfiai megoldásnak, vagy ötletnek jogtalan elorzása, majd felhasználása. Ha valaki egy megjelent szöveget, rajzot, képet a szerző vagy művész előzetes hozzájárulása és honorálása nélkül felhasznál, sokszorosít és forgalomba hoz.

Plakát: l. Falragasz.

Plakátbetűk (falragaszbetűk): ez az elnevezés igen tág és nyujtható és rendszerint a 4 cicerós és nagyobb kövér betűkre alkalmazzák. A kisebb szövegű falragaszoknál, ahol a hely engedi: ezeket egészen 40—48 cicerós nagyságig használják. Itt van némi jogosultsága a plakátbetű elnevezésnek, ellenben ugyane betűk közül a 3—12 cicerósokat, sőt nagyobbakat is hirdetésekhez és reklámos nyomtatványokhoz is használják, ami a plakátbetű fogalmát már megdönti. A nagyszövegű hatósági plakátoknál igen gyakori a 20—28 pontos betűk használata és mégsem

nevezték el ezeket plakátbetűknek. E betűk a legkülönfélébb anyagokból készülnek, így betűfémből, fából, bronzból, tisztán sárgarézből és betűfémmel kombinálva (lemez-alakban ólomdúcon), továbbá vasból, aluminiumból, utóbb már acél-aluminiumból (az ú. n. Bui-betűk), de készülnek még üvegből is. Nyomtatástechnikai szempontból a fémből készültek a jobbak, mert szilárdságuknál fogva jó nyomtatóalapot adnak, nem vetemednek, mint a fából készültek, de meg méretre és alakra is pontosabban munkálhatók meg. ls és ta

Plakát-ív: l. Papiros formátuma.

Plakátnyomtatás: Ha nagyobb méretű plakátoknál az összeállított szedés nem tömör, és a betűk nagyobb számmal vannak benne, könnyen beszoríthatók a hirdetmények nyomtatásához használt, középléc nélküli rámába. Ha az egyes sorok azonban ólombetűkből szedve, sűrűn állanak egymás alatt, nagyon ajánlatos azt több részre osztani, s részenként vinni a gépbe. Így elkerülhetjük azt a fáradságot, amit ily nagy súlynak kezelése okoz.

Plakátpapiros: ennek különös ismertetőjele, hogy az egyik oldala nincs simítva, amivel könnyen ragaszthatóvá válik. Általánosan elterjedt plakátpapiros az ú. n. «affiche-papiros», amely olcsóságánál és könnyen nyomtathatóságánál fogva különösen a gyorsan és nagy tömegben készülő plakátok készítésére nagyon alkalmas. Az affiche-papiros, melynek csak egyik oldala simított, míg a másik oldala simítatlan: rendesen 30 gr-os súlyban készül, míg a mindkét oldalon simítatlan «affiche»-t 40 gr súlyban gyártják. Mindkét papiros különféle színekben készül. Az affiche-papiroson készült plakátok nagyon rövid élettartamúak, mert színüket a napon gyorsan elveszítik és az eső könnyen lemossa a falról. A *fínomabb* kivitelű és hosszabb élettartamra szánt, különösen a több színben nyomott plakátokat az úgynevezett halleini famentes plakátpapiroson készítik. A halleini plakátpapiros egyik oldala szintén simítatlan, míg a másik oldala olyan jól van simítva, hogy a legkényesebb többszínű nyomat is kifogástalanul készíthető rajta. A halleini plakátpapiros a kőnyomdai úton készülő többszínű plakátoknál szinte nélkülözhetetlen. Kifejezetten plakátpapiros még a mázolt falragaszpapiros is, melynek élénk és erős tónusú színein nagyon hatásos plakátok állíthatók elő. Ezek a kimondottan plakátpapirosok, ami azonban nem jelenti azt, hogy más papirosokon is ne volnának készíthetők plakátok, mert a különféle ízlések és célok kielégítésére majdnem minden papirosfajtát föl szoktak használni a plakátok készítésekor. fj

Plakátragasztás: A plakátnak felragasztása a házak falaira vagy kerítésekre a tulajdonos hallgatólagos vagy nyilt beleegyezése nélkül nincs megengedve; azért ha ezt törvény vagy törvényerejű szokás meg nem állapítja: a tulajdonosok tűrni nem kötelesek. A plakát jogosulatlan eltávolítására vonatkozó cselekmények a magánjogi károsítás elvei szerint bírálandók meg. A házak falainak oltalmazása céljából a plakátok számára ú. n. hirdetési táblákat szoktak alkalmazni. Helyenkint a község, város állít fel ú. n. hirdetési oszlopokat, vagy egyeseknek jogot ad olyanoknak nyilvános helyen való felállítására, hogy a falak a plakátoktól megkíméltessenek, másrészt pedig a közönség kényelmére, amely így bizonyos mérvben koncentrálva találja a hirdetményeket.

Plakátszedés: itt általában ugyanazok az elvek követendők, mint a hirdetésszedésnél. Kétféle anyag-

ból készült betűket szoktak a plakátszedéshez használni, ú. m. fa- és ólombetűket. Általában csak a 8 cicerónál nagyobb testű betűket tekintik plakátbetűknek. A 16—20 cicerós és ennél nagyobb testű betűk rendesen fából készülnek, ami, tekintve a fabetűknek a könnyűségét, olcsóságát és tartósságát: nagyon praktikus dolog. Plakátok szedésekor még különös tekintettel kell lennünk arra, hogy ezek a falra ragasztva, bizonyos magasságból olvashatók legyenek. Ezért általános szabályként fogadandó el, hogy a plakát felső részén levő sorok aránylag nagyobb betűfajból szedendők, mint az alsó részre szedendő sorok. Előnyére van a plakátnak, ha az egy kissé tömör, nincsenek benne túlságosan nagy hézagok és a sorok ízléssel vannak elrendezve. Az a falragasz, melyen az egyes sorok szinte «kiáltanak» egymás után és csak elvétve van egy-egy tele sor, legyenek bár a betűk csinos metszetűek, sohasem keltheti azt a hatást, amit a kevéssé tömör, ízléssel szedett plakát. De azért vigyáznunk kell, nehogy az ellenkező hibába essünk.

Planétás járat (bolygókerekes meghajtás): oly gyorssajtómeghajtás, amelynél a nyomóalap ide-oda történő mozgatása nem könyökemeltyű segítségével történik, hanem oly módon, hogy egy nagy, belül fogazott, a gépbe épített, tehát fix fogaskerékbe egy kisebb fogaskerék — ciklois-szerű mozgáshoz hasonlóan — lefejtődik. Ez a mozgás a kisebbik, a bolygó fogaskerék egyrészt saját tengelye körül forog, másrészt a fix, belül forgatott nagy kerék tengelye körül végez körmozgást. A bolygókerék csapja van a nyomóalappal összekötve és így áll elő a nyomóalap ide-oda való mozgása. E meghajtás ma már elavult, kétségtelen azonban, hogy a gép nyugodt járását jelentékeny mértékben elősegíti. ll

Plánium: a litográfus így nevezi a kő gumis fölszínét.

Planográfia: a síknyomtatásos lemezekről nyomtató eljárás összefoglaló neve.

Plantin Kristóf: 1555-ben Antwerpenben nyomdát állított, melyben a legkülönfélébb nyelvű munkákat állította elő. Nyomtatványai közül említendő a «Biblia polyglotta» (1569—72, 8 köt.). 1583-ban az Antwerpenben kitört vallási zavargások menekülésre késztették. Leydenbe vonult, új nyomdát alapítva. 1585-ben visszatért Antwerpenbe s a leydeni nyomdáját tudós korrektorának, Raphaelengnek, időközben Párizsban fölállított fióknyomdáját pedig vejének, Le Bé Guillaumenak adta át. Antwerpeni főüzletét másik veje, Johannes Moretus kapta. A nyomda a Moretus-család révén máig is egész eredetiségében fönnmaradt. A későbbi Moretusok levél- és kézirat-, réz- és fametszetgyüjteményt csatoltak hozzá, úgy hogy a nyomdából egy a maga nemében páratlan tipográfiai múzeum lett. Antwerpen városa 1875-ben 1,200,000 frankon megvásárolta s 1877-ben «Musée Plantin-Moretus» néven megnyitotta.

Plasztikus dísz: az olyan ornamentum, amely kidomborodik a lap síkjából, mint például az ú. n. domború nyomtatással előállított képek, vagy még inkább a szobrász és kisplasztikus munkái.

Plasztikus egyengetés: amerikai eljárás; lényege, hogy porrá tört sellakkal vastagon bevont papirost használnak egyengetésre. Erre átnyomtatják a képet s azután a kisebb nyomást igénylő helyeket levakarják róla. A lapot azután enyhén melegítve keményítik s a borítás megfelelő helyére ragasztják. Az egyengető lemeznek olyan fajtája is van, amelyen a sellakréteg csak nagyon vékony és manilla-papirosra van ragasztva. Ebből egyetlen illusztráció nyomtatásához természe-

tesen több lapot kell venni, azokról a sellakot itt-ott a szükséghez képest levakargatva. Ehhez az eljáráshoz hasonlít a lipcsei Mäser módszere. A **sellakos papirost** itt krétás papiros **helyettesíti.** nli

Platinotípia: különleges fotográfiai eljárás, de a nyomtatásnak semmi szerepe sincs benne.

Platrotype: e néven a berlini lapok 1896-ban oly szedőgépnek az eljövetelét harangozták be, amely egy perforált kartónszalag nyomán óránként húszezer-betűs gyorsasággal szed, s mégcsak «betűszedő sem kell hozzája»... Azóta sem hallottunk róla.

Platter Tamás: tudós könyvnyomtató. A 16. század közepe táján Oporinus Jánossal együttesen Baselben nyomtatott.

Pleno Titulo: l. P. T.

Pliafán: a cellofánnal (l. o.) majdnem azonos összetételű, átlátszó papirosféle.

Plombotípia: az amerikai Johnston találmánya utánozhatatlan márványos alapnyomatok lemezeinek készítésére. Beolajozott vaslapra ide-odajáróan ólmot csöpögtettek, s végül betűmagasságú lemezt öntöttek róla.

Plöszl Lipót: Gottlieb Antal váci nyomdájában dolgozott a 19. század elején. Midőn ez 1823-ban meghalt, ő vette át a nyomdát s azt jó és rossz viszonyok közt 1864-ig bírta, mikor az Robonyi Géza könyvkereskedő kezébe került.

Plumbotípia: ólommetszetről való nyomtatás.

Pócs Gábor (gőnyei): nagyváradi könyvkötő; 1794-ben bérbevette a Károlyi grófok nagykárolyi tipográfiáját, s ennek betűkészletét fölfrissítette. 1827-ben fia, szintén Gábor, vétel útján a nyomdának tulajdonosa lett, amely 1845-ben fiára, Józsefre szállott.

Podhoránszky Mihály: 1778 körül állított hő fölszerelésű műhelyt Lőcsén. Ő és az utódai bírták a nyomdát 1803-ig.

Poe Edgar Allan: az amerikaiak betűszedőből lett nagy költője; szül. 1809-ben, megh. 1849-ben. Világszerte ismert költeményének a címe: «A holló».

Pointe sèche: l. Hideg tű.

Poldini Ede: szül. 1820-ban, megh. 1895-ben. A Trattner-nyomdában tanult, s a maga idejében jeles akcidens-szedő volt. 1860-ban Noséda Gyulával közösen volt nyomdája, majd egyedül nyomdászkodott tovább.

Pollamatípikus műszer: betűöntőszerszám; a föltalálója Marcellin-Legrand volt 1824-ben; kétszáz, sőt háromszáz betűt is lehetett véle önteni egyszerre. Ez olyanformán történt, mint ahogy a puskagolyókat szokták valamikor önteni. A szerkezet jó szolgálatot tett a maga idejében, de főleg csak a francia öntők használták.

Pollautográfia: a síknyomtatásos litográfiának legrégibb neve.

Poligráf: egy a hektográf rendszere alapján készült sokszorosító készülék.

Poligráfiai intézet: az olyan nyomda, amely a sokszorosítás minden fontosabb ágát gyakorolja.

Pollkróm: a. m. sokszínű. Így nevezzük a több, de nem rokon színnel festett avagy nyomtatás stb. segedelmével színezett tárgyat.

Pollkromográfia: annyi mint sokszínű nyomtatás.

Pollack-féle szedésgyorsító: 1877-ben csinálta meg a németországi Pollack. A kis készülék a Lagermann mérnök későbbeni Typotheterjéhez hasonlított.

Pollák Gusztáv: a hatvanas esztendők pestvárosi akcidens-szedője; a szintén nagyszerű képzettségű Kocsi Sándor nyomdájában dolgozott.

Pollák Simon: a Világosság Könyvnyomda Rt. (l. o.) első igazgatója. Különböző kisebb-nagyobb nyomdákban volt lapszedő és tördelő, majd a Fővárosi Könyvnyomda Rt. (l. o.) faktora. Innen hívták meg 1905-ben a Világ-

gosság-Nyomda Rt. élére, ahol — közben a papiros-szakmában való rövidebb ideig tartó tevékenykedés leszámításával — 1921-ig működött. Ekkor az «Az Ujság»-nak lett kiadóhivatali igazgatója. Megh. 1932-ben. A Nyomdász-Egyesületnek hosszabb ideig választmányi tagja, majd alelnöke, a Könyvnyomdászok Szakkörének 1911 óta elnöke volt.

Pollák Zsigmond: pozsonyi születésű, Bécsben tanult fametsző. A hatvanas évek közepe táján Pesten telepedett meg, s főleg Heckenastnak dolgozott.

Polumski Gáspár: 1695 körül felelős faktora Barth János szebeni tipográfiájának.

Pontozott léniák: l. Léniák.

Pontozott szedés: l. Oszlopos szedés.

Ponyva: eredetileg vásáron, búcsúkon árusított, így tehát ponyvára kirakott, kisterjedelmű nyomtatvány. A nép alacsonyabb rétegei számára készült, ezért kiállítása a legolcsóbb, legsilányabb volt. Azonban nemcsak a haramiák és szörnyű gyilkosságok történetét árulták ponyván, hanem egyházi énekeket és verseket is. Ponyvatermék volt Ilosvai Selymes Péter «Toldi»-ja is, Arany János remekművének őse. A régi ponyvairodalom a mai alacsony színvonalú kalandor- és detektívregényekben folytatódik. kj

Poppelbaum Bernát: szül. Rintelnben 1840-ben, megh. 1899-ben. 1870-ben a frankfurti Krebs Benjamin utóda cég fiókjaként nyitott betűöntödét Bécsben.

Porosz kék: l. Festékkeverés.

Porotípia: egyszerű fotográfiai eljárás nyomtatás nélkül.

Porzó egyengetés: egyik csoportja a mechanikai egyengető-eljárásoknak; főleg vonalas illusztrációk egyengetésekor alkalmazták. Valamelyes ragasztószerrel meg középerős kencével kevert festékkel vékony papirosra négy-öt levonatot készitettek a kliséről, a még nedves levonatokat sellakporral telehintették, s némi kézi javítgatás után a levonatokat egymás fölébe ragasztották. A stuttgarti Dethleff is készített ilyenforma egyengető-lapokat 1900 körül.

Posch Gottlieb: Nagyszebenben 1776-ban állított rövid életű nyomdát a Kolozsvárról odaköltözött Kollmann József Ferenccel.

Posner Alfréd lovag: szül. 1856-ban. Tanulmányai elvégezte után apja műintézetébe lépett be, majd ennek halála után az ő szellemében vezette tovább a vállalatot. A vállalat szállítóképessége folyton növekedett és gyártmányai az elsők közt szerepeltek Magyarországon, sőt a külföldön is eredménnyel képviselték a magyar ipart. A gyártelep 1909-ben történt átalakítása nem bizonyult elégségesnek és 1912-ben a gyár újabb bővítést nyert, újabb gépek felállítása kapcsán. Vezetése alatt a vállalat a súlyos viszonyok dacára meg tudta őrizni régi pozícióját és hírnevét. Tevékeny életét Posner Alfréd 1924 január hó 13-án fejezte be, maradandó nyomokat hagyva munkásságával a magyar grafikai ipar terén. mk

Posner Károly Lajos: szül. 1822-ben, megh. 1887-ben. 1852-ben alapított műintézetének keretébe fokozatosan felvette a könyvnyomdászat, a litográfia és a műkönyvkötészet ágait 1884-ben. 1873-ban őt, valamint utódait lovagi rangra emelték. Műintézetét még életében egyetlen fiának, Posner Alfréd lovagnak adta át, ki elhúnyt apja nevére ösztöndíjat is alapított az Országos Iparegyesületnél, melyből évenként tíz darab cs. kir. aranyat adnak két szakmabeli törekvő és haladó iparosságéd jutalmazására. Erre az ösztöndíjra csakis a kő- és könyvnyomdászattal, valamint könyvkötészettel foglalkozó, illetőleg vonalozó-intézetben alkalmazott segéd pályázhat.

Post: 40:49.6 cm-es papirosnagyság Nagybritanniában.

Postapapiros: ezen az elnevezésen azt a papirost értették, amely a levelezés célját szolgálta, tehát tintával írható papirost. Ez az elnevezés abból az időből származott, amikor még a levélboríték ismeretlen volt, vagy kevésbé volt elterjedve és a levelet oly módon küldték el, hogy a beírt papirost összehajtva és egymásba csúsztatva, pecséttel lezárták. E célra megfelelő alakú papirost hoztak annak idején forgalomba. A levélborítékok elterjedése a levélküldésnek ezt a formáját teljesen megszüntette és a »postapapiros« elnevezés is a multnak egy emlékévé vált. fj

Posztulátum: ama föltételek összességét jelentette a 15—18. században, amelyeknek teljesítése mellett a teljesjogú nyomdászok sorába vették föl a kornutuszt. Tehát tulajdonképpen annyi, mint segéddé avatás. A posztulátum letételének, a depozíciónak a város meg a környék összes nyomdászai, de legalább is hat kolléga jelenlétében és a megszabott díjak letétele mellett kellett történnie.

Pot: 31:42 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Potemkin Alfonz: született 1821-ben, megh. 1891-ben. Mint bölcsészethallgató lépett a nyomdászi pályára s Landerer és Heckenastnál dolgozott Pesten. Mint Jókai visszaemlékezéseiben olvasható, ő szedte 1848 március 15-én Petőfi «Talpra magyar»-ját. Az ötvenes években Riedl Károly Ágostontól megtanulta a fametszést, azután Bécsbe ment, hol az állami nyomdában dolgozott. 1860-ban tért vissza Pestre, ahol fametszőintézetet nyitott.

Pott: 31.7:39.4 cm-es papirosnagyság Nagybritanniában.

Poulet: 25.5:28 cm-es papirosnagyság Franciaországban.

Powell Humphry: Az első könyvnyomtató Irországban. Dublinben nyomtatott 1551 körül.

Pozsonyi könyvnyomtatás: E város első nyomdásza Walo János vándor könyvnyomtató volt. Az első állandó nyomdát 1604-ben alapította Forgách Ferenc, Magyarország primása, még pedig a protestantizmus leküzdése céljából. E nyomdából került ki Pázmány Péter számos munkája. A műhely nagy részét már 1644-ben a nagyszombati nyomdához csatolták — 1666-ban pedig végkép megszüntette működését. 1715-ben Royer János Pál állított nyomdát. Ez később a Landerer-, majd az Angermayer-család kezére került. — Paczkó Ferenc Ágost 1770-ben alapított nyomdája idővel Belnay György Alajosé lett, majd 1842-ben a régi, jelentős Landerer-nyomdába olvadt.

Pozsonyi városi nyomda: ilyen is volt a 17. század utolsó harmadában Pozsonyban. Művezetői gyanánt Faber Mihályt (1676) és Zerweg Jánost (1675—78) emlegetik.

Praefatio (latin): a. m. előszó (l. o.)

Praelum (latin): a. m. nyomtatósajtó. Rendesen régimódi fasajtót értettek rajta.

Prasch-féle szedőgép: a nyolcvanas évek elejének volt a szenzációja. E szedőgépnek körülbelül az volt az alapeszméje, ami a magyar Kliegl József Péter első gépéé (l. o.) meg a dán Sörensené (l. o.), de a Prasch-gép működése sokkalta biztosabb volt amazokénál. A gyakorlatban azonban mégsem vált be, mert nem kevesebb, mint öt ember kellett kezeléséhez. Az osztás kézzel történt közönséges szedőszekrényekbe.

Pray György: tudós jezsuita és kiváló magyar történetíró, született 1723-ban, megh. 1801-ben. A Nagyszombatból 1777-ben Budára helyezett Egyetemi Nyomdának ő volt itt az első igazgatója.

Pray-kódex: a 13. század elejéről való kódexünk, amelyet a pozsonyi káptalan könyvtárában Pray György történettudósunk fedezett föl, s amely magában foglalja

legrégibb nyelvemlékünket, a «Halotti beszéd és könyörgés»-t (Latiatuc feleym . . .). A kódexművészetnek szép példája ez a könyv; betűi szabatosak, iniciáléi pedig fölváltva vörös- és kékszínűek.

Préselő gép: l. Sajtoló gép.

Préselő kalander: Vékony és alakítható áruk fölületének (papír, szövet, vékony bőr stb.) módosítását gauffrage-nak nevezzük. Tulajdonképpen nem egyéb, mint nyomással való alakítás. A simító kalandertől eltérően csak 2—3 hengerből áll a gép és az egyik henger a kívánt mintával (pl. vászonutánzat) van ellátva, mely bepréselődik a papirosba és annak például vászonszerű külsőt kölcsönöz. df

Prestonian-gép: l. Rotációs gépek.

Preszburg Frigyes: 1883-ban nyitott nyomdát az Arany János utcában. Litográfiája is volt.

Pretsch-féle eljárás: l. Fotogalvanográfia.

Preusz Jakab: szül. 1857-ben, megh. 1917-ben. Sokfelé dolgozott mint szedő, majd korrektorrá lett. A nyolcvanas évek nyomdásztársadalmi mozgalmaiban élénk szerepet vitt. 1891 novemberétől 1892 márciusáig szerkesztette a Typographiát.

Preusz Mór: szül. Ungváron 1883-ban. Már egészen fiatal korában egyik neves vezetője volt a kassai szocialista munkásmozgalomnak. Az ott megjelent «Munkás» című hetilap szerkesztője volt. A magyarországi nyomdászok 1909 február 22-én a Typographia szerkesztőjévé választották, 1919-ben pedig a nyomdászszervezet országos megbízottja lett. E minőségében 1920-ig működött Budapesten, azután Bécsbe emigrált. Később visszatért szülővárosába, ahol a Lám Rt. dobozgyári, valamint kő- és könyvnyomdai üzemét vette át, amelynek jelenleg is vezetője.

Privilegium: l. Szabadalom.

Processo: 26:38 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Produktív munkaóra: a tényleges termeléssel eltöltött óra. Ilyenek a nyomdában a szedéssel vagy a nyomással eltöltött munkaórák. Nem produktív munkaórák az üzemvezetőnek az irányítással és ellenőrzéssel, a korrektornak a korrektúraolvasással, a szedőnek az osztással és a felrámolással, a szerelőknek a gépek üzembiztonsága és kiszolgálása körül eltöltött munkaórái, továbbá a segédszemélyzet: szolgák, kifutók stb. munkaórái. Nem produktívak tehát mindazok a munkaórák, melyek bár szükségesek és hasznosak, de a munka előbbrevitelét csak elősegítik. A produktív és nem produktív munkaórák számaránya lényegesen befolyásolja az üzem termelőképességét, esetleg rentabilitását is és ennélfogva annak megállapítása az önköltségi ár kiszámításánál bir fontossággal. dr bl

Profil: olyan arckép, amely az arc oldalnézetét adja, ellentétben az «en face»-szal, amely szemközt mutatja az arcot.

Prohászka Ferenc: pozsonyi származású betűszedő; 1841-ben a Landerer-nyomdában Kossuth Lajos «Pesti Hirlap»-ját szedte. Később mint komáromvárosi faktor, megírta az ottani könyvnyomtatás történetét. A nyolcvanas évek felé halt meg.

Prolegomena (görög): a. m. előzetes tudnivalók, bevezetés.

Propaganda: eszmei, politikai, szociális törekvések — tehát nem üzleti természetű célok — terjesztése élőszó, ujság, nyomtatvány vagy más eszközök útján.

Pro Patria: a németeknél korábban a 60:80 cm-es papirosnagyság elnevezése.

Propper Jenő: született Kisvárdán 1885-ben. A nyomdászatot Nyíregyházán tanulta 1898-tól 1902-ig. Fölszabadulása után sokat járt külföldön. Idehaza Debrecenben, Szombathelyen, Rózsahegyen és Turócszentmártonban, majd pedig

a Pesti Könyvnyomda Rt.-nál (20 évig) és a Világosság-nyomdában (1930 óta) dolgozott. Tagja volt a budapesti Helyi Bizottságnak, az Országos Bizottságnak és az árszabályt tárgyaló bizottságnak. 1929 óta tagja a Segélyzőegyesület választmányának. Elnöki tisztet tölt be Gutenberg-Társaságban. Első elnöke volt a Kéziszedők Körének.

Prospektus: árunak vagy más értéknek ismertetése, használatban vagy a vételből származó előnyöknek a felsorolása, végül vásárlásra ösztönző reklámnyomtatvány. Nincs kialakult formája a szövegben, az illusztrációban, terjedelemben és nyomásban; a rendelő vagy megbízottjának ízlése, hozzáértése szabja meg azt, hogy milyen legyen.

Protestáns kötésű könyvek: l. Katolikus kötés.

Protocollo: a 31:42 cm-es papírosnagyság az olaszoknál.

Protokollum (latinos görög): a. m. jegyzőkönyv.

Prototípia: elavult klisé-készítő eljárás.

Prototipografus: annyi mint az első könyvnyomtatók egyike.

Prudhon Pierre Joseph: tipografusból lett szocialista író; született 1809-ben, meghalt 1865-ben. Néhány esztendei szedősködés után nyomdát nyitott, de tönkre ment vele, s úgy 1840-től kezdve majdnem kizárólag irodalommal foglalkozott. Világhírűvé tette axiomája: «a tulajdon lopás».

Provizor: régi nyomdásznyelven a. m. ügyvezető vagy nyomdaigazgató. Főleg a debreceni városi nyomda vezetőit nevezték így.

Prössl Blasius: nagyszebeni könyvnyomtató 1665 körül.

Psalterium (a. m. zsoltáros könyv): Fust és Schöffer mainzi nyomdájának 1457-ben megjelent gyönyörű műve. Betűit nyilván még Gutenberg János metszette.

Pszaligráfia: a. m. kivagdosó művészet (pl. fehér papirosra ragasztott fekete silhouette-arcképek készítése).

P. T.: (a latin «pleno titulo» rövidítése) a. m. teljes című. Főleg a nyomtatott körleveleken láthatjuk a magyar «T. C.» helyett.

Púderezés: nehezen száradó, friss nyomatoknál szokás és pedig azért, hogy a festékük le ne «húzódjék». A púderezéshez használt anyag finom porrá tört zsírkő, avagy magnézia. Gyönge oldala, hogy tompítja a színek fényét.

Púderfestékek: poralakú, száraz festékek; a bronzolás módjára bánnak velük, vagyis friss alapnyomatra hintve, az azon való megtapadásuk, illetőleg az alapnyomat megszáradása után a fölöslegüket letörlik.

Pullmann Theodorus: az antwerpeni Plantin-nyomda tudós korrektora a 16. században. Főleg a latinnyelvű klasszikus kiadványoknak volt európaszerte nagytekintélyű korrektora.

Pulsometer: a régi «Empire»-hez hasonlító szedőgép. 1904-ben mutatták be Londonban. Nevét 1907-ben «Pulsotype»-re változtatták. Bár folytonosan javítgatták: a világháború után kiszorult a nyomdákból az a száz-százötz darab is, amit korábban sikerült ott elhelyezni.

Punktúra: Gutenberg Jánosnak az oldalak pontos egymásra esését — az ú. n. regisztert — biztosító találmánya. Abból állott, hogy az ív beillesztése a nyomtatófelület sarkain elhelyezett négy tű segedelmével történt.

A tű szépnyomtatáskor lyukat bökött az ívbe: hátsó nyomtatáskor az ívet aztán e lyuknál fogva megint a tűre akasztották. Ívenkint két, sőt színes nyomtatáskor még több punktúrát is alkalmaztak, amelyek az ív középvonalában, annak szélétől mintegy 4—6 cm-nyire foglaltak helyet. A leggyakoribb fajtája a punktúrának a berakó-deszkán vágott nyílásón kiemelkedő ú. n. mozgó punktúra

volt, mely a gamók becsapódásakor hirtelen leereszkedett, hogy a beleakasztott ívet ki ne hasítsa. A különben sróffal jobbra vagy balra igazítható punktúrát ilyenkor az ú. n. punktúravilla emelte föl meg eresztette le.

Puszpángfa (németül Buchsbaum): a Földközi tenger vidékének igen kemény fája. Minálunk csak a cserje nagyságáig nő. A puszpáng használata 120—130 évvel ezelőtt szinte forradalmat idézett elő a fametszésben, mert sűrű, egyenletes rostozata lehetővé tette azt, hogy a belőle keresztben vágott dúcokat ú. n. ájóvésővel dolgozzák meg. Ez a technika tette lehetővé a tónusos fametszési modort is. A puszpángfát megelőzően hosszanti irányban vágott körtefadúcokkal dolgoztak a fametszők, s szerszámuk nem véső, hanem rövidpengéjű kés volt.

Pusztai Ferenc: született 1850-ben, meghalt 1924-ben. Aradon tanulta a nyomdászatot, s mint fiatal szedő 1869-ben került a fővárosba, ahonnan az 1870-iki árszabálymozgalom után Szegedre utazott. Két évi ottartózkodás után ismét a fővárosban vállalt kondíciót. 1873 őszén az Államnyomdába került, ahol szedő, később korrektor, majd segéd-művezető volt 1884-ig, amikor az újonnan alakult Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. nyomdavezetőnek hívta meg. A nyomdászok egyesületi és társadalmi mozgalmaiban is élénk részt vett. Még az 1880-as évek elején feladatául tűzte az addig mindenben német nyomdászok és a Typographia megmagyarosítását. Kitűnő szakemberekből álló lelkes kis társaság élén 1883-ban megalapította a Nyomdászok Közlönyét, mely 1885 július 1-ig minden 1-én és 16-án jelent meg. 1888-ban új, havonként megjelenő és igen nívós szakfolyóiratot indított meg «Magyar Nyomdászat» címmel, amelynek kitűnő cikkei és mellékletei nagy nevelő hatással voltak a nyomdászokra. Az e lapokba írt cikkein kívül értékes dolgozatai jelentek meg a Magyar Nyomdászok Evkönyvében és a Typographiában is. Összeállította ezenfölül a «Könyvnyomdászati mesterszótár»-t és az «Akcidens-munkák gyüjteményét» is. Szerkesztette továbbá a «Nyomdászati Enciklopédiát». A Pallas-nyomda élén való negyedszázados munkálkodása folyamán a kitűnő szakemberek egész sorát nevelte. em

Putorius Johannes: jeles betűöntő Baselban a 17. században.

Pynson Richard: Caxton tanítványa; angol könyvnyomtató a 16. század elején. Több mint kétszáz könyvet nyomtatott londoni tipográfiájában. VIII. Henrik udvari nyomdászává nevezte ki.

Q

Quadratum: l. Négyszög.

Quadrotta francesa: a 26.5:42 cm-es papiros-, illetőleg könyvnagyság az olaszoknál.

Quadrotta italiana: 27.5:44.5 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Quadrotta tedesca: 29:48 cm-es papirosnagyság Olaszországban.

Quartina: 21:27 cm-es papiros-, illetőleg könyvnagyság az olaszoknál.

Quaterna: l. Duernák.

Quersatz: l. Táblázatszedés.

Quinterna: l. Duernák.

R

Rábai István: előbb a diószegi Medgyesi-nyomda faktora, majd a váradi papnevelő intézet nyomdájának ügyvezetője 1798 körül.

Rabocsij Korrespondent (rövidítve: Rabkorr.): oroszországi hírszolgáltató iroda.

Racionalizálás: az iparban az a folyamat, amely a gép, az anyag és a munkaerő teljes kihasznä-

lásával a termelés intenzivitására és a munkateljesítmény fokozására törekszik. Ennek a céljait szolgálják a munka mechanizálódását jelentő és a pontos kiszámítottsággal gyorsabb munkatempót követelő különféle munkamódszerek (Taylor, Bedaux stb.) és az emberi munkaerőnek gépi erővel való pótlása. A nyomdaiparban a szedőgépek, ívberakó készülékek, a rotációs és egyéb automatikus gépek, valamint a különféle munkafolyamatoknál lehetséges mechanikus eljárások nagy mértékben fokozzák a termelést. Ezzel a racionalizálás a nyomdászat területén máris majdnem elérte végső határait, mivel a teljes elgépiesítést és a munka további mechanizálódását teljesen kizárja az, hogy a nyomdai munka végzésénél a fizikai mellett a szellemi képességeknek és az egyéni tulajdonságoknak pótolhatatlan szerepe van. A gép és az anyag gazdaságos kihasználása, az energia-takarékosság, a munkaproduktivitás növelése csak abban az esetben szolgálja a termelés érdekeit, ha az az ember gazdaságkövetelményei szerint történik. A kényszernek érzett rohanó munkatempó, a munkás egyéniségét eltüntető és lelkiségét leértékelő hatások, a munkakedvet munkagyötrelemmé változtató rideg munkáltatási folyamat a racionalizálás egyoldalúságát és csődjét jelentik. szaka

Racle: franciás írása a «rákel»-nek (l. o.).

Rácz Ádám: a hatvanas évek elején vette meg Nagy Imre miskolci nyomdáját. 1867-ben megalapította a maga jelentős hetilapját, a «Borsod»-ot is. A nyomda 1878-ban Forster Rezsőé lett.

Radiográfia: s. m. Röntgen-sugaras nyomtatás. (Drót nélkül való telegrafálást is jelent.)

Rádiógram: 1. Röntgen-sugarakkal előállított fénykép; — 2. drótnélküli telegráfia útján küldött távirat.

Radiotinto: a müncheni és düsseldorfi Brendamour-intézet gyorssajtói mélynyomtató eljárása és ennek produktumai.

Rádiotipo: ábrák továbbítása drótnélküli telegrafálás útján, s ez ábrákról nyomtatólemezek készítése.

Radírgumi (rossz képzéssel: dörzsgumi): van keményebb és puhább fajtája; ez utóbbinak használata ajánlatosabb, mert nem kaparja föl a papiros fölületét, ami — különösen ha kevéssé enyvezett, puha nyomtatópapirosra történt a rajzolás — helyrehozhatatlan hibát: elmaszatolódást vagy pedig átlyukadást okozhat.

Radnai Mihály: szül. Pécsett 1868-ban, megh. 1934 augusztus 12-én. A pécsi püspöki liceumi nyomdában tanult. 1890. év végén a budapesti Pallas-nyomdában kapott kondíciót, ahol Pusztai Ferenc Magyar Nyomdászatát törölte. Később a Révai és Salamon nyomdájába került faktornak, de innét visszatért a Pallasba. Sok cikke jelent meg a Magyar Nyomdászat, Grafikai Szemle, Nyomdász Évkönyv, Magyar Grafika, Nyomda- és Rokonipar-ban; Révai Nagy Lexikonának, továbbá a Schack-féle Kereskedelmi Lexikonnak is munkatársa volt. Az Anyaegyesület, a Szakegyesület és a Szakkör választmányi tagja, a Grafikus Művezetők Egyesületének alapító tagja és könyvtárosa volt. 1901-ben az Országos Iparegyesület a Posner-féle ösztöndíjjal tüntette ki. 1904-ben a Pallas műszaki tisztviselője; 1913-ban nyomdavezetővé, végül 1920-ban igazgatóvá nevezték ki. Közel 16 éven át számottevő tényezője volt a közös tárgyalások és a békéltető bizottságok intézményeinek. em

Radnai Vilmos (R. Mihály öccse): szül. 1871-ben; a pécsi Ranazetter-nyomdában tanult 1887-ig, in-

nen átkerült a Líceumi Nyomdába, 1894-ig dolgozva itt. Ekkor Budapestre jött, jobbára a Pallas-nyomdában korrektoroskodott 1905-ig, amikor a Világosság-nyomda korrektora lett. A közéleti tevékenységből már Pécsett is kivette a részét; majd Budapesten évek hosszú során át az Anyaegyesület és Szakegyesület választmányi tagja és szervezőbizottsági tag volt. Alelnöke volt a Szálló-egyesületnek, első alelnöke a Korrektorkörnek. Az Anyaegyesület választott bíróságának tagja, az országos ellenőrző bizottságnak esztendőkön át elnöke.

Radványi-Román Károly: született Nagyváradon 1900-ban. 1914—18-ig szedőtanuló, 1918—1920-ig gépmestertanuló a Béres Károly-nyomdában. A nyomdászat e két főágán kívül tanulta a grafikai rajzolást és fametszést, rézkarcot és litográfiát. Dolgozott Sonnenfeldnél, Bukarestben a Cultura Nationala-nál, 1930-tól nyomdatulajdonos. Váradon szaktanfolyamot tartott főnn. Rajzaiból, metszeteiből Románia több városában kiállítást rendezett. Exlibris-művészetét 1932-ben kiadott albumában Lyka Károly ismerteti. 1933-ban a los-angelesi exlibris-társaság tb. alelnökévé választotta.

Radvány Miklós: a Globus Nyomdai Műintézet Rt. vezérigazgatója, a Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete alelnöke, szül. Sátoraljaújhelyen 1882-ben. Pályája kezdetén a bankszakmában működött. 1914-ben az Angol-Magyar Bank megbízásából — a bank tulajdonába került Globus-nyomda aligazgatója lett. Érdeme, hogy az akkor visszamaradt nyomdaüzem fölszerelését modernizálta. 1919-ben vezérigazgatója lett az általa vezetett intézetnek.

Raffelsberger Ferenc: magyar származású bécsi térképész, született 1793-ban, meghalt 1861-ben. Megpróbálkozott a térképeknek tipográfiai úton való sokszorosításával, még pedig több eredménnyel, mint megelőzői: Didot Firmin és a frankfurti Bauerkeller György. Nagyrészt szedésből álló és szinesen nyomtatott térképeiért arany érmet kapott.

Ragasztó-szerek: A könyvnyomtatónak igen gyakran szüksége van ezekre, így az egyengetéskor, a klisék aláragasztásakor stb. Csiriz, gummi arabicumot meg enyvet használ e célra. A csiriz készülhet keményítőből, rizslisztből, krumplipépből stb. Keményítőből úgy készül, hogy például 1 liter vizet fölforralnak s e közben ¼ kiló porrá tört keményítőt keverenek beléje. Jó, ha a víz egy kissé enyves. A rizslisztből valónak az az előnye, hogy átlátszó. Szintén átlátszó a krumpli-csiriz, s amellett finom, csomótlan. — A gumit olyanformán készíthetjük, hogy olcsóbb fajta nyers gumira még egyszer annyi hideg vizet öntünk. Ez a ragasztó-szer sohasem romlik meg; mindössze néhanapján kell vízzel fölereszteniink, hogy be ne száradjon. — Enyvkészítéskor legjobb, ha 1 rész kölni enyvet 4 rész gummi arabicummal keverünk. Az enyvet a közönséges asztalos-enyv módjára előbb forró vízbe helyezett edényben kell fölmelegítenünk.

Ragusal Félix: 15. századbeli könyvdíszítő művész. Mint Oláh Miklós esztergomi érsek mondja: Mátyás király budai könyvmásolóinak a felügyelője volt.

Ráhúzni (németül: draufstechen): németes ízű régi mesterszó a szedésbeli fokozott iparkodás megjelölésére.

Rainmann Johannes: augsburgi nires betűöntő a 16. század elején; típusai szépségének és jóságának híre messze földre eljutott, úgy hogy még a velencei Manuzio Aldo is Rainmanntól vásárolta betűinek egyrészét.

Raisin: 50:65 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Rajz: egyidős az emberiség kultúrájának a kezdetével. A kőkorszak pireneusi barlangjaiban már meglepően éles megfigyelésre való állatképeket találtak; a már többévezredes agyagcsőbrökön is vonalas meg körömbenyomatos dísz mutatja az ősember ornamentális érzékének akkori fejlődöttségét. Maga az írás is a rajzból kerekedett ki.

Rajzkészség: Akinek ügyes, biztos keze és jó szeme van, egykettőre jó rajzolóvá lehet, ha szorgalmasan és bizonyos rendszer alapján foglalkozik a formák tanulmányozásával. Tulajdonképpen mindaz, ami a jó rajzolót teszi, nem más, mint igen-igen nagy formaismeret, tehát közönséges, bárki által is elsajátítható tudomány. Ha szárnyaló gondolat s kellő technikai tudás is járul hozzá: kész a művészi alap is.

Rajzpapiros: A fototípiai kivitelre szánt rajzok legtöbbnyire vonalakból állanak, s legjobb, ha fényezett fehér kartónra rajzolja őket a rajzoló. Az ilyen papirosnak ragyogó fehér felületéről a vonalak jobban leemelődnek fotografálás alkalmával, mint a közönséges rajzpapirosról. Különben a sima papirosok többé-kevésbé mind alkalmasak a fototípiákra szánt rajzok fölvételére; a durvább fölületű rajzpapirosok ezzel szemben nem jók, mert a vonalak szaggatottak lesznek rajtuk és a szemcsézet árnyékot vet.

Rajz-sín: l. Fejes vonalzó.

Rajz-szén: hársfából égetett szénrudacskák, amelyekkel nagyobb alakú rajzokat készítünk durvaszemcsézetű papirosra.

Rajztábla: többnyire hársfából, juharfából, jegenyefából vagy fenyőfából készül, mégpedig úgy másfél centiméternyi vastagságban, keményfa-széllel. A könyvnyomtató céljaira, aki rendszerint kisebb rajzformátumokkal dolgozik: az 50:60 cm-es nagyság általában elegendő: a litográfusnak olykor még a duplája is kicsiny. Fontos a rajztáblánál, hogy a szélei pontosan derékszögben legyenek gyalulva, a felülete pedig ne legyen — ha elenyészően kis mértékben is — görbe. Vásárláskor ügyeljünk arra, hogy a fája jól kiszáradt legyen.

Rákel: a Mertens-nyomtatásnak a Kolumbus-tojása. Ez tette lehetővé, hogy a mélynyomtatás tömegcikk gyártására alkalmassá lett. Vékony acélpenge szorítóléniák közé fogva, amelynek célja, hogy a fölös festéket levonja a mélynyomtató hengerről. A szövetnyomtatásból — ahol már 1891-ben használta Brandweiner Adolf kartónnyomtatáshoz — vette át dr Mertens Eduárd 1910-ben. nli

Rákelsávok: a Mertens-nyomtatásban jelentkező csíkok és vonalak. Különbözők és különböző okaik vannak. 1. Világos vékony sáv: Papirospor összegyülemlett a rákel alatt és kitörli a festéket a raszter mélyedéseiből. — 2. Sötét széles sáv: nagyobb papiros a rákel alatt. — 3. Kóta: egymással párhuzamos és kótaszerű hajszálvékony vonalak, melyek a rákel ide-oda mozgása szerint imbolyognak a nyomaton. Oka: acélforgács, kiszakadt rézszemecske, homok vagy más kemény anyag került a formára és ott megakadva a raszter mélyedésében, kiálló hegyével az oldalmozgást végző rákel élét kiszaggatja. A megsérült rákel e pontokon nem vonja le a festéket, hanem csíkokat húz maga után. Előfordulhat rosszul galvanizált, laza szemcséjű rézhengertől, túlmaratott formától, rosszul köszörült merev rákeltől, valamint idegen anyagnak a festékbe, vagy formára kerülésétől. — 4. Üstökösformájú kopás: ennél a rákel egy laza szemcsét megindít és annak apró részecskéit a formán húzogatva, a szemcséből kiindulóan üstökösformájú kopást hagy maga után. Ugyancsak rosszul galvanizált rézhen

ger, vagy merev, erősen a formára szorított rákel idézi elő. — 5. Karc: acélforgács vagy más idegen anyag kerül a formára — nagyobb, semhogy a rákel mélyedésében megakadhasson — és a rákel végighúzza a formán, melyet megsért, végigkarcol. Ez a legsúlyosabb faja a rákelsávoknak, mert kényesebb munkánál a formát tönkre teheti. — 6. Keresztcsík: folyton világosodó sáv — ellentétben egyéb rákelsávokkal — a formán keresztben; oka, hogy a rákel nem a formahengerhez van konstruálva és annak nyomáskezdeti lökődését — ami erős nyomásnál, valamint kopott csapágyak esetén meglehetősen nagy — nem veszi át és azon a vonalon, ahol a rákel áll, amikor a formahenger a nyomásra ér, kikoptatja a formát. Ez utóbbi fajta sávképződés csak ivnyomtató gépeknél fordul elő. nli

Rákosszentmihály-Sashalmi Könyvnyomdászok és Rokonszakmabeli Munkások és Munkásnők Társaskör: alakult 1934-ben. Székhelye: Rákosszentmihály, Akácfa u. 34.

Ráma: a kézi sajtónak alkotó része. Papirossal volt bevonva, s ezen csak az éppen nyomtatásra szánt szedésfölületek voltak kivagdosva, ami a nyomat tisztaságának volt egyik biztosítéka, mert a nyomtatópapiros ezeken az «ablakocskákon» át érintkezhetett csak a festékes szedéssel.

Ramazetter Károly: 1847-ben vette át jesztáni Tóth János veszprémi nyomdáját, majd ezzel Pécsre költözött, ahol a pécsi líceumi nyomdát bérbe vette és 1879-ig mint bérlő vezette azt. A 80-as években saját nyomdát rendezett be. 1897-en ezt unokaöccsének, Koller Lipótnak adta bérbe.

Ramsch: ezzel a német szóval nevezik a könyvkereskedők azokat a könyveket, melyeket a kiadó, mert nem fogytak eléggé vagy mert nem akart velük többé foglalkozni, mélyen a nettó ár alatt egy tételben eladott, rendszerint valamely nagykereskedőnek. Az ilyen könyveknek nincsen védett bolti ára (l. o.), mindenki olyan áron adhatja, ahogyan akarja.

Raphelengius Frans: az antwerpeni Plantin-nyomda európai hírű korrektora. Később veje is lett a híres könyvnyomtatónak, s midőn Plantin 1582-ben az ostrom alatt álló Antwerpenből Leydenbe ment át tipográfusnak: az antwerpeni nyomdát Raphelengius vezette tovább. Plantin visszatértekor Raphelengius ment Leydenbe, s itt a könyvnyomtatóskodás mellett a héber nyelv tanára volt az egyetemen.

Rapport (francia): a. m. jelentés.

Rasofszky Andor: korrektor és szakíró, Rasovszky Árpád bátyja. Sok jó nyelvészeti cikket meg humoros nyomdásztárcát írt a Typographiába, Nyomdász-Évkönyvbe, Magyar Grafikába és Grafikai Szemlébe. Alkalmi verseinek se szeri, se száma.

Rasovszky Árpád: szül. Szt.-Tamáson (Bács-Bodrogmegye) 1882-ben. Sarajevóban tanult a «Bosnische Post» nyomdában. Később mint segéd Linzben, Görzben, Bécsben és Budapesten is dolgozott. 1911-ben önállósította magát. 1912 óta bejegyzett cége: Phöbus-nyomda. Tagja a Grafikai Főnökegyesület békéltetőjének, választmányának, közös tárgyaló bizottságának és a forgalmiadó-közösségnek; a paritásos munkaközvetítő elnöke; tagja ezeken kívül az Ipartestület elöljáróságának, az iparigazolványokat véleményező bizottságának, tanoncvizsgáztató bizottságának, továbbá a «Sokszorosító Ipar» szerkesztő bizottságának; e lapba a «Fischfach» rovatot írja. A «Fischfach-társaság» egyik alapítója és gazdája.

Raszter (optikai rács): a fotomechanikus sokszorosító eljárásoknál használt optikai eszköz. Kétféle különböztetünk meg: 1. autótípiai rasztert, 2. a mélynyomtatáshoz

szükséges rasztert. Az elsőfajta raszter szerepe a kép tónusainak nyomtatható elemekre bontásában áll; míg a mélynyomtatási rasztert a lekaparókést vezető rácsozat készítésénél használjuk. Az autotípiai raszter átlátszó elemei két, rétegükkel egymásra fektetett vonalas raszterből adódnak (keresztrács). A mélynyomtatáshoz való raszter tükörüveg felületén átlátszó vonalak keresztezéséből áll. ts

Raszteres kép: közönségesen a. m. autotípia (bár a mélynyomatnak is megvan a maga rasztere).

Raszteres színkeverés: alapja a görögös mesterszóval trikrómiának nevezett és a könyvnyomdai három- és négyszínnyomtatást, valamint a fénynyomdai fakszimilés színnyomtatást és a kolor-offsetet felölelő eljárásoknak. Ennél a raszteres színkeverésnél igen apró sárga, vörös meg kék pontocskák kerülnek egymás mellé és egymás fölébe, olyan aprók, hogy szabad szemmel alig is tudjuk megkülönböztetni őket, s ennélfogva csak nagy sokaságuk együttesen alkothat valamelyes színegységet. Ha sok-sok vörös pontocska van egymás mellett: úgy vörösnek érezzük az általuk alkotott fölületet; ha sok sárga pontocska is akad a vörös pontok között vagy akár lazúrosan fölébük is nyomtatva: narancs-szint látunk. A sárga és kék pontok raszteres keverédése zöldet ad, s így tovább. Ahol mind a három úgynevezett festői alapszín — tehát a sárga, vörös meg a kék — pontjai nagy tömegben vannak egymáson és egymás mellett: már egészen tompa fekete árnyalatot látunk. Ha a színtónusok a fényszűrővel való fölvételek után helyeseknek bizonyultak: az összes további munkafolyamatoknál a pedánsságig menő gondossággal kell ügyelni arra, hogy ezek a tónusok végesvégig megmaradjanak a maguk eredetiségében. Mindez természetesen a napvilágosság mellett való folytonos összehasonlítgatással érhető el, amikor azonban mindenféle látszólag mellékes dologra is ki kell terjednie a figyelmünknek.

Rasztertípusok: l. Autotípia.

Rasztervonalak: a. m. biztosító léniák (l. o.)

Rasztral: a hangjegymetszés alkalmával használt az a szerszám, mellyel az ötös vonalrendszer vonalait húzzák meg.

Ratdoldt Erhard: vándorló őstipográfus. 1475-ben vándorútján Velencébe jutott, s 1482-ig ott nyomdászkodott. Újabb négyéves vándorlás után visszatért szülővárosába, Augsburgba, ahol európai hírnevet szerzett munkáinak szépségével. 1488-ban Turóczi János szépen illusztrált latinnyelvű magyar krónikáját is ő nyomtatta. Meghalt 1517 körül.

Ráth Mór: könyvkiadó és könyvkereskedő, szül. 1829-ben, megh. 1903-ban. Klasszikusaink népszerűsítése érdekében sokat tett. Eötvös József báró, Jókai, Jósika, Kemény, Vörösmarty, Arany, Tompa műveinek nagy részét ő adta ki. Arany János műveit egymagában 71 különböző kiadásban bocsátotta közzé, kezdve a négykrajcáros füzettől a 12 kötetes díszkiadásig.

Rátkai Kálmán: Pest városa házi litográfiája vezetője 1870 körül.

Rát Mátyás: evangélikus lelkész, lapszerkesztő és nyelvészeti író, szül. Győrött 1749-ben, megh. 1810-ben. Tanulmányai befejezte után Pozsonyban telepedett le s engedélyt kapott egy magyar hírlap kiadására, amelyet 1780-ban Magyar Hírmondó címen meg is indított. Ez volt az első magyar nyelvű hírlap. A lap nyolcrétű félívben hetenként kétszer jelent meg. Nyomtatta Paczkó Ferenc.

Ravius Mátyás: Heltai Anna veje, s a kolozsvári nagymultú Heltai-nyomda tulajdonosa; megh. 1637-ben. Magyarosan Szőrös Mátyásnak, szászosan Rawnak nevezték. Két fia volt: Mátyás és János, akiknek — az idők folyamán —

szintén részük volt a könyvnyomtatóskodásból, bár a nyomda felelős faktora 1630-tól 1660-ig Abrugyi György volt. A Raviustestvérek előregedvén, a nyomdát János fiára, ifj. Szőrös Jánosra hagyták. Ifj. János halálával a nyomda visszaszállt Heltai Anna fiára, Lang Andrásra, ki maga is már öregedő sorba lépvén, az idők folyamán megkopott nyomdával nem sokat törődött. A Heltai-tipográfia pusztulásának a folyamata különben már 1635-ben megkezdődött. I. Rákóczi György (1630—48) az unitáriusok kezéből a reformátusok részére akarta a nyomdát megszerezni, ezért 1635 jan. 15-én levelet intéztet a kolozsvári tanácshoz, melyben megparancsolja: «A betűöntéshez való matrixok ott volnának, küldje hozzá Gyulafehérvárra, hogy akik arra valók lesznek, betűket önthessenek bennek, s annak utána ismét megküldhesse nekik.» A matricákat el is küldték, de azok többé vissza nem kerültek. Matrica hiányában nem tudták a betűket újraönteni, azok elkoptak, elkallódtak, tönkrementek. A nagy közművelődési munkát teljesített Heltai-nyomda 110 éves fordulóján, 1660-ban véglegesen lomtárba került. ls

Raw Mátyás: l. Ravius Mátyás.

Reagens nyomtató-eljárások: Ide tartoznak a litográfia vagy kőnyomtatás, a cink- és aluminiumnyomtatás, az offset-nyomtatás, fénynyomtatás és a higanyos festékkel való nyomtatás. Jellemző, hogy a nyomtatóforma festékfölvevő elemei (vonalfolt, raszterpont, szemcse) a festéket föl nem vevő elemekkel elvileg egy szinten fekszenek, ellentétben a magas- és a mélynyomtatással. Az ismételt festékezés és lenyomtatás azáltal válik lehetővé, hogy a nyomtatóforma festéket eltaszító fölület-elemeit a festékezés előtt vagy alatt különböző reagensekkel (víz, glicerines víz, higany a festékben) tápláljuk. Víz a reagens a kő-, cink-, aluminium- és az offsetnyomtatásnál; glicerines víz a fénynyomtatásnál. A nyomtatás higanyos festékkel csak elméleti jelentőségű, mert a higany párolgása révén az amalgamált nyomtatóformáról készült nyomatok az egészségre nagyon ártalmasak. ts

Reakciós gyorssajtók: főleg a franciaországi nyomdákban használják az ily kettős gyorssajtókat, amelyek egyetlen ide-odalengő cilinderrel vannak ellátva. E gépeknél a fogaskerekével folytonosan a fundamentum fogasrúdjába kapaszkodó nyomócilinder teljes forgást végez a forma bemenetelekor, s ugyancsak teljeset, de már ellentétes irányút annak visszavonulásakor. A cilinder előtt négyföladóhengeres festékező szerkezet van, s így a forma duplán festékeződik. Az a körülmény, hogy a gépnek csupán 1 cilindere van: nemcsak az egyengetési s egyéb munka tekintetében jelent időmegtakarítást, hanem a gép gyorsabban is járatható.

Reakciós nyomtatás: a. m. litográfia.

Reale: 50:65 cm-es papirosnagyság Olaszországban.

Reale: 48 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Realino: 45:60 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Realone: 52:69 cm-es papirosnagyság az olasz nyomdászatban.

Recenzió (latin): a. m. művészeti vagy irodalmi újdonságról (például színi előadásról, műtárlatról) szóló bírálat.

Récsey Viktor: a pannonhalmi apátság könyvtárának az igazgatója. Egyebek közt írta: «A kassai püspökségi könyvtár kódexeinek és inkunabulumainak jegyzéke» (Budapest 1891-ben); «Írás és könyv» (Győr 1899).

Recte (latin): a. m. helyesen. Szerzői korrektúrákon magyarázatképpen olykor használják.

Redakció (lat.): a. m. szerkesztőség.

Redlinger Adolf: szül. 1875-ben. A betűszedést Pozsonyban tanulta az Alkalay-féle nyomdában. Később huzamos ideig dolgozott Budapesten a Boruth-, Neumayer-, Krakauer-féle nyomdákban; a Világosság nyomdának alapításának időpontjától fogva alkalmazottja. 1908-tól 1914-ig felelős szerkesztője a Volkstimmének; a háborúokozta megszakítás után ismét tagja e lap szerkesztőségének egészen az 1923-as évig. 1907—08-ban egy évig szerkesztette a Gutenberget is. E munkán kívül szerkesztett még egy sereg németnyelvű más munkáslapot is. 1910-ben egyik alapítója a Természetbarátok Turista-Egyesületének; majd országos elnöke ez egyesületnek, amelynek egyszersmind a kiadványát, a «Természetbarát»-ot is ő szerkesztette 1935-ig.

Redlitz Ferdinánd János: eperjesi tipográfus 1775 körül. A nyomda — rövid megszakítással — családja birtokában maradt 1852-ig.

Redukciós átnyomtatás: a litográfiában az ú. n. redukciós készülék segítségével való átnyomás. E készülék jellemző része egy háromszoros nagyságra is egyenletesen kihúzható és összeereszthető gumilap, amely nagyítva avagy kicsinyítve viszi át a rajzot az egyik kőről a másikra.

Re-féle egyengetés: a könyvnyomdai egyengetésnek az egyszerűsítését célzó eljárás. Jellemzője, hogy az orosz Re enyvvel kevert angyalvörös festéket kent föl a ragasztgatás helyett. Utána egynémely amerikai nyomdász spirituszban oldott sellakot használt ilyenkor, s a kisebb nyomást igénylő helyeket levakargatta.

Reflexfény: az, ha valamely testet valahonnan visszasugárzott tarkaszínes fény ér, s ez gyönge lehelletképpen meglátszik rajta. Ennek a reflexfénynek a festőművészetben igen nagy a jelentősége.

Refrain (francia): a. m. visszatérő sor; olyan verssor, amely a versben (leginkább a vers-szakok végén) többszörösen is ismétlődik.

Regális: l. Szedőállvány.

Regálpapiros: a 8-as, 9-es és 10-es papirosnagyságok régi elnevezése. A 8-ast (47:60 cm) kis regálnak, a régi 9-est (47:63 cm) nagy regálnak, a 10-est (50:70 cm) szuperregálnak nevezték.

Regénynyomtató-papiros: l. Nyomtató-papiros.

Regiomontanus (Müller Johannes, vagy még másképpen: Magister Johann von Kunsperk): nyomdász, csillagász, majd regensburgi püspök. 1471 előtt tanár volt a Vitéz János prímásunk alapította pozsonyi egyetemen, az Academia Istropolitanán; 1472 körül mint könyvnyomtató tűnik föl Nürnbergben, ahol latin és német nyelvű kalendáriumokat nyomtatgatott, mígnem IV. Sixtus pápa a naptárreform megcsinálása végett Rómába hívta. Onnan visszatérve, püspök lett Regensburgban.

Regiszter: 1. a. m. soregyen (l. o.). Színes nyomtatáskor az egyes színeknek pontosan a maguk helyére esése. Ez magától értetődően fő-fő fontosságú, mert ha bármelyik szín kliséje nem födi a másikat hajszálnyi pontossággal: az összes nyomat természetesen elromlik. — 2. Üzleti könyveknél is regiszternek nevezik a lapszéli ábécés bevágásokat, amelyek a régebbi időben kézimunkával, újabban géppel készülnek.

Regletták: l. Ürtöltők.

Reichard Károly: kőszegi tipográfus 1836-tól fogva. 1846-tól kezdve fiai nevén állt a vállalat. 1840-ben megvásárolta Perger Ignác szombathelyi nyomdáját is.

Reichard Márton: 1694-től 1709-ig nyomdászkodott Nagyszebenben.

Reichenbach Frigyes: König Frigyesnek, a gyorssajtó feltalálójának unokája. Berlinben nyomdásznak művelte ki magát és az

1817. évben nagybátyjához került Oberzellbe, hol gépész lett. Később Augsburgban önállósította magát, amely üzletéből fejlődött ki aztán az ismert augsburgi géppgyár, mely főleg nyomdai gépek előállításával foglalkozik. 1883-ban halt meg.

Reinecke-féle eljárás: az anasztatikai átnyomásnak (l. o.) javított módja. A reprodukálandó nyomtatványt marókálival, eau de Javellel és kénsavas salétrommal megtisztítják, vízfürdőbe teszik, majd pedig egészen híg zselatinoldattal leöntik. Erre még benzinben oldott híg viaszoldattal is bevonják a nyomtatványlapot s vízzel pezsgés közben leöblítik. Az így preparált nyomtatvány azután közönséges litográfiai átnyomással sokszorosíthatóvá lesz.

Reisacher-féle eljárás: l. Offset.

Reismann Dezső: született 1894-ben. Nagyszőllősön tanulta a betűszedést 1907-től 1910-ig. Ungvárott, majd Budapestre jőve, a Világosság-nyomdában dolgozott. Nyomdásztársadalmi és szakirodalmi munkássága: 1924-től 1927-ig a budapesti Helyi Bizottság, 1929-től pedig az Országos Bizottságnak a tagja. 1926-tól rövid megszakítással tagja a közös tárgyalóbizottságnak, békéltetőbizottságnak és a lapbizottságnak. 1926 óta a Segélyző Egyesület választmányi tagja. 1929 óta alelnöke a Budapesti Hirlapszedők Körének. Az 1934-ik évben Csillag Ferenccel együtt megírta a Budapesti Hírlapszedők Köre ötvenéves történetét. Sokat irogatott a Typographiába is.

Rekapituláció (latin): a. m. rövid összefoglalás. Tudományos könyvek végén szokott lenni.

Reklám: A modern reklám hivatása, hogy a tömegekre, vagy az emberek egy-egy csoportjára bizonyos árucikk vagy szolgáltatás érdekében buzdítóan s olyan meggyőző erővel hasson, melynek eredményeképpen a vásárlás ténye jöjjön létre. Átütő eredmény csak rendszeres és céltudatos reklámtevékenységgel érhető el. A reklámtan ma már tudományszámba megy, melynek a nyugateurópai államokban és főleg Amerikában egyetemi tanszékei vannak. Az üzleti propaganda egyik fejlettebb formája a kollektív reklám, mely a könyörtelen egyéni versenyt kikapcsolja és egy egész üzleti ágazat fellendítésére irányul. A reklám szolgálatába állított eszközök a technika vívmányai és a reklámeleméngyesség folytán állandóan növekszenek. Fölléphet a reklám ezerarcú változatban (kirakati, üzleti, közlekedési, fény-, színházi, vetített, rádió-, filmreklám stb., stb.), de használnának akármilyen fantasztikus reklámeszközöket, a reklám végtelen területén a nyomdaipar termékei és a napisajtó játsszák a legfőbb szerepet. Az üzleti propagandának legnagyobb és leghatásosabb részét a nyomdaipar bonyolítja le. Barnum szerint a nyomdafesték az üzlet vére. A sajtó bámulatra méltó elterjedésével az ujsághirdetés a világkereskedelem gépezetének kenőolaja és a kölcsönhatás alapján a hirdetés a világsajtó felvirágoztatásának egyik legfontosabb előmozdítója. Ezért a nyomdaipari reklámeszközök között a hirdetés a legjelentékenyebb. Az első fizetett hirdetés 1649-ben jelent meg egy londoni lapban. A nagy vállalatok a rendszeres hirdetési hadjárat vezetésére reklámszakembereket alkalmaznak, a kisebb hirdetők szakszerű irányítását a hirdető-irodák intézik. A reklámszakember munkája körébe gyakran bevonja az írót, művészt, tudóst. A hirdetés mellett a plakát egyik legmarkánsabb reklámeszköz. A legelső könyvnyomdai plakátot a könyvterjesztés érdekében adták ki a 16. század közepén. Senefelder találmá-

nya megteremtette az illusztrált plakátot, melyből megszületik a mai modern plakátművészet. A plakát kifejező eszközei a határozott vonalak, nagy síkok, élénk színek. Az illusztrált plakát mellett jó reklámhatás érhető el a kifogástalan kiállítású tipográfiai plakáttal is, mely a különféle eljárással készült képes plakátok közül gyakran szembeszökően feltűnik. Fontos reklámnyomtatványok még a körlevél, prospektus, árjegyzék, brosura. Tágabb értelemben tulajdonképpen egyéb üzleti nyomtatványok (cégkártya, levélpapiros, számla, boríték stb.) is reklámhatást kölcsönözhetnek, ha nyomdai kiállításuk a kifogástalan tipográfiai ízlésnek és az alapos szaktudásnak megfelel. Nagy reklámerőt képvisel és az üzleti életben előnyös benyomást tesz minden egyes jól elkészített nyomtatvány. Miután a nyomdaipar bocsátja az üzleti világ részére a legtöbb és legértékesebb reklámeszközöket: azért szükséges a reklám és a nyomdászat közötti kapcsolatok kimélyítése. Elsőrangú nyomdaipari érdek az üzleti világ reklámtevékenységének további felélénkítése. Az impresszum is mindig reklámot jelent a nyomdának, de ezentúl önmagával és az egész iparral szemben minden nyomdásznak kötelessége, hogy propagandát csináljon a szép és szakszerűen értékes nyomdatermékeknek. sza2

Reklám az aszfalton: nagyvárosok megszokott látványossága. Különböző szerkezetekkel készül. Egy ilyen szerkezet hat különböző és egyenként egy-egy négyzetméter nagyságú hirdetés lenyomtatására alkalmas. Egy éjjelen át ötszázszor hat, tehát 3000 hirdetést lehet vele lenyomtatni. A hirdetőkészülék áll: egy kétkerekű talligára forgathatóan erősített dobból, mely a földre leereszthető és fölemelhető. A dob homlokfölületére helyeztetnek el a nyomtatótáblák, amelyekre a hirdetés szövege szerint összeállított kaucsukbetűk vannak erősítve. A betűket a kocsira erősített kenőszerkezet festi meg. A nyomtatásra használt festőanyag olyan aszfaltglazur, mely nem rontja az úttest anyagát, azzal szervesen kötődik össze, vízben nem oldódik s mivel néhány másodperc alatt szárad, az éjjeli járókelők ruházatában sem tehet kárt. A festőanyag tartóssága szabályozható és a legforgalmasabb utcákon is 4—5 napig látható.

Reklámkártya: l. Cégkártya.

Reklámszédelgés: valóságnak meg nem felelő dolgok hirdetése; ha valaki tudatosan, megtévesztő szándékkal silány minőségű árut jó árunak hirdet, például műselymet tiszta selyemnek. Büntetendő cselekmény.

Rektifikálás (latin): a. m. helyreigazítás, kiigazítás, korrigálása valaminek.

Relais (francia): a. m. fölváltás. «Relais-rendszer»: német «schichtrendszernek a közgazdasági irodalomban használt elnevezése.

Relief-klisé: A müncheni Albert E. dr. a század végén a maga ú. n. «relief-klisé»-ivel igyekezett az egyengetéseket fölöslegessé tenni. Két klisét készített minden képről: egy rendeset és egy túlmaratottat. Az utóbbit az előbbibe alulról belesajtolta, úgy hogy a klisé erős tónusai fönt kissé kijebb nyomódtak.

Relief-nyomtatás: a mainzi Scholz eljárása dombormű-hatású litográfiai képek készítésére. A pozitív képű kőről átnyomással negatív formát készítenek s a kettőről csekély eltolással és két különböző színnel egymásra nyomtatnak.

Remarque-nyomat: rézkarcoló művésznek jegyzetekkel ellátott első lenyomatai.

Rembrandt-intaglio-nyomtatás: Angolországban a gyorssajtói mélynyomtatásnak gyakorolt egyik,

rendszerint igen gondos kivitelű módja.

Remele Pál: az Egyetemi Nyomda volt főművezetője. 1824-ben született Budán; s ott is szabadult föl 1842-ben. Utána vagy öt évig a külföldet járta. Az 1848/49-i hivatalos «Közlöny» tördelője volt, s mint ilyen, követte a kormányt Debrecenbe, majd később Szegedre és Aradra is.

Remittenda (a latin «remittare» = visszaküldeni szóból): visszaadott áru. A könyvkereskedelemben az olyan cikkek, melyeket a kereskedő visszaszármaztat a kiadónak, vagy azért, mert visszaadhatási (remissziós) joggal vásárolta és nem tudta eladni, vagy mert a bizományi áruból eladatlanul megmaradt. Az ilyen küldeményt ú. n. remittenda-jegyzék kiséri; a rajta feltüntetett nettó-összeget jogos esetben a kiadó a kereskedő számlája javára írja.

Renaissance (francia): a. m. újjászületés; különösen az antik művészetek és tudományok újjászületése a 15. században, a középkori elposványosodás után. Az egyes nemzeteknél külön-külön jellegzetességei alakultak ki; így van francia, német és olasz renaissance.

Renaissance-nyomtatás: az offsetmunkának a mélynyomtatással való összekapcsolása, vagyis mikor a mélynyomtatásos lemezről indirekte, gumilap közvetítésével nyomtatnak.

Renaudot Teofrasztus: a francia hírlapirodalom megalapítója. Orvos volt, s betegei mulattatására eleinte irott lapot szerkesztett, amelynek tartalmát adomák és ujdonságok tették. Később, 1631 május 30-án, XIII. Lajos engedélyt adott neki, hogy «mindazokat az ujdonságokat, híreket, eseményeket, amelyek a királyság határain kívül és belül történnek, kinyomathassa és árulhassa». Még aznap megjelent a «Gazette de France» első száma. Ara egy sou volt. Renaudot emlékének újabban szobrot állítottak.

Renck-klisé: vonalasrajzú nyomtatólemezek előállítására szolgáló eljárás. Celluloid-alapon levő, kb. milliméternyi vastag krómozott zselatinrétegen állítják elő fotografálás segedelmével.

Rendfa (szedőfa): a betűöntő szerszáma, arra való, hogy a betűket a csiszolás megtörténte után egymás mellé fölszedjék.

Renius György: lásd Sárospataki könyvnyomtatás.

Rennauer: a nagyszombati nyomda felelős faktora 1740 és 1747 körül.

Repertórium (latin): a. m. címjegyzék, tárgylajstrom; gyakorta könyvcíme a tudományos munkák jegyzékének.

Repetexofot-eljárás: l. Offset.

Reprodukciós fotográfia: a fotomechanikai munkánál használatos ú. n. reprodukciós fotografáló berendezkedés már az arányai dolgában is nagyon különbözik a műkedvelők kis apparátusaitól. A reprodukciós készülék sokkalta nagyobb, olykor félméteres lemeznagyságú és rugalmas, az uccai kocsiforgalom stb. okozta rázkódás lehetőségét kizáró állványzaton nyugszik, mely a szükséghez képest több méterre is kihúzható. A fölvételkor szükséges erős fényt villanyvilágítással biztositja magának a reprodukciós fotografus; olykor — főleg sötéttónusú olajfestmények fényképezésekor — erős reflektort is használ.

Rescius Rutger: XVI. századbeli jeles leydeni nyomdász. Az ottani egyetem tanára is volt.

Reservage: mélynyomtató lemezek előállítására szolgáló eljárás. Vörösrézlapra tussal rajzolunk, a lemez fölületét valamily maratóalappal bevonjuk, majd a lemezt vízbe tesszük. A tus ekkor kiázik s a vonalak szabadok lesznek a maratóalaptól. Azután a mélyremaratás következik.

Reszelés: l. Betűk reszelése.

Részlemezek: l. Fotomechanikai sokszorosító eljárások.

Retauxgraphe: a francia Retaux szedő- és osztógépe. A gép a Kastenbein-gép alapeszméjének a fölhasználásával készült.

Réthy Lipót: a pesti Beimel tanítványa; 1846-ban Szarvason állította föl tipográfiáját; 1855 körül Gyulára, majd 1858-ban Aradra költözött véle. 1861-ben «Alföld» címmel napilapot indított. Megérte nyomdászkodásának 70 éves jubileumát (1903).

Retíré: így nevezik a papirosgyárosok által kimustrált, de még használható íveket, amelyeket olcsóbb áron bocsátanak forgalomba.

Retouche: a fotográfiában meg a fotomechanikus eljárásoknál a. m. korrektura, amikor a nyert kép hiányosságait pótolják, a fölösleges dolgokat pedig eltüntetik. A rézmetszésben szintén korrekturát jelent, mégpedig azt, amikor a sokszorosan nyomtatás alatt volt s ezért kopottas rézlemez vonalait vésővel meg karcolótűvel ismét határozottakká teszik.

Révai Miklós: a magyar helyesírás fő-fő megalapozója, született 1750-ben, meghalt 1807-ben. Piarista tanár volt, 1802-től kezdve a pesti egyetemen a magyar nyelvtudomány tanára. Verseghy Ferenccel szemben, aki a nyelvszokáson alapuló helyesírás híve volt, Révai a nyelvtörténetre alapított fölfogás mellett tört lándzsát.

Révai Mór János: a Révai-könyvkiadóvállalat alapítója, szül. 1860-ban, megh. 1926-ban. Apjának, Révai Sámuelnek könyvkereskedéséből fejlesztette ki nagyhírű kiadóvállalatát. Kiadta Jókai és Mikszáth műveinek jubileális díszkiadását, megindította a Révai Nagy Lexikonát. Egyike volt a magyar könyves-szakma legkiválóbb szervezőinek. Mint politikus is szerepelt, országgyűlési képviselő volt. Emlékiratai «Írók, könyvek, kiadók» címmel jelentek meg (1926).

Révész Zsigmond: született 1886-ban Kemenesmihályfalván. Fölszabadult 1903-ban Budapesten. Választmányi tagja volt a Szakegyesületnek, majd a Segélyző Egyesületnek. A Grafikai Szemlének és a Typographiának állandó munkatársa volt. 1925-ben a főváros törvényhatósági bizottságának tagjává választották. Az Általános Fogyasztási Szövetkezetnek és társvállalatainak felügyelőbizottsági tagja.

Revisio: első magyarnyelvű nyomdászlélap címe. 1869-ben indult meg, de csak félesztendeig élt. Szerkesztője Angyal Gyula, kiadója pedig az Almássy-összeesküvésben való részességéért hatesztendei várfogságot szenvedett Sógor György volt.

Revízió: kétféle is van: szerzői és géprevízió. A szerzői revíziót a készülő munka szerzője a megtördelt oldalakban nézi át és a hibák kijavítása után aláírásával jelzi, hogy a megjelölt hibák nyomdai kijavítása után a munka nyomható. Ezt imprimatúrának is nevezzük. A géprevízió viszont közvetlenül a nyomtatás előtt a revizor (l. o.) részére felülvizsgálás céljából gépen lehúzott ív, amelyen ez megnézi, vajjon a szerző, illetve a megrendelő javításait jól hajtották-e végre. Míg a kéziszedésnél csak a kijavított betűt vagy szót kell átnézni, a gépszedésnél javítás esetén a teljes sort kell a revizornak nemcsak átolvasnia, hanem az előtte levő és utána következő sorral is összehasonlítania, vajjon jó helyre dugták-e az újonnan leszedett sort. Sorhiány vagy sorfölösleg esetén sokszor az egész ívet át kell olvasnia, amíg a baj forrását megtalálja. Revízió alkalmával ellenőrzi a revizor a kilövés helyességét, a számozást stb. Több

hiba esetén második revízió, úgynevezett szemleiv (utánanéző) kérése tanácsos. hs

Revue (francia): a. m. szemle. — Angolul: review; olaszul: **rivista.**

Rey Hubert: lyoni születésű francia könyvnyomtató. Ő találta föl a vasból való sorjázót 1796-ban.

Réz (cuprum): vörösszínű fém; száraz levegőn nem változik, nedves levegőn és hevítve oxidálódik. Fajsúlya 8.9, olvadáspontja 1050° C. Igen szívós, a meleget és az elektromosságot jól vezeti. Pénzt, géprészeket és sok egyebet; a nyomdászatban rézmetszetek és betűmatricák előállítására használják. Savak hatására a rézből gyorsan oxidok keletkeznek, melyek erős mérgek. Vegyületeiből zöld festékeket készítenek, azonban használják üveg- és porcellánfestésre is. Lelőhelyei: Selmecbánya, Úrvölgy, Oravica, Libetbánya stb.; az Ural, Szibéria és Észak-Amerika.

Rézbetűk: Az ólomötvényeken kívül több más anyagból is próbáltak már betűket készíteni. Csináltak többek közt vas- meg acélbetűket is, de nyilvánvaló, hogy könnyen-rozsdásodásuk miatt nem váltak be. Később a rézbetűkkel tettek próbát; nagyobbfajta díszbetűket öntöttek belőle s némiképpen el is terjesztették azokat a könyvnyomtatók körében. Tartósságuk használt azonban alaposan ellensúlyozta drágaságuk, úgy hogy ma már csak elvétve látjuk őket. Újabban ismét foglalkoznak a rézbetűk eszméjével. Azt ajánlották, hogy legalább az ú. n. írásbetűket öntsék rézből, úgy mint a vonalakat, meg némely vonalas keretfajtát. A dologból azonban aligha lesz valami, mert a rézöntéssel igen bajos egészen síma s kellően mélyített nyomófelületet elérni és ami a fő: az összekötő és kifutó finom vonásokat csak kezdetleges durva alakban lehet önteni, ami okvetetlenül szükségessé teszi, hogy a már megöntött betűket utólagosan vésnökkel javíttassák.

Rézkarc (németül: Radierung): Állítólag Hopfer Dániel találta fel 1510 körül Délnémetországban, hol előbb vasra s csak a későbbi fejlődése alatt kezdtek rézre dolgozni. Fénypontját a 17. században főleg Rembrandt munkáiban érte el. Könnyed, művészi lehetőségeket nyujtó technikájáért kedvelt eljárása lett azóta művészeinknek. Készítése a következő: Viasz, terpentin és gyanta vagy aszfalt keverékével bevonják a jól csiszolt rézlemezt; majd bekormozzák és ebbe a saválló rétegbe tűvel karcolják bele a rajzot. Vaskloridvagy salétromsavoldattal többszörös fedezgetés után maratják; végül a hiányzó részleteket éles tűvel belekarcolják. A nyomtatása réznyomtató eljárással történik. Szoktak reszelővel, üvegpapirossal való dörzsölgetéssel, akvatintaszemcsézet kombinálásával, esetleg a festéknek nem egészen való törlésével a kívánt részeken halovány, egészen gyenge tónust is hagyni. nli

Rézléniák: l. Léniák.

Rézléniák tisztogatása: A rézrozsda maga nem sok kárt szokott tenni a rézléniákban, ami főképpen a nagy símaságuknak is köszönhető. Mindamellett szorgosan kell tisztogatnunk, mert igen sok piszok tapad rájuk a gyakori használat következtében, ami pedig táblázatos szedésnél komoly zavart okoz. Ha a lénia még nem nagyon piszkos, úgy tisztíthatjuk meg legkönnyebben, hogy egy ideig vízben áztatva, valamilyen durva ronggyal erősen ledörzsöljük. A piszkosabb rézléniáknál azonban ez az eljárás már nem ér semmit, s ezért a különböző nyomdákban más és más léniatisztítási metódusokkal is próbálkoztak. Némely helyt terpentinben való egy-két napos áztatással igyekeznek megpuhítani a rézléniák oldalára száradt pisz-

kot meg festéket, hogy azután durva ronggyal tisztára dörzsölhessék azokat. Másutt a léniákból egy csomót a törlőrongy közé téve, addig dörzsölik azokat egymáshoz, amíg a piszok és festék egészen le nem kopik róluk.

Rézmetszés (kalkográfia, Kupferstich): a mélynyomtató technika első őse, ezért a «rézmetszés» szót összefoglaló elnevezésül is használják a régibb mélynyomtatásos eljárásoknál. 1430 körül találták fel, valószínűleg németországi ötvösök. Kézimunkával, különböző mélyítőeszközök, vésők segélyével belevésik a rajzot a rézlemezbe. Különböző mélységű, vastagságú, sűrűségű vonalakkal számtalan árnyalatot érnek el. Egy rézmetszet kb. 1000 jó és 1500 másodrangú levonatot ad. Igen kényes, valamint hosszadalmas munka. Nyomtatását l. Réznyomtatás. nli

Rézmetszetpapiros: kitűnő anyagból készült, jóformán teljesen enyvezetlen papiros. A nyomtatási eljárás kívánja meg az e fajta papiros lehető legnagyobb mértékű puhaságát.

Réznyomtatás: a mélynyomtatásnak az az ősi módja, mikor nem rákellel, hanem sűrű festékkel és törülgetéssel készül a nyomat. A rézmetszetek, rézkarcok, acélmetszetek, akvatinták, mezzotintók, heliogravűrök stb. sokszorosítódnak ily módon. A nyomtatás külön e célra készített réznyomtató sajtón történik, mely két szabályozható öntöttvas hengerből áll. És pedig: a melegített lemezt bekenjük rövidszálú kencével készített sűrű festékkel, beledörzsöljük a mélyedésekbe, a sima felületet letisztítjuk törülgetéssel, esetleg krétaporral, vagy lúggal, de úgy hogy a mélyedésekben a festék megmaradjon. A puha, szívóképes papirost megnedvesítjük és nemezt vagy gumilapot helyezünk rá, amely ha a lemezt a két henger között erős nyomással áthajtjuk: a papirost a mélyedésekbe beleszorítja és onnan kiemelteti véle a festéket. nli

Réznyomtató-festék: Ha a nyomtatólemezt alulról melegítjük, tömöttebb, erősebb konzisztenciájú festéket alkalmazunk, mert a festék nyomtatás közben a melegtől amúgy is hígabb állapotba kerül. A rézmetszetekhez való festék alapanyagát, a kormot régebben szőlőmagból égették. Hideg eljárásnál a festék lazább. A mélynyomtatásos gyorssajtókon az óránkint való fordulatszámtól is függ a festék konzisztenciája: minél nagyobb ez a fordulatszám, annál gyöngébbnek kell lennie a festéknek.

Rezsi-tételek: l. Üzemkönyvelés.

Rhau György: 1520-tól 1548-ig Wittenbergben nyomtatott. Eleintén Luther kisebb iratait és nagy katekizmusát (1531) nyomtatta; később Melanchton műveinek lett a kiadója s nyomtatója.

Rheda Pál (lipsiai): könyvnyomtató. 1596-ban, Csáktornyai János után vette át a debreceni városi nyomdát, s azt 1619-ben bekövetkezett haláláig vezette. Halála után egy éven át örökösei neve alatt működött a nyomda, 1620-tól azonban fia Péter önállóan vezette az üzemet 1630-ig, amikor Fodorik Menyhért lett a debreceni könyvnyomtató.

Rheinländer: 11 pontos betűnagyság neve a régibb német tipométriában.

Rhenius György: a Lórántffy Zsuzsánna alapította sárospataki tipográfia első nyomdásza 1650-től 1657-ig.

Richardson Samuel: betűszedőből lett angol regényíró; szül. 1689-ben, megh. 1761-ben. Ifjúkorát a betűszekrény mellett töltötte; később saját nyomdája volt. «Pamela» című igen népszerű művével a maga idejében irányt adott az angol szépirodalomnak.

Richter Antal Fülöp: pesti litográfus 1835—40 körül; főképpen a krétarajznak volt kiváló mestere.

Richter József: a nagyszombati tipográfia betűmetszéshez is értő öntője 1773 körül.

Riczkó Sándor: szül. 1880-ban. A gépmesterséget Ungváron tanulta (1892—1896). Hat évig dolgozott Düsseldorfban és Münchenben. Budapestre jőve, a Hornyánszky-nyomdában kapott alkalmazást. Később a Pallas-nyomdába került, ahol most ő a főgépmester. A nyomdászszervezet Orsz. Bizottságának jóideig tagja volt, majd ugyancsak hosszabb ideig a Grafikus Művezetők Szakosztályának az alelnöke volt. Munkatársa volt a «Gépterem» című szakkönyvnek; szakcikkeket írt a Magyar Nyomdászatba, a Grafikus Művezetők Évkönyvébe, valamint a grafikus művezetők szaklapjába. E Lexikonnak is munkatársa.

Riedl Károly Ágoston: pestvárosi neves fametsző a 19. század közepe táján. Jól kiképzett fametszők egész sora került ki a keze alól.

Riessinger Sixtus: Nápoly városának strassburgi származású legelső könyvnyomtatója az 1471-es évben. Tudós nyomdász volt. Amikor 1479-ben Nápolyból távozni készült, Ferdinánd király vissza akarta tartani, s még püspökséget is igért neki, csak hogy maradjon. Riessinger azonban nem hajlott erre sem; előbb Rómába ment, majd visszatért Strassburg városába.

Rietmiller Mátyás: a nagyszombati nyomda ügyvezetője 1677 körül.

Riffe Hans: a lichtenaui vár gondnoka, Gutenberg társa a könyvnyomtatás föltalálását megelőző különböző technikai kísérleteiben.

Rigler József Ede Papírneműgyár R.-T.: néhai Rigler József Ede alapította 1871-ben. A vállalatnak kicsiny papírkereskedés volt az alapja a Váci körúton; ezt rövidesen megnagyobbítva, a Kecskeméti utca 13 sz. alá helyeztę át. 1873-ban az Üllői úton állított fel kis nyomdát, amely egy kézzel hajtott gyorssajtóból, lábhajtású tégelynyomóból és egy kéziprésből állt. Ugyanitt papiroszacskóüzemet is rendezett be. Abban az időben újdonság volt a cégnyomtatással ellátott papírzacskó és meglehetősen nagy volt a fogyasztás, úgy hogy további tégelyes sajtókat kellett felállítania. 1874-ben állította fel az első vonalzógépet, berendezett könyvkötőműhelyt és írófüzeteket hozott forgalomba. A szétszórt munkahelyeket 1877-ben a Mérleg uccában egyesítette, s ez már gyárnak volt nevezhető. 1881-ben a vállalat, nagy építkezések után, a Rózsa ucca 55. szám alá került. Hogy cikkeit külföldön is elhelyezhesse, 1887-ben Ruscsukban és 1889-ben Bécsben fiókraktárakat alapított a vállalat. 1894-ben részvénytársasággá alakult át. Az új gyárépületben az egyes üzemrészeket modernizálták, megnagyobbították és újabb cikkek gyártására rendezkedtek be. Közben az export is állandóan növekedett. 1905-ben a vállalat Özörényben állított fel fióktelepet. A gyártelep azóta évről-évre modernebb gépekkel szereli fel magát, az erőt egy 120 lóerős Diesel-motor szolgáltatja. 1909-ben a vállalat alapítója elhúnyt és az általa betanított munkatársak vették át a vezetést. A háború, sajnos, az exportot teljesen megszüntette; a fióktelepek is önállóak lettek ekkor. tj

Rikesz Mihály: a pozsonyi írásek nyomda vezetője 1621-től 1631-ig.

Rikkancs: Kozma Andor faragta jó magyar szó az uccai ujságárus fogalmára.

Riport: az angol «report» (a. m. híradás), fonetikus átírása.

Riskó Sámuel (huszti): a debreceni városi nyomda provizora 1786-tól 1792-ig.

Rispetto: 33:45 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Ritkítás: a sorok szellősebbekké tétele. Nagyban fokozza a szöveg

olvashatóságát. Hogy ritkítsunk-e vagy sem: első sorban a nyomtatvány és a betű nagyságától, valamint a margótól és egyéb fehéren maradó felületektől függ. Nagy kvart-alakhoz képtelenség volna nonpareille szövegbetűket venni, s azt is ritkítatlanul. A könyv avagy ujság szövegsorai ne kerüljenek távolabbra egymástól, mint amekkora a betű szeme. A tágítás arányának megállapításakor különben is a betű képének sötétebb avagy világosabb voltát is mindig tekintetbe kell venni; igen erős alapvonalú és keskenyebb betűkkel szedett szövegeknél a tágíthatásnak kisebb a mértéke, mint a vékonyvonalas, szélesbetűjű szövegnél. Ritkításkor, ha a tágítókat «darabolnunk» kell: fölváltva jobbra és balra rakjuk a kisebbeket; így = = = = Ez különben általános szedői szabály; vonatkozik a léniák, kvadrátumok és ürtöltők (stégek) használatára is.

Ritmika: l. Optikai csalódások.

Rituale (latin): a. m. szertartásos könyv.

Rizs-csiriz: l. Ragasztó-szerek.

Rizspapiros: a kinai birodalomban még ma is nagy mértékben gyártják a rizsnövény szalmájából.

Robert Louis: a papirosgép feltalálója. A Didot-család essonnesi papirosmalmainak munkása volt. A francia forradalmi konvent megbízásából a papirosmalmok termelése fokozásának a lehetőségeit kutatva, rájött arra, hogy a papiroskészítés kézi fogásainak nagy része mechanikai műveletekkel is helyettesíthető. 1799-ben szabadalmat vett egy hengereken mozgó és végnélküli szita rendszerére, amely az ú. n. papirosgépnek legjellemzőbb része.

Robertson-féle fotografikus szedőgép: l. Photolino.

Rockner Vinzenz: a 16. század elején Miksa császár titkára, a töröttlábú német fraktúr betű első megtervezője.

Roden Gy. András: a nagyszombati nyomda felelős faktora 1713—1715.

Rodt Berthold: Basel város legelső nyomdásza; Gutenberg János tanítványa. A baseli nyomdát 1470 körül alapította, ezután azonban rövidesen elhalt.

Rogers John R.: amerikai mérnök, a Typograph soröntőszedőgép föltalálója, szül. 1856-ban, meghalt 1934-ben. 1882 körül «Impression Typograph» elnevezésű matricasajtoló gépet szerkesztett, s megkettős kizáróékek szabadalmát. E kettős kizáróékek szabadalmát E szabadalmat azonban csakhamar továbbadta 416.000 dollárért a Mergenthaler-társaságnak, s ezen fordult a Linotype gyárthatása. 1885 óta a Typograph (l. o.) soröntő gépen dolgozott, amelynek gyártására 1888 tavaszán tőkeerős társaság is alakult.

Rohn A.: pesti litográfus a 19. század közepe táján; kitűnő technikájáról és sokoldalúságáról volt nevezetes.

Rokon színek: l. Festékkeverés.

Római ábécé: a görögöktől vették át. A legrégibb római ábécé 20 betűjegyből állott, amelyek között még több eredetileg feníciai betűjegy is van (H, K, Q), s csak később bővítették a szükséghez képest más jegyekkel.

Római antikva: a Morris-féle könyvreneszansz hatására a kontinensen keletkezett új betűsorozatoknak többszörösen is használt megjelölése. Az első ilyen típust 1899-ben Hamburgban csinálták meg.

Roman: betűnagyság régi megjelölése. Stenglin Jeremiás augsburgi betűöntő 1693-ban megjelent árjegyzékében van szó róla. A mai kettős mediálisnak, németesen a kétmitteles nagyságnak felelhetett meg. A 18. század végének német tipométriájában már csak 24 pont volt.

Romana: az 1900-as esztendők népszerű könyvbetűje. Némi nyujtással vagy alacsonyitással, vékonyitással vagy vastagitással s más

változásokkal majd mindenik betűöntő megcsinálta, persze különböző nevet adva néki.

Romániai Grafikai Munkások Szövetsége: a világháború szülötte. Székhelye kezdetben Nagyszeben volt, de ettől a központtól Erdélyország és a Bánság nyomdászsága már elejétől fogva idegenkedett. Országos titkos szavazással tehát Kolozsvárt választották a nyomdászok végleges székhelyül. Az adminisztrációt itt Jordáky Lajos mint ügyvezető-alelnök, majd pedig mint ügyvezető-titkár Terhes Gyula látta el. Az újjáépítés nehéz munkáját még 1920 tavaszán megkezdik. Felkeresnek minden számottevő nyomdavárost s azokkal külön-külön kollektív szerződést kötnek. Még egy tisztviselő beállítását teszi szükségessé a felszaporodott munka; amit pályázat útján Gábor Demeter nyert el. Az 1920 októberi kongresszus új alapszabályt dolgoz ki, ekkor az egyesület «Erdélyi és Bánáti Grafikai Munkások Szövetsége» címet kapja. 1921 decemberében kötik meg az első országos árszabályt, melybe Kolozsvár azonban csak 1922-ben kapcsolódhatott bele. De mivel a régi királyság nyomdái szervezetlenségüknél fogva nagy károkat okoztak az erdélyi nyomdáknak, 1922 őszén tárgyalásokat folytattak a bukaresti «Gutenberg» és a «Sindicatus», majd a iasii és brailai «Tiparul» egyesületek vezetőivel a fúzió kérdésében. A tárgyalások eredményre nem vezettek, mert a regát nyomdászságából a belátás, áldozatkészség és szolidaritás még hiányzik. Annál örvendetesebb esemény számba jött decemberben a bukovinai nyomdászok csatlakozása. 1923-ban a vezetőség 850.000 lejért házat vásárol. 1924—26-ban szabályozzák a tanonclétszámot, s fuziós megállapodást kötnek a bukaresti «Gutenberg» egyesülettel. 1928 a likvidációs nagy vita éve, mely a magyarországi és romániai nyomdászegyesületek között zajlott le. Az utóbbi a magyarországi nyomdászegyesületektől 845 dolgozó tagot és 26 tényleges rokkantat vett át. A vita döntőbírósági határozattal zárult; e szerint a romániai szövetség végkielégítés címén tizenkétezer pengőt kapott. Az ezután következő évek főprogramja — mindmáig — az ó-királyság nyomdászainak megszervezése és a munkanélküliség leküzdése. A szövetség emellett a szakmafejlesztésből is tőle telhetőleg kiveszi a részét. 15 évi fennállása óta 17 ízben hirdetett pályázatot különböző nyomtatványokra. Nyomtatványkiállítást rendezett nyolcszor, szaktanfolyamot rendeztek a kerületek majdnem mindegyikében. ls

Romániai Nyomdatulajdonosok Szövetsége 1921 július 17-én alakult meg Kolozsvárott. A szövetség 1926-ban megalkotta az első egységes nyomtatványtarifát, amely azonban az ókirályság szervezetlensége miatt megszűnt. Jelenleg dr Vékás Lajos az elnöke; titkára Mund József Temesvárt. Hivatalos lapja a «Graphic Union».

Románnyelvű szedés: A népies latin nyelvből származik a román nyelv. A román ábécé 27 betűből áll. Magánhangzók: a, e, i, o, u; torokhangok: ă, â, î: a mássalhangzók, mint a magyarban, de hiányzanak az összetett mássalhangzók, w és y, ellenben van ş és ţ. Természetesen ugyanezek a betűk verzálisban is megvannak. Az ă, â, î nem magánhangzó, hanem csak egy mély, rövid torokhang, amely nyögésszerűen hangzik.

A román hivatalos betű 1860-ig a cirill volt. 1904-ben a román akadémia kidolgozta a helyesírási rendszert, mely napjainkig újabb fejlődésen ment keresztül.

A románnyelvű szedéshez c, a, e, p, i, u betűtípusokból kétszeres mennyiségnél több, t, r-ből még egy félszeres mennyiség, az

ă, s, t betűkből pedig egy-egy nagy szekrényrekesznyi szükséges, mivel ezek az uralkodó betűk. A román szavak rövidek, a félnégyzettel való szedés ripacsos képet ad, ezért sok spáciumra van szükség. ls

Romboid: az egyenlőtlen oldalú ferdeszögű parallelogrammának (l. o.) közönségesen használt neve.

Rombusz: az egyenlő oldalú ferdeszögű parallelogrammának közönségesen használt elnevezése.

Romwalter Károly: 1850-ben vette át Lenk Sámuel soproni nyomdáját, amelyet 1895-ben Alfréd fiának — ki különben 1880 óta tevékenyen részt vett a nyomdai munkában — adott át. 1933-ban a tipográfiát a Röttig-féle nyomdával egyesítve, bérbe adták.

Rondbetűk: gömbölyű vonásokból álló alfaja a latin írásnak. Hasonló írást Olaszországban már a 15. században használtak «scrittura ronda» és Franciaországban a 16. század óta «écriture financière» vagy «écriture ronde» és egy elkorcsosult faját «écriture italienne bâtarde» név alatt. Az első rond nyomdatípusokat a párizsi Moreau Pierre metszette 1640 körül.

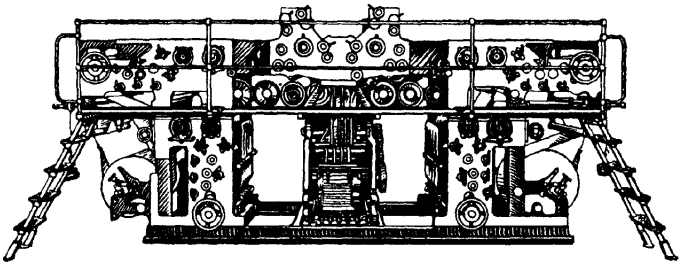
Rongyanyag: növényi eredetű rostokból előállított textilanyagok, ú. m. pamut, len, kender, juta hulladékából készült cellulóz. A faköszörület, illetve cellulóz feltalálásáig a papirosgyártás egyetlen nyersanyagát képezte. Ez idő szerint már csak egészen fínom, különleges papirosok (bankjegy-, értékcikk-, rajz-, kondenzátor-, cigarettapapiros) előállításához alkalmazzák. A kellően válogatott rongyokat mossák és felaprítják, majd nagy gömbfőzőkben (3.5—4 atm. mellett) mészlúggal vagy pedig szódával 6—12 óráig főzik, e munkálat után kimossák, ezt követőleg holländerekben durván őrlik és fehérítik. Az ily módon forgalomba kerülő anyagot rongyfélanyagnak nevezik, amelyet a továbbiakban azonosan dolgoznak fel, mint a normális fa-cellulózt.

Rosenborg-féle szedőgép: közel száz esztendő előtti érdekes kísérletezése a svéd Rosenborg Frigyes kapitánynak. A betűk már nem a saját súlyuknál fogva csúsztak le a tartóikból, hanem «végnélküli» forgó szíj segítette őket ebben.

Rosner Károly: grafikai szakíró, szül. Budapesten 1902-ben. Működésének főbb állomásai: Floriscsokoládégyár, Globus Rt., Piatnik Rt. Sokat írt magyar és külföldi szaklapokba. 1930-ban megszerkesztette a lipcsei «Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik» magyar füzetét; 1928-ban a stuttgarti «Der Holzschnitt» külön magyar füzetét. Egyéb művei: «A plakát kézikönyve» (Budapest Székesfőváros Hirdetővállalatának kiadása, 1934); «Ungarske Kunstnertresnit i det tyvende arhundre» (Oslo).

Rotációs fotografálás: az ehhez való gépszerkezeteken készül a külföldi fotografikus levelezőlapok tömegmunka-számba menő része. Az egymás mögé kapcsolt gépek elsején történik a képnek másolási exponálása meg a szövegrészletek rája-nyomtatása, a másodikon az előhívás és rögzítés, a harmadikon pedig a kép kimosása; mindez tekercsről legombolyodó brómezüstös papirosra készül, egyik gépről a másikra átvonulóan. Rendesen 8—16 kép van egy-egy «formában».

Rotációs gépek (hibásan magyarítva: körforgó gépek): így nevezik azokat a gyorssajtókat, amelyeknél a forma nem lapos, hanem egy vagy több, a nyomócilinderrel szemközt levő úgynevezett formahengerre van rágömbölyítve. A mozgási iránynak változását tehát e gépeknél elkerülték, ami a gyorsaság nagymértékű fokozását teszi lehetővé, annyira, amennyire ezt az úgynevezett végnélküli papiros szakadási ellenállása, meg maga a nyomtatási fo-

Modern hírlapnyomtató rotációs. Két tekercsről 32 oldalt nyomtat, de beállítható kevesebb, akár 2 oldal nyomtatására is. A gép szalagvezetés nélkül dolgozik, kétszeri hajtogatásra való hajtogató apparátussal.

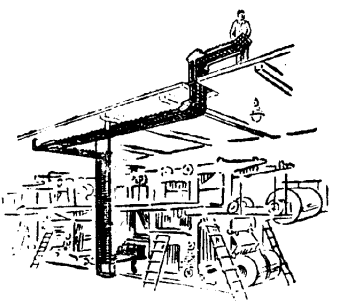
lyamat is megengedi. — König Frigyes kísérletezései után Cowper és Applegath alkották meg az első rotációs gépeket 1815 körül. Két nyomóhengert helyeztek egymás mellé s szélről két lemezhengert és festékező szerkezetet alkalmaztak. A nyomó- és lemezhengerek átmérete egyenkint 60 centiméter volt. A lemezhenger egy részét a gömbölyített nyomtatóforma foglalta el, többi része festékszéjjeldörzsölő fölület gyanánt szolgált. A nyomóhenger és lemezhenger közé illesztett papirosívet az első oldal nyomása után végnélküli szalag vitte a másik nyomóhenger s lemezhenger közé, ahol a hátsó oldala nyomtatódott tele. Ezt követőleg alkottak még nagyobb gépeket is; ilyen volt a Hoe-féle emeletesháznyi magasságú «type revolving printing» gép, amelynek fő része volt az óriási lemezhenger a kúpalakú betükből álló szedéssel. E körül sorakozott 10 nyomóhenger a maga berakó- és kirakó-asztalaival meg festékező szerkezeteivel. E gép kezelő személyzete 16—18 emberből állott. A mi mostani rotációsaink alapeszméjét ismerték, de nem volt még meg a végnélküli papiros, s így minden egyes ívet külön-külön kellett berakni. A végnélküli papirost csak a 19. század közepén alkalmazta rotációs gépre az amerikai Bullock Vilmos, miután már előbb is kísérleteztek a papiroscsináló gép meg a rotációs gép összekapcsolásával. A gépbe egyik oldalán betették a papirosanyagot és a másik oldalán már nyomtatott ujság került ki belőle.

A Marinoni-féle rotációs gép a dupla gépek módjára csinált hatszoros gyorssajtóból keletkezett. A papirost nyomtatás előtt vágta, s négy kirakó-asztala volt. Hasonlított hozzá a Sigl-féle rotációs gép is. Valami nagyon praktikus azonban egyik sem volt. Ezért Marinoni a Walter-sajtóhoz hasonló új gépet alkotott, amely mindenesetre különb volt a régibbnél, de az augsburgi rotációsokkal még sem ért föl. Ezek már hajtogató készülékekkel is el voltak látva, s építési módjuk sem volt olyan nehézkes, mint amazé. Festékező szerkezetüknél pedig a festék minél alaposabb eldörzsölésére törekedtek, s ezért az egyik vályúból 9, a másikból 11 henger közvetítésével jutott a festék a lemezhengerekre. Rotációs gépeket szerkesztettek még a francia Derriey

és a német Hummel. Az előbbié nyomtatás után vágta el a papirost s ezért bizonyos körülmények között különböző hosszúságú íveket lehetett vele nyomtatni. Az utóbbié a fekvő rendszerű rotációs gépek közé tartozik, mert a nyomó- és lemezhengerek vízszintesen sorakoznak egymás mellé; eltér tőle a Victory-rotációs, melynél azok páronként helyezkednek el. Valamennyitől elüt azonban a Foster csinálta Prestonian körforgó gép, amin esetleg szedésformáról is lehet nyomtatni. Itt a lemezhenger átmérete teljes egy méter, hogy a hajlása mentől nagyobb szögű legyen. A nyomóhenger fölülete azonban négyszerte kisebb a lemezhengerénél, s ezért négy-négy nyomóhenger van, amelyek részletekben nyomtatják le a formát.

Az eddig ismertetett rotációs gépek mindegyike csak egyszeresen működő, vagyis egyszerre csakis egyetlen papirosgombolyagról végezi a nyomtatást. Alkottak tehát kettősen működő, vagyis oly gépeket is, amelyek egyidejűleg két papirosgombolyagról nyomtatnak; az utóbbiaknak azonban két fajtájuk van: 1. az olyan gépek, melyeknél a munkamennyiség kétszeres, de a stereotíplemezek csak egyszeresen vannak meg; 2. az olyanok, melyeknél a munkamennyiség kétszeres és a stereotíplemezek szintén duplán vannak meg. Az utóbbiakat ikerrotációsoknak is nevezik. Vannak még illusztrációk nyomtatására való körforgó gépek. Ezeknél olajos papirosból való gombolyag is van, amelynek papirosa a már egyik oldalán nyomtatott papiros és a hátsó nyomtatást végző henger közt fut, hogy a festék az utóbbira le ne húzódjék. E gépeket azonban nem futtathatjuk maximális gyorsaságukkal, mert különben az illusztrációk nem nyomódnának tisztán. A kettősen működő rotációs gépeken való nyomtatáshoz a lehetőséghez képest gyorsan száradó festéket kell vennünk, amellett pedig rendkívül szívós festékező hengerekkel kell fölszerelnünk gépeinket, nehogy a nagy gyorsaság következtében mihamar tönkre menjenek.

Rotációs gépek dolgában különben a fölsorolt fő-fő típusok keretén belül rengeteg változat teremtődik meg az utóbbi időkben, már csak azért is, mert jóformán minden egyes ily gép különleges célok szemmeltartásával, úgyszólván megrendelésre készül. Minden ujságnyomtató rotációsnak megvan a maga megszabott formátuma; szélesebb lemezeket nem lehet ráilleszteni a formacilinderre. Általában a rotációsok mindig valamely speciális célra készülnek, s részleteikben e szerint különböznek is egymástól. A haladás elve azért folytonos a rotációsoknál: egyszerűbbé, biztosabbá igyekeznek tenni minden új gépet. Az alkotó részek kifinomodtak, tökéletesültek, a nyomtatás mind biztosabbá s gyorsabbá lett az új rotációsokon.

Transzportőr (ujságtovábbító). Ma már nagyobbszabásu modern hirlapüzem nemigen képzelhető el eme páternoszterszerű készülék nélkül, mely a gépből az expedicióba szállítja a kinyomtatott hirlapot.

Rotációs gépen nyomtatott hírlapok oldalterjedelem-változatait a végnélküli papírhengerek különböző szélességei adják. Ha a gép 32 oldalas és a papiros szélessége 114 cm., akkor az oldalterjedelem szerint: egész (114 cm.), háromnegyedes (85·5 cm.) s feles (57 cm.) papiroshengereket használunk. Pl.

2×16	oldalhoz	=	1/1+1/1	henger
2×14	,,	=	1/1+3/4	,,
2×12	,,	=	1/1+1/2	,,
2×10	,,	=	3/4+1/2	,,
4×8	,,	=	1/1+1/1	,,
4×6	,,	=	3/4+3/4	,,
4×4	,,	=	1/1 —	,,
16×2	,,	=	1/1+1/1	,,

(Minőség és súly: l. Ujságpapiros.)

A rotációs gép különböző oldalterjedelemre való átalakításának előföltétele: a nyomtatandó papiros szélességével egyenlő, festéknyaló hengerek cserélése és pontos beállítása, amely a nyaló-henger csapágyait szabályozó csavarok segítségével történik, azután következik a hosszvágó körkések és a papiros vezetésére szolgáló gumigörgők, továbbá 16-nál nagyobb oldalterjedelemnél az ívek összehordását végző gyüjtő-szerkezet pontos beállítása.

Nagy fontossággal bír a gép alkatrészeinek állandó tisztántartása és olajozása, különös gondot igényel a festéktartókban, valamint a dörzsölő hengereken lerakódott papirospor eltávolítása, háromnegyedes és feles hengerek beállításánál pedig a nyaló-hengerrel nem érintkező hengerrészek olajjal higított festékkel való bekenése. (A hengerekről: l. Festékező hengerek.) — A nyomóhenger átméretének («radius») ellenőrzése és a borításnak, benyomódás által szükségessé vált kellősítése (l. Borítás) után a festékbedörzsölés következik, ezt követően a papiros behúzása után, a vágó- és hajtogató szerkezet működésére nagy figyelemmel, próbajáratot végzünk.

A festékfelhordó hengerek pontos beállítása után történik az oldalak lemezeinek beemelése és egyengetése, különös tekintettel a fölerősített lemezek egyenletes fölfekvésére.

A körforgó gépnek, indulása első percében el kell érnie a maximális sebességet, amely különböző géptípusok szerint és óránként 10-50.000 példány hírlap termelését eredményezi. kai

Rotáclós mélynyomtatás: képes mellékletek, árjegyzékek, olcsóbb folyóiratok, valamint ezekhez hasonló nem kimondottan «minőségi» munkák nyomtatására nagy gyorsaságánál és a fölhasznált tekercspapiros olcsóbbságánál fogva a lehető legmegfelelőbb. Minden nagyobb nyomdagépgyár gyárt valamely ily gépet, de az alapgondolatuk és kezelésük teljesen egyforma; csak a hengerek elhelyezésében, a papiros vezetésében, a szárítás és hajtogatás megoldásában különböznek egymástól. Valamennyi gépnél a tekercspapirost forgó hengerek — a regisztert biztosítva — a formahengerek vezetik, hol a nyomóhenger igen erős és szabályozható nyomással egy tömör gumihengert szorít rája, hogy a papiros kiemelje a festéket a formahenger mélyedéseiből. A formahenger festékben forog és a rákel tisztítja meg a fölös festéktől. Nyomtatás után meleg fűtőtestek és légfúvás megszárítja a nyomtatott oldalon a festéket, hűtőhenger lehűti, hogy a hátsó oldal nyomtatható legyen, amihez szintén regisztert állító forgóhengerek vezetik. A hátsó oldal nyomtatása után, megszárítva és lehűtve, a nyomat a vágó-hajtogató készülékbe kerül, mely fogaskerekek cserélgetésével beállítható tizedmilliméter pontossággal a formahenger kerületi nagyságára. Valamint beállítható a hajtogatás hányrétűségére, esetleg egyes gépeken ívenkénti kirakásra. A há-

rom színt és hátsó oldalt nyomtató rotációs gépeken négy nyomtatómű van, ezekből három a három színt nyomtatja egymás után, míg a negyedik a hátsó oldalt. nli

Rotációs papiros: másként végnélküli papirosnak nevezzük. Egyegy rotációs hengeren kb. 6000—7000 méter hosszú papiros van. Szélessége a rotációs nyomtatógépek szélessége szerint változó. Ezen belül is különféle szélességben készül és pedig egész gépszélességben, ¾, ½ és ¼ szélességben. A rotációs papiros — különösen a napilapok számára — rendesen 50 gr súlyban a legolcsóbb anyagból készül. A rotációs papirossal szemben a nyomdásznak a fő követelménye: az egyenletes göngyölítés, meg az, hogy a szakadás ellenében való szilárdsága legalább akkora legyen, hogy a rotációs gép normális húzásakor el ne szakadjon; a papiros ne legyen delejes és végül a porzása a legminimálisabb legyen. Újabban nagyon elterjedt a napilapoknál a kliséről való nyomtatás is, ami a rotációs papirossal szemben azt a követelményt állította fel, hogy simítása a normálisnál jobb legyen. — A hengerpapiros ma már nagy mennyiségben készül jobb minőségben is, mert a mélynyomtató rotációs nyomtatás feltétlenül megkívánja a jobb minőségű és jól simított papirost. A rotációs papirossal a nyomtatás úgy történik, hogy a henger tengelye irányában kb. 75 mm széles ür van hagyva, amelyen egy vashengert tolnak keresztül, azt rögzítik és avval együtt helyezik a gépbe. Az így behelyezett papirost a gép nyomtatás közben gördíti le. Ezért a henger nyílásának épségére nagyon kell ügyelni, mert ha bármily okból összenyomódik és a vashengert rajta keresztüldugni nem lehet: a papioshenger feldolgozása nem lehetséges.

A papirosgyártás legjelentősebb része a rotációs papiros. Magyarországon évenként kb. 1500—2000 vagónt dolgoznak fel. fj

Rotációs stereotípia: l. Stereotípia.

Rotartype: a berlini Schiepe és Friedmann egyes betűket szedő és öntő gépe. 1910-ben szabadalmaztatták.

Rotary: az amerikai Wicks Frederick ujságíró rotációs betűöntő gépe, amely egyszer-másszor hatvanezer betűt is megöntött egy órában.

Rothenstein Mór: szül. 1864-ben Budapesten. A betűszedést Bécsben tanulta, ahol 1882-ben szabadult föl. Az 1885-i kiállítás idején Budapestre tért vissza és a Pesti Könyvnyomda Rt.-nál nyert elhelyezkedést. Majd ismét Bécsbe megy, ahol bekapcsolódik az osztrák nyomdai munkásság gazdasági mozgalmába és mint ilyen képviseli az osztrákokat a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete 25 éves fennállásának jubileumán 1887-ben. Majd végleg Budapesten marad, ahol a Neues Pester Journalnál, később pedig a Pester Lloydnál helyezkedik el. Ettől kezdve élénken vesz részt a nyomdai munkásság gazdasági mozgalmában és mint ilyen 1901-ben kap megbizást a Typographia német mellékletének, a «Gutenberg»-nek a szerkesztésére. Ezt a tisztségét 1919-ig tölti be, amikor a békefeltételek folytán a német nyelvterületeket elvették és a lap megszünt. A Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének, illetve Szakegyesületének elnöke volt. Évtizedeken át tagja volt a nyomdászszervezet vezetőségének, a Paritásos Békéltetőbizottságnak, amelynek alelnöki tisztét is hosszú időn keresztül töltötte be, valamint a fővárosi és vidéki árszabálytárgyaló bizottságnak. A Paritásos Munkásközvetítő Bizottságnak is hosszú időn át volt elnöke. 1919-ben a

szociáldemokrata párt meghívása alapján vállalta a német pártlap, a Volksstimme szerkesztését. 1922 és 1926-ban két cikluson keresztül tagja a nemzetgyűlésnek. A Magyarországi Szakszervezeti Tanácsnak is évek hosszú sora óta elnöke.

Rotofot: újabb gyorssajtói mélynyomtató eljárás; a szöveg és a kép egyszerre állítható elő vele.

Rotofot-képek: «rotációs» módon, különleges berendezés mellett, tömegcikként készült fotográfiák.

Rotoplate: újabbfajta gyors-stereotipáló szerkezet; Plauenben készítik.

Rototype: soröntő gép; Schimmel Ferenc mérnök találta fől, a Monolinet gyártó steyri fegyvergyárnak korábbi alkalmazottja. Csupa kerék s körbenjáró tárcsa volt ez a Rototype; innen is kapta a nevét. Ezt az érdekes gépet Schimmel úgy szerkesztette meg, hogy ha kell: sorokat, ha meg úgy kell: egyes betűket öntsön a gép. Nem sikerült; végre is egyes betűket szedő-öntő gép lett a soröntőnek indult «Rototype»-ből. Gyártására 1924 körül a franciaországi Nancy városában rendezkedtek be.

Rotwell Ádám: l. Hollós András.

Rouleau (francia): a. m. festékező henger.

Rovátkolás: a vonalas rajzok árnyékolásának módja. Van olyan művész-ember, aki csupa egyforma vastagságú vonalat használ árnyékoló munkájakor, ezek a vonalak azonban az árnyék fokozatához képest közelebb vagy távolabb esnek egymástól. Van aztán olyan, aki szívesebben alkalmaz különböző vastagságú vonáskákat, ezeket azonban általában egyforma térközök választják el. Így is, úgy is jó lehet a rajz, a túlságosan merev ragaszkodás azonban valamelyik rendszerhez: modorossághoz vezethet.

Rovátkolt lénia: újabban igen kedvelt könyvnyomdai dísz. Rendesen hosszú ólomrudakban szállítják, amelyek a szükséghez képest széjjeldarabolhatók.

Rovátkolt lénia-dísz.

Kóvó Aladár: született Rácalmáson 1878-ban. Székesfehérváron tanulta a nyomdászatot. 1900—1911-ig a Franklin-Társulatnál dolgozott, 1922-ig saját nyomdája volt, attól fogva a Fővárosi Nyomda Rt. igazgatója. Szakirodalmi munkássága a következő: «A katalógus készítése» (1913); «A betű» (1929); «A könyv» (1934); «A reklámművészet» (1935); «A könyvművészet» (1935). A «Dante-Pantheon-Lexikon» munkatársa.

Rowotype: a Typographhoz hasonló amerikai soröntő gép; matricái azonban nem dróton csüggenek, hanem talpon állanak. Billentyűzéskor elektromágneses hatásra a gép sorjázójába sorakoznak.

Royal: 50·8:62·5 cm-es papirosnagyság Nagy-Britanniában.

Roycrofft Thomas: neves angol tipográfus. Többek közt 1654 és 1657 közt kilencnyelvű poliglott bibliát nyomtatott hat foliós alakú vaskos kötetben.

Royer: könyvnyomtató-család. Alapítója János Pál 1715-ben állított nyomdát Pozsonyban, de protestáns ember létére csak 1720-ban kaphatta meg a könyvnyomtatói szabadalmat. Szakképzettsége révén műhelye csakhamar keresetté lőn s azt az 1730. évben a puchói Chrastina-nyomda megvásárlásával nagyobbította. 1737-ben bekövetkezett halála után özvegyéé volt a nyomda 1740-ig, amikor ő is meghalt. Az örökösök nevében Bauer Károly József kezelte a nyomdát 1743-ig. Ekkor a vagyont fölosztva, a nyomda Royer Ferenc Antalé lett, aki azonban már 1750-ben eladta azt Landerer Já-

nos Mihály budai könyvnyomtatónak. Ferenc Antal később (1756-tól 1758-ig) Egerben tűnik föl, mint az ottani püspöki nyomda első művezetője. Valószínűleg ő rendezte be a kalocsai érseki nyomdát is 1750 körül. 1776-ban pedig Pesten állított nyomdát, ezt azonban már 1783-ban bérbe adta Landerer Katalinnak.

Roys Ferenc: tudós jezsuita, a nagyszombati nyomda prefektusa, azaz igazgatója a 18. század negyvenes éveiben.

Rozsda: legjobb ellene a vasrészeket benzinnel bekenni. De minthogy ez igen gyorsan elillan, célszerű egy kevés paraffint föloldani benne. A paraffin a benzin elillanása után vékony hártyát képez, amely nemcsak hogy megvédi a vasat a rozsdától, de a savaknak és alkáliáknak is ellenáll. Egy másik recept szerint a következő módon óvhatjuk meg gépeinket a rozsdától. Veszünk fél kiló sózatlan szalonnát s azt apróra vágva, tűz fölé tesszük. Mikor olvadni kezd, 30 gr kámfort és 3 gr porrá tört grafitot keverünk hozzá. A habot folytonosan szedjük le a keverékről, addig, míg az kékes vas-színű nem lesz s azután egy napig hagyjuk állva. Ez idő elteltével ecsettel könnyen elmázolható anyag áll rendelkezésünkre, melyet gépeink bekenésére használunk. A vele bekent vasrészek olyan színűek lesznek, mint voltak új korukban s egy álló esztendeig is *megtartják fénylő fekete* színűket.

Rozsnyai János: 1658-tól a sárospataki tipográfia nyomdásza volt. Korának egyik legszakavatottabb munkása. Nyomtatványainak száma már Sárospatakon is igen jelentékeny. 1671-ben a labancság elől menekülnie kellett. Először Kolozsvárra ment, ott dolgozott 1677-ig, amikor Debrecenbe hívták meg a városi nyomda tipográfusául. Öt esztendei itteni tevékenysége alatt újjáteremtette a nyomdát; betűket is hozatott Hollandiából. Megh. 1682-ben.

Röck István: pesti gépgyáros a mult század közepe táján. 1859 óta jó gyorssajtókat készített, valamint csomagoló és papirossimító préseket is. Az osztrák és a német specialista gyárak konkurrenciáját azonban 10—15 esztendőnél tovább nem bírta.

Rögzítés (fixálás): a grafitporral, krétával, szénnel készült rajzok elmaszatolódás ellen való védelme. Spirituszban oldott fehér sellakot használunk hozzá, száz gr *fínom* porrá zúzott sellakot számítva félliter alkoholra. Használatkor a rajzot függőlegesen föllállítjuk, s az üledéktől mentes sellak-oldatot permetezővel ráfujtatjuk, mégpedig előbb messzebbről, aztán mind közelebbről.

Röntgen-sugaras nyomtatás: l. Aktinográfia.

Röpke Lapok: l. Kner Izidor.

Rötel: vörösbarna kréta, amelyet főleg arcképi vázlatokhoz használnak.

Rövidítések: Voltaképpeni céljuk és rendeltetésük tér- és időmegtakarítás, egyszerűsítés és általában a célszerűségi szempontok érvényrejuttatása. Eszerint csak akkor rövidítsünk, ha eme szempontok valamelyike azt szükségessé teszi. A rövidítésben következetesek legyünk, azok mindig egységes módon történjenek. Dr Balassa J. helyesírási szabályzata szerint a rövidítés módjai a következők: 1. A szónak csak a kezdőbetűjét alkalmazzuk, pl: k. (kötet), f. é. (folyó évi), a. m (annyi mint). 2. Alkalmazzuk az első szótagot és a második szótag első mássalhangzóját, pl: kir. (királyi), felv. (felvonás), dec. (december), febr. (február). 3. A szónak a magánhangzóit elhagyjuk, pl: br. (báró), db (darab), ngs (nagyságos), fhg (főherceg). Ennél a módnál a pontot el kell hagyni, ha a szó utolsó betűje

a rövidítésben is benne van. 4. Az összetett szó minden tagjának leírjuk a kezdőbetűjét, pl: kb. (körülbelül), stb. (és a többi), skv. l. (s a következő lapokon), nt. (nagytiszteletű). Egyesületek, társulatok, intézmények v. sportklubok címének rövidítése alkalmával rendszerint a teljes cím kezdőbetűit alkalmazzák: ÁFSZ, BESZKÁRT, EMKE, FAKSZ, GYOSZ, HÉV, IOKSZ, KMAC, MATEOSZ, MÁV, MLSZ, MTK, OTI, OMGE, URÁK stb. Miután az ilyen címeket az élő beszédben is ebben az összevont, rövidített alakban használják, ragozásuk is ennek megfelelően történik (ÁFSZ-szal, BESZKÁRT-tal, HÉV-vel, KMAC-cal stb.). Tudományos munkákban az általánosan használtakon kívül más rövidítések is előfordulhatnak. Ez esetben közölni kell a rövidítések pontos jegyzékét. A keltezést számmal így rövidítjük: 1935. I. 1. = 1935 január 1-je (vagy 1-jén); 1935. XI. 7. = 1935 november 7-e (vagy 7-én). A pénz- és mértékrendszerek egységeinek rövidítésénél pontot nem használunk (P, f, kg, dkg, km, m, cm, km^2, m^2, km^3, m^3, hl, l, dl stb. hv

Rövidített munkaidő: A grafikai iparokban 1919 óta heti 48 órás munkaidő volt rendszeresítve és csupán a világháború kitörése utáni időben volt megengedve, hogy oly üzemek, amelyeknek a munkalehetőségei megcsappantak, heti 48 óránál rövidebb munkaidőben dolgoztassák munkásaikat. Ez intézkedés célja az volt, hogy a megcsappant munkalehetőségek következményeként ne kelljen a munkások egy seregét az üzemekből elbocsátani. Az 1931 júliusában bekövetkezett bankzárlat ismét oly viszonyokat teremtett a grafikai iparok munkaalkalmai tekintetében, hogy az akkor már tekintélyes létszámú munkanélküliek további erős felszaporodásának gátat vetendő, a Főnökegyesület megállapodott a vele szerződésben álló szakszervezetekkel abban, hogy átmenetileg a munkaidő megrövidítésének eszközéhez nyúl. A megállapodás alapján tehát a heti 48 órás munkaidőt annak 25 százalékával heti 36 órára lehetett megrövidíteni a munkabérek ugyanily leszállításával. E megállapodás csakhamar megváltozott annyiban, hogy az öt munkásnál többet foglalkoztató üzemek részére kötelezővé tétetett a munkaidőrövidítésnek bevezetése, míg a kisebb üzemeknek szabad választás adatott a tekintetben, hogy teljes vagy rövidített munkaidőben kívánják-e munkásaikat foglalkoztatni. Ez az átmenetinek szánt állapot azóta változatlanul fennáll, tekintettel arra, hogy a grafikai iparok helyzete munkamennyiség szempontjából 1931 óta alig-alig javult valamennyire. mk

Rövid zárlat: az áramkörben oly áramerősség keletkezése, amely káros következményekkel járhat. Leggyakrabban a vezetékben lép fel és tűzveszélyt okozhat. Ennek megakadályozására szolgálnak a biztosítékok, amelyek túláram keletkezése esetén az áramszolgáltatást megszakítják.

Rubel William: amerikai könyomtató-gépmester, az offset-nyomtatás föltalálója. Ez véletlenül történt, úgy hogy egy napon cinklapról kellett volna meglehetősen durva papirosra nyomatnia, s ez sehogyan sem akart eléggé tisztán és élesen sikerülni. A mérgelődés hevében történt, hogy a berakó munkás a gép járatásakor elfelejtett ívet tenni a gumi-borításos nyomóhengerre, s a nyomat a gumira húzódott le. A gép következő futamakor immár papiros is volt benne, de ez most természetesen mind a két oldalán telenyomtatódott: egyik oldalon a cinklemezről, silányan, tompán és majdnem hasznavehetetlenül; a másikon pedig a gumiborítás-

ról, bár fordítva, de teljesen kifogástalan tisztasággal és élességgel. Rubel ezt észrevette, gondolkozott rajta és — megszületett az offset-nyomtatás találmánya.

Rubrikák: a szöveg közti címeknek és alcímeknek szinte nemzetközi elnevezése. A rubrikák fokozatainak megállapításakor a tekintetbe vehető ugyanegy fokozatú betűket normális vastagságúakra, félkövérekre és kövérekre osztjuk; közülük a normális vastagságúakat egy, a félkövéreket két és a kövéreket három egységűeknek számítva. Ez volna tehát három fokozat. Ha ehhez hozzászámítjuk a verzálisok adta, valamint a betűnagyságbeli fokozatok kurrenseinek és verzálisainak fölhasználásával lehetséges értékbeli különbségeket: olyan változatosság áll rendelkezésünkre, hogy soha zavarba nem jöhetünk. A szövegbeli magányos címsornak rendesen 2 egységnyivel kell nagyobb értékűnek lennie, mint amekkora a szövegbetű. A kisebb különbség megölné a ritmust, amivel pedig a jó betűszedőnek mindenkor számolnia kell. Ha két szöveg közti címsorunk van: ezek főbbike 2 egységgel nagyobb a szövegbetűnél; az alcímet illetően 1 egységnyi különbség is elég.

Rubrikátor: a középkori kódexiművészetbeli munkamegosztásban az a szerzetes vagy világi egyén, aki a sorokat vörös vagy más színnel aláhúzogatta és a gyakran nagyszámú szövegközti iniciálét megrajzolta.

Rubrum (latin): a. m. vörös; így nevezték a kódexek vonalzását, még ha esetleg más-színűek is voltak.

Ruby: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 3 és fél amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 3.285 méterpontjának.

Rudnyánszky és Aranyossy: Könyvnyomdájuk a Papnövelde uccában nyílt meg a kiegyezés idején. Később Nagy Sándor művezető, majd a Franklin-Társulat vette meg a nyomdát. A nyolcvanas-kilencvenes esztendőkben itt nyomtatták a kilencvenes évek elején mai hajlékába költözött Budapesti Hirlapot s egyideig a Pallasból odakerült Egyetértést is.

Ruem György: l. Grynaeus György.

Rúnák: az ősgermánok betűjegyei; a régi hún-magyar íráshoz hasonlóan függőleges meg ezeket keresztező vonásokból állottak.

Ruppel Berthold: l. Helye.

Rusch Adolphus: tizenötödik századbeli strassburgi nyomdász, az antikva betűtípus egyik megalkotója; l. Antikva.

Rupfen: közkeletű német szó a papiros nyomtatás közben való tépődésének, szakításának fogalmára. L. Festékkeverés.

Rusz Károly: fametsző, Mihalovics tanítványa. 1864-ben jelentős színvonalú fametsző-műhelyt alapított Pesten; egyik vezető segéde a később nagy hírre jutott Morelli Gusztáv volt.

Russ György: szül. Kolozsvárt 1894-ben, 1907-től 1911-ig szedőtanuló a Carmen-nyomdában. Felszabadulása után összejárta Magyarország, Ausztria, Németország főbb helyeit. 1917-től 1920-ig a kolozsvári munkásbiztosító tisztviselője, majd a szociáldemokrata pártnak titkára, a Népszava kolozsvári tudósítója, az «Erdélyi Munkás», «Fáklya», «Erdélyi Munkás Naptár» alapítója és szerkesztője. A Romániai Grafikai Munkások Szövetségének egyik alapító tagja. Évekig fordítója volt a Typograph román részének. Ma országos vezetőségi tag, a kolozsvári kerület és a Gépszedők Körének elnöke.

Rust-féle sajtó: lásd Washington-sajtó.

Ruthwen-sajtó: l. Kézi sajtó.

Ruzicska Gyula: született 1859-ben, meghalt 1931-ben; a nagyváradi Hügel-nyomdában tanult, s 1876-ban szabadult föl. 1880-ban részt-

vesz a nagyváradi nyomdászegylet megalapításában, amelynek jegyzője, később elnöke lett. De 1883-ban már Budapesten találjuk, hol jegyzője az anyaegyesületnek. 1890-ben Szegeden a Várnai-nyomda művezetője, míg 1892-ben Kolozsvárra kerül és az Ajtai K. Albert-féle «Magyar Polgár»-nyomda vezetését veszi át. Kezdeményezésére megalapítják a kolozsvári nyomdásztanulók szakiskoláját, amelyben öt évig tanít. 1900 februárjában a debreceni Csokonai-nyomda ügyvezető igazgatójául hívják meg. 1906-tól kezdve fényképészeti műterem vezetésére szenteli az idejét. — Termékeny és alapos szakíró volt. Sok cikke jelent meg a Nyomdászok Közlönyében, Grafikai Szemlében, Typographiában és az Évkönyvekben. Önálló munkái: «Tótfalusi Kis Miklós, Erdély fénikse» (Kolozsvár 1894); «Hasznos tudnivalók, nyomdászati kézikönyv» (Kolozsvár 1894); «Nyomdászat, tankönyv szakiskolai és magánhasználatra» (Kolozsvár 1897, II-ik kiadás 1898); «A cinkmaratás.» (Különlenyomat a Grafikai Szemléből 1899); «Amateur-Utmutató» (amateur-fényképészeti havi folyóirat, szerkesztette és kiadta 1904-től 1906 decemberéig). ls

S

Saalburgogravür: a newyorki Saalburg által 1909-ben föltalált és azóta is folytonosan javítgatott gyorssajtói mélynyomtató eljárás és ennek produktumai.

Sabel Albrecht: szedőgépfeltaláló; a hetvenes évek közepe táján szerkesztett egyes betűket szedő gépet.

Sablónos sokszorosító készülékek: az olyanok, amelyeknél recés alapzaton fekvő viaszpiroson, acélceruzával történik az írás, aminek következtében a vékony preparált papirosba fínom kis lyukacskák perforálódnak. Ezt a «sablón»-t rámába avagy hengerre feszítik, s hígan folyós festékkel végighengerlik, ami által az említett lyukacskákon keresztül az írás képe átnyomtatódik az odatett papirosra. Ilyenforma újabb készülékek: a »cyclostyle», «neo-cyclostyle» és a «rotary-cyclostyle», a «mimeográf», «glifokord», «horográf», «tripográf», «multigráf», «grafodróm», «poligráf» stb.

Sábolás: közhasználatú német szó a hántolás fogalmára; l. Hántoló litográfia és Mezzotinto.

Sabon: betűnagyság megjelölése a régibb német tipométriában. A «kleine Sabon» 76, a «grobe Sabon» pedig 84 pont volt.

Sághy Ferenc: a budavári Egyetemi Nyomda igazgatója 1804-től 1838-ig.

Sagren (a perzsa «sagre» szóból; franciásan: chagrin): juh- vagy kecskebőr, melynek fölülete apró gömbölydeden szemcsézett. A művészi könyvkötésben a középkor óta nagyban használják.

Saint-Augustin: a 12 pontos betűnagyság régibb elnevezése a franciáknál.

Saint-Bride's Foundation Institute: londoni nyomdászati főiskola. Tanítják benne az összes modern sokszorosító eljárásokat. Műhelyekkel, mindenféle szerkezetű gépekkel, így szedőgéppel is fölszerelték. Van még többezer-kötetes szakkönyvtára, tornaterme s fődött úszócsarnoka.

Saint-John-féle szedőgép: l. Typobar.

Sajtóegyesületek: 1. «Magyar Újságírók Egyesülete» (VII, Erzsébet körút 9—11): elnök: Márkus Miksa, főtitkár: Boros László.

2. «Otthon írók és Hírlapírók Köre» (VII, Erzsébet krt 9—11).

3. «Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézete» (VII, Erzsébet körút 9—11): elnök: Lenkey Gusztáv.

4. «Ujságírók Szanatórium-Egyesülete» (VII, Erzsébet körút 9—11).
5. «Katolikus Írók és Hírlapírók Orsz. Pázmány-Egyesülete» (VIII, Szentkirályi ucca 28).
6. «Pátria Magyar Írók, Hírlapírók és Művészek Klubja» (VII, Erzsébet körút 43).
7. «Ujságkiadó Tisztviselők Egyesülete» (VII, Erzsébet körút 43. szám). nyt

Sajtófödő: vasból készült négyszögű keret; szögletes sarkokon nyugszik a kézi sajtó targoncáján. Vászonnal feszesen beborítva, vastag papirossal leragasztják. Hátán kapcsokkal leszorítható, szintén dobfeszességű keretecske van (Tympan, magyarul: «tempó»); ez mintegy szellentyűje lévén a nagy födőnek, kinyitjuk és az egyenletes nyomás szabályozásához szükséges papirosíveket (sokszor papiroslemezeket) beletesszük, míg azt ismét mint valami ajtócskát betéve, a kapcsokat a födőhöz erősítjük. A sajtófödőt is vászonnal s papirossal vonják be.

Sajtófőnök: A kormányzat politikájának népszerűsítése, illetve a sajtónak a kormányzati politika szempontjából történő tájékoztatása céljából a miniszterelnökség mellett működik az úgynevezett sajtóiroda, amelynek élén a sajtófőnök áll. A sajtófőnök a mindenkori miniszterelnök által hivatik meg e tisztségre, rendszerint az ujságírók köréből. Úgy a sajtófőnök, mint a sajtóiroda személyzete nem tartozik az állami tisztviselők vagy a miniszterelnökség személyzeti állományába, hanem szerződéses viszonyban áll az államal. A sajtófőnök sok esetben a sajtó informálása alkalmával a kormányzat kitűzött céljainak szem előtt tartásával a sajtót irányítani is igyekszik, ami e tisztség egyik legnehezebb feladatkörét képezi, tekintettel arra, hogy ez csak a barátság jegyében történhetik. Az ország külügyi politikájának alátámasztása céljából a külügyminisztérium is sajtóirodát tart fenn, amelynek vezetője azonban egy az e minisztérium személyzeti állományába tartozó, magasabbrangú és diplomáciai pályán is működő tisztviselő. mk

Sajtóhibák jegyzéke: a könyv végére szokták tenni kisebb betűkkel szedve. Csupán értelemzavaró, és adatmeghamisító, komoly sajtóhibák kilgazításának van helye, mégpedig majdnem kizárólag csak tudományos könyvekben.

Sajtoló gép: a nyomtatott papirosívek simítására, meg a még kötetlen könyvpéldányok összeszorítására való. A nyomdák szükségletének a közönséges csigás és emeltyűs prések teljesen megfelelnek. Vannak azonban még hidraulikus prések is, amelyek némelyike 300.000 kg-nyi nyomást képes kifejteni.

Sajtómester: kézi sajtós nyomtatáskor az a munkás, aki az ívet punktúrásan beilleszteti, a taligát előhajtotta és a nyomótalpat megeresztve, ő végezte a tulajdonképpeni nyomtatás munkáját. Társa a «labdamester» volt, aki festékezte a formát.

Sajtórendészet: l. Sajtótörvény.

Sajtótörvény: Az 1914. évi XIV. tc. (végrehajtási utasítása 2500/1914. M. E. szám alatt jelent meg) rendelkezik a sajtót érintő minden vonatkozásban. Bevezető részében kimondja, hogy «sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti gondolatait», megállapítja, mi a sajtótermék és mi az időszaki lap. További részeiben a sajtórendészetre, a sajtójogi felelősségre, a sajtóeljárásra (bűnvádi eljárás stb.), az időszaki lap kiadója és szerkesztőségének tagjai közt fennálló jogviszonyra vonatkozó rendelkezéseket foglalja magába. E rendelkezések során igen sok vonatkozásban érintetnek a sokszorosító üzemek. Így a sokszorosító a sajtórendészeti rendelkezések alapján köteles minden sajtóterméken alkalmazni a

vállalat tulajdonosának és a sajtótermék kiadójának nevét és időszaki lapokon a felelős szerkesztő nevét is. Kivételt képeznek eme rendelkezés alól a társadalmi és üzleti élet céljait szolgáló nyomtatványok (5. §). Köteles a nyomdatulajdonos vállalatát a törvényhatóság első tisztviselőjénél bejelenteni és a vállalat telephelye szerint illetékes törvényszék elnöke által hitelesített oly könyvet vezetni, melybe minden általa készített sajtótermék kiadójának nevét, a sajtótermék címét, alakját, úgyszintén annak példányszámát legkésőbb az elszállítás alkalmával bejegyzi (6. §). Tartozik a nyomdatulajdonos minden sajtótermék egy példányát az arra illetékes ügyészségnek és az e célból kijelölt intézményeknek beküldeni (7. §). A törvény 24. §-a alapján vétséget követ el az a nyomdai alkalmazott, aki a neki átadott közlemény vagy hirdetés kiszedését vagy ezzel összefüggő egyéb teendők elvégzését megtagadja, vagy mást erőszakkal megakadályoz ily teendők elvégzésében. A sajtótörvény megállapítja a fokozatos felelősségnek elvét, amennyiben olykép rendelkezik, hogy a sajtó útján elkövetett bűntett, vétség vagy kihágás miatt, ha a szerző, azt követően a szerkesztő, majd kiadó felelősségre nem vonható — mivel az a sajtóterméken megjelölve nincs —: a közleményért a felelősség a nyomdavállalat tulajdonosát terheli (36. §). Amennyiben valamely sajtóbeli közleményért vagyoni vagy erkölcsi kártérítés ítéltetett meg, ami az elítélt vagy elmarasztalt személyen be nem hajtható, akkor úgy a kártérítési összeget, valamint a bűnügyi költségeket a készítő nyomda tulajdonosán kell behajtani (39. §). A sajtótörvénynek ez utóbbi, a sokszorosító iparokra nézve igen sérelmes rendelkezését megváltoztatandó, az ipar munkaadói érdekképviselete többször tett eredménytelen lépéseket az igazságügyminisztereknél. mk

Salak (öntödei): l. Átolvasztás és Fémsalak.

Salamon József: a kolozsvári református kollégium nyomdájának igazgatója 1837-től 1842-ig.

Salzmann Max: német betűművész; antikva és fraktúr könyvbetűi a nevét igen népszerűvé tették.

Sambuch György: 1667-ben vette át Klösz Jakabnak 1665-től szünetelő bártfai nyomdáját, mely 1678-ban a város tulajdonába ment át.

Sanslecque Jacques: francia betűmetsző a 16. században; Le Bétől tanulta művészetét. Jóhírű betűöntödét alapítva Párizsban, ivadékai négy nemzedéken át öregbítették ennek hírét-nevét.

Sárgaréz: vörösréz (75—80%) és cink (20—25%) ötvözete. Nagy ellenálló képessége miatt a könyvnyomdai léniák és nagyobb betűk, valamint könyvkötői nyomtatóformák előállítására használják. Az utóbbiak vésés és maratás útján egyaránt előállíthatók.

Sárga szín: a trikrómiai alapszínek elseje rendszerint a sárga, amely a színkör legvilágosabb, igen kényes színe. Mesterséges világításnál fehéresen halványnak látszik, amire az esti munka alkalmával jó ha tekintettel vagyunk. A sárga «természetes», tehát a festékanyagtól elválaszthatatlan feketeségtartalma az Ostwald-féle mérések szerint 10 százalék körül jár, a normális vörösé lehet vagy 35—40, a normális kéké pedig úgy 65 százalék körül. E miatt a különböző feketeségi tartalmuk miatt csak megtörve harmóniálnak.

Sarkos levélfej: l. Levélfej.

Sárospataki könyvnyomtatás: E város első, ú. n. kollégiumi nyomdáját Lorántffy Zsuzsánna, I. Rákóczi György neje alapította 1650-ben. Renius György volt az első művezetője 1657-ig. Utódja pedig az ügyes szakember Rozsnyai János volt. 1671-ben a jezsuiták a

kollégiumot nyomdástul együtt elűzték Sárospatakról. 1807-ig aztán nem volt nyomda Patakon. Ekkor Szentes József főstrázsamester nyitott nyomdát, de már 1811-ben visszatért régi foglalkozásához. Utóda Nádaskay András irányítása alatt, ki 1853-ig volt az élén, szépen föllendült a nyomda. 1853-ban ev. ref. főtanodai nyomda címen bérbe adták. Első bérlője Forster Rezső volt, utána következett Jäger Bertalan, 1862-től kezdve pedig Steinfeld Béla.

Sárpataki Mihály: a kolozsvári református egyházközség 1690 körül alapított nyomdájának első ügyvezetője.

Sasbach Konrad: strassburgi esztergályos; Gutenberg útmutatása alapján ő készítette el az első könyvnyomdai kézisajtót 1437—38 körül. 1450 körül valószínűleg ő volt a mainzi sajtók építője is.

Satinage (francia): a. m. a papiros simítása. L. Papirosgyártás.

Saur Kristóf: 1738-ban ugyanilyen nevű fiával az északamerikai Germantown-ban nyomdát alapított. Ők állították föl az első amerikai papirosmalmot is.

Sauervein Géza (id): szül. 1807-ben, megh. 1868-ban. Valószínűleg az egyetemi nyomdában tanult. Később Győrbe került, ahol a Streibig-nyomdának lett művezetője. 1847-ben bérlője a nyomdának, 1851-től pedig tulajdonosa. Holta után özvegye kezelte a nyomdát 1887 szeptember 16-ig, amikor ő is meghalt.

Sauervein Géza (ifj.): 1841-ben született, s szintén a könyvnyomtatást tanulta. 1861-ben Pesten volt, majd a vidéken dolgozott. 1867 végével ismét visszakerült Pestre s itt előbb az Emich-nyomdában volt mesterszedő, később pedig a Neuer Ignác nyomdájának lett a művezetője. Ő szerkesztette 1869 július havától 1871 április 1-ig a Typographiát; vezére volt az akkori nyomdászoknak. 1871 május 28 és 29-én még delegátus volt az osztrák és magyar nyomdászok prágai kongresszusán, de már betegen érkezett vissza s július 16-án meghalt. Sírját azóta a budapesti nyomdász-segédek évről-évre megkoszorúzzák.

Savállóság: a nyomdafesték ama tulajdonsága, hogy a levegőben levő savak hatására nem változtatja meg a színét. Sósavba mártott pálcikával szoktak a savállóságáról meggyőződni. Ugyanígy, de kénhidrogénnel vagy kénammoniákkal lehet a füstös, romlott levegővel szemben való ellenálló képességét megvizsgálni.

Sávok (a mélynyomtatásban): lásd Rákelsávok.

Saxa loquuntur (latin): a. m. a kövek beszélnek. (A litografusok jelmondata.)

Saxon: betűnagyság megjelölése az amerikai Caslon-féle pontrendszerben. Megfelel 2 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 1·875 méterpontjának.

Schabkunst: az egyik rézmetszői technika német elnevezése, lásd Mezzotinto.

Schaefer Ludwig: német föltaláló; 1892-ben úgy állított elő szemcsés fotolitográfiai papirost, hogy a nedves és fényérzővé tett fotográfiai papirost szenzibilizált felével szemcsés celluloidlapra nyomta. Schaefer állítása szerint eljárását az autotípia föltalálása előtt Amerikában elég széles körben alkalmazták.

Schäffer Mór: szül. Bácstopolyán 1879-ben. Fölszabadult Szabadkán 1897-ben. 1906 óta dolgozik a Világosság nyomdában. 1916 óta a Jótékonysági Kör ellenőre. Három évtizede a Segélyző Egyesület könyvtárosa.

Schapirograph: sokszorosító készülék, hasonlít a hektográf nevű sokszorosító készülékhez; a másolás azonban nem zselatinmasszáról, hanem ládában hengerek közt kifeszített ú. n. negatív-papirosról történik. A papiros többször is használható.

Schatz Rezső: festékgyári igazgató; szül. Budapesten 1880-ban. A Kunossy Vilmos és Fia budapesti kőnyomdájában tanult 1893—1897-ig. Majd Lipcsében dolgozott két esztendeig. Hazajövé, tevékenységének állomásai: a Posner-nyomda, Rigler-gyár, Seidner-nyomda. 1908-tól kezdve három éven át Baer Ottó festékgyárában dolgozott. Azóta a Lorilleux-féle festékgyár alkalmazottja.

Schauff János: pozsonyi nyomdász 1797 körül.

Schédy Sándor: gyógyszerész és tipográfus. 1869 körül a Gyógyszerészi Hetilap szerkesztője. Később nyomdát alapított a Reáltanoda és Szép ucca sarkán. Ugyanakkor újfajta szedőgép konstruálásával is foglalkozott, aminek kivitelére azonban már nem került ideje.

Scheibler Károly Keresztély: a kassai jezsuita nyomda ügyvezetője 1694 körül.

Scheidemann Philipp: betűszedőből lett német államférfiú; szül. 1865-ben. Hosszabb nyomdászati tevékenység után lapszerkesztő, 1903-ban birodalmi gyűlési képviselő. A háború idején a jobboldali szociáldemokraták vezére; majd 1919-ben birodalmi miniszterelnök. Ez időtájt szülővárosa, Cassel főpolgármesterré választotta.

Schellhorn-biblia: Gutenberg harminchatsoros bibliájának gyakran használt megjelölése. Azért nevezik így, mert Schellhorn szuperintendens írta le legtüzetesebben, s egyszersmind ő volt az, aki legtöbbet kardoskodott a mellett is, hogy ezt a bibliát valóban Gutenberg nyomtatta.

Schicht-rendszer (relais-rendszer): az a munkabeosztás, amelyben a folytonos munkafolyamatban 6—8 óránként váltja föl egymást a személyzet.

Schimmel-féle szedőgép: l. Rototype.

Schippert János: született 1878-ban Mohácson. 1891-ben ment betűszedőtanulónak a Franklin-Társulat nyomdájába; később korrektorrá lett. Külföldön Stockholmban, továbbá Stettinben és St.-Pöltenben dolgozott. Több ízben volt bizalmiférfi és választmányi tag, valamint az Országos Ellenőrzőbizottság tagja. 1921 óta a nyomdászszervezet pénztárosa. 1921—22. években a Typographiának ideiglenes szerkesztője és állandó belső munkatársa. «Sírásó» néven rengeteg szatirikus cikk írója.

Schlagwort (német): a. m. vezérszó.

Schleicher-féle szedőgép: 1900-ban készült el véle Schleicher Károly bécsi betűöntő. Egyes betűket szedő-öntő gép volt. Közvetlenül a billentyűzgetést követően egyes betűmatricák ugráltak elő, s leöntődve, a kész betűk hajóra kerültek, s ott sorokká lehetett őket zárni. Ehhez természetesen külön ember és esetleg külön sorzáró készülék is kellett.

Schlenker Samu: a nyolcvanas években nyomdája volt az Akadémia uccában. 1891-ben elnöke volt a nyomdászegyesületnek; később a «Globus» igazgatója lett.

Schlesinger Ignác: a hetvenesnyolcvanas években a Károly-kaszárnya (mai központi városház) Gerlóczy-uccai oldalán volt a nyomdahelyisége. Jobbára német napi- meg hetilapok készültek nyomdájában és 1891-ben itt indult meg Horváth Gyula politikai irányításával a Magyar Hírlap is.

Schmid Antal: 1833-ban állította föl jól berendezett s litográfiával és betűöntődével egybekötött nyomdáját Pozsonyban. Itt indult meg 1834-ben Orosz József szerkesztésében a «Fillértár» című könyomatokkal illusztrált füzetes vállalat. 1848-ban a nyomda cége Schmid A. és Busch J. J. volt. Később Sieber Henrik lett a tipográfia tulajdonosa.

Schmidek Izor: szül. Budapesten 1863-ban. A Hungária-nyomdában tanulta a betűszedést 1875—79-ig.

Később korrektor volt a Hungáriánál, majd pedig Schlesinger és Wohlauernál, legutóbb az Európa Irodalmi és Nyomdai Rt.-nál. Ugyanitt 1894 óta művezető, majd igazgató s 1911 óta vezérigazgató. 1928-ban Amerikában járt, s a newyorki Kossuth-szobor leleplezésekor a magyar nyomdásztársadalom nevében megkoszorúzta a szobrot.

Schmidl Károly: 1850-ben vette át Zocher Antal 1810-ben alapított pesti betűöntödéjét s azt 1867-ig vezette. Ekkor azt Kammersberger Gyula vette meg, de folytonosan pénzbeli zavarokkal küszködvén, bérbe adta. Később a betűöntöde elhanyagolva a Brünnből származott Mika János kezébe került, aki azt alaposan rendbe hozta.

Schmidt Béla: született Sarajevóban, Boszniában 1891-ben. A Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének elnöke. Tizennégy-esztendős korában a Légrády Testvérek könyvnyomdájába állott be szedőtanulónak. 1909-ben fölszabadult. Működésének ezután következő főbb állomásai: Magyar Hírlap, Tőzsdei Hírlap, Esti Kurir, s jelenleg a Pesti Hírlap tördelője. Évek hosszú sora óta jelentős a szerepe a nyomdászmunkásság szervezeti életében. A Budapesti Hírlapszedők Körének elnöke már 1924-től fogva, a Segélyző Egyesületnek alelnöke volt 1926-tól, az 1935-i kongresszus pedig az Egyesület elnökévé választotta.

Schmidtingtipia: klisékészítő eljárás, mely az autotípia és a fotogalvanográfia egyesítésével történik.

Schmidt József: aradi tipográfus 1838-tól kezdve.

Schmidtmeier Vilma: szül. 1879-ben. Évtizedeken át vezére a könyvnyomdai munkásnőknek és mint ilyen, tagja a Segélyző Egyesület választmányának, valamint a budapesti Helyi Bizottságnak, az árszabályt tárgyaló bizottságnak stb. Cikkei a Typographiában jelentek meg.

Schmidt Miklós János: soproni tipografus 1735 és 1749 között.

Schmidt Simon: bajor pap. Még Senefelder előtt, 1788-ban kísérletezett a solnhofeni litográfkövekkel, de minden különösebb eredmény nélkül.

Schmitz (német): közhasználatos neve a maszatolódásnak (l. o.).

Schneckenhaus Menyhért: a nagyszombati nyomdának ügyvezetője 1655-től 1663-ig.

Schneidler Ernst: stuttgarti betűművész; «To»-tollal rajzolt antikváját sokfelé használják.

Schnisek Károly Gáspár: 1817-ben vette át Paczkó Ferenc pozsonyi nyomdáját s azt 1832-ig kezelte. Ekkor a nyomda a Belnay-féle tipográfiába olvadt.

Schobeln Frigyes: a brassói egykori Honter-nyomda tipográfusa 1832-ig.

Scholtz József: az aluminiumlemezekről való síknyomtatás föltalálója; l. Algráfia.

Scholtz Kristóf: a 16. század hetvenes éveiben alapított besztercebányai városi nyomdának ügyvezetője. Egyetlen munkája maradt korunkra, egy latinnyelvű hitvalló könyvecske.

Scholtz Tamás: Eperjes városának könyvnyomtatója 1656 körül.

Schopper-féle gép: l. Papirosvizsgálat.

Schopp János: szül. Felsőbányán 1876-ban. A Hungária-nyomdában tanult 1891-től. 1900—1901-ben a külföldet járta; Düsseldorfban, valamint Krefelden dolgozott is. Majd a bécsi grafikai főiskola két éven át tartó könyvnyomdai szakosztályát végezve, a Scholz-féle betűöntödében előbb mintaszedő, később a cég magyarországi képviselője. 1910-től az Egyetemi Nyomdában művezető. Könyvnyomdászati és betűöntődei vonatkozású dolgozatai megjelentek a Magyar Nyomdászatban, Grafikai Szem-

lében, Nyomdász Évkönyv és Úti Kalauzban, Magyar Nyomdászok Évkönyvében; németül a Graphische Revue-ben. Mint nyomdásztanonc-iskolai szakoktatónak a Tanonciskolai Értesítőben is jelentek meg ismertetései. E Lexikon munkatársa.

Schott Johannes: Mentelin unokája, Strassburgban nyomdászkodott a 16. század elején. A három színnel való nyomtatással is megpróbálkozott.

Schöffer Péter: Gutenberg és Fust társa, szül. Gernsheimben 1425 körül. Eredetileg aranyműves-mesterséget tanult. Fustnak vejévé lett s Gutenberg kifosztása után vele közösen birlalta a mainzi nyomdát. Igen jó betűmetsző volt, s az öntőműszert is megjavította. 1502 végén vagy 1503 elején halt meg. Szülővárosában, Gernsheimben 1836-ban leplezték le emlékét.

Schöffer-nyomda: ez a mainzi tipográfia 1552-ig volt Péter fia János, majd unokái birtokában. A család egy másik ága a németalföldi Herzogenbuschban alapított nyomdát, s 1796-ig nyomdászkodott ottan, amely esztendőben a Fust—Schöffer-család végleg kihalt.

Schönsperger Hans: nagyszerű technikájú augsburgi tipográfus a 16. század első felében. Több mint negyven esztendőn át ontotta a maga tipográfiai remekeit. Ő a «Theuerdank»-nak is a nyomtatója, valamint Miksa császár világhíres imakönyvéé is, amelyet Dürer s más nagy művészek dekoráltak kézi rajzaikkal.

Schraffierung: széltében használt német szó a rovátkolásnak, csíkozással való árnyékolásnak a fogalmára.

Schreiber Ede: szül. 1887-ben. Fölszabadult 1904-ben Budapesten. Az Országos Bizottságnak és a Segélyző Egyesület választmányának volt a tagja. Jelenleg tagja a budapesti Helyi Bizottságnak, a Betűöntőkör vezetőségének és az árszabálybizottságnak, valamint a «Grafikai Szemle» szerkesztőbizottságának.

Schreiber Alajos: Előbb Landerer Lajos pozsonyi nyomdájának volt művezetője. 1852-ben megvette a nyomdát, meg a Weber Simon Lajosét is és a kettőt egyesítette. 1871-ben Angermayer Károlynak adta el s nyugalomba vonult. 1890-ben halt meg.

Schuckers W. J.: amerikai föltaláló. 1882-ben mechanostereotípiai szerkezetet csinált. Ez magában jelentéktelen dolog lett volna, de Schuckers a sorok zárásához föltalálta a kettős ékek használatát, amit később Mergenthaler Otmár is átvett a maga «Linotype» gépéhez. Pörre került a dolog, s ebben Schuckers lett a nyertes. A Linotype-társaságnak nem maradt más hátra, mint hogy vagy megszünteti saját gépének a gyártását, vagy pedig megfizeti azt a hallatlanul magas összeget, 416.000 dollárt, amelyet a Schuckers-szabadalom új birtokosa: Rogers John mérnök az ékek használhatásának jogáért tőle követelt. A társaság inkább fizetett.

Schultz Dániel: 1617-ben vette át Klösz Jakab lőcsei nyomdáját, azt 1623-ig vezette, amikor a nyomda Brewer Lőrincé lett és Schultz Kassára költözött Mollerus Miklós utódjaképpen. 1627-ben ajánl magyar naptárt Bethlen Gábornak, németet pedig Traganer Ferenc kassai kereskedőnek. Utóbbi tettéért a tanács 100 forint bírságot rótt reá s a német dedikációt kimetéltette. Ez idő után — hihetőleg Schultz halála folytán — semmi nyoma e nyomdának többé, míg 1633-ban özvegye neve alatt ismét megkezdi működését, s fennáll 1636-ig, amikor aztán a város tulajdonába megy át.

Schultz János: a kassai jezsuita tipográfia ügyvezetője 1691 körül.

Schwartz Ármin: korrektor, a magyar helyesírás kérdéseinek szorgalmas kutatója. Évek hosszú so-

rán át volt a Korvin Testvérek nyomdájának korrektora, jelenleg az Athenaeumnál dolgozik hasonló minőségben. Nagyszámú alapos cikket írt a Typographiában, Grafikai Szemlében, Magyar Nyomdászatban, Magyar Grafikában és a Nyomdász-Évkönyvben; jelentős része volt az Egységes Helyesírás Szótára összeállításában is. A továbbképző szaktanfolyamoknak több éven át tanítója volt.

Schwarz-féle szedésgyorsító: sokat beszéltek róla a nyolcvanas években. Kicsiny szerkezet volt ez, amit a szedőnek bal csuklójára erősítettek. A jobb kézzel belerakott betűket igazgatta helyre.

Schwarz Félix: szül. Budapesten 1858-ban. A kereskedelmi akadémia elvégzése után, 19 éves korában, 1877-ben a Magyar Általános Hitelbank szolgálatába lépett, ahol először titkári, majd cégvezetői minőségben fejtett ki oly működést, mely a közgazdasági életben résztvevők figyelmét feléje fordította. A közfigyelem e feléje fordulása eredményeként hívatott meg előbb a Franklin-Társulat, majd a gróf Tisza István alapította Kereskedelmi és Iparbank igazgatójának. 1898-ban végleg visszatért a nyomdaiparba. Ekkor került ugyanis az Athenaeum-nyomdához, ahol Emich Gusztáv haláláig az intézet gazdasági és pénzügyeinek intézése volt a föladata, hogy azután elfoglalja az ország legnagyobb nyomdájának vezérigazgatói tisztét. A Grafikai Főnökegyesület munkájába közvetlenül az Athenaeumba történt belépése után kapcsolódott be, mint a számvizsgáló bizottság tagja. Csakhamar azonban az egyesület főtitkára lett. Emich Gusztávnak az elnöki tisztségtől történt visszavonulása után, 1911-ben az egyesület elnökévé választotta. Az ő munkásságához és nevéhez fűződik az első munkavállalási ártarifa megteremtése, vezetése alatt oldattak meg a háborús idők legnehezebb kérdései. Két évtizedet meghaladó munkálkodásának elismerése volt az, amikor a Grafikai Főnökegyesület az elnöki tisztségről lemondott Schwarz Félixet örökös díszelnökévé választotta. Hosszas betegeskedés után 1933 májusában örökre eltávozott a közélet színpadáról és a magyar grafikai iparok életéből.

Schwärzler és Lankes-féle egyengetés: l. Egyengető eljárások 4.

Schweiger Mór: született 1851-ben. 1862 elején szedőinasnak állott be az akkori Egyesületi Nyomdába (Fanda és társa). 1875-ben került a Franklin-Társulat nyomdájába, ahol 1885-ig mesterszedő, azután a mesterszedők osztályának vezetője, majd művezető volt. Meghalt 1934-ben.

Schweinheim Konrad: l. Sweynheim Konrad.

Schweitzer József: budai nyomtató munkás, a Kossuth-bankók nyomtatására 1848-ban szervezett Banknyomda 200 főnyi személyzetének tagja. Mikor a Soborsinnál osztrák fogságba jutott nyomdászokat Pestre hozták, a hadbíróság Schweitzert, mert nemcsak hogy «hamis pénz előállításában és forgalomba helyezésében» volt bűnös, hanem a hatóság tilalma ellenére kardot is rejtegetett magánál: halálra ítélte, s az októberi tömeges kivégzések alkalmával az Újépületben agyon is lövette.

Schweizerdegen: a. m. szedőnyomó (l. o.).

Schweizerische Depeschen-Agentur: svájci félhivatalos távirati ügynökség.

Scriptor (lat.): a. m. könyvmásoló.

Scrittura ronda: l. Rondbetűk.

Scudder Wilbur Stephen: l. Intertype.

Sculteti Kristóf: l. Scholtz Kristóf.

Sebald-féle litografálás: l. Litomis.

Sebők József: szül. 1877-ben. Neumeyer Ede nyomdájában szabadult föl 1895-ben. Majd a Kos-

mos- (később Globus-) nyomdába került, ahol a «Független Magyarország»-nak volt a tördelője, azután a «Világ» című napilap megindulásakor ennek tördelője, még később a «Pesti Napló» tördelője itt, az Ujságüzem-nyomdában, végül a Pallasban. Pozsonyban az ottani Typográfia szerkesztője, majd Bécsben működött a Vorwärts-nyomdában, mint napilaptördelő. Visszatérése után az Általános Fogyasztási Szövetkezet nyomdai művezetője lett, innen a «Népszava» tördelőjének hívták meg. Éveken át helyi-, majd országos bizottsági tag, ennek, valamint a Világosság-nyomda igazgatóságának elnöke. Az utóbbi három esztendőben alelnöke a Nyomdászegyesületnek. Irodalmi munkásságot fejtett ki saját neve alatt és «Plume» jelzéssel a Typographiában.

Sectio aurea: a. m. aranymetszet (l. o.).

Sectio divina (szó szerint a. m. isteni metszet): az aranymetszetnek régebben gyakran használt megnevezése; l. Aranymetszet.

Sedanoise: betűnagyság megjelölése a régi francia tipográfusoknál. E betűtípus csak egy gondolatnyival volt vastagabb a mai gyémánt törzsöknél. Jean de Sedan metszette meg 1625-ben.

Segédi vizsgát tartozik tenni a tanonc felszabadulása előtt. Az 1922. évi XII. tc. rendelkezése szerint a tanítómester a tanoncidő letelte előtt legalább egy hónappal jelenteni tartozik az elsőfokú iparhatóságnak, ez esetben a Budapesti Sokszorosítók Ipartestületének tanonca idejének lejártát. E jelentéshez mellékelnie kell a tanonc-szerződés két példányát, a tanonc középiskolai és iparostanonciskolai végbizonyítványát és a tanonc születési anyakönyvi kivonatát. E jelentés alapján az Ipartestület a kebelében szervezett tanoncvizsgáztató bizottsághoz teszi át az iratokat a vizsga megtartása céljából. Ha a vizsga eredményes volt, a tanonc felszabadul, s az Ipartestület segédlevéllel és munkakönyvvel látja el. Ha a tanonc a tanonciskolában, avagy segédi vizsgán nem tanusított megfelelő előmenetelt, az Ipartestület a tanonc gyakorlati idejét maximálisan két évvel meghosszabbíthatja. A meghatározott idő után újabb segédvizsgára jelentkezhet és annak sikeres letétele után újabb segédlevéllel látandó el, amelyből ez a büntető pont mellőzendő. Most van készülőben a törvényrevízió, amely szigorúbb rendelkezéseket tartalmaz. hk

Segélyző Egyesület: l. Nyomdász-Egyesület.

Seiderlich János: kassai nyomdász 1676 körül.

Sejtanyag: a. m. cellulóz (l. o.).

Sellakos egyengetés: Amerikában kedvelt eljárás. Egy rész fehér sellakot két rész jóféle spirituszban felolvasztanak és apródonként újabb két rész naftát öntenek hozzá. A sellak tökéletes feloldódásához két napi idő kell. Ekkor a sűrűn folyós anyagot ecsettel kevergetik az egyengetőív illető helyére. Ügyes ember meglehetős eredménnyel dolgozhatik ilyen módon.

Séma (helyesebben: **szkéma**) (gör.): a. m. alak, ábra, mintául szolgáló előkép.

Sematizmus: névlajstrom (egyházi, katonai, tisztviselői).

Semleges fekete: l. Neutrális fekete.

Semleges színek: a fehér, fekete, szürke és az arany. A fehér alapugyan a világosságánál fogva nagyon előlép, s benne a színek sötétebbeknek látszanak a valónál. A feketéből is erősen kiválnak a formák. Az arany sárgasága mellett sem idéz elő kontrasztot. A színek melegségét, temperatúráját megváltoztathatja azonban a közönségesen semlegeseknek mondott fehér, fekete meg

szürke is. A fekete szomszédság általában melegebbé teszi a színeket; a fehér pedig csökkenti a melegségüket, még pedig főképpen a maga irradiációs tulajdonsága következtében. Sötétebb tónusú nyomtatványoknál ez oknál fogva gyakran a legcsekélyebb fehér margót sem szabad megengednünk; kivétel talán csak a kék színek csoportja, amely eléggé jól tűri a fehéret. A szürkének nem lévén meg a feketének temperatúrát emelő, sem pedig a fehérnek lehűtő hatása: abszolút semlegességénél fogva legjobb háttere avagy kísérője mindenféle tarka színnek. Valahogyan kiegyengető, békítő, az ellentéteket elsimítgató hatása van reájuk.

Senefelder Alajos: a kőnyomtatás feltalálója, szül. Prágában 1771-ben, megh. Münchenben 1834-ben. Eleinte a színészettel és tollforgatással próbálkozott. Pénzzavarai arra késztették, hogy valami olcsó hangjegynyomtatási módszeren törje a fejét; így találta fel a domború meg a homorú rajzolatú kőről való nyomtatást, a további kísérletezést azonban szegényes helyzete akkor még nem engedte meg. Később testvéreivel, Teobalddal és Györgygyel meg Gleissner udvari muzsikussal társult. 1799-ben találmányát eladta az offenbachi zeneműkereskedőnek, Andrénak, s 1800-ban ő maga is Offenbachba költözött. A következő évben már Bécsben találjuk, ahol a hangjegynyomtatást gyakorolta. Csak 1806-ban sikerült neki, hogy Münchenben testvéreivel együtt kőnyomdát alapítson, ami azután csakhamar föl is virult. 1809-ben az időközben térképnyomtatás céljából alapított királyi kőnyomdának lett a felügyelője. 1826-ban feltalálta a mozaiknyomtatást s 1833-ban a vászonra való olajnyomtatást. — Szakirodalmi munkája: Lehrbuch der Lithographie (München 1818). Emlékének több helyen (Bécs, München, Lipcse stb.) szobrot állítottak.

Senefelder-Egyesület (Magyarországi): A magyar kőnyomdaipar, mely a tizenkilencedik század közepén még csak rövid multra tekinthetett vissza, aránylag kisszámú, főleg németországi származású szakmunkást foglalkoztatott ezidőben. E munkások a kiegyezés évében, 1867-ben munkaadóik részvételével, «Pest-Ofner Litographen- und Steindrucker-Krankenunterstützungsverein» címen jótékonysági egyesületet alapítottak, amelynek első elnöke Légrády Károly munkaadó volt. Ez a betegsegélyezés céljából alapított egyesülés, mely megalakulásakor a benne résztvevő munkaadókkal együtt 48 tagot számlált, volt a magva a kőnyomdai munkásság későbbi szakszervezetének. A magyar anyanyelvű kőnyomdai munkások elszaporodásával az egyesület felvette a «Magyarországi Senefelder-Egyesület» nevet. Közben azonban 1892-ben, a betegsegélyző egyesület tagjai a kőnyomdai munkásnők és segédmunkások bevonásával megalapították a Grafikai Munkások és Munkásnők és Rokonszakmák Szakegyesületét, mely függetlenül a Senefelder-Egyesülettől, de azzal teljes összhangban kezdte meg működését a grafikai munkások szakszervezeteként. Ez időtől kezdődően a Senefelder-Egyesület hivatása tisztára tagjai jóléti ügyeinek istápolásában és kultúrszükségleteinek kielégítésében merült ki, aminek során 1902-ben megalakult az egyesület kebelén belül a Senefelder-Dalkör. A Senefelder-Egyesület életében ezután már csak igen rövid időre terjedő változás az, amikor évek multán az egyesület ismét gazdaságpolitikai jelentőséghez jut azáltal, hogy a Szakegyesület és a Senefelder-Egyesület között fölmerült ellentétek következ-

tében a szakmunkások kiléptek a szakegyesület kötelékéből és gazdasági ügyeik intézését újra a Senefelder-Egyesületre bízták. Ez az állapot azonban 1911-ben megszűnt, mivel a két egyesülés közti ellentét addigra elsimult. A szakmunkások visszaléptek a szakegyesületbe és a Senefelder-Egyesület ismét csak kizárólag a jótékonysági s kulturális célok szolgálatára szorítkozott. Ez időpont óta a két egyesület közös hajlékban tölti be hivatását a kölcsönös megértés és támogatás jegyében. Az Egyesület ezidőszerinti elnöke Bauer Rezső. vgy

Senefelder-Sectio: címe a romániai litográfusok egyesületének, mely tulajdonképpen alosztálya a Romániai Grafikai Munkások Szövetségének. 1822 január 1-én léptek be testületileg a Szövetségbe, de ügykörüket azonban maguk intézik. Az egyesület oly agilisan dolgozik, hogy 1926 év májusában már megköthette az első országos litográfus-árszabályt. 1928 február 6-án alakult meg a Senefelder-Sectio első országos vezetősége a Szövetség kebelében, s azóta levelezését, munkaközvetítését önmaga intézi, egyéb funkciók pedig a Szövetség hatáskörébe tartoznak. A vezetőség jelenlegi székhelye Temesvár; elnöke Kirchner Hermann.

Senjanin Gergely: a horvát tipográfusok őse; 1507 körül bukkant föl Zengg városában, öt horvát nyelven szedett könyvet nyomtatva ott.

Sensenschmid Johannes: Nürnberg város tudós őstipográfusa. 1470-től 1478-ig nyomtatta szép és hibátlan könyveit ebben a városban. Majd Bambergbe költözött, 1490-ig dolgozgatva itt.

Seress Irén: szül. Budapesten, fölszabadult ugyanitt 1918-ban. A Székesfővárosi Házi Nyomdában mint berakónő működik. Tagja a budapesti Helyi Bizottságnak, a Segélyző Egyesület választmányának és a Nőbizottságnak.

Service (a. m. vevőszolgálat, németül: Kundendienst): a vevő kényelmét és érdekeit szolgáló intézmény. A service felvilágosításokat, tanácsokat ad, hazaszállítja az árut, jókarban tartja és javítja a vásárolt dolgokat.

Servitla domestica: a. m. házi munkák; ezek alól a korábbi századokban egyetlen nyomdásztanulót sem lehetett fölmenteni; szegődtetéskor magától értődött az, hogy az inasnak söpörnie kell, fűtenie, vizet hordania, szóval a ház körüli mindenféle szolgai munkát elvégeznie.

Sestina: 18:22·5 cm-es papiros-, illetőleg könyvnagyság Itáliában.

Seuler Lukács: 1688 körül vette át Hermann Mihály brassói nyomdáját, az egykori híres Honter-nyomdát s az családja birtokában maradt 1772-ig. Nyomdavezetők voltak: Müller (Molitor) Miklós (1702-ig), Heltzdörfer Mihály (1703-tól 1739-ig), Klein György (1739-ben), Fernolend Márton (1740-től 1752-ig), Weinisch György (1753 körül), Keller János G. (1758-tól 1761-ig), Brenndörfer Márton. A nyomda közben Seuler Jánosé is volt, ennek halála után özvegye tulajdonában maradt 1773-ig, amikor Schobeln Jánosé lett.

Severinus Márk: könyvnyomtató Kassán Compactor Bálint halála után, 1664 körül.

Sexterna: l. Duernák.

Shadowgráfia: régibb angolos kifejezéssel: a. m. fotográfia.

Shakespeare-sajtó: eleinte így nevezték Stanhope lord kézi sajtóját.

Shakespeare William (1564—1616): mint alapos kutatások gyanítják, a nagy angol drámairó ifjúkorában nyomdász és korrektor is volt, mégpedig a Párizsból Londonba került Vautrollier Thomas könyvnyomtatómesternél.

Sheldonian Theatre: kissé furcsa elnevezése egy 1669-ben Oxfordban alapított nagyszerű nyomdaintézetnek.

Siebenmann Friedrich: nemzetközi nyomdásztitkár; szül. 1852-ben, megh. 1901-ben. Svájci szövetségi tanácsos volt. 1896-ban őt választották meg első állandó nemzetközi nyomdásztitkárnak.

Sieber Henrik: pozsonyi könyvnyomtató; l. Schmid Antal.

Sieger-féle eljárás: l. Ivoirit-nyomtatás.

Siemens Walter: híres német fizikus, az első dinamóelektrikus gép megszerkesztője. 1863 körül valami olyan szedő- meg osztógépen dolgozott, amelynél lyuggatott papirossávok is szerephez jutottak.

Sierban diák: szászvárosi könyvnyomtató. 1581-ben egy Marián nevű társával nyomdát állított s kinyomtatta az ószövetségi szentírást román nyelven, cirill betűkkel.

Siess János József: 1749-ben alapította meg nyomdáját Sopronban, s az családja tulajdonában is maradt 1820-ig. Utóda Siess Antal soproni üzlete mellett Szombathelyen is állított 1776-ban nyomdát. A szombathelyi nyomdát 1806-ban Perger Ferenc vette át. A soproni «Siess Antal örökösei» céggel 1820-ig állott fönn; ettől fogva (1846-ig) Kultsár Katalin nevét találjuk az impresszumokon. Kultsár Katalin szintén Siess-leány volt. Utána Lenk Sámuel lett a nyomda tulajdonosa, aki 1850-ben átadta üzletét Romwalter Károlynak.

Sifft János: 1773 körül nyomtatott Meggyesen.

Sigla: a kódexekben valamely szónak a kezdőbetűjével való rövidítése (például: P. P. = Pater Patriae).

Sigl-féle rotáclós: l. Rotációs gépek.

Signum (latin): a. m. jel, jegy, nyomdajegy; l. Szignet.

Síknyomtatás: l. Sokszorosító eljárások.

Síkornamentika: fölöszlik kidomborodó (relief-) és lapos ornamentikára. A relief-ornamentikával vajmi kevés a dolgunk. Legföljebb a domború nyomatokat számíthatjuk ide, meg néhány plasztikusan ható ékítményfajtánkat, de az utóbbiak hovatartozása örökké vitás marad. A lapos ornamentika azonban felöleli majdnem az összes ékesítő anyagunkat.

Silberberg-féle szedőgép: a berlini Silberberg-testvérek eme szedőgépében a betűk léceken nyugodtak s a billentyűk megnyomására egy kis pecek egy-egy betűt taszított le a maga lécéről. A betűt azután forgó lemez vitte a rendeltetési helyére.

Silhouette: l. Árnykép.

Silvio: 13 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Simítógép (kalander): arra szolgál, hogy a papirosgépről lekerülő ú. n. gépsíma papirosnak nagyobb simaságot, illetve fényt adjon. A simítógép felváltva egymás fölé épített kéregöntésű vashengerekből és nagy nyomás alatt összepréselt gyapjútartalmú papíroshengerekből áll. A papirosszalag előzetes nedvesítés után e magas nyomás alatt álló hengerek között fut és pedig nagy sebességgel (50—150 m). A hengerekre alkalmazott nyomás (terhelés) nagyságától függően különféle erősségű fényt nyer a papír. df

Simplex: a Thorne féle egyes betűket szedő és osztó gép későbbeni elnevezése. A kilenevenes években kétezer is dolgozott belőle az Egyesült Államokban. A billentyűzet mögött emelkedő nagy henger fölső része az alsó fölött forgott s az osztást végezte, még pedig a betűk vastagsága s szignatúrái szerint. Ebben is, abban is csatornácskák voltak, tele különleges öntésű — a hátukon szignatúrás — betűtípusokkal. A sok szignatúra következtében a betűk könnyen töredeztek. A megszedett sor hajóra került, ahonnan kizárás végett elemelték.

Simplex Style B-Linotype: a kanadai Linotype-társaság új leegyszerűsített gépe, amely azonban Európában kereskedelmi forgalomba nem került.

Singrinius Johannes: 1510-ben alapított nyomdát Bécsben a később Krakkóba távozott Vietoris Jeromossal. Kitűnő betűöntő volt; 33 évig állott nyomdája élén, s igen sok jó kiállítású könyvet nyomtatott, köztük a Verbőczi István hármas törvénykönyvét is.

Skála: l. Szinkör és Szürke skála.

Skarnitzl József Antal: 1762 körül Szakolcán alapított jobbára tót nyelven nyomtató tipográfiát. A jól berendezett nyomda az 1890-es évekig megvolt a család birtokában.

Skiccelés (a francia esquisse-ből): a. m. vázlatozás.

Skontó (olasz): a. m. leszámítolás, engedmény.

Skrzetuski Ráfael: Hoffhalter Ráfael (l. o.) családi neve. A Hoffhalter nevet csak üldöztetése idején vette föl.

Sláger (német): a. m. vezérszó.

Slang: az angol «tolvajnyelv»; a nagyvárosi ucca, a diákok, sportolók, ezenfelül az egyes foglalkozási ágak nem irodalmi szókincse.

Slateograph: javított hektográf. A masszája kaucsukkeverék, amelyet farámás tartóban feszítenek meg. A sokszorosítás úgy történik, mint a hektográffal, de a kaucsukra átnyomott írásról többet sokszorosíthatunk. A kaucsukot különben henger köré is csavarhatjuk, s fára meg más kemény tárgyra is nyomtathatunk vele.

Slogan (ang.): a reklámszöveg vezérszavai. Rendszerint a kompressz szövegtől elütő típusú és nagyobb betűvel szedik, hogy kiemelkedjék és a figyelmet megragadja. A tisztán reklámcélt szolgáló slogan közül sok annyira tökéletes volt, hogy népszerű szállóige lett belőle.

Slovaczek József: temesvári könyvnyomtató 1787-től fogva.

Small Pica: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 11 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 10.32 méterpontjának. Az angolországi Small Pica csak 9.75 méterpontot tesz ki.

Smlec (német): közhasználatos elnevezése a maszatolódásnak (l. o.)

Smith-féle szedőgép: a londonvárosi Smith M. W. e század elején reklámozott, egyes betűket szedőöntő gépe. Nagyjából a Monotypere hasonlított, de mégis mögötte maradt, mert még sorzóapparátusa sem volt.

Snell Johannes: német vándorló nyomdász. 1482-ben mint Dánia első tipográfusa Odenseben dolgozott. A következő évben már Svédországban találjuk őt, Stockholm városában, ahol szintén ő volt időrendben a legelső könyvnyomtató.

Sobetz Theodor: német szedőgépfeltaláló; a hetvenes évek közepe táján szerkesztett egyes betűket szedő gépeket.

Soclus: deákos elnevezése a nyomdász-segédeknek, főleg Debrecenben és Kolozsvárt.

Sógor György: 1855-ben vette haszonbérbe Beimel József esztergomi nyomdáját, de anyagi eszközök hiján csakhamar vissza kellett térnie Pestre szedőnek. 1882-ben halt meg Vácon. — Ugyanilyen nevű fia Trattner-Károlyi pesti nyomdájában volt szedő és belekeveredett az 1864-ben fölfedezett Almássy-féle összeesküvésbe. Föladata volt a lázító kiáltványok kiszedése és nyomtatása s ezt éjszakánként végezte. Azonban besúgták a dolgot a művezetőnek, aki 2—3 napi időt engedett Sógornak az elmenekülésre. A határon azonban mégis elfogták s visszaszállították Pestre, ahol az összeesküvés többi tagjával egyetemben súlyos várfogságra ítélték. 1867-ig senyvedt

aradi börtönében, csak a koronázáskor kapva kegyelmet. 1869-ben megalapította a legelső magyar nyelvű nyomdászélclapot «Revisio» címen; a lapot Angyal Gyula kitűnően szerkesztette. Majd később Keszthelyen nyomdát állított, de több esztendei küszködés után kénytelen volt visszatérni Pestre szedőnek. Szembaja miatt azonban nem igen boldogulhatott és a nyolcvanas évek közepe táján nyomorban halt meg Újpesten.

Sokszorosító eljárások: azok, amelyek segítségével egy bizonyos nyomtatóformáról festékezés útján papirosra nyomtathatunk, s ily módon valamely eredeti képnek, rajznak vagy tárgynak a mását (reprodukcióját) kapjuk. A sokszorosítás eme fajtáján kívül a reprodukálásnak még számtalan más módja is van, például olyanok, amelyeknél fényképezés, másolás, vetítés, matrica lehúzása, bádognyomtatás, vászon- és szövetnyomtatás, patronálás, hangjegymetszés stb. útján történik a többszörösítés. Itt kizárólag azokat a sokszorosító eljárásokat említjük, melyek a grafika mai fejlettsége mellett a nyomdászt gyakorlatilag érdeklik. A nyomtatási eljárásokat 3 csoportba oszthatjuk: 1. Magasnyomtatás: a) a kézimunkával előállított nyomtatóformák, ú. m.: szedés, fametszet, acél-, réz-, linoleum- és ólommetszet, és az ezekről készült öntvények; b) a fotomechanikai úton előállított nyomtatóformák, úgymint fototípiai, autotípiai és a többszínű klisék; c) elektromos árammal előállított galvanoplasztikai nyomtatóformák. — 2. Síknyomtatás: ide tartoznak a litográfia (ezzel kapcsolatban még az offset-nyomtatás) és a fénynyomtatás. — 3. Mélynyomtatás: ez a rézkarcot, rézmetszet, heliogravűr csoportjait és a Mertens-féle mélynyomtató-formákat foglalja magába. Sok neves szakember kísérletezésének eredménye, hogy még nagyon sok fajta eljárásunk van, amelyek segítségével sokszorosítani lehet. Ezek azonban a gyakorlatban most kevéssé használatosak. A folytonos újítások és a régi eljárások tökéletesítése, a fejlődésre való törekvés: mind azt célozzák, hogy az eddig használt rendszerekkel szebben, jobban és hívebben lehessen képeket sokszorosítani. fzs

Sokszorosító Ipar: az 1925-iki XII. tc. értelmében megalakult Budapesti Sokszorosító Ipartestület félhavonként megjelenő lapja (szerkeszti Heimler Kálmán és Pápai Ernő).

Sokszorosítóipari tanonciskola: Az iparostanoncoktatást az 1884. évi XVII. tc. megalkotásával egyidejűleg iktatták törvénybe. A tanoncoktatás általános célja, az akkori időknek megfelelőleg, az elemiiskolai tantárgyak megismétlése, vagy — azon tanulók részére, akik még ennyi előképzettséggel sem rendelkeznek — az elemi iskolai tananyag nyujtása. Az 1922 : XII. tc. 118. §-a alapján a kereskedelmi miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértően 1924-ben a 60.000-1924. számú rendeletével megalkotta az iparostanonciskolák szervezetét, tantervét és tantervi utasítását. A nyomdásziskola, a többi szakmától eltérőleg, szakirányú tanonciskolává minősíttetett, amely iskolatípusnál a szakmai technológia oktatására különleges súlyt helyez a tantervi utasítás. A Budapesti Sokszorosítók Ipartestülete 1927-ben a Budapesti Sokszorosítóipari Szakirányú Tanonciskola keretében saját költségére tanműhelyt rendezett be és a székesfővárosnál elérte azt, hogy ebben a szakirányú tanonciskolában a technológiát és műhelygyakorlatot kiválóan képzett mesterek, művezetők látják el. A tanonciskola fejlődéséről az évenként megjelenő iskolai évkönyv

számol be. Az iskola jelenleg a Nyár ucca 9. számú épületben van elhelyezve és igazgatója Rózsa Károly. lr

Sokszorosítók Ipartestülete: l. Budapesti Sokszorosítók Ipartestülete.

Solace: az angol nyomdaszemélyzetek kebelében a «chapel» többsége által kiszabott büntetéspénz. Mínálunk az ú. n. «suszterkaszsza» volt nagyjából hasonló intézmény.

Solell: 60:80 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Solnhofeni kő: a litográfiai nyomtatáshoz használatos kő; kémiailag szénsavas mészpala, mely főleg agyag- és kovaföldde vegyületek kevesebb vagy több volta eredményezi a kövek keménységét vagy lágyságát, és ezek szerint is osztályozzák a követ; tehát vannak kovaföldben gazdag, kékes-szürkés kemény minőségű kövek, melyeken főleg metszetek és finomabb merkantilis átnyomatok készülnek, és sárgás, nagy kövek az egyéb litográfiai munkákhoz. A litográfiai követ leginkább a németországi Solnhofenben bányásszák. Az ilteni kő mészpala, mint ezt a geológusok megállapították, jurakorszaki képződésű. lk

Somogyi Károly: esztergomi kanonok, Lukács László pesti könyvnyomtatónak 1848-tól 1854-ig üzletársa. A Szent István-Társulatnak is igazgatója volt. Meghalt 1888-ban, 77 éves korában. 42.000 kötetes könyvtárát Szeged városára hagyta.

Somos Árpád: szül. 1861-ben, Nyitrán, 1878-ban szabadult föl, s ekkor mindjárt Bécsbe is ment. Három év mulva megint Magyarországra került, ahol sokfelé volt korrektor és faktor. Szakcikkeket irt a Grafikai Szemlébe, a Magyar Nyomdászok Evkönyvébe és külföldi szaklapokba. Egy időben felelős szerkesztője volt a Debreceni Ellenőrnek.

Sonnenfeld Adolf Grafikai Műintézet Rt.: nagyváradi (Oradea) nagy nyomda. A céget Sonnenfeld Simon alapította 1856-ban. 1879-ben a nyomdát fia, Sonnenfeld Adolf vette át, ki nagy üzemmé fejlesztette. Fiai: Gusztáv és Andor pedig 1916-ban részvénytársasággá alakították át. Az üzem személyzete kb. 300 főnyi. Állandó kiadványa: az 1870-ben alapított «Szabadság» című politikai napilap.

Sonntag János Nándor: a nagyszombati tipográfia ügyvezetője 1686 körül.

Soós Gyula: szül. 1881-ben Sajókazincon. Budapesten tanulta a betűszedést, majd vándorútra indult. Nyolc esztendeig dolgozott Ausztriában, Svájcban és Németországban. Hazajövve, a Franklin-Társulat korrektora, majd az Általános Fogyasztási Szövetkezet tisztviselője. 1920-tól a Szövetkezeti Értesítő felelős szerkesztője. Az Anyaegyesület választmányi tagja és a Korrektorkör ellenőre, kiküldöttje volt a helyi bizottságban. Cikkeket írt a Typographiába, novellákat ugyanoda és más lapokba. Önálló munkája: «Húsz esztendő; az Általános Fogyasztási Szövetkezet 20-éves története».

Sopracanonelno: a 28 pontos betű nagyság neve az olaszoknál.

Soprasilvio: a 14 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Sorcsoportok: l. Címek közti beosztás.

Soregyen: l. Könyvszedés.

Sorjázó: l. Szedővas.

Sorok esése: lásd Mesterszedés és Szabad irány.

Sorzáró darabok: l. Kizárás.

Sorzáró ékek: l. Gally Merrit és Schuckers W. J.

Sorzáró készülék: a szedőgép problémájának egyik legfogasabb része. Egyedül 1882-ben az amerikai Schuckersnek sikerült a mai Linotyperól ismert kettős ékeket föltalálnia. A korábbi idők legügyesebben megkonstruált szedő-

gépéhez is legalább három ember közremunkálása volt szükséges: az egyik billentyűzgetés útján egymás mellé sorozta a betűket, a másik a gyüjtőről elemelt sorokat egyforma szélességűekké zárta, a harmadik pedig az osztó szerkezetet kellett, hogy kezelje.

Sorzó: l. Szedővas.

Soterius György: l. Nagyszebeni nyomda.

Sörensen-féle szedőgép: l. Tacheotype.

Söröspoharak alátétéül használt nemezeket jobbára tégelyes sajtón nyomtatják. A stancolás történhetik nyomtatás előtt és után is. A festéknek rövidszálúnak kell lennie, nehogy tépdesse a nemezt.

Spacionálás: a kiemelésnek az a módja, amikor a szavak egyes betűi közé vékony, lehetőleg csak egypontos spáciumokat rakunk; így: s p a c i o n á l á s.

Spácium (latin): általában a. m. térköz, hézag; a tipográfiában így nevezik a vékonyabb sorzáró darabokat.

Spáciumkarikák: l. Typograph.

Spáciumok: l. Kizárás.

Spán (Gespan): közhasználatú német szó a tanítómester (l. o.) fogalmára.

Spanraft Mihály: 1839-ben vette át Jelinek János nagyszombati nyomdáját, amelyet ennek apja, Vencel alapított 1820-ban. 1852-ben Winter Zsigmond vette át tőle a nyomdát.

Spárták: eredetileg görög mitológiai alakok (az elvetett sárkányfogakból kikerült tébai hősök); újabban a sport különböző ágazatai. A német nyomdászoknál a «Sparten» szó annyit jelent, mint kategóriák (például a hírlapszedők, gépmesterek, korrektorok stb. kategóriája).

Spartó-papiros: más néven espartópapiros (l. o.).

Speieri János: velencei ősnyomdász; másként Spira Johannes (l. o.).

Spektrális színek: a szivárvány színei, ellentétben a festékek (pigment) színeivel.

Spektroszkóp: színképelemző készülék.

Spiess: l. Maszatolódás.

Spillenberger Samu: lőcsei orvos; 1613 körül igen jóhírű papirosmalmot állított Teplicen. Fia János pedig 1640 körül Kassán állított papirosmalmot.

Spira Johannes: velencei ősnyomdász. 1469-ben holtig tartó szabadalmat kapott itt könyvek nyomtatására. Már a rákövetkező évben meghalt. Egy darabig testvére Vendel volt ezután a nyomda tipográfusa. 1477-ben ő is meghalt.

Spirálfűzés: új könyvkötési technika, amely a drótfűzés és fonalas fűzés helyébe a dróttal való, csavarvonalasan futó öltögetést helyezi. Az egyes lapok különállóak és jól forgathatók. Természetesen arravaló speciális gép kell hozzá. L. még Könyv.

Spísz: l. Maszatolódás.

Spitz Adolf: szül. 1866-ban. A Weiszmann testvérek nyomdájában tanult 1879-től 1883-ig. 1887-ben Brózsa Ottó nyomdájában, 1890-ben Buschmann Ferencnél, majd a Pallas-nyomdában volt akcidensszedő. 1892-ben Czettel és Deutschhoz, 1905-ben a Rigler-nyomdába került ugyanilyen minőségben. A Thalia-nyomdának 1911-ben faktora lett, de csakhamar a Pester Lloyd nyomdájába ment át mesterszedőnek. Hosszú pályáján igen sok bel- és külföldi díjat nyert a nyomtatványtervezeteivel. Évek hosszú során át a továbbképző szaktanfolyamokon tanító volt.

Spitzenpfeil L. R.: német betűművész; érdekes, hogy a régi diplomatikus írásra támaszkodó betűi jelentek meg 1918 körül.

Spitzertípia: a szemesés féltónusú könyvnyomdai képeket adó újabb eljárás. Alapját a kromátfotográfia képezi.

Split-magazinok: a Linotype szedőgép tartalékmagazinjai. Ameri-

kában ugyanis csinálnak olyan oldalmagazinokkal ellátott Linotypeokat is, amelyek külön vagy közös billentyűzettel vannak ellátva; az oldalsó, a tartalék- («split»-) tárakban a verzális betűk matricái vannak. E sokmagazinos gépek gyártását főleg az amerikai viszonyok tették szükségessé, ahol igen gyakori eset, hogy a nyomdákban szedőgépeken kívül nincs is más szedői berendezkedés, s ennélfogva az ott készülő ujságok minden címsora és hirdetésbeli keretdarabkája is ilyen Linotypeokon állítódik elő.

Sportalakulatok: Az első a Typographia Sport-Klub, amely 1902-ben alakult Budapesten. A tornát, de leginkább a labdarúgást kultiválta és a nemzeti bajnokságban több éven át jelentős eredményeket ért el. A Globus Torna-Egyesület s a Pallas Torna-Klub 1910—11-ben alakultak, mint üzemi intézmények, majd 1912-ben a Nyomdászok Testedző Egyesülete alakult, amelynek megalakulása után az üzemi sportalakulatok megszűntek. A háború alatt ez utóbbi is megszűnt, de a fogadalmak lezajlása után ismét újra alakult, de jelentőségét a nyomdai munkásság körében elveszítette, úgyhogy nem is volt többé nyomdászalakulásnak tekinthető. — Az 1925. évben a nyomdai munkásság körében ismét felmerült az a kívánság, hogy egy sportintézmény létesíttessék, igy jött létre a Nyomdai Sportalakulatok Bizottsága, amely az üzemi sportalakulatokat egyesítette magában. Ilyen üzemi sportintézmények alakultak az Athenaeum, Franklin, Globus, Hungária, Székesfővárosi Házi Nyomda és a Világosság nyomdákban, amelyek atlétikával és labdarúgással foglalkoztak. Ennek keretében rendezték meg a nyomdászbajnokságot úgy a labdarúgásban, mint az egyéb sportágakban. — Azonban ez az üzemi alakulatokat magában foglaló intézmény sem felelt meg a követelményeknek, mert nem volt megfelelő az irányítása és nélkülözte a sportoknak egységes gyakorlati művelését. Igy jött létre 1934-ben egy egységes nyomdászsportintézmény a «Tipográfia Nyomdászok Testedző Egyesülete», amely az összes sportágak művelését felvette programjába, ú. m. az atlétikát, labdarúgást, úszást, evezést, tornát is. A Természetbarátok Turistaegyesülete Nyomdászszakosztálya 1931-ben alakult a vándorsportok kultiválása céljából. Célja a nyomdai munkásság egészségének a megóvása, a hegyvidékekkel való megismertetése, kulturális ismereteinek bővítése, ezenfelül a turisztikával kapcsolatos sportok űzése, ú. m. sielés, evezés. brul

Sraffírozás (németes): a. m. rovátkolás.

Srófok: l. Csavar.

Stádium: Széchenyi István grófi híres könyvének címéről elnevezett, 1922-ben alakult irodalmi és nyomdai vállalkozás. Kezdetben főleg ujságok nyomtatására szorítkozott, de csakhamar igen tekintélyessé fejlődött a könyvkiadói üzletágazata is. Vezérigazgatója: dr. Báthory-Hüttner János. L. még Pallas.

Stalla Márton: született 1872-ben. A Franklin-Társulatnál tanult (1884-1888). Működésének főbb állomásai: Markovits és Garai, Márkus Samu, Gelléri és Székely, Szent-László-nyomda. 1934 óta rokkantállományban van. Titkára volt a Könyvnyomdászok Szakkörének, majd előadója a szaktanfolyamoknak és szakoktatója a Lónyai uccai nyomdásztanonciskolának. Irogatott a Magyar Nyomdászok Évkönyvébe, Grafikai Szemlébe és a Typographiába. Nyomtatványkiállítással kapcsolatos felolvasásokat tartott több vidéki városban. Az 1902-i Zaka-párti ellenzéki Szabad Typographia szerkesztő-kiadója volt.

Stamm-féle szedőgép: sorok és egyes betűk tetszés szerinti öntésére alkalmas szedőgép. Stamm J. stuttgarti könyvnyomtató szerkesztette meg. Többszörösen kevert szedést is elő lehetett rajta állítani. 1913 óta elhallgattak véle.

Stampf-papiros: széltében használt német szó az olyan papiroshulladék megjelölésére, amelyet a zúzdába visznek s ott papiroslemezt csinálnak belőle.

Stanca (németül: Stanze): az az élén jól kiköszörült lyukasztóacél, amelyet a papiros kivágására használnak.

Standard Compositor: szedőgép, l. Electric Compositor.

Standard-Monograph: szedőgép; a Monotype-re s az Elektrotypographra emlékeztet a maga átlyuggatott papirostekercseivel. A gép «író»-szerkezete a billentyűzés nyomán hasítékokat vág egy kartonszalagba, s ennek alapján az öntőszerkezet egyes betűket önt.

Stanhope Károly gróf: szül. 1753-ban, megh. 1816-ban. Sokat foglalkozott a természettudományokkal. Feltalálója a nevét viselő sajtónak s javította a stereotípiát.

Stark Adolf: szül. 1873-ban. A Pallas-nyomdában tanult. 27 esztendeig mint nyomdai művezető a Lengyel-Kultúra, később Thália-Kultúra nyomdában volt alkalmazásban. Most a 8 Órai Ujságnál korrektor. A Grafikus Művezetők Egyesületének egyik alapítója és megalakulása óta annak vezetőségi tagja. Évek során át a Magyar Nyomdászat kiadója. Szakmai és társadalmi cikkei a grafikus művezetők évkönyvében és szaklapjában jelentek meg.

Stark Jenő: a jugoszláv grafikai munkások szövetségének 1921 óta titkára, szül. Bologdon 1893-ban. Már a háború előtt élénk szervezeti tevékenységet fejtett ki Magyarországon. 1914-től 1918-ig Novisadon működött. A zágrábi munkáskamara elnöke.

Stationers' Company (a. m. könyvkereskedők társasága): az angol könyvkereskedők és nyomdászok 16. századbeli főnökegyesülete. Az 1556. esztendőben arra kapott fölhatalmazást, hogy törvényeket szabjon a nyomdaipari rend és jó munka érdekében. 1559-ben Erzsébet királynő megerősítette az egyesület szabályait, 1585-ben pedig numerus clausust teremtett a nyomdaiparban, s egyszersmind az inastartást is szabályozta. A nyomdásztanulók inaskodási ideje akkoriban 7 esztendő volt.

Stato: 36:48 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Státusnyomda (Cs. kir. —): a máramarosszigeti «Kincstári Nyomda» új címe az ötvenes években.

Staudt Ferenc: szül. 1873-ban Budapesten. Fölszabadult 1890-ben Budapesten. Tagja volt a Segélyző-Egyesület felügyelő bizottságának és igen élénk részt vett a szervezeti életben. 1920-ban meghívták a paritásos munkásközvetítő hivatalnokául, ahol mintegy két és fél esztendeig működött. 1924. évben a Segélyző Egyesület tisztviselőjévé választották.

Standy Antal: 1834 körül a kassai Werfer-nyomdában dolgozott és 1852-ben megvette Redlitz Ede eperjesi nyomdáját, s azt haláláig (1875) kezelte. A nyomda ekkor «Banknyomda» címen az eperjesi bankegyesület birtokába jutott. Később Kösch Árpád ottani kereskedő vette át.

Steg (német): l. Ürtöltők.

Steiner Adolf: a nyomdász-egyesület évtizedeken át szorgosan működött tisztviselője. 1876-ban alkalmazta őt az egyesület számvivőnek, majd pénztárosnak s ettől fogva 1904-ben való nyugalombavonultáig töltötte be ezt a hivatalát.

Steinfeld Béla: lásd Sárospataki könyvnyomtatás.

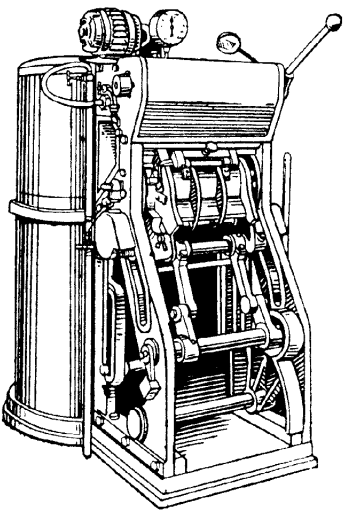
Steinhausen Tivadar: Nagyszebenben a Hochmeister-nyomda birtokosa 1842-től 1877-ig.

Stein János: kolozsvári könyvkereskedő és a református kollégium nyomdájának bérlője 1849-től 1886-ig.

Stenglin Jeremiás: augsburgi betűöntő. 1693-ban megjelent árjegyzéke jó áttekintést ád az akkori időkbeli betűelnevezésekről.

Stephani János: besztercebányai tipográfus 1796-tól 1819-ig. Ekkor történt halála után még tíz évig özvegye nevén állt a nyomda.

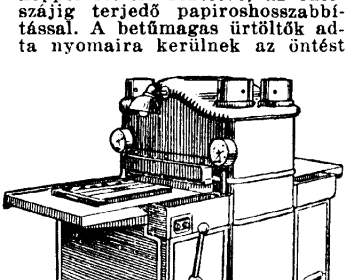
Stereotípia: az az eljárás, mellyel a mozgatható betűkből készült szedéstömb lemezzé alakítható át, hogy az — ugyanúgy, mint eredetije — nyomtatás céljaira felhasználható legyen. Nagy előnyei miatt a nyomdaipar bőségesen veszi igénybe. Így például, amikor — a nyomtatógép és idő gazdaságos kihasználása, vagy az eredeti szedés kímélése céljából — a szedett oldalak ez úton történő sokszorosítására van szükség. A könyvnyomdai körforgógépek nyomóalapja a csaknem kizárólag ez eljárással készíthető köríves lemez. Még más előnye, hogy visszatérő munkák esetében a későbbi utánnyomtatás idejéig nem kell az eredeti szedést megőrizni, elegendő az arról készíthető, lényegesen olcsóbb papiros-anyagú matrica elraktározása, melyről lemez kívánságra bármikor készíthető. A legrégibb reprodukáló eljárás a fémöntők még ma is használatos homokba-formázási és öntési módja. Alkalmazásának igazolható legkorábbi ideje a 15. század második fele. Ugyanis e korból származik az 1483-ban Ulmban nyomtatott legendás könyv, melynek fametszetei valószínűleg az előbb említett módon reprodukáltattak. Szedett nyomtatóformáról lemezt elsőízben 1700—1710 közötti esztendőkben Van der Mey leydeni aranyműves készített, valószínűleg Müller János ref. lelkész ösztökölésére, s a formázáshoz állítólag már gipszet használt és nem sokkal később Franciaországban Valleyre párizsi könyvnyomdász készít lemezeket, mégpedig rézből; öntőformáját agyagos homokból készíti. Angliában William Ged edinburgi aranyműves 1739-ben a formázáshoz gipszet használ, a lemezeket pedig ólom, antimon és ón ötvözéséből nyert fémből önti. Glasgowban Geddel egyidőben Tilloch és André Foulis próbálkoztak hasonló eljárással. 1746—48 között Németországban Selzam nürnbergi fametsző leönthető formát fémből készített, úgy hogy a fametszetet sík lapra öntött

«Rotációs» lemezöntőgép, percenként egy-egy öntésre, folyó vízzel hűtve. Az alsó emeltyű mozdítására becsukódik vagy kinyílik, míg a felső emeltyűjére önműködően beömlik az ólomötvözet. (L. Autoplate és Citoplate.)

megolvadt fémbe nyomta («abklatschen» néven ismert eljárás), majd az így nyert fémmatricát szigetelő és választó réteggel ellátva fémmel leöntötte. Az új fém rétege adta a domború, nyomtatható lemezt. 1783 körül a Franciaországban letelepedett német származású Hoffmann F. I. József különféle földanyagok keverékével formázott. Firmin Didot, a jóhírű francia betűmetsző és könyvnyomtató is foglalkozott a stereotípiával. Először 1795-ben Van der Mey módszerét alkalmazta, majd Anfry által ajánlott bő ezüsttartalmú fémből betűket készít s az ezekből szedett tömböt hidegen puha ólomba sajtolta. Az ezüst által nyert magas szilárdságú betűkkel ez lehetővé is vált. Az ólomformáról, a matricáról lemezt Selzam módjára készített. Tőle származik ez eljárás neve: stereotípia. A tökéletesítés munkálataiba ez időtájt kapcsolódik be a német származású fa- és betűmetsző Louis Etienne Herhan, aki vörösrézből készült acélmatricával mélyített, a mai Monotype-szedőgép matricáihoz hasonló betűkből már a leöntendő formát szedte. Tőle függetlenül ugyanez volt egyik magyar betűmetszőnknek, Falka Sámuelnek az elgondolása is. De a stereotípia legjelentősebb tökéletesítését lord Stanhopenek köszönhetjük. Az ő általa Angliában 1804-ben javított eljárás már a tökéletes «gipsz-stereotípia». Eljárása abból állt, hogy a magas kizárással szedett formát sárgaréz keretbe ürtöltőkkel jól beékelték, majd a szedésre, annak beolajozása után ráöntötték a gyorsan száradó gipszpépet, melyet már egy negyedóra eltelte után a szedésről le is fejthettek. Az így nyert matricát melegen, lassan szárították. Később pedig már erősebb melegnek tették ki. Amikor a matrica, csengéséről és színéről következtetve, már kiszáradt, vasvályúba történt befoglalása és zárása után megolvadt fémbe süllyesztve, kiöntötték a formát. A kiemelt készüléket lehűtötték és a fém megdermedése és kihűlése után szétbontották, majd az öntésről lefejtve a matricát, gondos letisztítás és megfelelő szerelés után nyomtathatóvá lett az öntvény. Később Daulé talált még javítanivalót ez eljáráson. Elmés formázási és öntési eszközei lényegesen egyszerűbbé és könnyebbé tették a munkát. A papiros-stereotípiának a feltalálója Genoux francia betűszedő volt, aki találmányát 1829-ben szabadalmaztatta. A szabadalom még nem jelentett tökéletességet, az eljárás még meglehetősen fogyatékos volt, úgyhogy a szakkörök még igen sokáig idegenkedtek alkalmazásától és csak midőn a mult század közepén a körforgó nyomtatógépek eszméje vetődött fel, fordult feléje az érdeklődés úgy Amerikában, mint Angliában. Ezekben az államokban a papiros-stereotípia technikája az előzőleg több európai országban szerzett tapasztalatok alapján épült fel. Az ilyen papirosmatrica több más és másfajta papiros-rétegből tevődik össze. Összeállítása mindig attól függ, hogy milyen természetű a szedés: kompressz-e vagy akcidens, avagy táblázatos, továbbá, hogy előállítása kefe igénybevételével, kézzel vagy géppel, például kalanderen (hengeres sajtóval) történik-e. A ragasztáshoz sokféle összeállítású anyagokat használnak. Az összeállításnál tekintettel kell lenni arra, hogy a kész matrica ne legyen könnyen törő, rideg-keménységű, aminek meggátlására a ragasztóanyagnak igen finoman őrölhető szervetlen földanyagot, pl. krétaport vagy kaolint kell tartalmaznia. A sok házilag készíthető összeállításból kiragadva az egyik: iszapolt krétapor és rozs-

liszt vízben ecsettel kenhető péppé keverve. Általánosságban a kereskedelemben forgalomban lévő, gyárilag készült igen megbízható ú. n. matricaport használják, ez csak egyszerűen vízbe öntve, a szükséges sűrűségűre megkeverve azonnal használhatóvá tehető. A normális munkákhoz és kefével való leveréshez a következő összeállítás sorrendjében ragasztott, kent matricák kerülnek használatba; egy ív rézmetszetnyomtató vagy vörös itatós, egy ív selyempapiros, egy ív rézmetszetnyomtató és négy ív selyempapiros. A stereotípálásra előkészített egyik oldalon fazettált betűmagas ürtöltőkkel körülzárt szedésre, annak gondos letisztítása után, a selyempapirossal fedett oldalával ráhelyezhető a matrica, amire egy gyengén nedves vászonruha kerül, majd pedig kefével verve a papirosanyag belemélyül a szedés legparányibb hézagaiba, üregeibe és formázódik. A jól sikerült matricázás után az egész forma nemezzel fedve a szárító présbe kerül, ahol 120 C°-ig terjedő hőmérséklet mellett állandó préselés alatt keménnyé szárad a matrica. A jól kiszárított matrica kellő sikporozás után már önthetővé lesz. Kempe már 1882-ben készített és gyártott használatra alkalmas kész matricákat, melyek rövid ideig áztatva, pincei nedvességű állapotban használhatók. A későbbi idők folyamán pedig a száraz állapotban használható, lágyabb anyagból készült, különféle vastagságban gyártott kartónlemezek, száraz matricák kerültek használatba. Ilyeneket matricává a kalander vagy a nagy felületi nyomást adó mechanikai vagy hidraulikus sajtó alakít. A matrica fejlődésével párhuzamosan tökéletesedtek az öntéshez és a szereléshez szolgáló eszközök és szerszámok is. Így Daulé csuklópántos öntő-szekrényéből fejlődött ki a mai öntőpalack. Szerkezetileg 2 egymásra boruló, belső felén símára megmunkált téglányalakú öntött vaslap, melyeket a keskenyebb alsó részen egy a szükséges hézagnak megfelelően engedő csuklós pánt fog össze. A felső szélek kifelé bővülve képezik az öntőszájat. A két készülék-lap az alapon vízszintes helyzetbe hozható. A felső fedőlap felnyitható. Az alapra kerül a matrica képpel fölfelé fektetve, az öntőszájig terjedő papiroshosszabbítással. A betűmagas ürtöltők adta nyomaira kerülnek az öntést

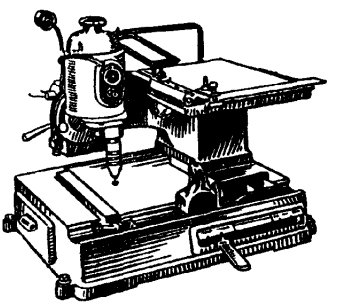

Hidraulikus matricapréselő és szárító sajtó. A «Vomag» egyik legújabb típusa, könnyen kezelhető és a gyors hírlapmunkákon kívül finom illusztrációknál is jól használható.

határoló derékszögek vagy léniák. Öntés esetén a fedőlap rácsukása után a ráfordítható hídszerű összekötőbe foglalt menetorsóval a készülék két lapja összefogható. Az egész készülék függőleges helyzetbe állítva öntőszájjal fölfelé öntésre készen áll. A két derékszög vagy lénia párhuzamosan haladó szára, az öntőszájat elhagyva, a készülékből kiáll s ezek közé

öntik kanállal a megolvadt fémet. Röviddel az öntés után a fém megdermed, az öntőpalack szétbontható és belőle kiemelhető a lemez. Jó anyagból jól elkészített matricával az öntés még számtalanszor megismételhető. A körforgó gépek lemezeit ugyanolyan alakú, köríves öntőpalackban öntik. A matricák a készülék köríves alapjához való szabályos simulását az arra fektetett hasonló ívben kidolgozott lécek biztosítják. A lemez szereléséhez szolgáló segédeszközök a kör- vagy szalagfűrész, az oldal- vagy fazettáló gyalu és hátgyalu. A kör- vagy szalagfűrész szerkezetileg a más szakmákban használt típusokkal azonos. Az oldalgyalu egy sínen járó vasgyalu, szerkezetileg olyan, mint egy helyesen kézben tartott s jobboldalra fektetett asztalosgyalu. Merőlegesen a sínre esik a gyalulandó lemez akadóléce, gyalulás esetén ehhez kell fektetnünk a lemezt, majd pedig azt a léc irányába a gyalunak kell szorítani. A gyalu, miután sínben rögzített, kénytelen a nyomást felvenni és a gyalulás irányában való mozgatás közben a belőle kiálló kés éle a fogást leveszi. Hasonló művelettel és eszközökkel történik a fazettálás is. Ez eszköznek mechanizált típusa a mai oldalmarógép. A hátgyalulás lemezeknél egy mechanikai gyalugépen történik, amelyen a fogást a gépnek késtartó szupportjába fogott kés kézi vagy mechanikai előtolással a mozgó alapra fogott lemezről fokozatosan leveszi. A köríves rotációs lemezen hátgyalulás feltétlenül szükséges pontos lemezvastagság elérése céljából, valamint a körívnek megfelelő szabályozása miatt szükséges. Ezt a műveletet a lemez háta fölött tengelyen forgó, lemez-szélességű, pontosan beállított kés egy fogással végzi el.

Az idők során az szereléshez hasonlóképpen az öntés is mechanizálódott, azonban jelentőséggel jelenleg csak a rotációs lemezek öntésénél bír. A lemezöntőgépek különféle alapelvek szerint épültek, így belőlük többféle típus van ma használatban. A gépek az olvasztó kazán szerkezete szerint volnának csoportosíthatók, mert lényegileg jobbára ebben különböznek egymástól. A sok közül vannak gépek, melyek olvasztó kazánja jóval a palack fölött áll, ami lehetővé teszi, hogy a készülék öntőszájának a kazán kiömlő nyílásához való tapadása után egy szelep megnyitásával a megolvadt

Stereotípiai lemezek kidolgozására való «univerzális» gép, melyben egyesítve van mindenféle szerszám, úgymint gyalu, fúró, «frézelő», ami a stereotíplemezek, galvanók vagy kliséalátétek kidolgozásához szükséges.

fém közvetlenül az öntőpalackba jusson. Az így felszabadított fém többezer kg. súlyú nyomás alatt tölti ki a forma üregét. A nagy nyomás a nyomtatófelület tisztaságát és a lemez tömörségét biztosítja. Egy másik elv szerint a fémet a kazánból dugattyú segélyével az öntőpalackot jóval meghaladó magasságra emeltetik, honnan zárt csatornán át az öntőpa-

lackba jut. Vannak még olyanok, amelyek a kazánból a fémet szelepes dugattyú segélyével, nyomással emelik és ömlesztik a palackba. De van még számos, hasonló elveken alapuló egész- és fél-automata öntőgép. A fél-automata gépeknél az összes kézi fogásokat kell gyakorolni, a fémbeömlesztés a gép elve szerint a dugattyúkarnak megnyomásával vagy egy szelep megnyitásával történik. A teljesen automata gépeknél a gépkezelőnek dolga csak az, hogy a matricát elhelyezi, az öntőpalackot zárja s egy gombnyomással üzembe helyezi a gépet, amely minden egyéb dolgot önműködően elvégez s csak a munkáját végezte gép megnyíló készülékéből kell kiemelnie a kész öntést. E gépek vízhűtő berendezése lehetővé teszi a gép működési ütemének felfokozását a fizikai lehetőség legvégső határáig. A stereotípiai munkák öntéséhez általánosságban a 74% ólom, 16.5% antimon és 3.5% cintartalmú fémet használják. Kivételt képeznek az automata gépekhez használatos ötvözetek, melyek legtöbbjénél az összetétel gyári utasítás szerint változó. ta

Stereotípiai csiriz: a matrica készítéséhez való. Olyanformán készítjük, hogy 125 gramm búzakeményítőt kevés vízben fölolvasztunk, s apródonként forró vizet öntve hozzá, folytonosan keverjük, míg péppé nem lesz. Mielőtt kihűlne, 150 gramm meleg vízben fölolvasztott iszapolt hegyi krétát és egy-egy fél kanálra való gummi arabicumot, spirituszt, meg vastag terpentint keverünk hozzá. Ekkor a keverék kocsonya-tapintatúvá lesz. Ha tökéletesen kihűlt: drótszitán átdörjük, használatkor pedig fölöresztjük vízzel, hogy tejfölsűrűségű legyen.

Stereotípiai lemezek nyomtatása: A lapos stereotípiai lemezek nyomtatásának két fontos munkaelléke van: a helyes, tömör zárás és a gondos, érzékeny egyengetés. A zárás kezdeti formája korábban a lemezek fatalpra történő felszögelése és térzők, ürpótlók közé szorítása volt; ma már csaknem kizáróan vasalátét-ürlapokat («fazettákat») használunk. Ezekből is különböző rendszerűek vannak a használatban. Minthogy a szedésforma a különféle anyagú és vastagságú lemezpapirosba (matricába) egyenlőtlenül présellődik és ezért a stereotípiai lemez síkja is egyenlőtlenné válik: elengedhetetlenül szükséges az alsó és felső egyengetés. Az alsó egyengetés a lemez aljára ragasztandó és mert csak nagyobb nyomásbeli ellentétek kiegyenlítésére szolgál, mellőznünk kell az aprólékos munkát, mert ez itt hatástalan volna. A felső egyengetés sok körültekintést és figyelmet kíván meg, s különös figyelem fordítandó arra, hogy az egyengetésre használt papiroslapok csak a felső részükkel ragasztandók az egyengető-ívre, mert ha minden sarkán ragasztjuk, nyomtatáskor a papiros összehúzódása következtében gyűrődés («falc») következik be. A stereotíplemez nyomtatásakor félkemény borítást adunk és szükség szerint nedves ívet feszítünk a nyomóhengerre. A nyomás erősségét minimumra vesszük, hogy a lemez időelőtti kopása be ne következzék. A festékező hengereket kevéssel mélyebben járatjuk, hogy az alacsonyabb betűk, léniák is festéket kapjanak. Nagy gond fordítandó a táblázatok sztereotípiai lemezről való nyomtatására. A ritka lániaszedés között meghúzódó levegő rosszul készített egyengetés esetén fő-fő okozója a gyűrődésnek. A soregyen, s a gyűrődés elkerülése végett simítólemezt, úgynevezett «falzdeklit» alkalmazunk, ami a nyomtatandó ív és a nyomóhenger közé szorult levegőt kiszorítja. Vigyázni kell az ívfogók pontos szorítására, mert

esetleges elhúzódás a soregyen rovására megy.

A körforgógép stereotíplemezeiről, s az azokkal történő nyomtatásról l. Rotációs nyomtatás. ei

Steyrermühl: osztrák papirosgyári és nyomdai vállalat. Papirosgyáraiban 1200, ujságnyomdájában 900, az egyéb grafikai sokszorosítással foglalkozó üzemeiben 550 embert foglalkoztatott 1933-ban.

Stiblum: az antimon latinos neve; l. Antimon.

Stichwort (német): a. m. vezérszó, pl: az e lexikonbeli cikkek címei.

Stigmatipla: az 1892-ben elhalt bécsi Fasol Karl pontokból összeállított ábraszedései.

Stilus: az egyéni kifejezési mód alkalmazása a célhoz és anyaghoz, mégpedig a helyi viszonyok és időbeli fölfogások hatása alatt. A művészi kifejezési mód négy tényezőtől függ leginkább: a művész egyéni fölfogásától, az illető nép természetes hajlamaitól és szokásaitól, a korszellemtől és a művészeti tárgy céljától meg az anyagától.

Stop-cilinderes gépek: nyomdásznyelven a közönséges gyorssajtók elnevezése, vagyis mindazoké a nyomtató gépeké, amelyeknél a formát egy sík lap: a nyomóalap vagy másként fundamentum veszi föl, a papirost pedig egy vasból készült nehéz henger, az úgynevezett cilinder szorítja a formára. E gyorssajtóknak nyomtatósebesség dolgában — a rotációs rendszerű gépekhez képest — elég szűk határai vannak. A már magában is elég nehéz, s ezenfölül még szedésformával is megterhelt fundamentumnak rövid időközökben és hirtelen kell meg-megváltoztatnia a mozgási irányát. E mozgás tekintetében való, elkerülhetetlenül zökkenésekkel járó irányváltoztatások annál inkább megviselik a gépet, mennél gyorsabb egymásutánban következnek be. Mindamellett — a sokoldalú használhatóságuknál fogva valamennyi nyomdagép közül a stop-cilinderesek terjedtek el a legjobban. E gépet illetően újabban főleg az alkotó részek javítására s a gépnek nagyobbá, tömörebbé, szilárdabbá tételére irányul a gyárosok törekvése. A papirosformátumok nagyobbodtak: dupla tízes, dupla tizenkettes és dupla tizenhármas alakok kerültek az idők folyamán forgalomba és sokhelyt elég gazdaságosnak mutatkozott a nagyformátumos gépek beállítása. Alkalmazkodni kellett az újmódi illusztrációhoz: az autotípiához is, aminek a nyomtatása pedig csak szilárd, igen erős gyorssajtókon történhetik teljesen kifogástalanul. Hogy ez mit jelent, elképzelhető két számadatból is: A közönséges szedésforma nyomtatása hozzávetőlegesen 16—17 atmoszférás nyomással történik, míg a nehéz autotípiás formáról való kifogástalan nyomtatás 47—48 atmoszférányi nyomásfeszültségen alul nemigen megy. A különbség tehát jó háromszoros. Az újabb stop-cilinderes gépek kettős festékező szerkezete, tömör építése, az oldalt való eltolódás elleni biztosítása a fundamentumnak, valamint ennek számos görgőn járatása, az ívigazító, punktúrázó, kirakó stb. szerkezetek alkalmazása: mind olyan újítások, amelyek jórészt az illusztrációs nyomtatás szépségét vannak hivatva biztosítani

Stop-rendszerű tégelyes sajtók: A formáknak a tégelyes sajtókon való festékeződése általában kifogásolható lévén, némelyik gépgyáros «stop»-rendszerűre csinálta a maga tégelyes sajtóit, vagyis olyanokká tette azokat, hogy a nyomtatás előtt a tégelyt meg lehet rajtuk állítani, s a festékező hengerek ekkor még egyszer végiggördülhetnek a formán, alaposabban befestékezve így azt. Ilyformán azután a nyomatok — bár a munka gyorsaságának rovására — különbekké tehetők.

Storno (olasz): annyi mint megrendelés visszavonása, ügylet megsemmisítése, valamely rosszul elkönyvelt tétel kijavítása.

Story (angol): a. m. mese. Az ujsághirdetés, a körlevél, a plakát vagy az élőszóval elmondott hosszabb reklámszöveg. A hirdetett áru ismertetése. Fő kelléke, hogy a figyelmet megragadja, könnyen érthető, meggyőző erejű és ötletes legyen.

Stöckel Wolfgang: lipcsei könyvnyomtató a 16. század első felében; előbb klasszikus könyvek, később Luther-ellenes iratok nyomtatója.

Straits-ón: l. Ón.

Strauch Alajos: született 1834-ben. Schmidt József aradi nyomdájában szabadult föl 1849-ben, 1851-ben a szintén aradi Goldscheider-nyomdába ment át s ott csakhamar faktorrá lett. A nyomda fölosztása után (1871) Pestre jött és itt Bucsánszky Alajos nyomdájának lett a vezetője. A nyomdászegyesületi életben kiváló szerepet vitt, egyebek közt 1872-től 1886-ig pénztárosa is volt az egyesületnek.

Strauss Anton: logotípiás szedésgyorsító rendszer föltalálója a 19. század közepe táján Bécsben.

Strazza: olaszul így nevezik azt az üzleti könyvet, amelybe a napi bevételeket és kiadásokat sorjában bevezetik.

Strazza-folló: lásd Papiros formátuma.

Strecker dr eljárása: a síknyomtatásos cinkográfia gyorsabbá meg biztosabbá tételére szolgál. Az eljárás a következő: A cinklemezt 65 gramm nátronlúgnak egy liter vízben való oldatával zsírtalanítják, majd leöblítve, üveges vászonnal erősen durva felületűvé teszik. Ezután horzsakőporral s nemzelappal dörzsölik, amíg rendszeres szemcsézetűvé nem lesz; ekkor leöblögetik s megszárítják. Átnyomtatás előtt még 60 gramm timsónak egy liter vízben való oldatával — amihez 5 köbcentiméter salétromsavat is hozzáelegyítettek — négy percig borogatják a cinket, s azután leöblítve, megszárítják.

Streibig: könyvnyomtató-család. Az alapítója Antal József 1725-ben Sopronban nyitott nyomdát. 1730-ban Győrbe tette át a nyomdát, amely aztán 1850-ig családja birtokában maradt. Utódai voltak: Gergely János (1740—49), György (1775 körül), József (1818-ig). Az utóbbi 1788-ban Pápán is állított nyomdát, de ezt már 1789-ben áthelyezte Veszprém városába, ahol több esztendőn át dolgozott. Utóda fia Lipót (1839-ig), majd ennek özvegye Klára volt (1850-ig). 1847-ben id. Sauervein Géza üzletvezető négy esztendőre bérbe vette a nyomdát, 1850-ben pedig vétel utján a tulajdona is lett. A Streibig-nyomda első szabadalomlevelét III. Károlytól kapta; e többször megújított nyomdai szabadalmon kívül naptárai is szabadalmazva voltak. 1847-ig, az első gyorssajtó fölállításáig, hat kézi sajtó működött folytonosan e tipográfiában.

Strikoviabell Lázár mester: 1550 körüli időkben nyomtatott magyar nyelvű könyveket Krakkó városában.

Stringertype: föltalálójáról, az angol Gilbert Stringerről elnevezett egyes betűket szedő s öntő gép. A matricák egy olyan henger fölületén voltak elhelyezve, mely a billentyűzés következtében mindig úgy fordult, hogy a megfelelő matrica tapadt az öntőszájhoz. Stringer e gépe nem sikerült úgy, ahogy a föltaláló elképzelte és ezért idővel más megoldáshoz folyamodott.

Strohmayer Ignác: pesti könyvkereskedő a 18. század végén. Köpff János György (l. o.) özvegyével társult; Pesten, Budán, Kassán volt üzlete. Vállalkozásai csődbel végződtek, 1793-ban állítólag megmérgezte magát.

Struktív dísz: a. m. alkotó dísz; az olyan ornamentum, amely a díszített tárgyat föladata teljesítésében mintegy játékosan segíti. Ily struktív dísz például a háztetőt hordó kihasasodó oszlopfő, de a grafika köréből annak tekintjük a könyvek kigömbölyített gerincét, sőt még a szöveget alátámasztó dekoratív illusztrációt is.

Subscriptio (latin): a. m. aláírás; előfizetés valamely könyvre vagy folyóiratra.

Sultzer Ferenc János: selmecbányai nyomdász 1789-től 1824-ig.

Súlyveszteség (salak okozta): lásd Beolvasztás.

Super Royal: 52:69·9 cm-es papirosnagyság Nagy-Britanniában.

Supertype: szedőgép; a «Monometer» elnevezése 1927-től fogva.

Suppan Ferenc: 1827-ben vette át Rossy József zágrábi nyomdáját, 1854-ig kezelve azt.

Supplementum (latin): a. m. melléklet (franciául: supplément).

Suszter: 1. Így nevezi a szedő a szedéséből kifelejtett egyes szókat. Ha több szó maradt ki: «temetés» a neve. — 2. Nyomdász-zsargonban gúnyneve azoknak a nyomdászoknak, akik az ipari rendet szabályozó kollektív szerződés keretein kívül folytatják nem ritkán kontárszerűen foglalkozásukat.

Suszterkassza: némely nyomdában — főleg napilapoknál — máig is meglévő szokás, hogy a durvább szedéshibáért, így a rövidebb és hosszabb kihagyásokért («suszter»-ért és «temetés»-ért), valamint a szavak duplánszedéséért («lakodalom») bizonyos pénzbüntetést kell fizetnie a szedőnek. E szokás a 17. században vette kezdetét. Mikor aztán az ily módon gyarapodó «suszterkassza» vagyona az előirányzott összeget elérte: valami kollégiális célra fordították vagy egyszerűen elmulatták.

Süketnéma betűszedők: minálunk jobbára az 1802-ben alapított váci süketnéma-intézetben nevelődtek. Egyidőben a hivatalos Budapesti Közlönynél alig is alkalmaztak más betűszedőt, mint süketnémát.

Sűrű szedés: annyi mint ritkítatlan, «kompressz» szedés.

Sütterlin Ludwig: német betűművész; bőven kivette részét az iparművészeti oktatásból is.

Swantípia: az autotípia föltalálása előtt kikísérletezett eljárás féltónusos képek előállítására.

Swaybold Frank: Lengyelország német származású őstipográfusa. Nyomdáját 1491-ben alapította Krakkóban.

Sweynheym Konrad: olaszországi ősbetűmetsző. 1464-ben Pannartz Arnolddal a Róma melletti subiacói kolostorban nyomdát alapított. Ő metszette az első szemigót betűket. 1473 után otthagyta az üzemét és rézmetszéssel kezdett foglalkozni.

Syllabus (latinos görög szó): a. m. jegyzék, lajstrom, tartalommutató.

Sylvan Othmar: neves augsburgi nyomdász a 16. század első felében.

Syrnenski Mátyás: a nagyszombati nyomdának 1679-től 1683-ig ügyvezetője.

Sz

Szabadalmi eljárás: Az állam jogot engedélyez a találmányok kizárólagos iparszerű készítésére. E jog szabadalmi eljárás útján érhető el. A szabadalmi ügyvivő jogosult a feleket a Szabadalmi Hivatalnál s a bíróságnál képviselni. A szabadalom csak akkor válik jogerőssé, ha közzététele után a megszabott határidőn belül felszólamlás nem történik. A szabadalom tartama a legtöbb államban 15 év. A Magyar Szabadalmi Bíróság címe: V, Akadémia ucca 12. szám. nyt

Szabadalom (privilégium): a cenzúra mellett a szabad sajtónak nyűge az 1848-as idők előtt. 1711-ben léptette életbe III. Károly.

Volt a nyomdanyitási szabadalmon kívül másra szóló is, így pl. Kurzböck József bécsi udvari tipográfusnak a 18. század második felében szabadalma volt az orosz és cirill betűs nyomtatványok előállítására s e szabadalma révén meg tudta akadályozni a szerb nyomdák létrejövetelét Magyarországon. Egyéb nyomdáknak (így a Streibig-félének Győrött) a naptárak kiadására volt szabadalmuk. Az egyetemi nyomda Budán 1779-ben Mária Teréziától a kormány által rendelt iskolakönyvek nyomtatására és terjesztésére nyert szabadalmat, 1811-ben I. Ferenctől a «Breviarium»-ra és a «Missale Romanum»-ra, 1822-ben a «Corpus Juris Hungarici»-re, 1805-ben pedig megkapta a román és délszláv nyelvű könyvek kiadási jogát. A szabadalmak intézménye a 48-as időkkel megszűnt.

Szabad irány: az akcidens-szedésben és akcidenslitográfiában a nyolcvanas évek közepétől vagy 10 éven át uralkodott stílusféle. Szabadnak főleg azért mondották ezt az irányzatot, mert túltette magát a sorok középtengelyben való elhelyezésének törvényén, melyet már századok óta hallgatólagosan elösmert minden tipográfus, s amelyet a lipcsei Typographische Gesellschaft 1878-ban pragmatizált is a «sorok eséséről» szóló határozatával. A szabad irány hívei tehát tetszőlegesen jobbra és balra tolt sorokkal dolgoztak, s a szöveg elosztása után megmaradt üres helyet mindenféle oly díszítő anyaggal töltötték meg, amelynek főfő sajátossága a könnyedség volt, s amely önmagában véve talán önállótlan, gyakran semmitmondó lett volna. Rendeltetésük tulajdonkép az volt, hogy a nyomtatványnak mintegy lendületes bevezetését s lezárását képezzék. A kazettás befoglaláson kívül kedvelt szerkezeti eleme volt még a szabad iránynak a szalagos meg a háromoldalú befoglalás, így például az egyes soroknak az élükön meg alul-fölül vonalas ornamentumokkal való ékesítése is. E sorokat rendszerint olyképpen díszesítették, hogy kezdetükön szilárdabb kiindulópontul mintegy törzset formáltak, ami állhatott összeszedett ékítményből is; legtöbbnyire azonban iniciálét alkalmaztak erre a célra. Ebből indult ki azután a sornak az ékítménye, fölötte meg alatta elhúzódva.

Szabeus ábécé: a feniciaiból keletkezett fonetikai írásmód; legközelebb áll hozzá az arám és héber írás.

Szabó Dezső: szül. 1858-ban Jánoshalmán; 1870-ben áll be az Athenaeum nyomdájába betűszedő-tanulónak, hol 1875 januárjában fölszabadul. Ez év decemberében a Weissmann testvérekhez megy és itt közel három évig mint szedő és segédkorrektor szorgoskodik. 1878 és 1887 közt katona, majd ismét szedő az Athenaeumban. 1887 közepétől 1891 végéig a Franklinban korrektor, ez időtől az Athenaeumban nyomdai revizor lesz. 1894 végén nyomdai főművezető, 1904-től kalkulátor, majd a nyomda üzletvezetői tisztségét tölti be — 1918-tól a nyomdai cégvezetői jogosultsággal — 1929 július végéig, nyugalomba lépéséig. Tevékeny munkásságot fejtett ki a különböző nyomdász-alakulatokban; irodalmi munkásságot főleg a Magyar Nyomdászok Évkönyvében fejtett ki, amelynek szerkesztője is volt.

Szabó Elek (1.): szül. Kiskunhalason 1844-ben, megh. Budapesten 1911-ben. Gimnáziumi osztályait Kunszentmiklóson végezte, a nyomdászatot Szegeden, Burger Zsigmond nyomdájában tanulta. Egyideig Kiskunhalason tanító volt. Majd Budapesten dolgozott a Franklinnál, Athenaeumban és az Állami Nyomdában. 1891-ben az Egyetemi Nyomda főművezetője, ahonnan 1910-ben igazgatói címmel nyugalomba vonult. Ifjú korában so-

kat irogatott a Typographiába, amelynek egyik életrekeltője és megmagyarosításának fő-fő szószólója volt. Az Egyetemi Nyomdánál való működése idején érdemes munkája volt a magyar nép számára írt iskolakönyvek megtipografizálása.

Szabó Elek (2.): szül. Gyomán 1894-ben. 1907—1911-ig gépmestertanuló a gyomai Kner-nyomdában. Innen Budapestre ment, ahol a Hornyánszky, Weiss L. és F. cégeknél dolgozott. 1920-ban Kolozsvárra került a megvett Kner-nyomdával s az Ardealul-nyomda főgépmestere lett. Munkatársa volt a Grafikának, több cikket írt a «Typograph»-ba és Nyomdász Évkönyvbe. Munka utáni szabad idejét évek óta a több színt nyomó gép megvalósítására fordítja, melyet Newyorkban is bemutatott az R. Hoe & Co. gépgyárban.

Szabó József: 1846 körül Kozma Vazul pesti nyomdájában szedősködött. A pest-budai nyomdászok 1848-i árszabálymozgalmában vezetőszerepe volt. Később szaktörténeti írásaival tette nevét ismeretessé; dolgozatai főleg a Vasárnapi Ujságban és az egri Gutenbergben (1866—67) jelentek meg. Ifj. Emich Gusztávval közösen egy füzetet is írt a nyomdászatról. Aránylag fiatalon, 51 éves korában, 1874-ben halt meg.

Szabó Károly: történetíró és bibliográfus, szül. 1824-ben, megh. 1890-ben. A legnagyobb magyar könyvészeti műnek, a «Régi Magyar Könyvtár» szerzője. Művének első kötete az 1531 és 1711 közti Magyarországon megjelent magyar nyelvű, második kötete az ebben az időben Magyarországon megjelent nem magyar nyelvű, a harmadik kötet pedig az 1480 és 1711 közt magyar szerzők által írt, de külföldön megjelent nyomtatványok könyvészeti leírását tartalmazza. Bár Szabó élete műve azóta kiegészítésre és módosításra szorult, ma is alapvető jelentőségű, nélkülözhetetlen kútfő. A «Századok»-ban és «Kisebb történelmi munkái»-ban is alapos monográfiákat írt a 16. század kiválóbb magyar nyomdászairól, így Huszár Gálról, Heltai Gáspárról stb. kj

Szabó Róbert: szül. 1881-ben, Szabó Elek (1.) fia. A Pallas-nyomdában tanulta a betűszedést. 1901-ben a bécsi Vernay-nyomdában szedő és korrektor volt. 1902-től 1905-ig a bécsi «Graphische Lehr- und Versuchsanstalt» hat szemeszterét is járta. Közben 1904-ben a Brendler-féle öntödében volt betűöntő és galvanoplasztikus. Hazajövve, gépmester a Pallas-nyomdában, majd művezető Révai és Salamonnál, korrektor a Pesti Könyvnyomdában és Légrádyéknál. Az 1906. esztendőtől kezdve művezetőhelyettes, majd osztályvezető a M. Kir. Államnyomdában, 1922 óta állandó nyomdászati szakértő a budapesti kir. törvényszéken, 1923 óta a büntetőtörvényszéken; 1926 óta nyomdásztanonciskolai technológiai szakoktató. Szakdolgozatai a Grafika, Magyar Nyomdászat, Grafikai Szemle és Magyar Iparművészet hasábjain jelentek meg. Önálló munkái: a «Grafikai sokszorosítás» (1906); «Értékjegyes nyomtatványok» (1908). Munkatársa e Lexikonnak is.

Szabó T. István: szül. Makón 1888-ban. Ügyanott tanulta a nyomdászatot 1902-től 1904-ig. Elkerülve hazulról, Budapesten a Légrády Testvérek nyomdájában, majd pedig Biró és Schwarcznál, közben Kner Izidornál Gyomán dolgozott. Huzamosabb ideig volt Olaszországban; rövidebb időt töltött el Németországban. Az Egyetemi Nyomda újjászervezésekor e vállalat igazgatója lett. 1936 óta a Pester Lloyd nyomdája alkalmazásában áll. Szakcikkei a régi Grafikai Szemlében és a Magyar Grafikában jelentek meg. Lexikonunknak is munkatársa.

Szabvány: A 19. század folyamán kifejlődött modern ipar és kereskedelem egyre nagyobb területek szükségleteinek egységes ellátására törekedett. Úgy a kereskedelemnek, mint pedig a termelésnek egyre érezhetőbb akadályát képezte azonban a századok folyamán kialakult sokféle mérték és árutípus. A piacon vezető szerepet játszó termelési tényezők, egyes országok, nagyobb üzemek típusait mind több és több helyen fogadták el tehát irányadónak, de emellett egyre érezhetőbbé vált annak a szükségessége, hogy az egységesítés magasabb szempontok szerint, tudományos módszerek alapján történjék és hatalmi szóval vitessék keresztül. Ez a törekvés hozta létre a méterrendszert, így vezették be az egyes országok a régi kaotikus pénzrendszerek helyébe a tízzel osztható pénzegységeket, így született meg például a latin érmeunió. A szabvány alatt az olyan egységes mértéket, vagy árutípust értjük, amelyet vagy egy nagyobb termelőterület fogadott el közmegegyezéssel kötelező normául, vagy pedig a kormányhatalom rendelte el annak egységes és kizárólagos használatát. Egyik legrégibb ipari szabvány például a párizsi eredetű tipográfiai normálsziszténa (l. o.), ilyen szabvány az európai vasutak egységes nyomtáva is, amely az átrakás nélküli külföldi áruforgalmat tette lehetővé. A villamos szerelési anyagok és készülékek kezdettől fogva bizonyos szabványos rendszerben alakultak ki és ez tette lehetővé a villamosságnak olyan széles körben való elterjedését. A háború előtt «Die Brücke» (A Híd) néven egy nemzetközi egyesület Wilhelm Ostwald vezetése alatt kísérelte meg a tudományos mérési módszerek, mértékegységek, elnevezések egységesítését, hogy ezzel a nemzetközi tudományos érintkezést megkönnyítse. A háború után, amikor a rendkívüli áruhiány idejében minden ország ipara rendkívüli terjedelmű feladatok megoldásával került szembe, a kormányok kötelességévé vált mindennemű erő- és anyagpazarlás megakadályozása és így vált aktuálissá a szabványok kérdése. Ekkor alakult meg Németországban a német ipari szabványosító bizottság, a Normenausschuss der Deutschen Industrie, amely kitartó és szervezett munkásságával, az ipar, a tudomány és a hatóságok együttműködése révén a szabványoknak százait teremtette meg. A német szabványok neve: Deutsche Industrie-Normen, rövidített jelzésük: DIN. Ez a bizottság a szabványosítás céljait így jelöli meg: «A szabványosítás célja munkának és anyagnak megtakarítása, a kiviteli minőség javítása, a raktári állomány csökkentése, az üzemi tőke csökkentése és forgalmának meggyorsítása s ezáltal új munkahelyek létrehozása». Egyesek a fejlődés szabadságát féltik a szabványosítástól, ezzel szemben a szabványosító mozgalom vezetői szerint ők nem törekszenek a termelés megmerevítésére, hanem csak arra, hogy az elemek, az alapformák egységesítése, a féleségek csökkentése révén azok előállítását olcsóbbá és egyszerűbbé, forgalmukat gyorsabbá és zökkenésmentessé, megszerzésüket zavartalanabbá és jutányosabbá tegyék, szerintük tehát a szabványosítás a felesleges féleségek kiküszöbölésével a fejlődésnek hatalmas rúgója lesz. Szakmánkban szabványosítva van Németországban a papiros, a papirosalakok révén a nyomdai gépek, ahol ezáltal minden típusnál átlag felére lehetett a modellek számát csökkenteni és azok formátumát vonatkozásba hozni a papirosformátumokkal. Szabványosítva vannak a nyomdai szerszámok, eszközök, felszerelések és a berendezési tárgyak, sőt a festékek is. De a nyomdásznak tekin-

tettel kell lennie egész sor egyéb szabványra is, mint pl. a szabványosított irodai eszközökre és bútorokra, a szabványosított hirdetési felületekre stb. A magyar szabványok megállapításával és bevezetésével a kormány megbízása alapján, az érdekelt tudományos és ipari tényezők, valamint hatóságok bevonásával a Magyar Szabványügyi Intézet foglalkozik. Ezen Intézet által megállapított szabványok elnevezése: Magyar Országos Szabvány, rövidített jelzésük: MOSZ. Az 1931. évi XXI. tc. 23. §-a értelmében olyan cikkek, amelyekre nézve hivatalos szabvány van már megállapítva, hivatalos szállításoknál csak szabványos alakban vagy kivitelben szállíthatók és a Közszállítási Szabályzat (50.000/1934. KM.) 33. §-a értelmében ezekre a versenytárgyalás is csak szabványok alapján írható ki. (Lásd: Papírszabványosítás.)

Szag (nyomtatványoké): l. Nyomtatványok szaga.

Szakasits Antal: szül. 1893-ban. A Thalia-nyomdában tanult. Később «Az Est»-nél hirdetésszedő, vándorútjai után pedig a Világosságnyomdában dolgozott; ezután pedig évekig az Athenaeum tisztviselője volt. A katonai évek után a szociáldemokrata párt titkára lett, majd Bécsben az Arbeiter-Zeitung és a Steyrermühl nyomdákban mint korrektor dolgozott. 1922-ben a Szakszervezeti Tanács titkára lett. Szakkultúrtörténeti tanulmányai a budapesti és kolozsvári nyomdászévkönyvekben, a «Magyar Grafikai» és «Grafikai Szemle» folyóiratokban jelennek meg.

Szakaszjel (*paragrafusjel*, §): melléje nem kell pontot tenni, főkép azért nem, mert jel s nem rövidítés. Többes számban gyakorta két ilyen jelet tesznek egymás mellé (3—7. §§), de ha birtokviszonyba kerül a szakasz: jobb azt annak rendje s módja szerint kiszedni (pl.: az 1929:XVL. tc. 22—24. §-ai).

Szakiskolák: A nyomdászati szakoktatási intézmények szervezetükhöz és feladatkörükhöz képest három csoportba oszthatók: A) az egésznapos oktatásra berendezett, főiskolaszerű, vagy legalább is az iparművészeti iskolák részeként működő iskolák; B) a csekélyebb óraszámú tanonciskolák; C) a segédek számára létesített továbbképző tanfolyamok. Az A) alatti iskolák némelyike — így a lipcsei, müncheni s bécsi főiskola — világhírű; technikai és tudományos felszerelésük is elsőrendű, a nyomdászat majd mindenik ágazatát tanítják, s hallgatóságuk jelentékeny részben a tehetősebb nyomdafőnökök fiaiból kerül ki. Már az iparművészeti iskolák keretében működő grafikai szakosztályok általában hiányosabb felszerelésűek és a gyakorlati képzés rendszerint hiányos bennük. (Ilyen típusú iskolánk Budapesten is van, főképpen a litográfia tanítására; három esztendőt járt tanítványait segédi munkakönyv vállalására jogosítja, holott a hasonlíthatatlanul nagyobb és sokoldalúbb üzemi gyakorlati kiképzésben részesülő litográfustanulók négyesztendei tanulás után szabadulhatnak csak föl.)

A B) csoportba foglalt nyomdásztanonc-iskolák száma a nyugati államokban igen nagy. Németországban, Ausztriában, Csehországban, Svájcban, Hollandiában stb. majd minden jelentékenyebb városnak megvan a maga tanonciskolája, sok helyütt tanműhellyel is egybekötve. A tanítás rendje és módja nagyon különbözik ezekben az iskolákban; egységesítésükön a «Reichsverein der Lehrer für die graphischen Gewerbe» fáradozik. Budapesten már évek sora óta «szakirányú» az inasoktatás; 1925 óta a Budapesti Sokszorosítók Ipartestülete

vette kezébe az ügyet, s máris jelentős eredményeket ért el; e célra berendezett tanműhelye is folyton gyarapodik.

A harmadikba, a C) csoportba tartoznak a nyomdászsegédek számára létesített szakbeli továbbképző intézmények, amelyeknek a tanonciskolákhoz hasonlóan roppant jelentőségük van a nyomdai munkások szakképzettségének fejlesztése szempontjából. Csakúgy, mint a tanonciskolákat: a szükségesség hívta életre ezeket is. Más azonban a struktúrájuk, s más a föladatkörük, mint a tanonciskoláké. A tanonciskolák föladata: a rajzkészség megadása és a műhelyi munkát kiegészítő általánosabb szakképzés, ideértve az évszázadokon át kikristályosodott tipográfiai szabályok megismertetését, a divatszerűségek kizárásával; — a továbbképzésé: a szaktudás egyes pontokon való mélyítése, a specializálás és a friss találmányok, meg a föl-fölmerülő művészeti irányzatok által okozott új munkálkodási módozatokra való ránevelés. Ez a továbbképző oktatás tehát mindig az újat tanítja és a régit mélyíti, emellett speciális munkakörökre nevel, s esetleg a művészetek régiójáig is elviszi az ernyedetlen szorgalmú, jó nyomdász tanítványait. A továbbképzés jelentősége ennélfogva világszerte mind nagyobb lesz. A tanonciskoláknak zöme 14—18 éves ifjakból áll; a továbbképző intézmények padjain a frissében fölszabadult ifjak mellett ott látjuk az ősztapasztalatokat, 35—40 esztendős praxissal rendelkező nyomdászembereket is, szóval mindenkit, akit a nyomdászati technika folytonos bővülése, differenciálódása újabb meg újabb szakismeretek elsajátítására késztet. Mert amíg ötven-hatvan esztendő előtt a négyévi tanulási idő alatt türhetően elsajátíthatta valaki a tipográfia mesterségét; most holtáig kell képeznie magát, még pedig különböző irányokban, hogy többféle föladatkörben is megállhassa helyét. A tanonciskola kötelező, három-négy esztendőn át való pontos látogatása szankciókkal van biztosítva; a továbbképző intézményekhez az alkalmi szükségesség hajtja az embereket; beiratkozhatnak, el is maradhatnak, a látogatásra azonban a saját érdekükön és bizonyos kollégiális kötelességtudáson túl semmi sem kötelezi őket. A tanonciskoláknál ennélfogva a tanulók esztendőközi létszámában alig van fluktuáció; a továbbképző intézményeknél a fluktuáció általában igen nagy. A tanonciskolák 3—4 esztendőre módszeresen megállapított tanrenddel dolgozhatnak; a továbbképző tanfolyamok specializáló tanrendje legföljebb csak egy esztendőre szólhat. A praktikus nyomdászember szakbeli fejlődésére tehát nagyfontosságú mind a tanonciskolai, mind pedig a továbbképző szakoktatás. Az egyik pályája kezdetén látja el őt a legszükségesebb tudnivalókkal, a másik pedig elkíséri őt az egész életfolyásán át.

Szakítási hossz: l. Papirosvizsgálat.

Szakító henger: Az «ujságrotációs»-oknál a kellő nagyságú papirosnak a perforáló és szakító hengerek által való leválasztása csak a nyomtatás után történik meg, a Derriey Jules által Párizsban 1878-ban föltalált «variábilis» (változtatható formátumú) rotációsoknál pedig már annakelőtte.

Szakkulturális Nyomdászinternacionálé: 1925-ben alakult meg Lipcsében. Közös eszközökkel igyekszik a nyomdászmunkásság szakbeli tudását és műveltségét fokozni, s ilyenformán döntő befolyást nyerni a termelés minőségének irányítására. Figyelemmel kíséri továbbá a technika területén fölmerülő újításokat, találmányokat, racionalizáló lehe-

tőségeket stb., hogy így egyrészt a nyomdaipar általános érdekeit a leghathatósabban szolgálja, másrészt pedig az esetleges technikai átalakulásokhoz tagjainak tömegével idejekorán alkalmazkodhassék. Az 1931-iki harmadik nemzetközi szakkulturális kongresszuson már 11 középeurópai állam tartozott ehhez az internacionáléhoz. A magyar nyomdászvilágot az eddigi három kongresszuson Novák László képviselte.

Szakszervezet: a szervezett nyomdai munkásság gazdasági érdekképviselete. Feladata: gazdasági, szociális, kulturális és ezzel összefüggő ügyek intézése és az erre vonatkozó szerződések és megállapodások létesítése. A munkáltatók és munkások közötti munkaviszonyt és a munkabéreket szabályozza évtizedek óta a Főnök-Egyesülettel folytatott tárgyalások alapján megkötött kollektív szerződésekkel és az ezeket kiegészítő megállapodásokkal. Szervei és hivatala rendszeresen foglalkoznak a hatáskörükbe tartozó kérdésekkel; a kötelékébe tartozóknak szervezeti, bérszabályzati és egyéb kérdésekben fölvilágosítással, útbaigazítással szolgál. Gondoskodik szaklap kiadásáról, amely hetenkint jelenik meg és a nyomdai munkásság gazdasági, szociális és kulturális érdekeinek a szócsöve.

A nyomdai munkásság a szakszervezetekbe való tömörülésének köszönheti életszintjének emelkedését. Ötven évvel ezelőtt, 1885-ben még igen alacsony szinten mozgott a nyomdai munkásság életszínvonala. Ebben az időben a munkaidő a géptermekben napi 10—11 óra, a szedőknél 9 óra volt Budapesten — de csak papíron, mert valóságban még a legtöbb üzemben ennél hosszabb volt a munkaidő —, a vidék nagyrészében pedig még a budapestinél is hosszabb. A szakmunkások heti bérminimuma pedig 10 forint (23 pengő) volt Budapesten, a vidéken természetesen ennél is alacsonyabb. A hosszú munkaidő és alacsony munkabér a szakszervezet tevékenysége révén, részben harcok, részben tárgyalások alapján létrejött megállapodások útján fokozatosan javíttattak meg. 1918-ban a munkaidő az egész országban a nyomdai munkásság részére nyolc óra lett, a heti bérminimum pedig 1929 április 2-tól kezdve 62 pengőre emelkedett a fővárosban.

A nyomdai munkásság ezenkívül a szakszervezet segítségével kivívta a fizetett szabadságidőt, az első kétnapi betegség idejére a táppénzt, törvényes és polgári jogainak gyakorlásából eredő 3—5 órai igazolt mulasztás esetében munkabér levonásba nem hozható, továbbá a nyomdai üzemek higiénéjére vonatkozó rendelkezéseket. Felbecsülhetetlen érdeme a szakszervezeteknek az a tevékenysége, amelyet a tanonctartás rendezése körül kifejtett. A tanonc-szabályzat létesítésével kiküszöbölte a tanoctenyésztést, amely a nyomdaipar egyik legsötétebb fejezete volt. Bizonyság erre az 1899-ben felvett statisztika, amely szerint 3679 dolgozó segéd mellett 2545 volt a tanoncok száma az országban. A tanoncok felvételénél sem az életkorra, sem a fizikai készségre, sem az iskolai képzettségre nem voltak tekintettel. Egyedül és kizárólag az volt fontos, hogy olcsó munkaerőhöz jussanak. Ezeket a fiúkat hosszú munkaidőben, sok helyen éjjel napilapoknál is foglalkoztatták és meghatározott magas sormennyiséget (deputátot) szedettek velük. Hogy ilyen munkálkodás mellett ezek a serdületlen fiúk milyen leromlott állapotban voltak, az könnyen elképzelhető. Nagyrészük a felszabadulás után néhány év mulva tüdővészben pusztult el. A szakszervezet a kollektív szerző-

désben a tanoncok szociális védelmét biztosította. Nevezetesen megállapodott a szerződtethető tanoncok életkorára, iskolai képzettségére és a nyomdászatra való alkalmasságának orvos által való megvizsgálására, a szakszerű kiképzésre, az alkalmazandó tanoncok arányos létszámára és a felszabadulás után egy évig való segédi alkalmazására. Szabályozást nyert munkaidejük is, amely ugyanolyan, mint a szakmunkásoké.

A rövidebb munkaidő, a magasabb munkabér, a szabadságidő és a nyomdai higiénére; valamint a tanoncokra vonatkozó rendelkezések hatása, hogy a nyomdai munkásság életkora ma lényegesen magasabb, mint ötven évvel ezelőtt volt. Míg 1885-ben a nyomdai munkásság átlagos életkora harminc év volt, addig 1934-ben az átlagos életkor ötvenöt évre emelkedett.

Az elért eredményeket a nyomdai munkásság a szakszervezeti szervezkedésnek, áldozatkészségének és szolidaritásának köszönheti.

A szakszervezet vezetői az elmult ötven év alatt a következők voltak: 1885—1900-ig Zaka Lajos, 1901—1919-ig Peidl Gyula és 1920-tól napjainkig Wiesenberger Vilmos. wv

Szaktanfolyamok: l. Továbbképzés.

Szakvizsga: Az 1922:XII. tc., tekintettel egyrészt arra, hogy a háború következtében sokaknak új pályát kellett választaniok, másrészt pedig arra, hogy az 1922:XII. tc. életbelépte előtt a képesítéshez nem kötött iparokban, de a többi iparokban is megtörténhetett az, hogy egyesek megtanulták az illető szakmát anélkül, hogy tanoncok lettek volna: intézkedést tartalmaz arra nézve, hogy az ilyen kivételes esetben az illetők a szakképzettségükről szakvizsga letétele alapján tegyenek bizonyságot. A szakvizsga sikeres letétele önálló iparűzésre ad jogot. A szakvizsgára bocsátást az illetékes elsőfokú iparhatóság útján kell kérni és azt az ipartestület véleménye alapján a kamara foganatosítja. A szakvizsgáló bizottság elnöke az ipartestület által delegált elnök és tagja ugyancsak az ipartestület által delegált két tag és a kamara kiküldötte. Ha a vizsgára bocsátott a vizsgán nem tanusít kellő eredményt, bizonyos idő elteltével újra jelentkezhet vizsgára. A törvény az ilyen szakvizsga letételének lehetőségét átmeneti intézkedésnek alkalmazta és így a törvény életbelépte után eltelt tíz esztendő után a szakvizsgára bocsátás megszigoríttatott. hk

Szaladási irány: a papirosnak a papirosgyártó gépben eredetileg elfoglalt iránya. Ebben az irányban a rostok símábban feküsznek meg, s a papiros szívósabb is. Hogy az ívben levő papirosnak merre van a szaladási iránya: úgy tudhatjuk meg, hogy kört vágunk ki belőle s víz fölületére tesszük. Száradáskor aztán amerre fölkunkorodik: az a keresztirányzata. Könyvkötéskor a gerinc formálásához használt papirosnak a szaladási irányban kell lefelé futnia, mert különben hullámossá lesz.

Szalagfűrész: l. Stereotípia.

Szalagnyomtatás: l. Koszorúk szalagjának előnyomtatása.

Szalagrendszer: az egyszerű gyorssajtón főképpen a már megnyomtatott ívnek a gépből való kivezetésére szolgál. A gyorssajtón alsó és felső szalagot alkalmaznak, mindkettő «végtelenített». A felső szalag a nyomtatás alól haladó ívet az ívkivezető dobra vezeti, majd a gép ismételt fordulatánál az ívet a kivezető zsinegeknek adja át. Az alsó szalag rendeltetése pedig, hogy a nyomtatandó ívet bizonyos feszültséggel a gördülő nyomóhenger körületéhez szorítsa és megakadá-

lyozza az ív előrebukását, ami a nyomat eltorzulásához vezethet. De van az alsó szalagnak még egy fontos rendeltetése: ugyanis az egyszerű gyorssajtónál az ívfogók az ívet előbb engedik el, mintsem a nyomtatás teljesen befejeződött volna és így az ív a még hátralévő útjában a pontos vezetését elveszíti, ami — különösen színes munkáknál — könnyen makulatúrára vezethet. Ezt a bajt az alsó szalag ellensúlyozza. Színes munkáknál bizonyos esetekben két, olykor három alsó szalagot is alkalmaznak. bh

Szaldó (olasz): a. m. a számadás lezárása után kifizetendő összeg. — Szaldókonto: folyószámla.

Szálló-Egyesület: A Budapesten átutazó nyomdász valcolók elszállásolását tűzte ki céljául. A szállót 1908 május 24-én avatták föl ünnepélyesen, helyiségei az Üllői út 52/a szám alatt voltak, az akkori időkhöz mérten modernül — fürdőszobával és fertőtlenítő-kazánnal — fölszerelve. A szállóban 20 ágy volt, teljes fölszereléssel és azonkívül több vidéki városban voltak szerényebb utas-szállók. Miután az 1933. évi neuchateli nemzetközi nyomdászkongresszus — valutáris és egyéb utazási akadályok miatt — a valcolást felfüggesztette, így a magyarországi szállókat is meg kellett szüntetni. ha

Szalmapapiros: jellegzetesen sárga vagy sárgás-barna színű, legtöbbször egyoldalt simított, esetleg gépsíma, igen csekély szilárdságú, durva csomagolópapiros, mely jórészt mészoldatban főzött, ú. n. sárga szalmaanyagból készül. df

Szamaritánus ábécé: Az óhéber hangírás jegyeiből alakult; belőle fejlődtek ki az ógörög betűjegyek.

Számláló készülékek: a gépeken alkalmazott szerkezetek, amelyek valamelyik géprész bizonyos idő alatt végzett fordulásainak vagy másnemű mozgásainak számát (pl a nyomóhenger fordulásait s ezzel a nyomtatás összegét) jegyzik föl. A rotációs gépeken nélkülözhetetlenek.

Számmer Mihály: 1790-ben alapított nyomdát Veszprémben. 1806-ban engedélyt nyert Székesfehérvárott fiók nyomda nyitására, de még ebben az évben meghalván, mindkét műhelyt özvegye, Klára folytatta mint «cs. kir. priv. és akad. nyomtató» holtáig, 1822-ig. Ekkor a veszprémi nyomdát idősebbik fia, Mihály örökölte, míg a székesfehérvári műhely a fiatalabb Pálé lett. A veszprémi nyomda 1836-ig volt Számmer Mihály birtokában; ekkor Jesztányi Tóth Jánosé lett. A székesfehérvári nyomdát Számmer Pál 1843-ban történt haláláig kezelte s ez kezei között szép fejlődésnek indult. 1843-tól özvegyéé volt a nyomda 1869-ig, amikor átadta azt két fiának, Kálmánnak és Imrének. Az utóbbi 1871-ben különvált és új, modern berendezésű nyomdát nyitott.

Számok szedése: Könnyed stílusú s szépirodalmi munkákban a számokat mindenkor betűkkel szedjük (pl: ötvenkilenc ember, husadik század). Tudományos, kereskedelmi és főleg statisztikai művekben már számjegyekkel kell dolgoznunk (például: egy-egy minimumnyi betű nonpareilleből kb. 3—5, petitből 4, garmondból 5—6, ciceróból 7—8 kilogrammot nyom). A hosszabb számtételeket pont és vessző közbeiktatásával tesszük áttekinthetőbbekké. Például egy-egy kilencjegyű számot (476394176) ilyen ezres és milliós csoportokra bontó írásjelek nélkül csak mintegy sillabizálva tudnánk elolvasni, míg a pont és vessző közbetétele után (476,394.176) egyetlen pillantással megállapíthatjuk, hogy micsoda számtételről van szó. Német nyomdákban a pont meg a vessző helyett vékonyka spáciumot dugnak az ezres és milliós számcsoportok mögé; így is jól

van, de mi az egyöntetűség kedvéért maradjunk csak meg a pontnak és a vesszőnek itt megszokott használata mellett.

Számolási rendszer: a végzett munkamennyiség alapján történő bérelszámolás (akkordmunka). Budapesten a nyomdaiparban két bérelszámolási rendszer van érvényben: a heti bérminimum és a számolási rendszer. Mindkét bérrendszernek a bértételeit a kollektív szerződés szabályozza. A számolási rendszer szerint ezer n szedésnek a munkabére a betűfajta nagysága, a szedés komplikáltabb és nehezebb volta arányában van megállapítva. A számolási rendszernek az elszámolási alapját nem mindenütt az n betű képezi. A külföld egy részében az abc, Amerikában az m betű alapján számolják el a munkabéreket. A számolási rendszer nem tévesztendő össze a pausál rendszerrel, ami a munkának átlagárban való vállalását jelenti. Ez a munkamódszer a kollektív szerződésbe ütközik, amely kimondja, hogy minden nyomdai munka csak bizonyospénzben, vagy számolásban végezhető, de átlagárban nem. A számolási rendszer az 1900-as esztendőkben még általános volt. A szedőgépek bevonulása következtében azonban folyton csökkent a számolásban dolgozó szedőknek a száma, míg végül a gépek nagymérvű térhódításával úgyszólván teljesen megszűnt. Ma már alig dolgoznak számolásban, mert a kompressz-munkák szedőgépeken készülnek. Régebben nemcsak a szedők, hanem a nyomók és a betűöntők is számolásban dolgoztak. Azonban a nyomdaipar eme területein sohasem volt olyan általánosan elterjedt, mint a szedőknél és sokkal hamarabb szűnt meg. Németországban a számolási rendszert a szedőgépekre is átvették, de nemigen vált be, mert a szedőknek alig néhány százaléka dolgozott számolásban. A számolási rendszer történetéhez tartozik még, hogy nagyobb munkanélküliség eseteiben a munkanélküli szedők haragja és elkeseredése e rendszer ellen nyilvánult meg, mert munkanélküliségüknek okát ebben látták. A számolási rendszer a szedőket túlzott munkateljesítmény végzésére ösztönözte, aminek következtében sokan váltak feleslegessé és kerültek ki a termelés folyamatából. Ezek érthető módon ennek a rendszernek az eltörlését követelték. Ez a követelés ismételten szerepelt a főnökökkel folytatott tárgyalások napirendjén, de ennél tovább nem jutott, mígnem végre a szedőgép volt az, amely kiküszöbölte a számolási rendszert. wv

Számoszlopok: l. Oszlopos szedés.

Számozás: A könyvnyomatónak nagyon gyakran akad olyan munkája, amelynek minden példányát más-más számmal kell ellátnia. Ez a számozás történhetik úgynevezett kézi mutálás útján egyszerű könyvnyomdai számjegyekkel, meg számozó készülékek (l. o.) segítségével. A kézi számozást a legegyszerűbben tégelyes sajtón végezzük. A számokat jó, ha akként zárjuk a formába, hogy annak fölnyitása nélkül is könnyen, szabad kézzel kihúzhassuk őket.

Számozó készülék: nyomtatványok számozására való. Van olyan fajtája, amely a közönséges bélyegzőhöz hasonlít; vannak aztán olyanok is, amelyek külön gépek, s olyanok, amelyeket a nyomtató sajtóba helyezve, ez festékezi a számokat. A bélyegzőforma kézi számozó készülékek többnyire maguk festékezik a benn foglalt és a bélyegző tolókájának lenyomásával ugratható számokat. Ha aljukra illesztéket alkalmazunk, egészen pontosan nyomtathatunk minden számot a maga helyére. Külön gépeknek tekinthetők a kereskedelmi számlakönyvek lapszámainak nyomtatására használatos szerkezetek. Ezeknél a berakó-asz-

tal a könyv vastagságához képest fölemelhető s leereszthető, s különben is számozás közben a szükséghez képest önműködően történik ez. A számjegyek acélból vannak és srófra járnak, úgy hogy különböző nagyságú számjegyekkel is nyomtathatunk, csak sróf juk egyforma legyen. A gép asztalfestésű, a hajtás pedállal történik. — A gyorssajtókra alkalmazható számozó készüléknél a számokat hordó kerekecske rendes magassága 27 milliméter. E kereket a szelvényekhez képest kell elrendeznünk. Takarékosság és egyszerűség okáért a kereket úgy szerkesztették, hogy csak ezertől ezerig önműködők, vagyis minden ezredik példány nyomása után egyetmást igazítanunk kell rajtok.

Számozott kiadás: l. Amatőr-kiadás.

Számvald: Jókai Mór pestvárosi nyomdászának és kiadójának (Eisenfels (l. o.), majd Emich társának mondja, s úgy emlékezik meg róla, mint aki az amerikai polgárháborúban tábornokságig vitte. Persze az északi hadseregben. (A rabszolgatartók seregében Jókai tudtával egyetlen magyar sem szolgált.)

Szánkós járat: az ilyennel mozgatott gyorssajtókat nagyobb formátumok nyomtatására használják. A forgattyú mozgását a járatot kettőző kétkerekű taliga visszi át a vágányzatban ide-oda sikamló nyomó-alapra. Az ilyen rendszerű gépezetnél a nyomóalap nem a keréken, hanem külön vágányzaton nyugszik.

Szanszkrit ábécé (devanagari): az arám-szíriai alfabéta egyik régibb formájából keletkezett. A szanszkrit nyelv Kr. e. 3. századig Előindia északi felében köznyelv volt; azóta főleg tudományos jelentőségű, mint például a latin is.

Szántó írás: az ógörögök régebbi írásmódja, amikor az első sort jobbról balra, a másodikat balról jobbra, a harmadikat ismét jobbról balra írták, s így tovább. Herodotos ideje táján végkép áttértek a balról jobbfelé történő írásra.

Szappancsomagoló: l. Lúgállóság.

Száraz lemezek: 1871-ben találta föl Maddox angol orvos a brómezüstös száraz lemezeket és vélük egyetemben a közönséges fotografálásban máig is használt «száraz» eljárást. Ez a találmány egyrészt hallatlan föllendülést hozott a fotográfiába, másrészt teljesen mesterségszerűvé tette azt.

Száraz stereotípia: főleg a napilapok nyomdáiban divik, ahol tudvalevően az ujság zártakor minden perc drága s nincs idő a matrica szárítgatására. Ezért különböző anyagokból készült oly matricát használnak, amely készen kapható a szaküzletekben s amelynél a szárítás művelete elmarad. Persze az ily matricát nem kefével pacskolják a szedésre, hanem erős kalanderrel vagy préssel sajtolják reá, ami 1—2 percnyi munka, és utána a lemez mingyárt meg is önthető.

Száraztű (franc.: à la pointe sèche): l. Hideg tű.

Szász Győző: szül. Budapesten 1885-ben. Gimnáziumi érettségi után édesapja vállalatánál, a Schlesinger-nyomdában a betűszedést tanulta. Fölszabadulva egyideig szedősködött, majd 1911-től 1921-ig a Globus szaktisztviselője, később aligazgatója volt. 1921-től 1926-ig a Grafikai Intézet helyettes-igazgatói, majd igazgatói állását töltötte be; 1926 óta a Globus igazgatója. A Grafikai Főnökegyesületnek h. főtitkára és az összes békéltető és bértárgyaló bizottságoknak, valamint az elnökségnek tagja.

Szászsebesi román nyomda: az öregebbik Apafi Mihály pátrónusságával létesült 1683 körül.

Szatinálás (francia): a. m. a papiros simítása.

Szatmári Pap Sándor: l. Pap Sándor.

Szattyánbőr: síma fölületű kecskebőr. A művészi könyvkötésben nagyban használják.

Szattyánpapiros: l. Marokkói papiros.

Szávay Gyula: költő és a budapesti kereskedelmi és iparkamara főtitkára. Győrött az 1900-as évek körül nyomdája is volt. Az ő kezdeményezésére alakult meg a Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetsége 1901-ben.

Szclagráfia: a röntgen- és egyéb sugarakkal való fotografálásnak egyik módja.

Szebeni Tamás (Thomas Septem Castrensis de Civitate Hermanni): magyar származású olaszországi őskönyvnyomtató. 1472-től 1481-ig Mantovában, majd Modenában saját nyomtatóműhelye volt.

Szecesszió (latin): a. m. kiválás, elszakadás. Művészettörténetileg a modernebb német művészek 1893-i müncheni különválását jelenti a konzervatívabbaktól. Az ez időben megindult küzdelem csakhamar átcsapott a nyomdászat területére is. (L. Szabad irány.)

Szecesszlós betűk: a könyvnyomtatás így nevezte a túlhajtott szecessziónak a század elején divatozott bukdácsoló, egymásra nehezedő és sánta nyomdatipusait, melyek meglehetősen széles körben voltak elterjedve.

Szedésgyorsítók: ilyen többek közt a Schwarz (l. o.) féle szerkezet, valamint a Typotheter (l. o.).

Szedéstükör: az a telenyomtatott fölület, amelyet a szöveg a papirosoldalból elfoglal. Régi elv az, hogy a szedéstükör a papiros síkjának legalább $^3/_8$-át foglalja el; a papiros $^5/_8$-ánál többet azonban semmiesetre se. A könyv szedéstükrének megállapításakor azzal is számolni kell, hogy az összehajtott ívekből mennyit vagdos el majdan a könyvkötő. A könyv fölsején 3, a szélén 5 és az alján 8 milliméter szokott ez lenni. A szedéstükör megállapításakor a kolumna szélein levő kis fölületű dolgok — kolumnaszám, norma és ívszám, az ábrák meg keretek elfutó részletei — nem jönnek tekintetbe. Díszes munkáknál a szedéstükör arányosan kisebb, mint a közönségesebb könyvekben. A ritkított szedés tükre is kisebb kell hogy legyen, mint a ritkítatlané. Általában leghelyesebb a régi könyvnyomtatóknak a margóelosztási szabályát követnünk. Ez abban áll, hogy a papiros megvágás után maradó szélességének huszonnegyedrészét vesszük egységül, s e 24 egységből 2-őt a kötőhézagra, 4-et az oldal-margóra számítunk; az ezek után még megmaradó 18 egység a szedéstükör szélessége. A szedéstükör magasságát e régi rendszer alapján úgy állapítjuk meg, hogy szintén 24 egységgel és kétszeri megvágással számolva: 3 egységet fejhézagul, 5-öt pedig az oldal alsó margójául veszünk, s a fönnmaradó 16 egység adja meg az oldal magasságát.

Szedőállvány: szekrények, formadeszkák, hajók stb. elhelyezésére

Szedőállvány (amerikai, teljesen vasból).

való, minálunk rendesen fából készült állványzat; a kéziszedő munkahelye. Arányai, beosztása különbözők a szedő munkaköréhez képest.

Szedőfa: l. Rendfa.

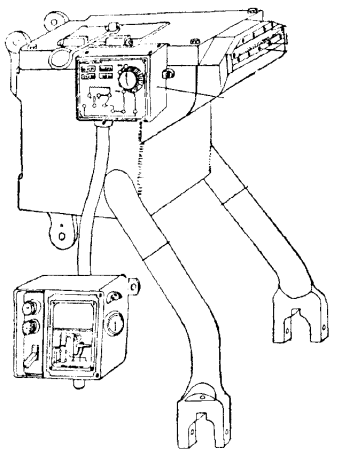
Szedőgép-aggregátum: l. Aggregátum.

Szedőgépek: összefoglaló elnevezése a szedés gyorsítására irányuló találmányoknak. Az alapeszméjük szerint hét csoportra osztályozhatók. Vannak olyan szerkezetek meg berendezkedések, amelyek: I. logotípiák útján igyekeznek könnyebbíteni s gyorsítani a betűszedőnek a munkáját. Tipikus példája ennek a Weiss-féle rendszer. — II. Kisebb betűsorzó, rendező, kizáró meg elosztó készülékek és munkagyorsító berendezések. Ilyen például a Lagerman-féle «Typotheter». — III. Matricákat és betűket sajtoló, ú. n. mechanostereotípiai szerkezetek. Ilyen a Hagemann gépe. — IV. Jobbára közönséges öntődei betűkkel dolgozó ú. n. tulajdonképpeni betűszedő gépek. Ezekből van a legtöbb. Érdekes típusaik: a Delcambre-, Alden-, Hattersley-, Kastenbein- és Thorne-féle szedő- és osztógépek. — V. Matricákat egymás mellé sorzó és róluk sorokat öntő gépek, mint például a Linotype, Typograph s Intertype. — VI. Oly gépek, melyek valamely írógépen lyuggatott avagy más módon előzetesen preparált kézirat után jóformán automatikusan szednek vagy öntenek egyes betűket. Érdekes típusaik a Monotype és Elektrotypograph. — A VII. csoportba számíthatjuk a fotografálás segítségével dolgozó Luminotype-féle gépeket, a nyomtatással kapcsolatosakat, a rádióval, telefonnal és fonográffal együttműködőket stb., amelyekkel azonban általában még nem igen jutottak túl a megtervezés stádiumán. — Csaknem valamennyi szedőgép klaviatúrás szerkezetű, vagyis olyan, hogy a betűjegyek vagy matricák egymás mellé sorozása billentyűnyomásra történik. — Az egyes szedőgépeket l. a maguk címszavánál.

Szedőgépek gázfűtésének zavartalanságát elsősorban a kielégítő gáznyomás szabályozza. Az égő kékes lángja adja a helyes és szükséges hőfokot, amely csak akkor jön létre, ha az égő alatti nyíláson behatoló levegő vegyülési aránya megfelelő és a levegőnyílás teljesen szabaddá van téve. A gázlángok eltérést mutatnak, ha a fúka vagy a levegőnyílás csak részben eldugul, ekkor a lángok sárgás színben égnek és nem adják a szükséges hőfokot. Amikor a vezetékcső nyílásai eldugulnak, a láng magas, széles, erőtlen; alul lila-, fent sárgaszínű lesz. Ha viszont a csőbe kevés levegő hatol, a láng karcsú és rövid, hegye sárgaszínű. Amennyiben a cső levegőnyílása félig nyitva van, úgy a láng az előbbinél élénkebben, zöldes színben ég. A légszesszel fűtött szedőgépek gázregulátorokkal vannak felszerelve, amelyek higannyal avagy thermoelemekkel működnek. A gázregulátor egyik vége a gázvezetékkel van összekötve, a másik pedig a kazánba süllyed. A légszesz csakis a gázregulátoron keresztül juthat az égőkbe és az a része, amely a kazánba nyúlik, higannyal van megtöltve. Ha az ólom a megengedettnél melegebb, a higany felszökik és a regulátorba beáramló gáz útját részben vagy egészben elzárja mindaddig, amíg az ólom hőfoka lejjebb száll, ami egyben a higany összehúzódását is eredményezi. Ekkor a gáz útja újra szabaddá válik. Miután a higany bomlékony anyag és idővel oxidálódik, ezért időnként a regulátort új higannyal kell megtölteni. zgy

Szedőgépek villannyal való fűtésére a világháború gazdasági zavarai

miatt gondoltak. Úttörője John Hadaway, aki 1915-ben nyert szabadalmat olyan készülékre, mely az öntőkazánt egy belső, míg az öntőszáját egy külső fűtőtesttel hevítette. Ez a találmány nemcsak jól bevált, de alapot adott újabb villanyfűtési kapcsolóknak teremtésére. Legelterjedtebb ezideig Közép-Európában a svájci Winkler—Fallert-fűtés, amelyet 1916 óta Németországban az augsburg-göggingeni Asbern-gépgyár állít elő. A villanyfűtés lényegét a legjobb anyagból készült fűtőtestek képezik. Hőszabályozói automatikusan működnek; amikor a legmagasabb hőfokot elérik, önműködően kikapcsolnak, avagy alacsonyabb hőfoknál a hőforrást ismét bekapcsolják. Az önműködő kapcsoló-órák árammegszakításai higannyal vagy magnetikus úton történnek. Szabályozó csavarral a szükséges hőfokot be lehet állítani és beállítás után a készülék abszolút biztossággal működik. Az öntőszáj szabályozására két elem szolgál, amelyből az alsó a tulajdonképpeni fűtőelem, a felső szükség szerint szabályozható. A kazán és köpeny közötti rész a legjobb szigetelő anyaggal van kitöltve, ami lehetővé teszi, hogy minimális áramfogyasztás mellett az ólmot folyékony állapotban tartsa. A vezetékek összekötőhelyei a kapcsoló és csatlakozó szekrényben pontosan meg vannak jelölve, ehhez még külön mellékelt sematikus rajzot adnak a könnyebb áttekinthetőség céljából. Az önműködő kapcsolóórák úgy vannak megkonstruálva, hogy azok a régebbi szedőgéptípusokra is felszerelhetők. zgy

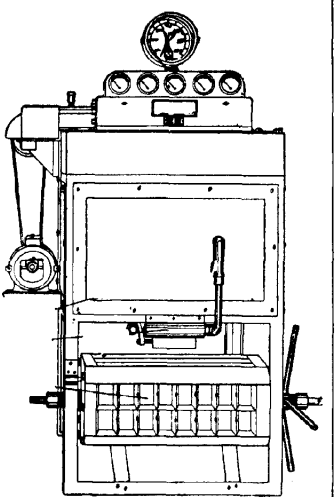

Villanyos fűtő (Linotype).

Szedőgépmatrica (a Linotypeé és az Intertypeé): anyaga réz és bronz ötvözete. Háromféle matrica ismeretes: az egybetűs (szimplex), a kétbetűs (duó) és a hárombetűs (trió), mely utóbbi matricába felül az antikva, középen a félkövér és alul a dőlt betű van belesajtolva. A matrica hátsó oldalán betű van, ami által a leszedett sor leolvasható. Felső része ékalakúvá van kiképezve, amely 7—7 fogazattal van ellátva. A fogazathiányos matricáknak 91, illetve 92-féle változata van, ezek a magazinban foglalnak helyet, míg a 7—7 fogazattal ellátottakat kézimatricáknak nevezik és ezek a kézimatrica gyüjtőcsatornájában sorakoznak. A matricák mindkét oldala középen mélyebbre van maratva, míg szélei kiemelkednek: ezek a tapadófelületek, amelyek a közéjük préselt levegővel biztosítják a matricák szoros záródását. Jobboldalukon a fogazatok nyúlványaként kis vájolt rés van, amely csupán a négyötöd milliméternél nagyobb falvastagságú matricákon található; célja, hogy az osztószerkezetbe jutva, egy ék belezáródá-

sával az osztó adogatója egyszerre csak egy matricát emelhessen fel. Talpán szintén mélyebb bevágás van, amely törzsenként másmás helyre kerül, ez az ellenőrző gátrés és rendeltetése, hogy kizárólag egytörzsű matricákat bocsásson át az osztószekrénybe. Felső és alsó részén két-két fül van, melyek a matrica vezetésére szolgálnak; míg a talp hátsó felén lévő bevágások a betűtípus szignatúrájának jelzői. zgy

Szedőgépólom: helyes összetétele fontos követelmény és eszerint a szedőgépekhez 84% lágyólom, 10%

Villanyos ólomolvasztó.

antimón és 6% angol cin tiszta, salakmentes kevereke felel meg. A meg nem felelő összetételű szedőgépólom kizárja a tiszta, éles betűképű sorok öntési lehetőségét és hátránya még, hogy az öntőszáj lyukait hamarosan eltömi. Az ólom túlhevítése kerülendő, mert ezáltal nemcsak az ólom, hanem a többi alkotórész is kárt szenved. A szabályszerű összetételű szedőgépólom normális hőfoka öntésnél 285. Fontos követelmény az ólom gondos lesalakozása, annak időnkénti felfrissítése és a lehetőséghez képest tömbólom használata.

Szedőkanál: a. m. szedővas (l. o.).

Szedőnyomó (Schweizerdegen): az a nyomdász, aki a szedést és nyomást maga végzi el. A 19. század elejéig sokfelé így dolgoztak a nyomdászok. Ma már csak az egészen kis üzemekben találkozunk szedőnyomókkal. Ezeket a nyomdászokat Németországban a régi svájci harcosok kétélű kardjáról Schweizerdegen-nek nevezték el. A magyar könyvnyomdai iparban is ismeretesek a szedőnyomók. Az ipar fejlődésével azonban számuk mindinkább kevesebb lesz. Budapesten ez az elavult munkáltatási rendszer, amely a modern nyomdaiparba sehogyan sem illeszthető be, teljesen megszűnt. A vidék kisebb városaiban itt-ott még vannak szedőnyomók, de ezek száma alig egy-két tucat.

Szedővas (sorjázó, sorzó, Winkelhaken): a betűszedő legfőbb szerszáma, melyben a betűszekrényből kiszedett egyes betűket egymás mellé rakva sorokká alakítja. Régebben vasból vagy rézből készítették, csavaros zárószerkezettel. Ezek rozsdásodtak, a csavar gyorsan kikopott és így nem lévén ezek gyakorlatiasak, áttértek a sorjázóknak újezüstből, nikkelből, ékszerkezetű zárókészülékkel való készítésére, ami a pontos méretek betartását biztosítja és nem rozsdásodik. 17—60 cm. hosszúságig készülnek a sorjázók. Vannak különös sorjázók is, pl. amelyeknél a szedésszélesség rögzítve van olyan módon, hogy a két oldalfal vasból csavarokkal van a sorjázó alsó

falához erősítve, tehát ékszerkezet nélkül; továbbá van olyan is, amelyben (pl. táblázatok szedéséhez) több szedésszélesség egyszerre állítható, éspedig több oldalfalnak az alkalmazásával, tetszés szerint eltolhatóan, felső csavaros zárószerkezettel. Fából készült hosszú sorjázók láthatók még régi nyomdákban, amelyeket falragaszok széles sorainak szedésénél használtak. A szedősorjázók a kellő tipográfiai méretekre való beállításához legajánlatosabb rézléniákat (nem kopottat) használni és pedig úgy, hogy egy léniát az álló oldalfalhoz állítunk, egy másodikat pedig az alapfalra fektetünk. A vasból készült sorjázót a lyoni születésü Rey Hubert 1796-ban találta fel. Ezt megelőzően olyanféle rendfába szedtek, mint aminő a betűöntők hosszú fasorzója és soronként emelték ki a szedést a hajóra. ls

Amerikai szedővas tipométriai beosztással.

Szegedi könyvnyomtatás: e város első könyvnyomtatója Grünn Orbán volt, ki 1801-ben alapította csakhamar jó hírre vergődött műhelyét. 1828-ban történt halála után özvegyéé: Borbáláé volt egykét évig a nyomda; azután Grünn Orbán örökösei cége volt a műhelynek, végül pedig az alapító fia Grünn János lett a nyomda tulajdonosa. Művezetője: Burger Zsigmond 1852-ben bérbe vette a nyomdát, 1855-ben pedig örök áron vette meg.

Székely Artúr (I): az Athenaeum Rt. igazgatója, szül. Budapesten 1873-ban. A Pallas-nyomdában tanult 1887-től 1891-ig. Működésének további főbb állomásai: 1898-tól 1903-ig a Typograph-szedőgépgyár instruktora, szerelője, később műszaki tisztviselője; 1903—1904. a mai Globus-nyomda műszaki igazgatója; 1904—1925. az Urania-Nyomda tulajdonosa, 1925-től az Athenaeum Rt. igazgatója. Nyomdásztársadalmi és szakirodalmi munkássága: 1894-ben választmányi tagja a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyesületének. Megalakítója és első elnöke a Budapesti Sokszorosító Ipartestületnek. Mint gazda, főtitkárhelyettes, főtitkár, ügyvezető alelnök 1908 óta tagja a Grafikai Főnökegyesület elnökségének. Állandó cikkírója az 1919-ben megszünt «Hivatalos Közlemények»nek. Megalapítója és tizenhárom éven át felelős szerkesztője a «Nyomda- és Rokon Ipar»-nak. Önálló műve: «A szedőtanonc gyakorlati oktatása.»

Székely Artúr (II.): szül. Budapesten 1896-ban. Breuer Mihály budapesti nyomdájában tanult 1910-től 1914-ig. Ugyanott volt nyomdavezető. Évekig külföldön is dolgozott. 1926 óta gépszedő a Pester Lloydnál. A Typographia munkatársa; írt a Nyomdász-Évkönyv és Úti Kalauzba, az 1936-ban megindult Grafikai Szemlébe; előadást tartott a Nyomdászegyesület oktatásügyi bizottságának előadássorozatai keretében; egyik előharcosa a nyomdászati szakkulturális élet újjáélesztésének. E Lexikonnak is munkatársa.

Székely István (páldi): kiváló erdélyi nyomdász; szül. 1717-ben, megh. 1769-ben. 1734-től 1741-ig tógátus deák volt. 1741 őszén a kolozsvári ref. főtanács segítségével Hollandiába, Leydenbe ment, hol «sok bajjal küszködve tanulta napi öt órán át a nyomdai rajzot, festést, metszést, szabad idejében pedig bölcseleti órákat fizikát és kémiát hallgatott». 1752-

ben jött haza, s alkalmaztatást kért. Csak 1555-ben adtak át neki két kis ócska nyomdát 23 métermázsa betűvel, hogy öntse azokat újra. Egyebekben azonban be kellett érnie azzal, hogy ügyes tanítványok egész sorát nevelte az erdélyi tipográfia számára.

Székesfővárosi Házi Nyomda: Buda és Pest városok apró házi litográfiáiból fejlődött nagyszabású sokszorosító intézetté. Az 1874-ben egyesített két kis litográfia élére 1895-ben Jauernik Nándor képzett litográfus került, aki eleinte csődbe jutott nyomdák (Herkó Páter nyomdája, Burger-féle Magyar Nyomda) anyagának összevásárlásával, majd pedig hatalmas géprendelésekkel fejlesztette naggyá a vállalatot. A fejlődés tempója a jelenlegi vezérigazgató, Kurfürst István alatt is igen élénk.

Székesi Mihály: a keresdi Bethlen-vár nyomdájának tipográfusa 1684-től 1690-ig.

Szekundér színek: a három alapszín kettejének egymásra-nyomtatása által keletkezett új színek, vagyis: narancs (sárga és vörösből), zöld (sárga és kékből), ibolya (kék és vörösből).

Szelenotípia: tipográfiai alapnyomati lemezek elkészítése sztereotipálás útján. Abból áll, hogy olajjal becsepegtetett és vasrámákkal körülzárt sima lapra hirtelen forró betűércet öntenek. Az öntvény felületén így kisebb-nagyobb hólyagocskák képződnek a holdképekhez hasonló szaggatott, likacsos rajzot adva. Több ilyen lemeznek különböző színekben való egymásra-nyomtatásával pompás dekoratív hatású lécket stb. kapunk.

Széljegyzetek: l. Margináliák.

Szemcsés autotípiai eljárások: a mélynyomtatás nagyszerű fejlődése és a Mertens-eljárás föltalálása előtt sokan foglalkoztak a hideg hatású raszteres autotípiának valami kevésbé merev és egyszersmind melegebb szemcsés autotípiai rendszerrel való helyettesítésével. Ide tartozó főbb szabadalmak: a Fleck-féle «prototípia», az amerikai eredetű «mosstípia», «swantípia» s «granulotípia», a fénynyomtatásban is használt giliszta-formájú elemekkel dolgozó «monogravűr» (ez a név többféle sokszorosító technikát is jelent), a francia «gaillardotípia» és «bissontípia», a bécsi Perlmutter «granotípia» és a prágai Vilím «ortotípia», a svájci Hauser «omnitípia» nevű rendszerei, a Cronenberg-féle «expressztípia», s a valamennyi között legtöbb eredményt igért, de újabban már meglehetősen elfeledett «spitzertípia».

Szemcsés papíros: l. Krétarajzos papíros.

Szemcsézés (litográfiai kőé): l. Kő csiszolása.

Szemünk alkalmazkodó képessége: A napfény is, meg a mesterséges fényforrások adta világosság intenzitása is folytonosan változik. Szemünknek azonban az ily változásokkal szemben megvan az alkalmazkodó képessége; olvasni tudunk például akár egy gyertyalángnyi, akár ötven gyertyalángnyi fényerősség mellett is. Hogy azonban ez az olvasás megerőltetés nélkül mehessen végbe: szükséges, hogy a papiros és a rajta levő betűk világossági fokozat tekintetében igen nagyon elüssenek egymástól. A különböző felületek eme viszonylagos különbsége a világossági fokozatuk tekintetében: a gyakorlati életben igen fontos, de csak Ostwald Wilhelm, a legújabb színteória megalapítója foglalkozott vele behatóbban a maga új színelméletében.

Szenior: a régi nyomdászok ipartársulatforma egyesüléseiben amolyan atyamesterféle. A rendes könyvvásárok előtt 14 nappal választották meg; elnökölt az összejöveteleken, kezelte a befolyó pénzeket, számon tartotta a pri-

világiumokat, képviselte kollégáit a hatóságok előtt, s őrködött a meggyökeresedett nyomdászszokások megtartásán.

Szempont: a látókörnek a szemünkkel átellenes középpontja. Ha ezen a szemponton át keresztben egy vonalat fektetünk: megkaptuk a perspektivikus látóhatárnak, közkeletű szóval a horizontnak a vonalát.

Szennycím (Schmutztitel): rossz magyarságú elnevezése a könyv címlapja előtt elhelyezett, a főcím védelmére való szedésoldalnak. Csak a könyv fő címsorát adja. L. még Címlap.

Szennyfogó berendezkedés: komplett gépeknél s rotációs sajtóknál vált ez szükségessé, hogy az egyik oldalán telenyomtatott ív a másik oldal nyomtatásakor el ne fenődjék. Egyszerűbb módja ennek az, hogy makulatúra-papirost is futtatnak a nyomtatópapirossal. A makulatúra-papiros a rotációsoknál külön tekercsről gombolyodik le, megint fölcsavarodva aztán egy új tekercsé.

Szennyfogó papiros: autotípiák krétázott fölületű papirosra nyomtatásakor rakják a friss nyomatok közé a végből, hogy azok festékrétege ne «húzódjék» le. A szennyfogó papirosnak durva fölületűnek kell lennie, nem szabad porzania és homoktartalmának nem szabad lennie.

Szénnyomat: kizárólag fotográfiai eljárás; a tulajdonképpeni nyomtatáshoz köze nincsen.

Szentes József: lásd Sárospataki könyvnyomtatás.

Szentiványi Márton: tudós jezsuita, a nagyszombati nyomda prefektusa, vagyis igazgatója, szül. 1633-ban, megh. 1705-ben. 1688-tól kezdve egyszersmind az egész ország területére kinevezett cenzor volt.

Szentképek: előállításuk a katolikus országokban jelentékeny speciális nyomdaüzemeket foglalkoztat, mégpedig a grafikai sokszorosítás minden jelentékenyebb módjának a fölhasználásával. Az áldozáskor osztogatni szokott képecskékben például a nyomtatásnak és papiroskonfekcionálásnak legváltozatosabb módjait is megtalálhatjuk. — A szentképek kultusza különben már a 15. században is döntő hatással volt a fa- és rézmetszés fölvirágzására.

Szent Kristóf: az évszámmal ellátott fametszetek legelseje. Készült 1423-ban. Szent Kristófot ábrázolja, vállán a gyermek Jézussal. A memmingeni kolostor egy régi könyvtáblájából fejtették ki.

Szentyel Mihály (veresegyházi): az Apafi Mihály által a Heltai- és Kertész-nyomda maradványaiból Kolozsvárt összeállított református kollégiumi nyomdának első ügyvezetője 1668-tól 1684-ig. Igen jó nyomdász volt. Kiadványai közül több helynév nélkül, vagy hamis helynévvel (Antwerpen, Velence) jelent meg, aminek magyarázata az, hogy a bécsi kamarilla kezei abban az időben kezdettek már átnyúlni a Királyhágón túlra is.

Szenzibilizátorok: a fotografálás megnehezítését a színek megfelelő kombinálásával érik el. Köztudomású ugyanis, hogy a fotografáló lencse különbözőképpen reagál a színekre, s olyan színeket is «meglát», aminőknek érzékelésére az emberi szem képtelen. Ilyenek például az ibolyán túli sugarak adta színek is. A bankjegy-technikusnak tehát alapos fizikai és fotokémiai ösmeretekkel is föl kell vértezve lennie, mert csak így képes megakadályozni a bankjegyeknek — bár szenzibilizátorok és fényszűrők segedelmével való, de mégis csak könnyű — fotografálását.

Szerelés: általában a gépeken végzett ama munkák, amelyek segítségével azok részben vagy egészben darabokra szedetnek széjjel, illetve szétszedett állapotukból egy egésszé építtetnek össze. A

nyomdaipari és rokon szakmáknál használatos sokfajta és sokféle rendeltetésű gép szinte át sem tekinthető sokaságát egyetlen ember szellemi átfogóképessége nem képes uralni, s így kialakult itt is a specializálódás. A szerelés munkáját a szerelő végzi, aki rendszerint lakatos vagy mechanikus és a gépek egy bizonyos kategóriájánál bír különleges ismeretekkel. Így van: gyorssajtó-, szedőgép-, körforgó-, offset-, könyvkötő- stb. szerelő. A szerelés jósága — úgy új, mint használt gépek esetében — a gép üzemképességének alapja, sőt ezen túlmenően igen gyakran a gép élettartamának is a meghatározója, miért is mindenkor fokozott gond fordíttassék erre. ll

Szerelmey Mihály: 1847-ben nyitotta meg litográfiai műhelyét Pesten; főleg a színes nyomataival jeleskedett.

Szerves díszː az olyan, amely a természeti tárgyak, növények s állatok köréből meríti motívumait. A művelődés kezdetei óta nagy volt a szerepe minden népek díszítő stílusában.

Szilderográfia: az acélmetszés görögös elnevezése.

Szigeti Mihály: a pozsonyi Webernyomdában tanult; 1787-ben szociusa, majd 1792-ben provizora a debreceni városi nyomdának. A diószegi Medgyesi-nyomdát 1803-ban megvette, s Váradra vonult el véle. 1810 körül Miskolcon telepedett meg a nyomdájával. Ő maga 1832-ig nyomtatgatott itt, örökösei pedig 1840-ig.

Szigler Antal és Mihály: 1848-ban vették át Weinmüller Bálint örököseinek komáromi tipográfiáját, végigszenvedve véle a hosszadalmas várostrom minden viszontagságát. Az egyik testvér, Mihály, 1860-ban Nyitrára ment át tipográfusnak.

Szignatúra (betűknél): a betűtörzs elülső részének alsó részén levő kerekded, 3- vagy 4-szögű hornyát, bemélyedését nevezzük így. Arra szolgál, hogy a szedő a betű helyzetét, mielőtt azt a sorjázóba tenné, tapintás útján megállapíthassa, anélkül, hogy a betűképre nézzen. A betűöntőde valamennyi betűjén egy alapszignatúrát alkalmaz, mely a legszélesebb és mindenkor egyenlő mélységben áll a betűtörzsön fölülről a betűképtől mérve. A második és harmadik alsó vagy felső segédszignatúrák arra valók, hogy egy és ugyanazon betűfajtának változó nagyságú képű betűit, ha egyenlő törzsre öntik, ezek már a szignatúra útján is megkülönböztethetők legyenek. Szokásos például a «groteszk» betűknél a 4 és 5 pontosakat 6 pontos törzsre önteni. Ilyenkor a 6 pontos egy, az 5 pontos két és a 4 pontos három szignatúrát kap. Ha 9 pontos betűt 10 pontra öntenek, vagy más hasonló esetekben, vagy amikor a nyomda egy korábban vásárolt és már kissé kopott betűjét, ha ugyanezt újból megrendeli, egy második vagy harmadik szignatúrával különbözteti meg, hogy az újat a régivel össze ne keverjék. Franciaországban a szignatúrát a betűk hátoldalán alkalmazzák. ls és ta

Szignet: apró rajzocskák; jobbára valamely gyárnak vagy kereskedői cégnek monogramjából kiindulva s szimbolizálva a gyár tevékenységét: a grafikus munkáját igen hatásosan emelik.

Szíjhajtás: a mechanikai munka átvitelének igen elterjedt módja. A nyomdai gépek hajtására is használatos. Leginkább ott használják, ahol a hajtó tengely a hajtott tengelytől kissé messzebb fekszik s a tengelyek forgásaiban esetleg beálló kisebb eltérések nagyobb zavart nem támasztanak. Szíjhajtással a munkát zajtalanul, símán vihetjük át egyik tengelyről a másikra s a tengelyforgás irányát és számát gyorsan megváltoztathatjuk. Alkalmas vezető

kerekek segítségével bármily szög alatt fekvő tengelyek hajtására könnyen fölhasználható a szíj, csak arra kell vigyázni, hogy a kerékre fölfutó szíj középvonala egész hosszában beleférjen a kerék középsíkjába. A szíjak többnyire marhabőrből készülnek és maximális szélességüket a bőr szélessége szabja meg; ha 30 cm-nél szélesebb szíjat akarunk készíteni, akkor azt több darabból kell mesterségesen összeilleszteni.

Szíjkorong: mechanikai erővel hajtott gyorssajtóknál az a kerék, melyen a szíj elhelyezve, a sajtót hajtja. Leginkább öntött vasból készül, de csinálják hengerelt vasból, sőt újabban fából is. Van «üres szíjkorong» is, melyre csak akkor vezetjük a hajtószíjat, mikor a hajtás nem szükséges.

Szikkatív: szárító anyag, amelyet lenolajba vagy kencés festékbe gyors szárítás végett tesznek. A kereskedők por- vagy folyós alakban árulják. A poralakú szikkatív ólom-, mangán- és cinkkészítményből áll; ezt a készítményt lenolajban forralják s még terpentinolajat tesznek hozzá. Olyan festékeknél, melyeknél már a színesítőanyag is elég szárítóképességű, mint például a fémoxidoknál (kremsi fehér, milori, krómsárga, krómzöld, cinóber stb.), szárítóanyagot nem alkalmaznak, sőt némelykor a túlságosan gyors száradást késleltető anyagot is tesznek a festékhez. Viszont a nehezebben száradó pigmentek, aminők a földfestékek nagy része és a lakkfestékeknél a violák, sok sárga lakk, zöld meg piros pigmentek: megkívánják a szárítóanyagot. L. még Festékszárító anyagok.

Szilády Károly: Kecskemét városának 1840-től kezdve első tipográfusa. A nyomdászatot Bécsben tanulta; 1830-ban fölszerelte a pápai református főiskola nyomdáját, s ő volt annak első igazgatója Kecskemétre távoztáig.

Szilágyi József: született 1882-ben, megh. 1924-ben. A betűszedést tanulta és már kora ifjúságában feltűnt kiváló szaktudásával és írói készségével. Mint korrektor egyike volt a magyar nyelv kiváló művelőinek. Ezirányú képességét a «Magyar Nyelvőr» is elismerte. A Typographiának egyik legtermékenyebb munkatársa volt, valamint munkatársa volt a Népszavának is. Húszéves korában egy novellás kötete miatt felségsértésért perbefogták, de az esküdtszék felmentette. Egyik úttörője a szakmai továbbképzésnek s rengeteg szakkcikknek írója. 1924 év elején a Könyvnyomdai Munkások Egyesületének tisztviselőjévé választották.

Szillabusz (latinos görög szó): a. m. jegyzék, lajstrom, tartalommutató.

Szilluett: l. Árnykép.

Szilvási András: a kolozsvári nagymultú Heltai-nyomda ügyvezetője 1652-től 1630-ig.

Szilvavéső: ólommetszéshez használják, nevét onnan nyerte, hogy keresztmetszete a kettévágott szilvamaghoz hasonló.

Szimbolum (görög): a. m. jel, jelkép.

Szimiligravűr: volt eredetileg a neve annak a Meisenbach autotípiáját megelőzött féltónusos lemezkészítő eljárásnak, melyet a francia Petit Charles talált föl. A similigravure elnevezést különben a franciák ma is széltében használják az autotípia fogalmára.

Szimilliheliogravűr: a bécsi Schäfer és Pribultól újabban kidolgozott gyorssajtói mélynyomtató eljárás és ennek produktumai.

Szimmetria (görög): a. m. részarányosság.

Szimultánizmus (latin): a. m. egyidejűség; szélsőséges művészeti áramlat, mely az élet mozgalmasságát, mozgásának minden fázisában egyidejűleg törekszik ábrázolni.

Szindetikon: l. Enyv.

Szín-egyesületek: az Ostwald-féle propaganda hatására főleg Németországban alakult társaságok, melyek a színek új tudományának kultiválását és népszerűsítését tűzték ki célul.

Színek fölismerése: A mesterséges fénynél a sárga szín jobbára fehéresnek, a sárgás-zöld kékesnek, a narancs-szín vörösebbnek látszik; a szürke, oliv és barna színek pedig gyakran teljességgel fölismerhetetlenek a lámpafény mellett. Éppen azért olyan színes munkáknál, amelyeknek szemlélése túlnyomóan esti világításkor történik, számolni kell az említett jelenségekkel. Ez a számítás abban áll, hogy ily esetben például a sárga színeket egy kissé vörösesekre, az ibolya-árnyalatokat kékebbekre, a zöldet sárgábbakra festik avagy nyomtatják. Különösen a színházi meg az orfeumi díszletek s plakátok festésekor járnak el így.

Színek mérése: A korábban érvényes Chevreul- stb.-féle színtanoknak fő-fő hibája a fogalmi precizitás hiánya volt, vagyis az, hogy mindenki más-más árnyalatot értett például a «vörös», «kék» stb. szón. Ezt a hiányt megszüntetni s ezzel egyértelműen a színtant a tudományos diszciplinák sorába beilleszteni mindaddig nem lehetett, amíg a színek mérésének exakt módjait föl nem találták. E mérés módjainak megállapítása java részében Ostwaldnak köszönhető. A nem-tarka — vagyis a fehér, fekete meg szürke — színek mérése most az úgynevezett fél-árnyék-fotométerrel történik; elég egyszerű és könnyen kezelhető eszköz ez, a grafikusnak azonban nincsen szüksége rája, mert a tónusmegállapítás a gyakorlatban mindig a skálák segedelmével történik. Éppen úgy a tarka tónusok meghatározásánál, amelynél Ostwaldék különben egy «Tomi» elnevezésű polarizációs készüléket használnak.

Színek normalizálása: A színek normákhoz kötése igen nagy jelentőségűnek igérkezik minden iparra nézvést. Eddig a gyáros nem tudta, hogy milyen színű festéket készítsen, s a fogyasztó sem igen volt vele tisztában, hogy minőket vásároljon. Az Ostwald-féle normák elfogadása esetén mindenesetre eltűnnek az olyanféle fantasztikus elnevezések, mint pl. Bismarck-barna, törökvörös stb., s ezek helyett a százas színkör megfelelő számjával jelölik meg a kívánt színt, melléje írva a szürke skálának két betűjét, amelyek elseje a fehérségi, másodika pedig a feketeségi tartalmat adja meg, ilyenformán: 71 li. Ebből a számból és a két betűből a világ bármely pontján is a legprecízebben meg tudják állapítani a kívánt árnyalatot. Ez esetben a 71 li olyan sötét kékes-zöld színt jelent, amelyben kevés a fehérségtartalom (csak 1-nyi), de bőven van benne fekete (i).

Színérzék: Sokat vitatkoztak már arról, hogy a színérzék fejlődöttebb volta szerzett avagy veleszületett tulajdonsága-e az embernek. Az újabb tudományos megállapítások az előbbi fölfogásnak kedveznek. E szerint a színek kellő érzékelését, szépségüknek átérzését, harmónikus összeválogatásukat stb. éppen úgy meg lehet tanulni, akár csak a zenét. Minden csak az időnek meg a metódikának a dolga.

Szín-érzékelés: A színes fényeknek additív keverésekor alapszínekül — Antonius de Dominis 1611-iki megállapítása óta — a vöröset, zöldet meg ibolyaszínt veszik, s a 19. századbeli, máig is érvényes Young-Helmholtz-féle színérzékelési teóriának is az említett három szín az alapja. E szerint az elmélet szerint az emberi szemnek háromféle idegrostozata volna: egy a vörös, egy a zöld és egy a ibolyaszín fölvételére. E színeken túl azonban a többi színt

is érzékeljük velük, aszerint, hogy egymagukban avagy együttesen is, de különböző mértékben ingernek vannak kitéve. Ha mind a három idegrostozat egyforma erősen ingerlődik: fehér színt érzünk; ha teljes nyugalomban vannak: feketét. A vörös és zöld idegrostok összeműködése útján a narancs-színtől sárgáig terjedő színeknek, a zöld s ibolyaszín rostok útján pedig a kék színnek képzetét kapjuk.

Színes fényképezés: A fotografálás föltalálását nyomban követték a színes fényképezésre irányuló kísérletezések is. Már Poitevin és Becquerell is igyekeztek olyan anyagot találni, amely föl tudná venni azt a színt, amely reá hatott. A hetvenes esztendőkben a német Vogel, a nyolcvanasokban Lippmann és Veress Ferenc voltak ebben az irányban a legszorgalmasabb kutatók. Később is szaporán folyt a kisérletezés; Hübl, Miethe és a bécsi Eder derék munkát végeztek, de azért még mindig a lyoni Lumière testvéreknek az «Autokrómia» címszavunknál tárgyalt eljárása biztat a legtöbb eredménnyel.

Színes fénynyomtatás: a fénynyomtató gyorssajtónál — a litográfiai gyorssajtó nyirkosító szerkezete helyén — egy második, enyvmasszából való hengerekkel ellátott festékezőművet helyeztek el a festékezés alaposabbá tétele céljából. E második festékezőművet olykor különböző színű és minőségű festékkel járatják, mint az első, bőrhengerekből álló festékezőművet, melynek az eredménye igen szép mély-árnyékú, duplex-hatású nyomat. A heliokrómiai háromszínnyomtatással is sokat próbálkoztak, de eddig még nem jutottak el a praktikus alkalmazhatóságig. Amit mi színes fénynyomtatásnak nevezünk, annak nyomtatólemezei a legritkább esetben készülnek fényszűrő segélyével, hanem az eredetiről több, különböző erősségű negatívot készítenek el, melyekben födözgetés útján csak egy-egy színnek megfelelő részletet hagynak. E hat-nyolc színlemez össznyomata adja azt, mit a heliokrómiai háromszínnyomtatással kellene elérni. Szoktak a kinyomott egyszínű fénynyomatra könyomdai úton is színfoltokat nyomtatni, különösen színes levelezőlapoknál. Természetesen így művészibb hatást elérni lehetetlen. nli

Színes festékek: A régi módi színes nyomtatásnak a feketére, fehérre meg szürkére vonatkoztatható ellentéte a «színtelen nyomtatás» kifejezés volna, ami képtelenség. A piros, kék, zöld stb. pigmenteknek «színes festék» elnevezése is helytelen, mert hiszen a szürke is csak szín, amint hogy szín a szülőanyja meg az apja: a fehér meg a fekete is, amelyeknek Ostwald kutatásai óta nagy szerepök van a gyakorlati életben földolgozásra kerülő majd mindenik szín képzésénél. Ez az oka annak, hogy minden félreértést kizáró, pontos megjelölést kellene keresnünk a színek tömegének két fő-fő osztálya számára, s ezt a jó magyar «tarka» és «nem-tarka» jelzőkben találhatnók meg. A színeknek most említett «tarka» meg «nem-tarka» megjelölése talán szokatlanul csendül a magyar grafikusoknak a fülében. Néhai jó polihisztor nyelvtudósunk Párizpápai Ferenc ugyan angyalbőrös nyomtatásnak nevezte a «színes» nyomtatást, de ezt a terminus technicust nem fogadta el a grafikai szakirodalom. Általában a grafikában mindenkor nagy volt a hajlandóság, hogy a fehéret és a feketét ne is igen tekintsék «szín»-nek a nyomtatásban; amikor színes munkáról volt szó: e két szín ki volt rekesztve a «színek» kategóriájából. Különös következetlenség, hogy a kettejük összetételéből keletkezett szürkének helyet adtak benne.

Színes heliogravűr: 1900 körül divatoztak ezek a drága és valóban kedves nyomatok. Az ilyen színes heliogravűrt egyetlen lemezről nyomatták, miután a különböző színű festékeket sablónon át való, vagy kézi színezéssel a lemezre fölrakták. Csináltak például vékony vörösréz-sablónokat, s úgy vagdosták ki őket, hogy csak a sárga, vörös, kék stb. színű nyomtatásos helyek maradjanak szabadon. Ezeket a sablónokat ráhelyezgetve a heliogravűrös lemezre, azt a megfelelő színű festékkel bepamacsolták, s a lemezt réznyomtató sajtón lenyomtatva: egyetlen nyomással színes nyomatot nyertek. Később próbálkoztak a fotomechanikai háromszínnyomtatás útján is színes heliogravűr előállításával, de ez — a réznyomtatósajtónak primitív volta miatt — regiszterbeli differenciákra vezetett, miért is nem birtak valami kiváló eredményt felmutatni. nli

Színes nyomtatás: minden olyan sokszorosító munka, amelynél kettőnél több szín jut szerephez. L. Festékkeverés, Háromszínű nyomtatás, Kolor-offset, Kromolitográfia, Mozaiknyomtatás, Négyszínű nyomtatás, Színes fénynyomtatás.

Színes papirosra nyomtatás: ilyenkor époly jelenségek állanak elő, mint a festékek egymásra-nyomtatásakor. Kék nyomtatás sárga papiroson zöldes színűnek, vörös papiroson pedig ibolyaszínűnek látszik. Vörös nyomtatás narancssárga papirosra nem eszközölhető, mert olvashatatlanná lesz. Sokszor megesik, hogy a narancs-színnel rokon sötét chamois papirosra kíván a megrendelő vörös nyomtatást; ilyenkor a kékesbe játszó kárminfestéket kell használnunk, mert a sárgába játszó cinóber erőtelen a sötét chamois papiroson. A fekete nyomat is fehér papiroson sokkalta feketébbnek és hidegebbnek tűnik föl, mint sárgásba játszó papiroson. Ha sárga papirosra nyomtatunk, azon már egészen fénytelen a legjobb fekete festék is.

Színes vázlatok: többnyire vízfestékkel vagy temperával készülnek. A grafikus sok esetben közönséges nyomdai festéket is használhat vázlatainak a kifestésére, s nagyjából ez az eljárás a legpraktikusabb, mert hiszen ilyenkor ugyanazzal a festékkel dolgozik, amellyel később a nyomtatás fog történni. Az ilyenféle nyomdafestéket azonban nem kencével, hanem terpentinnel kell higítanunk; még így is időbe kerül, amíg az egyes részletek megszáradnak. Ez a lassú száradás az egyetlen gyönge oldala az eredeti nyomdafesték használatának.

Színezet: l. Tónus.

Színező erő: a különböző nyomdafestékekkel való vonatkozásban beszélhetünk erről. Valamely festék színező erejét úgy vizsgáljuk meg, hogy bizonyos mennyiségű kremsi fehéret megfestünk bizonyos mennyiségű tarka festékkel, ezt mint állandó mintát eltesszük, s adott esetekben összehasonlítjuk véle más festékek színező erejét.

Színező fakszimile-metszet: l. Fametszés.

Színfölületek aránya: Olykor még a komplementáris, egymást kiegészítő színek összetétele is kellemetlen hatású lehet, ha a vélük befödött fölületek nagysági aránya nem jól viszonylik egymáshoz. Tiszta, telített sárgának és vörösnek nagyobb fölületen való alkalmazása szinte «fáj a szemnek»; a kiegészítő színeik: a kék meg a zöld pedig nagyobb fölületeken is elég jól hathatnak. Ezzel a jelenséggel Schopenhauer is foglalkozott már, s olyan arányszámokat állapított meg, amelyek követése ilyen esetben megvalósítható harmóniát biztosíthatna. E szerint például ha a sárga színű fölület mondjuk 3 négyzetcentimé-

terre terjed ki, a kéknek 8 centimétert kell befödnie; a narancsmeg az ibolyaszínnek aránya 4:9 volna; a vörösnek és a zöldnek arányszámát 6:6-ra teszi, ami nyilvánvalóan tévedés. Egy angol tudós 5:11-re tette ezt az arányszámot.

Színharmónia: jelenti a színeknek olyan összetételét és egymáshoz való csoportosítását, amely nem bántó a szemre. A könyvnyomdásznak, akinek sok kereskedelmi és reklámos nyomtatványnyal van dolga, egyenesen kötelessége arra ügyelni, hogy nyomtatványa az olvasót már a színezéssel is megragadja; a színek tehát úgy legyenek rajta összeválogatva, hogy az egyik szín valósággal maga mellé kívánja a másikat. A színek harmonikus összeállítása némelyek szerint a velök foglalkozó egyén veleszületett adottsága; mindamellett kétségtelen, hogy kellő figyelemmel és szorgalommal sokat lehet e téren tanulás útján is elsajátítani. Minél többet foglalkozunk a színek harmonikus összeállítgatásával: annál jobban finomodik ki színbeli ízlésünk. L. Festékkeverés. rs

Színkeverés: ennek két módja van: az egyik az úgynevezett additív (összeadó) keverés, amely kizáróan a fénysugarak keverésére szorítkozik; a másik pedig a szubsztraktív (kivonó) keverés, amely a festékféléknek, vagyis pigmenteknek a vegyítéséből áll. L. Festékkeverés.

Színkörök: ezeket a harmonizáló színek gépies összekeresgélhetése végett csinálták, olyanformán, hogy a spektrum szalagját karikába csavarintották, s a vörös és ibolyaszín közt beletoldották egy ötöd körívnyi hosszúságban ama tónusokat, amelyek a vörös meg az ibolyaszín közt feküsznek, de a spektrum színképében nem láthatók. Az ily színkörökön az ételenes színek egymásnak a kiegészítői volnának, és ezért bizonyos arányokban a legjobban harmonizálnának egymással, ha ugyan nem volnának téves összeállításúak, ami — sajna — a legtöbb régi színkörről többé-kevésbé megállapítható. A nagy Goethe 6, Brücke 12, Chevreul 72 színből állította össze már régebben is a maga színkörét. A színkörök jobbjai a grafikában meg egyéb technikákban is jó szolgálatot tettek az intern jellegű színösszekeresgélés dolgában. A világháború idején a Nobel-díjas német professzor, Ostwald megcsinálta a maga tudományos mérésekre alapított 100-as színkörét, amely, úgy látszik, utolsó és döntő szó ebben a kérdésben.

Színkrómia: az olasz Turati gróf színnyomtató eljárása. A Senefelder megpróbálta «mozaik nyomtatás» elvén alapult, amelyet a berlini Liepmann József fejlesztett tovább 1842 körül, s amelyet a hetvenes években «sztenokrómia» néven rövid időre fölújítottak. Turati gróf eljárásának az a lényege, hogy a nyomtatóformát a színes rajznak megfelelő színű s nagyságú festékpálcikákból mozaikszerűen rakja össze, s fölszínét vízzel avagy terpentinnel nedvesítgetve: egyetlen nyomással lenyomatot készít róla. A dolog természeténél fogva élesképű színnyomatok ilyenformán nem igen készülhetnek.

Színkrómiai gyorssajtó: szintén az olasz Turati gróf találmánya. A mozaikszerűen összerakott festékformát hordó nyomó-alap fölött fűtött nyirkosító henger van, e közé és a nyomóhenger közé pedig átvivő-hengert iktattak. Az utóbbi fölött pedig a szennyfogó papiros vezetésére való másik fűtött henger is van, amely az átvivő-hengerrel időnként érintkezik s azt melegíti. A gép járásakor a fűtött nyirkosító henger a festékforma fölületét megnedvesíti, mire a közben szintén megmelegedett átvivő-henger vékony

festékréteget vesz le róla s a nyomólapra viszi át, ahonnan az a papiroslapra nyomódik. Az átvivő hengeren tapadó festékfölösleg a szennyfogó papiroson törlődik le még az újabb festék-fölvétel előtt.

Színkrónikus színnyomtatás: a. m. több színnek egyszerre való nyomtatása. Ilyenek: az irisznyomtatás és egyes újabb, ma még általában gondosan titkolt színes mélynyomtató eljárások.

Színművek szedése: ilyenkor a színésznek szóló instrukciókhoz olykor egy fokkal kisebb betűt veszünk. Az ily eljárás az alárakás bonyodalmassága következtében erősen drágítja a szedést, s azonfölül olykor mégsem igen lehetséges a kisebb meg nagyobb betűjű szövegrészleteket pontosan egy vonalba állítani. Helyesebb és olcsóbb dolog tehát a színésznek szóló utasításokat az illető betűfaj kurzívjából szedni.

Színnyomtató rotációs gépek: régebben két fő fajtájuk volt: 1. hengeres formákról és 2. lapos formákról nyomtató gépek. A hengeres formákról nyomtató gépeknél egyetlen nyomóhenger, s annyi lemezhenger van, ahány színben való nyomtatásra alkalmas a gép. A berakás ívenkint történik, tehát nem végnélküli papirosról történik a nyomtatás. A regiszter a lehető legpontosabb. A lapos formákról nyomtató rotációs gépeknél a formák a lemezhenger lapított pólusain vannak, a nyomóhengert körhagyó nyomja rájuk.

Színonimák (görög): a. m. rokonértelmű, hasonló jelentésű szók.

Színóp-eljárás: amateur-fénynyomatok készítése különleges fotográfiai lemezek segítségével.

Színopszis (görög): a. m. összefoglaló áttekintés.

Színszűrők: l. Fotomechanikai sokszorosító eljárások.

Színtan: ebben a modern tudományos metódika szerint részének kell lennie a matematikának, a fizikának, a kémiának és az élettannak is. A színtan matematikai része magában foglalja egyebeken kívül a színek mérését és keverését. A fizikai rész a fény tulajdonságait, a fénysugarak és színhullámoknak a mérését, összetételét tanítja, valamint a különböző megfigyelő- és mérőszerkezetekről is szól. A kémiai rész a festékeket tárgyalja; de ide tartozik a festékek kötőanyagának, a pácoknak, a színes emailnak s effféléknek az ismertetése is. Az élettani rész azokat a fiziológiai folyamatokat tartja számon, amelyek szemünkben s agyunkban lejátszódnak, mielőtt a szín megérzése bekövetkeznék. Ide tartozik a színvakság kérdése is; a teljesen színvak emberek számára ugyanis a világ olyan, mint egy fotográfia: tele a fekete és fehér közti szürkeségek tömérdek foltjával, amelyből teljesen hiányzik a tarka színek végtelen skálája. Végül a pszichológiai rész adja a színtannak a tulajdonképpeni gerincét meg a tartalmát.

Színvakság: Az emberek közt fölös számmal vannak színvakok is, kik szervi hibájuknál fogva nem tudnak bizonyos színeket fölismerni. Többnyire a vöröset meg a zöldet, ami helyett valami szürkét látnak. A színvakságnak különben megvannak a maga fokozatai is; némely ember csak bizonyos árnyalatok fölismerésére képtelen.

Szirlai ábécé: A feníciaiból keletkezett fonetikus írásmód; legközelebb állnak hozzá a palmirai és arab ábécék.

Szisztéma: a. m. betűrendszer (l. o.).

Szivárványos nyomtatás: a. m. irisznyomtatás (l. o.).

Szivárvány színei: ezek száma hat: vörös, narancs, sárga, zöld, kék meg ibolya. Mások hetet látnak benne. A közbeeső lassú átmenetű árnyalatoknak sora megszámlálhatatlan. Wiener professzor negy-

venezerre teszi a számukat. Ebből a tömérdek színárnyalatból azonban — kellő gyakorlat hiján — a legtöbb ember csak nagyon keveset tud érzékelni.

Szalkográfia (Nielsen eljárása): a cinklemezre kent rétegbe belekarcolják a rajzot, ennek mélyedéseit gyorsan megkeményedő és a savaknak ellenálló lakkal töltik ki; lemosva a réteget, a lemezt domborúképűre maratják.

Szkripsz: a. m. ideiglenes részvény.

Szkriptor: közkeletű latin szóval így nevezték a középkori könyvmásolókat.

Szlovák és Kárpátoroszországi Grafikai Grémiumok Országos Szövetsége. (A szlovenszkói és kárpátaljai grafikai grémiumok központja.): Székhelye: Pozsony. Elnök: Angermayer Károly pozsonyi nyomdatulajdonos. — Titkár: Werner Jenő. A grafikai grémiumoknak az árszabályközösséghez tartozó nyomdaüzemek a tagjai. A szövetséget 1936-ban az ottani törvények alapján az Országos Nyomdaipari Grémium váltja föl, amelynek a hatásköre azonos az ipartársulatokéval, ami különösen a szennyverseny kiküszöbölésének szempontjából nagyjelentőségű. E szövetségnek működési köre Szlovenszkó és Kárpátalja valamenynyi nyomdaüzemére kiterjed.

Szociális biztosítás: l. OTI.

Szocius (latin): a. m. nyomdászsegéd. Különösen a debreceni városi nyomda tipográfusmunkásait nevezték így.

Szóírás: az a gondolatközlési mód, amikor minden szónak külön jegye van. A kínaiaknál folytonos egyszerűsítgetés útján keletkezett a képírásból.

Szóközök egyenletessége: a nyomtatvány szépségének egyik fontos föltétele. Mintaszerűek e tekintetben a középkor kézzel írott kódexei, valamint Gutenberg nyomtatványai is. Az utóbbiakon csak egyetlen szóközi egységet látunk a sorok valamennyiében: a negyednégyzetet. Ezt az egyformaságot természetesen csak egy igen kiterjedt rövidítési rendszerrel érhette el a nagy föltaláló.

Szolnoki Papírgyár Rt.: l. Papirosgyáraink.

Szorító karika: a formazáró eszközök egyike; vasból vagy rézből készül s a vasból való ékek közé srófolva, a szedést összeszorítja.

Szorító keret: négyszögű vasráma, különféle nagyságban, amely a formává alakított szedés összeszorítására szolgál, hogy az a sajtóban szilárdan álljon. Nagyobb nyomdákban az éppen akkor nem használt rámákat rekeszes szekrényben tartják.

Szorító vaslap: vízszintesre gyalult vaslap, amelyen a formát a szorító keretbe foglalják.

Szortiment: a kiadótól átvett könyveket elárusító könyvkereskedés. Áruit fix rendelésre vagy bizományi elszámolásra kapja a kiadótól.

Szótagírás: amikor egyes jelek segítségével egész szótagokat jelölnek. A kínaiak írását így is nevezhetjük, mert minden szó egytagú, s csak egyetlen magánhangzóból, meg egy elébe tett mássalhangzóból áll.

Szög: akkor keletkezik, ha két egyenes vonal egymást metszi. A kör maga volna a teljes szög; ezt 360 fokra osztva, az egyenes szög 180 fokú, a derékszög pedig 90 fokú lesz. Hegyes szögnek az olyat mondjuk, amely a derékszögnél kisebb, tompának pedig olyat, amely ennél nagyobb.

Szőllősy Mihály: született 1844-ben. Müller Emil nyomdájában, majd pedig Emich Gusztávnál tanult. Fölszabadulása (1860) után igen hányatott életet élt; sokfelé volt szedő, faktor vagy korrektor. 1883 március havában Dessauer Miksa társaságában megindította a «Graphica» című szaklapot; a lap 1887 májusában megszűnt, de 1893-ban újra megjelent a Pusztafi és Perl cég kiadásában, mint a nyomda-

tulajdonosoknak érdekeit szolgáló havi közlöny. 1896 óta pedig saját kiadásában jelent meg. 1897 júniusától kezdve a lap a Budapesti Könyv- és Kőnyomda-Főnökök Egyesületének volt hivatalos közlönye. Szőllősy az egri «Gutenberg»-nek is munkatársa volt már (1866—67). Lefordította Halfer József könyvkötő német munkáját «A könyvkötői márványozás» címen.

Szőrös Mátyás: l. Ravius Mátyás.

Szövegbeli cimek: l. Rubrikák.

Szövegbetűk: (németül Brotschrift): ezekkel a többnyire cicerós (12 pontnyi) nagyságig terjedő betűkkel nyomtatják a könyveket, ujságokat és egyéb sokszövegű nyomtatványokat.

Szöveg ritmikája: legfontosabb, de egyszersmind legnehezebben eltalálható tényezője a szöveg jó olvashatóságának. Régibb betűinknél a jó ritmust főleg a betűhézagoknak egyforma arányaival érték el.

Szövetkezeti nyomda: 1891-ben alapították Budapesten a Kemnitzer, mai Hegedüs Sándor uccában. Mindössze néhány évet élt.

Szövetnyomtatás: többezer-éves kínai találmány, de az egyiptomi sírleletekből is ismeretes. Az ilyen ősi vászon- és egyéb nyomatok dúcai valószínűleg fából metszettek voltak. A Keleten sokhelyt még ma is ilyen fába metszett lapokkal — kézi nyomtatás útján — állítják elő a legpompázatosabb kendőket és szöveteket. Hogy Európában mikor kezdték meg a szövetnyomtatást: nem lehet egész határozottsággal megállapítani. — Előbb főképpen a délvidéken keletkeztek szövetnyomtató műhelyek, s csak nagysokára, a 16. század felé honosodott meg az új iparág Közép-Európában, elsősorban a franciáknál. A szövetnyomtatás egészen a 18. század végéig kézi munka volt itt is. A nyomtató-forma falapból állott, amelybe azonban már különböző rajzolatú sárgarézlemezek voltak beleverve. Az ilyenformán előállott kontúrok közét nemezzel töltötték ki, ha arról volt szó, hogy nagyobb fölületeket nyomtassanak a formával. — A szövetnyomtatás hosszadalmas és fáradságos volta arra ösztökélte a 18. század gépész-mechanikusait, hogy a kézi munkát helyettesítő gépszerkezetek megalkotásán törjék a fejüket. Az első ilyen gép 1780 körül került használatba. Majd 1834-ben föltalálták a «perrotina» nevű gépet, amely már többszínű nyomtatásra is alkalmas volt. Még 1785 körül egy Bell nevű angol föltalálta a vésett rézhengerrel való nyomtatást. — Amíg a szövetnyomtatás addig eminensül magasnyomtatás volt, a mélyített képű rézhengerek használata óta a mélynyomtatásos jelleg lép előtérbe. A rézhengereket kezdetben vésték, majd pozitív rajzú acéllapokat, úgynevezett molettákat futtattak alattuk keresztül, amelyeknek képe a hatalmas nyomás következtében a rézbe belenyomódott. 1834-ben föltalálták a pantográfot, s újabb időkig ezzel vésették a kicsiny rajz után tetszés szerinti nagyításban a sárga- vagy vörösrézből való hengerek rajzolatát. Legújabban már e munkát is pótolják a könnyebb maratással. — A szövetnyomtatást ma már többnyire 6—16 nyomóhengerrel ellátott hatalmas rotációsok végzik. A festéket a hengerek rendszerint közvetlenül szedik magukra a festéktartóból, s a fölületükről egy «rákel»-nek (franciául: racle) nevezett kés törli le, illetőleg nyomja bele a festéket a henger mélyedéseibe. A szövet aztán egy rugalmas alátét segélyével mintegy kiemeli a festéket a mélyedésekből. A szövetnyomtatás elvileg tehát sokban megegyezik a mai mélynyomtatással. L. még Tausz Sándor.

Sztanniól: vékony cinnlemez, cinnpapiros.

Sztannotípia: az autoplasztikával (l. o.) lényegileg megegyező eljárás; az ólomlap helyett azonban fémfüstöt (sztanniólt) használnak.

Sztenográfia (gör.), a. m. gyorsírás.

Sztenokrómia: a blokknyomtatás egyik módja.

Sztereotípia: l. Stereotípia.

Sztigmatípia: a. m. fasoltípia (l. o.). Sztigmatípiának nevezhető Drechsler és Hartmann Monotype-gépszedők ama újabbkori munkája is, hogy különböző vastagságú pontokból Gutenberg-ábrázolatot, táj- és épületképeket szedtek össze.

Sztilográfia: a kopenhágai Schöler eljárása mélynyomtatásos lemezek előállítására.

Szubsztraktív színkeverés: Amíg az additív, vagyis összeadó színkeverés csak a fénysugarakkal történik, s a grafikus-embernek nincs is vele semmi dolga: a szubsztraktív (kivonatos) színkeverésnél a pigmenteket, azaz festőanyagokat, festékeket keverjük össze, aminek következtében a színekkel való minden művészeti és ipari munkának ez a szubsztraktív színkeverés az alapja. Amikor pigmentet keverünk, nem a fénysugaraknak, hanem bizonyos ásványi, fém- stb. anyagoknak a keveréséről van szó, s ezért egészen más eredményeket kapunk ilyen módon, mint a színeknek föntebb ösmertetett additív szintézise vagyis összetétele útján. Amíg az additív keverés alkalmával a kiegészítő színek együttesen szürkésfehéret adnak, a pigmentekkel való ilyes keverés alkalmával feketét kapunk. A komplementáris vörösnek és zöldnek, narancs-színnek meg kéknek, sárgának és ibolyának stb.-nek ilyes festőanyagokból való összekeverésekor azért áll elő az említett fekete szín, mert a második festőanyag elnyeli azokat a színsugarakat, amelyeket az első pigment reflektál vagy átereszt. A keverés következtében tehát az eredeti fénysugaraknak nagyobb része semmisül meg, mint amennyit egyetlen festőanyag egymagában megsemmisítene. Ép ezért nevezik a pigmentszínek keverését szubsztraktív szintézisnek, magyarra fordítva: kivonatos összetevésnek.

Szulfitcellulóz: l. Cellulóz.

Szuperregal: a 10-es papirosnagyság (50:70 cm) régi elnevezése.

Szuperrevízió: a géprevízió után esetleg következő, az ebbeli javításokat ellenőrző legutolsó revízió.

Szuprematizmus: a konstruktivizmus (l. o.) elnevezésű művészeti iránynak egy újabb változata; képhatású ábrázolatokat komponál össze a négyszögből, vastag vonalakból, meg a körből. Rendes színei: a fekete, fehér és a vörös.

Szűcs Lajos: a szabadságharc idején a hivatalos «Közlöny» szedője, majd sokat emlegetett népénekes volt a kerepesiúti Belezney-kertben. A nyolcvanas években visszatért a szedőszekrényhez és mint az «Egyetértés» szedője halt meg a 90-es évek elején.

Szürke lemez: l. Papiroslemez.

Szürke skála: Ostwald Wilhelm állapította meg tudományos alapon. Ez a skála praktikussági okoknál fogva csak nyolc árnyalatot ragad ki a fekete meg a fehér közötti átmenetek végtelenségéből.

Szürke színek: Az összes szürke színek kikeverhetők a fehérből és a feketéből. Mennél több feheret veszünk hozzá: annál világosabb lesz a szürke színünk; mennél több feketét: annál sötétebb. Ennélfogva bármely szürke árnyalat is a legpontosabban meghatározható a benne foglalt fehérség arányszáma által. Teljesen fehér és fekete fölületeket azonban színezés útján nem tudunk előállítani; a legfehérebb papirosunknak is van néhány százaléknyi ú. n. feketeségtartalma, s viszont a legfeketébbnek látszó tónusban is találunk valamicske fehérségtartalmat.

T

Tabella (latin): a. m. kis tábla, táblázat.

Táblázatok nyomtatása: A táblázatos (tabelláris) munkák főanyaga a vonal, lénia. A tökéletes táblázatnyomtatás első kelléke a nyomóhengerek célszerű borítása. Minthogy a táblázatokban szedett vékony léniák nagyon érzékenyen reagálnak a legparányibb nyomáserősségre is, a borításnak keménynek és erősen feszesnek kell lennie, különben a léniák képe a szükségesnél vastagabbnak mutatkozik. Az egyengetés is gondos munkát igényel, mert a vékony lénia fölülete könnyen átmetszi a papirost. A táblázatok pontos nyomtatása a regiszternél kezdődik. Záráskor mindig egyenletes és megfelelő szorítást adjunk. A forma újból való kinyitásakor arra kell ügyelni, hogy a visszazárás ugyanolyan erősségű legyen. A léniákat érintkezési pontjaikon kézzel vagy puha fával összetoljuk. A táblázat legtöbbször két részbe szedve (külön a függőleges, külön a vízszintes rész) kerül a gépbe, ezért a mértéket és illesztékeket, valamint az ívfogókat a legpontosabban állítjuk be. A táblázat nyomtatásának a következő módjai ismeretesek: 1. Átlövéses módszer («Umschlag»), amikor a függővonalas rész egyszeri nyomtatás után helyet cserél a vízszintes résszel; 2. beforgatás («Umdrehen»), vagyis a már egyszer nyomtatott ívéket oly módon fordítjuk át, hogy a fej a lábhoz és viszont nyerjen elhelyezést; itt a vízszintes vonalakból álló forma már ellenkezőleg, tehát fejjel lefelé zárandó; 3. buktatás («Umstülpen»), vagyis az ívek oly módon való felállítása, hogy a már nyomtatott fölület alul legyen, de az ívfogókhoz a papiros másik, átellenes széle kerüljön. Tökéletes soregyent igénylő munkáknál mindig ajánlatosabb a forma átzárása, mint a befordítás vagy buktatás, mert a legtökéletesebb vágógép sem képes például ezer ív papiros pontos megvágására, amennyiben a felső réteg finom fokozatokban kisebb, vagy pedig nagyobb lesz («Spitz»). A vízszintes («quer») vonalak rendszerint finomabb és kevesebb mennyiségű szedést jelentenek, ezért ezek festékezését lehelletszerűen állítjuk be. Ügyelni kell a festékező hengerek nagyon finom beállítására, mert a mélyenjáró hengerek nemcsak hogy lerakják a keresztben futó léniák oldalára a festéket, de az éles léniák a henger anyagát is keresztülvágják, miáltal a rendes festékezés elképzelhetetlen. A kinyomtatott íveket ajánlatos nem pontosan egymásra kirakni, hanem kisebb csomagokba előállítani, hogy a lehúzódás biztosan elkerülhető legyen. ei

Táblázatszedés: A különböző rovatoknak egy bizonyos meghatározott célból való, világosan áttekinthető, zárt egységbe foglalása a táblázat. Ez — a fej és a láb összetételéből szerkesztve — tipográfiai visszaadása szerint általában vagy vonalas szerkezetű és ügyviteli célból a lábrovatok utólagos kitöltésére szolgál, vagy pedig a lábrovatok is szöveget, illetve számoszlopokat tartalmaznak. A táblázatszedés főelemei a pontos tipométriai számítás és a célszerű, valamint rendszeres beosztás. A táblázatszedés egyik legnehezebb teljesítménye például a menetrendszedés. Az ügyes helykihasználás érdekében itt a legkisebb és legkeskenyebb betűfajták felhasználására és a legötletesebb beosztásra van szüksége a sikeres munkára törekvő szedőnek. Ezzel szemben a főleg vonalas összetételű hatósági és magánjellegű ügyviteli táblázatok szedése már sokkal egyszerűbb. A szedés megkezdése előtt jól átta-

nulmányozzuk a kéziratot és az előirányzott szélességhez képest megállapítjuk az egyes rovatok tipográfiai méreteit. Igen racionális és megbízható módja ennek az, ha ezt a munkát a táblázat szélességére kizárt sorjázóban úgy végezzük el, hogy az egyes rovatnagyságokat a közbeeső vonalak beillesztésével cicerós kvadrátokkal és sorzáró darabokkal jelezzük. Ennek alapján főleg a sok rovatból álló táblázatok szedésmenete megbízhatóbban folyik, amennyiben minden következő rovatnagyság a fentebb említett cicerós beosztásról leolvasható. A táblázatfej szélessége külön formába szedett harántvonalzat esetében csak az egyik keretvonal hozzáadásával menjen ki ciceróra, miáltal a harántvonalzat a keretvonalat nem lépi át, hanem a táblázatban pontosan bele fog illeni. A fej magassága a beszedendő szövegtől, továbbá attól a feltételtől függ, hogy a fej és a láb méreteiben harmonizáljon. A fej szövegét vízszintesen szedjük, kivéve, ha a rovat a szöveghez képest túlkeskeny. Ez esetben a szöveget a fejben függőlegesen, alulról fölfelé olvashatóan helyezzük el. Minden önálló rovatcímet nagybetűvel, az értelem szerint összefüggő rovatok szövegét kisbetűvel kezdjük, a szöveg végén írásjelet mellőzünk. A táblázatok szebb tipográfiai képet mutatnak, ha a harántvonalzatot külön formaként nyomtatjuk. Ha kötve vagyunk a beszedett harántvonalzathoz, akkor is a fej és láb közötti elválasztó vonal legyen végigszaladó. Általában ne törjünk meg vastag vonalat vékonyabbal. A figyelmes és értelmes táblázatszedő gyakran megkönnyítheti munkáját, ha a táblázatot átgondoltan szedi. Az alábbi példa mutatja, hogyan egyszerűsíthető — bizonyos változtatás szabadsága mellett — valamely táblázat, ami ezáltal egyúttal áttekinthetőbb lesz. sza 2

Tableau (francia): a. m. csoportkép, csoportosítás.

Tábor János: grafikusművész; született Pécsett 1890-ben. Az Iparművészeti Iskolának a neveltje; végigjárta annak több szakosztályát. Volt textilművész, templom-

Mikor	Kiviteli cikk	Mennyiség	Arány
1925/26. évben	vasérc	25.000 tonna	100%
1926/27. „	kőszén	20.000 „	80%
1927/28. „	aluminium	5.000 „	20%
1928/29. „	ujságpapiros	5.000 „	20%

(Helytelen.)

Mely évben	Kiviteli cikk	Mennyiség tonnákban	Százalékos arány
1925/26	vasérc	25.000	100
1926/27	kőszén	20.000	80
1927/28	aluminium	5.000	20
1928/29	ujságpapiros	5.000	20

(Helyes.)

festő, illusztrátor, tervezett minden elképzelhető holmit, s végül a grafikánál, szorosabb értelemben véve a tipográfiánál állapodott meg. A háború után művészeti munkatársa volt a Wózner Ignác irányította Magyar Nyomdászatnak, majd a Magyar Grafikának is. Előadója volt több éven át a továbbképző szaktanfolyamnak. Önálló kiállításai is voltak.

Tabulátor: táblázatcsináláshoz való készülék.

Tacheotype: a maga idejében igen híres szedőgép. A dán Sörensen 1847-ben kezdett hozzá szerkesztéséhez. 1855-ben megjavította és kiállította a párizsi világkiállításon, ahol nagyobb kitüntetésben lett érette része. A gép két fő-fő részre oszlott: a klaviatúrás asztalra, amelynek közepén fölfordított tölcsér volt, s az e fölött levő kettős hengerre. Az alsó volt a szedő-, a felső pedig az osztóhenger. Mind a kettőn az ábécé meg az írásjelek számának megfelelő mennyiségű sárgarézrúd volt, amelyeken az egyes betűk sorakoztak. Minden billentyű-nyomásra egy-egy betű csúszott le a rudak valamelyikéről. Sörensen legnagyobb érdeme az új önműködő osztó szerkezet föltalálása. A betűk mindegyikének más-más volt a szignatúrája, s ennek a révén osztódott a szedés széjjel, amennyiben minden egyes betű addig forgott az osztógép sablónján, míg a helyére nem talált.

Tachitipia: a berlini Fischer Gusztávtól 1890-ben föltalált, s az emdeni Gerhard Antaltól 1900-ban megjavított eljárás könyvnyomósajtón nyomtatható lemezek gyors elkészítésére. A rajzot dextrinnel és krétaporral kevert tintával sima kartonpapirosra rajzoljuk. E tintának az a tulajdonsága, hogy megszáradása után is kidomborodik a papirosáról, s akkor a megszokott módon nyomtatólemez stereotipálható róla.

Tachitype: egyes betűket szedő és öntő gép volt Amerikában. Föltalálójától, Johnson Franktól a Linotype-társaság a gépet szabadalmastul-mindenestül megvette.

Tachométer: a. m. forgásmérő; a mótor tengelyforgásának sebességét mérő készülék.

Tágítás aránya (szedésnél): l. Ritkítás.

Tágítók: l. Ürtöltők.

Tahy Gyula: Zala vármegye 1842-ben alapított egerszegi nyomdájának faktora. 1848-ban megvásárolta a nyomdát, amelynek impresszumain Tahy holta után özvegye, Rozália nevét olvashattuk évtizedekig.

Taille-douce: franciául a. m. rézmetszés.

Takaró festékek (födő festékek): l. Könyvnyomdai festékek.

Talbot Vilmos: angol tudós, szül. 1800-ban. Ő találta föl a papirosfotografálást, amit róla talbotípiának is neveznek. Állítólag már 1834-ben találta volna föl, de a Royal Societyt csak 1839-ben tudósította felőle. Számos, a fotográfiát meg a fotomechanikus sokszorosító eljárásokat tárgyaló értekezést írt.

Talbotípia: 1. a heliogravűr (l. o.) Talbot-tól föltalált legrégibb előállítási módja; 2. így nevezik különben a papirosfotografálást is, amelyet szintén Talbot talált föl.

Taliga: a nyomtató sajtónak az a része, melyen a forma nyugszik, s mely nyomtatáskor a nyomólap (tégely) vagy a nyomóhenger alá tolódik.

Talon (francia): a. m. részvényszelvény.

Tanay Frigyes: nyomdászból lett színész, Tanay Ödönnek, a hetvenes évek «Ellenőr» című pesti napilap tördelőjének a fia, szül. 1875-ben, megh. 1924-ben. A betűszedést a Pesti Könyvnyomdában tanulta, de rövidesen színész lett. A Vígszínház kiváló jellemábrázolója volt.

Tanay József: szül. Békésgyulán, 1857-ben, megh. 1929-ben. Dobay János aradi nyomdájában tanult 1871-től, majd Budapestre jött, ahol (1875) a Pesti Könyvnyomda Rt.-nál volt szedő. 1879-ben korrektor, 1886-ban helyettes művezető, 1892-ben tényleges művezetője, majd a vállalat aligazgatója lett. Szerkesztője volt a Typographiának 1882 február havától 1883 április haváig, továbbá a Magyar Nyomdászok Évkönyve 1883-iki első évfolyamának is. Munkatársa volt a Nyomdászok Közlönye két évfolyamának is (1883—84), a Grafikai Szemlét pedig alapításától fogva (1891) ő szerkesztette 1910-ig, a Könyvnyomdászok Szakkörének elejétől fogva ő volt az elnöke. Épúgy a nyomdászdalkörök legjelentékenyebbjének, az Ébredés-nek is.

Táncos kerék: a körjáratú gyorssajtónál a szilárdan álló, nagy kerékben forgó és a nyomóalap mozgatását végző kisebb kerék.

Táncsics Mihály (Stancsics): szül. 1799-ben, megh. 1884-ben. 1848 március 15-én a nép az akkor sajtóvétségért börtönben sínylődő Táncsicsot kiszabadította. Majd képviselővé lett. «Munkások Ujsága» című híres hetilapját 1848 május 25-ig az Egyetemi Nyomda állította elő, de akkor Táncsics nyomdát szerzett, s három segédjével maga állította elő a lapot. Később a példányszám erős emelkedése következtében a gyorssajtókkal is rendelkező Kozma Vazulnál, majd meg Lukács Lászlónál kellett nyomtatnia az ekkor már hetenként kétszer megjelenő lapot. Világosság után sokáig bujdosott. Ujra börtönbe került, ahol megvakult.

Tanglerlapok: l. Carreaugráfia és Zselatinlemezek.

Tanítómester (ném. Gespan): a tanulót szegődtető nyomdászmester, valamint a tanuló szakbeli oktatásával megbízott segéd. A könyvnyomtatás első századaiban nagyon komolyan vették az inastartással járó kötelmeket. A lipcsei 1606-i nyomdászrendtartás például kimondja, hogy ha a mester nem foglalkozhatik az inasának oktatásával állandóan: valamelyik segédet kell azzal megbízni. Ezért két tallér díj jár a segédnek. Ha nyomtatómunkásnak készült a fiú: a kioktatásával megbízott segéd köteles volt őt a formátumkészítésre, az egyengetésre és az ezekkel kapcsolatos összes munkafogásokra megtanítani; ha pedig szedő kellett hogy legyen belőle: addig kellett őt oktatni, amíg bármicsoda kézirat után is gyorsan és hibátlanul szedni nem tudott, s korrektúrát és revízió-csinálást is rája nem lehetett bízni.

Tanműhely: l. Nyomdászati Tanműhely és Sokszorosítóipari tanonciskola.

Tanonc-oktatás: l. Sokszorosítóipari tanonciskola és Szakiskolák.

Tanonc-skála: első nyomát már a 16. században találjuk. Erzsébet angol királynő egy 1585-i rendelete kimondja: «Hogy a nyomdászok túlságosan nagy száma lecsökkenthető legyen, a főnöki egyesülés elöljáróinak három, a jobb tipográfusmestereknek («livery») két és a kevésbé jóknak («yeoman») egy inasnál többet tartaniok nem szabad. Az egyetemi nyomdászok is csak egy-egy inast tarthatnak.» — Numerus clausust teremtett az angol könyvnyomtatásban Erzsébet királynő 1585-i rendelete, amely egyszersmind kimondta, hogy minden nyomdász köteles a főnökegyesület tagjává lenni. A rendelet megszabta a városok nyomdáinak számát, tilalmazva új sajtók fölállítását mindaddig, amíg «a nyomdák mostani nagy száma a kívánatos arányra le nem apad».

Tanonc-szerződés: a tanonc szülője és a tanonc kiképzésére vállalkozó tanítómester között a tanonc kiképzésére vonatkozó föltételeket magába foglaló okirat.

A szerződést az Ipartestület előtt kell megkötni és annak tartalmaznia kell, hogy a tanítást vállaló mester vagy iparos milyen föltételek mellett vállalkozik a tanonc kiképzésére. A tanoncszerződésben meg kell állapítani, hogy a tanonc élelmezéséről, ruházatáról és szállásadásáról ki gondoskodik. Fontos része a tanoncszerződésnek a tanulási idő. A nyomdászszakmában ezt a kereskedelmi miniszter 1925. évi 62.924. számú rendelete különlegesen szabályozza és ezek szerint a sokszorosító iparban a tanulási idő tartama: azoknál a tanoncoknál, akik érettségi bizonyítvánnyal rendelkeznek, két év; azoknál, akik valamely középiskola vagy polgári iskola hat osztályát sikerrel elvégezték, három év; azoknál pedig, akik ennél kisebb iskolai képzettséggel rendelkeznek, négy év. A sokszorosító iparban ennél a megállapítottnál sem rövidebb, sem hosszabb tanulási időt kikötni nem szabad. Ha mégis megtörténne, az semmis. A tanoncszerződés három példányban állítandó ki. Illetéke jelenleg: 4 pengő.

Tanoncvédelem: l. Szakszervezet.

Tanoncvizsga: célja a tanonc tanideje alatt tanusított előmenetelének megállapítása. A tanoncvizsga kérdése Magyarországon még nincs törvényileg rendezve. A nyomdászszakmában az Ipartestület meghonosította a tanoncvizsgát és lehetőleg időszakonként vizsga alá vonja a tanoncokat és a vizsga eredményéhez mérten teszi meg intézkedéseit. Ha a tanonc előmenetele a tanmester hibájából nem megfelelő, erre a körülményre a tanmester figyelmét felhívja, figyelmeztetvén őt az alkalmazható megtorló intézkedésekre. hk

Tanulási idő: régente helyenként és koronként változott; Németországban a 16—18. században négy, öt vagy hat esztendő volt, Angliában többnyire hét — valóban nehéz, sok «servitia domesticával» és gyakran nyers bánásmóddal is terhelt — esztendő. Tanulóéveit ha végre lemorzsolta az inas; bizonyítania kellett, hogy a kellő szakismereteket és ügyességeket elsajátította. Ha pedig erre képtelen volt: a tanulóidejét megtoldották még egy fél, avagy egész esztendővel is.

Tányéros festékezés: az asztali festékezés egyik formája. Tégelyes sajtókon, meg a kézi sajtó némely fajtáján használatos. A nagyobb gyorssajtók festékező asztalától a vasból való tányér kerek volta különbözteti meg.

Tapéta-nyomtatás: külön arravaló rotációsokon készül; a finomabbja kromolitográfiai úton is. A tapéta-rotációson egy dobnak nevezett és nemezzel meg vászonnal bevont nagy középső henger viszi magával a végnélküli papirost. Körötte vannak a mintázatos formahengerek, ezek mindenikére «végnélküli» elrendezésű nemez viszi rá a maga más-más színű festékét. A tapéta-nyomtatáshoz rendszerint enyvvel kevert földfestéket használnak, ami igen gyorsan szárad. Amennyiben alapozni is kell a tapétát: ez külön «kenő»-gépen történik, ugyancsak enyves földfestékkel. Fényezése vagy úgy megy végbe, hogy a felületét sikporral kefélgetik; vagy pedig úgynevezett «frikciós» kalanderen vezetik át a tapétát. E kalander különböző gyorsasággal futó acél- meg papiroshengerekből áll; a gyorsaság különbözősége a közbül futó papiros erős dörzsölődését idézi elő, aminek következtében a tapéta színei ragyogó fényt kapnak. A tapéta-nyomtatáshoz szükséges formahengereket régebben vésés, újabban főkép maratás útján állítják elő, s galvanosztégia útján keményítik.

Tara (olasz): a. m. göngysúly, a bruttó és nettó súly különbsége.

Tarifa (olasz): a. m. jegyzék, díjszabás, árszabály.

Tarifa-hivatal: l. Árszabályhivatal.

Társaskörök: céljuk Budapestről a perifériákra kiszorult nyomdászok körében a szolidaritás érzetét táplálni. Az első ilyen társaskör «Újpest-Rákospalotai Könyvnyomdászok Társasköre» címmel 1926-ban alakult. Második volt a «Pestszenterzsébeti Könyvnyomdászok és Rokonszakmabeli Munkások és Munkásnők Társasköre»; a harmadik 1934-ben kezdte meg működését a «Rákosszentmihály-Sashalmi Könyvnyomdászok és Rokonszakmabeli Munkások és Munkásnők Társasköre» címen, 1936-ban alakult a «Kispest-Szentlőrinc és Környéke Grafikai Munkások és Munkásnők Társasköre».

Tartalékmagazinok: l. Split-magazinok.

Tasztatúra (latin): a. m. billentyűzet (a szedőgépeken).

Tauchnitz Károly: 1796-ban nyomdát alapított Lipcsében s amellett antik klasszikusok stereotip kiadásával is foglalkozott. Fia, Keresztély a nyomdát 1865-ben eladta s 4 és fél millió márkányi vagyonát a városnak adományozta. Egyik rokona, Bernát 1837-ben alapított nyomdát, szintén Lipcsében s egyebek közt ő indította meg a «Collection of British authors» című, még ma is megjelenő többezer kötetes gyüjteményt is.

Tausz Sándor: szül. 1879-ben. A Wessely-féle kemigráfiai intézetben tanult. A Franklin-Társulatnál színedző volt, majd üzemvezető König és Bayernál. Azután Párizsban és Strassburgban dolgozott. Visszatérte után előbb a Sokszorosító Ipar Rt. igazgatója, azután a Pallas-nyomda kemigráfiai, litográfiai, offset- és mélynyomtató osztályának igazgatója. Ő találta föl a maratott cinklemez kőre való közvetlen átnyomtatásának a módját, amit később a német Reisacher szabadalmaztatott. Három- és négyszínű autotípiát is ő nyomtatott nálunk offseten először. «Kontratype» kliséivel nagy sikert ért el. A modern szövet- és selyemnyomtatásban most jó 80%-ig uralkodó «rolfot»-eljárás szintén az ő találmánya. Értékes dolgozatai főleg a Magyar Grafikában és Magyar Nyomdászatban jelentek meg. Önálló szakmunkája: «A cinkmaratás». Lexikonunknak is munkatársa, a tanonciskolában pedig szakoktató.

Távíró (telegráfia): Az elektromos áram mágneses hatásainak egyik legfontosabb alkalmazási területe a távíró. Minden távíróberendezés két főrészből áll, az adó- és a vevőkészülékből. A két különböző helyen felállított készüléket elektromos vezeték köti össze, amelybe áramforrás van bekapcsolva. A Morse-rendszer a legelterjedtebb, amelynél, ha az adókészülék útján az áramot hosszabb vagy rövidebb ideig zárjuk: a vevőkészülékre erősített papirostekercsen vonalak és pontok keletkeznek (a Morse-jelek, amelyekből tetszés szerint állíthatók össze az abc betűi). Újabban a Hughes-rendszerű készülékek útján már nem jeleket, hanem kész betűket továbbítanak. A nagy távíróforgalom kívánatossá tette a távírászat gyorsítását. A legteljesítőképesebb készülék a magyar Pollák—Virág-féle gyorstelegráf, amellyel 1 óra alatt 120.000 szót lehet továbbítani, míg a Siemens—Halske-féle rendszerrel csak 20.000 szót. Heinrich Hertz volt az első, aki a híres angol fizikusok, Faraday és Maxwell által már sejtett elektromágneses hullámszerű és továbbterjedő rezgését a mindent betöltő éternek kísérleti úton bebizonyította. Az ő további kísérletei azt is igazolták, hogy ily, a fényhez hasonló gyorsasággal és hullámszerűen terjedő elektromos rezgéseket jeladásra is föl

lehet használni. Hertz kísérletein lassankint így alakult ki a drótnélküli szikratávíró mai rendszere. Marconié az érdem, hogy a célnak legmegfelelőbb készülék-rendszert feltalálta, úgy hogy a drótnélküli szikratávirászat az emberiség üdvére működhetik.

Távlati rövidülés (perspektíva): Ennek megvannak a maga törvényei, s minden tárgynak minden helyzetben úgyszólván mértanilag ki lehet számítani a papirosra vetett pontos képét.

Tavotta-zsír: l. Gépzsír.

T. C.: nyomtatott körleveleken a. m. «teljes című».

Technika (görög): a. m. művészet, ügyesség.

Technikai fametszet: l. Fametszés.

Technikai stílusok: minden anyagnak megvan a maga technikája, s a stílusnak e technikához kell igazodnia.

Tégelyes sajtók: ezeknél a nyomtatást két sík lap: a tégely (jobb képzésű, de eddig be nem vett mesterszóval: nyomótalp) meg a nyomóalap végzi. Ebbe a csoportba tartozik a kézi sajtó meg a tégelyes gyorssajtó. Néhány félbemaradt próba-szerkezetet leszámítva: jobbára kisebb terjedelmű gépek, mert az a viszonylag óriási erőszükséglet, amelyet az egész formának egyetlen időpontban való lenyomtatása igényel: lehetetlenné, vagy legalább is nem kifizetődővé teszi a tégelyes sajtóknak nagy formátumúakká való átépítését. Ezért a jelenleg szerte használatban lévő ilyen gépek főleg kisebb nyomtatványok előállítására alkalmasak. Négyféle fajtájuk alakult ki. Legelterjedtebbé vált a Degener Frigyestől föltalált kis «amerikai gyorssajtó», a Liberty, de lassankint közhasználatúak lettek a Gally Merrit John sajtói, meg a gyártásuk helyéről elkeresztelt «bostoni» rendszerű présekis, amelyek mellett a Gordon Geo rendszerű gépeket is igen használják, főleg Angliában és Amerikában. Ezeken a tégelyes sajtókon kívül később itt-ott még az ú. n. könyökemeltyűs tégelyes prés is használatba került.

Téglalap (rossz képzéssel: téglány; *latinosan: oblongum*): az egyenlőtlen oldalú derékszögű parallelogrammának újabban használt neve.

Tekercspapiros: l. Rotációs papiros.

Telautográfia: írásnak és rajzoknak telegrafálás útján való továbbítása, illetőleg reprodukálása; Edison találmánya.

Telefón (távbeszélő): a hanghullámoknak elektromos áram útján való továbbítására szolgáló készülék. Lényegileg az indukción alapul a telefón is. A kiinduló ponton a hanghullámok elektromos hullámokká alakulnak, hogy a vevőállomáson újra hanghullámokká alakuljanak. A telefónkészülék azon a fölfedezésen alapszik, hogy egy elektromágnestekercs vasmagja az áram megszakítása által hangzóvá tehető. A telefón tökéletesítése Bell és Siemens nevéhez fűződik.

Telefotográfia: a. m. messzeségbe való fotografálás.

Telegdi Lajos: 1857-ben újonnan berendezett tipográfiát állított Debrecen városában. A vállalat cége volt: «Okolicsányi és Társa».

Telegdy Miklós: a nagyszombati tipográfia alapítója. 1577-ben vásárolta meg a jezsuiták Bécsben levő, 1565-től szünetelő tipográfiáját — ezer forintot adott érte —, s azt Nagyszombatba szállíttatva, megkezdte véle a maga vallásos és polémikus iratainak a nyomtatását. 1586-ban halt meg.

Telegdi Pap Sámuel: l. Pap Sámuel.

Telegrafnoje Agenstvo Szovjetszkovo Szajuszsza (rövidítve: TASS): a szovjet-únió távirati ügynöksége.

Teletype Setter: az amerikai Ganett Frank s Morey Walter által föltalált «távolban szedő» gép. Elgondolása az, hogy e szedőgépen

ha mondjuk Washingtonban egy szedő billentyűzik: a rádióhullámok közvetítésével — tehát szinte automatikusan — ugyanaz a szedés elkészül száz más város ezernyi ujságnyomdájának «Teletype Setter»-ein is.

Telített szín: az a szín, amely a legnagyobb fokban felel meg a nevének. «Telített kék» például az, amelyet kékebbnek el sem tudunk már képzelni. Megjegyezzük azonban, hogy a legragyogóbb kékségnek is megvan a maga jelentős mennyiségű természetes «feketeségtartalma», amit semmiféle technikai mesterkedéssel sem tudunk már lejjebb csökkenteni. A sárga színnél ez a természetes feketeségtartalom a legkisebb, de itt is kitesz még vagy tíztizenkét százalékot.

Tellière: 33:44 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Temesvár nyomdászata: Az első engedélyt tipográfiára Heimerl Mátyás József kapta 1769-ben. 1787-ben a nyomdát Slovacsek Antal vette meg, akinek utóda 1792—1806 között Jónás Jakab János lett. 1807—1830 Klapka Károly Józsefnek (l. o.) volt nyomdája, melyet Beichel József vett meg. 1847-ben Hazay Ernő alapított nyomdát, kit 1849-ben köztársasági lapjáért halálra is ítéltek, de külföldre menekült. A kiegyezés után kegyelmet kapván, hazajött, s három izben országgyűlési képviselőnek is megválasztották. 1919-ben 11, 1935-ben 21 nyomdája van Temesvárnak. ls

Temetés: a betűszedők nyelvén az a szedésbeli hiba, amikor is több szót, esetleg sorokat kifelejt a szedésből. Ellenkezője a «lakodalom», amikor kétszer is megszed valamit.

Tempera-festékek: ezeknek a festőanyaga, vagyis pigmentje ugyanaz, ami a vízfestékeké, a kötőanyaguk azonban — tej és tojás sárgája vagy hasonló emulzió — olyan, hogy csupán friss állapotban oldható; fölkenve, megszáradása után részben vagy egészben oldhatatlan. Nagyon gyorsan szárad, úgyhogy az ecsetvonásokat nemigen lehet egymásba olvasztani; a tipográfiai színezés alkalmával különben ez — általánosságban — fölösleges is.

Temperatúra (latin): annyi mint hőmérséklet. Ennek egyenletessége a nyomdai munka szempontjából igen fontos. Hideg és nedves levegőben a festék nehezebben szárad.

Tempó: így nevezték a régi magyar nyomtató munkások a kézi sajtó dobját. A német Tympanból keletkezett.

Tempó (Griff): ama mozdulatok összessége, amellyel a kézi szedő az ólomtípust a betűszekrényből a sorjázóba viszi. Mennél egyszerűbbek és egyenesebb irányúak ezek a mozdulatok: rendszerint annál kevésbé fárasztó a munka. A gépszedésnél hasonló az eset; mentől símábban és lehetőleg valamennyi ujj igénybevételével billentyűzünk: annál kevésbé fáradunk el. A síma, nyugodt tempó a szedés mennyisége szempontjából is előnyös.

Tenákulum: fából keresztformára összerótt kézirattartó. A betűszedőknek hajdanában szinte nélkülözhetetlen szerszáma. Az alsó részén sróf vagy vasszög állott ki, aminél fogva a szekrényhez lehetett erősíteni. A rajta föl és alá tologatható villaforma részt divizórium-nak hívták; ez volt a sormutató.

Teperovits Lajos: szül. 1868-ban, fölszabadult 1895-ben Budapesten. Az Országos Bizottságnak, a Segélyző Egyesület választmányának, az árszabályt tárgyaló bizottságnak és a paritásos munkásközvetítő bizottságnak tagja. A betűöntők békéltető bizottságának alelnöke. A Betű- és Tömöntők Körének 1923 óta elnöke.

Tépődés (Rupfen): l. Festék melegítése.

Tercia: a 16 pontos betűnagyság megjelölése. A szó latinul harmadikat jelent. (V. ö. Mittel.)

Térelosztó gyakorlatok: a szabadkézi rajz oktatásának alapvető diszciplinája, amelynek a kézügyesítés és az arányérzék fejlesztése a célja. A függőleges és vízszintes léniák szabadkézzel való meghúzásának jó begyakorolása után a vonalaknak 2, 4, 8, majd meg 3, 5, 7 egyenlő részre való osztásával gyakorlatozunk, s ha e tekintetben a szemmértékünket kissé megerősítettük: apródonként rátérünk három- stb. szögeknek, köröknek, oválisoknak meg más egyéb geometriai formáknak a gyakorlására, majd ezeknek keretté, alapnyomatszerű háttérré stb. kombinálására.

Terhes Gyula: szül. Szamosujvárt 1882-ben. Ügyanott szedőtanuló az Aurora-nyomdában 1895—1899-ig. Huzamosabb ideig dolgozott Budapesten, Désen és Kolozsvárott. Rövidebb ideig Kassán és Szegeden. Ifjú segédkorától a szervezeti élet minden ágában vezetőségi tag. 1920 március 15-től a Romániai Grafikai Munkások Szövetségének titkára, a «Typograph» felelős szerkesztője.

Térképszedés: régi jó tipográfusok kedves ideája volt. A baseli Haas Wilhelm 1775-ben, a lipcsei Breitkopf 1777-ben lépett ilyes találmányával a nyilvánosság elé. A párizsi Didot 1820 és 1830 között 50.000 frankot költött ezirányú kísérletezésekre, 1839-ben pedig a bécsi Raffelsberger megszedte a magyar—osztrák monarchia postai térképét. A technika folytonos haladása csakhamar fölöslegessé tette az efféle próbálkozásokat.

Természetbarátok Turista-Egyesülete Nyomdász-Szakosztálya: lásd Sportalakulatok.

Terminológia: a. m. a mesterszók összessége.

Terminus technicus (latin): annyi mint mesterszó.

Terpentin: a tűlevelű fák kérgének megmetszése által nyerik, mint folyékony balzsamot, mely 15—30 százalék illó olajból (terpentinolaj) és körülbelül 70—85 százalék gyantából áll. — A könyvnyomtatásban, mint ismeretes, a formák mosására használják. Vázlatkészítésnél a könyvnyomdai színes festékekhez keverve, gyorsan megszáradó és a szokásos akvarellfestékeket kitűnően helyettesítő, igen jó festéket kapunk.

Területi arány (színeké): l. Színfölületek aránya.

Térzők: l. Ürtöltők.

Tessarotipia: a padovai Tessaro Angelótól feltalált eljárás neveknek, jegyeknek stb. térképekre való rányomtatására. Ez az ábécét különböző betűnagyságokban tartalmazó kis kerék segítségével történik. Ha átnyomófestéket használunk, a neveket kőre vagy cinklemezre is átnyomtathatjuk.

Tesserae signatoriae: l. Bélyegző.

Testino: a 8 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Testo: 15 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Tesztanyomtatás: a meglehetősen mélyre vésett negatív ábrázolatú fémlapoknak tesztába való nyomtatása. A pozitív képet mutató tesztát megszáradása után imádságos stb. könyveknek borítékául használták. A tesztanyomtatás a 14. század elején divatozott. Idáig mintegy 20 tesztanyomat ismeretes.

Tevan Andor: szül. Békéscsabán 1889-ben. A nyomdászatot odahaza tanulta, majd pedig 1907-től 1910-ig a bécsi grafikai főiskolának, a Graphische Lehr- und Versuchs-Anstaltnak volt a növendéke. Hazatérve Békéscsabára, saját üzemében igyekezett hasznosítani a tanulmányait. Mint kiadó is jelentékeny sikereket ért el.

Text: 16 pontos betűnagyság a hollandusoknál (a németeknél és nálunk: 20 pont).

Textus (németesen: text): a 20 pontos betűnagyság megjelölése. Az elnevezés valószínűen még Gutenberg negyvenkétsoros bibliájáról származik.

Thalwieser Antal: szül. Budapesten 1895-ben. Tanulási helye és ideje: Budapest, Első Magyar Betűöntöde rt., 1909—1913. Rövid megszakítással mind a mai napig az Első Magyar Betűöntödében kondícionál, mégpedig 1918-tól 1927-ig mint raktárnok, azóta mint üzemvezető. Szakirodalmi munkásságot a Magyar Grafikába írt szakcikkeivel fejtett ki. 1929—30. években a nyomdai munkások továbbképző tanfolyamának előadója volt és ugyancsak 1929-től kezdve technológus szakoktató a sokszorosítóipari tanonciskolában.

The Dow: amerikai szedőgép. A Kastenbein-féléhez hasonlított.

Theuerdank: az első fraktúr-betűs könyv címe. 1549-ben jelent meg. Mesterei: Andreae Hieronymus és Schönsperger Hans.

Thilo Jakab: a 17. század második évtizedében Nagyszebenben nyomdászkodott.

Thomas Márton: a nagyszombati nyomda ügyvezetője 1676 körül.

Thompson: chicagói szedőgépföltaláló; 1915 körül olyan szedő-öntő gépet konstruált, mely nagyjából a Monotype módjára, de Linotype-matricákról önt egyes betűket.

Thorne-féle szedőgép: l. Simplex.

Thotmic: Hunter és August fotografikus szedőgépe. Előbb «Monophoto» volt a neve. A billentyűzésre az egyes betűk lefotografálódnak; a film előhívása után cinklapra viszik át a szöveget, s offset-gépen nyomtatnak róla.

Tichy: könyvnyomtató-család. Ősc János Ferenc 1806-ban lett mármarosi Gottlieb Antal után a nagyváradi szemináriumi nyomda vezetője. 1809-ben vétel útján tulajdonosa is lett a nyomdának. Utóda volt János 1838-ig, ezé pedig Alajos. Az utóbbira Ákos következett, ki 1872-ig egyedüli tulajdonosa volt a nyomdának. Ez évben Hollósy Lajos könyvkereskedőt fogadta társául, aki 1874-ben a nyomdát egészen magához váltotta. — Ákos ugyanilyen nevű fia kiváló szakíró. Nagyváradon született 1864-ben, megh. 1901-ben. A kilencvenes években a Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság korrektora volt. Sokat írt a Grafikai Szemlébe; szerkesztette 1897-től 1901-ig a Magyar Nyomdászok Évkönyvét.

Ticket: (angol): a. m. cédula, jegy.

Tiemann Walter: német betűművész; 1907 óta készített medievális és fraktúr betűit európaszerte használják.

Tiflotipográfia: a vakok könyveinek nyomtatása; l. Braille-tipia.

Tilsch János: 1842-től 1849-ig a kolozsvári ref. kollégiumi nyomda bérlője. Nyomdászi és kiadói tevékenységéért a szabadságharc leverése után nehéz várfogságra ítélték.

Timofejevics Piotr: l. Mszticlavec Petro.

Tipizálás: l. Normalizálás.

Tipográfia: a. m. könyvnyomtatás. Valamennyi sokszorosító művészetnek és iparágazatnak az élén jár, valamennyi között a legáldásosabb hatású és legizmosabb a tipográfia, amelyet — mint közismeretes — a 15. század közepe táján talált fel Gutenberg (Gensfleisch) János. Maga a «tipográfia» szó későbbi keletű; a nagy föltaláló még nem használta, ő csak formákról meg patrónokról szólott a «Katholikon» kolofonjában. A «tipográfia» szót Veronai Bernát használta először 1493-ban. Újabban a «tipográfus» szó értelme mindinkább a betűszedőre redukálódik; a közkeletű francia «tipo» rövidítés pl. kizárólag szedőt jelent.

Tipográfiai fénynyomtatás: a bécsi Unger találmánya; a zselatinréteget hordó alap nem üveg, hanem ólom; a nyomtatás arra al-

kalmassá tett tégelyes sajtón történik.

Tipográfia, Nyomdászok Testedző Egyesülete: l. Sportalakulatok.

Tipográfus: a. m. könyvnyomtató.

Tipokrómia: színes képek nyomtatása könyvnyomdai sajtón.

Tipolitográfia: oly kőnyomat, melynél a szövegrész csirizes papirosra lehúzott könyvnyomdai szedés átnyomtatása útján készült.

Tipolitográfiai gyorssajtók: a hatvanas évek vége felé készültek, s némi ki-bekapcsoló meg átigazító munkával hol litográfiai, hol meg könyvnyomdai nyomtatáshoz lehetett őket használni. Valami különös hasznuk azonban e szerkezeteknek nem volt, s így csakhamar kivesztek abból a néhány nyomdából is, amely megvásárolt belőlük egy-egy példányt.

Tipométer: egy vagy több betű méretbeli ellenőrzésére szolgál. A 20, 24 vagy 40 cicerós hosszúságú alaprésze egy pontos végmérce után készül. Az alaplapot hosszméretében [illegible] alakban oldallapok, poﬁák határolják. Pontos méretet úgy állapíthatunk meg véle, hogy beléhelyezzük a betűket és mozgatásuk közben érzékelni igyekezünk, mint érinti a sornak két szélső betűje a poﬁákat, miközben hasonló szorosságot kell éreznünk, mint a végmércével, mely után a tipométer készült. [illegible]ls és ta

Tipométria: 1. a. m. betűrendszer; 2. térképcsinálás könyvnyomdai úton.

Tipométria és méterrendszer: átszámítási tételeit l. a 478—479. oldalakon.

Tiporadiográfia: a. m. röntgen-sugaras nyomtatás. Preparált papirost százíves rétegekbe rakva: az eredeti rajzot, kéziratot stb. röntgenes módon keresztülfotografálják rajta.

Típus: a nyomdászati szakirodalomban a. m. ólombetű.

Tissierográfia: a párizsi Tissiertől először alkalmazott nyomdászati eljárás rézmetszetes ábrázolatoknak könyvnyomó sajtón való sokszorosítására: A rézmetszetet litográfiai kőre átnyomtatják s az így támadt kép környezetét mélyre maratják, úgyhogy csak a rajz vonalai domborodjanak ki. A követ ekkor betűmagasságra emelik, hogy a könyvnyomtató betűivel együtt lehessen róla nyomatni. A marató szer rektifikált faolaj, sósav és alkohol keveréke; vigyázni kell, hogy a rajz széleit a marató szer meg ne támadja. Ezért védelmül kencével vonják be a széleket.

Tissnowa Márton: tudós cseh ősnyomdász. 1489-ben Kuttenberg városban fametszetes szép cseh bibliát nyomtatott. Később Prágába ment az egyetem filozófiai fakultásának dékánjául.

Tiszta színek: Két szín összekeverésekor kétféle tüneményt tapasztalunk; az egyik az, hogy a két színnek keveredéséből egy harmadik színtónus áll elő, a másik pedig: hogy az új szín tisztaság dolgában az eredeti színek mögött marad. Tiszta színnek a tarka tónusok közül azt nevezzük, amely telített, avagy fehérrel van világosítva, s feketeségi tartalma ennélfogva nem nagyobb a természetes aránynál. Mentől messzebbre esik a két összekevert szín a színkörön egymástól: rendesen annál kisebb az új színek tisztasági foka. L. még Kevert színek.

Titre (francia): a. m. cím, könyvcím.

Titulgeld: mókás elferdítéssel így nevezték a 16—17. században azt az áldomási összeget, amely a nyomtató munkásoknak pirosbetűs nyomtatásért járt.

Titulus (latin): a. m. cím, könyvcím.

Tolfel-féle eljárás: l. Kalkokemigráfia.

Toldy Ferenc: a magyar irodalomtörténetírás apja; szül. 1805-ben, megh. 1875-ben. Irodalmunk his-

Tipométria és méterrendszer átszámítása: nonpareille, petit, borgisz, garmond és cicerό sorok átszámítása méterrendszerre:

Sorok száma	Nonpareille mm.	Petit mm.	Borgisz mm.	Garmond mm.	Cicerό mm.
1	2 1/4	3	3 3/8	3 3/4	4 1/2
2	4 1/2	6	6 3/4	7 1/2	9
3	6 3/4	9	10 1/8	11 1/4	13 1/2
4	9	12	13 1/2	15	18
5	11 1/4	15	16 7/8	18 3/4	22 1/2
6	13 1/2	18	20 1/4	22 1/2	27
7	15 3/4	21	23 5/8	26 1/4	31 1/2
8	18	24	27	30	36
9	20 1/4	27	30 3/8	33 3/4	40 1/2
10	22 1/2	30	33 3/4	37 1/2	45
11	24 3/4	33	37 1/8	41 1/4	49 1/2
12	27	36	40 1/2	45	54
13	29 1/4	39	43 7/8	48 3/4	58 1/2
14	31 1/2	42	47 1/4	52 1/2	63
15	33 3/4	45	50 5/8	56 1/4	67 1/2
16	36	48	54	60	72
17	38 1/4	51	57 3/8	63 3/4	76 1/2
18	40 1/2	54	60 3/4	67 1/2	81
19	42 3/4	57	64 1/8	71 1/4	85 1/2
20	45	60	67 1/2	75	90
21	47 1/4	63	70 7/8	78 3/4	94 1/2
22	49 1/2	66	74 1/4	82 1/2	99
23	51 3/4	69	77 5/8	86 1/4	103 1/2
24	54	72	81	90	108
25	56 1/4	75	84 3/8	93 3/4	112 1/2
26	58 1/2	78	87 3/4	97 1/2	117
27	60 3/4	81	91 1/8	101 1/4	121 1/2
28	63	84	94 1/2	105	126
29	65 1/4	87	97 7/8	108 3/4	130 1/2
30	67 1/2	90	101 1/4	112 1/2	135
31	69 3/4	93	104 5/8	116 1/4	139 1/2
32	72	96	108	120	144
33	74 1/4	99	111 3/8	123 3/4	148 1/2
34	76 1/2	102	114 3/4	127 1/2	153
35	78 3/4	105	118 1/8	131 1/4	157 1/2
36	81	108	121 1/2	135	162
37	83 1/4	111	124 7/8	138 3/4	166 1/2
38	85 1/2	114	128 1/4	142 1/2	171
39	87 3/4	117	131 5/8	146 1/4	175 1/2
40	90	120	135	150	180
41	92 1/4	123	138 3/8	153 3/4	184 1/2
42	94 1/2	126	141 3/4	157 1/2	189
43	96 3/4	129	145 1/8	161 1/4	193 1/2
44	99	132	148 1/2	165	198
45	101 1/4	135	151 7/8	168 3/4	202 1/2
46	103 1/2	138	155 1/4	172 1/2	207
47	105 3/4	141	158 5/8	176 1/4	211 1/2

Sorok száma	Nonpareille mm.	Petit mm.	Borgisz mm.	Garmond mm.	Ciceró mm.
48	108	144	162	180	216
49	110 1/4	147	165 3/8	183 3/4	220 1/2
50	112 1/2	150	168 3/4	187 1/2	225
51	114 3/4	153	172 1/8	191 1/4	229 1/2
52	117	156	175 1/2	195	234
53	119 1/4	159	178 7/8	198 3/4	238 1/2
54	121 1/2	162	182 1/4	202 1/2	243
55	123 3/4	165	185 5/8	206 1/4	247 1/2
56	126	168	189	210	252
57	128 1/4	171	192 3/8	213 3/4	256 1/2
58	130 1/2	174	195 3/4	217 1/2	261
59	132 3/4	177	199 1/8	221 1/4	265 1/2
60	135	180	202 1/2	225	270

tóriájának boncolgatása és ismertetése útján sok könyvészeti és nyomdászattörténeti adatot is tárt föl. A M. Tud. Akadémia Évkönyveinek XIV. kötetében jó kis összefoglalását adta a magyarországi nyomdászat négyszázéves történetének.

Tollagi Adolf: a régi Népszínház nyomdászból lett kedvelt komikusa. A hetvenes évek vége felé tanulta ki a nyomdászatot Debrecenben, Kutasinál.

Tollfesték: a könyomdai fekete festékek általánosan használt elnevezése. E festék semmiféle anilines szépítő szert nem tartalmaz, mélyítése csak korom meg kék tömör festék hozzáadása által történik, nehogy «vízbe menjen» a festék.

Tollrajz: ennek számít a síknyomtatásban minden olyan vonalas, pontozásos avagy színfoltos kövi ábrázolás, aminél az íróanyag litográfiai tus. A kő fölületének símának avagy csak nagyon finoman szemcsézettnek kell lennie. Toll helyett fínomabbszőrű ecset is használható. A pontozásos fölületek gyorsabb előállítására mintázott kaucsukbélyegzőt, majd pedig kis gépezetet találtak ki. Kefével való permetezés útján is hatásos tónusok állíthatók elő.

Tolnai Simon: szül. 1867-ben Nagyváradon. Aránylag fiatalon, 1898-ban megalapította az immár világszerte ismert szépirodalmi és társadalmi hetilapot, a «Tolnai Világlapjá»-t. Azóta is kiadója és felelős szerkesztője ennek a lapnak, amely évről évre emelkedik színvonalban és elterjedtségben. Nagyobb kiadványai ezenkívül a «Párisi Divat» és a «Délibáb» című időszaki képes lapok, továbbá egész sor tudományos mű, mint «Tolnai Világlexikona», «Tolnai Világtörténelme», «A Műveltség Útja» és a számtalan szépirodalmi munka. Összes kiadványai az 1910-ben a Dohány uccában általa alapított szép nyomdapalotában készülnek, mely nyomda a legmodernebb rotációs nyomógépekkel és mélynyomtatási berendezésekkel van felszerelve. A Tolnai-nyomda rohamos fejlődése részvénytársasággá való alakulását tette szükségessé. Tolnai Simon vállalkozószellemének nagy része van abban, hogy a magyar nép széles rétegeit ránevelte az olvasásra.

Toló-mérő (Kernmass): állítható tipométernek is mondhatnók (l. Tipométer), amitől annyiban különbözik, hogy az egyik pofarész helyéből elmozdítható és a

beállítás helyén csavarral rögzíthető. A mérés úgyanúgy történik, mint a már említett tipométerrel. Több hosszúságban készül. Főképpen léniák gyártásakor a léniák hosszúságának, továbbá egyeztető és ellenőrző mérésekhez használják. ta

Toluol (metilbenzol): 110 Celsius fokon forr, színtelen, könnyen párolgó, gyúlékony, éteres szagú folyadék. A gyantákat, olajokat, zsírokat nagyon jól oldja. Kőszénkátrány lepárlásával állítják elő. A nyomdafestékiparban a mélynyomtatófestékek készítésénél igen fontos, mint a mélynyomtatófestékek kiváló oldószere. dr fj

Toluolmérgezés: a mélynyomtató üzemekben igen gyakori. Különböző bőrbetegségek, bőrszárazság, ekcéma a külső jelei. A belső jelenségek pedig szédülésben, fejfájásban, sápadtságban és gyomorbajban jelentkeznek. A toluolgázok ugyanis bomlasztják a vért, megtámadják és megölik a vörös vérsejteket. Védekezni a baj ellen legbiztosabban a toluollecsapó készülékkel lehet, ami igen jól kifizetődő berendezkedés a nyomda számára, amennyiben a fölhasznált toluol és xilol 80—90 százalékát is lecsapja és újra használhatóvá teszi. nli

Tolvajnyelv: majdnem minden nép nyelvében nemcsak a bűnözők különleges nyelve, hanem átvitt értelemben egyes nagyvárosok és egyes foglalkozási ágak jellegzetes kifejezéseinek összessége. A párizsi tolvajnyelvnek argot, a londoninak slang, a budapestinek jassz a neve.

Tolvay Imre: tudós jezsuita, aki a nagyszombati nyomda időrendben utolsó prefektusa volt 1758-tól 1773-ig.

Tomencsek János: a pesti Landerer-nyomda faktora. Az 1803. esztendőben bérbe vette a kalocsai érseki nyomdát évi 200 frt bérösszegért.

Tompa szög: a mértanban olyan szög, mely a derékszögnél (tehát 90 foknál) nagyobb, az egyenes szögnél (180 fok) pedig kisebb.

Tompított szín: az, amelyet valamely sötétebbel kevertünk. Ha a kobaltkékhez például fehéret vegyítünk: derített szín, feketének hozzákeverésével pedig tompított szín áll elő.

Tónus (magyarul elvétve színezet is): tágabb értelemben a képnek alapszíne, tekintet nélkül fényre vagy árnyékra. Szűkebb értelemben közönségesen így nevezik az egyszínes kép nagyobb világos helyeit és többszínes képeknél az egymásba átfolyó, illetőleg erejükben fokozódó színeket is. A tónusok megvannak ilyenformán az egyszínes képeknél is, de a többszínűeknél is. A tónusok világosabb vagy sötétebb voltának egymáshoz való viszonyíthatása végett megkülönböztetünk középtónusokat is. Féltónusos az olyan kép, amelynek alaptónusa nem teljesen födött felületű, hanem kockákból, sűrű vonalzásból áll. Ilyen például az autotípia.

Tónus-eltolódások: A festék fölhigítása következtében való hirtelen tónuseltolódások legjobban a sárgánál meg az ultramarinnál, legkevésbé a kékes-zöldnél és a kárminnál tűnnek szembe. A narancs-szín sárgássá lesz, ha fölhigítjuk, az ultramarin meg zöldessé, úgy hogy vörös hozzáadásával kell e színeket az eredetiségük felé visszatéríteni.

Tónusmegállapítás: l. Színek mérése.

Tónusos metszet: l. Fametszés.

Topográfia: Cronenbergtől föltalált eljárás térképek, kataszteri tervek s egyéb oly rajzokról való nyomtató-lemezek elkészítésére, amelyeknél az eredetitől való legcsekélyebb eltérésnek sem szabad előfordulnia. A fotográfiai fölvételhez előzetesen preparált tiszta tükörüveglemezt használnak; a fölvétel maga nedves úton

történik. A kapott negatívot jól megmossák és fény irányában érzékeny krómzselatinréteggel bevonják, majd pedig mérsékelt melegen megszárítva, 1—3 óra hosszat napfényre teszik, még pedig úgy, hogy a negatív képes oldalát fekete szövetdarabbal eltakarják s a világosságot hátulról eresztik rája. A lemezről ezután a krómot lemossák, majd timsós oldatban öblögetik. Újra megmosva, megszárítják, s glicerinnel átnyomásra alkalmassá teszik. A kőre való átnyomás után a rajzot mélyre maratják, mire aztán az eredetivel tökéletesen megegyező produkciók nyomtatása megkezdődhetik.

Topogravűr: keveset használt érdekes eljárás. Mint a szóösszetétel fele, a gravűr szó is mutatja — a rajzot ezen eljárásnál (úgy mint a litoheliogravűrnél is) belemaratják a kőbe vagy cinkbe, bár vajmi sekélyen, úgy hogy azért a síknyomtatásos eljárások közé tartozik.

Tótfalusi Kis Miklós: könyvnyomtató, betűmetsző és író, szül. Alsómisztótfaluban 1650-ben, meghalt Kolozsváron 1702-ben. Tanulmányait Nagybányán és Nagyenyeden végezte. 1677-ben rektornak ment Fogarasra, ahol három esztendő alatt háromszázötven tallért gyüjtött, ami alapját képezte volna az akkoriban szokásos külföldi akadémiázás költségeinek. Külföldi útján azonban munkája egész más irányba terelődött. A később nagyhírű enyedi tanár, Pápai Páriz Ferenc biztatta, hogy nézzen majd körül a nyomdákban is; Horti István is bátorította, hogy keressen odakünn a biblia kinyomtatására nyomdászt, sőt Tofeus Mihály erdélyi ref. püspök is biztatta, hogy csak vállalja a biblia nyomtatására való felügyeletet és korrektúrát; így történt azután, hogy el is indult Tótfalusi Kis Miklós Hollandiába, ahová akkortájt teológiára jártak a magyar diákok, volt is Utrechtben és Leydenben, de amikor elkerült Amsterdamba, teológiatanulás helyett beállt az akkor világhírű Blaeu nyomdájába. Fáradsággal és munkával ihletett három esztendő alatt megtanulta a betűmetszést, a betűöntést, a szedés- és nyomtatóműveletek minden fogását. Ekkor azonban rossz hírek jártak már otthonról, a biblia ügyét is mintha egészen elejtették volna és ezért *arra határozta el* magát, hogy saját költségén nyomtatja ki a bibliát. Késő éjszakáig öntötte a betűket magának is, jó árért másoknak is és ami pénz befolyt, azt mind a munkájába fektette. Nem lett volna semmi baja, ha csak a nyomdászmunkánál marad, de észrevévén a bibliában a sok sajtóhibát és a jócskán előforduló fordítási hibákat, megszólalt benne a nyelvtudós, elkezdte javítgatni a biblia korábbi magyar szövegét és itt kezdődik életének később drámaira forduló szerencsétlensége. Mialatt ő Hollandiában emberfeletti munkát végez, itthon hírét keltik, hogy meghamisítja a bibliát, amiért az amsterdami egyháztanács elé is idézik, az azonban inkább díséretre-, mint tilalmazásraméltónak tartotta a munkáját. 1685 májusában végre elkészül bibliájával, ami egyidőre lefegyverezte még az ellenségeit is. 1687-ben zsebbe férő alakban kinyomtatta az új testámentumot, majd Szenci Molnár Albert zsoltárfordítását is 4200-4200 példányban, a bibliát pedig 3500 példányban. Majdnem mindet bőrkötésbe köttette, dús aranyozással. Hogy az ehhez szükséges hatalmas összeget előteremthesse, betűmetszést, betűöntést és matricakészítést vállalt mások részére is (legjobb idejében egy tallért kapott egy-egy matricáért). Csináltatott betűket nála, a református ember-nél még XI. Ince pápa is a

vatikáni nyomda számára. 1689 őszén indult el hazafelé roppant poggyászával és sokszor életveszélyes kalandos utazás után hazakerült Erdélyországba, ahol nyomdát akart magának berendezni. Erről azonban lebeszélték avval, hogy vegye kezelésbe a ref. egyház nyomdáit. Így is történt. Kolozsvári, 9 esztendőre terjedő, könyvnyomtatói működése alatt közel száz mű készült nála. Tekintélyes szám ez, ha tudjuk, hogy a kiadványok között terjedelmes munkák is vannak. Kiállításuk mintaszerű, betűik ritka szépek és a nyomtatásuk is jó. Ekkor úgy látszott, hogy a sokat küzdött ember majd nyugalmasabb időknek néz elébe; ő maga is hitte ezt, mert elérkezettnek látta a családalapítás idejét, de megint csak az volt a baj, hogy nem bírt megmaradni csakis a nyomdászmesterség mellett. Minden nyomdászt ő a helyesírás szabályai letéteményesének tekintett, aki felel a kifejezések szabatosságáért. Megírta a magyar helyesírásról szóló nézeteit is, s evvel megint magára uszította régi ellenségeit. Voltak hiú, kicsinyes tanárok, akik nem bírták elviselni, hogy a nyomdásznak beleszóljon az ő dolgukba. 1697 körül különösen megnehezedett a sorsa a kolozsvári papok és tanárok féktelen gyűlölködése miatt. Erre megírta az «Apologia Bibliorum»-ot, amelynek előszavában ellenségei irígységéről és rosszakaratáról emlékezik meg, amivel újabb olajat öntött a tűzre. Most még jobban igyekeztek neki ártani, az egyházi tanácsot is ellene tüzélték, amely a nyomdát kivenni akarta a kezéből. Újra a toll fegyveréhez nyúl, megírja azt a különös munkát, a «Mentség»-et, amely életének és cselekedeteinek magyarázata kívánt lenni. A megsértett férfiúi önérzet feljajdulása volt ez az írás, amelyet a szenvedély adott tollára s amelyben szerencsétlenségére felemlítette Bánfi György erdélyi kormányzó nevét is. Most már nem volt menekülése, a kormányzónak elégtétel kellett, követelte a nyilvános bűnbocsánatot, az ú. n. eklézsiakövetést, a «Mentség» összes példányainak megsemmisítését és azt, hogy írásban vonja vissza állításait és ezt az írást nyomtassa is ki. Megtörtént. Kisnek engedelmeskednie kellett, de az eklézsiakövetés az életébe került. A lelki vihar letörte. Megszégyenítése után szélütés éri és három éven keresztül vonszolta még magát munkára képtelenül, amíg végre 1702 március 20-án a halál megváltja szenvedéseitől. Tótfalusi Kis Miklós, minden idők legnagyobb magyar nyomdásza, nagy volt mint ember, világhírű mint betűmetsző, örökemlékezetű mint nyelvtudós. Porai a kolozsvári temetőben nyugszanak. ká

Tóth Endre: 1844-től 1853-ig a debreceni városi nyomda ügyvezetője. Korábban (1834 körül) a kassai Werfer-nyomdában dolgozott, majd a pápai főiskola nyomdájának volt a faktora (1840—42). Debreceni provizorsága idejére esnek a szabadságharc izgalmai. Kitünő szakértelmével hallatlan munkamennyiséget bonyolított le akkor Tóth is, meg a személyzete is.

Tóth Ferenc: pesti nyomdász; fiatalon Debrecenbe került, 12 esztendős szociusi munka után 1817-ben a városi nyomda ügyvezetője lett. Megh. 1832-ben.

Tóth István: szül. 1832-ben, megh. a kilenevenes években. Trattner-Károlyinál tanult. 1848—49-ben honvéd volt. A szabadságharc leveretése után hosszabb ideig dolgozott Olmützben. Majd Egerbe került, hol 1860-ban az érseki líceumi nyomda technikai igazgatásával bízták meg. 1865 okt. 15-én megindította az első magyar-nyelvű nyomdászlapot, a havonként kétszer megjelenő «Guten-

berg»-et, amely 1867 decemberében szűnt meg. 1897-ben 10.000 koronás alapítványt tett az érseki líceumi nyomdában dolgozó szedők és nyomók javára.

Tóth János (jesztányi): az 1837. évben vette meg Szammer Mihály veszprémi nyomdáját és 1847-ig bírta azt, amikor is Ramazetter Károly lett a tulajdonosa.

Tóth Lajos: 1832-től 1843-ig a debreceni városi nyomda provizora. Tanulóéveit Debrecenben lemorzsolva, 1823-ban Budára ment az Egyetemi Nyomdába szedőnek és később Bécsben és Lipcsében dolgozott. 1827-ben hazajőve, szociusnak állott be a debreceni nyomdába. Provizorsága idején nyomdát alapított Miskolcon, ami később összeférhetetlennek bizonyult a debreceni ügyvezetőséggel. Tóth tevékenysége ettől fogva — 1852-ig — a miskolci tipográfiára szorult.

Tournes Jean: 16. századbeli lyoni könyvnyomtató, a francia könyvdíszítés ihletett mestere. Ugyanilyen nevű fia még őt is fölülmúlta művészet és tudományosság dolgában, de a kálvinizmushoz való hajladozása miatt el kellett menekülnie Genfbe.

Továbbképzés: a nyomdászmunkásság szakbeli továbbképzésére a Könyvnyomdászok Szakköre által 1901-ben létesített, majd a Könyvnyomdai Munkások Egyesülete által átvett intézmény. A tanfolyamok első esztendei a székesfőváros, majd a kereskedelemügyi minisztérium támogatásával a tapogatódzás jegyében folytak le; az első év szaktanítói Pavlovszky Alajos, Mitterszky József és Novák László voltak, akikhez később Fuchs Zsigmond is csatlakozott. 1904-től 1908-ig tanműhelye, úgynevezett kísérleti nyomdája is volt ennek az intézménynek. 1914-ben a világháború vihara a Szakkörrel egyetemben a szaktanfolyamokat is elsöpörte. 1923-ban — a Grafikus Művezetők Egyesülete élén — Wózner Ignác igyekezett a még mindig ájultságban heverő továbbképzésbe lelket verni, 1924-ben meg a Könyvnyomdai Munkások Egyesülete vette kezébe a szaktanfolyamok ügyét. Az intézmény eleinte paritásos alapra volt helyezve, később azonban egészen az Egyesület rezsijébe ment át a dolog anyagi feléről való gondoskodás is. Azóta — e Lexikon egyik szerkesztőjének, Novák Lászlónak a vezetésével — a munkaminőség kultuszának fő-fő letéteményesei e továbbképző munkacsoportok voltak és évről évre folyvást fejlődve és izmosodva: lehetővé tették minden egyesületi tag számára, hogy szakbeli képzettségének a szertefuralkodó munkamegosztásos rendszer okozta hiányosságain segíthessen. A tancsoportok száma az idők folyamán a körülmények és a lehetőség szerint változott. Állandó tantárgyak mindmáig: magyar nyelv és helyesírás, tipográfiai vázlatkészítés, ólom- és linoleummetszés. Voltak már művészettörténeti, kalkulációs, szakhistóriai stb. kurzusok is az intézmény keretében, s volt olyan esztendő, amikor négy gépmesteri és egy betűöntői tancsoport is működött a szedői csoportok mellett. Jelenleg (1936 tavaszán) csak négy a tancsoportok száma, de százon fölüli beiratkozott résztvevővel. Szakoktatók most az intézmény vezetőjén kívül: Dukai Károly, Kun Mihály és Wanko Vilmos.

Töltési István: könyvnyomtató, akit 1681-ben Debrecen városa a betűöntés megtanulása végett Belgiumba küldött. Hazajövetele után Rozsnyai János utódaképpen ő lett a debreceni városi nyomda vezetője, de már 1686-ban eltávozva Debrecenből, Komáromba ment s 1718-ig működött itten. 1705 nov. 5-én szabadalmat kapott az országszerte ismert «Komáromi Kalendárium» kiadására.

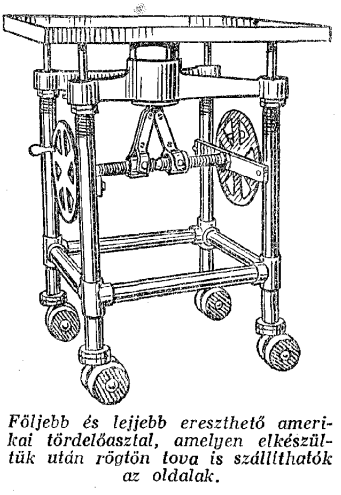
Tömbfűzés: a könyvkötői fűzőmunkának az a módja, amikor az íveket nem egyenként fűzik, hanem oldalról erős dróttal átütik. Igen olcsó eljárás, de viszont a könyv vagy füzet olvasásakor folyton viaskodunk a becsukódni akaró lapokkal.

Tömbszedés: l. Mesterszedés.

Töműntés: rosszképzésű magyar szó a stereotípia (l. o.) fogalmára.

Tömör szedés: a. m. ritkítatlan, «kompressz» szedés.

Tördelés: minden munkát, mely hasábokban kiszedve, a házi és szerzői javításon átment, nyomtatás előtt az előírt nagyságú oldalakká tördelnek. Tördeléskor összhangba kell hozni a papiros alakját és a rendelő kívánságát és az így megállapított nagyságra tördeljük az oldalakat olyképpen, hogy az oldalt ellátjuk oldalszámmal, s az oldalszám és a szöveg között egy üres sort hagyva, elhelyezzük a megállapított sormennyiséget. Az oldal végére szintén teszünk egy üres sort, hogy az oldalnak biztosabb tartása legyen. Ezt az üres sort felhasználjuk minden ív első és harmadik oldalán az ívjelzések (a mű címe és az ív folyószáma) céljára. Tördelésnél ügyelünk a címek és fejezetek ízléses beosztására. Ha a fejezetek külön oldalon kezdődnek, akkor az oldalt oldalszám nélkül hat-nyolc sornak megfelelő ürességgel kezdjük. Az oldalak számozása történhetik az oldal alján is a jobb- és baloldalon, vagy pedig az oldal alján középen. Ha képek fordulnak elő a szövegben, a sorokat úgy osztjuk el, hogy a kép alá mindig több szöveg kerüljön, mint fölébe. Az előforduló jegyzetet mindig az oldal aljára helyezzük. A szöveg és a jegyzet közé egy üres sort teszünk. Ha a jegyzet a megkezdett oldalon nem fér ki, a következő oldal alján folytatjuk. fm

Följebb és lejjebb ereszthető amerikai tördelőasztal, amelyen elkészültük után rögtön tova is szállíthatók az oldalak.

Török ábécé: az arabból fejlődött ki.

Török István: a kolozsvári református kollégium nyomdájának a bérlője 1793-tól kezdve 1830-ig, ezután pedig a liceumi nyomdához ment át ügyvezetőnek «provisor et corrector typographiae, typographus» címmel.

Török Mihály: Huszár Gál után 1562 végétől 1567-ig nyomdászkodott Debrecen városában. Betűanyaga kopott, de jó papirost használ és a nyomtatás tiszta. Utóda Komlós András volt.

Törtszámok szedése: A tizedes törtet minálunk általában egy elébe tett fordított ponttal jelölik (1·51). (Gépszedésben többnyire alul van a pont; mert ha kettőspontot használnak: az alsó pont leszúrása sok babramunkát jelent.) Némely statisztikai műben alsó törtszámot szoktak venni hozzá (1·24), de ennek nem sok az értelme: drágítja

a munkát és oszlopos szedésben erősen zavarja az áttekinthetőséget. A ferde-vonalas törtszámot (van vízszintes vonalú is) egypontos spáciummal kell elválasztani az előtte levő egész számtól; így: $3\,{}^{1}/_{6}$ (rátapasztva csúnya volna: $3^{1}/_{6}$). Ez a szabály természetesen a hőfok jelzésére is vonatkozik: 24^{0} C, (de jobb: 24 Celsius-fok).

Tört szín: főleg nyomdászi körökben igen gyakori ez az elnevezés, amely a német «gebrochene Farbe» egyszerű fordítása. Pontosan körülhatárolt értelme azonban nincsen a «tört» színnek. Általában valamely tarka színnek egy más színnel való keverését mondják törésnek (például a sárgát kékkel megtörik, hogy zöld legyen belőle), anélkül azonban, hogy a szóból magából a keletkezett új színnek világosabb v. sötétebb voltára következtethetnénk. Ezt csak a «derített» és a «tompított» szókkal fejezhetjük ki egészen világosan. A német könyvnyomtató és litográfus különben még a tompítást is törésnek mondja.

Tractatum (latin): a. m. értekezés.

Träger Endre: könyvnyomtató, született 1819-ben. 1846-ban Landerer és Heckenast nyomdája faktora lett, 1867-ig töltve be ezt az állását. Ezután két évig volt Hornyánszky Viktor társa. 1869-ben kinevezték az Egyetemi Nyomda igazgatójának. 1887 végén nyugalomba vonult. Fiatalabb korában jelentékeny szerepe volt a nyomdász-egyesületi életben.

Trane: egy századvégi amerikai szedőgép elnevezése; állítólag semmiféle motoros hajtóerő sem kellett hozzá.

Tranger József: a Rigler József Ede Rt. vezérigazgatója, született Zomborban 1870-ben. A gimnázium V. osztályának elvégzése után, 15 éves korában a papírkereskedői pályára lépett Újvidéken, hol 1886-tól 1902-ig működött. Ekkor lépett be a Rigler József Ede Rt.-hoz. Alelnöke a Grafikai Főnökegyesületnek, hosszú éveken keresztül elnöke volt a Magyar Papír- és írószerkereskedők Országos Szövetségének. — 1927-ben mint a Statisztikai Értékmegállapító Bizottság papiros-szakosztályának elnöke, m. kir. kereskedelmi főtanácsossá neveztetett ki. A Grafikai Főnökegyesületben mint annak elnökségi tagja és mint a könyvkötő- és vonalozóintézetek árszabálytárgyaló és békéltető bizottságának elnöke, évtizedek óta értékes tevékenységet fejt ki.

Translatio (latin): a. m. fordítás.

Transzformátor: rendeltetése nagyfeszültségű és kiserősségű áramnak kisfeszültségű és nagyerősségű árammá átalakítása — és megfordítva. A transzformátorok működése az indukción alapszik.

Transzmisszió: erőátviteli berendezés.

Transzparens fehér: aluminiumhidroxidból áll. A lazúros tarka festékek világosabbá tételére s nehezen nyomtatható festékeknek — így krómsárgának, kremsi fehérnek, cinóbernek — javítására alkalmas.

Transzparens lakk: a 19. század elején kereskedelembe került maratóalap; az a jósága az aszfalttal szemben, hogy a véle bevont kövön levő rajzot munka közben jól láthatjuk.

Transzparens nyomtatás: l. Áttetsző nyomtatás.

Transzparit: a cellofánnal (l. o.) majdnem azonos összetételű, átlátszó papirosféle.

Trapéz: olyan négyszög, amelynek négy oldala közül csak kettő párhuzamos egymással.

Trattner: könyvnyomtató-család. A nyomda alapítója: János Tamás Gyimótfalván született 1717-ben, meghalt Bécsben 1798-ban. Müller bécsújhelyi könyvnyomtatónál tanult. Felszabadulása után 1739-ben Bécsbe ment s ott Ghelen város-

bíró nyomdájában dolgozott kilenc esztendeig. 1748-ban megvette a kis Jahn-féle nyomdát s 1750-ben már 16 sajtóval dolgozott. Van Swieten báró udvari orvos, valamint Márki prépost figyelmeztették Mária Teréziát a törekvő fiatal könyvnyomtatóra s ettől fogva a királynő mindenben pártfogolta őt. Így 1752-ben is, amikor a tanügyeket szabályozta, az összes iskolakönyvek nyomtatását ő reá bízta. Ekkor már 32 sajtója és két papirosmalma is volt. 1773-ban építtette Bécsben a Trattnerhofot, hatalmas, nagy nyomdaépületet, amelyben a nyomdászat összes ágazatai egyesítve voltak. Mária Terézia rendeletére József, a későbbi király számára kis tipográfiát szerelt föl s megtanította őt a könyvnyomtatásra. A bécsi Trattnerhofon kívül nyomdái voltak Pesten, Varasdon, Zágrábban, Triesztben, Innsbruckban, Linzben, könyvkereskedései pedig Pest (1783—89), Pozsony, Sopron, Temesvár, Beszterce, Szeben, Zágráb, Varasd, Pancsova városokban, az osztrák tartományok minden nevezetesebb helyén, azonkívül Lipcse és Majna melletti Frankfurt városokban. — A pesti nyomdát 1789-től fogva rokona Trattner Mátyás (1745—1828) kezelte. János Tamásnál tanult Bécsben. Fölszabadulása után Párizsba ment, ahol 13 esztendeig nyomdászkodott és a közfigyelmet annyira megnyerte, hogy «párisi polgár» címmel tisztelték meg. 1779-ben hazajövet, az egyetemi nyomda ügyvezetője lett. 1789-ben fia születvén, keresztapául a bécsi Trattnert hívta meg, ki keresztfiának adta pesti nyomdáját, melyet azonban 1813-ig Mátyás maga, attól fogva 1824-ig fiával együtt, majd 1827 végéig ismét maga vezetett. Ekkor vejének, Károlyi István királyi táblai ügyvédnek adta azt át, aki 1863-ban történt haláláig nyomdászkodott.

Mátyás említett fia, az ifjabb János Tamás, baráti viszonyban volt Kazinczyval, Fáyval, Kölcseyvel, Vitkovitscsal, Döbrenteyvel és Kulcsár Istvánnal, kiknek munkáit ő nyomtatta. Tetemes áldozatokat hozott a magyar irodalomért, különösen eleintén. Az irodalom terén is működött: «Magyarországi könyvnyomtató műhelyek az 1817-ik évben» címmel munkát írt, amelyben statisztikai összeállításban közli az abban az időben Magyarországon dolgozott betűszedők, nyomtatók meg korrektorok számát.

Treadwill tanár: a legrégibb szedőgépkonstruktorok egyike. Cambridgeben élt, Massachusetts államban. 1821-ben már sokat beszéltek a találmányáról.

Trecento: az olaszországi művészet történetében a 14. század (az 1300-as évek).

Tréma: kétpontos ékezet valamely magánhangzó fölött (ë); azt jelenti, hogy az illető hangot külön kell kiejteni (pl Saint-Saëns kiejtése: szen-szaen).

Tressinszky Ferenc: az Egyetemi Nyomda igazgatója Sághy Ferenc után.

Trikrómia: a. m. tipográfiai háromszínnyomat.

Tripográfia: egy a papirográfhoz hasonló irodai sokszorosító készüléken való munka.

Triterna: l. Duernák.

Triumph: az erfurti Koske Ottó szedőgépe. A Typographra emlékeztet. Matricái dróton lógnak, s négyféle (mondjuk antikva, kurzív, félkövér és kövér) betűkép van rajtuk. Öntés után a matricák — drótjukról lekapcsolódva — a sorjázó által vitetnek vissza a helyükre, s hátulról zárkoznak a dróton lógó többi matricához. A gép kereskedelmi forgalomba még nem került.

Trócsányi Zoltán: író és volt könyvtáros, szül. 1886-ban. Igen sokat foglalkozott a régi magyar irodalom és könyvnyomtatás termékei-

vel. Szerinte Hess András budai könyvnyomtatónk nyomtatta volna Galeotti Marzio «De Homine» című munkáját is. Ez a mű a nyomtatás helyének és évének kitétele nélkül jelent meg, s Zrednai Vitéz Jánosnak van ajánlva.

Troitzschográfia: fénynyomás kombinálása a kromolitográfiával; az előbbi adja az alapot, az utóbbi a színlemezeket.

Troy-Type: Morris Williamnek, a modern könyvművészet megalapítójának hírneves gót betűi.

Truber: laibachi kanonok; a krajnai protestánsüldözések elől Tübingen városába menekült, s e városban nyomtatta ki az első szlovén-nyelvű katekizmust. Sajtóját később Reutlingenbe vitte át.

Tschichold Jan: az «új tipográfiának» nevezett mesterszedői irányzat rendszerbe foglalója. Az erről szóló könyve 1928-ban jelent meg a «Bildungsverband der Deutschen Buchdrucker» kiadásában. Jelenleg Svájcban él.

Tszai-Lun: kínai földművelésügyi miniszter a Krisztus születése körüli időkben. Emlékiratot dolgozott ki, amelyben a papirosnak rongyokból, kenderhulladékból és fakéregből készítését ismerteti és javasolja. A kínaiak szentnek tisztelik.

Tummler János József: besztercebányai tipográfus a 18. század második felében.

Túra (francia): a. m. fordulat.

Turati-féle színes nyomtatás: lásd Szinkrómia.

Turóczi Mihály: komáromi könyvnyomtató Töltési István után, az 1721-es évtől fogva.

Tusrajz: középhelyen áll a festés és rajzolás között és lényege az, hogy a rajz tollal vagy ceruzával nagyjában megrajzolt körvonalai közé higított tusba mártott ecsettel rakják föl a formák domború látszatát előidéző árnyékok különböző fokozatait. Az ilyen képek fotomechanikai sokszorosítása csak az autotípia föltalálásával vált lehetővé. A tusnak különben legjobb fajtája a kínai tus, amely a legfinomabb minőségű koromból készül, állati enyvnek és illatszereknek (kámfor, mosuszpor) hozzáadásával. A kínaiak nyomtatnak is vele.

Tükörnyomtatás: a könyvkiadóktól használt új grafikai mesterszó. Fénynyomatot értenek rajta.

Tükörperspektíva: ama szabályok összefoglalása, amelyek valamely vízben tükröződő tárgy — például tó partján épült ház — tükörképének a megrajzolása tekintetében irányadók. A fő-fő szabály ilyenkor az, hogy a tükröződő tárgy tükörképének egy-egy pontja ugyanoly távolságra essék bele a tükörfölületbe, mint amekkora távolságban van az illető tárgy a tükörfölület — tehát a víz stb. — előtt vagy fölött.

Türkenkalender: közönségesen ezen a néven emlegetik Gutenberg János egy 1454-ben készült németnyelvű nyomtatványát, amelynek címe — mostani otrográfiával — tulajdonképpen ez volna: «Eine Mahnung der Christenheit wider die Türken».

Türsch Dávid János: kassai tipográfus Severinus Márk után, 1664 körül.

Tűzálló papiros: úgy készül, hogy a papirosanyaghoz egy aszbesztfajta rostos ásványt, krizosztilt kevernek. Egy másik recept szerint fölületileg kezelik a papirost ammóniumfoszfát, bórsav és nátriummanganát oldatával. Hogy az ily papiroson végzett írás is tűzálló legyen, platinatintát használunk, vagy ami még biztosabb: vas-, króm- és kobaltoxid nitrátjainak és kloridjainak oldatából készítjük a tintát.

Twoline: a francia Benoit soröntő gépe; a Monotypehez hasonlóan: perforált papiros nyomán végzi az öntést, egyes betűk helyett azonban sorokat önt, még pedig — ha szüksége kerül — párosával is.

Two-line-Pica: l. Double Pica.

Tycho Brahe: világhírű csillagász, szül. 1546-ban, megh. 1601-ben. Szabad idejét nyomdászkodással töltötte a maga jól berendezett kis tipográfiájában.

Tyndale William: lutherista mártír. Baselben kinyomtatva bibliafordítását, hazatért véle Angliába, ahol VIII. Henrik 1536-ban mágyára vettette őt is, a bibliát is, meg mindazokat, akiknek birtokában ezt a bibliát megtalálták.

Typar, írószedőgép. 1927 óta reklámozott, de a gyakorlatban eddig még kellően ki nem próbált szedőgéptípus. A «szedés» arravaló írógépen történik, amelynek terméke aztán fotográfiai átvivőeljárással offset-lemezre kerül át. A korrektúrát ollóval és kivagdosással végzik.

Typautotheta: a frankfurti Schmidt Ottó 1910 körül szabadalmaztatott szedőgépe. A Monotypeéhez hasonlító írógépszerkezettel dolgozott, mely ugyancsak lyukacskákat vagdosott egy ú. n. végnélküli kartontekercsbe. Az így kilyuggatott kézirat aztán a másik szerkezetbe került, amely azonban nem betűöntő-, hanem betűszedőgép volt, s közönséges nyomdai betűtípusokat sorzott egymás mellé.

Type revolving printing: l. Rotációs gépek.

Typesetter: Chadwick J. W. szedésgyorsító apparátusának elnevezése 1886-ból. A bal csuklóra erősített, a beledobált betűket talpra állítgató és egymás mellé rakosgató «önműködő» sorjázóból állott.

Typobar: szedőgép; Saint-John R. H. a föltalálója. A gép matricákat sorozott egymás mellé, azokat kizárta s e kemény matricasort betűmagasságú és szisztematikus szélességű (petit, garmond stb.) ólomreglettába nyomta.

Typografia: a Csehszlovákiai Könyvnyomdászok Szövetségének (l. o.) magyarnyelvű hivatalos közlönye. Megjelenik minden pénteken Pozsonyban 1050 példányban. Szerkesztője Orován Sándor.

Typograph: sorszedő- és öntőgép. Feltalálója: Rogers John R., született Rooseville-ben (Illinois) 1856-ban, meghalt 1934-ben. Szabadalmi súrlódások miatt kellett átjönnie Amerikából; Berlinben a Loewe-féle gyár vállalta a gép gyártását, míg a Typograph G. m. b. H. megalakult. Először 1896-ban a berlini ipari kiállításon keltett érdeklődést. Eleinte csak egybetűs matricákkal, 1908-ban kétbetűsekkel került piacra. Állandó szerkezeti tökéletesítések a kezelését mindjobban egyszerűsítették és a teljesítőképességét fokozták. Működése: A kopogtatón elhelyezett 84 billentyű valamelyikének érintésére lecsúszik a kívánt matrica a csúsztató-drótján a gyüjtőcsatornába. A szóközt a spácium-karika képezi, mely egyben a matricasor kizárására szolgál. A karika legvékonyabb részével csúszik a tengelyén a matricák közé. A megfelelő matricák lekopogtatása után gombnyomásra bezárul a gyüjtőcsatorna, s a gép működésbe jön. A karikák addig forognak vastagodó részük felé, míg a matricákat légmentesen az előírt szélességre kizárják. Közben egy fogó vonalba állítja a matricákat. Az öntőforma a matricákat a támpontokhoz szorítja, míg az öntőpalack az öntőszájjal rátapad az öntőformára. Az ólmot a dugattyú belöveli az öntőformába, ahol az vízhűtés következtében azonnal meg is keményszik. Miközben az öntőforma visszatér helyére, a csinga elválik az öntött sorról, a kések legyalulják a sor felső két szélén képződött tarajt, végül a sor lecsúszik a hajóra. A sor kiöntése után a kosár önmagától fölemelkedik és a matricák, mindegyik a maga drótján, visszacsúsznak helyükre. Megemlítésre méltó az öntőszáj, mely egy nyílásból áll és az ön-

tőforma, mely tökéletes sorok öntésére igen célszerű. A mai «Universal» szerkezete igen előnyösen eltér az 1914-ben először gyártott modelltől; 30 ciceró szélességig és 36 pont vastagságig tud sorokat önteni, ürtöltőket pedig 48 pontig. sza 1

Typograph: a romániai grafikai munkások szövetségének hivatalos lapja. Első száma 1919 júliusban jelent meg. Ez év novemberétől Jordáky Lajos szerkesztette. 1924-től fogva a lap szerkesztését Jumanca Józsefre bízták, amikor a lap a «Gutenberg-Typograph» nevet viselte. Lévén a főcél a Regát megszervezése, 1929-től Marc Pavel szerkeszti, mikortól a magyar szöveg hátra került és a német szöveggel «Typograph» cím alatt, a román szöveg külön kiadásban «Gutenberg» cím alatt jelenik meg. A lap főszerkesztője: Terhes Gyula.

Typographia: Hivatalos közlönye a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének. Első száma 1869 május 1-én jelent meg, 1873 január 1-ig havonta háromszor, majd hetilappá alakult át. Megjelenésének helye Budapest. A Typographia a nyomdai munkásság társadalmi, kultúrális, gazdasági, valamint szakmai kérdéseivel foglalkozik. Nagy szerepe van a nyomdai munkásság gazdasági helyzetének és általában társadalmi életének kialakításában. Szerkesztői voltak: 1869 május 1-től július 10-ig: Buschmann Ferenc; utána 1871 április 1-ig: Sauerwein Géza; 1872 május 1-ig Ács Mihály; 1881 január 28-ig Firtinger Károly; 1883 április 27-ig Tanay József; 1884 május 9-ig Záhonyi Alajos; 1887 október 21-ig Zaka Lajos; ugyanez év december 9-ig Csathó Zsigmond; utána 1891 november 20-ig ismét Zaka Lajos; 1892 március 18-ig Preusz Jakab, ezután rövid megszakítással 1900 május 20-ig ismét Zaka Lajos; 1900 október 21-től 1904 augusztus 5-ig Peidl Gyula; 1904 augusztus 6-tól 1905 március 19-ig egy szerkesztőbizottság; 1905 március 18-tól 1906 április 13-ig Domanek István; 1906 április 14-től 1908 október 30-ig ismét Peidl Gyula; 1908 november 1-től 1909 február 22-ig ismét szerkesztőbizottság és ideiglenes megbízással többen szerkesztik a lapot; 1909 február 22-től 1920 szeptember 3-ig Preusz Mór jegyzi, azonban ténylegesen csak 1919 január 23-ig szerkeszti a lapot, amikor is Neumann Ede kap megbízást a lap szerkesztésére, aki 1922 december 7-ig viseli tisztségét. Utóda Schippert János (aki egyébként 1920 szeptember 20-tól 1923 december 31-ig jegyzi a lapot mint felelős szerkesztő); 1923 július 16-tól 1923 december 31-ig ideiglenesen Pajor Rudolf; 1924 január 1-től ugyanez év végéig Göncz Mihály (akit betegsége alatt Lerner Dezső helyettesít 1925 augusztus 28-ig); 1925 augusztus 31-ike óta pedig Brumiller László a lap felelős szerkesztője. brul

Typographia Medicea: a Mediciek híres nyomtatóműhelye Rómában a 16. században. Még arabul is nyomtattak benne.

Typographia Pazmaniana: régebbi történetíróink így nevezték a nagyszombati nyomdát 1621-től 1640-ig való pozsonyi vendégszereplése idején, Pázmány Péterről, Magyarország érsekprímásáról, ki műveinek jórészét itt nyomatta.

Typographia Savariana: Franciaország legnagyobbszerű nyomdája a 17. században. A nyomda alapjául egy kiváló orientalista, Savary de Brèves konstantinápolyi követsége idején metszetett arab, perzsa meg szír ábécéi szolgáltak. Belőle lett később a királyi — most nemzeti — nyomda.

Typographia Sport-Klub: l. Sportalakulatok.

Typon-papiros: egyoldalas lapok offset-nyomtatáshoz való átmásolására való. A könyvnyomdai ste-

reotipálás munkáját akarják ezzel is helyettesiteni, átterelve a könyvek második, harmadik stb. kiadásának nyomtatási munkáját a tipográfiai sajtóról az offset-gépre. Ezt a klórezüstréteggel fényérzővé tett «Typon-papiros»-t a nyitott könyvoldalra ráborítják, megvilágítják, s aztán az oldalnak a képét metolhidrochinonnal előhiva, rögzítik.

Typotheta (gör.): a. m. nyomdász. «Typothetae» például a newyorki nyomdafőnökök De Vinne által alapított egyesületének a címe.

Typotheter: Lagerman svéd mérnök szedésgyorsító szerkezete. Az az előnye, hogy a szedő két kézzel is szedheti a szedőszekrényből a betűket, s nem kell a sorjázóba illesztgetnie azokat, hanem egyszerűen beledobja őket a szekrény szélére erősített készülék tölcsérébe. Amint a betű ezen a tölcséren áthaladt, két kis acélsín megragadja s álló helyzetben előre viszi, miglen két fogóhoz ér, melyek, ha netán megfordított helyzetbe jutott volna: helyre igazítják; további fogók addig forgatják, amíg a szignatúra is helyes irányba jutott. A feltaláló Lagerman kizáró gépet is szerkesztett, mely bár már nagyrészt automatikusan működött: mégis csak egy második szedő is kellett hozzá. — A Typotheter meg a kizáró készülék a kilencvenes évek elején egyideig a Pallas-nyomdában is használatban volt.

Tyro: a szedőtanuló elnevezése a 18. században, főleg a nagyszombati és debreceni nyomdákban.

Tyroler J.: magyar rézmetsző; életrajzi körülményei ismeretlenek. Néhány Pesten metszett lapja határozottan művész-kézre vall.

U

Ucca: szedőtermekben a két-két regálissor között levő, munkahelyül szolgáló tér.

Udvarhelyi Mihály: erdélyi tipográfus. Mikoriban Szenczi Kertész Ábrahám Szebenben 1667-ben elhalt, a nyomda kezelésével őt bízta meg a fejedelmi kincstár.

Ugolettl Tádé: a Bibliotheca Corviniana könyvtárosa. Mátyás királyunk őrá bízta fiának, Korvin Jánosnak a nevelését is.

Uhertype: a Luminotype (l. o.) újabb neve. L. még Fényszedőgép.

Újpest-Rákospalotai Könyvnyomdászok Társasköre: alakult 1926-ban. Székhelye: Újpest, Horthy Miklós út 99. Elnök: Fürth Mór. Alelnök: Szilágyi Imre. Titkár: Bélián István. Pénztáros: Spiegl Jakab. Jegyző: Darvasi Gábor. L. még Társaskörök.

Ujságfestékek: lásd Könyvnyomdai festékek.

Ujságirók Szanatórium-Egyesülete: l. Sajtóegyesületek.

Ujságkiadók egyesületei: 1. «Budapesti Napilapok Testülete» (szindikátus; V., Gróf Vigyázó Ferenc ucca 8). Elnök: Praznovszky Iván ny. m. kir. követ; főtitkár: Berkes Róbert m. kir. kormányfőtanácsos. — 2. «Magyar Szaklapok Országos Egyesülete» (IV., Jókai ucca 26). Elnök: Dr. Gaal Endre v. országgyűlési képviselő; ügyvezető elnök: Jutassy Ödön m. királyi kormányfőtanácsos. — 3. «Magyarországi Vidéki Lapok Országos Egyesülete (VIII., Üllői út 2—4). Ügyvezető igazgató: Gallovits Jenő. nyt

Ujságkiadó Tisztviselők Egyesülete: l. Sajtóegyesületek.

Ujság-óvadék: l. Lapóvadék.

Ujságpapiros: l. Rotációs papiros.

Ujságszedés: l. Hírlapmunka.

Ujszigeti nyomda: Ujsziget (Neanesos) Vas vármegyében, Sárvár mellett fekvő birtoka volt a Nádasdy grófi családnak és ennek egyik kiváló tagja, Nádasdy Tamás horvátországi bán 1537-ben (mások szerint 1536-ban) nyomdát állított e helyen, még pedig Erdősi János buzdítására. Három

esztendeig maga Erdősi meg egy Strutius nevű kontár bajlódott a nyomtatással, s csak azután sikerült Abádi Benedek személyében szakértő és tudós könyvnyomtatóra szert tennie. A tipográfia állítólag 1542 körül szűnt meg.

Új tipográfia: az elementáris tipográfiának (l. o.) konstruktivabb irányú fölfogása. Fő-fő képviselője az irányzatnak Tschichold Jan (l. o.).

Ulfilas: a gótok apostola és 348-tól a nyugati gótok ariánus püspöke; nevezetes műve a bibliának gót nyelvre fordítása, az «ezüst kódex», a legrégibb germán nyelvemlék. A kódexet most az upsalai egyetemi könyvtárban őrzik.

Ullmann József: 1875-ben alapított Budapesten, a Régiposta uccában litográfiával is kapcsolatos tipográfiát.

Ultramarin: igen szép kék vagy zöld festék, a napfényt jól állja, csakhogy nehéz a vele való nyomtatás. Glicerines festékező hengereket nem szabad nyomtatásakor használnunk, épúgy kerülendő a hengerek szivacsolása is, mert különben a festék csak szálasan tapadnék arra, s a jó nyomtatás lehetetlenné válnék. A hengerek nagyon alapos bedörzsölése is igen fontos. A festéket legjobb kész állapotban venni, mert kézi széjjeldörzsölése vajmi nehéz.

Ultraviolett sugarak: l. Ibolyántúli sugarak.

Unciális betű: a régi rómaiaknak és görögöknek a kapitálisból fejlődött írása; a kapitálissal ellentétben sokkalta könnyedebb, szabadabb és hajlékonyabb. Amíg a kapitális a vésőre emlékeztet, az unciális határozottan tollvonásos jellegű.

Unger-féle fénynyomtatás: célja a fénynyomtató munkának a tipográfiai sajtóra való átterelése. Unger, a bécsi grafikai főiskolának nyomtatástechnikai szaktanára a fénynyomatait, esetleg betűs szöveggel keverten is, könyvnyomdai tégelyes sajtón állította elő. Üveg helyett csiszolt aluminiumlapra öntötte a kromátzselatint, s azután átmásolva rája a fotográfiát, kissé megszáritotta azt. A lemezt fára szegezve vagy csuklózva, nyomtatott róla, de körülbelül 50 példányonkint be kellett a fölületét glicerinnel nedvesítenie.

Unger Johann Friedrich: régi német könyvnyomtató és betűművész; 1794 körül metszett fraktúr könyvbetűi még ma is mintaszerűek.

Unger W. Arthur: a bécsi grafikai főiskola tanára, kitűnő szakíró. Monumentális műve: «Die Herstellung von Büchern, Illustrationen, Akzidenzen» (Halle a. d. S., 1910, második kiadás). Voltak kisebb szakművei is.

Ungnad Hans báró: a horvát nyelven való nyomtatás úttörője a 16. században. Várazsd vármegye főispánja volt, s lutheránus hitre térve, 1547-ben az üldözések elől Württembergbe menekült. 1561 körül glagolita-betűs horvát könyveket nyomtatott Urach városkájában, 1584-ben pedig a horvát rendek adakozásából kinyomtatta a horvátnyelvű bibliát, amelyet Laibachba akart küldeni, de útközben az osztrák inkvizitorok minden példányát lefoglalták.

Unikum (latin): az olyan könyv, mely csak egyetlen példányban ismeretes. Természetesen az ilyen könyvek értéke rendkívül nagy.

United Press Association: newyorki magántávirati ügynökség.

Unitype: amerikai szedőgéptípus, a Thorne- és Cox-féle gépek annyira való leegyszerűsítése, hogy egy ember is meggyőzte rajta a szedés és sorzárás munkáját; az osztást meg amúgy is automatikusan végezte a gép. 1905 körül több mint ötszáz kelt el belőle az Egyesült Államokban. Később a Linotype-társaság becserélte valamennyit.

Uni-Type-Bar: egyes betűket szedő és öntő londoni gép, mely a Monotype-re emlékeztet. Háromféle betűt lehet rajta szedni, de ezeknek csak a fejét önti meg a gép; alul hornyosak, aminél fogva — ha azt akarják, hogy normális betűmagasságúak legyenek, s így gyorssajtón is nyomtathassanak róluk — acéltalpakra kell erősíteni a sorokat.

Universal: a Thorne-géppel rokon amerikai szedő- és osztógép. 1925 körül még részvénytársaság alakult a gyártására.

Universal soröntő gép: lásd Typograph.

Urschitz Jakab: 1846 körül Kozma Vazul nyomdájának gépmestere; 1848—49-ben főgépmestere a három gyorssajtóval, 20 tipográfiai préssel és 50—60 nyomtató-munkással dolgozó Bank-nyomdának. A szabadságharc lezajlása után az Emich Gusztáv-féle tipográfiában dolgozott. Mint az Athenaeum-nyomda főművezetője húnyt el 1884-ben, 65 éves korában.

Utánnyomtatás: valamely nyomtatott vagy rajzolt műnek, képnek stb. újból való sokszorosítása. A jogosulatlan utánnyomtatás ellen a szerzői jogról szóló törvény ád oltalmat.

Utánzott műnyomtató-papiros: igen nagy tükröző fénnyel bír, amit igen erős simítással és speciális, erősen zsíros töltőanyag felhasználása révén érnek el, vagyis a papiros nincs úgy, mint a valódi műnyomtató krétaréteggel bevonva. Könnyen megkülönböztethető tehát a valódi műnyomtató-papirostól, mert vékony késsel megvakarva, az anyag szálai a vakarás helyén bolyhosodnak. (Krétázott papirosnál a kréta vékony por alakjában jelentkezik.) df

Utókalkuláció: a már elvégzett munkára fordított tényleges munkaidő és anyagok önköltségi árainak összeállítása. Az utókalkuláció a kalkuláció és az üzem menetének ellenőrzésére szolgál. Az elért árakra befolyása nincsen, de értékes útmutatásul szolgál minden irányban. Állandó utókalkuláció gazdaságosabb munkabeosztást von maga után. dr bl

Utolsó ítélet: a legrégibbnek ismert ősnyomtatvány. 1446 előtt készíthette Gutenberg. Kétoldalas, 24 sornyi verstöredék. Betűtípusainak magassága úgylátszik még nem volt egészen egyforma; némelyik magasabb öntésű lévén; feje a nyomtatás következtében széjjellapult; az alacsonyabbak viszont alig látszanak.

Uvakróm-eljárás: főleg mélynyomtatásos háromszín-eljárásoknál alkalmazzák. A megfelelően retusált háromszínű negatívról három diapozitívet készítenek. E három diapozitívet a három szekundér alapszínre (sárga, piros, kék) festik. Az egymásra fektetett diapozitíveken keresztül nézve, a fotográfiai színkiszűrés és az ezt korrigáló színretust ellenőrizhetjük, még mielőtt a nyomtatóforma (henger maratása) elkészülhetne. ts

Uvakrómia: 1. Traube dr. színes fotografáló eljárása; 2. így nevezik a műkereskedelemben az ezek hatását utánzó kombinációs színnyomatokat is.

Üdülő-Egyesület (szanatórium): A kassai kerület indítványa vetette föl egy nyomdász-üdülő létesítésének gondolatát, 1898-ban. A Segélyző Egyesület központi választmánya 1901 júliusában szűkebb bizottságot küldött ki a terv megvalósítására. Ugyanezen év októberében megindult a gyűjtés az anyagiak előteremtésére s heti 6 filléres különilletékkel megkezdődött az adakozás a nyomdai munkásság részéről. 1911-ben már kb. 115.000 korona állott rendelkezésre. A szűkebb bizottság hosszú kutatás után Abbaziát ajánlotta az üdülő létesítése helyéül. Miután azonban ez az összeg kevésnek bizonyult, a Segélyző Egyesület vállalta — a gyűjtött összeg mel-

lett — az üdülő fölépítésének, berendezésének és fenntartásának költségeit. A Gutenberg-Villa létesítése 300.000 koronába került s Abbazia egyik legszebb helyén fekvő s legszebb épülete lőn. A háború előtt sok nyomdai munkás keresett ott gyógyulást és üdülést, de a háborútáni határváltoztatások, valamint a devizális nehézségek lehetetlenné teszik, hogy az üdülő eredeti hivatását betölthesse. A villa ma is az Egyesület tulajdona, de hotel céljaira bérbe van adva. ha

Ügyelő (collator): annak a személynek elnevezése, aki a korrektúrák hangos olvasásakor a kéziratra ügyel, hogy egyezik-e ezzel a korrektúra minden szava.

Ügyészségi példány: l. Sajtótörvény.

Üres szíjkorong: l. Szíjkorong.

Ürtöltők: ide tartoznak az apró térzők (Durchschuss), a hosszú térzők (Regletten) és ürpótlók (Hohlstege). Ezek 54 és 51 pont magasságra készülnek. Rendeltetésük a sorok megritkítása és a szedés nagyobb térközeinek a kitöltése. Súlyegységeik a következők:

A) Az apró térzőkből (Durchschuss) 54 pont magas, 1 kg-ban van darab:

Törzs	2	3	4 cic.
1 pont	1480	1000	740 drb
2 „	790	525	394 „
3 „	520	347	260 „
4 „	390	259	194 „

B) Hosszú térzőkből (Regletten) 54 pont magas, 1 kg-ban van darab:

Törzs	5	6	8 cic.
1 pont	592	493	370 drb
2 „	296	246	185 „
3 „	197	164	123 „
4 „	148	123	93 „
6 „	98	82	62 „
8 „	74	62	47 „
10 „	59	49	37 „
12 „	49	41	31 „

Törzs	12	16	20 cic.
1 pont	246	185	148 drb
2 „	123	93	74 „
3 „	82	62	49 „
4 „	62	46	37 „
6 „	41	31	25 „
8 „	31	23	19 „
10 „	25	19	15 „
12 „	20	15	13 „

C) Négyzetekből (Quadraten) 54 pont magas, 1 kg-ban van darab:

Törzs	2	3	4 cic.
5 pont	310	207	155 drb
6 „	274	182	137 „
7 „	244	163	122 „
8 „	204	136	102 „
9 „	186	125	94 „
10 „	158	106	79 „
12 „	140	93	70 „
14 „	138	92	69 „
16 „	128	85	64 „
18 „	118	79	59 „
20 „	108	72	54 „
24 „	98	65	49 „
28 „	72	48	36 „

D) Ürstégekből 10 kg-ban van darab:

Törzs	54 pont magas	51 pont magas
2× 8 cic.	210 drb	224 drb
2×12 „	140 „	144 „
2×16 „	104 „	110 „
2×20 „	84 „	90 „
2×24 „	70 „	74 „
3× 8 „	144 „	150 „
3×12 „	100 „	104 „
3×16 „	76 „	82 „
3×20 „	62 „	66 „
3×24 „	50 „	54 „
4× 8 „	116 „	128 „
4×12 „	78 „	84 „
4×16 „	58 „	62 „
4×20 „	48 „	52 „
4×24 „	40 „	44 „

ls és ta.

Üstökös (a mélynyomtatásban): l. Rákelsávok.

Üvegbetűk: Ezek forgalomba hozatalával is megpróbálkoztak már.

A német Pilz Vilmos például tercia nagyságtól misszáléig öntött betűket üvegből és azokat keménységük révén szinte örökkétartóknak mondta. A betűk talpa különben fa volt, s az üvegből való betűkép pecsétviasszal volt rája erősítve.

Üveglábú betűk: teóriában voltak csak meg. Az angol Cunningham ugyanis még 1858-ban olyan szedőgépre kért szabadalmat, amely üveglábú betűket sorozott volna egymáshoz.

Üvegmaratás: színes képeket üveglapokra oly módon készítenek, hogy a képet zománcfestékkel az üveglapra kézzel festik és azután duglya-kemencében égetik (üvegfestés). Ez eljárás azonban csak kis üveglapok előállításánál alkalmazható, miután a nagyobb üveglapok az égetéskor megrepednek. Nagyobb képek előállításakor e kisebb üveglapokat ólombeszegés segítségével egy nagy üveglappá, ill. nagy képpé egyesítik. Másik ismert eljárás abban áll, hogy lehúzó képeket (matrica) üveglapokra átvisznek, azután lakkal bevonják. Az így előállított képek egyáltalában nem tartósak és nem állnak ellen az időjárás befolyásának. Legutóbb egy újabb eljárást szabadalmaztattak, amely maratással igyekszik a célt elérni. Az üveglapnak azt a részét, amelyre a kép alkalmazandó, fénytelenítik és részben fluórsavval kimaratják. Az üveglap e fénytelenített és mart részére a kép minden egyes színárnyalatát zománcfestékkel rakják föl, éspedig oly módon, hogy a megfelelő rajzot az illető színezésben papirosra nyomjuk vagy kézzel festjük és ezután ismert módon az üveglapra átvisszük.

Üvegraszter: l. Fotomechanikai sokszorosító eljárások.

Üzemi baleset: l. Balesetbiztosítás.

Üzemi rend: l. Munkarend.

Üzemkönyvelés: az üzem termelését mutatja ki és az arra fordított költségeket számolja el. Például egy nyomdának a termelése a nyomtatvány, az annak előállítására fordított kiadások (papiros, üzemanyag, munkabér és a rezsi) a termelési költségek. Eredménye a kereskedelmi könyvvitel eredményszámlájának az eredményével azonos. Az üzem termelése az egyes üzemágazatok szerint külön-külön mutatandó ki és a termelési költségek a megfelelő üzemágazatok terhére külön-külön számolandók el. Ha például egy nyomda a termelését két üzemágazatra osztja, mondjuk akcidens- és lapüzemre, akkor az akcidens-üzem termelésének terhére az ezt az üzemágazatot terhelő termelési költségek kerülnek, a lapüzem termelésének terhére pedig a lapüzemet terhelő termelési költségek. Az olyan termelési költségek, amelyek mindkét üzemágazatot terhelik (ilyenek rendszerint a rezsitételek: házbér, biztosítási díjak, tisztviselői fizetések stb.), a két üzemágazat között felosztandók, lehetőleg úgy, hogy egyik előnyére a másikat ne terheljük meg. Például a házbért az elfoglalt hely, a biztosítási díjakat az üzemágazatok felszerelésének értéke, a tisztviselői fizetéseket a tisztviselőknek az egyes üzemágazatokkal való elfoglaltsága arányában. Az üzemkönyvelés tehát kimutatja, hogy bizonyos időszak alatt mennyi volt a termelésünk és az mennyibe került nekünk. Ebből folyólag az üzemkönyvelés alapját képezi az önköltségi ár kiszámításának, amelyhez ha a hasznot hozzáütjük, az eladási árat kapjuk meg. schn

Üzleti kártya: l. Cégkártya.

Üzleti könyvek: általában a kereskedelmi könyvvitelben használatos könyvek. Előállításuk többnyire az arra berendezett különleges üzemekben történik, s kiválóan erős és tartós írópapirost vesznek hozzájuk. A léniákat rendesen vonalzógépekkel, a fejbeli

szövegrészeket speciális nyomtatósajtókkal állítják elő; a lapszélek ábécés regisztratúráját is arravaló különleges géppel vágják ki.

Üzleti propaganda: a márkaárugyárak árujuk ismertetésére és a forgalom fokozására, külön erre a célra betanított tisztviselőkkel, főleg nőkkel ajándékmintákat osztogatnak az üzletbe bejövő vevőknek.

Üzletvezető: l. Felelős üzletvezető.

V

Vacat (latin): l. Vákát.

Váci siketnéma-intézet nyomdája: 1802-ben alapították, s — különösen a hatvanas-hetvenes években — szép számmal nevelt meglehetős szakképzettségű betűszedőket iparunk számára.

Vademecum (latin): a. m. gyere velem; kalauzos könyvek címe.

Vadium (latin): a. m. kötbér, bánatpénz.

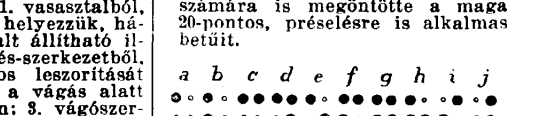
Vágógép: a feldolgozandó anyag, jelen esetben papiros, lemez stb. földarabolására szolgál. Lényegében 3 részből áll: 1. vasasztalból, melyre a papirost helyezzük, hátul és esetleg oldalt állítható illesztékekkel; 2. prés-szerkezetből, amellyel a papiros leszorítását eszközöljük, hogy a vágás alatt az el ne mozduljon; 3. vágószerkezetből, amely a vágókésből és az azt tartó késgerendából áll. A vágógépek közötti eltérést a felsorolt részek különböző kivitele adja és ez természetesen maga után vonja azok külső képének, valamint minőségi és mennyiségi teljesítményének különbözőségét. Legegyszerűbb az emeltyűs vágógép, amelynél a papirosasztal nyeregállítása, a lepréselés és a vágás is kézi erővel történik. Kisebb méretek és mennyiségek feldolgozásánál használatos. A kerekes vágógép már nagyobb erő kifejtésére képes. Ennél a vágókés fogaskerék-áttétellel működik s nagyobb méretnél mótoros meghajtása van, mely esetben a meghajtó szerkezet tengelykapcsolással van ellátva. A munka gyorsítását célozza a kézi préselést elimináló mechanikus préselés, ennél a gép maga préseli le a papirost, megközelítően egyforma papirosmagasságoknál. A teljesen önműködő préselés a legmodernebbek közé tartozik, amely a hátsó nyereg mechanikus vagy automatikus előretolásával kombinálható. Ez utóbbi gépek már egészen nagy teljesítményűek és preciziós kivitelben készülnek. Il

Vákát (latin): a. m. hiányzik; üres oldal a könyvben.

Vaknyomás: a. m. domború nyomtatás; a vakok könyveit illetően l. Brailletípia is.

Vaknyomtató sajtó: a könyvkötő fontos segédgépe; l. Aranyozósajtó.

Vakok ábécéje: 6 nagy pontnak s egy 7-ik aprónak a kombinációjából áll. A sokszorosítást a vakok rendesen maguk végzik arravaló domborító gépen, bár egy berlini öntöde a könyvnyomtató számára is megöntötte a maga 20-pontos, préselésre is alkalmas betűit.

Vakok ábécéje.

Vákuumnyomtatás: a magasnyomtatásnál alkalmazott legújabb eljárás, melynek lényege, hogy a nyomtatás nem magáról az eredeti nyomtatóformáról, hanem közvetve, egy a formára feszített gumilapról történik. Az eljárást Schneider Karl találta föl és az 1936-os lipcsei vásáron mutatta be. Az eljárás alapeszköze egy nyomtatólap nagyságának megfelelő, cellákra osztott olyan

fémlemez, amely villanyerővel működő légszivattyúval van összekötve. Ezt a lemezt erősítik a gép nyomtatólapjára és arra teszik a nyomtatóformát, melynek magassági mérete annyiban tér el a normális betűmagasságtól, amennyi helyet maga a lemez és a fölötte alkalmazandó gumi igényel. Az említett lemezen megrögzítik a nyomtatóformát, melyet ezt követően leborítanak egy 3—4 milliméter vastagságú gumilappal. A gumilemezt körüskörül légmentesen leragasztják egy erre a célra készült oldattal és a gumilemez és alátétlemez között lévő levegőt kiszivattyúzzák. A levegőelvonás következtében a gumilemez egyrészt behúzódik a légüressé vált térközökbe, másrészt szorosan rátapad a kiemelkedő nyomtatóformára, olyannyira, hogy az így képződő fölület adja a nyomtatóformát, mely a festékező hengerekkel és a nyomóhengerrel érintkezik a nyomtatás végzésekor. Azáltal, hogy a vákuumnyomtatásnál az eléggé magas alátétlemezt és a nyomtatóformát borító gumilemezt kell alkalmazni, nem lehet hozzá a nyomdai betűt stb. fölhasználni, hanem a nyomtatóforma alapját valami kartón- vagy papiroslemez, vékony fém- vagy falemez, szövet, bőr stb. adja. A vákuum-nyomtatással főleg a guminyomtatást próbálják helyettesíteni.

Választott bíróságok: az 1911. évi I. t.-c. (polgári perrendtartás) 17. címe tartalmazza 767—788. §-aiban az ezekről szóló törvényes rendelkezéseket. A választottbírósági eljárás előföltétele az írásbafoglalás és a rendelkezési jogosultság. Írásnak számít e szempontból az alapszabály vagy végrendelet is. A választott bíróság sem feleket, sem tanukat nem eskethet; végrehajtást el nem rendelhet és ily szükségesség felmerülése esetén a rendes bírósághoz kell fordulnia. A tőzsdebíróság vagy kamarai választottbírósági eljárások már külön törvényes rendelkezések tárgyai. A választott bíróság összetételében páros vagy páratlan számú tagból állhat, de lehet egy tagból álló is. mk

Válaszúti András: a Bethlen Gábor által 1619-ben Gyulafehérvárt alapított fejedelmi tipográfiának első faktora volt. 1624 után Kolozsvárra ment a Heltai-nyomda ügyvezetőjének.

Valcolás: nyomdászi németséggel a. m. vándorolgatás. Régebben szerte dívott Európában, s a kölcsönösségben álló nyomdászegyesületek rendes napi utassegítséget — viátikumot — fizettek utazó tagjaiknak. L. Szálló-Egyesület.

Valeur (francia): a. m. a színek érvényesülése.

Vállfölület: így nevezzük a betűnek azt a síkját, amelyből a betű képe kúpszerűen emelkedik ki.

Vállmagasság: a betű talpától magassága irányában a felső síkjáig terjed, melyből képe (csonka) kúpszerűen emelkedik ki.

Vályúhenger: a festékvályúval összeköttetésben álló, mindig forgó vashenger, mely a vályúhoz a vályúsrófokkal hozzászorítható vagy tágabbra eresztető, aszerint amint a nyomtatvány természetéhez képest több vagy kevesebb festék kell.

Vályúsrófok: a festékes vályún levő nagyfejű srófok, amelyekkel a festékmennyiség leadódását szabályozhatjuk.

Van der Aa: híres holland könyvnyomtatócsalád. Leydenben virágzott a 17. és 18. században.

Van der Linde Antonius: született 1833-ban, halála esztendeje 1897. A könyvnyomtatás történetének kutatója. Amsterdamban volt református lelkész s itt írta «Costerlegende» című művét, amellyel bebizonyította, hogy a könyvnyomtatást nem a németföldi Coster, hanem a német Gutenberg találta föl. Ezen annyira fölhábo-

rodtak a nemzeti büszkeségükben megbántott németalföldiek, hogy Lindének 1871-ben el kellett hagynia a hazáját. A berlini állami könyvtárban kapott állást, majd 1876-ban Weimarba ment az országos könyvtár főkönyvtárosának. Ettől fogva egyre-másra írta a könyvnyomtatás föltalálására vonatkozó könyveit és értekezéseit.

Van der Mey: a gipsszel való stereotipálás egyik föltalálója; lásd Stereotípia.

Vándor nyomdászok: a 15. és 16. század egyetemes tipográfusi képzettségű, érdekes kultúrharcosai, akik gyakran messze földet bejártak a maguk legszűkebbre fogott szerelvényével. Útra kelvén, a sajtóból csak a legkényesebb részeket vitték magukkal; az állványzatot össze lehetett ácsolni bárhol is. Néhány ezer betűtípus, két festékező labda, meg holmi egyéb apróság egészítette ki a vándorló tipográfus poggyászát. Néha betűt sem vitt magával, csak matricát és öntőműszert; az öntéshez szükséges fémet akármelyik városban megvásárolhatta. Épúgy a papirost is. Ha azután valahol munkája akadt: akkor összeeszkábálta a sajtót, megöntötte a betűket és megcsinálta a festéket; ha kifogyott a munkája: csinált még valami vásári elárusításra szánt kalendáriumot vagy effélét, s azután összecsomagolva a legfontosabb szerelvényét, odébb állt néhány várossal. Hazánkban is szép számmal akadtak ilyen vándorló nyomdászok. Nevezetesebbek voltak ezek között: Huszár Gál, a két Hoffhalter, Manlius János, Mancskovics Bálint és Walo János.

Van-Dyck-gravűr: így nevezik a gyorssajtói mélynyomtatás egy New-Yorkban 1909 körül föltalált módját és az ennek útján készült műlapokat.

Van Dyck mester: minden idők egyik legjobb betűmetszője. Az amsterdami Elzevireknek dolgozott a 17. század elején.

Van Kiel Cornelius: az antwerpeni Plantin-nyomda nagytudományú korrektora, aki 1607-ig — 50 esztendeig — működve e pályán, jelentős mértékben hozzájárult a nyomda világhírűvé emeléséhez.

Vankó Dániel: a pesti hengermalom ezermester gépésze; 1846-tól kezdve igen jó kézisajtókat készített vasból; 1848-ban kézisajtókat készített a Banknyomda számára is, s Kossuth e nyomda személyzetébe osztotta be. 1849 tavaszán Debrecenben hirtelen elhúnyt.

Vankó János: a Dániel fia. 1854-ben megcsinálta a debreceniek részére az első magyar gyártmányú gyorssajtót.

Variábilis rotációs gép (más elnevezéssel változtatható formátumú rotációs): ezeknél a nyomtatást megelőzően leválasztott papirost komplikált, többnyire légszivattyús szerkezetek szállítják a nyomóhengerhez. A régebbi ilyen gépek punktúrával vagy ívfogó gamókkal dolgoztak, de igen sok bajlódás volt velök, több mint a mostani pneumatikus szerkezetekkel.

Vári Dezső: szül. Budapesten 1874-ben. Középiskolai tanulmányainak elvégzése után nagybátyjának, Bródy Zsigmondnak Hungária-nyomdájában tanulta ki a tipográfiai mesterséget. Többévi eredményes munka után a Pesti Napló kiadóhivatalának vezetésére hívták meg s ebből az állásából került 1920-ban a Pallas irodalmi és nyomdai rt. élére mint vezérigazgató. Kiadói tevékenysége is kiváló sikert eredményezett. 1925-ben megalapította a «Palladis» könyvkiadó vállalatot. 1936-ban elhagyta a Pallas-nyomdát és most már teljes munkásságát a Palladis könyvkiadó vezetésére fordítja. em

Várnai Dániel: betűszedőből lett író és politikus, szül. 1881-ben. Fölszabadulása után sokat vándorolt

a külföldön is. 1907 óta a Népszava szerkesztőségének tagja. Közben több évet töltött orosz hadi fogságban. Az 1922-i nemzetgyűlési és az 1926-i országgyűlési választásokon a budapestkörnyéki kerület képviselőjévé választották. Hírlapírói munkásságán fölül több kötet novellát írt. Lefordította a nagy orosz írók több munkáját is.

Várnai Fülöp: 1883-ban nyílt meg tipográfiája az Újvilág (most Semmelweis) uccában.

Várnay Dezső: a Főnökegyesület vidéki szakosztályának az elnöke, szül. Szegeden 1877-ben. Szülővárosában, édesapja nyomdájában tanulta a nyomdászatot 1899—1900-ban; később pedig átvette a vállalat irányítását. Nagy tevékenységet fejtett ki a vidéki nyomdafőnökök szakosztályában, melynek 1933-ban elnökévé is választották.

Váró: így nevezzük azt a napilapmunkást, akit a rendes munkaidő lejárta után még ottartanak azért, hogy a lap befejező munkálatainak elvégzésénél segédkezzék. Ha a napilap a rendes munkaidő befejezéséig nem készül el teljesen, vagy további kézirat érkezése van jelezve, úgy a lap tördelője a munka elvégzésére szükséges várók számát bemondja. A várók különóradíjazásban részesülnek. Nagyobb események alkalmával megtörténik, hogy az egész lapszemélyzetnek kell ottmaradni váróban. Ezt általános várónak nevezik. wv

Vasaló-festékek: a divatlapok szabásmintáinak nyomtatására használt festékfélék. Az ilyen lapok ugyanis olyan szabásmintákat adnak mellékletül, amelyeket ha a szövetre fektetve, rajtuk meleg vasalót áthúznak: a mintának rajza a szöveten marad. Ezek a minták ú. n. vasaló-festékekkel vannak nyomtatva, amelyeknek kötőanyaga nem lenolajkence, hanem egy dextrinből, sok viaszból és sztearinból álló kompozíció, ami a festékező pigmenttel keverve éppen olyan konzisztenciájú festéket ad, mint a többi nyomdafestékek és így bárminő gépen is használható. Tömött festékföladással kell nyomtatni; a festék cléggó gyorsan megszilárdul a nyomtatott fölületen.

Vascosan Michel: 16. századbeli párizsi könyvnyomdász; jeles munkásságáért 1566-ban a «typographus regius» címet kapta.

Vaskolléga: a kézi szedő gyakran így nevezi — tréfásan — a szedőgépet.

Vastalpak: a könyvnyomtató az illusztrációs meg sztereotíplemezeket igazgatja velök betűmagasságnyira.

Vasutas járat: a gyorssajtók legközismertebb meghajtási módja és lényegileg a nyomóalappal fogasrúd, valamint fogaskerék segítségével összeköttetésben álló kocsikerekekből áll, amelyek a gépalapon vezetetnek megfelelő síneken. A nyomóalap meghajtása mindig hajtókönyök segítségével történik, amely vonórúd segítségével van a kocsikerékkel összekötve. A vasútikocsis járatot bizonyos formájában még a legmodernebb görgőpályás, megálló hengerű gyorssajtóknál is megtaláljuk. Az eredeti vasútikocsis meghajtás a gép masszív kinyomása szempontjából még sok kívánnivalót hagy maga után s azért főképpen kommerciális, nem nagy igénybevételt feltételező munkáknál alkalmas. ll

Vászonkötés: olyan könyv, amelynek födele is, meg a gerince is vászonnal van bevonva. Ha csak a gerinc meg a födélsarkok vásznas bevonatúak: félvászonkötésnek mondjuk.

Vászonra való nyomtatás: ilyenkor rendesen azon akad fenn a könyvnyomtató, hogy a festék nemigen akarja födni a vásznat. Ezen pedig könnyű segíteni. Mindenek előtt a festéknek jobbfajtájúnak kell lennie, mert a rotációs újságnyomtatáshoz használt olcsóbb

festéknek például amúgy sincsen meg a kellő fődőképessége. A nyomóhenger borítását vegyük jó puhára; gumi- vagy nemezborítást is használhatunk, amely fölé még négy vagy öt ív könyvpapirost feszítünk ki. A jó fődés elérése különben függ a vászon szövésének sűrűségétől is. Finomabb minőségű vásznakra való nyomtatáskor jóféle illusztrációs festéket használunk, s ezt csak annyira higítjuk a kencével, amennyire a nyomtatás azt okvetlenül megkívánja. — A vászonra való nyomtatásnak gyakran kimoshatatlannak kell lennie. Erre a célra a festékgyárosok speciális festékeket tartanak raktáron, de sürgősség esetében a vidéki nyomdász maga is előállíthatja, úgy hogy valamicske pokolkövet kever a közönséges festékhez. Sósavas anilinnek a festékhez való hozzákeverésével is jó eredményt lehet elérni. Az anilin-hozzátétel csak csekély mennyiségű legyen.

Vazelin: l. Gépzsír.

Vázlatkészítés: a nyomdaiparban az a munka, amikor a szedő a megrendelt nyomtatványról előzetesen a kivitelnek megfelelő beosztású rajzot készít. Előnye az, hogy a megrendelő a vázlatból megállapíthatja, hogy a készítendő munka megfelel-e majd annak a célnak, amelyre szánták. A vázlat készülhet úgy is, hogy a betűk helyett csak vízszintes vonalakat húzunk, amelyek így szürke foltot adnak és csak a címsort rajzoljuk ki szépen, olvashatóan abból a betűtípusból, melyből a munkát szedni óhajtjuk. A budapesti nyomdaipari továbbképző tanfolyamokon az ilyen vázlatkészítést már előre nonpareille-kockás beosztású papiroson gyakoroltatják. Másik módja a vázlatkészítésnek az, amikor a földalatot — mely mondjuk többszínű nyomtatvány — úgy készítjük el, hogy a címsort leszedjük. kézisaitón az eredeti papirosra lehúzzuk és a mellékes szöveget tussal hozzárajzoljuk. Vázlat készítésekor ügyelni kell arra, hogy a rajzolt betűtípus olyan szélességű legyen, mint az a szedésünkben lenne, s hogy ezáltal a vázlat ugyanazt a folthatást adja, mint az eredeti betű adna. vj

Vázlatpapiros: Többnyire nyomós okok szólnak a mellett, hogy a részletesebben kidolgozott vázlat mindig az eredeti nyomtatópapirosra készüljön, és lehetőleg az eredeti formátumban. Már csak egy kissé keskenyebb vagy szélesebb margó is sokat ronthat a rajzunk hatásán.

Védőboríték: l. Burkoló.

Veduta (olasz): a. m. látókép, képes levelezőlap.

Végnélküli papiros: lásd Papirosgyártás és Rotációs papiros.

Veleslavin: a cseh nyomdászok szakszervezeti irányú közlönyének a címe. 16. századbeli tudós tipográfusuk tiszteletére nevezték el így megindultakor, 1863-ban.

Veleslavin Dániel Ádám: a cseh irodalom és nyomdászat legkimagaslóbb alakja; született 1546-ban, megh. 1599-ben. A prágai egyetemen a történelem tanára volt. 30 éves korában megtanulta a nyomdászatot, s egész sorát nyomtatta a stilisztikai és tipográfiai remekeknek.

Velin: a legfinomabb borjúbőrből készült pergamen régi elnevezése; e megjelölést később a jobbfajta papirosfélékre is átvitték.

Vellaj István: gépszedő, szül 1882-ben; a jugoszláv grafikai munkások szövetségének elnöke.

Velogravűr: egy újabb gyorssajtói mélynyomtató eljárás és az ezzel az eljárással készült nyomatok neve.

Venkovits Károly: született Nagysurányban 1875-ben. Érsekújvárt szabadult föl 1892-ben. Évek hosszú során át járta a vidéket meg a külföldet, közben dolgozott itt is, ott is. Budapesten főbb kon-

dícióí: Kosmos, Részvénynyomda, Pallas, Pátria. Miskolcon a Szelényi és Társa, majd a Klein és Ludvig nyomdájának volt (14 esztendeig) a művezetője, a Magyar Jövő nyomdájának pedig 4 évig igazgatója. Budapesten a 900-as évek elején tagja volt az Országos Szervező Bizottságnak. Sokat írt a Typographiába, Magyar Nyomdászatba, Grafikai Szemlébe, Grafikus Művezetőbe stb. Szerkesztette 1902-ben a Darázs c. nyomdászélclapot. 1936 januárjától a Grafikus Művezető szerkesztője.

Ventiláció (francia): a. m. szellőztetés.

Verard Antoine: a 16. század elején élt francia könyvnyomtató, egyszersmind a kései miniátorok legkiválóbbika. Főképpen históriai munkákat és lovagregényeket nyomtatott.

Veresegyházi István: a kolozsvári református kollégium nyomdájának ügyvezetője 168[illegible] körül.

Veresegyházi Szentyel Mihály: lásd Szentyel Mihály.

Veress Ferenc: a háromszínű nyomtatás egyik föltalálója. Kolozsvárt született 1832-ben, s itt 1854-ben fotográfiai műtermet nyitott, mely az első volt Erdélyben. 1867-ben kezdett foglalkozni a heliokrómiával s kísérletei csakhamar világhírűvé tették a nevét. 1881-ben a kolozsvári egyetemen a fotografálás magántanára lett. 1882-ben megindította a «Fényképészeti Lapok»-at, ez azonban pártolás híján hat év mulva megszűnt. Egyéb munkája: «Fényképészeti álomképek» (Kolozsvár 1887).

Verizmus (a latin «verum» = igaz szóból): a művészettörténetben a. m. fokozott naturalizmus.

Vernis mou: a rézkarc csoportjába tartozó eljárás, melynél puha maratóalappal vonjuk be a rézlemezt, s erre finomszövésű selymet vagy papiroslapot fektetünk, amire a ceruza hol erősebb, hol gyöngébb rányomásával felrajzoljuk az ábrát. Ha a selymet vagy papirost leemeljük a lemezről, úgy — a reágyakorolt nyomás erősségének megfelelően — a vonalak mentén rátapad a lágy alap és a rézlemez e helyeken utat ád a maratósav hatásának.

nli

Verseghy Ferenc: kiváló magyar nyelvtudós, költő és író, született 1757-ben, megh. 1822-ben. Mint a Martinovits-féle összeesküvés részese, 9 évet töltött nehéz rabságban. Kiszabadulása után Sághy Ferenc igazgató korrektorul alkalmazta az Egyetemi Nyomdában. Amikor meghalt: az Egyetemi Nyomda temettette el.

Versek szedése: A folyó szövegben elszórt verseket rendes szövegbetűvel kell szednünk, hacsak nem idézetek, amikor — mint a bécsi grafikai főiskolán tanítják — egy fokkal kisebb betűvel szedendők. Versek szedésekor minden sor kimenet. Mielőtt elkezdenők bármilyen versnek is a szedését: leszedjük annak valamelyik hosszabb sorát, s középre zárva, ennek és a vers-szöveg átlagos tengelyének alapján határozzuk meg, hogy mennyi legyen az összes sorok behúzása. Ha a verssorok némelyike nem fér bele az adott szélességbe: megtörhető, de ilyen esetben az összes átvitt soroknak egyforma bekezdésűeknek kell lenniök. Ez a bekezdés fele, sőt kétharmada is lehet a formátumnak. A strófák köze rendesen egy-egy kvadrátumsor, már csak a sorregiszter okáért is.

Verte (latin): a. m. fordíts!

Vertikális (latin): a. m. függőleges (vonal).

Vértes Jenő (Weintraub): született Budapesten 1896-ban. A Globusnyomdában tanulta a betűszedést 1910-től 1914-ig. Azóta Pápai Ernő műintézetében, Faragó Sándornál Szolnokon és a Biró Miklós Rt.-nál dolgozott, jobbára művezetői minőségben. Vezetőségi tagja volt a Gutenberg Társaságnak s 1928-tól a Grafikus Művezetők Szak-

osztályának. A Grafikus Művezetők Évkönyvében, a Nyomdász-Évkönyvben és a Magyar Grafikában jelentek meg szakdolgozatai. E Lexikonnak is munkatársa. A Bildungsverband 1928-i magyarországi pályadíját ő nyerte el.

Vertikális gyorssajtó: l. Nyomtató automaták.

Verzális (latin): a. m. nagybetű (ellentétben a kisbetűvel: kurrens-sel).

Vésnök (graveur): a könyvtáblák sárgarézlemezeinek stb. vésésével foglalkozó mesterember. Olykor egyéb segédgépeket (guillochegépet, pantográfot stb.) is használ a munkájához.

Vésőgépek: ilyen a rovátkoló gép, a domborúan másoló gép, a Guillot-féle gép, meg a pantográf. A vésést végző tűt a gépeknél írónal vagy litográfkrétával is fölcserélhetjük, s ekkor a gép nem vés, hanem rajzol.

Vésőszerszámok: l. Ólommetszés.

Vessző (komma): írásjel. Egyenrangú mondatrészek (pl: betű, kézirat és sorjázó...), továbbá egyenrangú fő- és mellékmondatok, valamint a főmondat és mellékmondat közt írjuk. Az és, meg, vagy kötőszók előtt csak akkor szedünk vesszőt, ha egészen új tartalmú mondat következik.

Vészi Gyula (Weisz): a Grafikai Munkások, Munkásnők és Rokonszakmák Országos Szakegyesületének titkára, a Magyarországi Senefelder-Egylet vezetője, szül. Budapesten 1887-ben. Kőrajzolótanulóként 1903-ban került a budapesti Czettel és Deutsch céghez, hol 1907-ben szabadult föl. Mint merkantilis litográfus több magyarországi üzemben dolgozott, de tanulmányai bővítése céljából Németországban is hosszabb időt töltött. 1913-ban került a Magyar Földrajzi Intézethez, hol térképrajzolóvá képezte ki magát. 1922 óta művezetője, 1927 óta üzemvezetője a Földrajzi Intézetnek.

Vetődés: l. Fa vetődése.

Vetterl János: besztercebányai tipográfus 1829-től 1834-ig.

Vezérkari térképek: jobbára nagyléptékű, legtökéletesebb technikával bíró és nagyon pontos térképek. Általában az egyes államok különleges berendezésű katonai földrajzi intézeteiben készülnek.

Viaszos tábla: a régi rómaiak rendes íróeszköze. Főképpen leveleket és apró följegyzéseket írtak rája. A fontosabb írások papiruszra készültek.

Viaszosvászonra való nyomtatás: a tapétanyomtatáshoz nagyon hasonló. A viaszosvászonra ugyanis domborúan vésett alakzatú faminták kal erősen sűrített, vastag olajfestéket nyomtatnak. A nagyobb egyszínű mintákat vagy számos apró mintával nyomtatják vagy ecsettel festik. Nagyobb ügyesség kell a vászon márványozásához meg a különböző fák erezeteinek utánzásához, amit ecset, spongya, gyapjú-pamacsok stb. segítségével szabadkézzel vagy olyan kis kézi géppel végeznek, mely domborúan mintázott fahengerből áll; ezt, miután a durva szövettel begöngyölt festékhengerről festéket felvett, végigvezetik a viaszosvásznon, melyet kiterítettek a hosszú nyomtatóasztalon. Az alakzat finom részleteit fésűkkel, teregető ecsetekkel s effélékkel dolgozzák ki, miáltal megadják a természetes lágyságát. A nyomtatott vászon kencével bekenve fényt kap.

Viaticum (latin): a. m. úti pénz, úti segély.

Victoria Johannes: a bécsi jezsuiták spanyol származású rektora. 1559-ben kegyes gyüjtésekből alapított nyomdát. 1577-ben a nyomda Nagyszombatba került, s itt magva lett a ma is virágzó Egyetemi Nyomdánknak.

Vide (latin): a. m. lásd!

Victorline: sorokat öntő szedőgép. A Linotype első modelljének volt az utánzata a General Composing

Company által Berlinben gyártott «Herkules» sorántó gép, amelyet 1908-ban «Victorline»-re kereszteltek át, s a londoni nemzetközi könyvipari kiállításon be is mutattak. Voltak újítások is rajta: billentyűinek a száma százkettő volt a régi Linotype kilenevenével szemben, s szivattyú-szerkezete is jobb volt emezénél. A «Victorline» gyártását csakhamar meg is kezdték, s mert az ára jóval kisebb (kb. tízezer pengő) volt a Linotypeével (tizenhét-tizennyolcezer pengő) szemben: hamarosan el is fogyott belőle vagy száz példány. Szabadalombitorlási pör keletkezett; de mert ez nem bíztatott eredménnyel: a Mergenthaler-társaság megvette gyárastul-mindenestül a «Victorline»-t. Azóta «7-es mintájú Linotype» a «Victorline»-nek a neve.

Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetsége (VNYOSZ): A fővárosi nyomdai munkásság megszervezése után a nyomdai munkások mozgalma az ország többi részében is mind erősebbé vált és a mind szaporábban kitörő sztrájkok a vidéki nyomdatulajdonosokat arra késztették, hogy a már meglévő fővárosi munkaadói egyesülethez hasonló szövetséget létesítsenek. 1901 június hó 29. és 30-ára Szávay Gyula, a győri kereskedelmi és iparkamara főtitkára, ki Győrött, mint egy helyi lap szerkesztője nyomdával is bírt, kongresszusra hívta a vidéki nyomdák tulajdonosait, mikor is megalakították a kongreszszus résztvevői a fenti szövetséget. A VNYOSZ elnöke Forster Rezső miskolci, alelnöke Láng József nagyváradi és Engel József szegedi nyomdatulajdonosok lettek. A szövetség első kollektív szerződését 1904 elején kötötte meg, amikor már 633 tagja volt. Pár év mulva a szövetség elnöki székét Láng József töltötte be, míg alelnöke Mayer Rezső nagybecskereki és Klein Samu miskolci nyomdatulajdonos lett. A szövetség fennállása alatt több ízben történt kísérletezés a fővárosi munkaadói egyesülettel történő fúzionálásra, azonban erre csak 1920-ban került sor, amikor a VNYOSZ a háborús következmények folytán tagjai legnagyobb részét elvesztette az ország területvesztesége következtében és így csaknem teljesen akcióképtelenné vált. mk

Vietoris Jeromos: 1510-ben Bécsben dolgozott Singrinius-szal. 1518 körül Krakkóba került, ahol egész sorát nyomtatta a magyarnyelvű könyveknek. 1531-ben napvilágot látott nála Heyden Sebald négynyelvű, majd Murmelius háromnyelvű kis szótára, benne a magyar szavakkal is. 1550-ig 16 magyar könyv nyomtatódott a krakkói nyomdában köztük a Komjáti Benedek fordította «Szent Pál levelei» 1533-ban. Dévai Bíró Mátyás «Orthographia Ungarica»-ja. 1549-ben már Vietoris özvegye szerepel nyomdászképpen, majd Strikoviabeli Lázár mester, ezután pedig Kerekotzki Ferenc.

Vignette (címke): árukra ragasztott s ezek minőségét, eredetét, előállítóját stb. föltüntető jegy papirosból vagy érből. Francia nevét onnan kapta, hogy az első ilyenforma (Veldener János utrechti könyvnyomtató által a 15. században készített) keretes nyomtatványok szőlőlevelet (vigne) ábrázoltak.

Világítási egység: l. Elektromos világítás.

Világító festékek: rendeltetésük volna reklámos kártyáknak, kisebb nagyobb plakátoknak stb. sötétben is elolvasható betűkkel való nyomtathatása. Régebben úgy állították elő a világító festéket, hogy kalcium-, bárium- vagy pedig stronciumszulfidot kevertek a festőanyagokhoz. E szulfidoknak az a sajátságuk, hogy ha előzetesen napfény hatott rájuk, sötétben világítanak. Majd jobb anya-

got is állitottak elő kénszulfidból, olykép, hogy vegyileg tisztított cinkvitriolt tiszta ammoniákkal kezeltek, a cinkoxidhidrát csapadékát pedig a folyadékkal együtt a megmaradt ammoniákban ismét föloldották. Ekkor a kénvizes oldat kivált s a nyert kéncink-üledéket porcelláncsészében izzásig hevítették. E világító festékkel azonban nem tanácsos a mi gyorssajtóinkon nyomtatnunk, mert a vas- meg ólom-alkotórészek rozsdája megszünteti világító képességüket. Legjobb, ha úgy járunk el, ahogy bronzolásnál szoktunk: ólomtól mentes kencével vagy valami alkalmas fehér festékkel előnyomatot készitünk s még nedves állapotában finom porrá tört száraz világító festéket hintünk rája. Ha sikerült a világító nyomat: ajánlatos belakkoztatni, hogy a külső hatások ne ronthassák meg.

Világosság Könyvnyomda Rt.: a szociáldemokrata párt és a munkás-szervezetek alapitották 1905-ben. Kezdetben egy nyáruccai bérelt helyiségben volt elhelyezve; 1909-ben saját házába költözött. Alaptőkéje 1905-ben 50.000 korona volt, ami időközben 400.000 *pengőre emelkedett. A nyomdában a Népszaván kívül vagy 40 időszaki lap és nagymennyiségű* kereskedelmi nyomtatvány készül. A rotációs gépek száma (1936-ban) 3, a gyorssajtóké 6, a szedőgépeké 13.

Vilím-féle nyomatok: l. Ortotípia.

Villa: l. Felfogó villa.

Villamos olvasztókemence: A fával, szénnel vagy gázzal fűtött olvasztókemencéknek az a hátrányuk, hogy a hő nem egyenletesen éri az olvasztásra szánt fémet. A villamosárammal fűtött modern olvasztókemencékben a fémet mindenütt egyforma hő éri, ami a tökéletesebb salakmentesítést és jobb összevegyülést eredményezi. Mindezeken felül a villanyfűtés költségei alacsonyabbak az egyéb fűtéseknél.

Villamosság: l. Elektromosság.

Villamvilágítás: l. Elektromos világítás.

Villamfűtés: l. Szedőgépek villannyal fűtése.

Villás görgő: a gyorssajtó hengerkerekére erősített hengeres csapon ülő mintegy három centiméter átmérőjű, símára esztergályozott acélgörgő. Az a föladata, hogy a villának a hengert fölfogó és ismét megindító mozgása következtében beálló csúszó súrlódást gördülővé változtassa. Ennek révén aztán az illető alkotó részek kopását csökkenti, s így a gép zajtalan és rázkódtatástól mentes járását biztosítja.

Villás rúd: a gyorssajtón az a hosszú és nehéz vasrúd, amely a villának alsó felét az azt irányító és a főtengelyre ágyazott nyomóhenger-excenterekkel úgy köti összse, hogy a villa helyesen és biztosan működhessék.

Vincze György: 1697-ben vette át a debreceni városi nyomda igazgatását, 1704-ig töltve be a tisztét. Ebben az esztendőben (okt. 21.) labanc-csapatok pusztitották el Debrecen városát, s a nyomdát is megsemmisítették. (Ugyanekkor a tanácsházban elrejtett sárospataki nyomdaberendezés is elpusztult.) Vincze György ebben a nagy fölfordulásban eltűnt.

Virágh Sándor: szül. 1867-ben. Karcagon szabadult föl 1886-ban. Budapestre jőve, többfelé dolgozott, mígnem 1894-ben a Hazánk- (most Pátria-) nyomdába került revizornak. Jó vénájú nyomdászköltő; sok verse jelent meg mindenfelé. Egyik szerkesztője volt a «Kulacs»-nak, «Tenákulum»-nak, valamint hosszú időn át a «Nyomdászok Élclapja» című vidám tipográfus-ujságnak.

Viridarium: l. Albert király kódexe.

Viski István: 1770 körül volt a kolozsvári ev. ref. nyomda művezetője. Utóda 1775-ben Kapronczai Nyerges Ádám lett.

Viski Pál: a debreceni városi tipográfia provizora 1723-tól 1733-ig.

Visszahajtás: Némely gépnek rendes mozgási irányával ellenkező visszahajtása esetleg galibát okozhat. A régebbi szerkezetű akcidensgyorssajtókat például azért nem szabad visszahajtanunk, mert ugyanekkor a vályúhenger is visszafelé fordul s róla a festék a festékszabályozó pengén levevődik, azután pedig lecsurog. Ugyanez az oka annak, hogy a rotációs gépek visszahajtását is lehetőleg kerülnünk kell. Az újabb gyorssajtókat már olyan alkotó résszel látták el, amely a gép visszahajtását megengedi.

Visszás kép (renversé): a festmény vagy rajz után rézre vagy fára metszett képek egy neme, melynél könnyebbség okáért a sokszorosító-lemezre direkt az eredetit visszük át, s nem ennek tükörképét; így a lenyomatok nem az eredetit, hanem ennek tükörképét tüntetik föl.

Vitezovics Pál: 1690-ben megalapította az első állandó nyomdát Zágrábban. Távozása után a város kezére került a nyomda. Művezetőül Pallas Bertalant említik, ki 1727-ig működött.

Vitraufánia: a belgiumi Lacroixtól föltalált áttetsző-nyomtatásos eljárás. A nyomatot közvetlenül az ablakra ragasztják és ezen olyanforma hatása van, mint az üvegfestménynek. Hideg és nedvesség nem árt neki. Ma már nagyban gyártják, és 8 méter hosszú, meg 50 centiméter széles darabokban kerül forgalomba.

Vitriarius Mátyás: Késmárk városának volt könyvnyomtatója 1705-től kezdve néhány esztendőn át.

Vízfestékek: sok fajtájuk van, olcsóbb és drágább; aszerint, hogy milyen a minőségük. Művészeti célokra a tubusokban kapható higabb vízfestékek (a Schoenfeld-, Windsor-, Newton- és egyébfélék) ajánlhatók, a kezdő rajzoló igényeinek azonban a Horadam-, az Anreiter- vagy a hazai gyártmányú gombfesték is megfelel. Aki azonban a modern színelmélettel gyakorlatilag is foglalkozni akar: legjobban teszi, ha az Ostwald-féle normális vízfestékeket vásárolja.

Vizi István: a nagyenyedi református kollégium nyomdájának ügyvezetője 1831-től fogva. A város 1849-i földúlásakor a nyomda is elpusztult.

Vízirozás: a szabadkézi rajzolásnak igen nagyjelentőségű fogása. Magyarul «méricskélés»-nek mondhatnók, de ez a szó nem meríti ki egészen a fogalmát. A vízirozás abból áll, hogy a rajzoló munkája közben a ceruzáját kinyujtott karral minduntalan vízszintes, illetőleg függőleges irányban tartja a rajzolt tárgy felé, ilyenformán méricskélve egyrészt az illető alaknak, tárgynak, épületnek és ezek valamely részletének a perspektivikus hosszát, másrészt pedig megállapítva azt, hogy az illető vonal milyen szögben tér el a vízszintestől vagy a függőlegestől.

Vizitkártya: l. Névjegy és Névjegyek szedése.

Vízivárosi nyomda: l. Adomásky féle könyomda.

Vizsga: l. Mestervizsga, Szakvizsga és Tanoncvizsga.

Vizsolyi biblia: az első nyomtatásban megjelent, teljes magyar ó- és újszövetségi biblia-fordítás. Károli Gáspár gönci református lelkész és munkatársai fordították. Első kiadása az abaújtornamegyei Vizsoly községben jelent meg, 1590-ben.

Vocabularium (latin): a. m. szótár (franciául: vocabulaire; angolul: dictionary).

Vogel Jakab: svájci nyomdász és költő, szül. 1816-ban, megh. 1894-ben. 1843-ban Glarusban, szülővárosában állított nyomdát, s maga szedte ott remek költeményeit, amelyek népszerűvé tették őt a svájci határokon túl is.

Vogel Károly: Gámán János kolozsvári nyomdájának faktora 1863-tól kezdve az 1910-es évekig. Nyomdászkodásának 60 éves jubileumát is megülhette még.

Vogtlandi jegynyomtató rotáclós: l. Menetjegyek nyomtatása.

Volapük: a nemzetközi nyelvek egyik fajtája. Schleyer prelátus találta föl 1880-ban. (L. még Eszperanto és Ido.)

Volkmer Ottomár: a bécsi államnyomda igazgatója. Katona volt és 1875-ben a katonai földrajzi intézethez osztották be, s ettől az időtől fogva különösen a sokszorosító eljárások tanulmányozására adta magát. 1885-ben alezredesi ranggal lett a bécsi udvari és államnyomda segédigazgatója, 1893-ban pedig — Beck Antal lovag halála után — igazgatója. Igen sok szakba vágó értekezést irt.

Volume (francia és angol): a. m. kötet.

Volumen: az ókor tekercs-alakú könyveinek elnevezése (a latin volvere: legombolyítani igétől). Az ilyen ókori könyvtekercsek eleje egy kiálló pálcikára volt ragasztva, s e köré csavargatták a papiruszt, illetőleg pergament.

Volumen-papiros: l. Pehelykönnyű nyomtatópapiros.

Vonalas metszet: l. Fametszés.

Vonalzás a gyorssajtón: A géppel való vonalzás egyszerűsége már igen sok szakembert csábított arra, hogy a könyv- és kőnyomdai gyorssajtókra szerelhető vonalzó készülék alkotásával megpróbálkozzék. A dolog még eddig senkinek sem sikerült annyira, hogy abszolút sikert érjen el. Nálunk Droppa K., Kovács Gy. és Cziráky Sándor alkottak régebben ilyen készüléket s azt állították, hogy annak használatával 50 százalék munkamegtakarítás érhető el. A vonalzást itt is karikák végezték. A különböző rovatszélességekhez való elrendezés szerint ük 10—15 percbe, nyomtatás után a készülék levétele 5 percbe került.

Vonalzó gép: iskolai füzetek, üzleti könyvek vonalzására való, Sok fajtája van. Azelőtt majdnem kizáróan anilinfestékes tollal vonaloztak e gépek, ma már többnyire kicsiny karikák végzik azt, mégpedig gyakran több színben egyszerre, aszerint, hogy hány festékező szerkezete van a gépnek. A nagyobb vonalzógépek tipikus alakja a Brisard-féle, amelynél a hajtás kézzel is történhetik meg mechanikai erővel is. A gép kezelője egyik kezével forgattyút forgat, a másikkal pedig a papirosíveket tologatja a berakóasztal egyik sarkába. Az ív továbbvezetése két gumikarikának meg egy gumihengernek a dolga, ezektől kerül arra a nagy hengerre, amelyen körülfutva, a nekiálló sárgaréz-karikáktól megvonalozódik. E sárgaréz-karikák ide-oda tologathatók, aszerint, amily távolságban kell lenniök az egyes vonalaknak egymástól. Közibök kisebb karikák kerülnek kizáró darabok gyanánt. A festékezést olyanforma hengerek végzik, mint a könyvnyomtatásban, s a gépnek három festékező szerkezete van, aminek következtében három színben történhetik a vonalzás.

Vonalzólemez (Frecskaynál: nézdelő; Besehblech): kb. 1—2 mm vastagságú és 5—6 cm széles, különféle hosszúságokban készülő acél lemez, aminek a hosszúságára eső egyik oldalának szélét ferde síkban kés-élűre, élét pedig gondosan egyenesre csiszolják és melegen sötétre színezik. A betűkép egyengetési munkálatainak ellenőrzésére, vastagságok és magasságok összeegyeztetésénél, továbbá sík felületek vizsgálatánál a betűöntőnek úgyszólva állandóan kezében forgó, nélkülözhetetlen szerszáma. ta

Vorreiter és Müllendorff szedőgépe: l. Autotype.

Voskens Dirk: németalföldi betűöntő. A 17. század közepe táján 14 grádus fraktúr betűvel meg a hozzávaló schwabachi kiemelő típusokkal aratott elismerést.

Vögelin Ernst: nyomtatványainak szépségéről nevezetes német tipográfus, szül. 1528-ban, megh. 1590-ben. Katolikus teológus volt Lipcsében, de 1557-ben reformátussá lett. Megtanulva a könyvnyomtatást, gyönyörű könyveket nyomtatott. 1578-ban menekülnie kellett Lipcséből, s Heidelbergben telepedett meg.

Vörös kréta (Rötel): a rajztechnikában fontos szerepe van; főleg arcképi vázlatokhoz használják.

Vörös szín: igen meleg szín, valamennyi között a legjobban kiemelkedő. Nagy fölületeken izgató hatású, a közhiedelem szerint a bika is megvadul tőle. Különben a szeretetet meg a szabadságot szimbolizálja. A sárgával és kékkel egyetemben már az óegyiptomiaknak is kedves ornamentáló színe volt; a gyermekek meg a primitív népek valamennyi szín között a legjobban kedvelik a vöröset; annál föltűnőbb tehát, hogy az asszírok ornamentikájában egészen háttérbe szorult a sárga mellett. A kínaiaknál is a sárga volt évezredeken át a színek színe, a császári szín. Már a keletindiai művészetben az első helyek egyikét foglalja el a vörös. Nagy volt a szerepe a középkori ornamentikában is, és a könyvdíszesítésben uralkodó színné lett a fekete mellett. (A rubrikátor és miniátor szavak is vörös színnel dolgozó könyvdíszítőt jelentenek.) A legújabb időkig a könyvnyomtatásban a vörös volt jóformán az egyetlen kiemelő szín. («Kalendáriumi vörös.») Vezető szerepét a mai napig is megtartotta a tarka színek között, bár telitetten nagy fölületen nem igen tanácsos használni. Kicsiny foltokban, szedésfölületet körítő vonalképpen már annál kedvesebb hatású lehet.

W

Wachtler Fülöp: a viszontagságos sorsú 1848—49-i Banknyomda vésnöke, a Kossuth-bankók remek ornamentikájának a mestere.

Wagner Bálint: Honter János barátja és segéde, 1549-től 1557-ig a brassói Honter-nyomda kezelője. Magiszteri címet, plébánosi és dékáni hivatalt is viselt. Fametszetes kótákat is nyomtatott.

Wagner János József: 1766. évtől fogva, Royer Ferenc Antal után volt a kalocsai kegyesrendiek nyomdájának művezetője.

Wagner Josef: betűszedőből lett híres német színész, szül. 1818-ban, megh. 1870-ben. A pesti német színházban is játszott; 1850-ben a bécsi Burgszínház örökös tagja lett.

Waite-sajtó: l. Acélmetszetnyomtató sajtók.

Wajdits József: a hatvanas évek elején alapított nyomdát Nagykanizsán.

Waldarfer Christoph: német vándornyomdász; valószínűleg Regensburgból került 1470-ben Velencébe, ahol több szép könyvet nyomtatott. 1474-ben Milanóban találjuk; azután nyoma vész.

Waldheim-Eberle A.-G.: több mint hatszáz munkással dolgozó bécsi nyomda; a Waldheim Rudolf által 1855-ben alapított fametszőiskolából keletkezett.

Waldow Alexander: német szakíró, szül. 1834-ben, megh. 1898-ban. 1860-ban Lipcsében nyomdát alapított. A nyomda mellett miharnar könyvkiadóvállalatot is létesített, mely tisztán a nyomdászati szakirodalom terjesztésével foglalkozott. Ő maga is nagyon termékeny szakíró volt. 1863-ban megalapította az «Archiv für Buchdruckerkunst»-ot, aminek a német nyomdászat fejlődésére nagy hatása volt. Ezenkívül számos önálló szakmunkát írt; köz

tük legnevezetesebbek a «Lehrbuch der Buchdruckerkunst» (2 nagy kötet) és az «Encyklopädie der graphischen Künste».

Waldvogel Prokop: prágai születésű aranyműves, állítólag már 1444-ben nyomdászkodott Avignonban. Annyi bizonyos, hogy 1444-től 1446-ig e városban tartózkodott, s ott tanulókat fogadott föl, kiket a könyvnyomtatásban akart kiképezni, de arra már épenséggel nincs semilyen adat, hogy nyomdája lett volna tényleg. Valószínű, hogy Waldvogel a patrícák vésésének titkát Gutenbergtől leste el Strassburgban, Dünne aranyművesnél dolgozta idején. Hogy Avignonból hová került: nem tudjuk.

Walo János: vándorló tipográfus, 1594-ben ő nyomtatott először Pozsony városában, mégpedig egy négy levélből álló «Zeytung»-ot.

Walter Ernő (Melisser): szül. 1862-ben, megh. 1936-ban. A Wodianer-nyomdában tanult 1874—1878. Dolgozott a Poldini- és Hungária-nyomdákban, a Pallasban az Egyetértésnél és azután a Pátria-nyomda faktora volt. Később önállóvá lett. Újabb tizenegy esztendő multán öntödei képviseletet vállalt, majd 1909-ben a Berger és Wirth-féle budapesti festékgyár igazgatója lett. Sokat fáradozott és áldozott a szakoktatás érdekében, s a technológiai főiskolán is esztendőről esztendőre megvolt a maga tanfolyama a színekről és festékekről. Novák László val közösen írt könyve: «Színek világa» (Grafikai Művészetek Könyvtára V. kötet).

Walter-féle rotáclós gép: a hetvenes években igen kedvelt és széltében használt gép volt. Óránkint 10.000-et nyomtatott. Hátránya volt azonban, hogy festékező szerkezetéhez s lemezhengereihez nehezen lehetett hozzáférni, kivezető szalagjainak elrendezése pedig nagyon komplikált és sok fönnakadást okozó volt.

Walzel A. F.: pesti litográfus a 19. század közepe táján. Főleg a kromolitográfiában jeleskedett, de Barabás Miklós rajzai után krétanyomatokat is készített.

Wancsora István: született 1876-ban, meghalt 1911-ben. 1905-ben egyideig másodmagával szerkesztette a Typographiát. Szerkesztője volt a Tenákulum és Ekszkíze című nyomdász-élclapoknak.

Wanko Vilmos: született Besztercebányán 1886-ban. Ott is tanulta a nyomdászatot. Dolgozott Győrött, majd Budapesten. 1905 körül kezdte meg munkásságát a Könyvnyomdászok Szakkörében, amelynek csakhamar titkára lett. Tagja volt a Czakó Elemér alapította Nyomdászati Tanműhelynek. 1911-től 1914-ig szerkesztette a Grafikai Szemlét, s egyben szervezője volt a budapesti és vidéki szaktanfolyamoknak is. A háború idején a Grafikai Főnökegyesületben tisztviselősködött. 1920 elején a Bíró Miklós alapította Magyar Grafikának lett a felelős szerkesztője. 1928-ban megpróbálkozott a Grafikai Szemle kiadásával, de egy esztendei hősi küzdelem után belebukott. 1934-től fogva az Anyaegyesület tisztviselője. Igen sok alapos dolgozata jelent meg a Grafikai Szemlében, a Magyar Grafikában, az Évkönyvekben, a Grafikai Almanachban és a Typographiában; a tanonciskolában évek során át szakoktató volt, s szakoktató az 1924-ben újjászervezett továbbképző tanfolyamokon is. Szép számú fölolvasást tartott és szakkiállítást rendezett Budapesten és a vidéken. Lexikonunknak is munkatársa.

Washington-sajtó: Rust J. által föltalált nyomdai kézi könyökös sajtó, egykönyökű emeltyűvel, mely könyök a sajtórúd húzásakor kiegyenesedik s a papirost a szedésformára sajtolja. A jelen korban már csak korrektúra-lehúzó gépnek használják.

Watts John: a homok- vagy gipszstereotipálásnak egyik föltalálója. William nevű testvérével 1820-ban Budán telepedett meg, s itt műhelyt nyitva, az Egyetemi Nyomda részére ábécés meg egyéb iskolai könyvekről kitűnő lemezeket készített.

Watzulik Albin Mária: szül. Nagyszombatban 1849-ben, megh. 1930-ban. Négyéves korában elvesztette hallását s ezért tízéves korától nem is járt iskolába. 1859-ben a süketnémák bécsi intézetébe került, ahol 5 esztendőt töltött. 1864-ben Winter Zsigmond nagyszombati nyomdájába állott szedőinasnak. Fölszabadulta után Grácba került, s itt elsőrangú mesterszedővé képezte ki magát. 1873-ban a németországi Sachsen-Altenburg városába hívták a Pierer-féle nyomda mesterszedői osztályának vezetőjévé. Azóta itt élt s a könyvnyomtatás művészeti irányban való fejlesztése érdekében nagy agitációt fejtett ki a német szaklapokban.

Weber Simon Péter: pozsonyi tipográfus 1783-tól kezdve. 1789-ben Komárom városában állított fel nyomdát.

Webster-féle szedőgép: egyes betűket szedő gép a század végéről; a chicagói Webster találta föl. Remek mechanizmusa volt, de a soröntő gépekkel már nem versenyezhetett.

Wechelius András: a tejfalusi Zsigmond utóda. 1650 körül a közeli Somorjába ment át a nyomdájával. Még később (1652-ben) Kőszegre költözött.

Wechelius Christian: francia tipográfus, aki 1572. évben a párizsi Bertalan-éj borzalmaiból megmenekedve, Majna-Frankfurtban telepedett le, s megalapítója lett egy hosszú időn át virágzott, egyik ágával a 17. században hozzánk is elszármazott nyomdászcsaládnak.

Wechelius Zsigmond: a csallóközi Tejfalun volt nyomdász, ócskabetűs magyar kalendáriumot az 1638-ik esztendőre nyomtatva.

Welchenberg Simon Tádé: a kolozsvári jezsuita nyomda ügyvezető tipográfusa 1731-től 1737-ig.

Weilhammer Bernát: a kolozsvári jezsuita nyomda ügyvezető tipográfusa 1727-től 1730-ig, s huszonnégy esztendő után ismét rövid ideig.

Weingand János Mihály: egykori pesti könyvkereskedő, Maus Gellért (l. o.) engedélyét vette át 1770-ben.

Weinisch György: Fernolend Márton után, 1753 körül volt a brassói Seuler-nyomda művezetője. Utóda 1758-ban Keller János G. lett, ki 1761-ig töltötte be ezt az állást.

Wein János: szül. 1826-ban, megh. 1906-ban. Gépészmérnök volt. A hatvanas években Khor Gyula tüzérkapitánnyal közösen megvásárolta Müller Emil jelentős pesti tipográfiáját, s 1886 május 1-éig volt annak gazdája, amikor a Pesti Lloyd Társaságnak adta azt át. 1872-ben a fővárosi vízvezeték igazgatója lett.

Weinmüller Bálint: 1795-ben vette át a Weber-féle komáromi nyomdát. Holta után Weinmüller Franciska és Klára kezén volt 1848-ig a nyomda.

Weise Paul: 17. századbeli danzigi könyvnyomtató. Neki köszönhetjük a korabeli nyomdászavató ünnepségeknek — a posztulátumnak és depozíciónak — hív leírását.

Weiss E. R.: német betűművész. Roppant munkásságot fejtett ki antikva és fraktúr betűsorozatok, valamint öntödei ornamentumok tervezése dolgában.

Weiss Leopold: logotípiai rendszer föltalálója. Egy 1883-i bécsi szedésversenyen óránként való 3500-betűs eredményt ért el a maga logotípiás rendszerével. Két-három betűből összetett logotípiáinak a száma harminckilenc volt. Szedés dolgában, kellő gyakorlat

esetén, jócskán mutatkozott többlet a logotípiás rendszernél, az osztás azonban annál hosszadalmasabb volt.

Wellisch Géza: szül. 1875-ben Zomborban. Fölszabadult 1892-ben Budapesten. Tagja volt az Országos Bizottságnak és a Segélyző Egyesület választmányának. 1919 óta a Gépmester-Egyesület elnöke. Az ő munkálkodásához fűződik az első kétszínű körforgó-nyomtatás az egyszínű körforgógépen. Hosszú időn át tagja volt a békéltető, a tárgyaló és a lapbizottságnak.

Wendum: olyan készülék, amelynek segítségével átnyomatok készíthetők az offset-nyomtatás részére kőről, cinklemezről vagy szedésről. Ilyen nagyobb, gépszerű fordító-átnyomtató készülékek már az első offsetgépekkel egyidejűleg piacra kerültek és igen jól beváltak. A «Wendum» fordító-átnyomtató készülék két egymásra illő rámából áll. Az alsó rámába jön a kő vagy szedés, a felső rámára egy gumikendő van erősítve, amely a köziprésen vagy átnyomtatósajtón való áthajtás révén átveszi a kőről vagy szedésről a nyomatot. Az ekként nyert nyomatot gumikendőről átviszik az átnyomtatópapirosra, amit aztán a szokott módon használnak fel.

Wentscher-féle szedőgép: ez az «egyemberes» gép meglehetős hírnévre vergődött. A föltaláló a régibb szerkezetek összes előnyeit igyekezett egyesíteni a gépében, s különösen a sorzáró készüléke igen érdekes volt. Betűnek és sorzárónak nyolcféle vastagsága volt (ezt a rendszert a Monoline is átvette), s összeadó szerkezetről olvasta le mindig a szedő, hogy minő spáciumokat kell beosztania az ideiglenes szóközi pálcikák helyébe.

Werfer: könyvnyomtató-család. Alapítója Károly 1822-ben megvette a kassai Landerer-nyomdát s azt hamarosan magas színvonalra is emelte. 1847-ben fiáé, Károly Józsefé lett a nyomda, aki 1848—49-ben két tábori nyomdát is rendezett be; az egyiket kényszerűségből Schlick osztrák tábornoknak, a másikat a magyar nemzeti kormánynak. Az ő fia, ifj. Károly 1859-ben lett a nyomda tulajdonosa.

Werk-szedés: l. Könyvszedés.

Werthmüller János: 1815-ben alapított nyomdát Lőcse városában, amely aztán hosszú időn át megmaradt leszármazottjai birtokában.

Wesselényi Miklós báró: kolozsvári könyvnyomdája rövidéletű volt. Egy terméke ismeretes mindössze: az 1834 május 26-iki erdélyi országgyűlés jegyzőkönyve, amelyet a cenzúra láttamozása nélkül adott ki. Ezért őt in contumaciam elítélték. A könyomda Wesselényi lakásának pincéjében volt. Stuller könyomdász ellen is eljárást indítottak.

Westcott-féle szedőgép: a Monotype őse. 1876-ban kiállították a filadelfiai kiállításon, s ott nagy csodálkozást keltett. Két ember kellett hozzá. Percenként mintegy harminc betűt bírt önteni s egymás mellé sorozni.

Wetstein Henrik: baseli filológuscsaládból származó amsterdami könyvnyomtató mester a 17. század második felében. Előbb — hét esztendőn át — Elzevir Dániel nyomdájának volt a faktora.

Wetter-féle számozó készülék: tipikus példája a számozó készülékeknek. A számok álló helyzetükben betűmagasságnyira emelkednek ki a készülékből s előttük valamivel magasabb № jel van, s ez okozza a számokkal ellátott karikák forgását. Ha már most erre a № jelre a nyomóhenger ránehezedik, az egyes számokat hordó karika akkorát fordul, hogy a következő szám kerül képével fölfelé. Minden tizedik fordulata után az előtte levő

— tízeseket hordó — karika is fordul egyet és így tovább.

Wezel-lemezek: l. Kőlemezek.

Wharf-lito-eljárás: a cinklemezről való litografálás könyvnyomó sajtón.

Wicks-féle szedőgép: a «Bhisotype»-hez (l. o.) hasonló koncepciójú gép; Wicks Frederick találmánya, aki tudvalevően óránként hatvanezer típust öntő gyorsbetűöntő gépet is talált föl. Ezt a betűöntő szerkezetet kapcsolta össze a szedőgépével, amely azonban a hatvanezer — különben elég rossz öntésű — betűből csak néhány ezret tudott fölhasználni óránként. Wicks úgy igyekezett segíteni ezen a bajon, hogy több szedőgépet osztott be egy-egy öntőgéphez.

Wiener Telegraphen-Compagnie: bécsi távirati ügynökség.

WienerTelegraphen-Korrespondenz-Bureau: ausztriai állami távirati ügynökség.

Wiesenberger Vilmos: szül. 1876-ban Budapesten. Mint nyomdai gépmester szabadult fel 1893-ban. A nyomdai munkásság gazdasági és kulturális mozgalmába egészen fiatalon kapcsolódott be. A Gépmesterkörnek alelnöke és később elnöke lett, majd a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesületének megalakulása után a budapesti helyicsoport elnöke volt a szakegyesület megszűnéséig. 1907 május havában a nyomdászszervezet pénztárosává választották. Tevékenyen vett részt a kollektív szerződés megalkotásának és továbbfejlesztésének a munkájában mint a fővárosi és vidéki árszabálytárgyaló bizottság tagja, ugyanígy tagja három évtizede a paritásos békéltető bizottságnak. Peidl Gyulának külföldre távozása után 1920-ban a nyomdászszervezet vezetésével bízatott meg ideiglenesen, míg 1922-ben tisztségében véglegesittetett. Több cikluson keresztül volt alelnöke a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének. Mint a nyomdászszervezet vezetője, a külföldi testvérszervezetek kongresszusain a magyarországi nyomdai munkásságot képviselt. 1925-től 1930-ig Budapest törvényhatósági bizottságának a tagja volt. Élénk irodalmi tevékenységet fejtett ki a Typographiában. Nyomdászati Lexikonunknak is munkatársa.

Wigand Károly Frigyes: könyvárus volt előbb Sopronban, majd Pozsonyban s 1837-ben ugyanitt nyomdát is rendezett be. 1890 dec. 8-án halt meg 74 éves korában. A nyomda elejétől fogva a fejlettség magas fokán állott s termékei mindenkor kitűntek szabatos szedésükkel és tiszta nyomásukkal.

Willheim Lipót: szül. Pásztón 1876-ban. Fölszabadult 1893-ban Salgótarjánban. Hosszabb időt töltött több fővárosi nyomdában. A munkásközvetítő bizottság első elnöke volt. A Segélyző Egyesületbe beolvadt Szakegyesületnek választmányi tagja, jegyzője, majd alelnöke volt. 1905-ben belépett a Világosság nyomdába, ahol jelenleg mint művezető működik.

Willmann Mátyás: a nagyszombati nyomda ügyvezetője 1654 körül.

Winkelmann-féle szedőgép: 1886-tól kezdve sokat beszéltek róla. Ujdonság volt rajta, hogy a gyakrabban előforduló betűk számára szétszórtan több vezető csatornát csináltak, amivel állítólag lehetővé tették, hogy a szedő egyszerre egy szótagra vagy pedig szavacskára való billentyűt üssön meg.

Winkler-féle gyorsstereotipáló készülék: Budapesten is több példányban meglévő modern ujságstereotipáló szerkezet. A szerkezet alapeszméje megegyezik a Citoplateével.

Winkler-sajtó: lásd Kettős gyorssajtó.

Winterburger Johannes: Bécs városának első állandó tipográfusa.

1492-től 1519-ig dolgozott itteni jól fölszerelt műhelyében.

Wintzler Márton: Heusler Márton társaságában Nagyszeben legelső nyomdásza, 1575-től kezdve.

Wischer: német neve az estompenak; pasztellezéskor a színek eldörzsölésére használják. Papirosból vagy bőrből készül.

Wittich Ivo: mainzi egyetemi professzor; 1504-ben emléktáblát helyezett a Gutenberg-ház falába, de ez a tábla házastul együtt eltűnt az idők viharában. A tábla fölirata különben ez volt: «Gutenberg Jánosnak, aki a fémbetűkkel való nyomtatás művészetét föltalálta, s ezzel az egész világ háláját kiérdemelte».

Wlassics-ortográfia: l. Helyesírás.

Wodianer Fülöp: könyvnyomtató és könyvkiadó, szül. Hódmezővásárhelyt 1822-ben, megh. Budapesten 1899-ben. 1842-ben lépett a nyomdászpályára s a szabadságharc kitörésével honvédnek jelentkezve, Kossuth Lajos a «Pesti Hirlap» nyomdai igazgatójául alkalmazta. 1856-ban önállóan saját nyomdát nyitott és a napi- és hetilapok egész sorát adta ki. 1874-ben átvette a Lampel Róbert-féle könyvkiadó céget is. — Fia, Artúr társtulajdonosa volt a Lampel-Wodianer könyvkiadó cégnek, másik fia, Hugó pedig 1890-ben a könyvnyomda vezetését vette át.

Wokál János Ferenc: 1637 körül állított nyomdát Trencsén városában. Sok latin, német és tót munkát nyomtatott, magyart alig. 1640-ben történt halála után özvegye nyomdászkodott 1647-ig.

Wolf Antal: a Nyomdászegyesület több mint félszázadon át tevékenykedett tisztviselője, született Csabdi fehérmegyei községben 1852-ben. A pesti Herz-, majd a Deutsch-féle nyomdában tanult, ahol 1870-ben föl is szabadult. 1873-ban, Buschmann Gusztáv lemondása után az egyesület pénzbeszedőjévé alkalmazta, s mint ilyen, évtizedeken át nagy felelősséggel járó és fáradságos munkát végzett, hétről hétre végigjárva az összes budapesti nyomdákat, s azonfölül — a hetvenes években — a segélyösszegeket is házhoz hordva a beteg tagoknak. Később a Szakegyesület és a nyomdászi körök inkasszóját is ő végezte. 1918-ban nyugalomba vonult, de csakhamar reaktiválását kérte, s még éveken át ellátta a hivatalát. Többször jubilálták a budapesti könyvnyomtató-világ részvétele mellett.

Wolff József: a váradi papnevelő intézet nyomdájának ügyvezetője 1762 körül.

Wolfgang Márton: brassói tipográfus 1632 körül.

Wolf János: századközépi betűöntő; 1846-ban a leromlott pesti Beimel-nyomdát szervezte újra Kozma Vazul számára; 1854-ben Dobrovszky Mátyás társaságában Vácott alapította meg rövidéletű nyomdáját. Megh. 1884-ben, 65 éves korában.

Wolfner József: könyvkiadó, a Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. alapitója, szül. 1856-ban, megh. 1932-ben. A mult század egyik legjelentősebb és legeredményesebb kiadója. Az olcsó Egyetemes Regénytárban Herczeg Ferenc, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Bródy Sándor és a kor legjobb külföldi íróinak regényeit tette népszerűvé. 1885-ben megindította a még ma is virágzó «Uj Idők»-et. Nagy szerepe volt a tankönyvkiadás és az ifjúsági irodalom fejlesztése körül; e téren maradandó alkotása a Pósa Lajos szerkesztésében megindított «Az Én Ujságom» és a Tutsek Anna által szerkesztett «Magyar Lányok».

Wolters és Drewell gyors-szedőgépe: 1914-ben egy magdeburgi nyomdában mutatták be. Három részből állott: írógépből, tekercselő apparátusból és öntőgépből. Az írógép kartóntekercset lyuggatott, meghatározva rajta a sor

zárásához szükséges kizáró egységeknek milyenségét; a tekercselő apparátus átgombolyította a tekercset, hogy az azután következő öntésmunka elülről kezdődhessék; az öntőgép végül sorokat öntött a kartóntekercs nyomán.

Woodburytípia: érdekes mélynyomtatásos eljárás, az angol Woodbury találta föl még 1854-ben. Krómozott zselatinnal dolgozott ő is, mint a korabeli kutatók legtöbbje. A megvilágítás után jól kimosott zselatin-reliefet megszárítva, ólomba préselte, s erről — esetleg ennek galvanoplasztikus másáról — mélynyomtató sajtón levonatokat készített, mégpedig enyves festékkel, ami gyorsan száradt, s az előzően sellakoldattal bevont papirosról hatásosan, gyakran igen szép féltónusos átmenetekkel domborodott le.

Wózner Ignác: szül. Nagymaroson 1872-ben. Az Athenaeum-nyomdában tanulta a betűszedést és 1891-ben szabadult föl. Egy ideig dolgozott a Pesti Könyvnyomdában, majd pedig a Hazánk (a későbbi Pátria) tipográfiájában is. 1897-ben visszakerülve az Athenaeumba, tördelője, korrektora, majd — már 1898-tól — tisztviselője lett a vállalatnak. 1900-ban kalkulátor, 1902-ben művezető, 1918-ban üzemi igazgató, 1920-ban pedig nyomdaigazgató. 1936-ban nyugalomba vonult. Évtizedeken át egyik fő-fő, lelkes irányítója volt a magyar nyomdászvilág szakkulturális törekvéseinek, s a magasnívójú szakkiállítások hosszú sorát rendezte Magyarország vidéki városaiban, sőt még Berlinben és Bécsben is. Az 1908-ban alakult Grafikus Művezetők Egyesületének sokáig elnöke volt.

Wörner J. és Társa: l. Nyomtatógépek.

Wright-féle szedőgép: tulajdonképpen mechanostereotípiai készülék, amelynél a sorok zárása rúgós spáciumokkal történt.

Wynkyn de Worde: az angol könyvnyomtatás megteremtőjének, Caxtonnak segédje és utódja. A 16. század elején Saint-Bridebe költözött, ahol négyszáznál több szép könyvet nyomtatott. Megh. 1534-ben.

X

Xilográfia: a. m. fametszés.

Xilol (dimetilbenzol): 140 Celsius fokon színtelen, a toluolnál nehezebben párolgó, de egyéb sajátságaiban hozzá nagyon hasonló folyadék. Alkalmazási tere a nyomdafestékiparban ugyanaz, mint a toluolé, csak kisebb mértékben és főleg a nyári időszakban. Előállítása szintén a kőszénkátrányból történik lepárlás útján. dr fj

Xilotipográfia: a grafikai sokszorosító művészetek magasnyomtatásos csoportjának összefoglaló elnevezése.

X-sugaras nyomtatás: a. m. aktinográfia (l. o.).

Y

Young-féle szedőgép: l. Pianotype.

Z

Zach-féle eljárás: l. Metallográfia.

Zágrábi könyvnyomtatás: E városban obenburgi Craft Hermagor vándor könyvnyomtató állította az első nyomdát 1527-ben. Utána 1690-ben Vitezovics Pál következett, kinek nyomdája holta után a város kezére került. Művezetője egy darabig Pallas Bertalan volt. 1769-ben a nyomda leégett.

Záhonyi Alajos: szül. 1846-ban, megh. 1919-ben. 1867-ben ő szerkesztette és adta ki a könyvnyomtatóknak való első magyarnyelvű évkönyvet «Zsebleltár» cí-

men, Barázda Alajos álnévvel. A lassalleánus munkáspártnak ő volt ez időben a vezére. Az 1871-i nagy nyomdászsztrájkban is vezetőszerepe volt. 1883—84-ben 13 hónapon át ő szerkesztette a Typographiát.

Zainer Günther: augsburgi őstipográfus. Mainzban tanulta meg a könyvnyomtatást, s 1468 körül telepedett meg Augsburgban.

Zainer Johannes: Ulm városának leghíresebb ősnyomtatója; az 1470-es évek elejétől az 1525 körüli évekig igen hosszú sorozatát készítette a szép könyveknek.

Zaka Lajos: szül. 1851-ben Székesfehérvárott, megh. 1919 március 18-án. A nyomdászmesterséget a Szammer-nyomdában tanulta. Felszabadulása után Budapestre került, ahol korrektori minőségben a Franklin-Társulat nyomdájába lépett. Mint fiatalember az akkori rendezetlen szakmai viszonyokat és a nyomdai munkásság gazdasági helyzetét látva, minden erejével arra törekszik, hogy a nyomdai munkásságot egy táborba tömörítse és hogy ezen keresztül segítse emberibb bér- és munkafeltételekhez. 1884-ben megbízást kapott a Typographia szerkesztésére, mely tisztségét rövid megszakítással 1900 májusáig töltötte be. Több ízben szerkeszti a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Évkönyv-ét. Önálló művei: «A budapesti könyvnyomdászok és betűöntők egylete negyedszázados fönnállásának története» (1887); «Egyesületünk fölosztalása és a kibontakozás» (1901). Mint a nyomdai munkásság szervezetének vezetője indította el az 1890-es éveknek nagy nyomdászsztrájkjait, amely megmozdulások nagy mértékben járultak a nyomdai munkásság gazdasági érdekeinek, munka- és bérfeltételeinek az előbbreviteléhez. brul

Zárás: l. Formazárás.

Zárólap (záróasztal): az a többnyire öntött vasból való asztal, amelyen a formazárás történik. Néhol márvány- vagy gránitlap, litográfiai kő vagy keményfaalapra srófolt cinklemez helyettesíti. Jó, ha alul a formák vagy zárókeretek bedugására való rekeszei vannak. Közel kell lennie a gyorssajtóhoz, hogy a gyakran igen nehéz formákat ne kelljen messzire cipeltetnünk.

Zaroto Antonio: német származású milanói ősnyomdász. 1472-ben kötött szerződést négy vagyonos milanói polgárral a nyomdanyitást illetően. 1497-ig dolgozott a városban.

Zavaros színek: l. Kevert színek.

Zell Ulrich: kölni ősnyomtató. A Fust-Schöffer-féle nyomdának volt elmenekült alkalmazottja. 1463-ban telepedett le Kölnben, ahol 1494-ig nyomtatott, s «Magister artis impressoriae» (a könyvnyomtatás művészetének mestere) címet viselte.

Zerrográfia: fotográfiák és rajzok domborúra duzzasztása; a kromátzselatin ama tulajdonságán alapszik, hogy megvilágított helyein változatlan marad, a meg nem világítottakon azonban hideg vízben megduzzad.

Ziegler Gyula: született Budafokon 1896-ban; a betűszedést az Athenaeum nyomdájában tanulta 1910-től 1914-ig. Dolgozott a Kassai Ujságnál, az állami nyomdában Bécsben, Kopenhágában Aller nél. Most a Hungária-nyomda gépszedője. Sokat írt és fordított a Typographiába, a Magyar Grafikába, Gépmesterbe, Grafikai Szemlébe, a Grafikai Almanachba s a Nyomdász-Évkönyvbe. E Lexikonnak is munkatársa. A nyomdásztanulók szakirányú iskoláján szakoktató.

Zink Christian: híres wittenbergi betűmetsző a 17. században.

Zocher Antal: betűöntő. A 18. század vége felé Pozsonyban öntősködött. 1810-ben Pesten alapított betűöntödét, az elsőt e városban. 1850-ig volt a tulajdonosa, ami-

kor az Schmidl Károly kezére került.

Zorba rabbi: ketten is voltak; 1489-ben Lisszabonban hébernyelvű kommentárt nyomtattak. Keresztény könyvet nem volt szabad nyomtatniok, s végül is kiűzték őket Portugáliából.

Zöld szín: a sárgának meg a kéknek keverődése útján keletkezik. Egyike a legkényesebb színeknek, s a kékes felé hajló némely árnyalata (mint például az úgynevezett schweinfurti zöld is) az egymásra-nyomtatás útján ritkán hozható ki kellő tisztaságban. E bajon a színskála némi eltolásával segítenek.

Zugnyomdák: Már a sajtótörvény kötelezte minden nyomda- és könyomdavállalat tulajdonosát, hogy vállalatát a törvényhatóság első tisztviselőjénél bejelentse (St. 6. §). Az 1922. évi ipartörvény kibocsátásával azonban a sokszorosító üzemek a képesített iparok közé soroltatván, azok tulajdonosai képesítésüket is tartoznak igazolni. E bejelentés, illetve igazolás az iparigazolvány kiváltása alkalmával eszközlendő. Akadnak azonban mindenkor egyes kisebb, munkaképességüket illetően jelentéktelen iparűzők, akik primitív felszerelésüket lakásukon működtetik minden bejelentés és iparigazolvány kiváltása nélkül és ekként illegális ipari működést fejtenek ki. Ezek az úgynevezett zugnyomdák, melyek ilyképp kivonják magukat az iparrendészeti és sajtórendészeti ellenőrzés alól és amelyeket ezért közigazgatási hatóságaink üldöznek. mk

Zuschuss: l. Hozzálék.

Zwei-in-Einer Linotype: l. Linotype.

Zsebleltár: az első magyar nyomdászévkönyv címe. Záhonyi Alajos adta ki 1867-ben.

Zselatin: a legfinomabb, színtelen, szagtalan és íz nélkül való csontenyv. Főleg krómozva nagy a jelentősége a fotomechanikai sokszorosító eljárások egész területén. Zselatinlapot és könyvnyomdai festékező hengereknek is.

Zselatinográfia: 1. Husnik prágai tanár találmánya; a krómzselatinlapokról való nyomtatást jelenti. — 2. Sand eljárása: cinklemezre kent gipszpépbe a rajzot belekarcolják, s ezt azután hengeranyaggal kiöntik; a hengeranyagot aztán krómsavas káli gyönge oldatával annyira megkeményítik, hogy könyvnyomósajtón lehet nyomtatni róla.

Zselatinogravűr: a kromolitográfus eljárása a színlemezek kontúrjainak rögzítéséhez. Zselatinlapot és igen hegyes tűt használ; a zselatinba belekarcolja a kontúrt, s aztán befestékezve: átnyomásra használja a lapot.

Zselatinpauza: a kromolitográfiai munka egyik legfontosabb része. A kontúros követ ugyanis a «zselatinpauza» segítségével készítik el, amikor átlátszó zselatinlapot terítenek a rajzra, s a körvonalak és színfoltok határainak mentén hegyes tűvel át-átkarcolják, vagyis litográfus-mesterszóval: gravírozzák. Ha már most a zselatinlapot a mélynyomtatásos lemezek módjára festékkel bepamacsolják, s aztán fölületéről a festéket letörlik: a kőre való átnyomtatáskor csak a gravírozás helyéről kerül festék a kőre, pontos lenyomatát adva így a körvonalaknak.

Zsoltáros könyv: l. Psalterium.

Zsugorodás: 1. Hirdetések stb. stereotipálásakor az arányok körülbelül három százalékkal zsugorodnak. A 66 milliméterre «földolt» hirdetést a szedő tehát 68 milliméter magasra szedi, hogy nyomtatásban meglegyen a 66 milliméter. — 2. A papirosnak a nedvesség és száradás okozta területi változásait illetően l. Papiros zsugorodása.

HIRDETÉSEK

Udvari szállítók

Angerer és Göschl

kliségyára

Budapest, VII., Csengery ucca 20

Telefon 43-6-70

ELSŐ MAGYAR CARTONLEMEZGYÁR
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Iroda: BUDAPEST, VI., SZÍV U. 60. Gyártelep: BUDAFOK.
Telefon: 1-295-74 sorozat.

GYÁRTMÁNYAI:

Géplemezek, duplex és triplexkartonok mindenféle dobozhoz, plakáthoz, menetjegyhez. Finomabb kartonok, chromopótló-, levelezőlap-, dossier-, kartoték- és offsetkartonok, fedelek, rajzpapirok és különleges csomagolók.

Termelőképesség: Évi 9,000.000 kilogramm.

CORVINA

NYOMDAFESTÉKIPAR R. T.

BUDAPEST

Gyárt:

fekete és színes nyomdafestéket,
offset- és bádognyomófestéket,
mélynyomófestéket,
fekete és színes rotációsfestéket,
hengeranyagot és hengerpótanyagot,
lenolajkencét, szárító- és egyéb segédanyagot.

Elvállal hengeröntést

Vezérképviselet és városi raktár:

FELBER GÉZA

BUDAPEST, V., SZEMERE UCCA 21.
TELEFON 1-238-72

DIÓSGYŐRI PAPIRGYÁR R. T.

Gyárt: merített papirt, bankposta- és legfinomabb levélpapirost, illusztrációs nyomó-, offset és mélynyomó-papirost, tollkönnyű nyomó- és valódi biblianyomópapirost stb. stb.

Vezérképviselet és kereskedelmi igazgatóság:

Első Magyar Papiripar R. T.

Budapest, V., Arany János ucca 10

Postacím: Budapest 62. Postafiók 171. Távirati cím: Papyrus
Telefonszám: *1-242-83

A világ legrégibb ny

Alapítva : 18

LORILLEUX CH

NYOMDAFES

BUDAPEST–

Gyárt és állandóa

rotációs, könyvnyomdai, kő- és offset,
réznyomó festéket, L

Iroda és raktár: IV., Fe

Telefon: 1-69

mdafesték gyára
8. évben

ÉS TÁRSA R. T.

TÉK GYÁR

BUDAFOK

raktáron tart:

nélynyomó, könyvkötő, guminyomó,
ri átnyomó lakkot

nc József-rakpart 27
8, 1-696-35

ELSŐ MAGYAR BETŰÖNTŐDE R.T.

BUDAPEST, VI., DESSEWFFY UCCA 32

TELEFON 1-223-70, 1-271-18

MODERN BETÜK

NAGY VÁLASZTÉKBAN, ELSŐRENDŰ ÖTVÖZETBŐL, KIVÁLÓ GONDOSSÁGGAL GYÁRTVA

RÉZLÉNIÁK

DUPLA RUGÓKEMÉNYSÉGŰ ANYAGBÓL A LEGPONTOSABB KIVITELBEN

AZ ÖSSZES KITÖLTŐ ANYAGOK 51 ÉS 54 PONT MAGASSÁGRA

FREUND-BARÁT-féle GRAFIKAI SZAKÜZLET

BUDAPEST, V., KOHÁRY UCCA 2-4. TELEFON: 1-282-35

KÉPVISELETEK:

BAUERSCHE GIESSEREI
betűöntöde és rézléniagyár, Frankfurt a/Main.

DR. BEKK & KAULEN, Löwenich
vegyiszerek gyára Offset-lemezek előállításához.

CLEMENS CLAUS A. G., Thalheim i. Erzgeb.
stereotypia matricagyár.

DRESDEN-LEIPZIGER SCHNELLPRESSEN-FABRIK, Coswig
Planeta Offsetgépek és gyorssajtók gyára.

GUMMIWERKE ELBE A.-GES., Klein-Wittenberg
gummihengerek gyára Offset, rotációs, anilinnyomó stb. gépek részére.

LANGBEIN-PFANHAUSER-WERKE, Leipzig—Wien
galvano-plastikai és galvano technikai berendezések gyára

CHN. MANSFELD MASCHINENFABRIK, Leipzig
gyorsvágógépek, könyvkötészeti és dobozgyári berendezések gyára.

PREUSSE & CO. A.-G., Leipzig
fűzőgépek és hajtogató gépek gyára.

VOMAG BETRIEBS A. G., Plauen i. V.
ujságnyomó és mélynyomó rotációs gépek, mélynyomó gyorssajtók, rotációs Offset gépek, matricaprések, stereotypia-berendezések gyára.

Szállítok teljes könyvnyomdai Offset mélynyomó berendezéseket, modern nyomdabetűket, korszerű könyvkötészeti és egyéb papírfeldolgozó gépeket.

KÉRJEN AJÁNLATOT

DRESDEN-LEIPZIGER SCHNELLPRESSEN-FABRIK A. G.

Coswig bez. Dresden, gyártja a

PLANETA-QUINTA

kétszintnyomó nagyteljesítményű offset-gépeket

PLANETA-TERTIA

egyszintnyomó nagyteljesítményű offset-gépeket

PLANETA

kéttúrás gyorssajtókat

PLANETA-ZYLINDER

automatákat

Magyarországi vezérképviselet:

FREUND-BARÁT-FÉLE GRAFIKAI SZAKÜZLET

Budapest, V, Koháry ucca 2-4. Telefon: 1-282-35

Wer

bei Hoch-, Offset- und Tiefdruck-Rotations-Maschinen
und Stereotypie-Einrichtungen die Weltmarke

wählt,

hat Garantie für hohe Dauerleistung,
Qualitätsdruck und Wirtschaftslichkeit

VOMAG-BETRIEBS-A.G. PLAUEN / VOGTL.

Generalvertretung:
Freund-Barátsches Graphisches Fachgeschäft

Budapest V, Koháry-ucca 2/4. Telefon: 1-282-35

FRIEDHEIM ÉS FIA

PAPIRGYÁRAK LERAKATA

Budapest, VII., Nyár ucca 1

*Telefon : *46 - 3 - 33*

NEMÉNYI TESTVÉREK

PAPIRGYÁR RT. CSEPEL LERAKATA

Minden fajta nyomdai és csomagolópapirok
nagy raktára

Állandó nagy választék különleges
papírokban és kartonokban

KÉPVISELETEK :

Papierfabrik Scheufelen, Oberlenningen
(Württemberg)

Schwarzenberger Presspanfabrik
(Schwarzenberg)

Welser Papierfabrik G.m.b.H., Wels

Alapítva 1885 Telefon 93-4-57

Grafika gépkereskedelmi r.t.

Budapest,
V., Ügynök ucca 21

—

Vezérképviseletek:

Intertype szedőgépgyár, New York
Miehle kéttúrás gyorssajtók

Krause, Leipzig,
automatikus vágógépek és könyvkötészeti gépek

Schriftguss A. G. Dresden
betű, rézlénia

Faber & Schleicher, Offenbach
Roland offsetgépek, stb.

—

Használt és új nyomdaipari és könyvkötészeti gépek
és anyagok állandóan raktáron

Teljes berendezéseket
és az összes nyomdai anyagokat
raktárról szállítjuk

SZÖVEG ÉS CÍMSOROK A LINOTYPE-ON!

A

Kettő az Egyben-Linotype-pal

szövegsorok és címsorok tarka változatosságban szedhetők, amint éppen a kézirat megkívánja. A Kettő az Egyben-Linotype tehát komplett szedőműhely szűk helyen — egy ember kezelésében.

Nagyobb címbetűs sorokat az

All Purpose-Linotype

(Linotype minden célra) önt 12 cicerós betűtestig stabil, jól nyomható és kalanderálló sorokban.

Gazdag választék
modern és klasszikus betűkben

Gutenberg-Haus Gebr. Geel

Wien 7, Lerchenfelder Strasse 37 Táviratcím: Linogeel

Magyarországi képviselő:

MOLKENTHIN GUSZTÁV

Budapest II., Szilágyi Dezső-tér 4. Telefon: 52-9-14

VÉSNÖKI MUNKÁK
BÉLYEGZŐK
FELIRATTÁBLÁK
DOMBORNYOMÁSU
NAPTÁRAK
CIMKÉK
PECSÉTBÉLYEGEK
»BETLEHEM« FÉM-
KARÁCSONYFADISZEK

SZEILER

JÓZSEF

BUDAPEST, TERÉZ-KRT 23 ÉS 21
TELEFON: 1-266-74
ELSŐRENDŰ MUNKA, OLCSÓ ÁRAK

LÁNCZI LÁSZLÓ

okl. gépészmérnök

grafikai szaküzlete és gépjavító műhelye

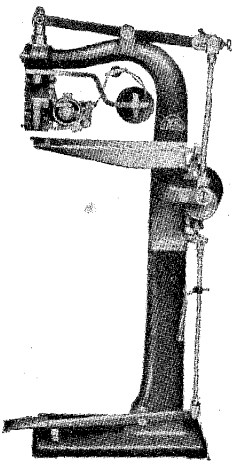
Budapest, V., Vilmos császár út 60

Telefon: 1-22-3-67

KÉPVISELETEK:

Láng L. Gépgyár R. T., Budapest.
Schnellpressenfabrik Frankenthal, Albert & Cie G. m. b. H. Frankenthal/Pfalz.
A. Hogenforst Maschinenfabrik, Leipzig.
G. E. Reinhardt Maschinenfabrik, Leipzig.
August Fomm Maschinenfabrik G. m. b. H., Leipzig.
Automatic A. G. für automatische Druckmaschinen, Berlin.
Paul Drews G. m. b. H., Berlin.
C. E. Gaitzsch Maschinenfabrik, Siegmar.
Victory-Kidder Ltd., Paramat Ltd., Funditor Ltd., London.
Halberstädter Papier- und Pappenfabriken, Halberstadt.
Sillib & Brückmann und Gebr. Freundorfer G. m. b. H., München.
Siegwerk Industrie G. m. b. H., Siegburg.
Belcolor G. m. b. H., Berlin.
Hans Buschmann, Stettin.

A legmodernebb drótfűzőgépek:

„QUICK“
DOBOZFŰZŐGÉP

forgatható fűzőfejjel. Ugyanazon gép hossz- vagy keresztfűzésre berendezve, de állítható fordén is. 10 mm-es átütőképességgel.

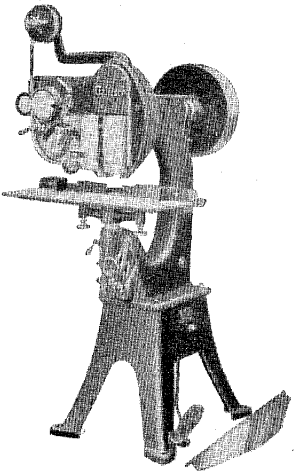
Ezenkívül a legkülönbözőbb dobozfűző- és ládaszegezőgépek.

„PERFECTION“
BLOKKFŰZŐGÉPEK

3 nagyságban:

No. 3. 14 mm-ig
No. 6. 22 mm-ig
No. 12. 42 mm-ig

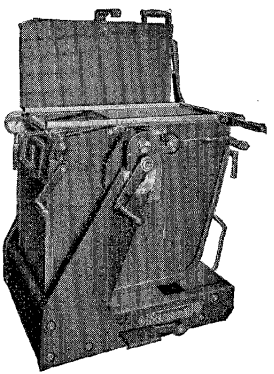
A gépek egyetlen beállítással fűznek minden erősséget, vékonytól vastagig. Motorhajtásra, tengelykapcsolással berendezve, kívánságra szíj- vagy fogaskerék-erőátvitellel.

MASCHINENFABRIK C. E. GAITZSCH
SIEGMAR

Szabadalmazott

stereotypiai ujdonságok:

STEREOMAT

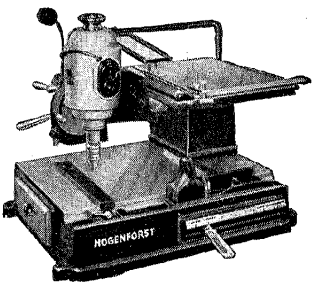
D. R. P.

gyors billenő öntőszerkezet variábilis zászlónélküli laposöntésre, hírlap- és akcidenc-stereotypiában. Öntőfelület: 42×50 cm. Az öntés mindenkor az ólomkazánban levő ólom teljes súlyával történik. Abszolút egyforma vastagságú öntvény. Gáz- vagy elektromos fűtésre berendezve.

ATLAS AKTUELL

D. R. P.

az ideális univerzális megmunkálógép. Fazetta, kép- vagy hátoldal megmunkálására. 15 különböző munka elvégzésére. Preciziós sorvágó-készülék.

MASCHINENFABRIK A. HOGENFORST

LEIPZIG C1.

Schnellpressenfabrik Frankenthal
ALBERT & Cie G.m.h.H. Frankenthal (Pfalz):
EURÓPA gyorssajtók
PALATIA mélynyomógépek
FRONT RAPID kéttúrásgépek
ujság- és mélynyomó-körforgógépek
hydraulikus prések, teljes stereotypiai berendezések

G. E. REINHARDT Maschinenfabrik, Leipzig:
RATIONELL és MARATHON
önberakószerkezetek
Vonalozógépek minden kivitelben
PERFIX-perforálógépek,
nyomdai felszerelési tárgyak

VEZÉRKÉPVISELŐ:

LÁNCZI LÁSZLÓ
okl. gépészmérnök
grafikai szaküzlete
és gépjavító műhelye
Budapest, V., Vilmos császár út 60
Telefon: 1-22-3-67
Szállít új és használt komplett nyomdai, könyvkötészeti és litografiai berendezéseket, szedőgépeket. Vállal költöztetéseket, gépjavításokat a szakma minden terén.

Hartmann Vilmos-féle Papiripar és Papirforgalmi R. T.

TELEFONSZÁMAI:

Raktár:

1-193-65

Iroda és raktár:

1-190-65

1-190-35

ARANYÉREMMEL KITÜNTETVE

KÖNIG ÉS BAYER

KLISÉMŰINTÉZET

BUDAPEST, VII., WESSELÉNYI-U. 54

TELEFON: 35-9-91

KIVÁLÓ JÓ
EGY- ÉS TÖBBSZÍNŰ
AUTÓ- ÉS FOTÓ-KLISÉKET
GYORSAN SZÁLLÍT

KLISÉ

TÖMÖNTVÉNY

GALVANO

Kurcz és Lajta Rt.

Budapest, VIII., Víg ucca 3

Telefonszámok: 31-0-67, 35-3-18

LUTZ

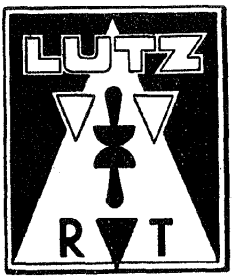
fekete és színes, könyvnyomdai és lithográfiai, rotációs és guminyomó

FESTÉKEK

elismerten legjobb minőségűek!

Admirál és Nelson

díszmű-fekete különlegességek, kencék és segéd-anyagok

LUTZ

FESTÉKGYAR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Budapest, XIV., Őrnagy ucca 4

Telefonok: *2-97-2-29

HAZAI PAPIRGYÁR R. T.

Budapest, VI., Benczur ucca 11

Telefonszám: 1-122-16

Sürgönycím: Honpapir

Gyártelep: Füzfő-Gyártelep, Veszprém-megye

Eladási osztály;
Budapest, V., Arany János ucca 10
Telefonszám: 1-138-69

Gyárt mindenfajta iró- és nyomópapirost

Autolang automat-gyorssajtók, Velox gyorssajtók
Anilin-guminyomógépek, Speciális sajtók

LÁNG L. GÉPGYÁR R. T.

BUDAPEST

Vezérképviselő:

LÁNCZI LÁSZLÓ okl. gépészmérnök

Budapest, V., Vilmos császár út 60. Telefon: 22-3-67

Offenberger Miksa

Grafikai szaküzlet, papírimport

Budapest, VII., Kazinczy-u. 32.

Telefon: 1-423-95, 1-455-87

ÚJ ÉS HASZNÁLT GÉPEK, TELJES NYOMDAI ÉS KÖNYVKÖTÉSZETI BERENDEZÉSEK. ÖSSZES GRAFIKAI SZAKCIKKEK.

Monotype

szedőgépgyár vezérképviselője

MONOTYPE
felülmul minden másrendszerű szedőgépet

MONOTYPE
egyes betűket és nyomdában előforduló bármely anyagot határtalan mennyiségben önt

MONOTYPE
Supra egyes betűket önt 5—72 pontig bezárólag

MONOTYPE
Supra léniákat, reglettákat 1—18 pontig, körzetet 12 p., záróléniákat 6—12 p. 15 ciceró hosszig, stégeket 24—72 p. stb., stb.

MONOTYPE
géppel mindig új betűkkel és anyaggal dolgozhatik

MONOTYPE
feleslegessé teszi az elosztást

THE MONOTYPE CORPORATION LIMITED LONDON E. C. 4.

ONYX

NYOMDAFESTÉK ÉS VEGYIPARI KFT.

BUDAPEST, VI., FORGÁCH UCCA 19

TELEFON 92-0-74

VÁROSI IRODA:

BUDAPEST, V., TÁTRA UCCA 6

TELEFON 23-1-43

Európa legnagyobb nyomdafesték-érdekeltségéhez tartozó vállalat

Gyárt
mindenfajta könyv-, kőnyomdai, offset- és mélynyomó-festékeket

Készítményei megbízhatók

Waldmann

Papírgyárak Lerakata és Nagyk

Budapest, V., Falk

Telefon *1-123

ELSŐ MAGYAR CARTONLEM

GYÁRI LERA

Állandó nagy raktár nyomó-, ú

valamint kartonokban, könyv

papírokban és

ı Ferenc

reskedelmi Részvénytársaság

Miksa ucca 13

10 sorozat

—

EZGYÁR R. T. BUDAFOK

KATA

ó-, és csomagoló papirokban,

ötészeti és dobozgyártási

lemezekben

Mindenkinek tudnia kell, hogy a

PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI R. T.

MÉLYNYOMÓ
KEMIGRAFIAI
LITOGRAFIAI ÉS
OFFSET OSZTÁLYAI

a legmagasabb igényeknek megfelelő, minden e szakmába vágó munkát vállalnak és készítenek.

BUDAPEST V., HONVÉD UCCA 10

TELEFON: *1-253-50

SCHMIDT TESTVÉREK NYOMDAFESTÉKGYÁR R. T.

RÁKOSPALOTA, PÁZMÁNY-UTCA 41

TELEFON: 95-2-85. TÁVIRAT: FARBENSCHMIDT

GYÁRT:

ELISMERTEN KIVÁLÓ MINŐSÉGŰ
OLAJ-, MÉLYNYOMÓ-, OFFSET-,
KŐ- ÉS KÖNYVNYOMDAI,
ANILIN-,
UJSÁGROTÁCIÓS ÉS ROTÁCIÓS,
BÁDOGNYOMÓFESTÉKEKET

Neményi Testvérek
PAPIRGYÁR R.-T. CSEPEL

GYÁRT

Csomagolópapírokat 18—250 gr/□ m. súlyban, natronpapírt, stb. Író-nyomópapirokat, közönséges és félfinom minőségben, couleurpapirost stb.

Rotációs ujságnyomópapirost, zsirállópapirokat:

Havanna, pergamentpótló, pergamyn, stb. Hullámpapirost és ennek származékait. Fehér és színes fényezett papírt, tapétapapírt stb.

Postacím: Csepel. Távirati cím: Nemepapirus. Telefonszám: 147-2-22 és 147-2-21

SAS ÉS BAUER
PAPIRKERESKEDELMI R. T.

BUDAPEST, V., SZEMÉLYNÖK UCCA 21-23.

TELEFON: 1-230-34 ÉS 1-225-20 INTERURBAN

Az Exportverband österreichischer Rotationsdruckpapierfabriken G. m. b. H. képviselete

Neményi Testvérek Papírgyár r. t. rotációspapírgyárának képviselete

A Hazai Papírgyár R. T. (Fűzfő) gyári lerakata

TANZER MIKSA

NYOMDAI SZAKÜZLET * BUDAPEST 2.

Iroda: II., HADAPRÓD UCCA 15

Raktár: VIII., DÉRY UCCA 10.
Telefon: 1-649-31.

Magyarországi vezérképviseletek:

E. T. GLEITSMANN FESTÉKGYÁR
Rabenstein N. Ö.

LUDLOW-CHICAGO
kéziszedés-soröntő rendszer

ROCKSTROH-WERKE A. G.
nyomdai gépgyár Dresden-Heidenau

GUSTAV RUTH A. G. HAMBURG
Duratin nyomdavegyészeti anyagok

TYPOGRAPH G. m. b. H.
szedőgépgyár, Berlin

Universal Grafikai Szaküzlet R. T.

BUDAPEST,
VIII., SALÉTROM UCCA 2. SZ.
Telefon: 1-348-12

Szállít

mindennemű nyomdai, könyvkötészeti és dobozgyári gépet, új és használt állapotban

Raktáron tartja

a nyomdaiparban szükséges szakcikkeket